

3602.

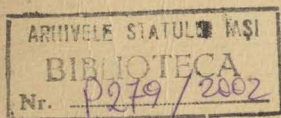
ARHIVA

ROMÂNEASCĂ

EDITATĂ DE FUNDAȚIA CULTURALĂ
MIHAIL KOGĂLNICEANU

TOMUL IV

BUCUREȘTI
„CARTEA ROMÂNEASCĂ“ S. A.
1940

CONDUCEREA REVISTEI

DAMIAN P. BOGDAN, asistent universitar

MIHAIL COSTĂCHESCU, profesor secundar.

N. GEORGESCU-TISTU, conferențiar universitar.

ILIE MINEA, profesor universitar.

CONSTANTIN MOISIL, fost director general al Arhivelor Statului.

AURELIAN SACERDOȚEANU, director general al Arhivelor Statului.

DAN SIMONESCU, asistent universitar.

EMIL VIRTOSU.

MIHAI KOGĂLNICEANU

Director.

C. I. ANDREESCU

Redactor.

REDAȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA REVISTEI :
Fundația Culturală Mihail Kogălniceanu
București VI, Str. Izvor 110

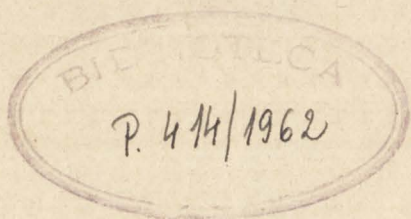
АРХИВА
РОМЪНЕАСКЪ.

ТОМУЛ IV.

1940

INTOARCEREA LUI KOGĂLNICEANU ÎN ȚARĂ

de N. CARTOJAN

Trecuseră trei ani de când Kogălniceanu părăsise țara. În acest răstimp, două surori se măritaseră, colegii săi de pension intraseră în funcții publice, pe când el rămăsese încă școlar, sub ordinele unui pastor „mai vigilent decât Argus cel cu 100 de ochi”¹⁾. Cu toate distracțiile pe care i le oferea Berlinul cu frumoasele lui împrejurimi, nostalgia după ai săi creștea necontenit. Perspectiva timpului și a depărtării așternea peste lumea și locurile copilăriei mrejele farmecului său. Cu o curiozitate din ce în ce mai vie se interesează el despre toți și despre toate cele ce se petreceau în Iașul său îndepărtat: despre surorile și fratele mai mic, cărora le trimitea jucării și cărți, despre vărul Cotin, căruia îi cerea manuscrise de letopisețe²⁾, despre „Madama Wimmer”, care îngrijia mai departe de educația surorilor, despre «monsieur Cuénim» dela care doria un memoriu asupra celor petrecute în timpul eteriei și în timpul domniei lui Ioan Sturdza³⁾, despre colegii de pension, și mai ales despre Millo, cu care era într’o neîntreruptă corespondență și care-i procura fragmente de cronici⁴⁾, despre fetele cu care copilărise — Catinca Alecsandri, Cavacu, Gareth — despre baluri, nunți spectacole, despre „Copoul nostru”, despre care vrea să afle «dacă n’a rămas pustiu de când lumea se duce la Regensburg»⁵⁾. Dar mai presus de toate el stăruiește să fie ținut în curent cu noutățile politice și mai ales literare ale țării sale: «O rugăminte

---

1) M. Kogălniceanu, *Scrisori*, publicate de P. Haneș, ed. Minerva, p. 183.

2) Haneș *op. cit.* p. 178.

3) *ibidem*, p. 170.

4) *ibidem* p. 154, 155, 158, 171, 173.

5) *ibidem* p. 159.

am să vă fac — scrie el surorilor — să-mi dați cât mai multe amănunte puteți asupra publicațiilor politice și literare ale Moldovei și ale Valahiei. Imi veți face o mare plăcere, dacă mi-ați aduce la cunoștință numele cărților și al autorilor și subiectele operelor, care au apărut în amândouă principatele,¹⁾». Intr'o altă scrisoare cerc tablourile — cadrurile — de istoria Moldovei ale lui Asachi, *Albina Românească*, *Curierul Românesc*, *Hronicul* lui Dimitrie Cantemir, colecția de cântece moldovenști, valahe și grecești, publicată de Roczinsky în tipografia Albinei Românești²⁾. Acestea, scrie el, i se puteau trimite prin Cuh, consulul Prusiei la Iași ori prin bancherul Mihel Daniel, sau prin numeroși Evrei din Moldova, care veneau de Paști la târgul din Lipsca³⁾.

În răvașele către tată și surori, scrise din fuga condeului, între mărunțișurile vieții de toate zilele, sunt cuvinte care vibrează de caldă duioșie la amintirile copilăriei. Dorul de ai săi și de țară se aprindea în sufletul său cu atât mai puternic cu cât avânturile tinereții dornice de libertate erau adesea comprimate de severitatea pastorului, care simțea apăsând asupra lui răspunderea față de Domnul Moldovei pentru educația și cultura tineretului ce-i fusese încredințat.

Conflictul dintre Kogălniceanu și pastor, care mocnea ascuns de mai multă vreme, izbucnește pe la începutul anului 1838.

Dintr'o scrisoare a doamnei Ionas către tatăl ei, contele de Schwerin, din 23 Februarie 1838⁴⁾, aflăm că Pastorul Ionas și Hufeland au luat hotărîrea de a trimite repede, în Moldova, pe Kogălniceanu, dar motivele sunt indicate vag : „atitudinea lui față de Ionas... înclinarea lui pentru plăceri, care îl aruncau în mari încurcături”. Pasagiul : „Te vei mira, dragă tată, când vei auzi că Ionas a luat așa de repede hotărîrea” sau „să rupem brusc raporturile” ar arata că a fost la mijloc o ciocnire neașteptată. De fapt, din scrisorile lui Kogălniceanu către tatăl său aflăm că neînțelegerile începuseră din vara anului 1837. În August, avusese loc în casa pastorului o serbare : botezul fiicei, la care au fost invitați și tinerii moldoveni. Kogălniceanu a luat și el parte la ceremonie, dar după terminarea ei, la ora 7½ a eșit

1) Haneș, *op. cit.* p. 185.

2) *ibidem* p. 74, 88, 107, 142, 150.

3) *ibidem*, p. 151.

4) D. C. Amzăr în *Cercelări literare* editată de N. Cartoian vol. III, 1939, p. 304.

în oraş, la teatru. În urmă, a aflat că, după plecarea lui, a urmat masă şi că absenţa lui a fost interpretată de ai casei ca o lipsă de atenţie. A urmat apoi o explicaţie neplăcută pentru ambele părţi, dar care s'a aplanat repede. Kogălniceanu, învinuit că lipseşte dela cursurile luate în casă, că nu dă respectul cuvenit dascălilor săi, că risipeşte banii — adaogă Kog. pe cărţi şi pe teatru — şi că ese fără voia pastorului, a reintrat repede în ordine ¹⁾. Dar, cu începutul anului 1838, conflictul izbucneşte din nou şi ajunge acut.

În urma unei scrisori a pastorului către Hufeland, care avea depline puteri din partea Domnului Moldovei, Kogălniceanu, învinuit de risipă şi de legături cu o actriţă de la teatrul grec — legături ce par mai puţin vinovate de cum rees dintr'o scrisoare publicată trunchiat de d-nul P. Haneş ²⁾ — se vede nevoit să ia hotărîrea de a se întoarce în ţară. Stăruinţele depuse ulterior de Hufeland prin pedagog de a se împăca cu pastorul nu pot cînti pe Kogălniceanu din hotărîrea sa : «Aceşti doi ani, cari am petrecut în casa pastoriului au fost prea amăriţi pentru mine, pentruca să mai doresc a mai pitrece asămine alţi doi în aceea stare ³⁾ . La 24/12 Fevruarie, Kogălniceanu părăseşte Berlinul ; la 20 Fevruarie st. v. (4 Martie st. n.) e în Cracovia, în drum spre Lemberg ; la 1 Martie st. v. spera să fie în Cernăuţi, iar la 2 sau 3 Martie în Iaşi ⁴⁾. Era mulţumit că se întoarce în ţară, în sânul familiei, dar o amărăciune îi apăsa sufletul : că nu i-a înlesnit tatăl său, plecarea din Germania, când a cerut-o el, înainte de conflictul cu pastorul. „Eu simţesc că sunt prăpădit ; depărtat de patria mea, îs sătul de a mânca pâne străină şi sînt prea bătrân spre a fi şcolar şi pensioner la un păstoriu ⁵⁾ şi că niciodată nu am a nădăjdui ceva de la Măria Sa, căci Hufeland şi pastorul nu vor cruţa nimică ca să mă oborască de tot” ; şi ca să evite o umilinţă : «mă rog ca să dai paretisul meu din miliţia moldovinească şi tot odată să faci ca să merg la ţară să grijesc interesurile dumatile ⁶⁾».

1) Haneş, *op. cit.* p. 117—120.

2) *ibidem* p. 137—140.

3) *ibidem*, p. 138.

4) *ibidem* p. 186.

5) *ibidem* p. 128.

6) *ibidem* p. 187.

De altfel dorința de a se retrage din viața sgomotoasă a orașului în liniștea patriarhală de țară, într'o dulce independență, «ziua muncind pământul, seara cultivându-și spiritul» cu cărți din bogata lui bibliotecă ¹⁾, era o viziune care-i mângâiasse adesea sufletul în ceasurile de amărăciune.

Dar vieața e mai complexă, de cum și-o închipuie tinerețea, și are multe cotituri nebănuite ! Vodă Mihaiu Sturdza, înconjurat de ambițioși și intriganți, spionat în toate mișcărilor lui de consulatul rusesc, avea nevoie de un secretar priceput și devotat, și acesta era adevăratul motiv pentru care el grăbise reîntoarcerea lui Kogălniceanu în țară. Câteva zile numai după intrarea acestuia în țară, Domnitorul, într'un ordin de zi din 31 Martie, face cunoscut că „pe aflătoriul peste complet, cornetul Kogălniceanu, carile până acum au fost la școli piste hotar, îl primim între domneștii noștri adiotanți ²⁾”. În același an, cu prilejul onomasticeii Domnului, tânărul cornet este ridicat la rangul de «leutenant»³⁾, iar cu prilejul Paștilor din anul următor (Martie 1839), la rangul de căpitan ⁴⁾.

Primit în rândul aghiotanților domnești, avansat repede, Kogălniceanu este în acelaș timp introdus în intimitățile cancelariei domnești. În manuscriptelor rămase de pe urma lui și păstratele în Biblioteca Academiei Române, se află isvodul multor acte scrise de tânărul aghiotant, unele chiar cu corecturi făcute de însăși mâna lui Mihaiu Sturdza : răspunsuri către consulatul rus ⁵⁾, adrese către consulatul francez, o scrisoare din 16/28 Noemvrie către pastorul Ionas privitoare la copii care rămăsese încă la studii ; o scrisoare din 10/22 Decemvrie către regele Prusiei, prin care mulțumește pentru primirea la curte a beizadelor, prezentate de ambasadorul Turciei ; o scrisoare din 2 Mai către Prințul de Wittgenstein, privitoare la dorința acestuia de a i se cumpăra moșiile din Iași ; o scrisoare de condoleanțe din 17 Aprilie, 1839 către Alexandru Sturdza pentru moartea mamei acestuia și multe altele.

1) *ibidem.* p. 181.

2) *Buletinul oficial al Moldovei*, pe 1838 nr. din 10 Aprilie.

3) Decretul domnesc, păstrat la *Bibl. Academiei Române*, reproduș în facsimile de H a n e ș în *M. Kogălniceanu, Scrisori.*

4) *Albina Românească*, pe 1839, nr. din 30 Martie.

5) *Ms. 1172 din B.A.R.*, p. 7.

După ce petrecuse un an în Franța și doi în Berlin¹⁾ în contact cu cultura superioară a Occidentului și cu personalități distinse, Kogălniceanu, are astfel norocul să intre în tainele diplomației moldovene, conduse abil de Domnul M. Sturdza, și să câștige astfel, dela 21 de ani, o bogată experiență politică.

CORRESPONDENȚĂ INEDITĂ PRIVITOARE LA COPII LUI M. STURDZA ȘI LA M. KOGĂLNICEANU

Corespondența inedită dela instructorii copiilor lui M. Sturdza pe timpul studiilor la Berlin, pe care am folosit-o în articolele noastre precedente pentru știrile privitoare la Kogălniceanu, prezintă un interes aparte și pentru amănuntele pe cari le dau despre viața intimă a beizadelelor, după plecarea din Berlin a lui Kogălniceanu. În acelaș timp, ele ne desvăluie o parte din legăturile stabilite prin copii de Domnul Moldovei cu ambasadorii Turciei și Rusiei la Berlin și cu curtea regală a Prusiei. Pentru aceste motive credem că publicarea integrală a acestei corespondențe nu poate fi lipsită de interes..

Scrisorile pe care le dăm aci sunt în număr de 9. Primele trei sunt dela pedagogul Dr. Brennecke, care a stat cu tinerii moldoveni în casa pastorului Souchon, supraveghind educația și instrucția lor în anul 1836; a patra este dela fiul acestuia, Wilhelm Brennecke, prim locotenent de artilerie în armata prusiană.

Din aceste scrisori aflăm că Dr. Brennecke ajunsese directorul școlii reale din Posen (Poznán) și că legăturile dintre vechiul îndrumător și școlarul său, reluate mai târziu, au continuat până la capătul vieții. În Decembrie 1869, Kogălniceanu trimitea lui Brennecke ordinul imperial Medgidie. În scrisoarea de mulțumire Brenecke, făcând cele mai bune urări pentru prosperitatea României, cerea date statistice care treziseră atunci—când se construiau cele dintâi căi ferate ale noastre—cel mai viu interes în Germania.

În anul următor, Dr. Brennecke — care făcuse în toamna anului 1860 o călătorie pe Dunăre până la Constantinopol —

---

1) N. Cartoian, *M. Kogălniceanu la Lunéville și M. Kogălniceanu la Berlin*, publicate în *Arhiva Românească*, tom. III. 1939, p. 21—41.

publica la Hanovra, un volumaş de impresii: *Die Länder an der unteren Donau und Konstantinopel, Reise-Erinerungen aus dem Herbst 1868*. Cărticica a fost închinată lui Kogălniceanu ca Ministru de interne şi cuprinde note biografice şi amintiri despre marele om de stat român din timpul studiilor la Berlin. Despre ea ne-a dat informaţii preţioase d. N. Iorga în *Revista Istorică*, XXII (1936), Ianuar-Mart, p. 1—9. La 12 Februarie 1870, Dr. Brennecke trimetea această lucrare lui Kogălniceanu, cu dorinţa de a-şi revedea şcolarul după mai mult de „a treia parte dintr'un veac, de despărţire”. Doi ani mai târziu, Brennecke închidea ochii pentru totdeauna. Fiul său, prim locotenentul de artilerie Wilhelm, anunţa lui Kogălniceanu moartea tatălui, întâmplată la 23 Mai 1872, şi mulţumea pentru toate „binefacerile şi dovezile de bunătate şi condescendenţă” cu care ministrul român înconjurase ultimii ani ai fostului său profesor.

O serie de alte două scrisori privesc pe Alexandru Sturdza, vărul Domnitorului Mihai Sturdza, cel ce supraveghiasse până în toamna anului 1838 educaţia copiilor la Berlin. Întâia din aceste două e trimisă din Potsdam, de Al. Sturdza, în aşunul plecării sale, şi ne dă ştiri preţioase privitoare la instrucţia copiilor, la condiţiile materiale ale şederii lor în pensiunea familiei Ionas, la opera lui Kogălniceanu *Histoire de la Valachie, de la Moldavie...* a cărei publicare — de teama Ruşilor — Domnul Moldovei vroia să o împiedice. A doua este o scrisoare de condoleanţe a lui M. Sturdza către Al. Sturdza pentru decesul mamei acestuia.

Alte două scrisori pe care le publicăm mai jos sunt de la Tissot, secretarul particular al lui Sturdza, care a venit în toamna anului 1838, după plecarea lui Kogălniceanu, la Berlin, să ia asupra lui supravegherea tinerilor. Tissot, despre care doamna Ionas, soţia pastorului, spunea că „este un om, care, după scrisori şi din descrierile fiilor, ne este cunoscut ca şiret, abil şi egoist”, venise la Berlin împreună cu soţia. El a închiriat un apartament la primul etaj, pe *Unter der Linden*, 25, unde s'a instalat împreună cu beizadelele. Din scrisorile lui aflăm ştiri privitoare la vizitele făcute la ambasadorul ture şi la cel rus, precum şi despre participarea Principelui Dumitru la manevrele armatei prusiene. Ultima scrisoare este dela M. Sturdza către Regele Prusiei, cu mulţumiri pentru primirea copiilor săi la curte.

Scrisorile se păstrează mai toate în Biblioteca Academiei Române. Trei însă — două dela Heinrich Wilhelm Brennecke şi

una dela fiul său prim locotenentul de artilerie Wilhelm, din anii 1869—1872, se află în colecția Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu. Ele ne-au fost puse la dispoziție de d-nul M. I. Kogălniceanu, Directorul Fundației, pentru care-i suntem recunoscători.

Scrisorile sunt toate inedite. Am indicat la fiecare din ele locul și cota sub care se găsește. O scrisoare din colecția Fundației Kogălniceanu a fost cunoscută și de d. N. Iorga, care a menționat-o în studiul *M. Kogălniceanu, Scriitorul, Omul politic și Românul*, București, (fără dată), p. 14 și 15. La acest material inedit, adăogăm și o notiță apărută în ziarele franceze, *Journal des Debats* și *La Gazette de France* din Noembrie 1834, privitoare la sosirea micii colonii de elevi români la colegiul din Lunéville. Ea ne-a fost procurată de d-na Aneta Pierret Antoniu, lectoră de limba română la Universitatea din Nancy, căreia îi aducem pe această cale mulțumirile noastre.

Am respectat ortografia originalelor.

SCRISORI DELA HEINRICH WILHELM BRENNECKE ȘI DE LA FIUL SĂU WILHELM

I.

H. W. BRENNECKE CĂTRE MIHAI STURDZA

(Ms. 1174 f. 161-162).

Berlin, le 10 Janvier, 1836.

Monseigneur !

Pour pouvoir rendre compte à Votre Altesse Sérénissime de la manière dont ces messieurs se conduisent ici, et comme ils emploient leur temps, je tiens un journal très-exact (que je tiens à la disposition de Votre Altesse) et dans lequel je marque chaque soir ce que ces messieurs ont fait dans la journée. J'écris ce journal sans flatter et sans déguiser leurs défauts, je marque tout ce que j'avais à reprendre en eux avec la plus grande sincérité.

Je me permettrai de donner à Votre Altesse un court résumé de la manière dont ces messieurs ont employé le mois de décembre.

Mr. Démètre a gardé le lit pendant le mois de décembre ; j'ai eu beaucoup de peine à lui faire observer les ordonnances du médecin ; il n'a rien travaillé pendant toute sa maladie ; il a passé son temps à lire des romans français ou à jouer avec moi

aux échecs ; à cette heure-ci Mr. Démètre est presque entièrement rétabli et a bien meilleure mine qu'avant sa maladie ; il m'a promis de s'adonner désormais aux études et de faire oublier à Votre Altesse tous les torts dont il s'est rendu coupable.

Mr. Grégoire a fait de grands progrès dans l'allemand qu'il parle et qu'il écrit assez bien, dans ; l'arithmétique, le latin, le dessin, la géométrie, son application n'a pas été toujours la même ; quoiqu'il ait lu beaucoup d'ouvrages français, il a fait peu de progrès dans la composition française, il a montré une certaine répugnance à composer lui-même ; il est également paresseux à écrire des lettres ; je lui parle tous les jours de la nécessité d'écrire plus souvent à votre Altesse, il en est entièrement convaincu lui-même, il se met vingt fois à écrire avant d'achever la lettre.

Il est sorti deux fois seul, il est vrai qu'il est revenu de suite, et qu'il n'a rien fait de mal, mais il est indispensable de ne lui pas faire prendre cette habitude qui plus tôt ou plus tard pourrait le perdre et lui procurer des liaisons dangereuses ; j'insiste très-fort sur ce point-là, et je réitère ma demande à Votre Altesse de lui répéter de temps en temps qu'il ne peut sortir sans être accompagné de moi. Mr. Grégoire est un très-beau et très-gentil garçon, tout le monde est d'abord prévenu en sa faveur, il plaît partout où il se montre : mais il est bien dommage qu'il détruit souvent ce bon accueil qu'on lui fait par des façons un peu brusques et soldatesques ; il est cependant à croire qu'un plus long séjour à Berlin le déshabituerait de ses mauvaises manières qu'il a contractées comme il m'a dit lui-même en partie en France en partie par ses liaisons avec les officiers moldaves qui étaient de garde chez Votre Altesse. Mr. Grégoire est un jeune homme qui a beaucoup d'esprit et beaucoup de talents ; mais on doit les exploiter et en tirer profit, malheureusement sa première éducation a été négligée, elle est à refaire tout-à-fait.

Mr. Alexandre ¹⁾ a été très-appliqué et fait d'excellents progrès dans l'allemand, le latin, le grec littéraire et surtout dans l'arithmétique, pour laquelle il a prouvé un zèle infatigable ; pour le français il a été le plus paresseux de tous, il est inconcevable comment justement dans cette partie il a pu se rendre coupable d'une si grande négligence. Mr. Alexandre est en général d'une caractère assez doux, il se soumet facilement, mais quelquefois c'est comme un vertige qui s'empare de lui, et sort tout-à-fait de son caractère ; il devient impoli, grossier, brutal jusqu'au dernier point, et si je n'avais consulté que mon propre intérêt, je me serais déjà retiré une fois à cause de lui. Mr. Alexandre est d'ailleurs sorti aussi deux fois seul pour aller monter au cheval au manège, il est vrai qu'il était dimanche,

1) Alexandru Vogoridis, fratele soției lui Mihai Sturdza.

mais une fois il a entraîné Mr. Grégoire et a été la cause que celui-ci a manqué à son devoir.

Quant à Mr. Michel¹⁾, sa conduite a été exemplaire et tout-à-fait exempte de reproches ; il a prouvé dans toutes les sciences le même zèle, et en a été récompensé par d'excellents progrès ; il étudie en outre encore l'anglais et l'italien, il dessine aussi très-bien et saura bientôt toucher du piano. Il compose très-bien en français. Il compose surtout fort bien sur des sujets de l'économie politique. Mr. Michel est aimé et considéré de toutes les personnes qui le connaissent et avec lesquelles je l'ai mis en rapport.

Mr. Souchon est dépouillé à présent entièrement d'argent pour les avances extraordinaires qu'il a été obligé de faire pour le premier établissement de ces messieurs, il a été obligé de faire cesser pour le moment quelques leçons dispendieuses ; moi-même je n'ai pas reçu d'appointements, et je me trouverais dans un très-grand embarras, si je n'avais pas épargné de l'argent en cas de besoin.

J'ai l'honneur de me nommer avec le plus profond respect, Monseigneur, de Votre Altesse Sérénissime le plus obéissant et le plus humble

serviteur

W. Brennecke

Monbijouplatz No. 10, Chez Mr. le Pasteur Souchon.

II.

DR. H. W. BRENNECKE CĂTRE M. KOGĂLNICEANU
(Originalul în colecția Fundațiunii Culturale M. Kogălniceanu)

Posen, 31 Dec. 1869.

A Son Excellence le Ministre de l'Interieur

Kogalniceano.

J'ai reçu hier dans l'après dinée Votre aimable lettre du 17 c., avec la décoration et le diplôme de l'ordre Impérial de Medjidié que je dois à Votre affection. Cette distinction inattendue a porté hier la joie dans notre maison. Ma femme a gardé encore un bon souvenir de vous, ; aussi ma vieille mère de 85 ans qui vit avec moi se rappelle bien de vous avoir vu. Je n'ai pas de paroles pour vous exprimer ma reconnaissance.

Je Vous souhaite l'heureux nouvel an et que Dieu Vous mette encore de longues années en état de remplir Votre mission historique et providentielle. Votre pays aura un bel avenir,

1) Kogălniceanu.

tout présage qu'il comptera un jour quand ses immenses ressources seront développées, parmi les pays les plus favorisés.

Les actions de chemin de fer de Roumanie et l'emprunt Roumain sont chez nous très répandus et jouissent d'une grande faveur.

J'ai prié Mr. de Horn notre viceconsul à Bucarest de m'envoyer les dates statistiques sur la Roumanie qui excitent ici le plus haut intérêt.

Est-ce que Vous vous rappelez encore nos cavalcades à Koepenick à 2 lieues de Berlin et nos sorties à cheval dans les environs ?

Que Dieu Vous prenne sous Sa protection et vous garde et les Vôtres. Je serai charmé de Vous revoir un jour.

Avec la reconnaissance la plus profonde et sincère.

Votre tout dévoué.

ancien instituteur.

Dr. W. Brennecke.

III.

DR. H. W. BRENNECKE CATRE M. KOGĂLNICEANU

(Originalul în colecția Fundațiunii Culturale M. Kogălniceanu)

Posen le 12 Février 1870.

A Son Excellence le Ministre de l'Intérieur

Michaël Cogalniceano.

J'ai l'honneur de Vous envoyer sous bande un petit ouvrage que j'ai publié à l'occasion d'un voyage que j'ai fait dans les pays du Bas-Danube et à Constantinople dans l'automne 1868. Ce sont mes souvenirs et impressions de voyage qui vous feront sourire quelque-fois si vous vous donnez la peine de les lire. Je suis convaincu que ce petit ouvrage est bien superficiel, mais mon libraire m'a prié de lui donner la permission de l'imprimer et j'ai cédé à son désir. Toutefois pour corriger mes erreurs je serai obligé de refaire mon voyage pour mieux observer, ce qui me procurera peut-être l'avantage de vous revoir après plus de la troisième partie d'un siècle de séparation et de Vous présenter mes respects.

Daignez agréer l'expression de ma plus haute considération avec laquelle j'ai l'honneur de signer en profonde reconnaissance.

Votre ancien instituteur

Dr. Brennecke.

IV.

PRIM LOCOTENENT W. BRENNECKE CĂTRE M. KOGĂLNICEANU
(Orig. în colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu)

Sr Excellenz
dem Herrn Michaël Cogalniceano
Ritter des Königl. Preussischen Rothen Adler Ordens Erster
Klasse.

Ew<re>¹⁾ Excellenz erlaubt sich der Unterzeichnete tiefbe-
trübt den am 18-ten Mai h<ier> erfolgten Tod seines Vaters, des
Direktors des städtischen Realschule zu Posen, Dr. Heinrich Wil-
helm Brennecke, ganz ergebenst anzuzeigen.

Ew. Excellenz haben den theuern Dahingeschiedenen stets
so grosses Wohlwollen an den Tag gelegt und ihm so viele Be-
weise der Zuneigung zu theil werdenlassen, das ich es bei dieser
leider für mich so traurigen Veranlassung für eine erste Pflicht
mit erachte, Ew Excellenz meinen tiefgefühltesten Dank für
alle meinem Vater erwiesenen Wohlthaten und Zeichen der Güte
und Huld auszusprechen. Mit der lebhaftesten Freude hat der
theure Verstorbene stets von Ew. Excellenz und dero Familie
erzählt und mit gerechtem Stolze hat es ihn erfüllt, wenn an
hohen Festtagen er seine Brusst mit dem durch Ew. Excellenz
Güte und gnädige Vermittelung ihm von Sr. Majestät dem Sultan
allergnädigst verliehenen Medjidié Orden schmücken konnte.

Wie sehr bedauerte er, an das Krankenlager gefesselt zu
sein und nicht der freundlichen Einladung zur Hochzeit von
Ew. Excellenz Fräulein Tochter²⁾ folgen zu können! Bis zum
letzten Augenblicke bei klarem Verstande, schied er so ungern
von diesen Leben, das für ihn reich an Mühe und Arbeit aber
auch reich an Freude und Lohn gewesen war!

Geruhen Ew. Excellenz nochmals für alle dem Dahinge-
schiedenen erwiesene Liebe und Güte den tiefgefühltesten Dank
der *Hinterbliebenen* anzunehmen, die des Himmels Segen für
Sie und Ihre theure Familie erfliehen!

Mit der vorzüglichsten Hochachtung habe ich die Ehre
zu sein Ew. Excellenz.

ganz ergebenster

Wilhelm Brennecke

Premier Lieutenant im Königl. Preussischen 5-ten Ar-
tillerie Regiment.

Posen, den 23 Mai 1872.

1) Pentru : Eure.

2) Lucia, căsătorită cu Al. Vărnăv Lileanu.

CORESPONDENȚĂ CU AL. STURDZA

V

AL. STURDZA CĂTRE MIHAI STURDZA

(Ms. 1164, f. 9-10).

Cher Cousin,

J'ai quitté Berlin avant hier, en assez mauvais état de santé, ce qui me force à faire halte à Potsdam, avant de continuer mon voyage, par Weimar et Munich, pour Vienne. Vos fils et leurs condisciples sont venus me faire leurs adieux avec Mr le prédicateur Jonas et le Docteur Philippi. Ils sont, je vous assure, en bonnes mains, grace à Dieu et à la bénédiction de nos parents. Mr A. Hufeland a dressé et conclu le contrat, conformément à Vos dernières instructions. Ce digne homme avait encore un scrupule : c'est que dans Votre dernière lettre, Vous ne faites pas mention explicite de l'indemnité pour le logement, clause indépendante des 400 écus, si vous retiriez tous les élèves, avant le terme. J'ai pris sur moi de le rassurer et de l'autoriser à conclure, parceque Votre lettre se réfère à la mienne, et que ce ne peut être qu'une omission, un sous-entendu de la part de Votre Chère Altesse. Veuillez, je vous en supplie, ratifier expressément ma résolution ; je compte là dessus, Cher Cousin ! Ma santé a mis obstacle à la clôture de mes leçons ; j'ai promis à Vos fils de leur en envoyer le complément. Grace au zèle éclairé de Ionas, peut-être aussi à mes faibles efforts, nos jeunes gens ont beaucoup appris en matière de religion et rectifié leurs idées. Je vous conjure de les exhorter paternellement à remplir leurs devoirs de chrétiens et à glorifier Dieu par leurs sentiments et leur conduite. C'est là condition absolue du succès de leur éducation.

Envoyez un plein-pouvoir à Mr A. Hufeland ; cela est nécessaire. Depuis qu'il a restreint les dépenses et le gaspillage, je trouve que les économies surpassent toute attente. Soutenez-le, Cher Cousin. Démétrius s'est amendé sensiblement ; mais ni lui ni ses condisciples, ne possèdent l'énergie et la profondeur d'esprit de Grégoire. Si Dieu le préserve de grands écarts, Grégoire sera un homme, dans toute l'étendue du terme. Priez pour lui. En religion, en mathématiques il a devancé tous les autres. J'ai proposé avant mon départ, de faire commencer trois cours à l'Université avant l'automne : savoir : celui d'histoire, chez le Pr. Ranke, de géographie chez le Pr. Ritter, tous deux justement célèbres ; enfin un cours privé de physique expérimentale chez le Pr. Dove, dont j'ai moi même suivi les leçons avec ma fille. Encore une prière. Ayez la bonté, cher cousin, de permettre à M. Kogalniceano de continuer l'impression de son livre jus-

qu'à 1800; cela n'a pas d'inconvénient, à mon avis, et veuillez écrire au Pce de Samos¹⁾ qu'il envoie 50# à son fils, pour liquider ses dettes innocentes d'équitation. J'ai intercédé pour le jeune homme, mais jusqu'ici, sans résultat; et franchement je trouve que c'est un manque d'égards flagrant, de la part de Mr Vogoridis. En m'intéressant activement au bien être véritable de son fils et des Vôtres, Cher Cousin, je n'ai eu qu'une seule arrière pensée: Dieu! et mon oreiller à l'heure de la mort.

Adieu, Cher Cousin, j'ai rempli ma tâche en conscience; soutenez ce qui est en si bon chemin et s'il vous plait de m'écrire, adressez votre réponse à Vienne, à l'Ambassade de Russie.

Votre bien dévoué cousin et serviteur

A. de Sturdza

VI.

MIHAI STURDZA CĂTRE ALEXANDRU STURDZA²

(Ciornă scrisă de mâna lui Kogălniceanu cu corecturi făcute de M. Sturdza)

ms 1174

Iassi le 17 avril, 1839.

Mon cher Cousin,

Vous pouvez vous imaginer facilement le chagrin que j'ai éprouvé en apprenant la nouvelle désolante du décès de ma respectable tante; vous savez combien je la chérissais. Sa mémoire est bénie non seulement dans sa famille, mais dans le cœur de tous ceux qui ont été assez heureux pour la connaître et l'apprécier. C'est une triste nécessité que celle de nous voir privés des êtres de nos affections les plus profondes³⁾; notre sort serait affreux dans cette vallée de douleurs et de larmes, si nous n'avions la consolation de nous retrouver pour l'éternité dans notre patrie primitive⁴⁾, consolation que nous devons puiser dans la certitude⁵⁾ que nous donne notre sainte religion.

Je me suis fait un devoir pieux, d'inviter S. E. le Métropolitain à célébrer un office solennel pour le repos de l'âme de la défunte, et les vœux de tous les pauvres qu'elle a secourus dans

1) Vogoridis, tatăl lui Alexandru și al soției lui M. Sturdza.

2) Despre Alexandru Sturdza a se vedea și monografia Em. Haivas: în *Mélanges de l'École Roumaine en France* XI 1937—1938 p. 235—319.

3) Corectat de mâna lui M. Sturdza: «des êtres de nos affections les plus profondes», în loc de: «de tous aux que nous aimons le plus».

4) „notre patrie primitive” corectat de mâna lui M. Sturdza în loc de „dans un monde meilleur”, cum scrisese Kogălniceanu.

5) „certitude” corectat de mâna lui M. Sturdza în loc de „l'espoir”, cum scrisese K.

sa belle vie et de ceux qu'elle a aidés de ses conseils, s'unissant aux prières du clergé, ne pourront être qu'une offrande très agréable au Très-Haut.

Veillez bien¹⁾ exprimer à mes chères cousines) mes sentimens à cette occasion ainsi que l'assurance de l'attachement, le plus dévoué que je leur conserve, et agréer je vous prie, le témoignage de l'affection sans bornes avec laquelle je suis . . .

P. S. J'attends avec la plus vive impatience les détails que vous m'avez promis, dans votre post-scriptum, par rapport à la réponse de St. Pétersbourg.

SCRISORI DELA TISSOT

VII

TISSOT CĂTRE M. KOGĂLNICEANU

Ms. 1174 f. 183—184.

Berlin, le 28 Septembre, 1838.

Sous les tilleuls No. 25

Monsieur,

Comme les jeunes Princes viendront demain habiter le superbe logement que je leur ai préparé, Sous les tilleuls No. 25, et que ce déménagement réclamera ma présence, je préfère répondre aujourd'hui à votre lettre du 6 Sept. et par laquelle vous m'avez transmis la commission de Son Altesse pour le linge de table qu'Elle désire. Après avoir pris toutes les informations dont j'avais besoin pour remplir du mieux qu'il serait possible cette commission, j'ai parcouru tous les magasins avec ma femme et d'autres personnes expertes. Les prix pour les qualités les plus fines ayant été chez tous les marchands à peu près les mêmes, je me suis arrêté chez celui dont la réputation est le mieux établie, chez celui qui pourvoit la maison du Roi et celles des Princes. Voici la note que j'ai faite :

Une nappe de 36 couverts en ce qui se fabrique de plus fin aujourd'hui, 18 aunes de Leipsik de long, sur 5 de large, coûterait d'après la grandeur et la beauté des divers dessins de 100 à 130 écus.

1) „bien” adăugat de M. Sturdza, care a șters cuvintele : „mon cher Cousin”, scrisă de Kogălniceanu.

2) „à mes chères cousines” adăugat de M. Sturdza care a șters cuvintele scrisă de Kogălniceanu : „à la Comtesse Edling”. Contesa Roxanda Edling era sora lui Alex. Sturdza. Corespondența ei cu Joseph de Maistre a fost publicată de Alexandre A. C. Sturdza *Règne de Michel Sturdza*, Paris 1907, p. 386—397.

Une nappe de 24 couverts 80, une nappe de 12... 40, une douzaine de serviettes 30.

Comme Son Altesse demande le prix de 15 douzaines de serviettes ; de douze nappes à 12 couverts ; de 2 nappes à 24 et d'une à 36 ; cela ferait en tout 1220 écus ou environ 380 ducats. Ayez la bonté de faire remarquer à Son Altesse qu'une qualité tant soit tant soit peu inférieure, mais bien belle aussi, baisserait de beaucoup le prix ci-dessus, quant à la première qualité, ce sont les prix fixes.

Si Son Altesse voulait faire une dépense de plus, et serait d'ailleurs bien placée pour un Prince, ce serait de faire tisser ses armoiries dans tout ce nappage ; tous les Princes le font ici et celà est très joli. Les frais de préparation pour une pareille marque coûteraient environ *cent* écus, suivant qu'elle serait compliquée ; cette machine une fois payée peut servir à marquer tout le linge que Son Altesse voudrait se faire faire à present et à l'avenir, car elle Lui appartiendrait. La nappe de 36 couverts aurait trois semblables marques, celles de 24 couverts deux et celles de 12 couverts deux aussi ou seulement une, comme le désirerait Son Altesse. J'ai vu dans ce genre un nappage pour le Prince Charles, qui était magnifique aussi j'engage très-fort son Altesse à l'ordonner tel, comme Elle trouvera Elle-même que celà convient. Il suffira de m'envoyer un dessin colorié, de bonne grandeur et très distinct de ce qui devra faire partie des armes du Prince. Déjà dans trois mois à dâter du jour de la commande, on pourrait livrer tout ce nappage avec les armes du Prince : sans les armes on peut les avoir tout de suite avec les dessins de mode.

Nous avons fait l'autre jour une visite au Pacha qui nous a reçus très bien ; la lettre que Son Altesse lui a fait adresser lui a causé beaucoup de plaisir. Il m'a dit entr'autres qu'il s'attachait de plus en plus aux jeunes Princes et qu'il était toujours réjoui quand il voyait des personnes attachées a la maison de Son Altesse ; qu'il avait la plus haute considération pour Sa personne et qu'il avait souvent l'occasion de s'entretenir d'Elle, avec un Pacha d'une forteresse du Danube, qui lui parle du Prince de Moldavie avec une espèce d'enthousiasme. L'ambassadeur turc, qui est un jeune homme encore, a dit aux jeunes Princes qu'il viendrait les voir.

Dans la visite que j'ai faite à Mons. de Ribeaupierre ¹⁾ il m'a demandé où nous logerions ; quand il a appris que nous serions près <que> voisins, il en a paru charmé et il a dit qu'il viendrait souvent voir les jeunes Princes auxquels il prend un vif intérêt. Ces considérations, m'ont déterminé à prendre un

---

1) Ambasadorul rus.

premier étage plutôt qu'un second, quoique le loyer soit précisément le double plus cher, car je paierai 720 écus tandis que je n'aurais payé que 450 écus pour le second étage. Si L. L. E. E., M. de Ribeaupierre et le Pacha n'eussent pas été attendus ; tant il est vrai que les honneurs coûtent toujours cher, mais cela a toujours été ainsi.

Je ne puis pas vous approuver, Monsieur Michel, d'avoir fait sentir au Prince Démètre dans une lettre, que vous aviez parlé à Son Altesse pour que leurs appointements fussent augmentés et qu'aussi l'argent destiné à leurs habillement avait été considérablement augmenté à votre prière, telle qu'au lieu de 200 écus qu'ils recevaient chacun annuellement de M. Hufeland, ils recevraient actuellement de moi chacun 400 écus. Maintenant il est bon que vous sachiez à quoi cela a servi : le Prince Démètre à mon arrivée me demanda de combien j'augmenterais la somme destinée à ses habillemens ; il convient qu'avec 300 écus il se tirerait parfaitement d'affaire et il était très-content. Moi qui suis chargé et autorisé par Son Altesse de faire l'économie j'étais très-content d'épargner sur cet objet, de Démètre et de Grégoire deux cents écus que je destinais à leur faire faire du linge, car ils n'ont chacun que 6 chemises ; mais quand vous écriviez à Démètre que le Prince lui avait accordé 400 écus pour son habillement, il est venu en triomphe chez moi m'annoncer cette nouvelle et il n'a pas voulu se retirer avant d'avoir su de moi qu'il aurait toute cette somme. Maintenant que je prévois que tous les articles des dépenses dépasseront celles qui ont été fixées approximativement à Jassy, parceque précisément les objets où le Prince n'a point <prévu> l'augmentation sont ceux qui en auraient eu le plus besoin ; vous même n'avez pas su que la corde de bois se vend de 30 à 40 écus ; il faudra beaucoup des ces cordes-là en hiver. Alors vous me feriez plaisir de me dire d'où je dois prendre pour couvrir la dépense de cet article qui dépassera sans contredit la somme de 40 ou 50 ducats *fixée pour le bain ? Si vous ne savez pas ce que cela veut dire économie*, alors n'entrez dans aucun détail je vous en prie, cela ne ferait que du tort. Monsieur Alexandre, auquel le Prince avait fixé 5 ducats par mois pour argent de poche, a reçu une lettre de la Princesse dans laquelle Elle lui annonce que le Prince a daigné lui accorder 10^{##} au lieu de 5. Veuillez m'éclaircir, je vous prie et agréer l'assurance de ma considération très distinguée.

Tissot

VIII.

TISSOT CĂTRE M. STURDZA

(Ms. 1174 f. 192—193)

*Berlin, le 10 Mai, 1839.**Altesse Sérénissime,*

Il n'y a que quelques jours que j'ai eu l'honneur d'adresser à Votre Altesse une lettre ; celle-ci est pour L'informer que les cours que devait suivre le Prince Grégoire à l'Université chez Mons. le Professeur Gans, ne seront pas donnés avant le semestre d'hiver prochain, parceque Mons. Gans étant décédé à la suite d'un coup d'apoplexie, il n'a pas été possible de remplacer tout-de-suite cet homme distingué qui a été enterré avant-hier en grande cérémonie. Le convoi funèbre était composé des notabilités de Berlin, de quelques centaines d'étudiants, dont quelques-uns portaient le cercueil, et de plus de 300 équipages, de sorte que l'espace occupé par le convoi pouvait bien être d'une lieue. Il y avait au moment du passage du convoi par les rues une telle foule de peuple réuni sur tous ces points, que les nombreux équipages qui circulent continuellement dans les rues ont dû faire halte derrière la foule. Le roi, qui se rendait dans ce moment en voiture à son château de Charlottenbourg, fut obligé de s'arrêter aussi : ce n'a été qu'au bout d'un certain tems et après avoir donné de bouche des ordres à un gendarme auquel Sa Majesté fit signe d'approcher de Sa voiture, qu'Elle put se frayer un passage au travers de la foule et du convoi.

En échange des cours que le Prince Grégoire s'était proposé de suivre cet été, il a le cours d'économie politique de Mr. le Professeur Riedel.

Dans ce moment je reçois la lettre de Votre Altesse en date du 7/19 Avril, dans laquelle Elle veut bien approuver les cours qui avaient d'abord été arrêtés d'après le catalogue de l'Université. Votre Altesse a ajouté celui de technologie du Prof. Magnus ; sans contredit ce cours sera de la plus grande utilité aux jeunes Princes ; mais je prendrai la liberté de faire observer à Votre Altesse que les jeunes Princes, Mr. Grégoire surtout, n'ont pas dans ce moment assez de tems pour ces leçons, s'ils veulent étudier avec fruit tout ce qu'ils ont déjà à apprendre ; ensuite on suppose toujours à ceux qui entendent le cours de technologie d'assez profondes connaissances en mathématiques, en géométrie et en mécanique, sans lesquelles ils retirent bien peu de profit d'un pareil cours ; c'est ce qui arriverait au Prince Démètre qui malheureusement n'est pas encore assez dans cette partie.

Par conséquent Votre Altesse voudra bien consentir à ce que le cours de technologie soit remis à plus tard.

J'ai communiqué au Prince Grégoire la volonté de Votre Altesse, touchant ses compositions en rhétorique ; il a trouvé que deux compositions par mois lui prendraient beaucoup de tems. surtout pour être mises à net ; c'est pourquoi il prie Votre Altesse de bien vouloir lui faire grâce d'une composition, et n'en exiger qu'une par mois. Il continue la logique et j'ai souvent lieu de voir combien cette étude lui est profitable. Hier nous fîmes ensemble à pied une excursion à un château éloigné de deux milles de Berlin. Sa conversation, pleine d'esprit et de jugement, offre les plus sains raisonnemens ; je ne peux m'empêcher de l'admirer en moi-même, au point que je me demande parfois si un jeune homme de dix-huit ans peut parler et raisonner de la sorte. J'ai eu ci-devant occasion de dire à Votre Altesse que ses manières se ressaient par trop de l'originalité affectée chez la plupart de ceux qui s'adonnent à la gymnastique. Je dois, à la louange du Pr. Grégoire, dire maintenant que, tout en continuant ces exercices très-utiles à la santé et très-propres à endurcir son corps contre toute fatigue, il a depuis un tems beaucoup gagné du côté des manières, et j'espère qu'insensiblement il se corrigera tout-à-fait par sa propre conviction. Il excelle dans tous les genres d'exercices et il est doué d'une force corporelle prodigieuse. Cette vigueur paraît dans tout ce qu'il fait. Ses études marchent régulièrement et son progrès sont évidens. Sous peu de jours Votre Altesse recevra une lettre de sa part.

Le Prince Démètre a assisté avant hier à cheval aux manœuvres militaires que dirigeait le Prince Auguste, cousin du Roi et Commandant en chef de l'artillerie. Le Prince fit venir M. Dém. près de lui et lui recommanda de faire attention aux divers commandemens. Le Prince Adalbert, neveu du Roi, voyant que le cheval de M. Dém. était difficilement contenu pendant les décharges de l'infanterie, fit offrir à M. Dém. un autre cheval ; mais il l'en remercia. Comme il faisait assez chaud, et que les exercices durèrent pendant plusieurs heures de suite. M. Démètre qui n'est pas accoutumé à la fatigue, en a éprouvé une légère indisposition. il s'est un peu échauffé et il s'en est suivi un refroidissement dont il sera sans doute débarrassé demain ; aujourd'hui il ne va pas à l'université, afin de se remettre plus tôt.

Veillez, mon Prince, agréer l'assurance du profond respect et du dévouement sans bornes avec lesquels j'ai l'honneur d'être de votre Altesse

le très humble et très obéissant serviteur

Tissot

SCRISOAREA LUI MIHAI STURDZA CĂTRE REGELE PRUSIEI

IX.

(Ms. 1174 f. 187; altă copie în ms 1172, f. 5)

Très haut, très excellent et très puissant Roi,

Ayant jugé convenable au bien de la Moldavie et à leur propre utilité d'envoyer mes deux fils suivre le cours de leurs études à l'université de Berlin, le premier établissement scientifique de l'Allemagne, mon devoir aurait été de m'adresser à Votre Majesté et de Vous représenter que rien n'intéresse plus mon cœur que de Vous convaincre, Sire, de toute l'admiration que je porte à Votre gouvernement paternel et éclairé, sous lequel la Prusse est devenue aujourd'hui l'Etat le plus cultivé et le plus florissant de l'Europe. Le séjour de mes fils dans Sa capitale en est la plus grande preuve. Depuis longtems je désirais qu'ils se présentassent aussi à Votre Majesté; mais j'ai toujours retardé cet heureux moment, ne les croyant pas encore assez dignes d'un honneur aussi insigne.

Maintenant je viens d'être informé que Son Excellence, l'ambassadeur de la Sublime Porte, Cour suzeraine de la Moldavie, a mis le comble à ma satisfaction et à celle de mon fils aîné en le présentant à Votre Majesté qui a daigné le recevoir avec une bienveillance toute particulière. Je ne doute nullement qu'il n'ait porté aux pieds de Votre puissant trône le tribut de mes protestations d'admiration les plus sincères pour un roi modèle accompli des vertus de Son auguste aïeul, le grand Frédéric de glorieuse mémoire. Quant à moi Sire je m'empresse de réitérer les sentimens de mon dévouement le plus profond et de supplier Votre Majesté de vouloir bien jeter de tems en tems un regard de bienveillance sur mes fils qui, fiers de telles hautes bontés, sauront toujours garder la reconnaissance la plus vive et la plus inaltérable à Votre très puissante personne et à Votre auguste famille.

Je ne trouve point de termes qui puissent en partie seulement exprimer toute l'étendue de mon admiration respectueuse et profonde avec laquelle, Sire, j'ai l'honneur d'être de votre Majesté

le très-humble et très obéissant serviteur

Iassi le 10/22 décembre 1838.

NOTIȚĂ DIN ZIARE FRANCEZE

X.

Journal des Débats. Vendredi. 7 novembre 1834
La Gazette de France. Samedi. 8 novembre 1834

„Les deux fils de S. A. S.¹⁾ l'hospodar de Moldavie viennent d'arriver à Lunéville pour y suivre les cours du collège et y compléter leur éducation. Ils sont accompagnés de deux autres fils de boyards et d'un prêtre du rit grec. Ces jeunes gens ont été adressés à un respectable ecclésiastique qui lui-même a fait l'éducation du prince hospodar”.

(Va urma)

---

1) In La Gazette de France : „S. A. R. <oyale>” in loc de „S. A. S. <érenissime>”.

REGELE CAROL I MILITAR

de generalul RADU ROSETTI

În cei 778 de ani de când se putea stabili, în chip istoric, ființa neamului Hohenzollern și cunoaște, mai mult sau mai puțin amănunțit, viața și faptele fiecăruia dintre înaintașii odraslei care se naște la 20 ale lunii Aprilie 1839, alcătuirii acestui neam au purtat, aproape fără curmare și cele mai adese ori cu destoinicie, armele.

Este adevărat că, în curgerea vremii de la anul 1061 și până'n anul 1839, uneltele de războiu s'au schimbat și prefăcut dese ori și, ca urmare, chipurile de a făptui războiul au fost și ele primenite. Din punctul de vedere tehnic, cele făptuite de moși și de strămoși nu puteau fi de un prea mare folos pentru învățătura celor ce veniau pe lume acum o sută de ani.

Nu este însă mai puțin adevărat că, fiind mereu în luptă veacuri de a rândul, alcătuirii acestui neam au căpătat anumite însușiri ce au trecut de la tată la fiu, intrând în însuși firea lor. Astfel toate faptele și pildele moșilor și strămoșilor au dat naștere la o tradiție de neînfricăță întâmpinare a primejdiei, de privire în față a morții, de îndeplinire stăruitoare a datoriei, de neteama răspunderilor, de nevoia neștirbirei cinstei cu care era înconjurat neamul și, ca urmare, de datoria dărei pildei cele bune și nu mai puțin de cruțarea puterilor și vieților ostașilor, de priceperea nevoiei pazei, care, toate la un loc, sunt însușiri de seamă și cu totul trebuincioase unei căpetenii ostășești. Aceste însușiri numai, pot face ca învățământul tehnic foarte trebuincios dar mereu schimbător din cauza primenirii uneltelor de războiu să fie rodnic.

Crescut în arătarea zilnică, prin vorbă și prin fapte, a însușirilor sus arătate, știind că menirea îi era de a fi ostaș, îm-

brăcând uniforma, pe care nu era să o părăsească toată viața, încă de la vârsta de zece ani, nu e de mirat că tânăra odraslă domnească s'a pregătit pentru meseria armelor cu multă luare aminte și cu desăvârșită temeinicie.

Așa vedem că, deși era scutit, ca făcând parte din familia domnitoare, de a se supune examenului de „Porte-épée-fähnrich” (grad asemănător cu iuncării oștirea noastră de la începutul și mijlocul secolului al XIX-lea), el cere tatălui său îngăduirea de a se înfățișa la această încercare. Răspunsurile sale la întrebările ce-i se pun cu acest prilej în August 1856 la Münster, sunt socotite ca „bune”, ceea ce are ca urmare căpătarea gradului dorit, prin muncă iar nu ca un drept.

Înainte, la 1 Ianuarie 1857, sublocotenent à la suite, adică onorar, în regimentul de artilerie al gardei prusace (și alegerea armei artileriei, socotită încă aproape în toată Europa ca o armă burgheză, este caracteristică pentru că membrii familiilor domnitoare serviau, aproape exclusiv, în cavalerie sau în infanteria gardei), el se duce, peste o lună la cetatea Juliers, unde învață instrucția la tun. Cercetează apoi fabrica de tunuri Krupp din Essen. În aceste stagii, ca și în cele următoare, este întovărășit de îndrumătorul său militar, căpitanul von Hagen, căruia prințul Carol Anton îi dăduse directive amănunțite, între care se găsea aceasta: „adevăratul simțământ de onoare, precum și concepțiunea militară, trebuie să neîncetat dezvoltate, însă fără prejudecăți sterpe”.

Pentru desăvârșirea pregătirii sale tehnice urmează cursurile școlii de artilerie și geniu, punând apoi în aplicație cele învățate cu prilejul tragerilor la care ia parte și prin comanda unei baterii, cu ocazia mobilizării din anul 1859.

În 1862, după cinci ani de serviciu în artilerie, schimbă arma, fiind mutat în al doilea regiment de dragoni ai gardei. Și, de oarece acest regiment rămâne în garnizona sa în timpul războiului din 1864 contra Danemarcei, Principele Carol ceru voie regelui ca să ieie parte la operații, ca voluntar. Cererea îi fu aprobată, fiind atașat pe lângă prințul moștenitor al Prusiei, viitorul împărat Frederic III.

Nu se mulțumește însă numai să privească de departe la lupte, ci, ori de câte ori poate — și jurnalul său ne arată că a făcut-o des — se duce în cele mai înaintate linii ale infanteriei în luptă, ca și în bateriile care trag și asupra cărora se trage,

primind astfel îndoitul botez al focului de tunuri și de puști, cum se duce în tranșee și cercetează tot frontul de la Düppel, unde capătă convingerea folosului lucrărilor de fortificație pe câmpul de luptă.

Vremea rece și viforoasă îl face să cunoască în parte suferințele războiului. Pe de altă parte, aflarea sa lângă prințul moștenitor îi a îngăduit să capete cunoștințe despre problemele mai mari ale războiului precum și despre frecăturile ce se nasc între două armate aliate.

Cu drept cuvânt spune el în notele sale : „Am învățat „mult în acel războiu. Mi-a fost mai târziu, pe pământul bulgăresc, în fața Plevnei, de cel mai mare folos...” și, mai departe : „Pentru mine acea vreme fu o vreme de serioasă încercare și „de bogate învățăminte, în toate privințele”, iar aiurea mai spune că în acel războiu a câștigat întâiele sale cunoștințe (practice) despre artilerie și cavalerie.

Oțelit sufletește și cu cunoștinți mai temeinice, își reîncepu, după isprăvirea războiului danez, slujba la regiment. Acolo îl găsi chemarea României.

Ales domn, se prezintă, la 6 18 Aprilie 1866, regelui Prusiei, care era și capul familiei de Hohenzollern. Arătându-i-se de către rege părere de rău că un Hohenzollern primea să fie supus Semilunei, tânărul domnitor răspunse că recunoaștea, deocamdată, suzeranitatea Sultanului, dar cu gândul de a scăpa de această scădere a suveranității sale, prin puterea armelor, cucerind, pe câmpul de luptă, neatârarea deplină a țării care-l alesese ca domn.

Cu acest program politic și militar, pe care principele Carol îl afirmă din nou, în deosebite rânduri, când mai pe față, când mai subînțeles, și pe care-l înfăptui mai târziu, a sosit el în țară.

Îndeplinirea programului nu se putea face însă dacă anumite condițiuni politice, despre care nu e cazul să vorbesc în acest articol, nu erau îndeplinite și dacă nu avea la îndemână o bună armată, unealtă fără de conlucrarea căreia nu se putea cuceri neatârarea.

Deși mult mărită față de trecut și preschimbată dintr'o unealtă de poliție și de paradă, cum o găsisse domnitorul țărilor unite prin alegerea din Ianuarie 1859, într'o alcătuire ostășească ce pășia spre pregătirea sa ca unealtă de războiu, armata lăsa de dorit la urcarea pe tron a lui Carol I-ii.

Ea suferia nu numai de relele firești ale unei alcătuirii foarte tinere și deci lipsită de experiență, dar mai suferia de vrajbe în sânul ofițerimei și de lipsă de mijloace.

Principele Carol a fost dezamăgit de la prima lui întâlnire cu trupele române. Infățișarea lor era puțin ostășească și le lipsea și echipament și armament. Adunarea lor pe Sabar și Argeș arăta nedesăvârșita lor pregătire de războiu. Apoi presiunea ce a încercat să facă corpul ofițeresc asupra sa, cu cel mai curat gând de altfel, nu putea fi plăcută unui om crescut în mijlocul corpului ofițeresc prusac, cum de asemenea nu-i au fost plăcute nici organizarea luată în parte după cea franceză, nici uniformele asemănătoare celor franțuzești și nici misiunea militară franceză, despre a cărei rost în reorganizarea armatei are însă cuvinte adevărate. În sfârșit lipsa de mijloace bănești și îndatorirea ce fusese nevoit să ieie față de Poartă ca efectivul întregii armatei să nu treacă de 30.000 de oameni, îngreuiau mult alcătuirea oștirii ce era trebuincioasă pentru aducerea la îndeplinire a planului său.

Toate aceste greutăți n'au desnădăjduit însă pe Domnitor, care, cu o stăruință mai presus de orice laudă, s'a pus pe lucru și nu s'a lăsat oprit de nici o piedică.

Încercarea Domnitorului de a înlocui misiunea militară franceză, plecată definitiv în 1869, prin instructori prusaci a dat greș, în mare parte din cauza lipsei de tact a acestora din urmă.

Prima problemă militară ce s'a pus Domnitorului a fost aceea a disciplinei, care lăsa de dorit. Așa, când spre a face față unei eventuale intervenții militare turcești, se ordonă, în primăvara 1866, concentrarea unităților pe Sabar, grănicerii de pe Dunăre se răscoală. Apoi, la 24 Mai 1866, un mare număr de ofițeri cere Domnitorului îndepărtarea din armată a camarazilor vinovați de ași fi călcat jurământul în noaptea de 11 Februarie. Domnitorul, adunând ofițerii din București, le arată că respectă sentimentul (de cinste militară) care le a dictat demersul lor, dar că o rugămintă colectivă capătă ușor aparența unei presiuni morale și că nu ar putea fi îngăduit unui militar să o exercită asupra șefului suprem al armatei. Isprăvește cuvântarea sa asigurând armata că va avea pozițiunea la care are dreptul să aspire. Cu toate străduințele Domnitorului incidente între ofițerii ziși februaristi și între cei antifevruariști

urmează însă încă câțiva ani, cum au loc încă multe manifestări de insubordonări individuale. De aceea Domnitorul se folosește de orice prilej, și mai ales de acel al criticelor de la sfârșitul inspecțiilor și manevrelor și de ordinele de zi ce dă de anul nou și în alte împrejurări, spre a stăruia asupra nevoiei disciplinei. Această stăruință, ca și măsurile luate pentru încetarea unor nedreptăți și micșorarea cel puțin, dacă nu încetarea amestecului politicei în armată pe de o parte, iar pe de alta viul interes și osteneală pentru dezvoltarea armatei, vădită tuturor, aduc curând o nouă stare de spirit și dovada fățișă e făcută cu prilejul răscoalei și a proclamării „republicei” din Ploești, când armata și face pe deplin datoria.

A doua problemă militară era aceea a organizării. Am spus că mijloacele bănești erau puține și că Domnitorul fusese nevoit să ieie, față de Poartă, îndatorirea ca efectivul total al armatei să nu fie mai mare decât 30.000 de oameni. Totuși dacă era să se aducă la îndeplinire planul Domnitorului era nevoie de o armată calitativ bună dar și destul de mare ca efectiv pentru ca să poată atârna cu oare care greutate în cumpăna unui conflict armat. Pornind de la alcătuirea armatei așa cum o prevedea legea din 1864, se votează legile de organizare din 1868 (la a cărei alcătuire Domnitorul a luat o parte activă) și din 1872. Prin aceste legi și prin bugetele anuale, se înmulțește pe de o parte numărul unităților și serviciilor armatei permanente, a cărui efectiv de timp de pace nu trecea de 20.000 de oameni, iar pe de altă parte se dă armatei zise teritorială (cu schimbul) o organizațiune și o pregătire din ce în ce mai apropiată de cea a armatei permanente așa ca să poată îndeplini nu numai menirea ei de timp de pace, de pază a graniței și de jandarmerie, dar să poată lua parte și la un războiu. Ca urmare a acestei organizări armata română se putu mobiliza în 1877 cu un efectiv de 58.700 oameni și 190 tunuri pentru armata de operațiuni și de 41.300 oameni pentru miliții, părțile sedentare, paza graniței și serviciul de ordine interioară, adică în total circa 100.000 oameni. Ceia ce a rămas sub nevoi a fost încadrarea cu ofițeri, cu toate școlile ce se întemeiaseră. Aceasta a făcut ca, la mobilizare, companiile, bateriile și escadroanele n’au avut decât câte unul, rar doi ofițeri subalterni. La un moment dat s’a încercat, dar fără succes, să se aducă în armată ofițeri români din armata austro-ungară.

A treia problemă militară de rezolvat era cea a înzestrării armatei cu armament și echipament de tot soiul. Prin stăruința Domnitorului și chiar prin împrumuturi din averea sa personală, armata a fost înzestrată (cu mari greutateți căci, pe lângă altele Austria se opunea la trecerea materialului de războiu și acesta a trebuit să ne fie trimis prin Rusia și prin Turcia) cu tunuri și, în parte numai, cu puști. Din acestea din urmă n'am avut de ajuns și în timpul războiului din 1877—1878, am fost nevoiți a primi de la Ruși vechile puști Krnka. Destoinicia generalului Ion Em. Florescu, ministru de războiu din 1871 până în 1876, a făcut ca să se îplinească în mare parte toate lipsurile de echipament și ca armata să fie înzestrată cu lopata Linemann, ce îi a adus atâtea foloase în fața Plevnei.

Tot acest ministru a lucrat mult pentru rezolvarea celei de a patra probleme militare, cea a desăvârșirii instrucției, în privința căreia însă rostul de căpetenie l-a avut Domnitorul. Căci, de la începutul domniei sale, a fost mereu în mijlocul trupelor, a inspectat necurmat unitățile și serviciile, a luat parte la exerciții și manevre (stând în tabere cu trupele) și a dat mereu îndrumări și făcut critici, repetând, cu o stăruință pe care nici o piedică nu o doboră, toate acestea timp de unsprezece ani de-a rândul.

Două împrejurări au îngăduit îmbunătățirea instrucției și mai ales cea a armatei teritoriale: lungă concentrare, cu efective de mobilizare, din toamna anului 1876, și staționarea armatei mobilizată timp de patru luni pe stânga Dunărei în primăvara și vara anului 1877, când a avut multe mici ciocniri și schimburi de foc cu Turcii, ceea ce a pus-o într'o atmosferă de războiu chiar înainte de a intra în foc, și a desăvârșit pregătirea tactică și i-a înălțat moralul.

Inercarea de apoi, pe câmpurile de luptă din fața Plevnei, de la Rahova și din jurul Vidinului, era să dovedească că stăruința Domnitorului nu fusese zadarnică și că străduințele sale și acelea ale colaboratorilor săi făuriseră unealta care a câștigat mult dorita neatârnavare.

Odată cu izbucnirea războiului Domnitorul Carol fu chemat să dovedească dacă era înzestrat și cu alte însușiri decât cele ce fuseseră date la iveală până atunci. El se arătase un om politic priceput; el se arătase deasemenea stăruitor, învingând piedicile ce-i stătuseră în cale și alcătuisese o armată gata să în-

frunte grozăviile câmpului de luptă. Avea el oare și însușirile trebuincioase în războiu unui comandant de căpetenie? Războiul a arătat că da.

Pornind de la ideea politică temeinică că Românii trebuiau să cucerească neatârnamarea țării lor prin luptă (luptă ce era să și desăvârșească unirea dintre Moldoveni și Munteni prin vârsarea împreună a sângelui pentru o cauză comună) și nu să o capete ca un dar de la alții, Domnitorul și sfetnicii săi (I. C. Brătianu și M. Kogălniceanu) au primit să lupte alături de Ruși în contra Turcilor. Prilejul era cu atât mai nimerit, cu cât deși Austro-Ungaria nu privea cu ochi buni emanciparea noastră, ea nu putea să ne pună vre o piedică, în urma înțelegerii ce o avea cu Rusia. Domnitorul, cu drept cuvânt, voia însă se lupte alături de Ruși și nu în rândurile lor.

Pe temeiul acestor premise politice — și un plan rațional de operațiuni nu poate fi decât aducerea la îndeplinire pe calea armelor a cerințelor politice — armata română a acoperit înaintarea spre Dunăre și desfășurarea coloanelor rusești pe malul stâng al acestui râu.

Când Rușii, cari, până atunci refuzaseră cooperarea noastră, fiind de două ori înfrânți în fața Plevnei și avându-și flancul drept amenințat, cerură ajutorul Românilor, următor ideii politice îndrumătoare de la începutul războiului, Domnitorul stăruie pentru ca armata română să opereze pe văile Iskerului și a Vidului. Invoirea noastră, la stăruitoarele cereri rusești, pentru o legătură mai apropiată între trupele lor și ale noastre, fu o greșală. În adevăr prezența armatei române pe o poziție întărită între văile Iskerului și a Vidului ar fi împiedicat întărirea și hrănirea armatei turcești din Plevna prin trupe și convoiuri venind dinspre Sofia și ar fi scurtat astfel durata operațiunilor din preajma Plevnei. Pe de altă parte lipsa trupelor românești din imediata apropiere a trupelor rusești aflate în fața Plevnei, ar fi împiedicat să se deie zadarnicul și foarte sângerosul atac din ziua de 30 August (11 Septembrie) 1877. Luarea unei redute de la Grivița, singura isbândă a acelei zile de sânge udă, scoase la iveală bunele însușiri ostășești ale Românilor și dădură acestora un mare prestigiu. Prințul Carol primi astfel o întâie răsplată a muncii sale de 11 ani ceea-ce'i întăria încrederea ceși pusese în armată.

Domnitorul Carol se arăta deasemenea un destoinic general

prin opunerea sa la noi asalturi asupra întăriturilor din jurul Plevnei, prin mereu reînoitele sale stăruințe ca să încercuiască acea puternică cetate și prin silirea trupelor aliate ca să se întărească. Sigur de armată s'a arătat când, plecând de la aceiaș ideie politică sănătoasă, a stăruit ca armata română să opereze independent la Rahova și la Vidin și să aibe astfel în mână, la sfârșitul războiului, o parte din Bulgaria.

Domnitorul român a dovedit însă, pe câmpul de luptă, că pe lângă însușiri de bun organizator, de instructor priceput și de strateg clar văzător avea și pe aceia a unei căpetenii destoinice. În adevăr, el nu s'a mulțumit să deie numai ordine — adesea slab redactate de staturile sale majoare, românesc și rusesc — ci a supravegheat și controlat mereu aducerea lor la îndeplinire. De asemenea el nu s'a mulțumit să cunoască starea trupelor și a lucrărilor numai din rapoartele și din situațiunile ce-i se înfățișeau, ci s'a dus mereu pe ploaie și pe vifor, prin noroiu, zloată și zăpadă, ca să cunoască prin ce vedea, prin ce auzia la fața locului, cum stau lucrurile. Apoi dădea îndrumări și la nevoie lua măsuri de îndreptare.

Deasemenea el nu a stat departe de front, într'o bună stare plăcută, ci chiar în mijlocul ostașilor săi, într'un bordeiu dărăpănat în care sufla vântul și intra ploaia și zăpada. În sfârșit el nu a fost dintre acei șefi cari stau la adăpost departe și trimet pe alții la moarte, ci la Calafat, la Giurgiu, la Plevna, ca și în războiul din 1864, s'a expus adesea focului vrăjmaș.

* * *

Problema militară ce se punea României după războiu era alta ca cea de dinainte de războiu. Trebuia consolidat tot ce se făcuse de la Unire până la Neatârnare, trebuia să se deie Statului și armatei ce era să-i asigure ființarea o altă alcătuire căci problemele și mijloacele erau altele. Efectivul armatei, de pildă, nu mai era mărginit de vre-o legătură de subordonare față de vre un stat străin ci atârna numai de mijloacele bănești ale vistieriei Statului și de situațiunea geografică a țării față de alte state și în deosebi față de cei doi vecini puternici : Rusia și Austro-Ungaria.

Deși luptase alături de Rusia sau poate tocmai pentru aceia, România și Domnitorul său au încheiat capitolul războ-

ului cu un simțimânt de amărăciune și de neîncredere în Rusia, a cărei purtare — ca și chipul cum încerca după încheierea păcei de a se face stăpână pe Bulgaria — făceau să reînvie teama că la vre un prilej prielnic împărăția țarilor va căuta să-și reieie mersul spre Constantinopol, trecând la nevoie peste noi. Orice asemenea încercare ar fi adus de sigur împotrivirea Austro-Ungariei și a în de curând aliatei acesteia Germania. Intr'un asemenea caz România era amenințată de sdrobire. Era deci nevoie ca să se găsească de partea aceluia dintre potrivnici care ar fi mai tare și a cărui isbânda ar fi fost mai puțin amenințătoare pentru dânsa.

Aceste considerente precum și încrederea ce o avea Regele Carol atât în politica Germaniei cât și în puterea ei armată, dovedită în trei răboaie, făcură ca România să se alipească de grupul de puteri alcătuit de Germania, Austro-Ungaria și Italia.

Privirea hărții ne arată că în cazul unui conflict armat, între Germania și Austro-Ungaria pe de o parte și Rusia pe de alta, România ar fi alcătuit aripa dreaptă a frontului celor dintâi, fiind în acelaș timp și aceea care se afla de a curmezișul drumului direct ce ar fi dus pe Ruși la Sofia și la Constantinopol.

Acestea fiind temeliile acțiunei politice a Statului Român, desvoltarea alcătuirii și pregătirii apărării țării este mai ușor de înțeles.

Desigur, dacă România era să se sprijine într'un eventual conflict armat pe Austro-Ungaria și pe Germania, ea trebuia să-și alcătuiască astfel de mijloace de apărare încât acestea să se poată potrivi cu acelea ale celor ce deveniseră aliații ei.

Care a fost rostul Regelui Carol I în hotărârea acestor directive politice? Cred că se poate spune, fără a greși, că acestea au fost hotărâte de o potrivă de dânsul și de Ion C. Brătianu și că ele au avut în vedere exclusiv interesele României.

Cum s'a desfășurat viața armatei române de la războiul de neatârnare încoace sub influența acelor directive și ce rost a avut Regele Carol în îndrumarea ei?

Pentru a ne lămuri vom cerceta pe rând :

Organizarea și premenirea ei,

Inzestrarea,

Fortificațiile,

Pregătirea de războiu.

În prevederea că armata era să icie eventual parte la un războiu în care ar fi stat față'n față armate mari cu alcătuiți moderne, trebuia ca să aibe o alcătuire apropiindu-se cât mai mult de alcătuirea marilor armate europene. De aceia vedem că stăruințele Regelui fac, ca, pe măsură ce vîstieria țării avea la îndemână venituri mai mari, să se deie armatei mijloace mai multe. Ca urmare, pe de o parte s'a mărit numărul unităților și s'au adăogat noi servicii iar pe de alta, încetul cu încetul, infanteria teritorială (cu schimbul) s'a prîschimbat în infanteria permanentă și s'au înființat și unități de rezervă.

Din 1878 până'n 1914, bugetul armatei trece de la 13.376.529 de lei la 98.122.472 de lei, iar efectivul de pace de la 1440 ofițeri și 16.437 oameni de trupă la 5.612 ofițeri și 100.300 oameni de trupă, adică bugetul devine aproape de opt ori mai mare, efectivul ofițerilor de patru ori mai mare iar acel al trupei de șase ori mai mare.

Zisesem mai sus că stăruința Regelui obținuse acest rezultat. Așa a fost, căci precum el nu a lăsat nici odată din mâinile sale conducerea politiceii externe, tot așa a ținut în mână, mai ales până la finele veacului al XIX-a, tot ce privea armata, ne mai lucrînd însă acum, cum arată memoriile sale că o făcuse cu un Krenski, peste capul miniștrilor răspunzători.

În privința înzestrării nu se putea întîrzia, cu atît mai mult, cu cît războiul arătase neajunsurile unui armament amestecat și în parte prea vechi.

S'au desvoltat stabilimentele militare ce erau în ființă și s'au înființat altele noi. Pe de altă parte industria din țară, încurajată de Suveran nu numai prin cuvîntări și legi, dar chiar prin participare la capitalul ei, ajunsese să fabrice pentru armată îmbrăcăminte, rufărie, încălțăminte și alt echipament; dar nu putea fabrica nici armament, nici munițiuni (pe care le putea însă încărca) și nici materialul de geniu și cel de comunicațiuni.

Era nevoie deci să se facă apel la industria străină și mai întîi la cea a țărilor de unde se puteau aduce cele trebuincioase fără a trece prin state care ne puteau fi dușmane, deci, în primul rînd, din țările cu care aveam granițe comune și cu care eram aliați. După multe încercări, s'a luat armamentul portativ (pușca) din Austria iar tunurile din Germania.

În ce a fost însă rostul Regelui Carol I covârșitor a fost

în privința fortificării țării, a cărei realizare se poate spune că se datorește, mai ales după căderea guvernului lui I. C. Brătianu, numai neîncetatei sale stăruinți.

Fortificarea țării începuse să fie studiată în 1872, sub îndboldul ministrului de războiu de atunci generalul Ion Em. Florescu. Ea fu pusă la ordinea de zi, din nou, după războiul din 1877—1878 și după alipirea României la Tripla-Alianță. De oarece prin această alipire armata română avea menirea să alcătuiască aripa dreaptă a armatelor austro-germane, îi trebuiau nu numai puternice puncte de sprijin, dar și zagazuri care să oprească un atac rusesc fie având drept scop întoarcerea frontului austro-german, fie având drept țintă Constantinopolul.

Comandamentul superior a studiat problema și a stabilit, cu aprobarea Regelui, programul lucrărilor de făcut. Regele a consultat pe generalul belgian Brialmont, socotit atunci ca cea mai de seamă autoritate cu privire la fortificațiunea permanentă. Chemat apoi de Rege, Brialmont vine în țară și stabilește, împreună cu autoritățile noastre militare, și cu aprobarea suveranului, întăririle ce trebuiau făcute și anume :

O linie de forturi în jurul Bucureștilor, alcătuiind reductul apărării țării.

O altă linie de forturi între Focșani și Galați menită să oprească o ofensivă rusă. Pentru sprijinul flancului drept al liniei Focșani-Nămăloasa-Galați și apărarea Dunărei de jos (Dunărea zisă azi maritimă) s'au construit ulterior patru monitoare cuirasate și opt vedete, alcătuiind flotila de Dunăre.

Un cap de pod la Cernavoda.

Greutățile pentru înfăptuirea acestor întărituri ca și acelea pentru înarmarea lor au fost mari.

Așa a fost opoziție dărză în parlament, atât din partea acelor cari socotiau fortificațiunile nu numai ca zadarnice dar chiar ca primejdioase și din acea a acelor cari erau de părere că nu trebuia să luăm măsuri de întărire numai față de un vecin cât și din partea acelor cari credeau că prin planul ales se sacrifică Moldova. Apoi banii trebuincioși nu s'au putut da toți deodată, ci creditele au trebuit votate treptat, pe măsura ce Ministerul de Finanțe putea dispune de bani. Aceasta a dat loc la reînoite și aprige discuțiuni cari puneau adesea din nou în discuție chiar hotărârea de a face fortificațiile. În sfârșit, descoperindu-se obuzul mină, au trebuit să se facă lungi experiențe

atât în ceea ce privea planurile forturilor și materialele din care urmau să fie clădite acestea, cât și în privința armamentului cu care trebuiau înzestrate. Experiențele de la Cotroceni, cum sunt numite acele încercări, au făcut epocă în istoria fortificațiunii permanente și despre dânsle vorbesc toate scrierile tehnice.

Corespondența Regelui Carol cu Brialmont, procesele verbale ale Comitetului superior de apărare și ale comitetului fortificațiunilor, dările de seamă (toate publicate acum de destoinicul ostaș care este colonelul D. I. Vasiliu ¹⁾), sunt dovadă, ce nu se poate tăgădui, a muncii fără preget și a stăruințelor lui Carol I. Dovezile sus pomenite îl arată nu numai discutând principii generale, dar studiind și hotărând detaliile planurilor, îmboldind mereu pe cei însărcinați cu execuțiunea, mergând pe șantiere, îndrumând și zorind îndeplinirea lucrărilor. Aceste dovezi mai lasă să se întrevadă — lucru ce nu va fi cunoscut în amănunțiuni decât atunci când se vor da la iveală notele zilnice ale Regelui Carol privitoare la acea epocă, cum și acele ale colaboratorilor săi — munca stăruitoare de convingere a celor ce stăteau la îndoială sau erau opuși fortificației țării, muncă în care nu i-a lipsit ajutorul puternic al lui Ion C. Brătianu, al unora dintre miniștrii săi și nu mai puțin, al căpeteniilor militare, active și de rezervă.

În sfârșit un alt capitol al operei militare, de după războiu, a Regelui Carol a urmat să fie acela al instruirii armatei. Din acest punct de vedere s'a ajuns la îndepliniri mai puțin desăvârșite. Pregătirea tactică a armatei a propășit, este adevărat, în acest interval de timp; ea nu a ajuns totuș la înălțimea pregătirii altor armate, mai ales în ceea ce privea comandamentele de la regiment (inclusiv) în sus.

Cum se poate lămuri această nedesăvârșită perfecționare din partea unui șef atât de priceput și a unui om atât de conștiincios ca Regele Carol I?

Vrâsta mai întâi și apoi mărirea numărului unităților au făcut ca din ce în ce Regele să poată controla, personal, mai rar starea pregătirii tactice a fiecăreia. Isbânzile câștigate în 1877—1878 cu unități pregătite sumar, nevoia politică ce a fost de a înfățișa acțiunea armatei române ca superioară celei a armatei rusești, mereu repetată și înfățișată prin serbarea timp

1) În *Revista Geniului*.

mai bine de 25 de ani cu solemnitate a aniversării luării Griviței și căderii Plevnei, au creat în armată și poate și la Rege o stare de spirit care socotia că unități, ce se prezintau bine la părazi și la exerciții în ordine strânsă, alcătuiau o armată ce și va îndeplini, sub foc, datoria în chip destoinic. În sfârșit, până la începutul veacului acestuia, personalul comandamentului superior rămasese același din timpul războiului neatârării și-i era greu, oricât s'ar fi modificat regulamentele, să și adapteze mentalitatea noilor procedee de luptă.

Dacă din punct de vedere politic și social răscoalele din 1907 arătau că era ceva putred în Regatul României, ele au arătat însă că străduințele primului rege român de a face din armată o instituție disciplinată și îndeplinitoare a datoriei sale în orice împrejurări, ori cât de dureroase ar fi ele, isbutise. Deasemenea rezezițiunea cu care au răspuns ostașii aflați la vetre, chemării sub arme, în vara anului 1913, a fost, pentru bătrânul suveran, o nouă dovadă că dăduse armatei o educație nimerită.

A putut astfel închide ochii deplin încredințat că și îndeplinesc cu prisosință datoria de căpetenie a oștirii.

* * *

Rostul militar pe care l'a îndeplinit Regele Carol I arată că, crescut într'un mediu de tradițiuni militare, acela care era să fie întâiul Rege al României era înzestrat cu însușiri deosebite pentru muncă, cum era și stăruitor, conștiincios în îndeplinirea datoriei, viteaz trupește și sufletește și priceput în deslegarea problemelor militare. Aceste însușiri îi au îngăduit să preschimbe o mică oștire de 19.365 oameni, abia la începutul alcătuirii sale, într'o oștire având un efectiv de pace de peste 100.000 de oameni, care, sub căpitanie sa, a câștigat neatârarea țării și 35 de ani mai târziu a restabilit pacea și echilibrul în Balcani.

Potrivind scopurile mijloacelor și împrejurărilor, având chibzuite idei militare de organizare, de îndrumare și de conducere strategică, Carol I, înțelegător al nevoiei culturai militare, precum arată cuvântările sale, ca și comunicările făcute la Academia Română, a fost o foarte destoinică căpetenie ostășească căruia armata și neamul românesc îi datoresc o nease-

muit de mare recunoștință. Aceasta nu o pot arăta mai bine decât îndeplinindu-și zilnic datoria și stăruind fără preget în lucrările care pot aduce deplina desăvârșire a pregătirii sufletești, tehnice și materială a oștirii românești, garanția ființării statului român.

RENAȘTEREA MONETEI ROMÂNEȘTI

de CONST. MOISIL.

INTRODUCERE

Cu cât se cercetează mai aprofundat epoca ce a urmat revoluției lui Tudor Vladimirescu, cu atâta se constată mai mult, că a fost plină de frământări și de prefaceri în toate domeniile.

Un spirit nou, influențat în cea mai mare parte de ideile revoluției franceze, se manifestă în viața noastră politică, socială, economică și culturală; o tendință accentuată spre transformări radicale în organizația statului și a societății se observă în toate păturile poporului; o dorință nestăpânită de inovații, cari să ridice țara noastră la nivelul țărilor apusene, se constată la toți cărturarii.

Insuși elementele conservatoare nu se pot sustrage acestui curent irezistibil și dacă mai luptă spre a-și păstra vechile privilegii, se lasă cu toate acestea furate de mirajul civilizației apusene și al instituțiilor ei liberale.

Noul spirit nu se manifestă numai în Țara Românească, unde a fost teatrul revoluției lui Tudor Vladimirescu, ci și în Moldova, care a fost ferită de tulburări și în Transilvania, unde pe vremea aceea era stăpânire austriacă.

De aceea nu este de mirare, că și în domeniul economic și financiar, ca și în cel monetar, se caută peste tot locul soluției, cari să descătușeze comerțul și economia monetară din formele învechite și rigide ale vechiului regim și să le dea mai multă libertate și elasticitate.

Este adevărat că proiectul de constituție, întocmit în anul 1822 de „carvunarii” moldoveni, nu cuprindea nici o dispoziție

— ca și alte proiecte de organizare din acel timp ¹⁾ — cu privire la problemele economice, financiare și monetare; în schimb regulamentele organice redactate pentru Țara Românească și Moldova de către boierii conservatori, între anii 1826—1830, dădeau o atenție deosebită acestor probleme.

Regulamentele menționate se ocupă nu numai de mijloacele pentru ridicarea economică a țărilor, dar și de stabilirea echitabilă a cursului monetelor și chiar de unificarea lui în amândouă principatele.

Prin astfel de măsuri se urmărea mai ales înlăturarea anarhiei monetare, ce dăinuia de multă vreme și se datora faptului, că în nici una din aceste două țări nu existau monete naționale, ci întregă circulația monetară se servia numai de piese străine. Iar acestea erau cu totul diferite unele de altele și ca proveniență și ca sistem și nu exista nici cea mai mică legătură între ele.

Utilizarea unor monete atât de felurite în transacțiile comerciale și financiare dela noi dădea prilej la fluctuații de curs cu totul arbitrare și neașteptate, cari înlesneau speculațiile cele mai îndrăznețe.

Urmarea a fost îndepărtarea capitalurilor și creșterea uimitoare a dobânzilor, astfel că orice activitate în vederea propășirii acestor țări devenise cu neputință.

Dar rezolvirea problemei monetare se lovia de două mari dificultăți.

Prima consta în faptul că nu exista un etalon monetar fix, după care să se poată stabili valoarea diferitelor monete străine.

A doua, că moneta ce se întrebuița pentru socotirea valorii monetelor străine, adică *leul*, nu era o monedă reală, ci numai o monedă de calcul.

Regulamentele organice, cari au fost puse în aplicare la 1 Martie 1831 în Țara Românească și la 1 Ianuarie 1832 în Moldova, au rezolvit numai prima dificultate, stabilind ca etaloane pentru amândouă țările monetele austriace curente atunci la noi: galbenul și sfanțul, numit în Moldova sorocovăț.

---

1) Xenopol A. D.), *Primul proiect de constituție a Moldovei din 1822*, în *Analele Acad. Rom. XX*; Filitti (I.C.) *Frământările politice și sociale dela 1821—1828*, București 1932, p. 77 urm.

Primul era etalon pentru monetele de aur și a fost fixat la 31 lei și 20 parale, iar al doilea pentru cele de argint și a fost fixat la 2 lei și 10 parale ¹⁾.

În acelaș timp regulamentele au unificat sistemul monetar din cele două țări, stabilind că monetele vor avea acelaș curs și aceleași prețuri în amândouă principatele ²⁾.

Galbenii sau ducații austriaci circulau la noi încă dela începutul veacului al XVIII-lea, dar mai ales din timpul împărătesei Maria Terezia (1740—1780) deveniseră monetele de aur curente. Ei aveau pe față efigia suveranului, iar pe revers stema Austriei (Fig. 1).

Ducații austriaci înlocuiseră galbenii olandezi, în special

Fig. 1.

Fig. 2.

după ce Țările de jos au căzut în stăpânirea Austriei. Cu toate acestea și unii și ceilalți au circulat mult timp împreună.

Galbenii olandezi reprezentau pe față un ostaș în armură, stând în picioare și ținând în mâna dreaptă spada, în stânga un fulger. Pe revers aveau numai o legendă. (Fig. 2).

Sfanții de argint erau piesele austriace de 20 creițari — Zwanziger — emise pentru prima oară de Maria Terezia în 1754. Ei reprezentau pe față efigia suveranului, iar pe revers stema Austriei și indicația valorii. (Fig. 3). În Moldova purtau și numele de *sorocovăți*, dela cuvântul rusesc soroku = patruzeci, căci la început valorau 40 parale.

1) Art. 65 din Regulamentul Organic al Țării Românești prevede, că bugetul statului se va calcula „în galbenii împărătești sau olandezi socotiți câte 14 sfanțihii unul sau lei 31 ½, luându-se acest preț de acum al galbenilor și al sfanțihilor drept temei nestrămutat al cursului monetelor pentru toate daraverile...”.

Art. 81 din Regulamentul Organic al Moldovei: „Prețul tuturor monetelor de aur sau de argint ce vor intra în Moldova se va statornici după a lor curată și adevărată valoare, potrivit cu cea a galbenului de Olanda... în preț de 31 ½ lei galbenul sau 14 sorocoveți. Această prețuire va fi de temei nestrămutat al cursului monetei în toate luaturile și alișverişurile din lăuntru ale Moldovei”.

2) Cf. art. 375 din Regulamentul Organic al Țării Românești.

Și galbenii și sfanții, cari circulau la noi, erau din diferite emisiuni, mai vedchi și mai noi.

Dar pentru ca măsurile luate de Regulamentele organice să poată da roadele așteptate trebuia rezolvită și a doua dificultate : transformarea leului din monetă de calcul în monetă reală, adică monetizarea lui.

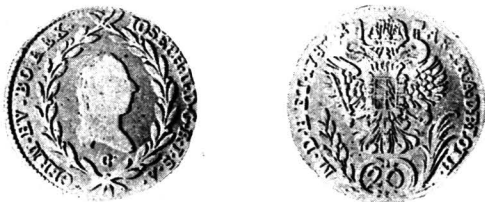

Fig. 3.

Sarcina aceasta revenia Domniilor români, cari aveau să guverneze în conformitate cu Regulamentele organice, atât în Țara Românească cât și în Moldova.

PRIMELE INCERCĂRI

Încă în anul 1835, al doilea din domnia lui Mihail Sturza în Moldova, se zvonise că s'au comandat la Viena stanțe pentru baterea de monete.

Zvonul a fost înregistrat și de unele ziare străine, ca *Gazette de Francfort* și de câteva ziare din Odesa și Petersburg. Intrigat de intenția Domnului moldovean, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, Buteniev, a cerut lămuriri principelui de Samos, care la rândul său i-a scris lui Mihail Sturza. Acest din urmă temându-se ca nu cumva adevărea zvonului să aibă urmări grave, îl desminte în ziua de 31 August prin două scrisori, una trimisă lui Buteniev și cealaltă lui Timkowski, consulul rus din Iași. În amândouă scrisorile el contestă că ar fi avut intenția ce i-se atribuie și consideră zvonul drept absurd și ridicol ¹⁾.

Cu toate acestea faptul că s'a putut naște un asemenea zvon, este o dovadă evidentă, că în capitala Moldovei se discuta această problemă și se făceau proiecte de a se emite monetă națională, iar Domnul și sfetnicii săi erau favorabili acestei idei.

1) Hurmuzachi, *Docum. Supl. IV* p. 113 urm.

În Țara Românească nu întâlnim preocupări de această natură decât zece ani mai târziu, în domnia lui Barbu Știrbei. Despre acesta ne informează juristul francez Thibault Lefebvre, care a fost la București în două rânduri și a studiat de aproape problemele românești, că a comandat un număr de monete de aramă (billon), cari au fost primite foarte bine, dar Domnul a trebuit să le retragă din circulație ¹⁾.

Din cele de mai sus rezultă, că în amândouă țările exista convingerea, că emiterea de monete naționale era cea mai bună soluție pentru rezolvirea problemei financiare și economice și că cercurile conducătoare erau hotărâte să realizeze acest proiect. Dar în momentul când s'a încercat această realizare, Domnitorii noștri s'au lovit de opoziția Turciei, puterea suzerană, și a Rusiei, puterea protectoare.

Cu toate acestea intervenția acestor puteri în exercitarea dreptului de a bate monedă nu era de loc îndreptățită, după cum rezultă și din cercetarea trecutului țărilor noastre și din examinarea situației lor față de cele două puteri.

În veacurile al XIV-lea — XVI-lea Domnii Țării Românești și ai Moldovei au exercitat fără de nici o restricție dreptul monetar, căci țările aveau independență completă. Chiar și după ce ele au căzut sub suzeranitatea imperiului otoman, unii dintre Domnii din veacul al XVII-lea au bătut și ei monedă fără ca Poarta să protesteze. De asemenea și principii Transilvaniei au emis monedă în veacurile al XVI-lea și al XVII-lea, deși au fost în tot acest timp vasali Turcilor.

Numai când Constantin Brâncoveanu, Domnul Țării Românești, a bătut în anul 1713 medalii de aur și de argint cu efigia sa, medalii cari puteau circula și ca monete, boierii opoziționiști i-au făcut din aceasta un cap de acuzare ²⁾. Dar din informațiile ce le avem rezultă, că învinuirea ce i-se aducea nu privea exercitarea dreptului monetar, ci numai faptul că și-a pus pe medalii efigia sa, jignind prin aceasta—susțineau opoziționiștii—pe însuș sultanul, a cărui efigie nu se afla pe monedele turcești ³⁾.

1) Lefebvre (Thib.), *Etudes diplomatiques et économiques sur la Valachie*, ed. II, p. 222.

2) Moisil Const. *Medaliile lui Constantin Brâncoveanu* în *Buletinul Societ. Numism. Rom.* XI (1914) p. 11 urm.

3) Del Chiaro. *Istoria delle moderne rivoluzioni*, Venezia 1718, p. 175; D. Cantemir, *Evenimentele* (ed. Sion) V p. 21.

În timpul domniei Fanarioților nu s'au emis de loc monete nici în Țara Românească, nici în Moldova. De altfel situația acestor Domni era mult inferioară celor de mai înainte, căci autoritatea și prestigiul lor erau foarte reduse. Ei nu erau suverani, ca Domnii anteriori, ci numai niște administratori numiți de sultan pentru un timp limitat. Ei nu puteau face politică externă proprie, nici nu aveau puterea militară, căci și politica externă a țărilor noastre și apărarea lor și le rezervase guvernul turcesc.

În asemenea condiții Domnii fanarioți n'ar fi putut exercita, de sigur, nici dreptul monetar, dacă în epoca lor s'ar fi bătut în țările noastre monete naționale. Dar deoarece monetăriile nu mai funcționau la noi de multă vreme și fiindcă nici un Domn fanariot n'a încercat să bată monetă, problema exercitării dreptului monetar nu s'a pus de loc în cursul acestei epoci.

Prin urmare acest drept fiind căzut în desuetudine, fiindcă n'a fost exercitat un timp atât de îndelungat, era natural ca încercările lui Mihail Sturza și Barbu Știrbei de a-l repune în vigoare să atingă susceptibilitatea Porții Otomane și să aibă caracterul unei inovații, menită să consacre autonomia completă a celor două principate românești.

În același timp cei doi Domni nu aveau nici destulă autoritate înlăuntrul țărilor lor, nici suficientă trecere la Poartă spre a putea reacționa mai energic în fața atitudinii ostile a guvernului otoman.

De aceea nici n'au îndrăznit să se opună intervențiilor turcești și rusești de a renunța la exercitarea dreptului monetar, ci au lăsat să cadă buna intenție ce aveau de a rezolvi în mod radical problema monetară.

PROBLEMA SUPRIMĂRII LEULUI

Domnul Moldovei, Mihail Sturza, era nu numai un șef de stat animat de cele mai bune intenții pentru propășirea țării sale, dar și un om de inițiativă și de acțiune, care avea tăria să traducă în fapt hotărârile ce le lua. Îl pasionau mai ales problemele economice și financiare și în timpul domniei sale de 14 ani a săvârșit o mulțime de lucrări destinate înlesnirii comerțului

și industriei și punerii în valoare a bogățiilor naturale ale țării ¹⁾).

Un astfel de om nu se putea descuraja de insuccesul că nu și-a realizat planul de a emite monetă, dar în acelaș timp nici nu putea sta nepăsător în fața anarhiei monetare, ce devenea tot mai acută.

Trebuia deci să încerce un alt mijloc pentru remedierea situației.

Se formase încă de mai multă vreme în cercurile negustorești și financiare dela noi părerea, că un mijloc radical pentru îmbunătățirea situației monetare ar fi suprimarea cu desăvârșire a leului, adică desființarea lui și ca monetă de calcul ²⁾).

Sub influența acestei teorii, pe care o preconizau, desigur, și unii dintre consilierii săi financieri, Domnul Moldovei decreteează în Decembrie 1836 o „legiuire pentru cursul monetei în principatul Moldovei”, care avea de scop tocmai să pună în practică teoria de mai sus ³⁾).

Expunerea de motive a acestei legiuri arată, că „singura pricină ce au adus și aduce pagubă în toate ramurile negoțului prin aceia în părere suire a monetelor” se datorește faptului, că orice sumă de bani „se rostește” în lei, „care leu nu are materialnică ființă, pentru că nici se află vreo monetă cu numire de leu”.

Deci se poruncește ca dela 1 Aprilie 1837 „toate alcătuirile, atât scrise cât și nescrise, să se facă în anume arătată monetă, fără a se pomeni cuvântul de leu, căci la dimpotrivă întâmplare, nu va fi primită nici o jalbă pentru alcătuire cu nume de lei de către nici o instanție” ⁴⁾).

Prin urmare leul nu mai putea să figureze ca monetă de calcul în nici o tranșacție, ci toate trebuiau făcute în monetele reale cari circulau în Moldova.

Din însăși redactarea acestei „legiuri” se constată cu ușurință, că problema n'a fost în deajuns studiată și că măsura luată era pripită. Căci nu se putea rezolva printr'o simplă poruncă domnească o problemă atât de importantă și atât de

1) Iorga N., *Istoria comerțului românesc*, București 1925, vol. II p. 197 urm.

2) Cf. pentru întreagă problema Zane G., *Economia de schimb în principatele române*, Iași 1928, p. 157 urm.

3) *Analele Parlamentare* VIII p. 257.

4) *Ibidem* și Filitti (I, C.), *Domniile române sub Reg. org.* București 1915 p. 556 urm.

complicată, și care interesa întreagă viața economică și financiară a Moldovei.

De aceea „legiuirea” n’a putut fi pusă în aplicare și situația monetară a rămas aceeași și după 1 Aprilie 1837.

În nici un caz această încercare a lui Mihail Sturza nu poate fi considerată ca o reformă monetară, căci ea nu privește problema în complexitatea ei, nici nu stabilește raporturile de valoare și de schimb între numeroasele și atât de variatele monete cari circulau în țară.

Ea are caracterul unei simple măsuri administrative, luată în scopul de a rezolva în mod vremelnic urcarea nejustificată a valorii unor monete.

Tot astfel nu pot fi considerate drept reforme monetare măsurile ce s’au luat, începând cu anul 1837, și în Țara Românească și în Moldova, de a se ridica valoarea leului la 60 și apoi la 80 de parale. De fapt această urcare se datora cursului scăzut al paralelor la bursa din Constantinopol, curs care avea influență și asupra burselor noastre.

Reforma pe care a încercat-o Mihail Sturza prin suprimarea leului ca monedă de calcul a rămas numai o simplă probă documentară despre intențiile ce le aveau cercurile financiare de atunci, în scopul de a îmbunătăți starea insuportabilă pe care anarhia monetară o creiase de atâta vreme în detrimentul economiei și finanțelor Moldovei.

DOI TEORETICIENI MONETARI

1. *Thibault Lejevre.*

În anul 1856 intervine o schimbare importantă în situația politică a Țării Românești și a Moldovei. Prin tratatul de pace din Paris, încheiat în acest an în urma războiului Crimeei, marile puteri europene recunosc acestor țări „privilegiile și imunitățile ce le posed”, sub suzeranitatea Porții Otomane și sub garanția marilor puteri.

Deși articolele din acest tratat privitoare la țările noastre nu sunt destul de clare și de categorice, totuși toată lumea era de acord, că odată ce au scăpat de protectoratul rusesc, li s’a recunoscut cea mai largă autonomie față de imperiul turcesc, autonomie garantată de marile puteri europene.

Era deci natural să se creadă, că și dreptul de a bate monetă, care s'a contestat Domnilor noștri din prima jumătate a veacului al XIX-lea, se va putea exercita de acum înainte fără nici o restricție și că vechiul deziderat de a se da țărilor noastre mult așteptata monetă națională va deveni în curând o realitate.

Este interesant de amintit, că tocmai acum acest deziderat a găsit doi puternici apărători, unul în persoana juristului și economistului francez Thibault Lefebvre, care a vizitat în două rânduri Țara Românească, în 1853 și în 1855, și a studiat-o din punct de vedere diplomatic și economic ; 1) celălalt în persoana cunoscutului jurisconsult, economist și bărbat de stat român Vasile Boerescu, care a descris situația politică și economică dela noi în urma tratatului din Paris 2).

Dintre extrem de prețioasele informații pe cari ni le-au lăsat acești doi autori despre problema monetară, vom expune aci pe cele mai importante.

Lefebvre vorbind despre nenumăratele categorii de monete cari circulau atunci la noi le grupează în următoarele clase :

1. *Monete de calcul*, cari sunt leul (piastrul) și paraua 3). După ce arată diferitele variații de curs ale acestor monete, adaugă : „In timpul cât am stat în Valahia n'am putut găsi, cu toate cercetările ce am făcut, nici un leu în circulație și n'am văzut o para decât o singură dată... Zarafii păstrează leii și paralele în vitrinele lor, mai mult ca obiecte de curiozitate, decât de schimb. Dar cu ajutorul acestei monete fictive bancherii din Valahia s'au pus la adăpost și pe ei și populația din principate de operațiile dezastroase ce le face guvernul turc asupra monetelor. Interesul i-a făcut pe acești argintari șireți să realizeze unul din dezideratele anumitor economiști 4). Din nenorocire ei exploatează acest procedeu în profitul lor cu o lăcomie atât de mare, încât l-au făcut să devină o calamitate publică.

„2. *Monete austriace*. Acestea sunt într'adevăr monetele uzuale : ele sunt primite în toate transacțiile și cu o favoare egală de către clasele înalte și de poporul de jos, în orașele de

1) *Etudes diplomatiques et économiques sur la Valachie*, citate mai sus.

2) *La Roumanie après le traité de Paris du 30 mars 1856*, Paris 1856. Cf. și traducerea românească apărută tot la Paris în 1857.

3) In textul francez *piastre* înseamnă *leu*.

4) Adică suprimarea leului.

pe litoral ca și în satele dela munte. Sunt de trei feluri, de aramă : creițarii, de argint : sfanții ; de aur : ducații.

„Creițarul, care circulă actualmente în Austria, valorează 4 parale. Aceste mici piese de aramă foarte comode și foarte bine executate de monetăria din Viena, constituie moneda curentă utilizată în toate transacțiile mici. Circulă și creițari de 9 parale și de 13 parale. Acești din urmă demonetizați în Austria, s'au refugiat în principate și se mențin aci.

„Sfanțul valorează 90 parale sau 2 lei și 10 parale, el revine deci la aproape 85½ centime franceze. Aceste piese de argint foarte comune în 1853, au devenit acum foarte rari. În timpul ocupațiunii principatelor (1854—56) Austriacii au impus banii lor de hârtie, cari nu sunt primiți nicăiri în străinătate. Valahii au trebuit să primească aceste hârtii drept monetă. Speculanții s'au pus numai decât la lucru, cumpărare cu aceste hârtii tot ce găsiră, refuzară să le primească pentru ceea ce vindeau și exportară monetele de argint în Austria, unde fură plasate cu o primă importantă.

„Ducatul austriac de 32 lei sau de 32 lei și 2, 4 sau 6 parale, după cum este cursul schimbului, valorează 11,72—12 franci și uneori chiar 13 franci francezi. Se importă din Viena în cantități considerabile. Femeile îi găuresc și fac din ei podoabe ; unele îi poartă ca salbe în jurul gâtului, altele, în special Evreicele, înșirați pe o panglică în jurul capului. Clasele superioare preferă ducații de aur din cauza importanței transacțiilor ce le pot face cu ajutorul lor și a ușurinței de a transporta și schimba aceste monete în statele vecine. Poporul dă preferință sfanților și această preferință este justificată prin faptul, că sfanțul este mai puțin supus influenței schimbului.

„3. *Piesele turcești* sunt mai rari și mai puțin căutate decât cele austriace. Dar de când s'a încheiat pacea (1856) au devenit cu atât mai prețioase, cu cât fiind aproape toate de argint, tind a înlocui sfanții scoși din țară prin speculă în cursul ocupației austriace. Circulă 1. *Icosarul*, piesă de argint mai mare, mai grea, mai incomodă decât piesa noastră de 5 franci, dar nu se primește pentru mai mult de 4,60 franci ; 2. *carboavele*, cari valorează 10½ lei (cam 4 franci) ; 3. *irmilicul*, care nu prețuește decât 12½ lei (cam 4,50 franci) în București și este primit pentru 13½ lei (cam 5 fr.) la Brăila.

„4. *Monetele rusești* nu circulă în timpuri normale în princi-

pate. Invazia a introdus imperialul rusesc, dar această monedă nu s'a putut menține, mai întâi fiindcă poporul nu o primea decât cu greu și apoi fiindcă nu se putea schimba decât pe 24 sfanți (cam 20 fr.) și pentrucă bancherii găsind în Rusia un preț mai avantajos, o exportau acolo.

„5. *Piese* franceze de 20 fr. și de 5 fr. nu apar deloc în comerț, dar bancherii le primesc pentru 23½ sfanți (cele dintâi).

Această nomenclatură imperfectă este de ajuns să arate cât de mare greutate constituie pentru transacții varietatea monetelor. Toate aceste monete raportate la un tip inexistent și fictiv — leul — au greutate diferite și poartă tipuri diferite, cari măresc dificultățile. Astfel ducații noi cântăresc mai mult decât cei vechi, de aci un motiv de discuție. Intr'un fișic de ducați de aur găsești totdeauna câțiva bătuți în Ungaria, având figura unui cavaler ¹⁾ sau a unei femei ²⁾; acești ducați căutați de persoanele evlavioase, în ochii cărora figurile acestea reprezintă pe Maica Domnului sau un înger, sunt rău văzute de zarafi, cari le găsesc ușoare. Variațiile continue și de cele mai multe ori nejustificate ale schimbului, ale cărui fluctuații le provoacă bancherii adeseori după bunul lor plac, sunt pentru toate piețele o cauză necontentită de perturbări. Necesitățile comerțului, obiceiurile vreunui oraș, contribuie și ele ca o piesă monetară să varieze cu 10 ori 15 la 100. Și se spune că irlilicul turcesc, care se oferă la București pentru 4,50 franci, se plătește la Brăila 5 franci, adică în anumite cazuri mai scump decât la Constantinopol, de unde vine.

„Inlocuirea tuturor acestor monete cu o monedă unică și proprie a principatelor este reforma pe care o cere comerțul, poporul și statul. De ce Turcia s'ar opune, din momentul în care nu poate face ca monetele sale să circule în Valahia cu valoarea ce o au în imperiul său?

„Ar fi însă mai greu de rezolvat chestiunea : care va fi moneda legală și ce efigie va purta ea.

„Demnitatea Turciei nu va permite niciodată ca să fie o monedă străină, de pildă moneda austriacă; dar poate nu s'ar opune nimeni ca principii Valahiei să aibă dreptul de a bate monedă sub supraveghierea și controlul Adunării obștești res-

1) Sf. Gheorghe.

2) Maica Domnului, patroana Ungariei.

taurată. Având toate drepturile numite regaliene în Franța dinainte de 1789, ei pot pretinde să exercite dreptul de a bate monetă. Tratatetele interzicând Turciei dreptul de a se amesteca în administrația internă, presupun că acest drept va fi exercitat de prinți, fiindcă actul de a bate monetă este un act emina-mente intern. Prințul Știrbei a voit să pună în practică acest drept și a comandat câteva monete de bronz (billon) cari au fost foarte bine primite, dar a fost obligat să le retragă din circulație”¹⁾.

2. Vasile Boerescu.

La rândul său Vasile Boerescu are în lucrarea amintită un capitol special despre dreptul monetar. El arată că Domnii români au exercitat acest drept fără nici o restricție până la venirea Fanarioților. În timpul acestora nu s’au emis monete naționale, dar prin acest fapt dreptul monetar nu s’a pierdut, nici desființat, ci a căzut numai în desuetudine, astfel că ori când poate fi reluat. Pentru aceasta nu este nevoie numai decât ca țările să fie independente, ci numai să aibă autonomie completă. Și aduce ca exemplu Egiptul, care de și face parte integrantă din imperiul otoman, exercită dreptul monetar, fiindcă a avut acest drept, ca și țările românești, încă înainte de a cădea sub suzeranitatea turcească.

„De altfel, spune el, reluarea acestui drept ar avea o mare influență asupra comerțului și asupra transacțiilor în principate. Din lipsa de unitate a sistemului monetar o mulțime de monete străine, uneori chiar defectuoase, circulă pe piață: monete austriace, rusești, turcești și câte odată franceze, italiene, spaniole, englezești. Valoarea reală sau de schimb a tuturor acestor monete atârnă de o altă valoare nominală, sau de o monetă de calcul, care este reprezentată prin leu și para. Această monetă nu are existență reală; astfel nimeni nu a văzut vreodată un leu și foarte rar o para. Leul nu servește decât de măsură comună spre a prețui celelalte monete. Paraua valorează mai puțin decât o centimă; 40 de parale fac un leu; 105 până la 109 echivalează cu un franc.

„Dar tocmai această diferență între moneta reală și moneta de calcul face ca prețul ei să nu poată fi niciodată constant și egal. Astfel valoarea de calcul variază după valoarea greutateii

1) Lefebvre, o. c. p. 215 urm.

intrinsece sau extrinsece a monetei reale, după cum și valoarea nominală a acesteia variază conform cu fixarea mai mult sau mai puțin urcată a valorii de calcul. Aceasta nu este reprezentată în mod real, ci este numai o ficțiune.

Dacă prin urmare valoarea intrinsecă a metalului este mai mică, ca de obicei, echivalentul său fictiv scade; de asemenea dacă acest echivalent este calculat la un preț mai ridicat, valoarea extrinsecă a monetei scade. În realitate există o despăgubire, dar cu toate acestea negoțul tot suferă și pierderea diferenței este când în dauna creditorilor, când a debitorilor.

„La aceasta se mai adaugă fluctuațiile arbitrare ale cursului de schimb, care variază după capriciul guvernului și mai cu seamă al bancherilor și al cămătarilor.

„Astfel dacă guvernul voiește să înlăture sau să introducă o monedă oarecare, nu are decât să stabilească echivalentul ei fictiv mai mic sau mai mare decât valoarea extrinsecă a monetei; în primul caz moneda pleacă spre a fi schimbată pe un curs mai ridicat, în al doilea caz ea intră spre a beneficia de primă. În chipul acesta a procedat guvernul ca să scoată din principate paralele: a fixat echivalentul fictiv mai mic decât valoarea lor nominală și atunci toate paralele au plecat în Turcia, ca să fie vândute pe un preț mai ridicat și apoi nu mai avură nici un interes să reintre în țară.

„Tot astfel bancherii și cămătarii exercită și ei o influență mare asupra cursului de schimb. Cea mai mică înțelegere între ei îl face să varieze. Instrumentul lor este totdeauna moneda de calcul, sau echivalentul fictiv. Astfel dacă au de încasat anumite valori fixează acest echivalent sub cursul obișnuit al monetei reale, iar dacă au de făcut plăți ridică același echivalent spre a profita de diferență: totul în paguba comerțului și a transacțiilor.

„De aceea galbenul austriac cotează când 31 lei, când 32 lei și 24 sau 6 parale; sfanțul a variat adeseori între 2 lei și 10 sau 12 parale; un franc se plătește uneori cu 2 lei și 20, 24, 28 parale, alteori cu 2 lei și 30 sau 35 parale. Echivalentul fictiv al monedelor variază astfel fără ca să se fi produs vreo schimbare nici în cantitatea numerarului și nici în valoarea lor intrinsecă sau nominală.

„Se vede cu ușurință ce perturbări trebuie să provoace acest sistem în comerț. Spre a se pune capăt acestei anomalii trebuie două lucruri:

a) să dispară echivalentul fictiv sau să devină real.

b) să se introducă o uniformitate în greutatea și tipurile monetelor, fixându-se definitiv valoarea lor nominală pe baza sistemului decimal.

„Dar spre a ajunge la acest rezultat trebuie neapărat ca țara să bată monedă proprie, cu efigia principelui său, care este singurul ei suveran”¹⁾.

Părerile identice ale acestor doi jurisconșulți și economiști în ce privește modalitățile de a se soluționa problema monetară din principatele noastre nu se datoresc nici unei simple coincidențe, nici faptului că amândoi avură aceleași izvoare de informație. Ele sunt mai mult expresia convingerii tuturor factorilor competenți dela noi, că anarhia monetară trebuia înlăturată cât mai curând și că soluția cea mai nimerită în acest scop era reînființarea monetei naționale.

INCERCĂRILE LUI CUZA VODĂ

1. Misiunea monetară a lui Victor Place.

Odată cu unirea Țării Românești cu Moldova în persoana unui Domn comun, Alexandru Ion Cuza (1859), se putea spera că problema monetară, care frământa de atâta vreme cercurile noastre politice și financiare, va putea fi rezolvită în sensul preconizat de Lefebvre și Boerescu: emiterea de monete naționale.

Această speranță era întemeiată pe faptul, că țara unită avea o putere și un prestigiu mult mai mare decât înainte, iar de altă parte că noul Domn era foarte bine văzut de împăratul Napoleon III și ajutorul acestuia putea fi hotărîtor în rezolvirea acestei chestiuni importante.

De altfel Cuza Vodă s'a ocupat dela început de problema monetară și-l vedem încă în Iulie 1859, deci după 6 luni dela ocuparea tronului, intervenind în acest domeniu.

Iar în Noemvrie consulul francez din Iași, Victor Place, un mare prieten al Românilor și un devotat colaborator al lui Cuza Vodă, primește dela acesta misiunea de a se duce la Paris spre a negocia un împrumut de 60 milioane franci și a trata

1) Boerescu, o. c. p. 58 urm.

în acelaș timp cu monetăria de acolo emiterea de monete proprii pentru Principatele Române¹). Baterea acestor monete era strâns legată de obținerea împrumutului, căci 5/6 din totalul sumei de 60 milioane franci urma să se libereze guvernului român sub forma de monete proprii, naționale.

Place și-a îndeplinit misiunea cu multă pricepere și cu un devotament nețărmurit pentru țara noastră și pentru noul ei Domnitor. La 16 Mai 1860 tratativele cu bancherii francezi erau terminate și proiectul de contract pentru baterea monetelor era încheiat în toate amănuntele și aștepta numai să fie semnat. În el se prevedeau următoarele clauze mai importante :²)

Guvernul Principatelor Unite adoptă pentru baterea monetelor sale sistemul decimal, astfel cum se practică în Franța (art. 5).

Unitatea monetară va fi reprezentată printr'o piesă de argint de 5 grame, care va purta numele de *român*. Piesele de aur, de argint și de bronz vor fi multipli sau submultipli ai acestei unități (art. 6).

Seria monetelor de aur va cuprinde piese de 20 români și numai în mod excepțional și de 5 români. Seria monetelor de argint va cuprinde piese de 5, 2, 1 și ½ români, iar cea de bronz piese de 10, 5, 2 și 1 sutimi de român (art. 4).

Monete de aur se vor bate în sumă de 65 milioane franci, de argint în sumă de 30 milioane franci, iar de bronz în sumă de 5 milioane franci (art. 4).

Piesele de aur și cele de argint de 5 români vor avea muchia marcată cu litere ; celelalte monete de aur și de argint vor avea muchea zimțuită ; la cele de bronz muchea va fi netedă (art. 7).

Fabricarea întregului stoc comandat se va face în curs de cinci ani, fără să întrecă suma de 150 milioane franci anual. În orice caz în primul, și cel mai târziu în al doilea an, se vor fabrica cel puțin în sumă de 100 milioane franci (art. 1 și 2).

Înainte de a fi expediate, monetele vor fi încercate la monetăria din Paris în acelaș fel ca și monetele franceze (art. 9).

Materiile prime necesare fabricării lor vor fi procurate de guvernul Principatelor Unite (art. 3).

1) Cf. scrisoarea lui Cuza către Place din Dec. 1859 în „*Arhiva Cuza Vodă*” (Acad. Rom.) IV f. 16.

2) Publicat de d. Iorga (N.) în *Buletinul Societ. Numism. Rom.* XVII (1923) p. 67 urm. Cf. și M. d'Emerit, *Victor Place*, București 1931, p. 104 urm.

Din contractul acesta rezultă că Victor Place, în de comun acord cu guvernul român și cu Domnitorul, au conceput o reformă monetară completă, adoptând sistemul decimal, preconizat mai de mult de financierii noștri, dar schimbând numele unității monetare, aceasta urmând a se numi *român*, iar nu leu.

Acest nume a fost adoptat de sigur sub influența numelui de *franc*, pe care-l poartă unitatea monetară franceză.

Trebuie să menționăm însă, că ceva mai târziu Ioan Eliade Rădulescu a emis părerea de a se da monetei noastre numele de *romanaț*, după obiceiul de a se numi monetele bizantine constantinați, romanați, etc.¹⁾

Dar entuziastul Victor Place nu s'a mărginit să rezolve numai chestiunile comerciale în legătură cu baterea noilor monete românești, ci a îngrijit și

de stabilirea tipurilor ce urmau să fie reprezentate pe fețele lor.

În acest scop el s'a adresat unuia din cei mai competenți numismați francezi, H. de Longperier, conservator la Muzeul Luvrului și membru al Institutului Franței. Acesta cu foarte multă bunăvoință i-a desenat o serie de schițe pentru fiecare

Fig. 4.

Fig. 5.

categorie de monete (fig. 4—6). Spre a se apropia de tradiția noastră monetară H. de Longperier a studiat tipurile monetelor lui Despot Vodă și a medaliilor lui Brâncoveanu, iar legendele, natural, au fost redactate de Victor Place. În această privință

1. Virtușu Emil, *Scrisori inedite ale lui I. Heliade Rădulescu*, în *Analele Acad. Rom.*, Secția literară, IX. (1940) p. 220 urm. și extras p. 34 urm.

el spune într'o scrisoare din 1 Iunie 1860 adresată lui Cuza, că a adoptat pentru legende literile latine, „care cred că vor deveni oficiale în Principatele Unite, au avantajul de a fi cele mai mult întrebuințate în numismatică și cari de altfel au fost adoptate de Comisiunea Centrală în publicarea rapoartelor sale“¹⁾.

De altfel tot părerea lui a fost, ca tipul de pe față să fie format, la toate categoriile de monete, din stema Principatelor Unite. Motivul îl explică el însuș în aceiaș scrisoare :

„Acum o chestiune ne-a cam încurcat — spune el — anume dacă în loc de steme n'ar fi mai bine să punem efigia Voastră. Gustul meu ar înclina mai mult pentru combinația aceasta, dar ținând seamă de dificultățile cu Turcia, pe care le va ridica neapărat emisiunea monetei Voastre, am socotit că ar fi poate mai bine să începem cu scuturile stemelor, cari nu pot stârni nici o obiecție. După ce moneda Voastră va fi circulat câtva timp, atunci se vor putea înlocui scuturile prin efigie, începând, de exemplu, cu piesele de aur. Măsura aceasta nu va aduce decât o mică modificare la piese, deoarece numele Vostru se află pe ele. În privința aceasta observați, că numele principelui fără efigia lui nu este ceva anormal. Astfel ultimii țari ai Rusiei, Paul, Alexandru I și Nicolaie au bătut toate monetele, din motive de pietate, numai cu numele dar fără efigiile lor. Cele mai multe dintre monetele papilor sunt tot așa. Moneta Voastră va fi prin urmare, din acest punct de vedere, în conformitate cu destule precedente“²⁾.

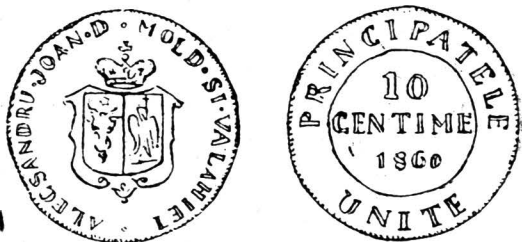

Fig. 6.

Temerea lui Victor Place, că punându-se pe monete efigia Domnului ar provoca mai ușor proteste din partea guvernului turcesc, era perfect întemeiată. Căci în toate timpurile s'a considerat în deobște efigia, și nu moneda în sine, ca semn al independenței, iar pentru Turci, cari nu puneau efigia sultanului

1) Iorga (N.) l. c. Pentru desaturile monetelor v. Moisil (Const.), *Cu privire la banii lui Cuza Vodă* în acelaș Buletin p. 98 urm.

2) Iorga (N.) l. c.

pe monete din scrupule religioase, această chestiune avea importanță și mai mare.

Dar toate precauțiunile și toată munca desinteresată a lui Victor Place n'au servit la nimic. Proiectul de lege pentru contractarea împrumutului de 60 milioane franci a fost respins de parlament și cum contractul pentru baterea monetelor era strâns legat de acest împrumut, a avut și el aceeaș soartă.

El însă prezintă cu toate acestea o mare importanță pentru istoria noastră monetară, deoarece este primul document redactat în vederea adoptării unui sistem modern pentru restabilirea monetei naționale.

2. PROBELE DE MONETE DIN 1860 și 1864.

În legătură cu acțiunea întreprinsă de Cuza Vodă în acest scop trebuie să punem o probă de monedă de bronz bătută tot în anul 1860 și aflătoare în colecția pe care veneratul G. Sion a dăruit-o universității din Cluj¹⁾.

Ea reprezintă pe față stema Principatelor Unite cu legenda : PRINC. UNITE și data 1860, iar pe revers legenda : 5/PARALE într'o cunună de frunze de stejar. (Fig. 7).

Fig. 7.

După cum se vede această probă monetară nu are nici o legătură cu sistemul „românilor” preconizat de Victor Place, ci era o mone-

tizare a vechilor parale adaptată sistemului decimal.

Natural că și aceasta a rămas o simplă încercare, iar problema restabilirii monetei naționale a fost lăsată în părăsire până în 1864, când Cuza Vodă, ajutat de Mihail Kogălniceanu, a dat țării o nouă constituție, statutul, prin care se introducea un regim dictatorial (2 Mai).

Un regim de acest fel, în care autoritatea Domnului era aproape nelimitată, putea să încerce cu mai multe șanse de reușită baterea de monete proprii. Și cu toate că nu cunoaștem vreo lege sau decret prin care să se fi luat o astfel de hotărîre, ni s'au păstrat un număr de probe monetare din acest an.

1) Roșu (I), *Monete și greutăți românești*, în *Buletinul Societ. Numism. Rom.* XX (1925) p. 22.

Ele se caracterizează prin faptul, că prezintă pe față efigia Domnului, și nu armele țării ca probele anterioare. Iar de altă parte sunt în legătură cu sistemul decimal, de oarece valoarea lor este de 5 sutimi.

Am credința că aceste probe monetare provin din aceeași inițiativă ca și medaliile cu efigia lui Cuza Vodă purtând data 1864. Aceste medalii fuseseră comandate pentru expozițiile agricole și industriale județene din 1863, dar nefiind gata la timp s'au utilizat pentru expozițiile din 1864, cari s'au organizat la București, Iași și Fălticeni. Ele și poartă milesimul din urmă.

Aceste medalii sunt primele cari au efigia Domnului, căci pe cele bătute în anii anteriori — la 1862 pentru Azilul Elena Doamna și la 1863 pentru Manufactura de arme — se află numai stema țării ¹⁾.

Rezultă prin urmare, că după ce Cuza Vodă a luat personal conducerea și guvernarea țării în urma loviturii de stat din 2 Mai 1864, nu a pregetat să-și pună efigia atât pe medaliile ce a bătut, cât și pe monetele ce intenționa să emită.

Autoritatea sa în interiorul țării devenise atât de mare și popularitatea sa de asemenea, în urma secularizării averilor mănăstirești și împrumietării țăranilor, încât putea spera că va învinge orice opoziție a guvernului turcesc cu privire la emiterea de monete naționale cu efigia sa. De altfel tot în acest an a pus să se confecționeze și prima decorațiune românească — ordinul Steaua României — cu cifra sa proprie ²⁾.

Medaliile bătute în 1864 pentru expozițiile județene au fost executate la Viena de către gravorul A. Pittner, deși cele anterioare, fără efigie, fuseseră bătute la Paris de către Caqué, care se intitula „graveur de l'empereur”.

Se pare că și probele de monete provin tot dintr'un atelier vienez, ceea ce ar însemna, că de acuma Cuza Vodă a început să-și facă comenzile de această natură în capitala Austriei și nu la Paris, ca înainte vreme.

Probele monetare din 1864 se prezintă astfel :

ALECSANDRU IOAN I. Capul lui Cuza Vodă în profil spre dreapta. Cerc linear.

1) Popp (Victor), *Medaliile lui Cuza Vodă*, în Buletinul Societ. Numism. Rom. XVIII (1923) p. 14 urm. și 54 urm.

2) Istrati (Dr. C.), *Primele insemne și decorațiuni române*, în Analele Academiei Române XXXVI (1915) Secț. Științ. p. 13 urm.

Rs. PRINCIPATELE UNITE (circular) 5/SUTIMI/1684 (în câmp). A*C (în exergă). Cerc perlat interior, două cercuri lineare pe margine.

Bronz 25 mm. (Fig. 8) ¹⁾.

Cu toate sforțările lui Cuza Vodă și ale credincioșilor săi monetele proiectate nu s'au putut emite — nu știm pentru cari motive — astfel că la abdicarea lui, în 11 Februarie 1866, România nu-și avea încă moneda națională.

De altfel în tot timpul domniei sale nu s'a făcut — după câte știm — nici o încercare de tratative cu Turcia cu privire la dreptul monetar, de și Victor Place își exprimase încă din 1860 teama, că guvernul otoman va face dificultăți.

Cuza Vodă era prea gelos de autonomia țării și avea prea mare încredere în puterile garante și în special în concursul lui Napoleon III, ca să creadă că Turcii vor putea opune vreo rezistență după ce vor fi puși în fața faptului îndeplinit. De aceea și în chestiunea monetară, ca și în cea a decorațiilor, el a procedat ca un suveran independent,

Fig. 8.

fără să țină seamă de protestele ce le-ar fi putut ridica Poarta Otomană. De altfel metoda faptului îndeplinit a fost utilizată de el cu succes în mai multe rânduri și putea spera să dea rezultate bune și în chestiunea monetară.

Cu toate acestea se pare că tot s'au încercat oarecari negocieri cu Poarta Otomană în cursul anului 1864, căci ziarul vienez *Mémorial diplomatique* cu data de 18 Iulie publică un articol, în care spune că cu prilejul vizitei pe care a făcut-o Cuza Vodă în vara aceluia an la Constantinopol, spre a obține aprobarea schimbării constituției, a cerut între altele și dreptul de a bate monedă și de a înființa o decorație ²⁾. Astfel s'ar putea pune probele monetare din acest an și exemplarele din decorația Steaua României — în gradul de cavalier, ofițer, comandor, mare ofițer

1) Popp (Victor), *Moneta lui Cuza Vodă*, în *Buletinul Societ. Numism. Rom.* XVI (1921) p. 99 urm.

2) Xenopol, *Cuza Vodă*, II p. 29.

și mare cruce ¹⁾ — confecționate tot atunci la Paris, în legătură cu aceste cereri ale lui Cuza către Poartă.

Este problematic ca cererile de mai sus să fi fost prezentate Porții, dar în orice caz n'au fost admise, astfel că atât probele de monetă, cât și exemplarele de decorații au rămas numai ca niște simple documente, menite să amintească posterității bunele intenții și preocupările constante ale Domnului român.

Trebuie însă să ținem seamă, că în tot cursul anului 1864, an plin de frământări și de inovații, Cuza Vodă a avut ca prim ministru și ministru de interne pe devotatul său prieten Mihail Kogălniceanu. Acesta l-a ajutat cu tărie și cu credință atât la schimbarea constituției — lovitura de stat din 2 Mai — cât și la realizarea marilor reforme, ce erau menite să modernizeze țara. Putem fi siguri, prin urmare, că și noua încercare de a emite monetă națională s'a făcut cu știrea și poate chiar din îndemnul lui Mihail Kogălniceanu.

Dar cu toate încercările lor și cu toate stăruințele ce au depus spre a rezolvi problema monetară, atât prin negocieri cu Poarta, cât și prin întrebuițarea metodei faptului îndeplinit, la detronarea lui Cuza situația era aceeași dela începutul domniei sale și nici Poarta Otomană nici puterile garante nu făcură nici o concesiune în ce privește exercitarea dreptului monetar de către Domnul român.

De altfel este necesar să menționăm că unele dintre aceste puteri garante, în special Austria, a insistat mereu pe lângă guvernele turcești, ca să nu recunoască lui Cuza Vodă dreptul monetar, căci din momentul în care România ar fi emis monetă proprie, Austria ar fi pierdut imensele avantagii ce le avea de atâta vreme din cauza că monetele sale deveniseră curențe în țara noastră.

Din această cauză ziarele austriace și în special cele viceneze — unele din ele scrise în limba franceză — au dus în anii 1864 și 1865 cea mai înverșunată campanie împotriva Domnului român și a încercărilor sale de a-și crea o situație politică independentă ²⁾.

1) Flondor (C.) și Moisil (Const.), *Decorațiile românești* în Enciclopedia României I p. 86; Marinescu (Natalia), *Câteva decorațiuni rare* în Buletinul Muzeului Militar III (1939—40) p. 139.

2) Xenopol (A. D.) *l. c.*

ACTIVITATEA MONETARĂ SUB CAROL I.

1. *Recuperarea dreptului monetar*

La urcarea pe tron a principelui Carol I problema monetară a venit în discuție încă dela început, cu prilejul tratativelor pentru recunoașterea lui de către Poarta Otomană. Pentru ca aceasta să recunoască, în calitate de putere suzerană, pe noul Domn, ales fără știrea și fără învoirea ei, a trebuit să se încheie o convenție specială, care să precizeze raporturile între cele două state.

Menționăm, că de și țara noastră purta încă dela 1862 numele oficial de România, guvernul turcesc și chiar guvernele unora dintre puterile garante, continuau să o numească Principatele-Unite.

În proiectul de convenție pentru recunoașterea lui Carol I, redactat de guvernul turc, se spunea la art. 12: *Comme par le passé, les Principautés Unies ne conféreront point de décorations et ne batteront pas monnaies* ¹⁾.

Dar guvernul nostru n'a admis acest punct de vedere, justificând că nu există nici un tratat prin care să se fi desființat acest drept și că România a considerat totdeauna aceste probleme ca fiind de ordin intern. Dacă totuș Turcia le-ar considera ca probleme externe, va trebui să aibă pentru aceasta consimțământul puterilor garante ²⁾.

Deci în contraproiectul trimis de guvernul român Porții acest articol a fost suprimat cu totul ³⁾.

Față de acest mod de a vedea a guvernului nostru Poarta a trimis în August un nou proiect de convenție, în care se acordă dreptul de a bate monetă, dar cu rezerva ca monetele românești să poarte «un semn particular al guvernului imperial» ⁴⁾.

Natural că guvernul nostru a respins și această cerere, care avea de scop să ne prezinte în mod cu totul nedemn ca vasali ai Turcilor.

De oarece tratativele cu guvernul turc înaintau foarte greu și fără speranțe de reușită, s'a admis, în urma propunerii amba-

1) *Aus dem Leben König Karls von Rumänien*, Stuttgart 1894, vol. I p. 89 n.

2) *Idem*, p. 89.

3) *Idem*, l. c.

4) *Idem* p. 119.

sadorului francez din Constantinopol, ca formalitatea recunoaşterii să se facă printr'un schimb de scrisori între marele vizir şi principele Carol I.

În scrisoarea din 18 Octomvrie 1866, pe care marele vizir o trimite principelui, se spune cu privire la dreptul monetar: *Sa Majesté (le Sultan) consent encore à ce que les Principautés Unies frappent une monnaie spéciale, sous la réserve que cette monnaie portera le signe particulier du gouvernement impériale, signe dont la nature fera objet d'un arrangement spécial*" 1).

Parafrazând scrisoarea marelui vizir, principele Carol răspunde în scrisoarea ce o trimite Porţii la 19 Octomvrie: *Sa Majesté Impériale a bien voulu apprécier les considérations qui rendaient nécessaire la création d'une monnaie spéciale pour les Principautés Unies, sous la réserve que l'exercice de ce droit sera réglé ultérieurement dans ses détails avec la Sublime Porte* 2).

Prin aceasta este adevărat că se trecea cu vederea chestiunea „semnului particular”, dar problema monetară nu era rezolvată în mod definitiv şi guvernele şi diplomaţii noştri mai avură de luptat, ca să obţină înlăturarea şi a acestei pretenţii nejustificate a Porţii Otomane.

Dar până la sfârşitul anului nu s'a putut obţine decât o singură concesiune: Poarta a admis ca „semnul particular al guvernului imperial” să nu se pună pe monetele de aramă, ci numai pe cele de aur şi de argint 3).

2. Prima lege monetară

Aceasta era situaţia când la 26 Martie 1867 guvernul aduce în discuţia Camerii deputaţilor proiectul primei legi monetare româneşti.

Proiectul fusese pregătit mai dinainte de Ion C. Brătianu, dar el fiind în acest timp ministru de interne, l-a încredinţat ministrului de finanţe Alex. Văşescu, un partizan devotat al său.

Titlul era: *Lege pentru înfiinţarea unui nou sistem monetar şi pentru fabricarea monetelor naţionale* şi după ce a fost votată de Cameră în ziua de 29 Martie, a fost adoptată şi de Senat la 6. Aprilie şi a fost promulgată la 22 Aprilie 4).

1) *Idem* p. 132

2) *Idem* p. 134.

3) *Idem* p. 162.

4) Monitorul Oficial Nr. 74, 89 şi 95 din 1867.

Această primă lege monetară cuprindea următoarele dispoziții mai importante :

Art. 1. Se adoptă sistemul monetar decimal metric, astfel cum există în Franța, Italia, Belgia și Elveția. Cinci grame de argint, din care 835 din 1000 argint fin și 165 din 1000 aliagiu, compun unitatea monetară a României, sub denumirea de *leu*.

Art. 2. Leul se împarte în una sută părți denumite *bani*.

Art. 3. Monetele române sunt : a) în aur : piesa de 20 lei ; piesa de 10 lei ; piesa de 5 lei ; b) în argint : piesa de 2 lei, piesa de 1 leu, piesa de $\frac{1}{2}$ leu sau de 50 de bani ; c) în aramă : piesa de 10 bani, piesa de 5 bani, piesa de 2 bani, piesa de 1 ban.

Art. 7. După întâia emisiune a monetei de aramă, toate conturile statului nu se vor ține în lei vechi și parale, ci în lei noi și bani. Asemenea sunt datoare toate stabilimentele publice, toți bancherii, comercianții și industriașii a ține registrele și contabilitatea în lei și bani, conform noului sistem monetar.

Art. 9. Se va fabrica și emite mai întâi moneta de aramă, de a cărei circulație se simte imediată necesitate. Monetele de argint și apoi de aur se vor fabrica și pune în circulație îndată ce mijloacele financiare vor permite.

Art. 10. Moneta va avea pe de o parte armele țării și pe de alta indicațiunea valorii nominale și anul.

Art. 11. Monetele de aur și de argint ale Franței, Belgiei, Italiei și Elveției fabricate după acelaș sistem monetar, se vor primi în țară la toate casele publice de o potrivă cu moneta legală a țării.

Art. 12. Celelalte monete străine de aur și argint, cari circulă astăzi în țară, se vor primi la toate casele publice încă pentru timpul până când se va face emisiunea întâiei monete naționale de argint și de aur, pe prețurile stipulate la tabela lit. B, anexată la această lege.

Art. 13. După trecerea de 6 luni dela întâia emisiune a monetei naționale de argint și aur, orice monetă afară de aceea care reprezintă etalonul monetar decimal stipulat prin convenția din 23 Dec. 1865, va înceta de a mai avea curs legal și obligatoriu.

Art. 16. Nimeni nu va fi ținut a accepta în plată monete de aramă pentru o sumă mai mare de 5 lei, ori care ar fi suma ce este de plată.

Art. 17. După trecere de 6 luni dela întâia emiteră a

monetei naționale, monetele străine de aramă ce circulă astăzi în țară încetează de a mai avea curs.

Legea era însoțită de două anexe : un tablou de calcularea monetelor străine în conformitate cu noul sistem monetar și un caiet de sarcini privitor la baterea monetelor de aramă. Tabloul de calcularea monetelor străine a fost trimis în toată țara, dându-i-se cea mai mare răspândire, pentru ca populația să nu întâmpine greutăți și pagube cu prilejul schimbului.

Textul acesta de lege a rezultat nu numai din redactarea ministrului Ion C. Brătianu, ci și din discuțiile ce s'au făcut în cele două corpuri legiuitoare.

Cu privire la numele unității monetare unii deputați, ca numismatul Cezar Bolliac, au propus numele de *leu* în loc de *romanal*, nume ce fusese inventat de Eliade Rădulescu.

În textul inițial leul se sub împărția în *sutimi*, dar Camera în urma propunerii lui Cristian Tell a adoptat numele de *bani*.

S'a discutat mult chestiunea monetelor de aur și de argint, cerându-se să se bată dela început și astfel de monete. Căci deputații și senatorii nu știau că guvernul turcesc pretindea ca pe monetele de metal prețios să se pună „semnul particular al guvernului imperial”.

De asemenea la senat Ștefan Grecianu a întrebat, care stemă a țării se va pune pe monetele de aramă, căci se adusesse tocmai atunci în discuta parlamentului proiectul unei noi steme a țării și nu era încă adoptat în ziua când s'a votat legea monetară.

S'a insistat mult și asupra efigiei Domnului, susținându-se că numai ea poate constitui simbolul suveranității.

Miniștrii însă nu puteau să destăinuiească în public motivele pentru care nu se putea pune această efigie, căci și asupra ei era diferend cu Poarta Otomană. Spre a modera discuțiile privitoare la aceste chestiuni delicate, cari puneau în joc demnitatea țării, Ion C. Brătianu a fost nevoit să intervină personal în mai multe rânduri pe lângă deputați, cerându-le să se mulțumească deocamdată, că s'a câștigat principiul de a se bate moneda națională și rămânând ca mai târziu să se găsească mijloacele de a se realiza și celelalte deziderate ¹⁾.

1) V. cuvântarea lui M. Kogălniceanu din ședința Camerii dela 21 Nov. 1870 în Monitorul Oficial Nr. 208 din 1870 pag. 2133. Cf. și *Aus dem Leben König Karls I* p. 235.

În sfârșit pentru confecționarea monetelor unii deputați, ca Vasile Boerescu, de pildă, au propus înființarea unei moneterii a statului.

Aceste ample discuții sunt dovezi evidente de importanța ce se dădea problemei monetare, care aștepta de atâta timp să fie rezolvată și de dorința tuturor, ca prima lege monetară românească să fie cât mai serios întocmită și să satisfacă în cel mai mare grad demnitatea națională.

3. Emisiunea primelor monete de aramă

Indată după promulgarea legii monetare s'au luat măsuri pentru baterea monetelor de aramă și a fost un mare noroc, că Ion C. Brătianu a primit dela 27 Oct. 1867 și interimatul ministerului de finanțe, căci prin energia și influența lui s'a putut reuși ca monetele să fie bătute și puse în circulație chiar în acest an.

Ele au fost confecționate de către două case englezești: fabrica Watt et Co. din Birmingham și fabrica Heaton din acelaș oraș ¹⁾.

Cantitatea emisă a fost următoarea: 25 milioane piese de 10 bani și tot atâtea de 5 bani, 10 milioane piese de 2 bani și 5 milioane piese de 1 ban. Valoarea totală a acestei comande se ridică la 4 milioane lei, iar costul fabricării revenia la

Fig. 9.

peste 1 milion lei. Astfel statul câștiga din această primă emisiune aproape 3 milioane lei ²⁾.

Tipurile acestor monete erau aceleași pentru toate nominalele. Pe față se reprezenta stema țării cu pavilion și cu legenda: ROMANIA, și pe margine un cerc perlat; pe revers indicația valorii și milesimul 1867, totul într'o ghirlandă de frunze de laur și de stejar, iar pe margine iarăș un cerc perlat. Sub pan-

1) Moisil (Const.), *Ion C. Brătianu și monetăria națională* în *Cronica numismatică și arheologică* II (1921) p. 2 urm.

2) *Ibidem*.

glica cu care era legată ghirlanda se ascundea numele fabricei : WATT et Co. sau HEATON. (Fig. 9). Singura deosebire între piese o forma mărima lor. Cele de 10 bani aveau diame-trul de 30 mm. ; cele de 5 bani de 25 mm., cele de 2 bani de 20 mm. și cele de 1 ban de 15 mm.

Cu privire la stemă trebuie să menționăm, că pe aceste monete s'a putut pune noua stemă a României. Cum am spus, concomitent cu legea monetară s'a discutat în parlament și legea pentru stabilirea unei noi steme a țării. Raportorul ei a fost M. Kogălniceanu și votarea ei de Camera Deputaților s'a făcut la 20 Martie, iar de Senat la 12 Aprilie 1867 ¹⁾).

Intre timp ministerul finanțelor făcuse comanda mone-telor de aramă și trimisese fabricilor din Birmingham desenul stemei noi, imediat ce fusese adoptată de Cameră și fără să mai aștepte și votul Senatului. In modul acesta monetele de aramă au putut fi confecționate la timp și puse în circulație chiar în cursul anului 1867.

4. Primele monete de aur

Emiterea monetelor de aramă nu putea contribui decât într'o măsură prea redusă la înlesnirea schimbului și la înlătu-rarea anarhiei monetare ce mai dănuia la noi.

De aceea guvernele din anul 1868, primul sub prezidenția lui N. Golescu și având ca ministru de finanțe pe I. C. Brătianu (1 Mai — 16 Noemvrie) și al doilea sub prezidenția lui D. Ghica și având la finanțe pe Alex. Golescu (16 Nov. 1868 — 2 Febr. 1870), au hotărît să aplice legea monetară și în articolele cari priveau emiterea monetelor de aur și de argint.

Pe aceste monete urma să se pună neapărat efigia princi-pelui Carol I, căci după părerea tuturor prin aceasta se exprima suveranitatea țării. Dar conform înțelegerii din 19 Octomvrie 1866 cu Poarta Otomană în cazul acesta trebuia să se pună pe monete și mult discutatul „semn particular al guvernului imperial”.

Se înțelege că în nici un caz nu putea fi vorba de punerea

---

1) *Idem*, *Stema României*, în revista Boabe de grâu II (1931) p. 81 urm. și extras ; *M. Kogălniceanu și heraldica națională*, în Arhiva Românească III (1939) p. 56 urm.

acestui semn și deci s'a luat hotărîrea, ca cu rizicul de a se provoca un conflict cu Poarta, să se emită monete de aur numai cu efigia principelui. Iar spre a se evita orice presiune din afară această hotărîre a rămas secretă și nu s'a comunicat nici Corpurilor Legiuitoare.

Informații despre modul cum s'a procedat pentru emiterea acestor monete nu găsim decât în destăinuirile ce le-au făcut Mihail Kogălniceanu și Alex. Golescu într'o ședință a Camerii Deputaților în 1870, dar și acelea sunt foarte puțin complete¹⁾.

Din aceste destăinuiri rezultă, că însuș I. C. Brătianu, ca ministru de finanțe, a comandat stanțe monetare cu efigia principelui, cum și mașinile necesare pentru baterea monetelor de aur. Dar venind după el la ministerul finanțelor Alex. Golescu, acesta a crezut mai nimerit să bată mai întâi în străinătate 100—200 piese de probă și apoi cu aprobarea parlamentului să bată și restul prevăzut în legea monetară, adică până la valoarea de 25 milioane lei. În acest scop Golescu a și trecut în bugetul statului la venituri suma de 1 milion, care reprezenta câștigul ce ar fi revenit pe urma acestei operații.

Alexandru Golescu fusese mai mulți ani „agent” al României la Constantinopol și primise instrucții dela I. C. Brătianu cu privire la intenția guvernului nostru de a emite monete cu efigia principelui Carol I și la modul cum trebuia să justifice acest act în caz când guvernul turc ar protesta.

Devenind însă în toamna anului 1868 ministru de finanțe, după plecarea lui I. C. Brătianu, el găsisse lucrările aproape terminate și deci comandă în străinătate piesele de aur de probă.

El motiva în 1870 Camerei Deputaților baterea în străinătate a acestor monete de probă *prin faptul* „că dacă am fi turnat noi moneta poate că am fi provocat și bănuiala, că din cauza neexperienței noastre în baterea monetei, monetele noastre să nu fie întocmai după model și de egala valoare a monetelor celorlalte țări, adică să nu fie mai mari sau mai mici și atunci pe lângă dificultățile celelalte era să vedem, că în alte state se refuză primirea monetei noastre. Vedeți Domnilor — continuă el — că era foarte important, pentru ca să îndepărtăm niște asemenea bănuieli să nu turnăm noi aci moneta noastră, ci să facem probă cu o monetă, care să nu dea nimănui bănuieli despre valoarea ei și care pe de

1) Monitorul Oficial Nr. 208 din 1870, p. 2133 urm.

o parte să fi putut fi pusă în circulație și în țări străine, iar pe de altă parte să fie conformă cu drepturile noastre *ab antiquo*¹⁾.

Cât privește monetăria în care s'a bătut aceste monete cei doi bărbați de stat nu dau nici o lămurire.

S'au păstrat un număr din aceste piese de aur de probă. Ele se prezintă astfel :

CAROL I DOMNULU ROMANILORU. Capul său în profil spre stânga. Cerc perlat.

Rs. 20 / LEI / 1868 într'o ghirlandă de frunze de stejar. Cerc perlat. (Fig. 10).

După cum se vede aceste prime monete de aur românești nu se caracterizează numai prin efigia principelui Carol, dar și prin titlatura lui, care pe vremea aceea era considerată ca irendentistă. Ele erau de natură să nemulțumească prin urmare nu numai pe Turci, fiindcă se călca înțelegerea din 1866 și legea monetară din 1867, dar și pe

Fig. 10.

Austriaci fiindcă se puneau în evidență aspirațiile de a uni cu România teritoriile românești supuse Austro-Ungariei.

Este adevărat că titlul de „Domn al Românilor” se găsește pe toate medaliile ce s'au bătut la noi între 1866—1870. Dar medaliile erau destinate pentru cercuri mai restrânse din interiorul țării, pe câtă vreme monetele de aur aveau rolul de a circula și în țările străine și deci răspândirea lor urma să fie cu mult mai întinsă.

Cum era de așteptat, îndată după emiterea acestor monete de probă s'au primit proteste și din partea Turciei și din partea Austro-Ungariei²⁾.

Urmarea acestor proteste a fost, că guvernul a trebuit să le retragă din circulație și să nu mai emită altele. Se spune că o parte din monetele de probă au fost apoi îngropate în temelia castelului Peleş în anul 1883, când a început construirea acestei reședințe de vară a principelui Carol I.

1) *Ibidem* p. 2141.

2) Iorga (N.), *Politica externă a regelui Carol I*, București 1916 p. 74. Justificarea titlului de Domn al Românilor, *ibidem*.

5. Intemeierea monetăriei statului

Nereușita proiectului din 1868 n'a descurajat pe guvernânții noștri și deci în anul următor acelaș guvern român prezidat de D. Ghica și având ca ministru de interne pe Mihail Kogălniceanu și ca ministru de finanțe tot pe Alex. Golescu face o nouă încercare să bată monete cu efigia principelui Carol.

În acest scop se adresează guvernului francez, ca să permită baterea lor în monetăria din Paris. I. Strat, reprezentantul nostru diplomatic la Paris, intervine în Iunie în acest sens la ministrul de externe al Franței, Ch. Lavalette, dar acesta-i citește un protest formal al Porții împotriva baterii monetelor românești. Dacă România nu renunță la efigia principelui, nu poate spera să-și ată mbonetele în vreo monetărie din Franța ¹⁾.

În Octomvrie acelaș an principele Carol trecând prin Paris a discutat cu guvernul francez și chestiunea baterii monetelor sale în Franța. Dar și de data aceasta s'au făcut aceleași obiecțiuni.

Aceste dificultăți l-au decis și pe el și pe guvern să înființeze în București o monetărie proprie, mai ales că o parte din mașinile necesare fuseseră comandate încă în anul trecut de I. C. Brătianu.

În acest scop s'a construit un local special la începutul șoselei Kisselef, s'au comandat mașinile cari mai lipseau și s'a trimis tânărul inginer Cândescu la Paris, ca să facă practică în monetăria de acolo.

În ziua de 24 Februarie 1870 monetăria a fost inaugurată în prezența Domnitorului și cu acest prilej s'au bătut în asistența publicului monete de aur de 20 lei și piese de argint de 1 leu.

Sunt cele dintâi monete bătute în țară de mai bine de 150 de ani.

Numărul pieselor de aur cari s'au bătut în anul acesta a fost de 5000, iar al celor de argint de 400.000.

Valoarea lor față de leii vechi și modul cum urmau să fie puse în circulație au fost reglementate prin următoarea dispoziție a Ministerului Finanțelor, publicată în *Monitorul Oficial* din 26 Februarie 1870 și repetată în mai multe numere consecutive ale acestui ziar :

1) *Aus dem Leben König Karls von Rumänien* I p. 359.

2) *Idem* II p. 19.

„Conform legii monetare din 14 Aprilie 1869 și a dispozițiilor luate de acest minister, astăzi începând a se bate în București moneda națională : *caroli de aur* în valoare de lei noi 20, echivalent cu 54 lei vechi, și de argint în valoare de câte un leu nou, echivalent cu 2 lei vechi 28 parale, purtând pe o parte efigia Măriei Sale Domnului și pe alta valoarea și anul fabricațiunii, scrisă în mijlocul unei ghirlande de frunze și cu zimți pe muche, ministerul publică aceasta spre cunoștința generală, că aceste monete fiind făcute în condițiunile sus citatei legi, nimănui nu-i este permis a le refuza, a mări sau micșora valoarea lor, căci dovedindu-se aceste abateri vor fi pedepsite cu toată asprimea prescrisă de legile țării”¹⁾.

Natural că guvernul turcesc a protestat tocmai pentru motivul că nu s'a respectat legea de mai sus și a interzis intrarea monetelor în țările imperiului²⁾.

Austro-Ungaria însă de data aceasta n'a mai protestat, căci nu s'a mai pus pe monete titlul de „Domn al Românilor”, ci „Domn al României”³⁾.

Efigia lui Carol I a fost executată de gravorul berlinez W. Kullrich, care a fost chemat în acest scop la București încă în 1869 și care mai executase portretul Domnului și pe primele medalii de aur bătute în 1866⁴⁾. De astădată Domnul nu mai purta favoriți, ca pe piesele de probă din 1868, ci barbă plină, pe care și-o lăsase încă din 1869, puțin înainte de a se căsători cu principesa Elisabeta de Wied⁵⁾.

Monetele cele noi se prezentau astfel :

CAROL I DOMNUL ROMÂNIEI, Capul său în profil spre dreapta. Cerc perlat.

Rs. 20 / LEI / 1870 într'o ghirlandă de frunze de stejar. Cerc perlat. (Fig. 11). La piesele de un leu era schimbată numai valoarea de pe revers (fig. 12).

Astfel după atâtea stăruințe depuse de bărbații noștri de

1) Moisil (Const.), *Inițierea monetăriei statului din București* în *Cronica numism. și arheologică* II (1922) p. 72.

2) *Aus dem Leben König Karls von Rumänien* II p. 79.

3) De altfel Strat îl convinsese pe Andrassy să-l ajute pe principe de a i-se recunoaște dreptul monetar deplin. *Iorga. o. c.* p. 91.

4) Moisil (Const.) *l. c.* și *Portretele monetare ale regelui Carol I* în *Artă și Tehnică grafică*, caietul 9 din 1939 p. 43.

5) *Ibidem.*

stat s'a reușit, în fine, să se rezolve problema noastră monetară, să se pună capăt anarhiei monetare care aducea atâtea pagube economiei publice și particulare și să se provoace renașterea monetei naționale.

Cu toate acestea noile monete de aur au trebuit dela început să lupte cu o concurență nelegală.

Austro-Ungaria ce e drept n'a protestat, dar în schimb a început să emită chiar în anul 1870 monete de aur de câte

Fig. 11.

Fig. 12.

20 franci (8 florini) și 10 franci (4 florini), pe cari le-a introdus în țara noastră, spre a înlocui vechii ducați austro-olandezi, cari au încetat de a se mai bate și spre a face concurență monetei noastre naționale.

Fig. 13.

(fig. 13) Deși astfel de monete după sistemul francez au continuat să se emită până în anul 1892, ele n'au putut să ajungă la importanța vechilor ducați ¹⁾. Dimpotrivă monetele noastre păstrându-și titlul metalului, greutatea exactă și tipurile primordiale au reușit să se impună foarte curând și să satisfacă toate cerințele schimbului intern și extern.

Incheiere

Proteste împotriva emiterii monetelor din 1870 s'au ridicat și la noi. În primul rând Gr. Bălăceanu a făcut la 3 Martie 1870 o interpelare în Camera Deputaților de cuprinsul următor: Pentru ce cu ocazia confecționării monetei noastre de argint și de aur s'a violat art. 10 din legea monetară din 1867 Aprilie

1) Țabrea (Ilie), *Monetele de aur emise de Austria pentru România (1870)* în *Cronica numismatică și arheologică XI (1934)* p. 57. Cf. Cejnek, *Oesterreichische Münzprägungen von 1795 bis 1935*, Wien 1935 p. 82.

14? Pentru ce de asemenea, după mine, s'a violat constituția în privința denumirii ce s'a dat pe acea monetă de „Domn al României” când urma a se zice „Domn al Românilor”? 1).

Această interpretare iusă n'a avut nici o urmare.

Dar la 23 Noemvrie tot în Camera Deputaților N. Blaremburg a făcut o altă interpelare în chestiunea punerii efigiei domnești pe monete, în contrazicere cu aceiaș lege.

Cel mai bun răspuns la această interpelare, sprijinită și de alți deputați din opoziție sau din mica grupare antidinastică, l-a dat Mihail Kogălniceanu. Il reproducem mai jos fiindcă cuprinde și un scurt istoric al întregii probleme.

„Socot că înainte de toate trebuie să mulțumim norocului și drepturilor noastre, că chestiunea monetei s'a sfârșit conform cu drepturile noastre *ab antiquo*, adică că astăzi ni s'a recunoscut de către Inalta Poartă și de către puterile garante dreptul de a bate monetă cu efigia, armele și în fine cum vom socoti noi, adică țara și puterea executivă.

„Căci din nenorocire, și aceasta d-l Blaremburg n'a știut-o, lucrul era încurcat; era încurcat, Domnilor, înainte de a se vota legea pentru baterea monetei și aci mă simt dator a da d-lui Blaremburg lămuriri.

„Mai înainte de toate declar, că ministerul principelui Ghica din care am făcut parte 2), are meritul că nu a cerut autorizația nimănu în privința baterii monetei; acesta este un fapt pozitiv. Și al doilea, că a trecut peste angajamentele anterioare. Voi avea onoarea a citi d-lui Blaremburg și Camerii un act, care nu poate să fie luat ca părtinitor nouă, fiindcă nu e făcut de un Român: este scrisoarea baronului Prokesch 3) către comitele de Beust 4), care figurează în cartea roșie a imperiului austro-maghiar. „Chestiunea monetei românești a ridicat nemulțumiri mari aici. Din corespondența schimbată în Octomvrie 1866 între marele vizir și principele Carol rezultă, că Poarta a recunoscut guvernului român dreptul de a bate monetă națională cu condiția de a purta pe dânsa un semn al suzeranității Porții”.

1) Monitorul Oficial Nr. 208 din 1870 p. 2133.

2) Dela 16 Nov. 1868 până la 2 Febr. 1870. Kogălniceanu însă a demisionat la 21 Ian. 1870.

3) Ministrul Austriei la Constantinopol.

4) Ministrul de externe al Austriei.

„Iată, Domnilor, cum s'au petrecut lucrurile : Sub ministerul Brătianu s'a prezentat un proiect de lege pentru baterea monetei. In acest proiect se punea în locul efigiei Domnitorului, armele țării. Mulți deputați au văzut în aceasta, în punerea mărcii țării în locul efigiei Domnitorului, care înseamnă suveranitatea deplină a țării, au văzut o concesiune făcută guvernului otoman și când d. Brătianu a fost interpelat, a răspuns : „Pentru Dumnezeu, nu mai ridicăți această chestiune, lăsați-o, lăsați-o după ce se va dobândi principiul de a avea o monedă”. Și numai așa d-l Bolliac, care făcuse interpelarea împreună cu alții, a consimțit să trecem înainte, după promisiunea dată de d-l Brătianu, că la baterea monetei țara va reintra în dreptul său pe deplin. Și în adevăr formele sau matricele de monedă făcute de ministrul Brătianu purtau efigia Domnitorului.

„Astfel a urmat ministerul nostru și a hotărît baterea monetei ; însă pe la finele ministerului nostru agentul dela Constantinopol ne-a întrebat, dacă în adevăr se bat monete cu efigie, căci Poarta este îngrijată, și aceasta se probează chiar prin actul ce am avut onoarea a vă citi.

„Poarta ridică greutăți nu pentru că am bătut monedă, ci numai pentru că pe acea monedă figura efigia. Pentru baterea monetei nu s'a opus, pentru că Puterile ne apărau, între care miniștrii Franciei, Prusiei și Austriei. Poarta nu primea numai efigia, chestiunea era numai pentru aceasta, sau și dacă o primea, primea numai cu condițiunea ca pe lângă acea efigie să figureze și un semn de vasalitate ; nu voia Poarta ca pe moneda noastră să figureze efigia Domnitorului român, în față cu efigia Sultanului pe moneda turcească.

„Greutatea a fost dară numai pentru efigie. Și pentru ce ? Din cauza angajamentului dela 19 Octomvrie 1866, de care noi n'am ținut seamă.

„Încă odată declar, că în ministerul nostru am respectat faptul ministerului Brătianu de a pune pe monedă efigia Domnitorului, fiindcă astăzi, după dreptul european, punerea efigiei Domnitorului pe monedă însemnează suveranitatea țării.

„Și eu unul, dacă astăzi ar fi să mai votăm încă odată o asemenea lege, aş zice să facem tot așa, cu atât mai mult, cu cât atunci Camera era animată de un acelaș sentiment pentru revendicarea drepturilor suveranității noastre, ca și în timpul lui

Eraclide Despotul, Brâncoveanu și alții cari au pus pe moneda țării efigia lor ca semn al suveranității“...

Această expunere scurtă, deși însoțită de oare cari reticențe — nu se vorbește despre monetele de aur din 1868 — lămurește fazele principale prin care a trecut problema monetară dela 1866—1870 și greutățile pe cari guvernele noastre au trebuit să le învingă; dar în acelaș timp și hotărîrea lor nestrămutată de a rezolva cu orice preț această problemă în mod demn pentru țară.

Este interesant cum de această problemă, ca de altfel și de alte probleme însemnate din această epocă, sunt strâns legate numele celor doi mari bărbați de Stat: I. C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu, cari cu toate deosebirile de vederi, au mers mână în mână ori de câte ori erau în joc interesele superioare ale țării și ale neamului.

CEVA DESPRE UN CORPUS AL IZVOARELOR ISTORIEI ROMÂNILOR

de AURELIAN SACERDOȚEANU

Importanța izvoarelor istorice. — Valoarea edițiilor critice. — Rostul și folosul bibliografiilor. — Depozitele izvoarelor istorice. — Necesitatea colecțiilor de izvoare.

Polemicile dovedesc necesitatea cunoașterii izvoarelor. — Biserica, familiile, comunitățile și așezămintele își publică izvoarele istorice. — Colecțiile statelor naționale. — Izvoarele marilor epopei și ale conceptelor universale.

Problema colecțiilor istorice la noi. — Întâile inițiative de alcătuire a corpului cronicilor noastre. — Necesitatea publicării izvoarelor după Fl. Aaron, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, G. Ioanid, A. Papiu-Ilarian, B. P. Hașdeu, D. A. Sturdza, N. Iorga și I. Bogdan — Adunarea materialului istoric nu trebuie să mai întârzie.

Ce spun istoricii că trebuie să cuprindă un corpus al izvoarelor noastre. — Categoriile de izvoare după origine, formă și cuprins. — Valoarea izvoarelor istorice. — Gruparea lor. — Foloasele ce se trag din alcătuirea unui corpus.

În scrierea istoriei este azi un lucru deplin câștigat, asupra căruia nimeni nu mai discută : *istoria trebuie să fie elaborată numai pe baza izvoarelor*. Datorită acestora, și numai lor, se poate cunoaște adevărul istoric necesar oricărei lucrări istorice serioase.

Izvoarele istorice sunt de foarte multe feluri și *trebuie cunoscute toate*. Numai așa se poate ajunge la discernerea adevărului de neadevăr, singurul lucru care dă valoare și sens istoriei. Toate izvoarele trebuie bine studiate, bine analizate și bine publicate. Dacă cineva folosește un izvor rău scris, rău interpretat și rău editat, nu poate să ajungă la cunoașterea adevărului căutat. Materialul istoric trebuie să fie prezentat în ediții critice definitive. Textul izvoarelor trebuie să fie purificat de

orice adaos posterior și orice afirmație a lui trebuie să fie comentată în fața tuturor celorlalte știri contemporane, uneori chiar și posterioare vrednice de încredere, care au folosit alte informații contemporane, azi necunoscute. Dacă acest material nu e publicat în condițiile cerute de critica izvoarelor, nu e sistematizat, verificat, atunci istoricul e nevoit să-l critice, să-l verifice, să-l purifice el însuși. Deci e nevoit să facă o muncă de laborator, care anticipează elaborarea chestiunii ce-și propune să studieze. Și același lucru se va întâmpla la toți istoricii care sunt siliți a folosi izvoarele astfel publicate. Se va repeta deci la infinit o muncă pe care editorul, cel mai în măsură să-și cunoască izvorul, ar fi făcut-o odată pentru toți și pentru totdeauna.

Având în vedere că marea majoritate a izvoarelor sunt date la lumină în acest mod, ne putem ușor da seama de ce muncă imensă trebuie depusă pentru pregătirea materialului. Ne vedem siliți deci să constatăm cât de greu este să se scrie istoria. Această necesitate a istoricului ne obligă imperios să avem ediții critice ale tuturor izvoarelor istorice.

În sfârșit, pentru ca istoricul să nu repete lucruri care s'au mai spus, căci și în istorie domeniul sintezelor ca și al teoriilor și presupunerilor este destul de întins din lipsa izvoarelor, oricare cercetător este dator să folosească toate lucrările care au avut ca temă același subiect, tratat cu ajutorul aceluiași material. E deci necesară informația bibliografică întreagă. Este drept că nimeni nu va aduce cuiva o vină din faptul că nu a cunoscut toată bibliografia unei chestiuni, lucru către care tinde oricine dar la care se ajunge așa de greu, dacă ajunge la alt rezultat, care anulează rezultatul obținut mai înainte. Dar se poate socoti deadreptul inutil acel studiu care nu este consolidat cu aparatul întregului material contemporan și cu înlăturarea argumentată a tuturor presupunerilor anterioare. Poate că alta era înfățișarea noului studiu dacă era folosit și acela care a rămas necunoscut.

Ținând seama de observațiile de mai sus, putem spune că datoria cea mai mare a oricărui istoric este să cunoască în întregime, până la cel mai mic amănunt, întregul material istoric existent, cu toată bibliografia ce comportă. E treaba lui de cum îl folosește, de cum îl poate folosi, dar e de datoria oricărui cititor să se întrebe dacă l-a cunoscut.

Căutând să împlinescă prescripțiunile acestor cerințe elementare vedem că istoricul își pierde cea mai mare parte a timpului adunându-și materialul necesar. Cum îl poate aduna? Răspunsul la această întrebare e simplu : trebuie să-l caute pretutindeni. De obicei e adunat în cele trei mari organizații create în acest scop : biblioteca, arhiva și muzeul. Puțin mai rămâne în afara lor, *pe și în pământ*. Dar în toate acestea este un material imens, inepuizabil. Nu există o ființă omenească în stare să-l străbată tot, pentru ca la sfârșit să constate cât de redus este acela care îl interesează.

Pentru a înlătura acest neajuns se cere un remediu. Ca în orice disciplină a muncii și a gândirii omenești, este posibilă și aici o simplificare, o înlesnire, care să facă pe istoric a pierde cât mai puțin timp să-și strângă materialul necesar și să aibă totodată și cât mai multă siguranță că nimic din ce e esențial nu i-a scăpat. Mai întâi se alcătuiesc pretutindeni cataloage, repertoare și inventare ale instituțiilor depozitare de material. Cu ajutorul lor istoricul merge direct la piesele *ce crede că-l interesează*. Apoi îl ajută bibliografiile generale, dar mai ales speciale, alcătuite cu scopul de a-i da deodată toată literatura subiectului. Cu ajutorul acestora va afla care sunt izvoarele ce-i trebuie, unde se pot găsi și ce valoare au. Va constata însă că multe sunt răspândite în lucrări diverse a căror consultare cere timp îndelungat. Va vedea că altele sunt culese și adunate în fonduri și colecții speciale, unde află cel mai bun și mai prețios material, într'un timp mult mai scurt. Această constatare a fost făcută de multă vreme și mai pretutindeni s'a pornit la alcătuirea colecțiilor de izvoare, inventare și bibliografii. Necesitatea lor este astăzi pretutindeni atât de simțită încât ne mirăm că mai sunt unii care nu și le-au alcătuit încă.

Credem că este folositor să arătăm în câteva rânduri, cum au crezut potrivit unii și alții să-și împlinescă datoria față de disciplina istorică, adecă pentru cunoașterea evoluției civilizației însăși. Este dela sine înțeles că nu vom atinge decât liniile mari ale problemei. Imensa muncă împlinită până acum nu poate fi cuprinsă în câteva pagini, care au de scop să justifice și la noi necesitatea unor astfel de lucrări.

De timpuriu, după apariția tiparului, izvoarele istorice atât narrative cât și diplomatice sau epigrafice, încep să fie date la lumină. Și unele și altele serveau atât lecturii generale cât și interpretării textelor, mai ales juridice.

Este drept însă că cele mai bogate și mai interesante publicații au apărut datorită certurilor religioase. Reforma și Contrareforma se vor servi, rând pe rând, de izvoarele istorice spre a-și susține afirmațiile. Mathias Flach Francowitz (= Flacius Illyricus) atacă biserica papală printr'o lucrare impunătoare ¹). Cardinalul Baronius îi răspunde și mai bine documentat, cu acte din Arhiva Vaticană ²).

Bogăția arhivelor bisericii apusene s'a arătat și după aceea neîntrerupt ³), și nu încetează de a da și acum noi și importante informații ⁴).

Datorită dorinței de cunoaștere a trecutului, dar poate și rivalității dintre ele, ordinele eclesiastice încep să-și scrie istoria. Evident, totdeauna ea este întemeiată pe arhivele proprii. Astfel, vestitul ordin al Benedictinilor își are publicațiile sale ⁵). Alături de el vine ordinul Predicatorilor ⁶), al Minori-

1. *Ecclesiastica historia*, 13 vol. Basel 1560—1574.

2. *Annales ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198*, Roma 1578—1583, continuate de O. Rinaldi, *Annales ecclesiastici...* ed. Mansi, 38 vol. Lucca 1738—1746.

3. Mai adăugăm câteva publicații : C. Cocquelines, *Bullarum, privilegiorum ac diplomatum Romanorum pontificum amplissima colectio* (= *Bullarium Romanum*). 28 vol. Roma 1739—1744, cu continuarea : *Bullarii romani continuatio a Clemente XIII ad Gregorium XVI*, 19 vol. Roma 1830—1859. I. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum collectio*, 31 vol. Florența și Veneția 1759—1798, reprodusă și continuată de J. B. Martin și L. Petit, 50 vol. Paris 1901, în creștere. I. P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series latina*, 221 vol. 1844—1855, index 4 vol. 1862—1864. *Series graeco-latina*, 161 vol. 1857—1866, indice de Cavallera 1912. *Series graeca*, 81 vol. toate tipărite la Paris. J. v. Pflugk-Harttung, *Acta pontif. roman. inedita*. 3 vol. Tübingen 1880—1886, pe lângă cunoscutele *Regesta* date de Ph. Jaffé și Potthast (1874—1888), și A. Theiner, *Codex diplomaticus domini temporalis S. Sedis*, 2 vol. Roma 1861—1862.

4. Cum rezultă din nenumăratele publicații recente ale tuturor congregațiilor și tuturor națiunilor.

5. *Bullarium S. ordinis Cluniancensis*, Lyon 1680. J. Mabillon, *Annales ordinis S. Benedicti*, 6 vol. 1703—1739 (ed. II. Lucca 1739—1745). J. Mabillon — L. d'Achery, *Acta sanctorum ord. S. Benedicti*, 9 vol. Paris 1668—1701 (ed. nouă Veneția 1733—1740).

6. F. T. Ripolli, *Bullarium ord. Praedicatorum*, 8 vol. Roma 1729—1740. *Bullarium ord. Capuccinorum*, 7 vol. Roma 1740. *Monumenta ordinis Fratrum Praedicatorum historica*, 10 vol. Roma 1897—1901.

ților ¹⁾, Carmeliților ²⁾, Propaganda Fide ³⁾ și câte altele. Tot prin aceste ordine se lucrează la monumentalele *Vieți de sfinți* ⁴⁾.

Aceiași biserică începe să dea exemple și mai mari. Jurisconsultul Jean Chenu dă imboldul și călugării francezi dela Sainte-Marthe dau la lumină *Chronologica historia archiepiscoporum et episcoporum Galliae* (1621) care, ceva mai târziu, va deveni *Gallia christiana* ⁵⁾ și va avea imitatori în Ughelli ⁶⁾, Farlati ⁷⁾, Kehr ⁸⁾ și alții.

Casele domnitoare și nobiliare se gândesc deasemeni la ascendența lor și nu întârzie să o pună în lumină ⁹⁾. De aici s'a născut apoi ideea foarte răspândită, pentru publicarea în corpuri a izvoarelor relative la o figură istorică, suverani, pontifi ¹⁰⁾, arhieriei, mari demnitari, etc.

Intocmai că o familie, care se mândrește cu strămoșii săi, asemenea și așezămitele obișnuite se laudă cu trecutul lor, mai depărtat sau mai apropiat ¹¹⁾.

Comunitățile orășenești își preamăresc trecutul sau își arată gloria apusă, adunând orice mărturie a libertăților sau vechilor lor organizații ¹²⁾.

1. L. Wadding, *Annales Minorum*, 8 vol. Lyon 1625—1648; ed. nouă în 25 vol. Roma 1731—1886. J. H. Sbaralea, *Bullarium Franciscanum*, 5 vol. Roma 1759—1761. *Analecta Franciscana*, 2 vol. Quaracchi 1885—1887. C. Eubel, *Bullarium Franciscanum epitome*, Quaracchi 1908.

2. *Bullarium Carmelitarum*, 2 vol. Roma 1718.

3. *Bullarium pontificium s. congregations de propagande fide*, 6 vol. Roma 1839—1858.

4. *Acta Sanctorum*, Anvers 1643 (continuă). Amintim și vechea colecție a lui A. Lippomanus, *Sanctorum priscorum patrum vitae*, 4 vol. Veneția 1551—1554.

5. 15 vol. 1715—1865; adausul în ed. nouă de Ul. Chevalier, 7 vol. 1900—1920.

6. *Italia sacra*, 10 vol. 1717—1722.

7. *Illyricum sacrum*, 8 vol. Veneția 1851—1819.

8. *Germania pontificia*, ed. de A. Brackmann, Salzburg-Berlin 1906—1923 (continuă).

9. Exemplele sunt atât de numeroase.

10. Sunt arhicunoscute acelea publicate de elevii Școlii franceze din Roma pentru papii dela 1227—1352.

11. Aproape că nu există instituție de binefacere, mănăstire, școală, catedrală din Apus, care să nu-și aibă publicate monumentele sale.

12. V. mai ales, cele privitoare la orașele din Țările de Jos, Germania, Franța și Italia.

Provinciile își găsesc cercetători pasionați pretutindeni, care dau la iveală numeroase izvoare ¹⁾.

Statele deasemenea se grăbesc să-și înfățișeze trecutul, datorită căruia au tot dreptul să nădăjduiască un viitor, poate mai strălucit decât acela care rezultă din acte. Facem o scurtă privire și asupra acestora.

Franța publică enorm de multe izvoare încă dela apariția tiparului. Francezii, cei dintâi, se gândesc la organizarea sistematică a studierii și editării izvoarelor naționale, creând cea dintâi școală specială în acest sens (*École des Chartes*). Incă dela 1835, la *Société de l'histoire de France* se ocupă numai cu publicarea izvoarelor și rodul muncii sale este nebănuț de mare ²⁾. Acum sunt în pregătire ediții noi pe lângă publicarea ineditelor.

Strâns legată de diversele ei forme de viață, când în legătură cu Papalitatea, când cu Imperiul, când cu regatul Spaniei sau cu libertățile cetățenești, Italia și-a urmărit toate formele și caută să-și cunoască toate asperitățile trecutului ei. Orașele, provinciile, stăpânirile diverse ³⁾, își au izvoarele lor date la lumină. Ceea ce este deosebit de interesant aici, rămâne faptul că înainte de a începe mișcarea de unificare a Peninsulei, istoricii și-au dat seama perfect de unitatea Italiei. De aici a eșit opera lui Murattori ⁴⁾ și răspândita activitate a Institutului istoric italian ⁵⁾.

Englezii au colecții impunătoare, mai ales pentru evul mediu ⁶⁾, pentru călători și pentru studiile orientale. Scandi-

1. V. pentru toate provinciile tuturor țărilor, în special în Italia, Franța, Țările de Jos, Germania și Ungaria, care merg până la cele mai mici amănunte.

2. V. bibliografia la Chevalier, *Répertoire des sources historiques du moyen âge. Bio-bibliographie*, 2 vol. Paris 1905—1907 (ed. nouă). *Topo-bibliographie*, Monbéliard 1894—1903.

3. Amari, *Biblioteca arabo-sicula*, 2 vol. Leipzig 1857—1875. Salv. Cusa, *I diplomî greci ed arabi di Sicilia*, 2 vol. Palermo 1869—1882.

4. *Rerum italicarum scriptores*, 27 vol. Milano 1723—1728; ed. nouă, pe autori, în curs de apariție dela 1903, sub îngrijirea lui G. Carducci și V. Fiorini, *Antiquitates italicæ mediæ ævi*, 6 vol. Milano 1738—1742, indice Torino 1885.

5. Care publică diverse reviste și publicații locale, cum și *Fonti per la storia d'Italia*, cu cronici, scrisori, diplome, statute, legi și anticități.

6. *Rerum britannicarum mediæ ævi scriptores*, 250 vol. Londra 1858—1893, în curs de publicație sub îngrijirea directorului arhivelor.

navii au colecții de cea mai bună factură¹⁾, întocmai ca și frații lor, Danezii²⁾.

Țările-de-Jos au un vechi editor în Aubert le Mire (Miroeus)³⁾. După aceea numărul publicațiilor s'a mărit imens, iar în privința cataloagelor, bibliografiilor și inventarelor de arhive, rămân neîntrecuți.

În ceea ce privește Croația, publicațiile istorice sunt tot așa de numeroase ca și pentru cele mai însemnate națiuni și state apusene⁴⁾.

Pentru Austria este îndeajuns de răspândită colecția de *Fontes rerum austriacarum*⁵⁾.

Boemia își are iarăși publicațiile sale⁶⁾.

În fruntea tuturor stă însă Germania, cu cele mai bogate colecții generale și speciale⁷⁾. Plecând dela vechea publicație a lui Goldast⁸⁾ și ajungând la fundamentalele *Monumenta Germaniae Historica*⁹⁾, în care se cuprind mai multe serii, în format mare¹⁰⁾, întreaga activitate este pătrunsă de datoria cu-

1. Sp. ex. *Allnordische Saga*.

2. *Scriptores rerum Danicarum medii aevi*. ed. de Langebeck, 9 vol. Copenhaga 1872—1878.

3. Publică la Bruxelles și Anvers patru colecții de diplome (1624—1630). A fost reproduse, cu adausuri, de I. F. Foppens, *Miroei opera diplomatica*, 4 vol. Bruxelles 1723—1748.

4. *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, începută la 1868 în Zagreb, este atât de cunoscută.

5. Cu două serii: I. *Scriptores*, 8 vol. 1855—1875, și II. *Diplomata*, 47 vol. 1849—1885 (sec. XIII).

6. Cf. sp. ex. Erben, *Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae*, Praga 1855.

7. Cf. F. C. Dahlmann—G. Waitz, *Quellenkunde der deutschen Geschichte*, Leipzig 1912 (ed. VIII).

8. *Scriptores rerum alamanicarum*. Frankfurt 1600—1606.

9. Publicate de „Societas aperiendis fontibus rerum germanicarum medii aevi”, care are ca deviză: *Sanctus amor patriae dat animum*. N'ar trebui să se înrădăcineze și la noi?

10. *Auctores antiquissimi*, 15 vol. 1877—1919. *Scriptores rerum merovingicarum*, 7 vol. 1884—1920. *Scriptores rerum longobardicarum et italicarum saec. VI—IX*, 1 vol. 1878. În acestea e cuprinsă partea mai veche. Urmează *Scriptores*, 32 vol. 1826—1913. *Scriptores rerum germanicarum*, nova series, 7 vol. 1922—1930. *Deutsche Croniken* (= *Scriptores qui vernacula lingua usi sunt*), 6 vol. 1877—1909. *Libelli de lite imperatorum et pontificum saeculis XI et XII conscripti*, 3 vol. 1891—1897. *Gesta pontificum romanorum*, 1 vol. 1898. *Leges*, 22 vol. 1835—1926. *Diplomata*, 1 vol. 1872. *Diplomata Karolinorum*, 1 vol. 1906.

noașterii trecutului. Germanii au în același timp ediții savante, ediții pentru școlari și traduceri ¹⁾, extraordinar de răspândite, ale tuturor izvoarelor capitale, din orice epocă și limbă.

Opera săvârșită în Occident este extraordinară. Dar nu mai puțin însemnată este și aceea de mai aproape, săvârșită de neamurile vecine nouă. De acestea ne folosim și noi în și mai largă măsură, întru cât, cum spunea Șincai, „au fost iale așa de amestecate cu Românii, cât lucrurile, întâmplările și faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie pre înțeles”.

Intre cei de aproape, rândul întâi îl ocupă Ungurii, poporul cu aderența cea mai nouă în această parte a Europei. Problema publicării izvoarelor istorice i-a preocupat și pe ei în mod deosebit. Nu vom aminti nimic din bogata operă de sinteză sau de cercetări monografice, pline cu reproduceri de izvoare, săvârșită încă de timpuriu. Arătăm numai câteva culegeri istorice, ca a lui Iacob Bongars ²⁾, I. G. Schwandtner ³⁾, M. G. Kovachich ⁴⁾, George Fejér ⁵⁾, Endlicher ⁶⁾, Florianus ⁷⁾ și alții, care publică opere de mare valoare, dar care n'au fost decât începutul.

Dorința de a înfățișa o istorie a Ungurilor în amănunt a pornit lumea șavantă ungurească spre lucru și mai ordonat prin asociații, a căror muncă e demnă de tot respectul. Cu atât mai mult merită acest respect cu cât, oricare le-ar fi fost scopul subsidiar, istoria lor propriu zisă cuprinzând abia un mileniu, își întind totuși cercetările peste toate mileniiile istorice ale pă-mântului pe care l-au ocupat așa de târziu.

Diplomata regum et imperatorum Germaniae, 7 vol. 1879—1926. *Epistolae*, 11 vol. 1887—1928. *Epistolae saeculi XIII e regestis pontificum romanorum selectae*, 3 vol. 1883—1894. *Epistolae selectae*. 5 vol. 1916—1926 și mai ales *Scriptores rerum germanicarum in usum scholarum ex monumentis Germaniae historicis separatim editi*, în mai multe volume, pe lângă edițiile clasicilor romani și elini.

1. *Geschichtschreiber der deutsche Vorzeit*.
2. *Rerum hungaricarum scriptores varii*, Frankfurt 1600.
3. *Scriptores rerum hungaricarum*, 3 vol. Viena 1746; alte ediții: Tyrna viae 1765 și Viena 1766—1768.
4. *Scriptores rerum hungaricarum minores hactenus inediti*, 3 vol. Buda 1797.
5. *Codex diplomaticus Hungariae*, 43 vol. Buda 1829—1844.
6. *Rerum hungaricarum monumenta arpadiana*, Sangalli 1849.
7. *Historiae Hungariae fontes domestici*, 4 vol. Leipzig—Budapesta 1881—1885.

Și în preocupările istorice în rândul întâi stă Academia Maghiară. Intenția de a crea o astfel de societate savantă e veche, datând încă de pe la 1730. Se înfăptuește însă abia la 1825. Secția istorică ia ființă în anul următor, iar în 1832 începe strângerea materialului istoric. Acesta avea să formeze cunoscutele *Monumenta Hungariae Historica* ¹⁾. Colecția este împărțită în patru serii: I. *Diplomataria* ²⁾, II. *Scriptores* ³⁾, III. *Monumenta Regni Hungariae*, subîmpărțită în două secții: A. cu titlul de mai sus ⁴⁾ și B. *Monumenta comitialia Regni Transylvaniae* ⁵⁾, și IV. *Acta extera* ⁶⁾.

Pe lângă acestea s'au mai publicat și ediții separate: *Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis* ⁷⁾, *Monumente istorice privitoare la stăpânirea turcească în Ungaria* ⁸⁾, *Archivum Rákocziánium* ⁹⁾, etc. Se mai adaugă încă vreo șasezeci de volume, cu ediții de opere, documente, indice, repertorii, geografie istorică, învățământ, arhive familiare, corespondență, toate de mare valoare informativă, care merg până în epoca războiului mondial ¹⁰⁾.

La opera centrală a Academiei Maghiare ¹¹⁾, se adaugă și imensul serviciu pe care l-au adus societățile particulare și cercetătorii diverși ¹²⁾. Cea mai însemnată contribuție a fost adusă de *Societatea istorică maghiară* ¹³⁾ înființată la 1867, care a pu-

1. Pe ungurește: *Magyar Történelmi Emlékek*.

2. *Okmánytárak*, 40 vol. 1857—1915.

3. *Irók*, 38 vol. 1857—1906.

4. *Magyar Országgyűlési Emlékek*, 12 vol. 1874—1917.

5. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, 21 vol. 1875—1898.

6. *Diplomáciai Emlékek*, 7 vol. 1874—1878.

7. *Anjou-kori Okmánytár*, 7 vol. 1878—1920.

8. *Török-magyarokori Történelmi Emlékek*, 17 vol. 1893—1915.

9. *II. Rákóczi Ferencz levéltára*, 14 vol. 1873—1922.

10. Amintim numai: *Gróf Tisza István összes munkái* (= operele complete ale contelui Ștefan Tisza) 4 vol. Budapesta 1923—1924. *Gróf Tisza István képviselőházi beszédei* (= cuvântările rostite de cont. St. T. în Camera deputaților), Budapesta 1930, și *A világháború, amilyenek én láttam* (= Cum am văzut Războiul Mondial) scriere a arhiducelui Iosif editată de generalul Rubint. 5 vol. Budapesta 1926—1931.

11. Servită și de *Évkönyvek* (Anale) și *Tudománytár* (colecția științifică).

12. V. între altele, culegerca lui A. Marczali, *Enchiridion fontium historiae Hungarorum*, Budapesta 1902. A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, 2 vol. Roma 1859—1860.

13. *Magyar Történelmi Társulat*.

blicat o *Culegere istorică*¹⁾ mai veche și scoate acum, dela 1920, *Fontes historicae hungaricae aevi recentioris*. Se servește deasemenea de un periodic important : *Századok* (=Secolele)²⁾.

Arhivele Naționale își au publicațiile lor, diverse volume și, dela 1922, o revistă de specialitate : *Buletinele Arhivelor Naționale*³⁾. Societatea heraldică genealogică maghiară, publică revista *Turul* (dela 1883) și, din 1901, *Monumenta Hungaricae heraldica*⁴⁾. Mai amintim Arhivele Muzeului Național ungar și Arhivele ungurești ale istoriei războiului, cu publicațiile lor⁵⁾.

Nu fără importanță sunt însă și alte nenumărate publicații separate, privitoare la materialul regional sau local⁶⁾.

Polonia, în condiții cu totul grele, nu este mai prejos decât Ungaria. Din potrivă. Nu vom arăta aici bogata bibliografie existentă⁷⁾. Sunt cunoscute *textele*, pe autori, care s'au bucurat de nenumărate ediții. Dintre colecții, foarte numeroase și vechi, amintim pe a lui Mizler de Kolof⁸⁾, *Monumenta Poloniae Historica* ale lui A. Bielowski⁹⁾ pentru texte, și M. Dogiel¹⁰⁾, Leon Ryszczewski, A. Muczkowski, A. Z. Helcel (mai apoi Bartoszewicz și Bobowski) cu *Codex diplomaticus Poloniae*¹¹⁾, Fr. Piekosiński, *Monumenta medii aevi diplomatica*¹²⁾, publicația lui A. Theiner¹³⁾

1. *Történelmi Tár*, cu 34 volume 1877—1912, la care sunt de adăugat și cele vreo cincizeci de volume publicate mai înainte de Academia Maghiară ca *Magyar Történelmi Tár*.

2. Societatea a fixat și normele de editare a textelor maghiare în broșura *A Magyar Történelmi Társulat forráskiadási szabályzatai*, Budapesta 1920.

3. *Levéltári közlemények*.

4. *Magyar czimeres emlékek*.

5. E de observat că Ungurii nu publică numai materialul în sine, ci-l însoțesc de studii amănunțite, care nu sunt totdeauna călăuze obiective.

6. Cum sunt de pildă ale lui A. Veress, *Fontes rerum transylvanicarum*, proectate în 15 vol. (apărute 4 în 1911—1914) și *Fontes rerum hungaricarum*, proectate în 40 vol. (apărute 3 în 1915—1918).

7. Din acest punct de vedere stau admirabil, ajungându-se la bibliografii de amănunt și chiar la bibliografii de bibliografii.

8. *Historiarum Poloniae et M. D. Lithuaniae scriptorum... omnium collectio magna*, 4 vol. Varșovia 1761—1776.

9. Liöv, 6 vol. 1864—1893.

10. *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lithuaniae*, vol. I, IV—V Vilna 1758—1764 (tom. II și III n'au apărut).

11. Varșovia, 4 vol. 1847—1858.

12. Cracovia 1897.

13. *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, 4 vol. 1860—1864.

și cele privitoare la diversele teritorii polone, ca Marea Polonie ¹⁾, Mica Polonie ²⁾ și altele.

Rușii au adus istoriei servicii impunătoare prin sprijinul pe care l-au dat tuturor cercetătorilor, fie pentru cunoașterea Bizanțului ³⁾, unde aveau ceva de urmărit, fie pentru ideea slavă în general care își găsisese un fel de cetate la ei, fie și pentru izvoarele istorice în sine, de orice proveniență. Așa se face că au publicat atâtea izvoare diverse încât uimesc. În afară de multe *Lucrări* ⁴⁾, *Scrieri* ⁵⁾, *Jurnale* ⁶⁾, *Descreri* ⁷⁾ și alte periodice, facem mențiune numai despre vestita colecție a Societății arheologice rusești, începută la 1846 sub titlul: *Culegere completă a cronicelor rusești* ⁸⁾.

Astăzi, când au schimbat fundamental punctele de plecare ale cercetărilor istorice, Rușii nu încetează de a da la lumină izvoarele. Nu știm însă cât de exact pot fi reproduse.

Grecii au numeroase publicații speciale datorită unui Sathas ⁹⁾, Ghedeon ¹⁰⁾ și alții. Dacă adăugăm și efortul general pus în slujba cunoașterii Bizanțului și a Patriarhiei ortodoxe ¹¹⁾, atunci ne dăm seama de ce material de mână întâia posedă pentru cunoașterea trecutului, care este întâi de toate al lor.

Nu trecem cu vederea nici pe Albanezi. Material propriu aproape că nu au. Cu toate acestea s'au putut alcătui colecții

1. E. Raczynski, *Codex diplomaticus majoris Poloniae*, Poznan 1840. I. Zakreuski și Fr. Piekosinski, *Codex diplomaticus...* 5 vol. Poznan 1877—1908.

2. *Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, ed. de Academia din Cracovia, 1874—1905.

3. Cf. atâtea publicații privitoare la Orient și mai ales serioasa *Vizantijskij Vremennik*, dela 1894.

4. Труды ale diferitelor Academii.

5. Записки ale Societăților culturale.

6. Cum e cunoscutul Журнал al Ministerului Instrucțiunii.

7. Описание pentru colecții și tesaure.

8. Полное собрание русских летописей, la St. Petersburg.

9. Μνημεία Ἑλληνικῆς ἱστορίας 9 vol. Paris 1880—1890. Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη (= Bibliotheca graeca mediae aevi), 7 vol. Veneția-Paris 1872—1894.

10. Πατριαρχικοὶ πίνακες, Constantinopol 1890. v. de același și bogata Ο Ἄθος, Constantinopol 1885.

11. G. Ralli și M. Potli, Σύσταμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων, 5 vol. Atena 1855. Fr. Miklosich și J. Müller, *Acta et diplomata graeca mediae aevi sacra et profana*, 6 vol. Viena 1860—1890 (în trei serii: *Acta patriarchatus constantinopolitani*, 2 vol., *Acta et diplomata res graecas italasque illustrantia*, 1 vol., *Acta et diplomata monasteriorum et ecclesiam*, 3 vol.).

întregi din ce se află la alții cu mărturisiri despre ei ¹⁾. Acum Italia face numai sacrificii și depune multă muncă să lumineze trecutul, fie el cât de depărtat, al ținutului albanez destul de redus dar atât de frământat ²⁾.

Imprejurările neprielnice au făcut ca vecinii noștri dela Sud, Bulgarii, să piardă cea mai mare parte din actele istorice privitoare la trecutul lor. Acelea care au mai rămas nu pot alcătui corpuri ³⁾. Ei totuși se străduiesc din răspuțeri să strângă tot materialul care îi privește și-l pot afla pe la alții. Răscolesc și pământul pentru a scoate la lumină urmele arheologice. Unele aparțin lumii din care venim și noi, altele privesc pe cei dintâi Bulgari, dar nu rămân mai puțin interesante și pentru noi.

Sârbii, afară de ce s'a publicat în lucrări diverse și periodice, în care locul de frunte îl ocupă *Glasnik* ⁴⁾ al Academiei din Belgrad, nu au colecții speciale ⁵⁾. În schimb informația privitoare la aceste regiuni se completează foarte bine cu ceea ce au dat Croații în colecțiile lor și câțiva editori iscusiți, ca F. Miklosich ⁶⁾ și A. Theiner ⁷⁾, atât de bogați în publicații serioase.

Colecțiile naționale, prin cuprinsul lor, depășesc cu mult

1. Pentru acte cf. minunatul corp dat de L. de Thallóczy, C. Jireček și Em. de Sufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, 2 vol. Viena 1913—1918.

2. Acum Italia este stăpână în Albania strămtorată în munții ei de graniți nefirești. Este de crezut că sub noua stăpânire va începe o și mai mare operă de luminare a trecutului, care în mare parte aparține rasei italiice.

3. V. Publicația lui V. Aprilov, *Българския грамоты*, Odesa, 1845. La cele cuprinse în ediția cu comentariu a lui G. Ilinskiĭ, *Грамоты болгарскихъ царей*, Moscova 1911, s'a mai adăugat unul pentru Vatoped, publicat de M. Lascaris în *Български Старини*, vol. XI Sofia 1930. În parte, și nu cea mai mică, această vreme a istoriei bulgare ne aparține și nouă. E de mirare cât de puțin am studiat noi sec. XII și XIII pentru românismul sud-dunărean.

4. În seria II, vol. XIV—XV, a apărut și colecția lui V. Makuscev, *Monumenta historica Slavorum meridionalium vicinorumque populorum e tabulariis et bibliothecis italicis deprompta*, Belgrad 1882.

5. Acum, prin grija lui I. Radonić, au în curs de publicare o colecție impunătoare pentru statul unitar iugoslav, sub titlul *Fontes rerum Slavorum Meridionalium*. Primul volum a apărut la 1935 în Belgrad.

6. *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Viena 1858.

7. *Vetera monumenta Slavorum meridionalium illustrantia*, 2 vol. Roma 1863.

hotarele statelor. Izvoarele publicate urmăresc până departe în afară orice element sau factor care aparține întregului națiunii. De aceea vedem de pildă, că izvoarele franceze vor urmări pe Normanzi în Anglia și pe toți Francezii în minunatele înfăptuiri ale lor „peste mare”, în Orient, iar cele germane vor evidenția viața Goților, Francilor, Longobarzilor, etc. la Dunăre, în Italia, în Franța și pretutindeni unde au fost cândva ramuri germane stabile sau în grabnică trecere.

În sfârșit, și marile epopei, care aparțin unei națiuni sau depășesc cu mult posibilitățile ei reale de manifestare, își au deasemeni izvoarele care le ilustrează. Publicațiile lui Bongars ¹⁾, cu titlul atât de sugestiv, cele din *Recueil des historiens des croisades* ²⁾, edițiile lui Hagenmeyer, Röhricht și ultimile publicații, ne arată ce rol impunător au avut, de exemplu, cruciațele în interpenetrația civilizațiilor ³⁾.

Orizonturile străbătute în chipul acesta păreau că se luminează în urma atâtor eforturi speciale. Era necesar însă, să se facă legătura între toate datele disparate și să se găsească elementele de universalitate, care au dominat mersul neîntrerupt al istoriei. Pentru aceasta cercetătorii tuturor națiunilor au trecut la studierea izvoarelor care se referă la unele lucruri deosebite, care luminează formele de universalitate. Sunt anumite concepte care nu se pot lămuri fără a se studia totul. Imperiul roman de națiune germană ⁴⁾, Imperiul bizantin ⁵⁾ și cel otoman ⁶⁾ care îl moștenește, depășesc cu totul sensurile obiș-

1. *Gesta Dei per Francos sive orientalium expeditionum et regni Francorum hierosolimitani historia*, 2 vol. Hanovra 1612.

2. Cu cinci secții: I. *Documents arméniens*, 2 vol. 1869—1906. II. *Lois*, 2 vol. 1841—1843. III. *Historiens grecs*, 2 vol. 1875—1881. IV. *Hist. occidentaux*, 5 vol. 1844—1895. V. *Hist. orientaux*, 5 vol. 1872—1906, apărute toate la Paris. Urmează în parte planul lui Michaud, *Bibliothèque des croisades* 4 vol. 1829.

3. Cf. A. Sacerdoțeanu, *Spiritul popular al cruciatei I*, în *Convorbiri literare*, 61 (1928). p. 283—300.

4. Intre altele v. I. F. Böhmer, *Regesta imperii*, Innsbruck 1877. Ed. nouă în curs de publicare, în mai multe volume.

5. Nu amintim vreun repertoriu din atât de multele lucrări ce există. Pentru izvoarele diplomatice trimit însă la excepționala lucrare a lui Fr. Dölger, *Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neuren Zeit*, început la München 1925, cu *Regesten*.

6. V. publicațiile lui Ph. Lonicerus, *Chronicorum turcicorum in quibus Turcorum origo, principes, imperatores, bella...* Francfurt 1584 și Leunclavius, cu cele

nuite. Ele nu au la bază nici vreo națiune, nici un teritoriu, nimic din ceace poate aparține cuiva, ci stau energic pe baza *ideilor proprii*. Cu o pasiune deosebită s'a pornit atunci la răscolirea izvoarelor care să lămurească și aceasta. Astfel au luat naștere splendidele colecții care ilustrează Bizanțul și viața sa ¹⁾, Imperiul otoman și toate vecinătățile lui ²⁾ în mai mică măsură. Putem spune că nu este colț de viață omenească asupra căruia să nu se fi aplecat ochii erudiților.

Din toate aceste nenumărate colecții, cu un material imens, se poate lua aceea ce trebuie spre a înfățișa rodul străduinței umane, civilizația, cu care ne mândrim. Fiecare societate sau națiune își are aici partea ei și e bine să nu o lase în uitare.

*

Din prezentarea sumară a celor de mai sus se poate deduce valoarea colecțiilor de izvoare istorice. Aproape tot materialul necesar oricărei reconstituri istorice se găsește adunat și bine ordonat în ele.

Problema colecțiilor istorice, pe care de sute de ani și-au pus-o și au rezolvit-o aproape toate națiunile, evident în mod inegal, ne-am pus-o și noi. Ideea este chiar destul de veche: aparține celor dintâi editori și istorici ai noștri. Se împlinesc aproape o sută de ani de când a fost formulată public și s'a început înfăptuirea ei, însă în forme de valoare tot inegală. Credem de interes obștesc să înfățișem, în câteva rânduri, ideea constantă de care au fost călăuziți toți istoricii noștri de seamă, editori de izvoare în același timp, căci nu se putea altfel. Cu toate că întreaga lor dorință era să alcătuiască mult doritul corp al izvoarelor noastre, totuși n'au izbutit. N'au putut birui

---

2 vol. 1588—1591. Pentru literatură mai dezvoltată trimit la F. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 1927.

1. Amintesc și opera imensă de mîgală și erudiție a lui Ducange, în special cu corpul Parisian al izvoarelor bizantine, reeditat la Veneția și apoi la Bonn. Banduri, *Imperium Orientale*, 2 vol. Paris 1711, ed. nouă Veneția 1725. Le Quien, *Oriens Christianus*, 3 vol. Paris 1740. Z. von Lingenthal, *Jus graecoromanum*, 7 vol. Leipzig 1856—1888.

2. Armenii se bucură de o bogată literatură. cf. și Brosset, *Collection d'histoires arméniens*, 2 vol. St. Petersburg 1874—1876.

nevoile materiale ¹⁾. Poate că un viitor mai bun va pune rodul muncii noastre comune pe un temelie mai solid.

Gândul de a aduna la un loc izvoarele istoriei noastre este destul de vechi. Il vedem în intențiile cronicarilor munteni, sau ale celor care i-au pus să scrie. Se întrezărește la Constantin Brâncoveanu și e realizat parțial de cei dintâi Fanarioți. E vorba însă mai mult de *prelucrarea* materialului existent și nu de *editarea* lui. Aceiași grijă se simte și la Gheorghe Șincai și colecționarul Daniil Cornides, cel mult lăudat pe bună dreptate. O astfel de adunare a stat și la baza „ponturilor” luate în considerație de boerii veacului al XVIII-lea, care însă nu veneau din izvoare autentice. Dar un plan de strângere nu se vede precis la nimeni. Sunt numai nevoile de moment care îi mână pe toți la *informație*, dar nu-i silesc și la fixarea ei ²⁾.

Documentar, cea dintâi preocupare de strângere a informațiilor istorice ³⁾ vine din îndemnul generalului Kiselef, din al cărui ordin „o comisie literală s'a îndeletnicit a strânge cunoștințe de o arheologie sistematică spre luminarea geografiei și a istoriei țării ⁴⁾”. Florian Aaron, care aduce această mărturie, este cel dintâi care și-a dat seama de lipsurile ce poate întâmpina cel care s'ar încumeta să scrie o istorie a Românilor ⁵⁾. Un astfel de corp e necesar, adaugă el, „învățaților să dau pricină de cercetare și critică” spre a „scoate la lumină o mulțime de fapte și întâmplări istorice ce zac într-un întunec” și vor „pre-

1. Hașdeu încheia vol. II din *Archiva Istorică* a lui cu aceste vorbe scrise mare în negru: „Aci publicațiunea s'a suprimat din ordinul Domnului Ministru de Instrucțiune publică C. A. Rosetti”.

2. Este în adevăr de mare preț constatarea pe care o face I. Ionașcu, *Știri noi despre mitropolitul Grigore Dascălul*, București 1938 (extras din *Biserica ortodoxă română*, LVI, 1938), p. 5, că încă din 1812 Mitropolitul Grigore căuta la Sf. Munte manuscrise privitoare la biserica română, și că tot el mai târziu — 1829—1833 — se gândea la un corpus al cronicilor pe care le aduna sistematic, *ibid.* p. 4—8. Este foarte probabil ca manuscrisele lui să fi stat și în mâna editorului Ioanid, *ibid.* p. 11.

3. Pe la 1829 ai noștri căutau informații istorice și prin muzeul dela Odesa. Cf. N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria Românilor. Rolul și misiunea Academiei Române*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, București 1903, p. 12.

4. F. Aaron, *Manual de istoria principatului României*, București 1839, p. 206.

5. Id., *ibid.*, precuvântare.

găti materialuri pentru o istorie a patriei lucrată astfel ca să fie vrednică de acest titlu ¹⁾”.

Aceleași dorinți le vom întâlni fără întrerupere și după aceea, cu toate că un străin, Venelin, ne va da cea dintâi colecție de izvoare ²⁾. Numai sfera de preocupări asupra acestor „materialuri” se lărgeste. Mihail Kogălniceanu o arată cel dintâi: „Istoria noastră este în tradițiile poporului, în movilele nenumărate ce împetrișează întinsele noastre câmpii, în mănăstirile ce cuvioșii și vitejii noștri Domni au zidit în aducere-aminte a biruințelor câștigate, în hrisoave și în urice, și în sfârșit în hronicele Grecenilor, Popeștilor, Urecheștilor, Costineștilor și a atâtor alți bărbați, cari într’o mână ținea sabia spre apărarea patriei și întru alta condeii spre a scrie mărețele lor fapte ³⁾.” Kogălniceanu nu întârzie de a-și manifesta și dorința de împlinire: „Spre a păstra Românilor acest paladium, adică scrierile acestor bărbați, noi ne-am propus să publicăm o colecție a tuturilor hronicarilor Valahiei și Moldaviei. Această întreprindere însă este așa de mare, cere așa de însemnate jertfe în timp și bani, și mijloacele noastre sânt așa de mici, încât noi însune nu putem să hotărîm *epoha* publicării ei. Atâta putem sigur închizeșlui că numai și numai să vedem ceva ajutor și îmbră-țoșare, și nici-o trudă nu ne va părea prea grea, ca să punem în lucrare îndatorirea ce luăm asupra-ne ⁴⁾” Cu toate realizările ce înfăptuise între timp ⁵⁾, se vede silit să-și părăsească o parte din plan: „Depărtându-mă pe lungă vreme din țară, și

1. Id., *Idee repede de istoria Principatului Țării Românești*, I, București 1835, p. XXII.

2. *Iurii Venelin, Влахо-болгарскія или дако-славянскія грамоты*, St. Petersburg 1840. De fapt Venelin este tot de al nostru, maramureșanul Gh. Huță. cf. I. Minea, *Un vechi cercetător al Arhivelor noastre*, în *Revista Arhivelor*, III (1936—1939), p. 47—49.

3. *Arhiva Românească*, I (1840), p. VI (ed. II, 1860, p. VI). La cele de mai sus adaugă: „Însă fiindcă afară de litopisițe, sunt multe urice și documente vechi, nu mai puțin interesante decât acele hronice, noi am hotărît să întocmim o colecție istorică, care să cuprindă numai scrieri și acte vechi, ce ar putea desluși istoria românească, și starea lucrurilor trecute. — Această colecție este *Arhiva Românească*, a căreia tendință nu poate decât să fie bine primită de toți acei ce-și iubesc patria”, *ibid.*, p. VII—VIIi (ed. II, p. VII).

4. *Ibid.*, p. VII (ed. II, l. c.).

5. Cf. A. Sacerdoțeanu, *Vechea istorie a Românilor după Mihail Kogălniceanu*, în *Arhiva Românească*, III (1939), p. 59—69, și extras.

prin urmare silit de a părăsi orice ocupație și întreprindere literară, afară de *colecția Letopisețelor* ce se va publica până la sfârșit, și în neființa mea, fie-mi ertat de a ruga pre public să primească acest de pe urmă tom a Arhivei ca o luare de zioa bună... Nu aibă însă nicio părere de rău (care rămâne numai a mea) pentru conținerea acestei foi. *Arhiva Românească* lasă o vrednică clironoamă a soliei sale în *Magazinul istoric pentru Dacia* 1)''.

Nicolae Bălcescu, în seama căruia lăsa Kogălniceanu sarcina publicării izvoarelor diplomatice, avea și el programul său de împlinit pentru a se putea scrie o istorie a neamului. Scrie și el : „Dar ca o istorie să poată aduce aceste foloase, nu trebuie să fie numai ca un șir de oarecare întâmplări politice sau militare uscate, fără nicio culoare, fără niciun adevăr local ; nu trebuie să se ocupe numai de oarecare persoane privilegiate ; dar să ne arate poporul român cu instituțiile, ideile, simțimentele și obiceiurile lui în deosebite veacuri. Noi credem că o asemenea istorie este cu putință. Pentru aceasta socotim că cei ce se ocupă cu istoria noastră, nu trebuie a se ținea numai de ceace au lucrat și au zis istoricii noștri cei moderni ; dar tot într'o vreme, folosindu-se de adevăruri descoperite de dâșșii să meargă mai departe, să alerge la izvoarele originale, să caute și să adune toate daturile putincioase, și atunci vor putea țese o bună istorie 2)'' . El ne înfățișează mai amănunțit care sunt aceste izvoare : „Istoria noastră, ca a tuturor națiilor, se cuprinde în cinci feluri de documente : 1-*iu*. Poesiile și tradițiile populare 3), 2-*lea*. Legile și actele oficiale 4), 3-*lea*.

1. *Arhiva Românească*, II (1845), p. IV (ed. II, 1862, p. IV).

2. *Magazin istoric*, I (1845), p. 2.

3. *Ibid.*, p. 3 : „Poesiile și tradițiile populare. Oamenii întâiu cântă, pe urmă scriu. Cei dintâiu istorici au fost poeți. Poesiile populare sânt un mare izvor istoric. Intrinsele aflăm nu numai fapte generale, dar ele intră și în viața privată, ne zugrăvesc obiceiurile și ne arată ideile și simțimentele neamului... Tradițiile sau poveștile populare sânt un izvor care slujește la aceeași gintă ca și poesiiile. Treaba agerii criticii a istoricului este să deosibească dintre aceste daturi ca și din toate celelalte adevărul de falșitate, și să se poată bine folosi. O adunare dar a poesiiilor și a poveștilor ce se află în gura poporului român, este de trebuință''.

4. *Ibid.*, p. 3—4 : „Legile. Românii dela întemeierea ambelor Principate n'au avut legi scrise. Obiceiul pământului le-a ținut multă vreme loc și de constituție politică și de condică civilă și criminală. Acest obicei deși nu-l avem

Cronicele care cuprind faptele generale ¹⁾, 4-lea. Inscripțiile și monumentele ²⁾, 5-lea. Scrierile ³⁾ care zugrăvesc obiceiurile private ⁴⁾”. Știe și unde se pot afla toate acestea. Se găsesc acolo unde le căutase altădată și Constantin Stolnicul Cantacuzino ⁵⁾, și o arată : „Acestea sânt în scurt documentele ce avem pentru istoria noastră. Noi știm cu bună seamă că o mulțime altele se află pe la mânăstiri și particulari în țările noastre și prin bibliotecile și arhivele publice și private ale Transilvaniei, Ungariei, Poloniei, Vienei, Moscovei, Petersburgului și Stockholmului. Noi ne vom sili să adunăm câte vom putea însă mijloacele noastre nu ne iartă a întreprinde călătorii prea depărtate ca să adunăm toate câte se pot găsi. Spre aceasta, părerea noastră și a mai multor Români ce se interesează la istoria nației este de a se întocmi o Soțietate istorică, care să aibă fondurile trebuincioase, ca să poată trimite oameni în diferite părți după asemenea descoperiri. Peste puțin vom publica un plan pentru asemenea asoțiație. Noi nădăjduim că și guvernele române vor îmbrățișa cu inimă această lucrare folositoare și vor înlesni mijloacele pentru culegerea documentelor ⁶⁾”.

Elanul lui Bălcescu, secundat pe alt plan de Laurian, s'a sfârșit însă repede în vâltoarea anului 1848. Rămânea ca tot

---

scris tot în vreo condică, dar îl găsim în hrisoave aplicat la casuri deosebite. Hrisoavele sau uricele (cum le numesc frații noștri de dincolo de Milcov) sânt izvorul cel mai însemnat al istoriei Românilor. Intr'însele găsim nu numai acturi generale de o mare importanță istorică, nu numai cronologia cea mai sigură a Domnilor, dar și constituția generală, legislația noastră și trăsuri de obiceiuri. O adunare de hrisoave este dar neapărată”.

1. *Ibid.*, p. 5 : „Cronicele care slujesc de izvor istoriei noastre sânt de două feluri : *străine și naționale*. Incepând dela Erodot care ne-a lăsat geografia Daciei până acum, putem număra mai multe mii de istorici străini care ne slujesc de izvor istoriei noastre. N'are cineva de cât să citească deosebitele liste de asemenea scriitori, ce se află tipărite, sau să vază citațiile vestitei cronice a lui George Șincai. Istoricii greci, romani, bizantini, poloni, unguri, turci, cronicile slovene, dau destulă materie istoricului român. Ei ne slujesc mai cu seamă pentru vremile cele vechi despre care cronicarii noștri tac”.

2. *Ibid.*, p. 13 : „*Inscripțiile și monumentele*. Nimeni nu se poate îndoi că acest izvor aduce mult folos istoriei”.

3. *Ibid.*, p. 13 : „*Scrierile ce urmăresc obiceiurile*. Noi suntem foarte săraci în asemenea scrieri pentru vremile cele mai vechi”.

4. *Ibid.*, p. 3.

5. *Operele lui Constantin Cantacuzino*, publicate de N. Iorga, București 1901, p. 65—66.

6. *Magazin istoric*, I (1845), p. 14.

Kogălniceanu să-și ducă opera mai departe. Și o continuă cu stăruință. La el preocuparea de publicarea izvoarelor este constantă : „In adevăr, spre a avea o istorie, și în deosebi istoria țării sale, nimic mai bun, mai folositor, mai neapărat este, decât de a se întoarce la izvoarele originale, adică de a avea înaintea sa, cronicile, biografiile, diplomele, toate acele acte scrise care se raportează la întâmplările politice, la dreptul public, la legile, la instituțiile, obiceiurilor și moravurile timpurilor trecute; căci, puși în față cu aceste originaluri, suntem, cum am zis, la izvoarele istoriei, fără ca nici un intermediar să se poată pune între noi și aceste monumente vrednice de tot onorul. Noi vedem că în toate părțile, unde este ceva progres, staturile, ocârmuirile, societățile, învățații, cu o deosebită emulație se ocupă cu adunarea, cu publicarea, cu cercetarea cronicelor, hrisoavelor, actelor, în sfârșit a tuturor rămășițelor secolilor trecuți. Numai după această uriașă lucrare națiunile au putut ajunge a avea o istorie 1)”.

Era prea importantă problema izvoarelor pentru a nu preocupa pe cât mai mulți. Un editor ca Ioanid este îndemnat să se gândească la ele : „Toți popoli pământului au privit totdeauna ca o sacră datorie cunoștința de aproape a istoriei țerei și a națiunii lor. Pentru acest scop toți câți s’au ocupat și se ocupă încă cu cercetări asupra istoriei, a oricărei țeri, călătoresc răscolind bibliotecile și cercetând locurile de unde speră că pot scoate vreun document sau vreun semn atîngător de poporul sau de țeara a căroră istorie voiesc a o așterne. Și dacă popolii cei mai luminați din timpii noștri, cu așa mulțime de documente istorice, nu încetează de a ocoli prin toate părțile pământului, cerând și alte dovezi istorice, cu cât oare aceasta nu trebuie să fie îndoit mai mult la noi Românii cari, persecutați de necurmăte nenorociri și stăviliți în progresul dezvoltării intelectuale prin feluri de pedici, nici istorie am putut scrie, nici timp de a cerceta cu scumpătate prin toate locurile unde se poate spera de a se mai găsi câte ceva vechiu, scris în limba noastră națională 2)”. La primul volum, Ioanid adaugă

1. *Letopisiștile Țării Moldovii*, I, Iași 1852, p. IX. Ed. II. *Cronicele României*, I, București 1872, p. XXIII.

2. *Istoria Moldo-României*, București 1858, p. I—II, reproducere din anunțul care arăta intenția publicării colecției.

un al doilea, după un manuscris „găsit în Basarabia și se află chiar și în biblioteca Sf. Mitropolii de acolo” copiat de ierodiaconul Daniil „când se afla însoțind în esil pe Prea Sf. Sa repositatul întru fericire Mitropolitul Grigorie ¹⁾”.

Preocupările se înmulțesc lărgindu-se și sfera de cercetare cu Papiu Ilarian, care vede că izvoarele „multe, și chiar cele mai importante, sunt acoperite încă de pulberea bibliotecilor și învăluite întru întunecul archivelor ²⁾”. Și el recunoaște că fără cunoașterea lor nu se poate scrie istoria: „Nici să cugete dară Românii a-și putea scrie istoria, pân'ce mai întâiu nu vor avea adunate la un loc toate faptele istorice, îngropate în monumentele fără număr, străine și chiar indigene, atât tipărite și totuși necunoscute cât și manuscrite, și unele și altele ascunse în biblioteci și arhive, latinești grecești, turcești și nemțești, ungurești, polone și rusești, sârbești, bulgărești, etc. etc. A aduna aceste monumente rătăcitoare ale istoriei noastre, însemnează a pregăti și a ușura lucrarea cea mare, astăzi cu neputință, a scriitorului fericit, care perlustrându-le, ne va prezenta apoi adevărata istorie a Românilor ³⁾”.

Nu mult după Ilarian își începe publicația sa și Hașdeu, pe un plan cu totul vast și cu metoda de lucru uimitoare. Pentru el „*Archiva istorică a României* este menită a reproduce cu timpul, treptat, unul câte unul, toate documentele inedite sau publicate, pământene și străine, privitoare la istoria română, dela epoca cea mai veche și până la anul 1800 exclusiv. Pentru a satisface un plan atât de vast, și care orișicum necesitează o lungă serie de ani, redacțiunea se crezu datoare a adopta următoarele regule de clasificățiune, cari să-i permită de a utiliza pe cât se poate mai mult micul spațiu al acestei publicațiuni ⁴⁾”. Planul său urmărește să reproducă integral documentele inedite neromâne, inedite române, publicate neromâne, și publicate române și darea în fragmente a celor importante străine care ne privesc ⁵⁾. Spre deosebire de ceilalți editori, care

1. *Istoria Țării-Românești*, București 1859, fol. 2 r¹.

2. *Tesaur de monumente*, I (1862), p. III.

3. *Ibid.*, p. IV.

4. *Archiva istorică*, I (1864), p. 1.

5. *Ibid.*, p. 1—2.

vor fi dat originalele înseși la tipar, Hașdeu e preocupat și de problema editării, pe care o arată în amănunt ¹⁾

După un semestru de apariție Hașdeu ține să facă o dare de seamă asupra operei făcute. Pe lângă cuvinte de polemică aruncate lui Ilarian, sunt și punctele lui de program care duceau pe calea de „a grămădi și a limpezi materialul din care se va clădi odată, mai târziu, doritul edificiu al istoriei române”, deoarece „istoria română e plină de povești și de lacune : pentru a îndrepta unele și a astupa pe celelalte, se cere un studiu bazat pe documente, iar de loc pe compilațiuni”. Urmează arătarea folosului pe care îl trage cineva întrebuintând tot felul de izvoare „apăsate sub oborocul monastirilor și al familiilor particulare ²⁾”, cu tot programul lui ³⁾, de care, de altfel, nu s'a ținut.

Colecțiile abia începute se și întrerup fără a împlini gândurile cu care au fost pornite. Nevoia lor totuși n'a încetat de a fi simțită, cum o arată mai departe mărturiile. Academia Română avea în programul ei și strângerea într'un corp a izvoarelor noastre istorice. Pe la 1900 anunțase un program în acest sens ⁴⁾. Harnicul D. A. Sturdza se gândise deasemenca la alcătuirea corpului izvoarelor mai noi ⁵⁾. Dar toate au rămas în stadiul de inițiativă.

Imperios se impunea același lucru an de an. În 1903 N. Iorga îi demonstra încă necesitatea și-i dădea liniile de împlinire ⁶⁾. Sprijinul, pe care îl căutau toți în societăți speciale, îl vedea tot în Academia Română ⁷⁾.

1. *Ibid.*, p. 2—3. Cf. și A. Sacerdoțeanu, *Ceva despre transcrierea documentelor românești*, în *Revista Arhivelor*, III (1936—1939), p. 291—292, 294—296 (și extras).

2. *Arhiva istorică*, p. III.

3. *Ibid.* p. III—VIII.

4. Cf. N. Iorga, *Adunarea și lipărirea izvoarelor*, p. 106 : „Încă de prin 1900, era vorba, se și anunțase planul în Raportul pentru sesiunea generală, a unei ediții a vechilor documente, care ediție s'ar încredința d-lor I. Bogdan și Onciul, membri corespondenți ai Academiei.... Dar propunerii nu i s'a dat o urmare”.

5. *Id. ibid.*, p. 107 : „D. A. Sturdza s'a gândit la alcătuirea unui corp de izvoare prin care să se poată urmări, pe mărturii sigure, dezvoltarea principalelor către România de astăzi”.

6. *Id.*, *ibid.*, p. 119—120 : „În acest moment perperspectivele ce se deschid pentru viitor sânt largi, și cer munca îndelungată a unui șir de tineri, cari, la noi ca și în Ungaria, în Polonia, ar putea începe prin adunări de documente,

Nu mult după aceea, la 1905, Ioan Bogdan constata din nou insuficiența colecțiilor și necesitatea controlării izvoarelor¹⁾. Sunt de cea mai mare actualitate și azi motivele pe care le invocă el : „Reamintindu-ne progresele istoriografiei române din acest ultim pătrar de secol, vom fi îndemnați a ne arunca privirile spre viitor și a ne întreba : în ce direcție trebuie îndreptate puterile noastre de aci înainte, ca „cultura istoriei naționale” să prospereze și să fructifice întreaga cultură națională. Căci nu trebuie să pierdem din vedere nici un singur moment faptul că, oricât de importante ar fi pentru viața intelectuală modernă științele exacte și numeroasele lor aplicațiuni, pentru un popor mic, deșteptat de curând la viața națională și amenințat din multe părți în dezvoltarea lui, crearea unei culturi proprii trebuie să fie întâia și ultima țintă a educației lui. O educație temeinică națională, o încredere nestrămutată în puterea de viață și în trăinicia neamului nostru, nu le putem câștiga însă fără cunoașterea aprofundată a trecutului, fără conștiința clară a primejdiilor ce am întâmpinat și a faptelor mari ce am săvârșit. Aceste fapte ne sunt păstrate, ca cel mai scump patrimoniu al trecutului, în monumentele istoriografiei, care pentru noi sunt un titlu de glorie și de mândrie, tot așa ca și faptele povestite în ele²⁾”. Din aceste motive, la care adaugă altele, Bogdan cere încăodată insistent, în înaltul for al

---

cu sprijinul Academiei, ce ar putea organiza, ca și, în aceste țări, Academii din Budapesta și Cracovia, misiuni științifice menite a înlocui pe viitor bursele pentru studii, care, în starea de dezvoltare a Universităților noastre, nu mai pot avea nici un rost”.

7. Id., *ibid.*, p. 126—127 : „Aceste cercetări precum și ediția cronicilor și a documentelor interne, redactarea de repertorii sânt astăzi misiunea secției istorice a Academiei Române. Ea singură dispune de mijloacele pentru a putea întreprinde lucrări așa de grele, de îndelungate și de costisitoare. Nesuccesul... (unor publicații)... arată două lucruri : că singură Academia poate organiza pentru mai multă vreme silințele individuale, și că sîntem departe de a fi mintuit cu strângerea materialelor, deci a fi ajuns posibilitatea redactării unei durabile opere istorice mergând până în mici amănunte. Zilnic trebuie de lucrat la scoaterea la lumină a izvoarelor, lucru pentru care pregătim în Universitate tineri competenți, harnici și desinteresați”.

1. I. Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale*, București 1905. (Discurs de recepțiune la Academia Română), p. 22.

2. Id., *ibid.*, p. 3—4.

Academiei Române, să se publice izvoarele istoriei naționale ¹⁾.

Dar vremea a trecut. Lucrările particulare s'au înmulțit. Sistematizarea tot nu s'a făcut. S'a creat chiar o *Comisie Istorică* al cărei scop principal să fie edițiile istorice, care a lucrat foarte bine. Însă atunci I. Bogdan și-a dat seama de „lipsa de mai mulți colaboratori bine pregătiți”. Era totuși convins că lucrările Comisiei „deschid o eră nouă atât în ce privește publicațiunile de izvoare istorice române și metodică lor specială cât și în ce privește publicarea monumentelor noastre literare vechi ²⁾”.

Apoi lucrul a continuat așa cum a fost și mai înainte. Vremea s'a scurs și planul nu s'a realizat. Izvoarele au rămas și mai departe necunoscute, nepublicate sau publicate în locuri așa de puțin accesibile cercetătorilor, multe fiind date prin ziare. Deaceia încă acum de curând vechile dorințe sunt din nou repetate de C. C. Giurescu : „trebuie ca atenția istoricilor să se îndrepte în mod egal spre alte două probleme tot așa de imperioase ale istoriografiei românești contemporane. Ele sunt : *intocmirea unui repertoriu al documentelor publicate și publicarea celor inedite* ³⁾”. Și inedite sunt încă multe : „Sub raportul publicațiilor.... ar putea crede cineva că cea mai mare parte a documentelor externe privitoare la Țările Românești s'a publicat. De fapt, nu e așa ⁴⁾”.

---

1. Id., *ibid.*, p. 21—22 : „Dar pentru ca cercetările de istoria culturii române să poată da rezultate trainice, se impune, înainte de toate, o publicare întinsă a *documentelor interne*. Între popoarele din orientul ortodox al Europei, noi Românii am avut norocul de a fi păstrat cele mai bogate mărturii documentare ale trecutului. Pe când vecinii noștri din sud, Bulgarii, nu pot arăta azi nici zece diplome de-ale țarilor lor, iar Sârbii, abstracție făcând de Raguza, își numără documentele regilor sau principilor cu câteva zecimi, noi avem, începând cu sec. XIV, mii de diplome domnești și nenumărate acte private. E adevărat că cele din sec. XIV și XV sunt relativ puține ; din sec. XVI încoace avem însă atât de multe, încât se pot urmări în ele toate manifestațiile vieții interne românești, căci ceea ce era în sec. XVI era și în secolele imediat anterioare”.

2. I. Bogdan, prefață la *Buletinul Comisiei istorice a României*, I (1915), p. III—IV.

3. C. C. Giurescu, *Considerații asupra istoriografiei românești în ultimii douăzeci de ani*, în *Revista Istorică*, XII (1926), p. 171.

4. Id., prefață la A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, I, București 1929, p. VII—VIII.

Din cele expuse până acum, rezultă neîndoios că nu am realizat încă planurile înaintașilor noștri. Departe de noi gândul să spunem că în tot acest timp nu am lucrat, că nu ne-am străduit să arătăm tot ce poate fi de folos. Colecțiile noastre, publicațiile speciale, studiile ieșite până acum sunt în număr suficient de mare ca să se impună. Putem avea o bibliografie — nealcătuită încă — destul de impresionantă ¹⁾. Felul disparat, deci involuntar provocându-se îndoieli, și mai niciodată continuat, în care s'a făcut toată această lăudabilă muncă, lasă însă imense posibilități de completare, îndreptare și luminare ²⁾. Putem chiar spune cu toată certitudinea, că această muncă e împlinită numai în proporție de cel mult *cinci la sută din ce știm că există* și deaceia trebuie continuată. Numai după aceea vom avea nădejdea că materialul ce întâmplător s'ar mai ivi, ar schimba foarte puțin din ceea ce vom clădi noi sau cei care vin după noi. Și ar fi păcat să nu o facem cât mai de vreme, când toți vecinii noștri și-au împlinit, sau sunt pe drumul făptuirii acestei opere de laudă.

Este incotestabil că tot ținutul căruia aparținem noi, așa de bine cuprins în denumirea de Sud-Est european, trebuie să fie studiat, lămurit, explicat, atât prin ceea ce vine dela alții cât, și mai ales, prin ceea ce ne dă el însuși. Și nouă ne dă cel mai mult întru cât avem norocul să fim posesorii celor mai bogate și mai importante tezaure informative istorice. Pământul nostru nu este destul de răscolit spre a ști tot ce ascunde. Graiul nostru nu este încă studiat și folklorul circulă încă nefixat. Muzeele, dar mai ales arhivele, nu sunt nici pe departe cunoscute. Câmpul de lucru este încă aproape întreg neogorit.

*

---

1. E destul să amintim numai bibliografia lui N. Iorga, notițele din *Revista Istorică* și bibliografia adunată de Institutul de istorie națională din Cluj.

2. Cf. observațiile aduse de cel mai fecund editor al documentelor noastre, N. Iorga, *Note critice asupra culegerilor de documente interne românești*, București 1903, și Id., *Adunarea și tipărirea izvoarelor*. Astăzi, după atâția ani, trebuie să spunem că nu am mers mult mai departe ca metodă și organizare. Bunele colecții în curs de publicare, plecând dela început, sunt silite să publice mai întâi tot material cunoscut. Cel necunoscut rămâne în aceeași stare. Și totuși, fără izvoare noi, care l-au costat timp și muncă obositoare, N. Iorga n'ar fi putut da excelentele sinteze cu care se mândrește literatura noastră istorică de azi.

Din cele expuse până acum, pe lângă gândul constant îndreptat către alcătuirea corpului izvoarelor noastre, mai rezultă și un plan după care urma să se facă. Il reducem la liniile sale cele mai simple.

Kogălniceanu vedea corpul izvoarelor noastre alcătuit din : 1. *scriitori* : cronicile sau letopisețele interne, 2. *diplome* : hrisoave, urice și orice act, 3. *legile* cu izvoarele tuturor instituțiilor, 4. *monumentele arheologice* : explorarea movilelor și descrierea mănăstirilor (izvoarele arhitecturii noastre), 5. *material de folklor* : tradițiile, obiceiurile și moravurile, 6. *lucrări auxiliare* : pregătirea biografiilor (credem că înțelegea orice fel de monografie). Atenția lui se îndrepta mai mult asupra izvoarelor interne.

Bălcescu împărțea izvoarele în : 1. *scriitori* : cronicile și cele care descriu obiceiurile private, 2. *diplome* : hrisoave și acte oficiale, 3. *legi*, 4. *monumente arheologice*, 5. *Inscripții*, 6. *Material folkloristic*. 7. *Acte externe*, 8. *Biografii*.

Ilarian și Hașdeu urmăreau orice izvor intern și extern.

Iorga cere să fie cuprinse următoarele grupe : 1. *scriitorii* : cronicile. 2. *diplomele* : orice document, 3. *inscripțiile*, 4. *urmele arheologice* : monezi, unelte, 5. *Iconografia*, 6. orice lucru material care poate fi izvor istoric, 7. *repertoriile*.

I. Bogdan dorește să se publice : 1. *corpus scriptorum* (izvoarele narative) — a. *analele* : însemnările simple fără elemente personale (sec. XV—XVI); b. *cronicile*, cu elemente literare (sec. XVII—XVIII), c. *istoriile* (D. Cantemir și următorii), cum și cele străine care ne privesc. 2. *Diplomataria* : toate actele importante, 3. *corpus inscriptionum*, 4. *corpus nummorum*, 5. *metrologia noastră*.

C. C. Giurescu vede în această publicație : 1. *corpul cronicilor*, 2. *diplomele* (pe domnii, geografic sau probleme), 3. *corpus inscriptionum romanicarum*, 4. *corpus nummorum*, 5. *iconografia*, 6. *albumul costumului românesc*, 7. *arheologia*, 8. *monografiile*, 9. *bibliografiile*, 10. lucrări în care să se aprofundeze diplomația, paleografia, sfragistica, cronologia, heraldica, genealogia și numismatica.

Se poate spune că toți au atins aproape toate punctele importante cerute de cercetările noastre istorice, a căror orânduire se cere.

Toate aceste materiale istorice la care s'au gândit, determină imperativul categoric al îndemnului să ne grăbim a le da la lumină, să alcătuim corpul izvoarelor noastre istorice ¹⁾. Trebuie să facem a înceta epopeea, epopeea tragică, a soartei acestor izvoare, care n'au aflat până acum sprijinul înțelegător necesar. Suntem bucuroși să vedem însă că toate neajunsurile din trecut nu ne împiedică să ne gândim la ele și nici nu ne zdruncină în nădejdea că vom putea împlini această dorință națională veche, de o sută de ani, care chiar și numai prin acest fapt devine o datorie de moștenire.

Cu acest gând propunem un plan de lucru general, care tinde la rezultate cât mai complete, prin alcătuirea unui întreg uniform, metodic și cu dorință de a fi practic și realizabil.

Menirea izvoarelor istorice este să lumineze cercetarea mersului evolutiv al unei societăți. Pe noi ne interesează societatea noastră. Mersul ei evolutiv, ca al oricăreia alta, se poate studia prin ajutorul monografiilor speciale. Acestea pot privi o epocă limitată, un ținut care se individualizează, un oraș, sat sau un așezământ. Se pot apleca și asupra unor personalități proeminente, asupra claselor sociale, instituțiilor sau unor probleme diverse (economice, comerciale, politice, sociale, culturale, geografice, etc.).

Oricare ar fi problema, înfățișarea ei reală se bazează pe izvoare. Acestea sunt de trei origini: 1. *directe*, acelea pe care le înregistrează alcătuitorul însuși, deci privitoare la *zilele trăite de el*, 2. *indirecte*, furnizate de altcineva, în diferite feluri, voluntar sau involuntar, și 3. *urmele* de tot felul pe care ni le-a păstrat trecutul.

Ca formă de prezentare izvoarele istorice ne stau la îndemână sub două aspecte: 1. *nescrise*, monumentele arheologice, monumentale și picturale, și 2. *scrise*, narrative și diplomatice. Într'un cuvânt, toate acestea se numesc monumente sau documente istorice.

Din punct de vedere istoric toate documentele istorice sunt de mare valoare. Dacă ținem seama însă atât de *autorul*

---

1. De multă vreme ni s'a cerut și de alții, care se vedeau stingheriți în cercelările lor de lipsa unei orientări înlesnite în izvoarele noastre chiar pentru probleme diverse, Cf. C. Jireček, în *Archiv für slavische Philologie*, XV (1893) p. 91.

lor cât și de problema care *ne interesează* pe noi într'un moment dat, atunci ele sunt de valoare inegală, diversă. Nu pot fi toate necesare rezolvării oricărei probleme.

Pentru a nu pierde timpul cu căutarea și alegerea materialului trebuitor *unei anumite chestiuni*, este necesară sistematizarea, selecția, care se cere făcând de editor după formă și după cuprins.

Cea dintâi împărțire trebuie să fie în *scrise și nescrise*. Intre cele dintâi deosebim mai multe grupe ; 1. *Izvoarele narrative* (scriitorii) care cuprind analele (cărțile anilor), cronicile (cărțile timpului), memoriile, ziarele, notațiile zilnice, amintirile, autobiografiile și biografiile contemporane. 2. *Izvoarele diplomatice*, cu orice fel de diplome (bule, hrisoave, urice, etc.), acte diverse (zapise, inscristuri), scrisori fără niciun caracter oficial, pamflete, notițe de ziare. 3. *Legile* generale sau speciale, cu tipice, dispoziții, orânduirii de așezăminte, etc. 4. *Actele diplomatice*, rapoartele. 5. *Inscripțiile* și însemnările istorice și genealogice. 6. *Pomelnicile și listele de magistraturi și conducători*. 7. *Monumentele picturale* : hărți, planuri, portrete. 8. *Culegerile folklorice* cu tradiții, cântece, povestiri, poeme sau balade, legende, șăgi, proverbe, etc. 9. *Culegerile de informații actuale* asupra limbii, stării societății, obiceiurilor, așezărilor și organizării oamenilor, pentru a putea urmări reminiscentele trecutului. Aici ne vine mult în ajutor fotografia și fonografia.

Intre izvoarele nescrise însemnăm : 1. *Ruinile* supraviețuitoare ale vieții trecutului. 2. *Rămășițele istorice* de orice fel (fosile). 3. *Monumentele* propriu zise (arhitectură, artă), 4. *Producele științelor*, industriei și comerțului din trecut, ca unelte, podoabe, monezi, greutăți, etc. Toate acestea se cuprind într'un cuvânt : arheologia. Monezile, greutățile, cărămizile și orice obiect care poate purta inscripții, intră tot în grupa aceasta întrucât predomină interesul artistic sau mecanic.

Nu este firesc însă ca toate izvoarele de un fel să fie la un loc. Este atâta deosebire între ele după loc și timp, încât este bine să se facă și subdiviziuni în prezentarea lor, după epoci și cuprins.

Ținând seama de toate acestea noi vedem corpul izvoarelor noastre istorice ordonat atât în raport cu informațiile ce avem noi înșine cât și cu acelea ce ni le oferă alții, fie în legătură cu noi, fie cu întreaga romanitate orientală, căreia îi su-

pravețuim și fără de studierea căreia nu putem înțelege multe lucruri de ale noastre.

În ceea ce privește timpul, unele privesc partea cea mai veche, *substratul*, aceea a strămoșilor, pe care aș încheia-o la anul 275 d. Hs. (*antiquitas*). A doua parte oglindește epoca de formare a noastră și de istorie proprie de organizare până la apariția izvoarelor noastre, dela 275 la 1400 (*primum aevum*). În a treia, informația merge paralel între izvoarele noastre și cele străine în vremea luptelor de apărare dela 1400 la 1831 (*aevum secundum*). Ultima pleacă dela punerea bazei statului contemporan, 1832, până azi (*aevum recens*)¹⁾.

Din punct de vedere al materiei, vor fi mai multe grupe. Una va cuprinde pe *Istorici*, care vor fi: 1. *istoricii cei vechi* (până la 275 d. Hs.), 2. *istoricii romanismului* (275—1400) de toate limbile: latini, greci, orientali, etc. 3. *istoricii mai noi* (1400—1831), împărțiți în două serii: a. *istoricii străini* care au scris despre noi, b. *istoricii naționali*, ai noștri, în orice limbă vor fi scris. 4. *istoricii timpurilor nouă* (1832—până azi), tot în două părți²⁾.

Altă serie va cuprinde *Diplomele*, cu serii: 1. *actele externe*, dela cele mai vechi până la 1400 la un loc, oricare ar fi proveniența și limba: greacă, latină, slavonă, etc. iar dela 1400 la 1831 după proveniență și cuprins. 2. *Actele interne* în trei diviziuni: a. Transilvania, b. Țara Românească, c. Moldova. 3. *Scrisorile particulare*, pamfletele și notițele de ziare. 4. *Scrisori alese cu privire la epoca nouă* dela 1832 înainte³⁾.

1. Ca titlu general al colecției se pot formula multe, imitându-se unele sau altele dela colecțiile cunoscute. Aș propune *Monumenta Romaniae Historica*, nu fiindcă se apropie de al celor mai bune colecții străine în acest gen, ci fiindcă subînțelege mai bine *finutul*. În excelența sa colecție G. Popa-Lisseanu a adoptat *Izvoarele istoriei Românilor = Fontes historiae Daco-Romanorum*. Cred că acest titlu spune mai puțin decât acela cu *Romania*. Îl văd mai bine redat în latinește întrucât presupune o mai ușoară întrebuintare de către străini, care sunt greu de deprins cu unele semne și sunete specifice naționale.

2. *Scriptores*: 1. *scriptores antiquissimi*, 2. *scriptores rerum romanicarum*, 3. *scriptores noviori*: a. *scriptores alieni*, b. *scriptores domestici*, 4. *scriptores aevi recentioris*.

3. *Diplomata*: 1. *Acta externa*: a. *Vetera diplomata e tabulariis alienis deprompta*, b. *Acta et diplomata e tabulariis... deprompta*. 2. *Acta interna*: a. *diplomata et acta res Transylvaniae illustrantia*, b. *idem Valachiae*, c. *idem Moldaviae*, 3. *Epistolae, Variae*, 4. *Epistolae selectae aevi recentioris illustrantia*.

Urmează *Legile (leges)* cu fragmente din *legile străine* care ne privesc și cu vechile noastre legiuiri reproduse integral. Aici vor intra și tipicele, așezămintele sau actele fundamentale, cu regule filantropice sau altfel de prescrieri.

Călătorii (viatores) cuprinzând toate relațiile celor care au trecut prin părțile noastre.

Diplomaticile (diplomatica), cu rapoarte, porunci și relațiuni ale ambasadorilor, solilor, consulilor și orice trimis excepțional.

Corpus inscriptionum romanicarum împărțit după timp și limbă, în antice, medievale și moderne (latine, grecești, slavone și în orice altă limbă).

Corpus nummorum, după aceleași criterii de timp și limbă. Trebuie să se urmărească și tipul cu proveniența.

Listele demnitarilor și magistraților. Aici pot figura și pomelnicile și însemnările istorice și genealogice.

Monumentele picturale cu hărți, planuri, portulane, portrete, etc.

Monumentele care dăinuiesc în popor cuprinzând infornațiile culese acum asupra limbii (forme lexicale, atlas lingvistic) relațiuni despre starea societății, obiceiuri, așezări și organizări omenești populare. Se va culege folklorul: tradițiile, cântecele povestirile, baladele, legendele, anecdotele, proverbele, etc.

Monumentele arheologice, cu reproducerea fotografică și studierea ruinilor, fosilelor, uneltelor, podoabelor și monumentelor arhitecturale.

Studiile auxiliare de îndrumare și informare (bibliografii, repertorii, manuale) și orice lămuriri bune orânduiri istorice ¹⁾.

Când toate aceste izvoare vor fi culesese, studiate, ordonate și puse astfel metodic la îndemână, va putea veni istoricul de sinteză, ca și cel de amănunt, să-și caute materialul necesar ²⁾. Ii va fi ușor să se informeze și căutând în arhive sau muzee, va avea siguranța, după scoaterea materialului din biblioteci, că e în adevăr necunoscut aceea ce a mai putut afla ³⁾.

1. Asupra disciplinelor ajutătoare ale istoriei trimit la A. Sacerdoțeanu *Științele auxiliare ale istoriei*, București 1940 (extras din *Raze de lumină*).

2. Textele în limbi deosebite, care de obicei se cetesc greu, se dau și în traducere.

3. *Societatea istorică*, la care s'au gândit toți cei care au propus colecționarea, plecând dela Bălcescu și până la Iorga, care să ia asupra ei marca operă de adunare, cred că se poate găsi acum.

va putea astfel să facă și marea frescă a istoriei naționale fără teama de a se înșela în aprecierile sale și să aibă siguranța că va dăinui aceia ce poate pune în paginile sale ¹⁾.

Nu trebuie să credem însă că dacă avem corpul izvoarelor, munca istoricului devine ușoară. Răspicatele cuvinte scrise de N. Iorga își păstrează toată puterea lor viabilă : „Prin silinți migăloase, obositoare, pe care publicul cel mare nu le cunoaște, și nu le-ar putea prețui în deajuns, se adună întâiu rămășițele faptei și sufletului altor oameni, și cuvântul minunat de întrupare, nu se poate spune, vrăjind trecutul în fața noastră, decât atunci când aceste *membra disiecta* se află pe deplin adunate, așteptând suflarea de viață a istoricului de chemare, care e pentru dânsule al doilea creator, Invietorul ²⁾”.

Folosind colecțiile bune și complete însă, acest „invietor” câștigă timp, capătă siguranța și poate realiza din plin aceea ce calitățile sale personale îi pot da. Și pentru acest lucru, datoria cea mai de seamă a tuturor națiunilor, e bine să pregătim și noi calea cea rodnică ³⁾.

---

1. Aceasta nu înseamnă că până la alcătuirea amintitei colecții nu trebuie să se mai încerce sinteze. Oricare își va avea paginile sale originale, care vor rămânea. Valoarea lor depinde însă foarte mult numai de puterea de muncă în informație și de talentul înăscut al autorului.

2. N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor*, p. 2.

3. Lecție de deschidere a cursului de diplomatică la Școala de Arhivistică, ținută la 29 Noemvrie 1932.

DESPRE MANUSCRISELE SLAVE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

DAMIAN P. BOGDAN

Biblioteca Academiei Române, îndeajuns de cunoscută prin bogăția tezaurului trecutului românesc, cuprinde în secția manuscriselor pe lângă fondurile de manuscrise românești, grecești, latinești, orientale și un fond al manuscriselor slave, de care ne vom ocupa în rândurile ce urmează.

Proveniența manuscriselor. Numărul total al manuscriselor slave ¹⁾, ce astăzi se află cuprins în fondul de manuscrise slave al Bibliotecii Academiei Române a atins cifra 660.

Cele mai multe manuscrise provin dela diferite mănăstiri și instituții culturale din țară. Astfel o mare grupă provin dela mănăstirea Neamț ²⁾, iar o alta dela Muzeul de Antichități din București, ³⁾ cedate Academiei Române printr'o lege specială. Un grup important îl constituie donațiile lui D. A. Sturdza ⁴⁾, Dionisie episcopul de Buzău, ⁵⁾ episcopii : Ghenadie Enăceanu ⁶⁾ și Melhisedec ⁷⁾.

---

1. Intre manuscrisele propriu zise slave — scrise în limbele : medio-bulgară, medio-sârbă, medio-rusă, neobulgară și slavă bisericească de redacție târzie rusească — sec. XVIII — sunt înglobate atât manuscrisele rusești cât și cele polone din sec. XVIII—XIX, pentru cari nu s'a creiat fonduri deosebite dat fiind numărul lor limitat. Cf. ca mss rusești de pildă Nr. 65—67, 639—641, iar ca mss polone : Nr. 637, 638, 642—645.

2. Cf. în acest sens Nr. 84—169.

3. Cf. în acest sens Nr. 171—409.

4. Cf. în acest sens Nr. 11, 15, 17—19, 44, 50, 51, 53—58, 62—64, 75.

5. Cf. în acest sens Nr. 437—446.

6. Cf. în acest sens Nr. 482—490.

7. Cf. în acest sens Nr. 3, 9, 27, 31, 35, 37, 38, 45, 65—67, 69—71, 76, 80, 83, 422, 424—436. Sunt apoi donațiile Administrației Casei Bisericești (Nr. 535—612) cum și alte donații și cumpărături a căror specificare își va găsi locul în catalogul ce pregătim manuscriselor slave ale Bibliotecii Academiei Române.

O mică parte dintre manuscrise, în număr de 14 ¹⁾, considerate ca cele mai de valoare, de teama invaziei dușmane au fost evacuate la sfârșitul lunii Septemvrie și începutul lunii Noemvrie a anului 1916 la Iași, iar de aici trimise în primăvara anului 1917 în Rusia la Moscova. Multă vreme s'a crezut că acest tezaur este pierdut pentru totdeauna pentru istoria neamului românesc, dar împrejurări binevenite au îngăduit în vara anului 1935 revenirea lor în patrimoniul Academiei Române.

Dar nici manuscrisele rămase pe loc, după evacuarea celor 14, n'au avut o soartă mai bună căci în noaptea de 9 Ianuarie a anului 1917 — aproape toate cele câte mai rămăsese în depozitul secției în număr de 607 manuscrise — s'au rădicat de către ofițerul bulgar Oreșcov, spre a fi transportate în Bulgaria, fiind considerate ca *bulgărești*. Grație însă intervențiilor lui Ion Bianu, Ion Bogdan și Lupu Kostache pe lângă Feldmareșalul Mackensen și acestea au fost restituite Academiei Române, în ziua de 29 Ianuarie a aceluiași an 1917 ²⁾.

Caracterul manuscriselor. Colecția manuscriselor în chestiune este alcătuită atât din texte scrise în țările românești: Moldova ³⁾, Țara Românească ⁴⁾ și Transilvania ⁵⁾ cât și din texte

1. Cf. în acest sens Nr. 1, 4, 5, 8, 10, 13, 20, 21, 29, 72, 78, 170, 185 și 439.

2. Cf. *Analele Academiei Române, Partea administrativă și desbaterile*, Seria II, Tom. XXXIX (1916—1919), ședințele dela 23, 26 Ianuarie și 2 Februarie, anul 1917, p. 59—64 și p. 66—67.

3. Cf. ca mss scrise în Moldova de pildă Nr. 1, 8, 9, 10, 21, 22, 29, 31, 43, 44, 46, 50, 51, 54, 57, 60, 61, 68, 78, 79, 81, 82, 93, 101, 103, 111, 122, 123, 124, 131, 136, 140, 141, 142, 149, 164, 165, 167, 169, 170, 174, 186, 189—191, 195, 196, 198, 200, 201, 204, 209, 214, 217, 219, 220, 222, 223, 221, 225, 226, 227, 229, 230, 231—235, 237, 239, 242—251, 267, 276, 280, 283, 284, 295—297, 302, 309, 311, 313, 314, 317, 319, 349, 350, 370—386, 389, 392—394, 395, 397, 399, 400, 437, 439, 442, 446, 453, 454, 458, 490, 498, 505, 509, 510, 514, 516—521, 523, 524, 526, 527, 531, 535, 536—549, 553, 557, 562, 564, 565, 568—572, 574, 575, 578—582, 587, 589, 591, 592, 595, 596, 599, 603—606, 612 și 615.

4. Cf. ca mss scrise în Țara Românească de pildă: Nr. 3, 13, 30, 172, 173, 175, 178—185, 192—194, 197, 199, 202, 206, 213, 215, 218, 221, 228, 236, 238, 240, 241, 252, 254—262, 264, 266, 270—272, 274, 277—279, 287, 288, 293, 298, 299, 303—308, 310, 312, 315, 318, 320, 321, 327, 330, 331, 339—342, 345, 346, 355, 360—361, 414, 419, 421, 443, 455, 459, 461, 462, 464, 483, 484, 486, 487, 489, 495, 598, 600—601, 651 și 652.

5. Cf. ca mss scrise în Transilvania de pildă Nr. 7, 347, 406, 410, 411, 497, 501, 502, 532, 534, 618 și 653.

scrise în diferite alte țări sau regiuni (de pildă Athosul) unde exista sau există încă o cultură slavă¹⁾.

Cea mai mare parte dintre manuscrise au un caracter eminent religios. Și din punct de vedere metodic împărțirea lor e următoarea : 1. *Manuscrise ce cuprind texte ale sfintei scripturi*, 2. *Manuscrise cu texte pentru serviciul divin*, 3. *Manuscrise ce cuprind operele părinților și învățaților bisericii ortodoxe* și 4. *Manuscrise ce cuprind texte de teologie dogmatică și polemică*.

În prima categorie intră *Evangheliarul* — în terminologie slavă : **БЛАГОУКЪСѢІЕ** sau **БЛАГОУКЪСТРОВАНІЕ**, iar în terminologie greacă, adecvată celei slave : **ΕΥΑΓΓΕΛΙΕ** sau **ΕΥΑΓΓΕΛΙΕ ΑΡΧΑΙΟΣ**²⁾ — și *Tetravanghelul* — cele patru evanghelii — în denumire slavă, luată din grecește : **ΤΕΤΡΟΕΥΑΓΓΕΛΙΕ** sau **ΤΕΤΡΟΕΥΑΓΓΕΛΙΑ**³⁾. Urmează *Apostolul* — sub titlul slav : **ДЪВАНІЕ СВЯТЫХЪ АПОСТОЛЪ** sau simplu **АПОСТОЛЪ**⁴⁾ sau termenul grecesc încetățenit în slavonește : **ПРАКСІС** sau **ПРАКСЬ**.

În ordine vine *Apocalipsul*⁵⁾ și *cărțile vechiului testament*⁶⁾. Urmează : *Psaltirea* cu și fără comentar⁷⁾ și titlul ei slav e : **Давида пророка и царѣ пѣснн**. Unele dintre Psaltiri sunt și cu

1. Cf. în acest sens de pildă : mss Nr. 5, 6, 14, 17, 31, 36, 37, 38, 52, 69—71, 76, 77, 80, 83, 86, 96, 99, 135, 151, 153, 155, 156, 157, 158, 163, 176, 205, 268, 275, 324, 325, 332—333, 335, 336, 338, 352, 405, 413, 438, 450, 460, 466, 500, 511, 522, 525, 529, 556, 567, 577, 583, 585 și 590.

2. Și specificarea lor, după locul în care s'au scris, e următoarea : Nr. 8, 9 și 10, s'au scris în Moldova ; Nr. 206 și 360 în Țara Românească ; Nr. 7 și 653 în Transilvania ; Nr. 176, în mănăstirea bulgară Rylo, dela Athos ; Nr. 14 în Ungaria (la Șargorod) ; Nr. 354 în Bulgaria, iar Nr. 654 e în redacție rusească.

3. Și specificarea lor e următoarea : Nr. 186, 189—191, 195, 196, 198, 200, 453 și 510, s'au scris în Moldova ; Nr. 178—185, 192—194, 197, 199, 483 și 484, în Țara Românească ; Nr. 347, 410 și 618, în Transilvania ; Nr. 511 în Serbia, sau poate în Banat, unde a și fost găsit ; Nr. 460 în Volhynia (Rusia) iar Nr. 654 în orașul Melnic de pe Bug.

4. Și specificarea lor e următoarea : Nr. 22, 93, 201, 542 și 635 s'au scris în Moldova ; Nr. 202 și 487 în Țara Românească și Nr. 532 și 534 s'au scris în Transilvania.

5. Cf. în acest sens de pildă ms 100—în tâlcuirea lui Andrei din Alexandria.

6. Cf. în acest sens de pildă mss 85, 86 și 171.

7. Cu comentar cf. mss No. 217 — scris în Moldova ; Nr. 215 și 355 în Țara Românească, Nr. 205 în Serbia. Fără comentar cf. mss Nr. 1, 103, 174 și 505, scrise în Moldova și Nr. 3, 172, 173, 221 și 361, în Țara Românească.

tipic ¹⁾. Obicinuit însă Psaltirea nu cuprinde mai niciodată numai textul propriu al Psaltirei ci și o serie întreagă de rugăciuni, tropare și un acatist ²⁾ iar uneori chiar și micul ceaslov ³⁾.

În categoria a doua intră întâi *Liturghierul* ⁴⁾ — în titlu slav de obicei: **ОУСТАВЪ БОЖЕСТВЕННА СЛЪЖБЫ**, denumit și *slujebnic*. Urmează apoi *Ceasoslovul* ⁵⁾ denumirea e deci slavă, care are uneori la sfârșit și minologhionul — **МѢСЕЦОСЛОВЪ** ⁶⁾. Vine apoi *Octoihul* ⁷⁾ — în termen grecesc adoptat terminologiei slave: **ВКТАН** sau chiar curat grecesc: **ΑΓΓΙΡΕΣΤ** dar și în traducere slavă: **всемоусленик**. Grupa următoare o formează: *Psaltichia* ⁸⁾ apoi *Triodurile* — de post ⁹⁾ și al Florilor ¹⁰⁾, în terminologie slavă: **Триодъ рекомыи митаръ и фарисей** = Triodul zis al vameșului și al fariseului, denumire în legătură cu prima Duminecă cu care-și începe textul și **Триодъ цвѣтныи** sau în terminologie greacă, adecvată limbii slave: **Пентикостаръ** — numele grecesc al Duminecii tuturor sfinților. În continuare urmează: *Irimologiul* ¹¹⁾ — textul irmoaselor —; *Mineiurile*: pentru sărbători ¹²⁾ în text slav: **миней избрани** sau **празднични**

1. Cf. în acest sens mss Nr. 222—225 scrise în Moldova și Nr. 218 și 342 în Țara Românească.

2. Cf. în acest sens de pildă mss 1 și 342.

3. Cf. în acest sens de pildă ms Nr. 3.

4. Cf. în acest sens mss Nr. 229—235, 531 și 619 scrise în Moldova; Nr. 30, 228, 236, 651 și 652 în Țara Românească; Nr. 502 în Transilvania și Nr. 650 care e în redacție rusească, s'ar putea însă să fie scris în Moldova.

5. Cf. în acest sens mss Nr. 242 și 509 scrise în Moldova.

6. Cf. de pildă ms Nr. 82.

7. Cf. în acest sens mss Nr. 44, 243—249, scrise în Moldova; Nr. 39 scris probabil în Țara Românească; Nr. 40, 41 și 107 scrise poate în Transilvania și Nr. 450 scris la Athos.

8. Cea mai veche — Nr. 283 — e din sec. XVII și e scrisă în Moldova, cuprinde însă și text grecesc. Urmează apoi Psaltichiile rusești din sec. XVIII: Nr. 66, 67 și 422 — această din urmă însă poate fi datată și dela începutul sec. XIX. Tot Psaltichie e și ms Nr. 284 dar aceasta e *grecească*, deci greșit trecută între mss slave.

9. Cf. în acest sens mss Nr. 50, 51, 111 și 446 scrise în Moldova.

10. Cf. în acest sens mss Nr. 250 și 535 scrise în Moldova și 552 rusec.

11. Cf. în acest sens mss Nr. 371, 517, 524, 608—612, toate în redacție rusească, scrise însă în mănăstirile moldovenești — cele mai multe în epoca lui Paisie Velickovsky.

12. Cf. în acest sens mss Nr. 46 și 251, scrise în Moldova.

și lunare ¹⁾, în text slav: *мѣсець генсадин* — deci numele lunii ce cuprinde; *Trebnicul* ²⁾ — *трѣбникъ* — carte de ritual și tot aici intră și *Molitvelnicul* ³⁾ — cu extrase din Trebnic; *Tipicul* ⁴⁾ — *типикъ* (sau *вставка*) *црхковна сажетъ*; *Sinodicul* ⁵⁾ — pomelnicul nostru — și viețile de sfinți ⁶⁾. Și în sfârșit așa numitele *sbornice* — manuscrise miscelane — în care se cuprind texte pentru trebuința serviciului divin ⁷⁾.

A treia categorie o formează manuscrisele ce cuprind texte ale sfinților părinți sau învățați ai bisericii ortodoxe ⁸⁾.

1. Cf. în acest sens mss Nr. 60—62, 122—124, 267, 349, 454, 458, 518, 519, 536—540, 544—548, 572 și 615 scrise în Moldova; Nr. 254—262, 264, 266, 270, 271, 272, 339, 346, 455, 459, 464 și 489 — scrise în Țara Românească și Nr. 268, scris în Rusia.

2. Cf. în acest sens mss Nr. 237 și 239, scrise în Moldova; Nr. 238, 240 și 241, scrise în Țara Românească.

3. Cf. în acest sens de pildă ms Nr. 553, scris în Moldova.

4. Cf. în acest sens mss Nr. 81, 101, 209, 214, 219 și 557 (acesta e însă tipicul pentru masă: *Трапезный встав*) scrise în Moldova și Nr. 213 și 221 scrise în Țara Românească.

5. Cf. în acest sens *sinodicele* Nr. 529 și 530 și *pomelnicile*: Nr. 78 al mănăstirii Bistrița (Moldova) început în sec. XV, Nr. 168 al mănăstirii Neamț și Nr. 79, 463 și 500 de redacție rusească între cari, Nr. 500 e al mănăstirii Schitul Mare din fosta Polonie.

6. Păstrate în așa numitele *paterice*, în terminologie latină adecvată celei slave: *патерик* dar și curat slavonească: *штечник*. Cf. în acest sens mss Nr. 521, 565, 604 și 650, scrise în Moldova — o serie de vieți de sfinți sunt cuprinse însă și în *sbornice*.

7. Cf. în acest sens de pildă mss următoare: Nr. 38, 277—280.

8. Cf. în acest sens: *cuvintele lui Diadoh, episcopul Folikiei*, în mss 391 și 392; *disertațiile lui Dionisie Areopagitul*, în ms 456; *Cuvintele lui Ion Karpantinul* (Karpatijskij), în ms 385, scris în școala lui Velicikovskij din Moldova; *învățăturile* — *пѣчени* sau în termen grecesc adecvat limbei slave: *паронисис* — *lui Ețrem Sirul*, în mss 526 și 606, scrise în Moldova și în ms 290, scris poate în Țara Românească; *scrisoarea patriarhului Târnovei, Ețtimie către călugărul Ciprian dela Athos*, în ms 488; *texte ale lui Grigorie Sinaitul*, în mss Nr. 387, 408 și 589; *cuvântările lui Grigorie Teologul*, în mss 141 și 142, scrise în Moldova și în ms 341, scris în Țara Românească; *cuvântările lui Ioan Damaschin* — *иподѣкона и студента* — în ms 146; *Mărgăritarul* — *Маргаритъ* — sau *cuvântările lui Ioan Gură de aur*, în mss 136 și 541, scrise în Moldova și în ms Nr. 289, scris poate în Țara Românească; *lestvița* — *лѣстница, лѣстничник* — a lui *Ioan Scărarul Sinaiticul*, în mss Nr. 295 și 595, scrise în Moldova, Nr. 293 și 419 scrise în Țara Românească și Nr. 583 scris în afara regiunelor românești; *învățăturile privind viața aceluiași* — *Ioan Scărarul Sinaiticul* — *opera lui Simeon Polockij*, în ms 566; *cuvântările lui Isac Sirianul*, în mss Nr. 140, 379, 382 și 520, scrise în Moldova — se specifică în mss că textele în chestiune sunt o traducere din grecește în slavonește

A patra categorie o formează manuscrisele ce cuprind texte cu teologie dogmatică ¹⁾ polemică ²⁾ și de învățătură ³⁾.

După cum apoi o mare categorie o formează manuscrisele cu caracter privat : istorice ⁴⁾, juridice ⁵⁾, științifice ⁶⁾, beletristice ⁷⁾ și altele ⁸⁾.

Iar ultima categorie aparține manuscriselor miscelane ⁹⁾.

a lui Paisie Velicikovskij — și mss Nr. 329, 585 și 597, care sunt scrise în Rusia ; *cuvântările lui Marcu (Ioan) Postnicul*, în ms 409, — o traducere din grecește în slavonește datorită tot lui Paisie Velicikovskij ; *convorbirile spirituale (СВѢТАХЪ ДЪХОВНЫХЪ) ale lui Macarie Egipteanul* în ms 166, scris în Moldova ; și în ms 373 — traducere din grecește de P. Velicikovskij ; *cuvântările lui Nicon Muntenegreanul (НЫКОНЪ ВЪ ЧИОНѢ ГОРѢ)*, în mss 366 și 401 ; *disertațiile lui Nil Sinaiticul*, în ms 499 ; *cuvântările* — în întregime și în parte — *lui Nil Sorsky*, în mss Nr. 69, 399 și 558 ; *cartea lui Iov — în talmăcirea diaconului Olimpiador* — în ms 96 ; *viața lui Paisie Velicikovskij*, în mss 350 și 551 : *cuvântările* — în întregime și în parte — *lui Petre Damaschin*, în mss 395 și 591, scrise în Moldova și în ms Nr. 405 scris în Rusia ; *cuvântările lui Simeon Metafrast numit și Noul Teolog* — în mss Nr. 578 și 592, scrise în Moldova : opera — *ВѢКНЦЪ ВѢРЪ КАДОЛНИЧЕСКА* = cununa credinței ortodoxe, a lui Simeon Polocky, în ms Nr. 378, scris în Moldova ; *instituțiile — УРАДНИНА* — lui Teodor Studitul, în mss 574 și 596, scrise în Moldova ; *talmăcirile lui Teodorit, episcopul Ciprului*, în ms 568, scris în Moldova ; *talmăcirile la evangheliile ale lui Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei*, în mss 97—99 ; textul *Rai* al lui Calist patriarhul Constantinopolului, în mss 167 și 569, scrise în Moldova ; *drumul împărătesc al crucii domnului (ЦАРСКИН ПЪТЬ КЪ КРЕСТА ГОСПОДИНУ)* a lui Ioan Maximovici, arhiepiscop al Cernigovului, în ms 71 ; textul celor *patru extreme (ПОСАТДАНУХА)* : moartea, judecata, iadul și cerul în mss 556 și 593 și părți din opera lui Petru Damschin, în ms 659. Dar în cele de mai sus nu am menționat decât mss speciale cari cuprind pomenitele texte nu și cele existente în codice miscelane — *sbornice*.

1. Cf. în acest sens de pildă mss Nr. 80, 369, 393 și 467.

2. Cf. în acest sens de pildă catihisisul lui Teofan Procopovici, episcop al Novgorodului, cuprins în ms 70.

3. Cf. în acest sens de pildă ms 466, cu predică.

4. Cf. cronica lui George Amartolos — în mss 320 și 321, scrise în Țara Românească și cronica denumită de Ioan Bogdan : *letopiseșul dela Bistrița*, aflată în partea finală a ms Nr. 649. Tot în cadrul mss istorice intră : *cronica de chilie (ЛѢТОПИСЬ КИЛИЙСКИ)* a lui Dimitrie mitropolit de Rostov, aflată în mss 559 și 563, scrise în Moldova ; o *genealogie sârbească sau ilirică (Родословіе сербское или иллирское)*, cuprinsă în ms 77, scris în Serbia ; *istoria Bulgarilor* (cuprinde pe lângă o *царствѣ болгарстѣмъ* și o *оучителухъ словенскихъ* și o *святыхъ болгарскихъ*), scrisă de Paisie de Hilandar și aflată în ms 438 ; *istoria dărâmării Ierusalimului și a cuceririi Constantinopolului*, cuprinsă în ms 352, scris în Serbia, cum și o parte dintr-o istorie bisericească, aflată în ms 322.

5. Cf. în acest sens *Nomocanonul (СВЯТЫХЪ И ПРАВОСЛАВНЫХЪ АПОСТОЛЪ ПРАВИЛА)* sfinților Apostoli, în ms 340 și apoi cel al lui Matei Vlastaros (sintagma) în mss 131, scris în Moldova și în ms Nr. 286 ; tot *nomocanoane* cuprind și mss

Importanța manuscriselor. Se știe că o bună parte dintre cele mai vechi manuscrise slave n'au nici o dată. Datarea apare pentru unele din ele, în secolul XI, pentru manuscrisele slavo-române însă, elementul datării apare la începutul secolului XV. Și primul text slavo-român datat este pomelnicul mănăstirei Bistrița din Moldova, care poartă data de an 1407. Dar forma în care avem astăzi pomelnicul în chestiune nu este cea originală ci o copie făcută la mijlocul secolului XV¹⁰). Al doilea manuscris datat este evanghelia slavo-greacă, pe care a scris-o în 1429 monahul Gavril, fiul monahului Paisie Uricul¹¹). Dintre manuscrisele slave, existente astăzi în Biblioteca Academiei Române, cel mai vechi manuscris datat este Psaltirea cu comentariu, scrisă în Serbia la anul 1346¹²).

Atât prin caracterul lor intrinsec cât și prin prezența la o bună parte dintre ele a însemnărilor contemporane ale scribilor, sau posterioare, manuscrisele slave ale Bibliotecii Academiei Române prezintă o deosebită importanță pentru trecutul românesc. Căci însemnările amintite redau diferite evenimente isto-

449 — aici și un text de întrebări și răspunsuri — și 461 — acesta din urmă e scris în Țara Românească.

6. Intre acestea sunt de semnalat : mss medicinale Nr. 169 și 498 ; de botanică : (жланик) Nr. 498 ; apoi : un studiu geologic asupra Țării Românești — în ms 325 ; un *epistolar* bulgar, în mss 413 ; *gramatici ale limbii slave bisericești* — în mss 386, 402 și 576 ; o *bucovină* neobulgară — cuprinsă în mss 620 și un glosar slavo-grec, cuprins în ms 451.

7. Cf. în acest sens de pildă romanul : *Viața lui Varlaam și Ioasaf*, în ms 132.

8. Cf. în acest sens de pildă mss școlare — cuprind cursuri audiate de diferite persoane — Nr. 424—431, 470—476, 481 și 482.

9. Codicele miscellanee poartă numele slav de : *sbornice* (la singular *сборник*) și ele sunt următoarele : Nr. 164, 165, 220, 280, 296, 297, 302, 309, 311, 313, 314, 317, 319, 370, 372, 374—377, 381, 383, 384, 394, 397, 400, 516, 523, 549, 552, 562, 570, 571, 575, 579—582, 587, 599, 603 și 605, scrise în Moldova ; Nr. 277—279, 298, 303—308, 310, 312, 315, 318, 327, 330, 331, 345, 421, 495, 598, 600 și 601, scrise în Țara Românească ; Nr. 406, 497 și 501, scrise în Transilvania ; Nr. 522 și 525 scrise în Galiția și Nr. 577, scris în Lavra dela Kiev. Tot codice miscellanee sunt și Nr. : 68, 74, 76, 130, 134, 135, 138, 148—162, 298—301, 316, 332, 334, 348, 357, 358, 362, 364, 367, 398, 403, 404, 407, 447, 485, 494, 567 584, 588 și 607.

10. Cf. Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirei Bistrița (Moldova)*, în editura Fundației Regele Carol I, sub tipar.

11. Cf. pentru această evanghelică : Ion Bianu, *Documente de artă românească veche din manuscrise vechi*, fasc. I, București, 1922, tabla X.

12. Cf. ms sub cota : 205, f. 421^v.

rice, politice, etc., a căror semnalară nu e lipsită de interes. Ne îngăduim a semnala câteva dintre aceste note.

Astfel manuscrisul Nr. 49 — un Mineiu — cuprinde o însemnare în care e vorba de invazia din 1620 în Polonia a lui Skendir paşa. Şi cuprinsul acestei note, în traducere românească, e următorul : „† această sfântă carte numită Mineiu a cumpărat-o robul lui Dumnezeu Lucaci Uricarul şi cu soţia lui Măriica din mâinele păgânilor agareni (turci) când au cutropit ţara Leşască cu Skendir paşa şi cu Galga sultanul. Şi au dat-o în sfânta mânăstire numită Vizantia pentru pomenirea lor şi spre pomenirea părinţilor lor. Să fie lor pomenire neclintită de nimeni, în veci, în sfânta mânăstire. Dacă careva din neamul nostru sau din seminţia noastră se va amesteca a o lua sau a o vinde din sfânta mânăstire acela să fie de trei ori blestemat şi procler şi anathema şi să aibă soartă cu Iuda şi Arie şi cu necredincioşii Jidovi dela Domnul Dumnezeu, sângele lui asupra lor şi asupra copiilor lor.

Şi eu Lucaci Uricar am scris în anul 7129 (=1620) Noembrie 25 în zilele binecinstitorului Io Alexandru voevod fiul lui Iiaş voevod, domn al ţării Moldovei ¹⁾. Faptul notat e un indiciu că manuscrisele religioase, din ţări cu cultură slavă, pătrundeau la noi şi prin alte mijloace decât cele obişnuite.

Un tipic din 1531 — e vorba de manuscrisul No. 221 — are la sfârşit următoarea notă interesantă : *Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea sfântului Duh eu păcătosul şi cel mai mic între călugări, nevrednicul rob al lui Hristos, ierodiaconul Teofil, am scris această carte în ţara Ungrovlahiei, în mânăstirea numită Bistriţa, aşezată la poalele dealului numit Păpuşa, unde este truda şi ctitoria băniei, cu binecuvântarea părintelui nostru, a iequmenului ieromonah kir Misail şi din po-*

1. In text slav : † Сѣ свѣтаа кнѣга рекома мѣню кспна рсе (sic) кожѣю Лскач Урикар и сжжителница яго Мхрѣнка из рска поганѣи агаркнѣи когда плѣнниша зѣман Лѣчское съ Скendir пашкѣ и съ Галга солтанѣи. И дадан ѣа въ свѣтаа монастѣр называемѣаг Бн-зантию въ задѣши нх и въ задѣши родителѣм нм да бздѣт нм памѣт непоршѣла (sic) николиже ѡ вѣки, въ свѣтаа монастѣр. Пирѣ кто шт родѣ наш или шт нашего плѣмѣ-ниці ѡмнишатиѣ бззѣти или продати из свѣтаа монастѣр тот да бздѣт тѣжкѣт и проклѣт и анадема и да имат счастѣ съ Исѣо и Преркѣ (sic) и съ невѣрными жидоѣе шт Господа Бога, крѣя яго на нх и на чѣдах нх.

И аз сам Лскач Урикар написах, лѣто 7129 ноевриа кѣ въ дѣнии благочестиваго Іоу Плагандра коевода сѣнс Еланш (sic) воеводѣ, господинѣ зѣман Молдавскон (cf. marginaliile filelor 157^v — 160^r).

runca robului lui Dumnezeu, ierodiaconul Teodor, eclesiarhul aceleași mănăstiri, fie-le lor vecinica pomenire, în anul 7000 și 39 (=1531) în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domn Io Vlad voevod, fiul fostului voevod Vlad cel Tânăr, a cărui viață a luat sfârșit în zilele lui Basarab voevod. Deci plecând genunchiul mă rog și conjur pe cei cari o vor cânta sau o vor citi, sau o vor copia, dacă va fi ceva greșit, cei cari cântă din iubire... pe cel care s'a trudit la aceasta pe mai sus pomenitul monarh, cu osârdie să-l binecuvântați iar nu să-l blestemați. Pentru-că n'a scris duh sfânt nici înger ci mână de lut și păcătoasă și duh măhnit, nefericit și păcătos. Ca și voi să vă învredniciți a auzi acel bun răspuns al înfricoșatei și neșăfarnicei judecăți : Veniți binecuvântații Tatălui Meu de moșteniți împărăția pregătită vouă dela alcătuirea lumii. Pe el îl vom dobândi noi toți cari îl slăvim împreună, pe Tatăl, pe Fiul, și pe sfântul Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, amin ¹⁾).

Nota din manuscrisul Nr. 346 ne arată descendența din Basarabi a lui Șerban Cantacuzino și însemnarea în cauză are următorul cuprins : *In numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh amin, această sfântă carte numită Mineiu am scris-o eu prea păcătosul ieromonah Anania în sfânta mănăstire Bistrița, din porunca preacuviosului părintelui nostru kir Paisie arhimandrit, în zilele lui Ion Șerban Cantacuzen, al lui Basarab cel Tânăr voevod. Și ctitor fiind : Constantin Brâncoveanul, marele spatâr. In anul 7195=(1686), luna Decembrie zile 22, Domnului*

1. In text slav : Прозволи́емъ О́тца и по(спѣши́емъ) Сына и свѣщеніемъ свѣтѣго ДС҃ха <аз>грѣшнн и мѣшнн кз инщѣхъ недостѣннн Христѣ раба иеродіаконѣ Ошѣдрѣ сѣписѣхъ сѣю книгѣ въ земли Сѣрѣвѣлѣхнскѣи кз мнѣшастыри зоволима Быстрица, прилежнѣ въ подкрялн горы глаголюемы Папѣша, идеже есть потрѣждннн и <к>тѣгорн Банн сѣ благословеніемъ о́тца нашнго и҃сѣмнѣна иеромонаха курз Мисанла и повелѣніемъ раба кожнѣ иеродіакона Ошѣдора еклесіарха тогожде монастыра нм же бѣди вѣчнаа памѣат, въ лѣто 7195 и 39 въ дннн благочестнѣнаго и христолоубнѣнаго господннѣна Іуѣ Влада коеводы, сынѣ бывшаго Влада коеводы младаго, нже прѣіть конѣць жнтію въ дннн Басараба коеводн. Тѣм же колѣнкѣ прѣклѣнь, молкѣе и мнѣосѣдѣю поюшнмъ нан чѣтврнмъ нан прѣписѣшнмъ, аще бѣдетъ что погрѣшнѣно, поюше любѣви радн. . . . ѡ сем потрѣднвшѣаго сѣ . . . речннѣнаго мннха, съсѣдно блѣгословнте а не клѣнѣте. Поннже не писа ДС҃хъ свѣктнн нн аггѣль, нѣ рѣка гѣлѣшна и кренна и ДС҃хъ оунымын, шкаанннн и грѣшннн. Да и вы спѣодѣнтѣсе оуслышнте стѣрашнѣнаго и нѣанцѣмѣрнаго сѣдѣнѣ, блѣгыннн шнѣ штѣктѣ : Прнндѣте блѣгословннн О́тца Моѣго, насѣдѣнтѣ оуготованное раба царствіѣ шт сложеннѣ мнѣ, и҃гоже бѣди оудѣнтннн вѣсѣмъ намѣ славыщѣ вѣсн кспно, О́тца и Сына и свѣтѣаго ДС҃ха и нннѣкѣ и прнсно и въ вѣкы вѣкѣмъ амннх.

*nostru mărire în veci, amin*¹⁾). Aceiași manuscris mai dovedește că chiar și la 1686 cultura slavă era la noi încă în floare.

O notă din manuscrisul Nr. 423 pomenește de o biserică din Buceag, țara lui Cantemir pașa. Și în traducere această notă are următorul cuprins : † *această carte a cumpărat-o Hagi Constantin, să fie la sfântul hram din țara lui Cantemir pașa, în anul 7131 (=1623²⁾).*

O notă din manuscrisul 446 — un *Triod* din 1660 — ne arată că vechii noștri scribi atunci când nu mai cunoșteau expresiile slave nu se sfiau să le întrebuițeze pe cele românești. Și această notă, a cărui început slav în traducere românească e următorul : † *această carte numită Triod a scris-o Vasile dascal din Focșani, sfârșește prin următoarele cuvinte românești : den Slobozie postelnic cel mare*³⁾.

O însemnare din manuscrisul Nr. 489 — un *Mineiu* — ne relatează pe larg lupta din 1653 Martie 25, dintre Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan. Și cuprinsul ei e următorul : † *Isus Hristos Nica. Această carte anume Mineiu din luna Septembrie până în luna Ianuarie 30 până la al 3 sfânt, a dăruit-o robul lui Dumnezeu Nistor anume lui popa Ioan când a șezut în satul Holucești ca să fie la el neclintită și copiilor lui în veci. Și a dat-o pentru sufletul său și al soției sale Ana și pentru al copiilor săi și pentru al părinților săi și pentru al fraților săi anume : Miron, Dumitru, Vasile, Grigori, Crăciun și pentru întregul său neam. Și a dat-o cu limbă de moarte, înaintea tuturor fraților săi și a soției sale și a copiilor săi, pentru slobozirea păcatelor și pentru mântuirea sa. Și cine se va sili a o lua dela acel preot să fie blestemat de 318 părinți și de însuși stăpânul Hristos în vecii vecilor.... în satul Holucești de pe Siret la Vasile hatman, când s'a ridicat*

1. In text slav : *Въ намѣ Оубца и Сина и свѣтлаго АѢха аминѣ, сло свѣтслю книгѣ глаголемыи минни исписахъ азъ многогубшныкъ Панаѣа гезмонахъ въ свѣтслю монастырѣ Биструнцѣ, повеленіемъ прѣподобнѣишаго оубца нашего кюр Панаѣа архимандрита, въ дѣни Іван Шербанѣ Кантакѣзин Басарака Бовода маады. И ктиторѣи бывѣ Костандинъ Буанкокиѣса вел спатар, в аѣто аѣрче, мѣсеца Декимврія, дѣни ѣв Корѣ нашемѣ слава въ вѣкы аминѣ (cf. f. 131^v).*

2. In text slav : † *сѣ гнига е кѣпна Хаун Костандин да е на свѣти храмъ въ землѣ Кантемир пашикъ въ аѣто аѣрѣа* (cf. fila ultimă, recto). Cf. pentru Cantemir, mărzae din Buceag și pașa de Silistra, Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București 1899. p. 222—227.

3. In text slav : † *сѣа книга рекомаѣа триѣа дописѣа ин Баснаѣ Даскаѣ шѣ Фокшани* (cf. f. 1).

Ștefan vodă asupra lui Vasile vodă, din țara sa. Și au venit într'ajutor lui Ștefan vodă mulțime de unguri și a alungat Ștefan vodă pe Vasile vodă până în țara Leșască până la Cameneș. In anul 7161 (=1563) în luna Martie ziua 25, s'a ridicat, să se știe¹).

Manuscrisul Nr. 505 — O Psaltire — cuprinde la sfârșit o notă în cirilica românească, care de fapt e o traducere a unei alte note vechi slavonești, în care se arată că Psaltirea a fost scrisă în Moldova la 1523 de Macarie, pentru mitropolitul de atunci al Moldovei, Teoctist. Și întrucât Macarie în cauză e cel care la 1531 devine episcop al Romanului cartea lui capătă în mânăstirea Râșka, unde e și înnoită la începutul secolului XVIII, o conservare specială. Iată cuprinsul însemnării în chestiune : *Această Psaltire o au scris părintele Macarie, părintelui său arhiepiscopului țarei Moldovei kir Teoctist vâlăt 7031 (=1523). Iară după mutare svinției sale către Dumnezău în mânăstire Nēmțului, mai pre urmă de Dumnezău alesul Teofan mitropolitul, ucenicul părintelui cu svinții odihnitului episcopului Macarie, văzind lucrul mânărilor svinției sale, și fiind tras de dragostē părintelui său, au dorit să aducă această psaltire la sine, nu cu vr-o asuprială carē cumva ce cu voia igumenului și a tot săborul mânăstirii Nēmțului s'au tocmil și au dat pre dânsa 30 de taleri de argint și au dat și altă psaltire în locul aceștia, întru pomēnire părintelui ce-i scris mai sus și o a o dat la besēreca svinției sale unde-i hramul Nașterii Inainte mergătorului Ioan ²) în mânăstire Răckăi să fie pravilă numai în postul cel mare pre această psaltire pre cine*

1. In text slav : † Ісѣ Христѣ Никѣ. Глѣ кинѣс на нмѣ Мнни ѡт мѣсца Септѣрѣа до мѣсца Генарѣа лѣго до гѣ сѣктитѣа, дозѡвал рѣк Божїи Нистѡз на нмѣ попѣ Іѡанѣ когда прѣкѣзѣвал ѣ село Холшчирн да ѣдет ѣ него непоколонѣимо н чедѡм ѣго ко рѣкн. И даа ѣст ю за сѡѡе дѡшѣ н за подѡсѣжѣне сѡѡе ѣнна н за чедѣ сѡѡи н за родитѣл сѡѡи н за братѣю сѡѡе на імѣ Мнзон, Дѣмитрѣс, Васнлїѣ, Григорїѣ, Кїркѣшн н за всѣ рѡд сѡѡи н даст ю сѡѡзѣтаннѣа ѣзѣком прѣд ѡсѡмн братїи сѡѡнѣи н подѡсѣжѣл сѡѡнѣи н прѣд чедѣ сѡѡнѣи за ѡтпѡсѣрѣнїне грѣхѡв н за сѡѡе спасенїѣ. И аще кто опонѣдѣтсе ѡтѣтн ѡт того ѣнезѣна да ѣдет прокѡлет ѡт тїи ѡтѣцѣх н ѡт сѡѡмогѡ влѣдїкн Христѣа ко рекн реком. . . . . вѣше вѣз село Холшчирн на Сирѣт ѣ Васнлїи Хѣтаман, тогда ѡздѣянгѣс Сѣѣфан ѡдѣ на Васнлїи ѡдѣ ѡт сѡѡи землї. И прїдѡша на помѡщї Сѣѣфан ѡдѣк ѣмножѣство ѡгрн н погна Цѣѣфан ѡдѣ за Васнлїи ѡдѣ до Лѣдскїи землн до Камнїи. К лѣто ,рѣдѣа, мѣсца Мартїа кѣ дѣн ѡздѣянгѣс да се знаѣт (cf. această notă în ms, la sfârșitul pomenirei Sf. Andrei, din 30 Noembrie).

2. Cuvintele : *Nașterii Inainte mergătorului Ioan*, în text sunt în slavonește : рождѣство прѣдѣтѣча Іѡанна.

va alege Dumnezeu, iară într'alte zile preste an să nu o poarte niț în beserecă niț prin chilii. Iară de va îndrăzni cineva fără de poronca părintelui ce-i scris mai sus sau s'o poarte din mână în mână sau din mânăstire să o scoață, pre unul ca acela îl blastămă foarte rău în ispisohul cel vechi precum să vede aicē la scândură. Iară noi am apucat mai pre urmă de cetia pre această psaltire în besereca lui sfânt Nicolae ¹⁾ numai în postul cel mare iară într'alte zile preste an nime nu înbla niț o purta. Pentru acē știind-o că-i scrisă de mâna părintelui Macarie și văzind-o răsipită eu smeritul și mai micul întru eromonahi Ghedeon am plătit de o au strânsu și o au legat să fie în besereca lui sfânt Nicolae la Răčka. Iară cine va îndrăzni să o fure sau să o scoață într'alt loc fără de poronca nastoatelului ²⁾ dela mânăstere Răčcāi, unul ca acela să fie sup blăstămul ispisoscului celui vechi în veți neertat amin. Iară eu ticălosul mă smerescu molitvelor voastre să mă ertați și Dumnezeu să vă iarte. Vălēt 7224 (=1716) luna ³⁾ Mai 25 zile ⁴⁾.

Manuscrisul Nr. 508 — un Penticostar scris în Moldova la 1564 de un popă Daniil din Balilești ⁵⁾ — ne amintește într'o notă românească dela sfârșit de porecla lui Ștefăniță Lupu — Papură Vodă. — Și această notă are următorul cuprins: în zilile lui Paporă vovoda și cu doamna lui Marpida.

Sunt apoi diferitele reflecții ale scribilor. Așa în manuscrisul Nr. 189 — fila 279^r — avem următoarea însemnare, scrisă în a doua jumătate a secolului XVII: + că dē hi cerul tot hărtie și stēlele tot diaci și mare tot cernelă și iarba tot condēe încā n'are putē scrie păcatele oamenilor. Iar în manuscrisul Nr. 534 — fila 29^r — găsim reflecție ⁶⁾, ce în traducere românească are următorul cuprins: reține pe dinafară, înțălept vei fi, vrei frate să

1. Cuvintele: *Sfânt Nicolae*, în text sunt în slavonește: свѣтѣи Николае.

2. Forma slavă настоатель = conducător, românizată.

3. În text e în slavonește: мѣсьца.

4. În text e în slavonește: дни.

5. Cf. în acest sens următorul cuprins al însemnării de pe vers-u-l ultimei file a ms: † ИЗЪВОЛЕНІЕМЪ СѢТЦА И СЪ ПОСПИШЕНІЕМЪ СЫНА ИСПИСАСА СІА КНЫГА РЕКОМН ПЕНТИКОСТАРЪ ВЪ ЛѢТО 7202, РОКОЖ МНОГОМ ГРѢШНАГО ПОПА ДАНИИЛА ШТ БАЛЛЕШЦЬ (= + Prin voia Tatălui și cu ajutorul Fiului s'a scris această carte zisă Penticostar în anul 7072 (=1564) cu mâna prea păcătoșului popă Daniil din Balilești).

6. În text slav: держан оуѣтнѣ, разѣмѣ боудеши; хочени ли, брати донти писаскон науѣки бези про то перо часто оу роуѣки; познан на лѣти лѣтероуѣ не жалоуѣи папѣроуѣ, а часом не лѣпоуѣнсѣ прописати и по....

ajungi știința scrisului, ia deci pana des în mână, uite-te la cursul literii, nu cruța hârtia, iar cu vremea nu te rușina a scrie...

Școala slavo-română din Transilvania. Dar manuscrisele Nr. 7, 347, 406, 410, 411, 497, 501, 502, 532, 534, 618 și 653 ne dovedesc că nu numai în Moldova și Țara Românească existau școli de cultură slavo-română ci că o atare școală era cunoscută și în Transilvania. Școala din Transilvania se apropia de cea din Țara Românească. Se deosebea însă de aceasta din urmă printr'un duct mai puțin îngrijit, și în ornamentație era mult în urma celei din Moldova și Țara Românească. Toate manuscrisele amintite mai sus sunt scrise în Transilvania. Sunt deosebit de interesante apoi și unele dintre însemnările ce cuprind. Așa manuscrisul Nr. 410 a fost dat unei biserici drept dușegubină — în notă e *șugubină* — a unui fițor a lui Mihăilă a tâlharului, o au dat să fii pomană anume lui Ananie. Și manuscrisul se dă pentru *șugubină* în anul 1673 *vă dni Ioan kral Apafy Mihau* ¹⁾ — deci influență munteană în titlul *Ioan*, adăogat la numele craiului *Apafi* ²⁾.

Despre școala slavă dela schitul Poiana Mărului. În secolul XVIII — și mai ales în a doua lui jumătate — dar și la începutul secolului XIX, cultura rusă bisericească era foarte răspândită la noi mai cu seamă în mănăstirile din Moldova. Între aceste mănăstiri excelează, am putea spune, schitul Poiana Mărului, unde era organizată o școală, în toată puterea cuvântului, de scribi slavi. Între acești scribi o activitate întinsă a depus ieromonahul Mitrofan, care a transcris o serie întreagă de manuscrise slave, traduceri din grecește ale cunoscutului arhimandrit Paisie Veličkovskij, fost stareț al mănăstirii Neamț ³⁾.

Despre ornamentația manuscriselor. Dar manuscrisele sunt importante și prin bogăția ornamentației ce prezintă unele dintre ele. Așa e manuscrisul Nr. 13 — un tetravanghel scris la 1643 de monahul Mardarie — probabil în mănăstirea Căldărușani, — cu miniaturi foarte frumoase lucrate de popa Vlaicul. Frumoase miniaturi cuprinde apoi manuscrisul Nr. 170 — un Liturghier scris la 1643 de un Ivenco în episcopia Rădăuți, dar cu cheltuiala marelui logofăt Teodor Ivanovici,

1. În ms nota începe din josul filei cu *zaciata* 3 din evanghelia lui Marcu.

2. Semnalăm aici și ms 623 care are pe vers-ou-1 primei file, între alte note românești, și una din 1719 Martie 26, cu un bust — desemnat destul de reușit — probabil al celui care o scrie, care are pe cap o căciulă țurcănească.

3. Cf. ca atari mss de pildă Nr. 373, 375, 379 și 382.

făcut apoi dar mitropolitului Moldovei Veniamin. Tot așa frumoase miniaturi cuprinde și manuscrisul Nr. 651 — un Liturghier scris la 1654 în mănăstirea Brâncoveni¹⁾. Apoi ca manuscrise cu vignete, inițiale, titluri și glose marginale, lucrute în aur și culori, semnalăm următoarele : Nr. 10 — un tetravanghel moldovenesc ; Nr. 29 — un Liturghier din secolul XVII ; Nr. 93 — un Apostol, scris la 1500 sub Ștefan cel Mare, de un Teodor ; Nr. 221 — un Tipic, scris în Țara Românească la 1531 ; Nr. 236 — un Liturghier, scris deasemeni în Țara Românească dar la 1649 ; Nr. 505 — o Psaltire moldovenească din 1523, despre care ne-am ocupat mai sus. Manuscrise frumos împodobite sunt apoi : Nr. 178 — un tetravanghel scris în Țara Românească ; Nr. 199 — deasemeni un tetravanghel ; Nr. 208 — un Tipic, scris în Țara Românească ; Nr. 234 — un Liturghier scris în Moldova ; Nr. 262 — un Mineiu scris la 1521 în mănăstirea Bistrița din Țara Românească ; Nr. 263 — un Mineiu scris în Țara Românească ; Nr. 628 — o Psaltire scrisă în Moldova și Nr. 652 — un Liturghier scris la 1677 în mitropolia București.

Studiile de până acum asupra manuscriselor. O bună parte a manuscriselor slave, existente astăzi în Biblioteca Academiei Române și anume Nr. 1 — 325, 357, 358 și 649 au fost studiate pe larg de cunoscutul cercetător rus A. I. Iacimirskij, în lucrarea sa : *Славянскія и русскія рукописи румынскихъ библиотекъ*²⁾. Însă studiul lui Iacimirskij e

1. Un manuscris cu miniaturi e și Nr. 193 — un tetravanghel scris în Țara Românească — fiind însă prost conservat mai toate miniaturile sunt stricate.

2. Publicată în 1905 la S. Petersburg ca tom LXXIX din *Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи наукъ*. În lucrarea lui Iacimirskij mss sunt descrise după depozitele în care acestea se găseau atunci când Iacimirskij și-a lucrat studiul. Și în acest caz mss Biblioteca Academiei Române Nr. 1—83 sunt descrise la p. 85—220 (Nr. lui Iacimirskij sunt : 1—65, 67 și 84) ca fiind în depozitul Academiei Române ; Nr. 84—165 sunt descrise la p. 616—797 (Nr. lui Iacimirskij sunt : 1—4, 6, 8, 9, 12—13, 15—17, 19—24, 29, 31—35, 37—62, 65—70, 72—80, 82—90, 92, 93, 95—98, 102, Nr. 20 și 106 Iacimirskij le descrie după catalogul lui Melhisedec) ca fiind în depozitul mănăstirii Neamț (de aici apoi au trecut în depozitul Academiei Române) ; Nr. 166—169 sunt descrise la p. 567, 573, 572 și 556 (Nr. lui Iacimirskij sunt : 128, 178, 174 și 18) ca aparținând bibliotecii manuscrise ale lui Paisie Veličkovskij și a ucenicilor săi (cari se aflau deasemeni în mănăstirea Neamț, de unde împreună cu mss precedente au trecut în depozitul Academiei Române) ; Nr. 170 e descris la p. 853—854 (Nr. 2 al lui Iacimirskij) ; Nr. 171—325 sunt descrise la p. 245—511 (Nr. lui Iacimirskij sunt : 1—6,

plin de greșeli și omisiuni. Și în acest sens sunt de reținut în primul rând datarea greșită a o serie întregă de manuscrise; căci din 327 manuscrise, studiate de Iacimirskij, cel puțin 39 sunt datate greșit ¹). Urmează apoi omisiunea a unora dintre însemnările cari datează manuscrisele ²); cercetarea superficială a textului în sine a manuscriselor ³); redarea greșită a pagi-

8, 13, 14, 16—26, 28—30, 32—40, 42—104, 106, 107, 109—129, 131—132, 134—152, 154—168, 170—172) ca fiind în depozitul Muzeului de Antichități din București (de unde apoi au trecut în depozitul Academiei Române); Nr. 357 e descris la p. 844—846 ca aparținând mănăstirii Bisericieni, de unde a trecut în Muzeul de antichități (iar de aici în cel al Academiei Române); Nr. 358 e descris la p. 479—481 (la Iacimirskij Nr. 153) ca aparținând Muzeului de Antichități, iar Nr. 649 — ce cuprinde între altele cronică numită de Ioan Bogdan *letopisețul dela Bistrița* — e descris la p. 839—842.

1. Astfel mss Nr. 3, 7, 11, 18, 39, 87, 90, 97, 98, 105—108, 112, 120, 121, 126, 259, 261, 263—265, 287, 298, 300, 301, 303—306, 320, 321, descrise de Iacimirskij la p. 85—155 (sub Nr. 3, 7, 11, 18 și 39), 626—686 (sub Nr. 4, 9, 20, 33—35, 37, 41, 49, 50, 55), 400—508 (sub Nr. 100, 102, 104, 106, 107, 131, 143, 145, 146, 148—151, 166 și 167) și datate de el *prin sec. XV* sunt de fapt din sec. XVI — (pentru unele scrise pe hârtie — Nr. 11, 18 — atestă filigranele, pentru altele : comparația cu cele din aceeași epocă, datate precis sau după însemnările din interiorul lor. Acelaș lucru și cu mss următoare : Nr. 27 — e din secolul XVII o atestă și nota din interiorul primei scoarțe — scrisă la 1618 Martie 14, pe când la Iacimirskij (p. 138, Nr. 27) e din sec. XVI; Nr. 30 e din sec. XVI, o atestă nota scrisă în timpul lui Mihai Viteazul, pe când la Iacimirskij (p. 144, Nr. 30) e din sec. XVII; Nr. 45 e din sec. XVIII, pe când la Iacimirskij (p. 162, Nr. 45) e din sec. XVII; Nr. 100 e din sec. XV, pe când la Iacimirskij (p. 653, Nr. 23) e din sec. XIV; Nr. 116 e din sec. XVII, pe când la Iacimirskij (p. 673, Nr. 45) e din sec. XVI; Nr. 193 e din sec. XVI, o dovedește filigrana, pe când la Iacimirskij (p. 322, Nr. 30) e din sec. XVII; și Nr. 283 e din sec. XVII, la Iacimirskij însă (p. 430, Nr. 126) e din sec. XVI.

2. Cf. în acest sens de pildă nota din ms 218 — care arată că ms a fost scris de un Macarie la 1573 (la Iacimirskij, p. 358—359, Nr. 57, nu există) și cea din ms 221 — care arată că ms s'a scris la 1531 de ierodiaconul Teofil în mănăstirea Bistrița din Țara Românească (la Iacimirskij, p. 367—368, Nr. 60, nu există).

3. Cf. în acest sens de pildă : ms 7, scris în Transilvania, despre care însă Iacimirskij spune (p. 97, Nr. 7) că e scris în Moldova; ms 97 — cuprinde tălcuirea lui Teofilact arhiepiscopul Bulgariei la evanghelia lui Matei (la Iacimirskij, p. 646 Nr. 20); e la a lui Marcu ms 236, scris de diaconul Mihail, e descris superficial de Iacimirskij (p. 377—380, Nr. 75, nici nu arată cine l-a scris); Nr. 259 e scris în Țara Românească, la Iacimirskij însă (p. 400, Nr. 100) se arată că e scris în Moldova; tot așa e scris în Țara Românească și ms Nr. 265 (la Iacimirskij p. 406 Nr. 107, în Moldova).

nației¹⁾ și citirea greșită a însemnărilor existente în manuscrise²⁾ cum și omisiunea a multora dintre ele.³⁾

De curând însă a apărut un nou studiu asupra manuscriselor slave din Biblioteca Academiei Române. Ne referim în acest sens la lucrarea doamnei Ecaterina Șt. Piscupescu, susținută ca teză de doctorat la Facultatea de Filosofie și litere din București, în Iunie 1938, și apoi publicată în cursul anului 1939 sub titlul: *Literatura slavă din Principatele Române în*

1. Cf. în acest sens de pildă : ms 36—are 195 file, la Iacimirskij, (p. 152 Nr. 36, circa 60 file) ; ms 47—are 299 file—la Iacimirskij (p. 163 Nr. 47) 406 file ; ms 49 — are 248 file, la Iacimirskij, (p. 165, Nr. 49 „circa 200 file”) ; ms 184 are 355 file, la Iacimirskij (p. 302, Nr. 20) „circa 150 file” ; ms 301 cuprinde 580 file, la Iacimirskij (p. 458, Nr. 146) are 479 file și ms 63 care are 292 file, la Iacimirskij paginația e cu totul omisă (cf. p. 181).

2. Cf. în acest sens de pildă : notele din ms 39, din care cea dela fila 178 e din vremea lui Mihail Racoviță, Iacimirskij însă (p. 154) citește *Mihai Rasov* ; *Toader zlac* ; nota IV tot din acelaș ms, începe cu : *cel ce va strica acest ispioc iar nu cel ce va răca* ca la Iacimirskij (p. 155 și care și traduce în rusește pe a răca prin a *fura*) cum și *Toader zlac* în loc de *Toader diac*. Iar o caracteristică a modului cum a lucrat Iacimirskij ne-o oferă o notă dela sfârșitul ms descris de Iacimirskij la p. 393 sub Nr. 82. În pomenita notă e vorba de ms descris, despre care se spune că la un moment dat s'a pierdut dar apoi s'au găsit la popa Oprea rătăcitu. Iacimirskij traduce această notă în rusește crezând că expresia rătăcitu e numele de familie al lui popa Oprea, expresie pe care apoi încearcă să o răstălmăcească în rusește, arătând că însemnează nici mai mult nici mai puțin decât *Nebun*. Apoi nota din ms 114 e din 7109 (=1601) iar nu 7170 cum citește Iacimirskij (p. 673 Nr. 43), la fel și cea din ms 271, care e din 7189 (=1681) iar nu 7159 cum e la Iacimirskij (p. 411, Nr. 114). Tot așa nota din ms 252 — aflată la p. 13—24 și scrisă în 1665, pomenește de voevodul Transilvaniei, Mihail Apafi. La Iacimirskij însă (p. 398 Nr. 93) lectura e următoare : *апаѣмнн аѣ*.

3. Așa de pildă s'a omis : nota din 1718 Iunie 16, de pe ultima filă a ms 39 : nota de pe filele 111—112, din ms 82 ; nota de pe scoarța finală—în interior—a ms 172 ; nota din ms 218—dela f. 247^v în următorul cuprins : *таѣ макаріе писа въ актѣ* „за при ігдмена архімандрита крѣ Івана вѣчна мѣ помет „w Владыко Христо Царю прости мѣ грѣшнаго аще сем погрѣшна понеже есмь твоє сздание и не писа аггилъ нѣ кал и пепел, а ви чиненіи штыци чхтире исправити и благословити аминь (=Taha Macarie a scris în anul 7081 (=1573) sub egumenul, arhimandrit Ioan, vecinica lui pomenire. „O Stăpâne Hristoase Impărate iartă-mă pre mine păcătosul dacă prin aceasta am greșit pentru că sunt făptura ta și nu a scris înger ci lutul și cenușa, iar voi cinstiți părinți citind, îndreptați și binecuvântați, amin) și nota din ms 236 — de pe f. 88^v—ce cuprinde numele scribului ms, și al cărei text e următorul : *помѣни и мене w свѣтлѣ Христорѣ грѣшнаго писателя Мнхѣала диакона* (=pomenește-mă și pe mine o luminată Hristoase pe păcătosul scriitor, Mihail diaconul).

veacul al XV-lea, după manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române. După cum se vede din titlul lucrării, autoarea studiază numai manuscrisele din secolul XV.

Despre Grigore Țamblac. Unul din punctele fundamentale ale lucrării doamnei Piscupescu îl constituie capitolul: *Activitatea lui Gavriil-Grigorie Țamblac în Moldova*¹⁾. În acest capitol, autoarea folosind argumentele și concluziile dintr'o lucrare a lui A. I. Iacimirskij, susține că Grigorie Țamblac era identic călugărului Gavriil, scriitor de manuscrise, care a trăit în prima jumătate a secolului XV în mănăstirea Neamțului.

Să ne oprim puțin asupra argumentelor lui Iacimirskij, spre a vedea întru cât ele au un temei pentru a fi împrăștiate într'un studiu din prima jumătate a veacului XX.

Impresionat de activitatea de scriitor a amintitului călugăr Gavriil, care a trăit cam în același timp cu Grigorie Țamblac, Iacimirskij conchide identitatea lor. Și această identitate formează punctul fundamental al unui întreg studiu, destul de voluminos — are 501 pagini — publicat în 1904 sub titlul: *Григорій Цамблакъ* și în ediția Academiei rusești de Științe. Iată acum și argumentele lui Iacimirskij: Cronicile rusești relatează toate despre moartea lui Țamblac în Rusia și ca an al acestei morți se dă 1419—1420. Dar, continuă Iacimirskij, în această epocă apare în mănăstirea Neamțului „un activ și cult scrib de manuscrise, schimnicul, Gavriil, care în curs de treizeci de ani lucrează fără osteneală pe teren literar în una și aceeași mănăstire, nu ocupă nici o demnitate și își spune monah sau simplu Gavriil, nu primește în sfârșit nici o înălțare în toată această perioadă de timp și ca și cum intenționat își ascunde originea, rangul și situația sa²⁾”. Deci, conchide Iacimirskij, nu rămâne nici o îndoială că Gavriil e numele lui Grigorie Țamblac în schismă³⁾. Apoi o serie întreagă de insuccese, ca cearta cu Fotie, etc. îl fac pe Țamblac — spune Iacimirskij⁴⁾ „să se transforme dintr'un îndrăzneț aventurier

1. Ecaterina ȘL. Piscupescu, *Literatura slavă din Principatele Române în veacul al XV-lea, după manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române, București*, 1939, p. 31—44.

2. A. I. Iacimirskij, *Григорій Цамблакъ* (= Grigorie Țamblac), S. Petersburg, 1904, p. 229.

3. *Ibidem*, p. 231.

4. *Ibidem*, p. 231.

într'un scrib liniștit care rupe cu întregul său trecut" ¹). În continuare Iacimirskij arată că în „pomelnicul dela Bistrița Gavriil își zice stareț, în aceeași vreme când ceilalți egumeni ai Neamțului și Bistriței poartă titlul de arhimandriți, iar în pomenirile mai departe (din același pomelnic) la numele lui Gavriil e adăogată numai *монаха съписателъ*“ ²). Și autorul se întreabă că ce a făcut Gavriil de la Neamț până la 50 de ani? „Incepând cu anii 20 (ai veacului XV) el copiază un șir întreg de manuscrise, aproape fiecă an e însemnat prin apariția unui nou manuscris al lui Gavriil. „De unde a venit el în mănăstirea Neamț și cu ce se ocupa mai înainte? „Iată întrebări cari se rezolvă ușor numai în cazul când se admite că ieromonahul și mitropolitul Grigorie a primit schisma de Gavriil și că în perioada cuprinsă între anii 1394 și 1419 nu era Gavriil ci Grigorie” ³).

Am tradus textual afirmațiunile lui Iacimirskij spre a se putea vedea că ele nu sunt decât simple fraze, cari la baza lor nu au absolut nici un temei. Totuși unele dintre aceste afirmațiuni merită o cercetare în deaproape spre a fi înlăturate chiar și ca simple afirmațiuni.

Așa e chestiunea morții lui Țamblac — s'ar putea să nu fie exactă data morții lui Țamblac din cronicile rusești, dar faptul în sine al morții lui Țamblac în Rusia nu poate fi contestat căci el e relatat și de un personagiu contimporan, regele polon Vladislav Iaghello ⁴). În al doilea rând : nici un izvor contimporan nu ne atestă apariția călugărului Gavriil la Neamț în anii 1419—1420, iar manuscrisele copiate de Gavriil, cele cari au data de an, sunt cuprinse în intervalul de timp al anilor 1424—1450⁵). Ca atare și epoca de 30 de ani, de continuă activitate a călugărului Gavriil, rămâne și ea o simplă afirmație a lui Iacimirskij.

1. A. I. Iacimirskij, *op. cit.*, p. 231.

2. *Ibidem*, p. 232.

3. *Ibidem*, p. 233.

4. Asupra relației lui Vladislav Iaghello vezi mai departe — în cuprinsul acestui studiu al nostru — critica lui Hrușevsky.

5. Așa evanghelia, ce astăzi se află la Oxford, a fost scrisă în anul 1429 (cf. pentru această evangheliie Ion Bianu, *op. cit.*, tab. X), apoi mss aflate astăzi în Biblioteca Academiei Române cari poartă următoarele date : Nr. 164—anul 1438 ; Nr. 165 — anul 1441 ; Nr. 136 — anul 1443 ; Nr. 122 — anul 1445 ; Nr. 143 — anul 1446 și Nr. 123 anul 1447 ; iar mss menționate de Iacimirskij — în *op. cit.*, cele cu data de an sunt următoarele : 1. evangheliie din 1436 (p. 347) ; 2. mineiul pe Noemvrie din 1448 (p. 354) ; 3. cuvintele lui Grigorie Teologul, din 1421 (p.

Apoi e o imposibilitate logică ca Țamblac să fi scris de pildă viața lui Ioan cel Nou dela Suceava în manuscrisul Nr. 164 din Biblioteca Academiei Române pentru ca la sfârșitul ei să subscrie atât de simplu : † **Б ЛѢТО СЪЦМЪ МѢСЕЦА СЕПТЕВРІА КІ** † **СЪВРЪШИ ГАВРІЛА СІН СЪВЪРНИК** (= în anul 6947 = 1438, în luna Septembrie 23 + a sfârșit Gavriil acest sbornic) fără a indica nici măcar pe obișnuitul аз = eu, prezent întotdeauna în atari însemnări. Tot așa și adnotarea marginală **ЦАМБЛАК**, despre care Iacimirskij afirmă că ar fi scrisă de Gavriil călugărul ¹⁾, și care apare în același manuscris pomenit mai sus. În realitate însă această adnotare este făcută în secolul XVIII și seamănă foarte mult cu mâna episcopului Pahomie de Roman ²⁾, care episcop semnează în interiorul primei scoarțe a aceluiași manuscris următoarea însemnare : † aice este și mučenie lui *sfânt* ³⁾ Ioan cel Nou ⁴⁾, scrisă de *sfânt* Gligorie Țamblacu, č au fost dascal întâi dinčeput în Moldova și egumen aice în Niamțu și mai apoi mitropolit în Kiev, căruce i-am sărutat și sfintele moștii acolo. Pahomie episcopu ⁵⁾”. Deci și episcopul Pahomie confirmă moartea la Kiev a lui Țamblac.

Cât despre mențiunea unui Gavril stareț în pomelnicul dela Bistrița, nimic nu îndrituește că acesta poate fi Țamblac. Faptul însă că Gavriil apare de două ori în amintitul pomelnic—odată ca stareț și a doua oară ca scriitor—e o dovadă evidentă că e vorba de două personaje deosebite. Am studiat în mod amănunțit pomelnicul mănăstirei Bistrița—în vederea unei ediții critice a lui ce e sub tipar—și am constatat că niciodată un același personaj nu apare de două ori. Dar chiar dacă ar exista o identitate între cei doi Gavril e inadmisibil ca întâi Gavril să apară cu un titlu superior—stareț—și apoi cu unul inferior—călugăr—și a doua oară nici ca un personaj distinct ci în

357); 4. cuvintele de post ale lui Vasile cel Mare, din 1444 (p. 360); 5. codicele miscelaneu — *sbornicul* — din 1447 (p. 368); 6. codicele miscelaneu din 1448 (p. 369) și 7. ms cu același caracter din 1450 (p. 378).

1. Iacimirskij, *op. cit.*, p. 242.

2. Episcop de Roman dela 1706 până la 1714, moare la Kiev în 1724, cf. Nicolae Iorga, *Istoria bisericeii românești și a vieții religioase a românilor*, II, p. 334.

3. În text slavonescul *sviatăie* în forma obișnuită.

4. În text slavonescul *novii*.

5. Cam același cuprins are nota aceluiaș episcop și în ms Nr. 165—afată în același loc ca și în ms Nr. 164.

dependență de tatăl său. Și ținem să subliniem că pasagiile în chestiune din pomelnic — capitolele : arhimandriților și călugărilor, unde sunt trecuți cei doi Gavril — sunt scrise în continuare și de aceeași persoană.

Însă Iacimirskij a ținut cu orice preț să-și dovedească ideile sale preconcepute în privința zisei identități și în acest caz a mers atât de departe încât a trunchiat chiar textul din pomelnic, unde e pomenit tatăl călugărului Gavriil. Căci iată cum citește Iacimirskij textul în chestiune : „*Оурика и сына его, мв-наха Гавріила сѣписателѣ*“¹⁾). În pomelnic însă în realitate stă scris așa : *монаха Писіа Оурика и сына его мвнаха Гавріила сѣписателѣ*²⁾ și în traducere avem : al monahului — e vorba de suflet — Paisie Uricul și al fiului său monahul Gavriil scriitor. Dar Iacimirskij a trunchiat menționatul text cu scopul de a-și concorda concluzia sa : tatăl lui Grigorie Țamblac numit Uriil, era frate cu mitropolitul Ciprian³⁾, când de fapt pe tatăl călugărului Gavriil îl chema Paisie și purta supranumele de Uric fiind-că fusese scrib de *urice*, documente, iar la bătrânețe probabil că se călugărește devenind un umil monah ca atâția alții.

Celelalte argumentări ale lui Iacimirskij, ca de pildă : în pomelnicul mănăstirii Neamț, redactat în secolul XVIII, apare Grigorie Țamblac cu titlul de egumen⁴⁾, iar în lista din 1858 a egumenilor dela Neamț apare iarăși Grigorie Țamblac⁵⁾, nu conving în sensul aserțiunilor lui Iacimirskij. Dimpotrivă acestea arată că existau două personaje deosebite căci în pomenitele izvoare pe lângă Grigorie Țamblac apare și Gavril călugărul, și această apariție o indică chiar Iacimirskij, prin citația textului amintitelor izvoare⁶⁾ și atunci !

Dar d-nei Piscupescu i-a scăpat din vedere faptul că studiul în chestiune al lui Iacimirskij a fost aspru criticat în istoriografia rusă. Și criticele pe care le cunoaștem se datoresc unor cunoscuți erudiți ucrainieni : K. T. Radcenko și M.

1. A. I. Iacimirskij, *op. cit.*, p. 26 și p. 423.

2. Cf. Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița (Moldova)*, în editura Fundației Carol I. sub tipar.

3. A. I. Iacimirskij, *op. cit.*, p. 26.

4. *Ibidem*, p. 233.

5. *Ibidem*, p. 234—235.

6. *Ibidem*, p. 233—236. Cât despre chestiunea hramului mănăstirii Neamț, cf. aserțiunile noastre din cuprinsul acestui articol, p. 123 n. 3.

Hruševskij. Și întrucât aceste critici sunt aproape necunoscute la noi ne vom opri asupra lor insistând în deosebi asupra criticei lui Radcenko — care e un adevărat studiu și destul de bogat — are 17 pagini, dar relevând și aserțiunile lui Hruševskij.

Critica lui Radcenko, care a apărut în acelaș an în care a apărut și studiul lui Iacimirskij, publicată în *Buletinul Ministerului rus de instrucțiune publică*¹⁾, arată din capul locului că studiul lui Iacimirskij este lipsit de metodă întrucât pune alături de izvoare, cari inspiră încredere, și izvoare târzii — cari nu inspiră încredere sau sunt chiar cu totul neverosimile²⁾. În continuare Radcenko arată că spre a-și susține aserțiunea identității lui Țamblac cu Gavriil călugărul și faptul că cel dintâi a fost și egumen al mănăstirei Neamț — al cărei hram ar fi fost Pantocratorul³⁾ — Iacimirskij afirmă că în copiile vieței lui Ștefan Decianul — viața fiind scrisă de Țamblac — s'a scris greșit *egumen al mănăstirei Deciani* și că în arhetipul pomenitei vieți ar fi fost în loc de actualul cuvânt **поужде**, cuvântul **Пантократоровы**. Radcenko combate această aserțiune adăogând textual următoarele: „nu înțăleg ce ciudat vede d-l Iacimirskij în cuvintele

1. Cf. Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, CCCLV, Octombrie 1904, p. 419—435.

2. Cu acest prilej Radcenko relevă și bătaia de joc a lui Iacimirskij la adresa episcopului Melhisedec — care se știe că a scris un studiu despre Țamblac — care fapt „desigur că nu ridică valoarea lucrării d-lui Iacimirskij” adaogă textual Radcenko (Radcenko, *op. cit.*, p. 420).

3. Dar această aserțiune a lui Iacimirskij: — hramul mănăstirei Neamț era Pantocratorul — ridică următoarea obiecțiune pe care noi ținem a o sublinia: În tot cursul secolului XV — începând cu Alexandru cel Bun și sfârșind cu Ștefan cel Mare, în toate actele moldovenești, mănăstirea Neamț e menționată ca având hramul Înălțării Domnului (cf. în acest sens actele publicate de Mihai Costăchescu în *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare I*, Nr. 19, 47, 88, 94 și 158 și II Nr. 3, 25, 68, 71, 72, 74, 81, 90,95, 108, 113, 120, 130, 133, 139, 141, și 151; idem, *Documente moldovenești dela Ștefan cel Mare*, Nr. 9 și 74 și Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, Nr. III, XLV, LXXXIV—LXXXVI, CXLV, CLXXIV și II Nr. LXXXVI și CXVI) iar cel mai vechi izvor, în care pomenita mănăstire e menționată cu hramul Pantocratorul e din 1512 (dar și acesta e prezentat numai de Iacimirskij, cf. A. I. Iacimirskij, *Изъ славянскихъ рукописей* (Din manuscrisele slave) în *Ученыя записки императорскаго Московскаго университетера*, secțiia istorico-filologică, fascicola 24, Moscova, 1899, p. 91). Deci presupunând chiar o schimbare a hramului mănăstirei Neamț aceasta în nici un caz nu se întâmplă în secolul XV, când trăește Țamblac și atunci și din acest punct de vedere identitatea preconizată de Iacimirskij nu are nici un temei.

titlului vieței lui Ștefan Decianul — **ИГОУМЕНОМЪ БИШИНМЪ ТОЕЖДЕ ШЕНТЪЛАН** — și de ce noi trebuie să presupunem că în acest loc și în toate copiile — fără excepție — ale *vieței*, începând cu secolul XV și până în secolul XVII, cuvântul inițial **ПАНТОКРАТОРОВЫ** a fost înlocuit prin **ТОЕЖДЕ**? Dimpotrivă după părerea mea concordanța tuturor copiilor *vieței* în cazul dat ¹⁾, dovedesc că Țamblac a fost într'adevăr egumen al mănăstirei Deciani, la care demnitate a fost chemat de cunoscutul iubitor de cultură, despotul Ștefan" ²⁾.

În ceia-ce privește capitolul IV al studiului lui Iacimirskij, în care e cercetată identitatea lui Țamblac cu Gavril monahul, Radcenko arată că problema acestei identități chiar și după cele spuse de Iacimirskij cere noi cercetări căci Iacimirskij folosește în sprijinul aserțiunii sale, fără nici un discernământ, izvoare prea târzii sau chiar cu totul neverosimile. Și Radcenko adaogă textual: „Intr'adevăr în rând cu mărturia egumenului Teodosie, din secolul XVI, Iacimirskij pune mărturia arhimandritului de Sluck, Mihail Kozačinsky din secolul XVIII, pomelnicul mănăstirei (Neamț) dela jumătatea secolului XVIII — în care însă Grigorie Țamblac e deosebit de Gavril! — și lista scurtă a egumenilor de Neamț, tipărită în anul 1858 — cu toate că această listă vorbește mai degrabă împotriva decât în favoarea aserțiunii autorului ³⁾ — toate acestea puse în rând cu pomelnicul Bistriței din secolul XV" ⁴⁾. Mai departe Radcenko argumentează că e inexactă afirmația lui Iacimirskij în care susține că scribul Gavril, care serie la 1389, în Lavra lui Atanasie

1. Intr'adevăr și copia textului din fondul de mss slave al Bibliotecii Academiei Române confirmă aserțiunea lui Radcenko. Așa în ms 306, f. 218^r avem: **мѣсца новемрья е: жити и жителство святаго великомъченика къ царюхъ Стефана сръбскаго, иже въ Дечахъ, списанно Гургоріемъ минхумъ и презвѣтшымъ, игоуменомъ бишинмъ тоежде шентълан.** La fel și alte texte — opere, în copie, ale lui Țamblac — confirmă cele exprimate de Radcenko. Așa e ms 309 — care la f. 43^r are următorul titlu: **неделѣ е, Григоріа минха и презвѣтера, игоумена шентълан ПАНТОКРАТОРШЫ, вѣсѣда о милостынн и о нирихъ, речена еыст къ вторжа недѣла святаго поста;** ms 165, care la f. 158^r are următorul titlu: **Гургоріа минха и презвѣтера, игоумена шентълан ПАНТОКРАТОРШЫ, похвално сватомъ великомъченикѣ Гергоріа;** ms 314 care la f. 2^r are următorul text: **мѣсца Існѣ во е днь: страданіе великомъченика Іванна новагъ, глаголамаго Бочаяскагъ, мѣчанагъ въ Бѣлѣградѣ, списанное Григоріемъ монахомъ, игоуменомъ шентълан ПАНТОКРАТОРШЫ, иже ет присвѣтеръ велика цркви Молдовлаѣнскѣа.**

2. Radcenko, *op. cit.*, p. 424.

3. Cf. și aserțiunile noastre, exprimate mai sus, la p. 122.

4. Radcenko, *op. cit.*, p. 428.

dela Athos, textul cuvintelor lui Isac Sirianul, este identic lui Gavril dela Neamț. Apoi „cu totul îndoelnică apare relatarea autorului că glosele marginale ale manuscriselor ce cuprind operele lui Țamblac — glose ce însumează numele ЦАМБЛАКЪ — aparțin lui însuși”¹⁾. În cadrul aceiași presupuse identități Radcenko arată că pentru explicarea conservării în Moldova a ortografiei patriarhului de Târnova, Eftimie, nu e nevoie de identitatea afirmată de Iacimirskij căci limba slavă era în Moldova cea-ce era latina la Slavi. În continuare Radcenko arată că studiul lui Iacimirskij nu numai că e slab, iar argumentațiile lipsite de temei dar și fantezist²⁾. Faptul că într’unul din manuscrisele copiate de Gavriil monahul apar sârbisme evident nu poate constitui o dovadă a călătoriei lui Țamblac la Ohrida—adaogă Radcenko³⁾. La fel nu poate servi drept dovadă a aceleiași călătorii faptul că până în 1432 Gavriil a copiat numai 2 evanghelii și *Cuvintele lui Grigorie Teologul*, iar după 1436 a copiat însă șase sbornice!⁴⁾, după cum dimpotrivă afirmă Iacimirskij.⁵⁾ Și Radcenko adaogă că nu trebuie să scăpat din vedere faptul că nu toate manuscrisele lui Gavril monahul au data de an — evident acest fapt a fost omis cu bună credință de Iacimirskij —. Iar din totalul de 28 manuscrise atribuite lui Gavril de Iacimirskij numai 14 au data de an. Cercetând îndeaproape manuscrisele, pe cari Iacimirskij le atribue lui Gavriil monahul, Radcenko conchide, argumentând, că numai 15, din totalul de 28, pot fi atribuite pomenitului Gavril⁶⁾. Și Radcenko se întreabă — cu bună dreptate — când va fi reușit să scrie Gavril un atare număr de manuscrise, preconizat de Iacimirskij. Radcenko înlătură și afirmația că Fudul din Pronia ar fi fost român. Criticul arată apoi că Iacimirskij atribue aceluiași Gavril-Grigorie Țamblac și alcătuirea părții a doua din letopisețul zis dela Bistrița — în speță textul privitor la Ștefan cel Mare. Și Radcenko

1. Radcenko, *op. cit.*, p. 428, cf. în acest sens în deosebi aserțiunile noastre exprimate mai sus, la p. 121.

2. Radcenko, *op. cit.*, p. 431.

3. *Ibidem*, p. 431.

4. *Ibidem*, p. 431.

5. Cf. A. I. Iacimirskij, *op. cit.*, p. 345—378.

6. Și Radcenko exclude mss cari în studiul citat al lui Iacimirskij sunt descrise la p. 348—377, sub Nr. IV—XI, XIII, XVI, XVII, XX, XXIII, XXVII și XXIX.

adăogă textual următoarele „Argumentația în cazul dat e atât de superbă că ne mărginim numai în a o transcrie”¹⁾. Iată ce spune întradevăr Iacimirskij textual „La sfârșitul Mărgăritarului, copiat de Gavril în 1443, găsim o notă cursivă, într’atât asemănătoare ductului lui Gavril, că dacă într’adevăr nu aparține lui, apoi e copiată, de pe o notă autentică a lui, de cineva mai târziu, care scrib însă a imitat scrisul celui dintâi. Dar profesorul Tocilescu a dovedit că cronica dela Tulcea²⁾ n’ a putut fi alcătuită la Bistrița... pentru aceasta rămâne ca ea să fie atribuită unui călugăr oarecare dela Neamț. Și cum Gavril a făcut nota menționată pe Mărgăritar, și cum în al doilea pătrar al secolului XV la Neamț nu există un alt cărturar, căruia să i se poată atribui alcătuirea letopisețului, apoi rămâne să ne gândim că începutul istoriografiei moldovenești a fost fixat de Gavriil”³⁾.

Însă critica lui Radcenko nu a rămas fără răspuns din partea lui Iacimirskij, care îi replică în același *Buletin*⁴⁾. Iacimirskij caută să înlătore punctele de acuzație ale lui Radcenko însă nu reușește. În ceiace privește părerea originii românești a lui Fudul, Iacimirskij arată că aceasta nu-i aparține ea fiind a lui Porfir Syrku. Și într’adevăr Syrku, într’una din lucrările sale, afirmă că Fudul era român pentru că în românește există cuvântul *judul*⁵⁾!

Dar la replica lui Iacimirskij Radcenko dă răspunsul⁶⁾ care nu-și mai are replica lui Iacimirskij.

1. Radcenko, *op. cit.*, p. 433.

2. E vorba de cronica pe care Ioan Bogdan a numit-o: *letopisețul dela Bistrița*. Iacimirskij o numește: *cronica dela Tulcea*, prin faptul că pomenita cronică se găsește într’un codice, care a fost descoperit în orașul Tulcea.

3. A. I. Iacimirsky, *op. cit.*, p. 429.

4. Cf. A. I. Iacimirskij, *Отвѣтъ К. О. Радченку* (= Răspuns lui K. Th. Radcenko) în *Журналъ Министерства Народнаго просвѣщенія*, CCCLVIII, April 1905, p. 419—431.

5. Cf. P. Syrku, *Время и жизнь патриарха Евѳимія Терновскаго* (= Erosa și viața patriarhului Eftimie al Târnovei), S. Petersburg, 1898, p. 487. Studiul lui P. Syrku formează fascicola I din tomul I al unei lucrări mai noi a aceluiași autor, publicată sub titlul: *Къ исторіи исправленія книгъ въ Болгаріи въ XIV вѣкѣ* (= Cu privire la istoria corectării cărților în Bulgaria în veacul XIV).

6. K. T. Radcenko, *По поводу „Отвѣта“ г. Яцимирскаго* (= Cu prilejul „răspunsului” d-lui Iacimirskij) în același *Buletin* menționat mai sus în nota 4, CCCLVIII, April 1905, p. 432—437.

Cât despre critica cunoscutului istoric ucrainian M. Hruševskij ¹⁾, în aceasta se arată că studiul lui Iacimirskij e lipsit de metodă și slab în discernământul materialului pus în discuție. Iar de moartea lui Țamblac în Rusia — deci nu în Moldova — Hruševskij arată că vorbesc nu numai cronicile rusești ci chiar și persoane contemporane — Iaghello ²⁾ — după cum o spune chiar Iacimirskij. Concluzia lui Hruševskij e următoarea : cartea e valoroasă numai prin materialul nou ce aduce „căci cercetarea lui din punct de vedere științific e făcută de cele mai multe ori după bunul plac” ³⁾.

Dar despre studiul lui Iacimirskij, Hruševskij se ocupă și în erudita sa istorie a Ucrainei ⁴⁾.

Așa relatând despre păstorirea lui Țamblac, în scaunul mitropolitan dela Kiev, Hruševskij arată apoi că toate izvoarele conchid că Țamblac a murit pe la 1420. Totuși în România există tradiția că după ce Țamblac a părăsit scaunul mitropolitan el s'a retras în Moldova. Această tradiție a fost dezvoltată — arată tot Hruševskij — de istoricul bisericei moldovenești, Melhisedec, și ea e apoi admisă și de Iacimirskij, care argumentează că în Moldova Țamblac e călugărul dela Neamț, Gavril. Hruševskij adaugă apoi că spre dovedirea acestei din urmă identități, e adevărat că Iacimirskij aduce câteva elemente interesante „totuși această ipoteză întâmpină greutăți de seamă”. Neintrând în detalii, Hruševskij arată totuși pe cele mai de seamă. Așa e întâi faptul că toate izvoarele vorbesc de moartea lui Țamblac pe la 1420. În al doilea rând compromiterea lui Țamblac — după congresul dela Constanța — așa cum o afirmă Iacimirskij — în

1. Publicată în *Записки наукового товариства имені Шевченка (Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften)*, LXVIII (1905), cartea VI, capitoul : bibliografia, p. 14—15 (numerotația în revistă e pentru fiecare articol sau capitol deosebită).

2. Și anume în scrisoarea ce regele polon Iaghello o adresează papei, scrisoare publicată de Dr. J. Caro în *Liber cancellariae Stanislai Ciotek (Ein Formelbuch der polnischen königkanzlei aus der Zeit der Husitischen Bewegung)*, cf. extrasul din *Archiv für österreichische Geschichte*, XLV, 2, Viena, 1871, p. 132—133. Scrisoarea de altfel e cunoscută și lui Iacimirskij (*op. cit.*, p. 19) și atunci cu atât mai mult apare ciudată aserțiunea lui Iacimirskij că Țamblac n'ar fi murit în Rusia.

3. M. Hruševskij, *op. cit.*, p. 15.

4. Mihail Hruševskij, *Історія України Русь (= Istoria Ucrainei ruse)*, V (1905) Lemberg, p. 402—403.

realitate nu e cu nimic dovedită. Și în al treilea rând confundarea lui Țamblac cu Gavril de mai târziu, în izvoarele moldovenești, e o tradiție moldovenească ¹⁾.

Așa că revenind la studiul d-nei Piscupescu, capitolul privind identitatea Țamblac — călugărul Gavril, bazat în totul pe concluziile lui Iacimirskij, trebuie complet refăcut. La fel și lista manuscriselor atribuite lui Gavril — luată de autoare după Iacimirskij. Și în acest sens sunt de exclus manuscrisele Nr. 1, 3, 5, 7, 9—11, 17—19, 21 (cităm după numerile date de autoare) din cele aflate în țară și Nr. 2 și 6 din cele aflate în străinătate ²⁾. Toate aceste manuscrise indicate nu au fost scrise de călugărul Gavriil. La fel trebuie înlăturată și originea românească a lui Fudul, exprimată de autoare după Syrku ³⁾.

Dar ceiace lasă mult de dorit în studiul d-nei Piscupescu este datarea manuscriselor. Am arătat la începutul acestor rânduri că o bună parte dintre manuscrisele slave vechi n'au data de an, d-sa încearcă o datare, care de cele mai multe ori nu e cea fericită, căci din totalul de 91 manuscrise nedatate și atribuite de autoare secolului XV ⁴⁾, 45 sunt din secolul XVI. Astfel sunt din secolul XVI — cităm în ordinea listei prezentată de d-na Piscupescu — manuscrisele ce poartă următoarele numere : 87 ; 7 — care e scris în Transilvania iar nu în Moldova ⁵⁾ — ; 10 ; 11 ; 18 ; 88 — nici pe departe nu seamănă cu scrisul călugărului Gavriil o simplă confruntare cu manuscrisul Nr. 161 edificatoare în sensul celor afirmate de noi — 89 ; 90 ; 98 ; 177 ; 95 ; 84 — numai filele pergament sunt din secolele XIII—XIV ; 112 ; 39 ; 10, 105—107 — nici pe departe nu seamănă cu scrisul lui Gavriil ⁶⁾ ; 114 ; 120 ; 121 ; 126 ; 127 ; 259 ; 261 263—265 ; 287 ; 145 ; 293 ; 74 ; 316 ; 348 ; 298 ; 300 ; 301—303 ; 305 ; 304 ; 306 ; 297 ; 320 și 321. Și dovezile secolului XVI sunt :

1. Mihail Hruševskij, *op. cit.*, V, p. 403, n. 1. cf. și p. 517 n. 2.

2. Cf. lista mss la Ecaterina Șt. Piscupescu, *op. cit.*, p. 35—36.

3. Cf. Ecaterina Șt. Piscupescu, *op. cit.*, p. 25.

4. Cf. lista acestor mss la Ecaterina Șt. Piscupescu, *op. cit.*, p. 129—131.

5. Cum dimpotrivă afirmă autoarea, cf. Ecaterina Șt. Piscupescu, *op. cit.*, p. 51. Să se compare acest ms cu cele indicate de noi — la p. 115 a articolului de față — ca scrise în Transilvania.

6. Iar nu cum afirmă autoarea „ca având un scris foarte asemănător cu acela al monahului Gavriil” (Ecaterina Șt. Piscupescu, *op. cit.*, p. 57).

la unele din ele filigranele¹⁾ iar la altele forma vignetelor și a inițialelor²⁾ cum și ductul însuși al scrisului³⁾.

Sunt însă și alte scăperi dintre care ne îngăduim a semnală următoarele :

La pagina 53 autoarea susține că manuscrisul Nr. 93 a fost copiat după manuscrisul Nr. 95. Afirmațiunea însă nu se poate susține pentru simplul motiv că manuscrisul 93 e mai dezvoltat ca cel de sub Nr. 95⁴⁾.

La pagina 56 autoarea arată că manuscrisul Nr. 277 cuprinde polieleul lui Filoteiu monah, fost logofăt al lui Mircea cel Bătrân. O răsfoire însă a manuscrisului indicat ne arată contrariul *căci manuscrisul nu cuprinde indicatul polieleu*. Manuscrisul 277 e adevărat că însumează un polieleu dar acesta nici pe departe nu se aseamănă cu cel al lui Filoteiu monahul⁵⁾.

Apoi nota slavă, transcrisă la pagina 61, din manuscrisul Nr. 303, e în bună parte greșit redată căci în manuscris avem : **ГТОКЫИ, БЛЪЧИ** (=Vâlçii)⁶⁾ și **ГННГС**, pe când în transcrierea autoarei aceste cuvinte sunt redade prin : **ГТОНСКИ, БЛЧЕН**⁷⁾ și **КННГС**. Era însă de relevat și a doua notă, din 7170 (=1662), a unui alt grămătic care desigur că și el se dusesse la mănăstirea Bistrița (din Țara Românească), spre a învăța carte, și acesta era din satul Bobești, județul Romanați.

La fel nu se poate susține afirmația autoarei dela paginile 36, 37 și 118, în care se arată că însemnarea istorică de pe fila 371 a Mărgăritarului manuscris Nr. 136 se datorește lui Gavriil călugărul. O comparație cât de sumară a ductului tex-

1. Cf. în acest sens de pildă mss Nr. 10 și 18.

2. Cf. în acest sens de pildă mss Nr. 10 (vigneta e pe f. 18), 177 (cf. vigneta și inițiala de la f. 14), 259 (vigneta dela f. 12).

3. Cf. abundența caracterelor cursive în ms. Nr. 98.

4. Cf. în acest sens *zaciarele* 300 și 302 din cele două mss; în ms. 93 există *zaciarele* 147, 148 și 299 ce nu există în 95; apoi în ms 93 după *zaciara* 166 urmează *scazanîa* la cea de a doua epistolă a lui Pavel către Corintieni cât și epistola însuși, ce lipsesc în ms 95. Și exemplele se pot înmulți.

5. Cf. pentru titlul și cuprinsul polieleului lui Filoteiu monahul, mss Nr 39 (la f. 154^r e începutul polieleului) și 309 (f. 228^r — 232 cuprind polieleul).

6. E vorba de Județul Vâlcea, dar din transcrierea d-nei Piscopescu nu reiese de fel acest lucru.

7. Autoarea transcrie cu litere suprapuse, și în acest sens litera **и** din cuvintele transcrise de d-na Piscopescu ca **ГТОНСКИ** și **БЛЧЕН** e scrisă deasupra acestor cuvinte.

telor scrise de Gavriil călugărul cât și a însemnărilor făcute de el la sfârșitul textelor ce le-a copiat, cu ductul notei istorice în chestiune lămurește pe deplin că e vorba de o altă mână iar nici decum de a lui Gavriil scriitorul.

În ultimul capitol se tratează literatura juridică și în cuprinsul lui autoarea relevă o sintagmă a lui Matei Vlastaros care are o însemnare autografă a lui Udriște Năsturel¹⁾. Dar nota în chestiune arată că sintagma — e vorba de manuscrisul Nr. 286 — a fost chiar citită de Udriște Năsturel, fapt nesemnificativ de d-na Piscupescu. Acest lucru ne face să și reproducem în facsimil prețiosul autograf dând în nota de mai jos textul și traducerea lui²⁾. Și ceia-ce e extrem de important — ceia-ce iarăși nu a arătat d-na Piscupescu — e că învățatul boer al lui Matei Basarab a făcut chiar adnotări marginale în manuscris dând la unele cuvinte slave sensul lor grecesc și latinesc. Așa de pildă la fila 14 găsim marginal următoarele : *проконсул. Индѣпат, proconsul, ἀντόπατος*³⁾.

Însă chiar și titlul manuscrisului în chestiune e tradus cu omisiuni de autoare căci pe când d-sa traduce prin : „Laolaltă alcătuire a tuturor pricinilor cuprinse în sfintele și dumnezeieștile pravile întocmită cu osteneala celui din urmă dintre ieromonahi, Matei”⁴⁾, traducerea exactă e următoarea : *Alcătuire pe articole cuprinzând toate pricinele ale pravilelor sfinte și dumnezeiești, întocmită și la un loc adunată de cel din urmă dintre ieromonahi, Matei. Și că traducerea e așa cum o prezentăm noi ne-o dovedește textul slav al titlului în chestiune care are următorul cuprins : сьчиненіе по сьставѣхъ, оубѣтѣхъ късѣхъ винъ, свѣщенныи и божественныи правиль, потрѣженно же късѣиѣ и сложенно, нже къ свѣщенноинокы послѣднимъ Матѣемъ*⁵⁾.

1. Ecaterina Șt. Piscupescu, *op. cit.*, p. 125, n. 1.

2. *Сю книгѣ правилии Матѣемъ сьставилии и деспниои крагинои Бистрицкѣи мѣнастирѣи приданнѣи, азъ грѣшнии Оудрици Нѣстурѣи штъ Фіерѣци прочтохъ, къ лѣто Господне 7144-е, при Матѣи Басараѣ, началникѣи Блахѣозавалинскѣи и прочаи, текѣирии лѣтѣи штъ мѣротворѣніа 7304, и вѣ вѣдѣніи* și în traducere : Această carte Pravilă alcătuită de Matei și dăruită de cneaghina Despina mănăstirei Bistrița, eu păcătorul Udriște Năsturel dela Fierăști am citit-o în anul Domnului al 1636 — lea în vremea lui Matei Basarab, conducător al Vlahotransalpiniei și al altora, în cursul anului dela facerea lumii, 7144.

3. Cf. și adnotările dela f. 3^v, 5^r, 6^v și 7^r din acelaș ms.

4. Ecaterina Șt. Piscupescu, *op. cit.*, p. 125.

5. Cf. f. 1^r din ms.

Ceia-ce impresionează iarăși în studiul d-nei Piscupescu e că autoarea lui nu era încă îndestul de lămurită, atunci când și-a început lucrarea, asupra unora dintre problemele puse în discuție. Ne îngăduim a cita în acest sens un exemplu : La pagina 38 găsim, cu privire la pomelnicul dela Bistrița, următoarea afirmație : „Pomelnicul dela Bistrița care poartă data de an 1407 (ms No. 78 B. A. R.), dar care *nu este decât o copie mult mai târzie a pomelnicului original care s'a distrus*”. Iar la pagina 119 referințele, privind același pomelnic, sunt exact contrarii, căci iată ce spune autoarea : „Un document istoric deosebit de important este Pomelnicul dela Bistrița (ms. No. 78). *El a fost început la anul 1407 și e alcătuit din 51 file de pergament, scrise într'o semiuncială moldovenească*” ¹⁾.

Studiul d-nei Piscupescu ²⁾ se încheie cu o bibliografie prezentată într'o formă care nu e cea potrivită din punct de vedere metodic ³⁾, în treacăt relevăm și inexistența unui indice măcar cât de sumar, dacă nu putea fi analitic ⁴⁾.

1. Sublinierea ne aparține.

2. Reținem aici că la p. 107 autoarea traduce cuvântul slav : *сказаніе* prin *Cazanie* când se știe că acest din urmă cuvânt are cu totul un alt sens în vechea limbă românească (cf. asupra sensului cuvântului *Cazanie*, *Dictionarul limbii române*, publicat de *Academia Română*, Tomul II, partea II, fascicula III sub *cazanie*).

3. Și aceasta în sensul că la unele lucrări li se citează titlul incomplet iar la cele publicate în diferite colecții sau extrase nu se indică colecția sau caracterul extrasului. Așa cu titluri incomplete semnalăm de pildă : P. Cancel, *Despre „Rumân“* — în loc de P. Cancel, *Despre „Rumân” și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române* ; B. Tonev (—autoarea transcrie pe T slav când cu C— așa e Iacimirskij când cu T — așa e Tonev), *Класификация на българските книжовни паметници* — în loc de B. Tonev, *Класификация на българските книжовни паметници от найстаро време до края на XVI векъ* și V. Zlatarski, *История на българската държава* în loc de *История на българската държава през сръбните векове*, I partea II (căci vol. I partea I a arătat în 1918). Iar ca obiecțiune pentru neindicarea colecțiilor și extraselor cităm de pildă : A. I. Iacimirskij, *Изъ исторій славянской проповѣди въ Молдавіи и Валахіи XV—XVII вв.*, nu se arată că face parte ca tom CLXIII din colecția : *Памятника древней письменности и искусства*, iar volumul urmat — citat de autore — din același studiu al lui Iacimirskij nu se arată că face parte ca tom CLXII din aceeași colecție ; studiul aceluiași : *Къ исторій апокрифовъ и легендъ въ южнославянской письменности*, autoarea ne arată că e publicat în *Извѣстія* dar care anume din ele căci există : 1. *Извѣстія императорской Академіи наукъ* și 2. *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словестности Императорской Академіи наукъ* — precizăm noi că e vorba de acest din urmă periodic. Apoi nu s'a indicat ca fiind extrase următoarele lucrări : P. Sytku, *Новый взглядъ на*

Despre manuscrisele slave cuprinse în fondul manuscriselor românești. Dar în Bibliotecă Academiei Române există manuscrise slave nu numai în fondul distinct al manuscriselor slave ci intercalate și printre manuscrisele fondului românesc ⁵⁾.

Așa manuscrisul românesc Nr. 167 e un Molitvelnic slav scris în medio-bulgară în Moldova, în prima jumătate a secolului XVII și anume înainte de 1633 ⁶⁾. Manuscrisul are părți adaose iar textul inițial începe cu fila 16^r și sfârșește cu fila 222^v. Următorul e manuscrisul Nr. 275 ⁷⁾, deasemeni un Molitvelnic, scris deasemeni în medio-bulgară, tot în Moldova și în secolul XVII. Ca și Nr. 167 are părți adaose, textul vechi fiind cuprins între filele 124^r—166^r și 184^r—206^v).

E apoi manuscrisul Nr. 3352, un Apostol scris la 1554 în sârbă-medie, de un sârb. Și acest fapt ni-l atestă pe lângă ortografia manuscrisului și însemnarea dela fila 158 cu următorul cuprins în traducere românească : *După cum cei ce se turbură în largul mării și doresc să sosească în portul liniștit așa și eu doresc să ajung la săvârșirea acestei sfinte cărți. Am dorit munca, cu dragoste m'am aruncat în largul neseceței dragoste de oameni a lui Dumnezeu, am pătruns în adâncul sfintei scripturi și cu cât am putut ajunge cu mintea pe cei ce pe Dumnezeu ajută, am scris această carte folositoare pentru suflet, zisă Praxios. Pentru-că n'a scris nici Duh sfânt ci mână de lut și păcătoasă*

жизнь и дѣятельность Григорія Цамблака, extras din Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, Noembrie 1884, p. 106—153 — dealtfel această broșură a lui Сырку — o recenzie a lucrării despre Тамблак a episcopului Melhisedec — de fapt nici un constituie un extras propriu zis căci filele ei sunt pur și simplu detașate din Buletin, iar prima lucrare citată a lui В. Конев ce-am pomenit-o, mai sus, e un extras din Годшникъ на Софшеския Университетъ за 1904 — 5 година.

4. Însă studiul d-nei Piscupescu cuprinde și alte lipsuri, pe care însă nu le-am reținut ele fiind semnalate în recenzia ce d-l profesor P. P. Panaitescu face studiului în chestiune în *Revista Istorică Română*, IX (1939).

5. Și aceasta pentru motivul că în cuprinsul lor au intercalate—posterior însă—file cu text cirilic românesc (cf. în acest sens ms 167, f. 1^r—5^v ; ms 275 f. 1^r—123^v ; ms 5032 care are legat, la f. 159^r—169^v și f. 194^r—205^v, două cărți vechi românești iar între filele 170^r—193^v text cirilic românesc) cu excepția ms 3352 care n'are de fel text cirilic românesc.

6. În descrierea ms, făcută de Ioan Bianu, în *Catalogul manuscrisurilor românești*, București, 1907, I, Nr. 167, p. 375, se afirmă că ms e din 1633, faptul însă e inexact, întrucât nota slavă din 1633, la care se referă Bianu, este posteroară.

7. Cf. descrierea acestui ms la Ioan Bianu, *op. cit.*, I, Nr. 275, p. 623.

și duh măhnit, nefericit și păcătos. „Vă rog părinți și frați, rog și conjur însă nu cu mâna ci cu limba, rog cu chipul de rob pe cel ce se apucă aceste sfinte cărți și această scriptură a cili sau a purla dragoste lui Hristos, pentru aceasta deci binecuvântați și pe prea păcătosul și cel mai mic între preoți, preotul Iovan, care s'a străduil asupra acestui lucru, binecuvântați chiar dacă și prost și chiar fără înțeles am scris și dacă e prost e însă dulce întru slava și lauda dumnezeștilor sfințelor biserici și întru folos celor cari către ele aleargă. Însă cum am putul așa am scris acest sfânt Praxiu și vi l-am dat vouă ca să aveți câștig. S'a scris aceste carte în luna Ianuarie zile 12, în anul 7062 = 1554¹⁾).

Manuscrisul e interesant și prin inițialele și vignetele căci inițiala **G** dela fila 103^r are în prelungire și 2 capete de om — primul numai schițat iar cel de al doilea bine reliefat — iar vigneta dela fila 139^r are pe lângă capete de animale și două capete de om cu coroane pe cap²⁾).

Urmează manuscrisul 5032, scris în medio-bulgară — în secolul XVII — se pare în Transilvania, care cuprinde la început un evangheliar, apoi un minologhion iar dela f. 712 Pravila sfinților Apostoli. La fila 109^v găsim următoarea glosă marginală în traducere românească : *Însă această scrisoare am scris când erau Nemții în Maramureș în zilele craiului nostru Mihail Apafi,*

1. In text slav : Икоже казнуѣхъ се въ пѣчинѣ морецѣи и жаляютъ пѣинти къ пѣинтаници штиншнн, такожде и азъ жаляю пѣинти до свѣршениі свѣтліе кнѣгі сіе. Изжадалѣхъ на трѣболюежнѣ възвзгъхъ съскъ на пѣчинѣ немсчрхпавмагъ чловѣкълюкѣ Божіа, пѣинкѣхъ въ галенни скѣтагъ Писаніа и еанкѣ възмогъхъ оумшм поетнигѣсти Когѣ поспѣкъствѣшюрихъ и списахъ дѣшнполазнуѣю кнѣгоу сію глаголюмін Праднѣс. Понеже не писа аггѣлхъ ни дѣхъ свѣтліи на рѣка кѣнна и грѣшна и дѣхъ зннни и икааніи и грѣшніи. „Мшлю ві штыци и кѣтліе, молю и мнѣсѣдѣю аще не рѣкою нѣ елыкѣм молю съ раенн шѣраз ѣмакѣраго сіе свѣтліе кнѣгы и сіе писаніе чѣтѣри нан нѣшѣри люкѣ Христовѣ раді аще есѣт <благосло>влѣнтіе и мншгогрѣшнаго и мѣннаго въ сѣтѣриницѣхъ пѣтѣвнтерѣ Ишкан, потѣрѣвшѣаго се на сіе дело благослови<те> аще и хѣдо и несѣмнслѣзно написахъ аще и грѣбо юстѣ нѣ сладкомъ въ славеѣ и хѣалѣ кожнѣмъ свѣтлімъ цѣкѣамъ и въ полѣѣ къ ннѣмъ пѣнтелѣшюришѣ, шѣачи шкоже възмогъхъ тако и написахъ сіи свѣтліи прѣднѣшъ и пѣтѣдѣхъ вамъ да ви творѣте пакѣсп. Сѣрѣшнсе кнѣга сіа мѣсеца Іанѣаріа, дѣнь ѣі, въ лѣтѣ 7062.

2. Ms provine la Academie fiind donat în Septembrie 1908 de Nifon egumenul mănăstirei Sinaia. Ms e fără început — începe cu sfârșitul textului ce se citește în Dumineca Tomei — iar fila 73^r e un adaos posterior. Filigrana hârtiei e o ancoră în cerc.

cursul anului 7204 (=1696) dela zidirea lumii ¹⁾. Aceiași mânăscie și nota dela fila 111^r cu următorul cuprins în traducere românească ²⁾: *Insă această scrisoare a scris-o diacul Ihnat în anul Domnului 7204 (=1696).*

Concluzii. Din cele expuse mai sus reiese în mod evident deosebita importanță ce prezintă, pentru istoriografia românească, manuscrisele slave ale Bibliotecii Academiei Române. Și noi nu am intrat într'o descriere amănunțită ci am dat mai mult o privire generală păstrând caracterul articolului de față. E regretabil că cercetătorii de până acum ai acestor manuscrise nu au putut da un studiu temeinic. Căci pe când lucrarea pomenită a lui Iacimirskij — în care se descriu jumătate din fondul actual al manuscriselor slave — nu e lucrată metodic și aceasta în sensul — în primul rând, — că ar fi trebuit să pue la dispoziția cititorilor ei *numai cea-ce e important* ³⁾, fără ca autorul lucrării să facă studii asupra diferitelor școli ortografice, asupra mânăstirilor, personagiilor din notele ce însoțesc textele, să colaționeze diferitele texte și aceasta e tocmai cea-ce nu trebuia dar a făcut Iacimirskij. Cât despre studiul d-nei Piscupescu, acesta nu suplinește lipsurile din lucrarea lui Iacimirskij, privind manuscrisele secolului XV.

---

1. In text slav : *Божі писанні писал вігда блян немци въ Мларамбургу въ дньх крале нашого Муханла Іпафн, тринадцѣтъ лѣтъ отъ сззданія мнра.*

2. In text slav : *Божі писаніе писал дяк Іхнат рок божі 7204.*

3. Cf. normele unui bun catalog, la D. Russo, *Studii și critice*, București, 1910, p. 57.

DESPRE „TRAGODIA“ VORNICULUI ALECU BELDIMAN

de EMIL VÎRTOSU

E cunoscută, cel puțin din nume, „Tragodia sau mai bine a zice Jalnica Moldovei întâmplare după răzvrătirea Grecilor—1821”. Această poemă istorică, pe alocuri simplă proză rimată, a fost alcătuită de vornicul Alecu Beldiman spre a înfiera, în fața posterității, eteria grecească dela 1821 și nenorocirile iscate atunci în Moldova din pricina ei. În pătura cetitoare a Moldovei din cea dintâi jumătate a veacului al XIX-lea, scrierea a găsit o primire foarte călduroasă. Acea conștiință etică și națională, ce străbate „Tragodia” dela un capăt la celălalt, va fi plăcut cu deosebire oamenilor de atunci, înclinați — din fire și din educație — spre lecturi romanțioase și morale.

Pe lângă aceasta, evenimentele însăși, deși petrecute sub ochii contemporanilor lui Beldiman, căpătaseră, totuși, aureola legendelor. Pentru a retrăi cu gândul această legendă, pentru a-i regăsi actorii principali, pentru a se regăsi ei înșiși, actorii și spectatorii dela 1821 au cetit cu nesaț versurile lui Beldiman, în cari numele unora se întâlnesc pe fiecare pagină, iar sentimentele tuturor în fiecă cuvânt. Boierimea moldovenească, mare și mică, cu rol sau fără rol în poema lui Beldiman, găsea în lectura acestor versuri ușoare, curgătoare și limpezi, razimul necesar pentru afirmarea și dezvoltarea unei conștiințe cetățenești și naționale. Poema era o pledoarie pentru demnitatea Moldovei, iar domniile pământene — rod fericit și neprevăzut al răzvrătirii — înfăptuiau pragmatic această ridicare a moralului unei națiuni.

Poema trece în revistă, în primul rând, răzvrătirea Grecilor din Moldova, comentând-o. Întâmplările petrecute

atunci devin mai apoi cruciale în istoria Moldovei, tocmai prin rezultatele naționale, rezultate indirecte și nebănuite nici chiar de scornitorii răscoalei, cari propuneau, în cazul cel mai fericit, (ne gândim la Alexandru Ipsilanti), întemcierea unui imperiu bizantin, cu Moldova și Țara Românească drept provincii integrante, Grecia propriu zisă urmând să fie nucleul acestui imperiu, iar celelalte provincii ar fi fost puntea de legătură între Grecia și țările noastre. Căci, să nu uităm : Eteriștii priveau Moldova și Țara Românească drept provincii... grecești ca esență și susceptibile de a deveni, și politicește, grecești !

„Tragodia” lui Beldiman a înregistrat aproape zi cu zi faptele acestei insurecții petrecute în Moldova, le-a fixat în-doelnicul lor colorit moral, și le-a transmis amplu și cursiv generațiilor următoare și însuși propriei sale generații, risipită atunci în mare parte în provinciile vecine, Bucovina, Basarabia și Ardeal. Era, deci ca un fel de sinteză largă a faptelor și gândurilor pe cari, parțial, le trăiseră aproape toți Moldovenii mai de seamă, fără să știe prea bine unii de alții. Pentru toate motivele acestea, „Tragodia” a fost cetită, recetită, apreciată, și a circulat, în nenumărate manuscrise, dealungul și dealatul Moldovei. A avut, prin urmare, altă căutare și alt rol decât numai acela de a perfecționa și mlădia limba, „în cercul foarte restrâns al scriitorilor cari o cultivau” ¹⁾.

Despre motivele și isvoarele literare străine cari au putut sluji drept isvor de inspirație „Tragodiei”, ne vom ocupa, poate cu alt prilej. Insemnăm deocamdată aici faptul că unii cercetători au găsit în ea reflexe corneliene ²⁾.

Deocamdată, în legătură cu ediția critică a poemei lui Beldiman, pe care o pregătim, prezentăm un aspect preliminar al acestei ediții, și anume „Tragodia” ca circulație de manuscris și avatarele imprimării ei, rămânând ca studierea intrinsecă a poemei, din punctul de vedere literar și istoric, determinarea precisă a filiației manuscriselor, variantele, etc., să le facem odată cu publicarea ediției critice.

1) Cum crede Andrei Vizanti, *Veniamin Costachi...*, Iași, 1881, pp. 18—19.

2) Vezi D. Murărașu, *Ecou cornelian în „Tragodia” lui Al. Beldiman*, în *Convorbiri Literare*, nr. 1, Ianuarie 1939, p. 113. Iar o analiză literară a „Tragodiei” a dat, la începutul veacului al XX-lea, Ovid Densusăianu, în *Literatura română modernă*, II, pp. 27—31 (volum publicat în 1921).

În general, „Tragodia” a circulat în manuscris întovărășită de unul sau mai multe texte istorice explicative, în legătură directă aproape toate cu evenimentele dela 1821—1822, fără ca autorul acestor texte să fie numaidecât tot Alecu Beldiman. Iată, oarecum, forma ideală a unui astfel de manuscris miscelaneu :

1. „Tragodia”...
2. „Tălmăcirea caimei lui Vogoride, ce scria la Silistra”.
3. „Jurnalul mergerii boierilor deputați la Țarigrad”¹⁾.
4. „Tractaturile prin care s’au închinat țara de către Bogdan Voevod, domn al Moldaviei, împărățind Baiazet II”.

1) Publicându-l, M. Kogălniceanu lăsa să se înțeleagă că „jurnalul” era tot opera lui Alecu Beldiman (*Cronice*, ed. II, t. III, pp. 1, 336); la fel notează, Teodor Codrescu, că, „se credea”, înainte de 1862 (vezi *Uricariul*, V, pp. 98—129); Manolache Drăghici îl publica fragmentar, cel dintâi, la 1857 (*Istoria Moldovei...*, II, pp. 136—164), fără să-l atribuie nimănui: cum tot el publica cel dintâi și „Tălmăcirea caimei lui Vogoridi” (*ibid.*, pp. 133-135), „extrasă din scrierea vornicului Alecu Beldiman, cu titlu: Despre Eterea Grecească” (*ibid.*, p. 133), ceea ce arată lămurit că și Manolache Drăghici cunoscuse „Tragodia”.

Gr. G. Tocilescu combate părerea lui Kogălniceanu și crede că nu Beldiman ci alteineva este autorul „Jurnalului”, Beldiman neavând decât rolul de copist. Crede, probabil după opinia lui M. Gaster, că ms. 106 din colecția Gaster (atunci încă în posesia lui M. Gaster) este manuscrisul original al „Jurnalului”, și din acesta reproduce partea de la sfârșit (*Studii critice asupra cronicelor române în Revista pentru istorie, archeologie și filologie*, III, vol. III, București, 1884, p. 269 n.).

Mai târziu, și M. Gaster afirmă că ms. 106 din colecția sa (astăzi la Academia Română), datat 28 Noemvrie 1823, este manuscrisul original al „Jurnalului”, fără să-i poată arăta, însă, autorul (cf. M. Gaster, *Geschichte der rumänischen Literatur*, în *Grundriss der romanischen Philologie... herausgegeben von Gustav Gröber*, Strassburg, 1901, vol. II, P. III, p. 326).

Mai aproape de noi, N. Iorga îl atribuie vornicului Ioan Tăutul (*Revista Istorică*, XVI (1930), nr. 7—9, p. 192), după ce, în 1897, credea că autorul ar trebui să fie Gh. Cuza sau Iordache Rășcanu, adică unul din cei doi boieri moldoveni cari, la 1822, însoțiseră pe uscat pe Domnul Munteniei, dela Stambul spre Silistra (vezi Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, X, p. 177, n. 4); în 1901, atribuie „Jurnalul” lui Iordachi Rășcanu sau unui om de casă al acestuia (v. N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea...* II, București, 1901, p. 100; aceeași părere o menține în ediția a doua a acestei lucrări; vezi N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, III, *Partea întâia...* ed. II, București, 1933, p. 104).

În realitate „autorul „Jurnalului” este vornicul Gheorghe Cuza, cum vom arăta mai departe.

Menționăm că în anii din urmă s’a publicat și „jurnalul” delegației muncelene (v. Emil Virtosu, *1821 date și fapte noi*, București, 1932, pp. 146—155; Așezământul Cultural I. C. Brătianu, XVII).

5. „Stihurile făcute în Tazlău, în vremea închiderii mele acolo, anul 1824, Aprilie 20” <de Alecu Beldiman>.

6. „Arzmagzar către prea Înalta Poartă, din partea boierilor Principatului Moldaviei, ce s’au dat la anul 1822”¹⁾.

Să cercetăm acum manuscrisele, și în rândul întâi cele din Biblioteca Academiei Române²⁾ :

ms. 336, autograf al lui Alecu Beldiman, fost al arhierelui Filaret Apamias, fratele lui Alecu Beldiman, a fost dăruit Academiei de D. A. Sturdza, în 1885. „Tragodia” este însoțită de textele nr. 2, 3, 4 și 5. Reproducem aici următoarea notiță aflată pe manuscris (f. 106 v.), scrisă de mâna lui Nechita Gorca, acela care, după lectura „Tragodiei”, încercase s’o și copieze; dar fusese refuzat de Filaret Apamias, proprietarul de pe atunci al manuscrisului. Notița aceasta este foarte semnificativă pentru valoarea poemei în ochii contemporanilor :

Râvna și dorința ce am avut pentru a prescrie această „Tragodie”, întru a putea de aproape avea pricină ca să slăvesc pe alcătuitoarea ei, căruia toată națiia moldovinească este datoare a-l slăvi, ca pe unul ci cu a sa minte, vrednicul de pomenire, au fost în stare a-i pune între cei întâiu ai lumii barbați, carei până astăzi să laudă cu mărimea duhului a unuia dintre ei; de cătră prea osfințitul părinte d. d. Filaret Apamias mi s’au tăet, rămăindu-mi neîmplinită dorința, zădarnică osteneala cea până astăzi, și tăetă pornirea ci avem cătră isprava aceștii istorii interesa<n>te, căindu-mă de ostenelele și lingușările câte prea osfinției sale i-am făcut întru aceasta, și tot n’am putut veni la scoposul isprăvii.

1835, Avgust 6.

Nechita Gorca.

ms. 23, este preseris după ms. 336, după 1835, căci cuprinde, în copie, și textul însemnării lui Nechita Gorca (f. 121 v.). Vine din Biblioteca Scheiană. „Tragodia” este însoțită de textele nr. 2, 3, 4 și 5, întocmai ca ms. 336.

ms. 55, are un „ex libris” al lui Const. Dem. Sturdza, și este preseris pe la 1850. „Tragodia” e însoțită de textele nr.

1) Ordinea și numărul textelor le-am păstrat așa cum au fost editate de M. Kogălniceanu, *Cronice*, III, ed. II (1874), pp. 335—467.

2) Pentru manuscrisele de la Academia Română, cuprinse între nr. 1—1061, o descriere mai amănunțită se poate găsi în cele trei volume de cataloage : *Biblioteca Academiei Române, Catalogul manuscrisurilor românești...* I, II, III, București, 1907, 1913, 1931, publicate de Ioan Bianu, R. Caracaș și G. Nicolaiasa.

2, 3, 4, 5, și de un text din 1822, adăugat la urmă, scris de altă mână, pe altfel de hârtie.

ms. 331, a fost al lui Nicolae Bălcescu (însemnarea lui Odobescu, f. 88 v. : „de la N. Bălcescu”) și a trecut apoi la Al. Odobescu. „Tragodia” e însoțită de textul nr. 2. Fără indicație de dată și copist.

ms. 1754, cuprinde versuri mai multe decât ms. 336 autograf. Manuscrisul este defect, „Tragodia” fiind ciuntită de început; e însoțită numai de textul nr. 2. Despre acest manuscris, informații mai departe.

ms. 310, prescris, probabil, tot înainte de 1840. „Tragodia” este însoțită de textele nr. 2 și 5. Copistul nu este arătat.

ms. 566, din biblioteca lui Iancu Fătu. Prescris, probabil, în sau după 1842. „Tragodia” este însoțită de textele nr. 2, 3, 4, 5 și 6¹⁾, precum și de „paretisis”-ul (demisia) Mitropolitului Veniamin, din 1842.

ms. 2695, prescris de Vasile Popescu Scriban, în Iași, la 1836. „Tragodia” este însoțită de textele nr. 2, 3 și 4. Pe lângă acestea, este precedată de cuvintele explicative și laudative, în versuri prozaice, ale „prescriitorului” Vasile Popescu Scriban.

ms. 2751, este prescris tot de Vasile Popescu Scriban, tot la Iași, în 1837. „Tragodia” este însoțită de textele nr. 2, 3 și 4, și este precedată de aceleași cuvinte în versuri ale prescriitorului, pe cari le reproducem aici după ms. 2695 :

Cuvântare din partea prescriitorului către cetitoriu.

Iubite al meu patriot ! Cetind iastă „Tragodie“,
De trii ori de mine scrișă, rog o milă dă și mic !
Văzând carte-așa de bună, patriei folositoare,
Nedată încă 'n tipariu, la număr ne'nsămnătoare,
Un exemplariu seau și două aflându-să numai scrise,
Dușmani având foarte mulți, tare puțini îi priise ;
Am pus eu, deci, ostineală, prescriind-o s'o 'nmulțasc,
Nu cumva pe a me țară de-așa folos să lipsăsc !
De aice tot Românul va învăța a cunoaște
Cini-i prietin a țării și cini-i dușman de moarte !
De aice va 'nțălege ce șarpe-au purtat în sin,
Să-l arunce tocma'n tartar, să nu-l mai poarte pin mân' !

1) Acesta din urmă : „Arzmagzar către prea Inalta Poartă”..., este menționat ca reprodus după „împărtașirea” lui B. Cepescu din *Foaia pentru inimă, minte și literatură*, Brașov, 1840, nr. 41.

Să va'nvăţ'a-ş iubi ţara, n'a lăsau-o 'n mâni străine,
 A fiilor patrii pâne n'o va da de-acum la căine.
 Pentru făcătoriu! cărţii, ci-i Alecu Beldiman,
 Rog ceteşte ce urmează, făcut de mine Scriban :

Mormântul dumisale marele vornic Alecu Beldiman.

Din a stânga Bisericii Sfântul Neculai numită,
 Aşzată al tău mormântu, piste el o piramidă.
 După ce mult l-am cătatu, pintre alte vechi morminte,
 Piatra pe el aşzată, prin scris, mi-au adus aminte
 Că supt ea zace-o ţărănă de-un Român bun şi 'nvăţat,
 A patriei iubitoriu, a muzălor meţenat.
 Aice, pătruns de jăle, pe incriptul tău cetind,
 Cătră ceriu şi cătră tatăl adesă ingenunchind,
 Prin rostul patriei mele, îţi aduc ceste cuvinte,
 Ca numile tău să fie întru aducere-aminte :
 — „O ! Dumnezăule sfinte ! Din inimă'ţi mulţănesc,
 Că mă 'nveţi ca după moarte pe oameni să-i măgulesc !
 Că mă 'nveţi să le-aduc laude, să-i recomendezi la lume,
 De patrioţi şi de vecuri să se sfinţeasc'a lor nume,
 Ci pe pământ au trăit, vrednic de numele om,
 Dându-ş roada l'a sa vreme, precum al Scripturei pom.
 Auzii de-a tale scripte, înţălepte Beldiman,
 Multe din ele-am cetit, şi te văd vrednic Roman !
 Din ele multe-am prescris, o parte 'nvăţind de rost,
 Din care, stând în genunchi, cu lacrimi ŷ'aduc prinrost¹⁾.
 Acum pe a ta scumpă ţărănă o adăp cu-a mele lacrimi,
 Chem patria s'o sărute, mie gândul tău însuflă-mi !
 Din ceriu-unde lăcueşti, a te chema nu 'ndrăznesc,
 Nici a mă 'nceca voesc, că ştiu c'atuncea greşăsc.
 De acolo te rog acuma, dela tatăl mijlocind,
 Patrii-a trimete cuget, precum au fost al tău gând.
 Am iubit suflete mari, le cânt, le vestesc la veacuri,
 Pe-a lor morminte vărs lacrimi, rog să să'nchine de neamuri.
 Li giuruesc nemurirea, pe-a lor morminte-i vestesc,
 Di-ar pute simţi din nuntru, cum de vecuri să cinstesc !
 Intre cii de frunte-a ţării te număr, o ! Beldiman !
 Şi al ei agiutătoriu, ah ! di ŷ'ar urma Scriban !
 Barbat vrednic fuş în toate, de'nvăţături ştiutoriu,
 De-a neamului luminaire şi de ţară iubitoriu !“

Prin rostul patrii mele, aceste le-am zis, pătruns,
 Cetind versul următoriu, ci pe mormînt ŷi l-ai pus.
 De cânt eu o piatră mută, carea acopăr cest mormânt,
 Dar o simţire mult tristă mă face să am cuvânt.

1) Prinrost = prinost = prinos.

Și s'arăt c'aice zace țărna unui patriot,
 Iubitoriu de neam, de muză, barbat vrednic întru tot :
 Numile ș'a sa poreclă îi Alecu Beldiman,
 Având rang de vornic mare, vrednic denumit Roman,
 Patriot bun, cu știință, lumii, neamului lucrând,
 S'au mutat la vecinicie, rămășița noă lăsind.
 Rămășiți de luminare, neamului întâiu-au dat,
 Datorie să-l cinstească neamului său au lăsat.
 Toți câți simțiți acest lucru și patrioți vă numiți,
 Râvna lui urmând la toate, în veci pe el pominiți !
 Și cu aceste, al meu iubite patriot și cetitoriu,
 Iți rămân slugă plecată și de bine voitoriu.
 Rog, prescrie-această carte, sminteală nici cum nu da,
 Pentru-a patriei folos, și te rog nu mă uita !

Vasile Popescu Scriban.

Eșii, 1836, Dechemvrie 26.

ms. 110, prescris de paharnicul Costachi Nastacu, la Bacău, în Martie 1838, poate după o copie aflată la slugerul Gheorghieș Capșa. „Tragodia” este însoțită de textele nr. 2, 3, 4 și 6, acesta din urmă copiat după altul aflat la serdarul Iordachi Lascar).

Ms. 110 (f. 10 v.) este precedat de această invocație către „Zina Moldavii”, nesemnată, (datorită, poate lui Iordachi Tuduri din Focșani vezi, *ibidem*, f. 169), pe care o transcriem în întregime :

Zina Moldavii

„Vino, urmiazi după mini ! Al tău pas di-i cumpăni,
 Mult mai săgur, o Moldovo, cătră scopos vei veni !”
 — Eu, deprinsă la răpaos, trăind pe'nflorită vale,
 Nu pot răpidi a mergi pe asămine gre cale,
 La un loc pe care nu-l știu, ce-l numei loc fericit,
 De-ai fi pasului meu razăm, zi că tu ai giuruit.
 Dar mă tem că, piedici noă, ostinelile trecute,
 Chiar în miezul carierii vor curma a me vârtute.
 Dorul laudei, aice, să îndemni al tău pas,
 Asprii cale cari duci cătră Muntii Parnas ! (a)
 Fulgeri, tuneti și grindini, minuc, spaimă crudă moarte,
 La acie carii nu pot a lor sarcină să poarte !

1) Ms. 110, f. 74 fine. Manuscrisul acesta mai cuprinde și pamfletul comisului Ionică Tăutul, din 1821 : „*Strigarea Moldovei...*”, publicat de Emil Vîrtosu, *Un pamflet moldovenesc din vremea Eteriei*, în *Viața Românească*, XXII (1930), nr. 4 — 5, pp. 83 — 100.

a) Un munte în Țara Grecească (N. A.).

Intre răpili stâncoasă, printre cari am călcat,
 Jărtvile filotimiei, văzuiu, mii s'au cufundat.
 — Nu-i acel ce să'npăstriază de vârtuti o scânteii,
 Pentru a patriei folosuri nu să teamă c'o să piei!
 Pe-al' Parnasului verzi plaiuri timpul esti mai sânin,
 Sună dulci armonii, suflă zefirul mai lin.
 Acolo al ostinelii trainic rod tu vei culegi,
 Intre noapte și lumină, o Moldavio, alege!
 Surori gemini ali tali, prețios timp n'au pierdut,
 De sfânt foc învăpăeți, de mult pe aici au trecut!
 Și din templul lui Apolon, prin a versului puteri,
 Pe a patriei aripi revarsă a viețai mângăeri.
 Vezi, răspintinili aice, alt drum iată mai ușor,
 Pe el flori tu aduna-vei, ce'ntr'o zi să nasc și mor;
 Pre el fără ostinială, tu, de măguliri purtată,
 Ai pitreci a tali zili, în mii visuri îngănată.
 Dar plăceri nepriimită co a lor fermecat nectar,
 Târziu, când t'ei deștepta, ț'ar păre pre mult amar.
 Deci, Moldavio, alege, nu prin sfat, ce prin simțări,
 La nepoțâ și fii gândești, și închei o hotărări!
 Rostul tău azi (?) îmi răsună, înțălept înalt cuvânt,
 Ș'amorțita me vârtute să renaști dăn mormânt.
 Ce icoană minunată mi s'arată dinainte!
 Am ales puternic domnul și să mergem înnainte!
 Eu aleg petroasa cali cari văd că s'au deșchis;
 Di-oi peri, frumoasă-i moarte pentru lucru evghenis!

În acelaș ms. 110 (f. 11v.) se mai află următorul text, adresat, desigur, lui Filaret Apamias, fratele lui Alecu Beldiman. Acest text figurează, incomplet, și în ms. „Tragodiei' semnalat de Gh. Ghibănescu (*Ioan Neculce*, 6, Iași, 1927, p. 318; vezi mai departe); se vede astfel o anumită legătură între aceste două copii ale „Tragodiei":

Alt Poet(ic)

O Filareti săraci,	Și m'am pliroforisit,
Vezi vreme cum se prifaci,	Că dragostii fimeești
Ca o roată să'nvârtești,	Să nu te nădăjduiești!
Să schimbă și să clătești!	Că dragoste fimeiască
Nu mi-ar fi trecut prin gând	Ii ca parola franțuzască:
Să mă uiță așa curând,	S'arată pre mult cu dor,
După dragoste ce multă,	Cam cu răvnă de amor,
Ci-au fost între noi crescută!	Și, după ce bini te moai,
Că am stat și am privit	Și de pieli te dispoai!

ms. 3761, a aparținut unui Proca. „Tragodia” este însoțită de textele nr. 2 și 4. Fără dată nici prescriitor.

ms. 5428, este isprăvit de copiat la 7 Ianuarie 1835 (vezi la sfârșitul manuscrisului) și dăruit agăi Iancu Paladi. Are un „ex libris” al lui Constantin Dimitrie Sturdza. „Tragodia” este însoțită de textele nr. 2 și 3. Manuscrisul „Tragodiei” este precedat de o importantă însemnare contemporană, pe care o reproducem, mai departe, după un alt manuscris, și anume după ms. Kostaki.

ms. 750, numai un fragment mare din „Tragodie”, fără început nici sfârșit, fără dată nici prescriitor.

ms. 2901, (f. 1—12) numai un fragment dela început, fără dată nici prescriitor; manuscrisul este defect, căci îi lipsește sfârșitul.

Pe de altă parte, Biblioteca Centrală a Universității din Iași posedă ms. 115, dăruit de Vasile Adamachi și intitulat: „Jalnica întâmplare a Moldovei după răzvrătirea Grecilor din 1818” < sic >. Prescrierea n’are dată (este, poate, din 1836) și e însoțită de textele nr. 2 și 6.

Un alt manuscris a fost descris de Gh. Ghibănescu, și este prescriș în 1836, de slugerul Gheorghe Capșa. Cuprinde „Tragodia” însoțită de textele nr. 2, 3 și 4¹⁾. După acest manuscris a fost copiat, probabil, manuscrisul 110 de la Academia Română, de către paharnicul Costachi Nastacu, la Bacău, în 1838²⁾.

Un manuscris: „*Jalnica Moldovei întâmplare, manuscris de Beldiman (1821)*”, din proprietatea ing. Galeriu din București, a fost prezentat, la 1903, într’o expoziție publică din București³⁾, fără să știm în ce loc se mai află acest manuscris.

Un manuscris se găsește în colecția Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu, dăruit de d-l N. Georgean, din Iași, consilier la Curtea de Casație, care îl are din familie. Cuprinde „Tragodia” însoțită de textele nr. 2 și 5, precum și versuri din

1) Manuscrisul a fost încredințat de Alex. Roșca din Iași lui Gh. Ghibănescu (1836. *Jalnica tragodie a lui Alex. Beldiman*, în *Ioan Neculce*, Iași, 1927, fasc. 6, pp. 317—319), și a aparținut lui C. Roșca, fost la Tribunalul din Galați.

2) Vezi *supra*, descrierea ms. 110.

3) Vezi *Asociațiunea Română pentru înaintarea și răspândirea științelor. Catalogul expozițiunii*; București, 1903, p. 161.

„Tragodie” scrise pe foi libere, cu numeroase corecturi, — poate o colaționare după un manuscris mai complet, dar poate însuși manuscrisul autograf al unui interpolator al „Tragodiei”, cu versuri ce urmau a fi intercalate la locurile indicate de copist; acesta este anonim, iar dată manuscrisul nu are.

Un manuscris ne-a fost semnalat de d. I. Minea, profesor universitar din Iași, ca fiind în posesia domniei sale. Nu avem încă la îndemână o descriere a manuscrisului.

Un fragment din „Tragodie”, de la început, se găsește în posesia d. Vasile Panopol, provenind din hârtiile lui Vasile Pogor. Amintim cu acest prilej că Vasile Pogor a încercat și el să scrie un poem în versuri, în mai multe cânturi, asupra revoluției din 1821. Poemul se întitulează : *Eterida*, și din el ni s’au păstrat numai planul și un fragment din cântul întâi, pe care le vom publica în curând.

Un alt manuscris, complet, legat în piele verde închis (legătura epocii), ni-a fost pus la dispoziție de d. N. Lupu Kostaky. Cuprinde : „Tragodia” (pp. 3—100); „Tălmăcirea cameliilor”... (pp. 101—102), „Jurnalul” (pp. 102—118); deci „Tragodia” este însoțită de textele nr. 2 și 3, și este prescrisă la 7 Ianuarie 1835 (p. 100). Manuscrisul a fost al agăi Gheorghe Costachi și e deosebit de prețios pentru adnotările făcute de acesta, martor zi de zi al întâmplărilor de la 1821. De pildă, la versul 1517 (după ediția Kogălniceanu), aga Costachi adaugă (ms. Kostaki, p. 38) :

„Acesta era Grecu, lăsat di domnei fanarioț, cu cari înzăstrasă Țara Moldovei.”

După versul 1694 adaugă nota următoare (ms. Kostaki, p. 42 și fine) :

În aciasta, aga Grecian și cămenar Cerchezu, pren înțelegiri cu Isuf Chihaia Beiu, orănduescu ispravnici la ținutul Fălciului pi Lăscărachi Costachi (acum agă) și pe sardar Gheorghî Gociu, ca să statorniciască lăcu<i>tor</i>ei băjănăriț, și ca să strângă și tainat, oștirilor turcești, la conacul socotit la Docolina, ca, în agiungere oștilor turcești acolo, să aibă hrana lor.

Așa dar, arătațai ispravnici, strângând mazălei și slujătorei la satul Epurenei, din zăsul ținut a Fălciului, au așzăt tactu isprăvniceii acolo, pentru că Fălciul — ci era rezădențaiia ținutului, ai dădus : > focu casălor lui Șarban Costachi vornicul,

Grecii volintiri, când au trecut în sus cu Cărjoi și noră-sa ¹⁾, ei li robisă, și pintru că Târgu Fălciului esti pe malul Prutului, pi undi Grecei stăruia ca, îndată ă'or vide că vin Turcei, să triacă granița ci făce Prutul, la Ruși.

Deci, zișăi ispravnici, di la Epureni puind la cali pintru strângire conacului la Docolina, Lascarachi Costachi — ca mai tânăr, au purcesu pin sate, călari, încungiurat di mazăli și slujători, a strângi tain la Docolina; până undi agiungând și orânduind magaziia tainurilor, s'au întorsu în satul Băsăștei: discălecând la o casă țărăniască, șădea pi prispă, cu mazălei înpregiur, sfātuind pintru strângere conacului. Un mazăl viind în fugă, călari, îi spune că Grecii volintiri au intrat în margene satului Băsăștei, din susu. Lascarachi au și alergat și au încălecat pi cal și au plecat di fugă, fiindu-i calul fugariu, în gosu spre satul lui, Micleștei. Știind Lascarachi pin Tămășăni drumul, pintre garduri au trecut. Iar Grecii volintiri, cari din urmă îl gone, să împedeca pintri garduri, iar răzășăi ăi îndrepta, arătându-i pi undi ău trecut Lascărachi. Carili agiungând la Micleștii lui, au lepădat calulul < sic >, și pedestru au fugit la dial, pin păduri ce diasă ci era. Și dacă au înnoptat, au trasu la un fičor boirescu, anumi Vasăli Tuchilă, și l-au suit în podul casăi sali, la satul verilor lui, Stoișăștei; iar pi vărul lui, Iordachi Costachi, îl țăne numitul într'un zămnicu, niștiind unul di altul, până i-au înștiințat, după doă zăli.

Iar Grecii, în urma discălecării lui Lascărachi, agiungând la satul Micleștei și căutând pi Lăscărachi Costachi, și află<n>d că au fugit pin păduri, l-au lăsat și s'au dus în gosu, întinsu la satul Epurenei.

Niștiind sardar Gheorghii Gociu nimică, până Grecei volintiri au încungiurat casăli boerești, au fostu eșit pi o ușă a casilor din dosu, ș'au intrat în livadă, ascunzindu-si. Dar Grecei, a căruia căpetenei era un Greco ci fusăsi mai înnainte căpetan di potiră, anumi Petcu, la țănutul Tutovei, au discălecat cu toțăi, și cătând pe sardar Gociu pin toati locurile, l-au găsit în livadă, dosit. Și svărlind într'ănsul cu un măzdragu < =suliță>, l-au îngiunghet pin spinari, apoi pin costi < =coaste> l-au mai îngiunghet cu etăganili. Și nezăbovind multu, după ci l-au dusu în casă, mai mort, i-au tăetu capul. Și îndată inhămând

1) Pentru Cărjoae vezi versul 1915, ed. Kogălniceanu (N.E.).

caii la trăsura Gociului, și aflându-si acolo și frații sardariului Gociu, Enachi Gociu, l-au suit în trăsura și i-au dat capul frățane-său, să-l țai în poli <=poale>, pi mâni. Și au purcesu Grecei cu căruța în susu, nemaifăcând zăbavă, că să teme di Turci. Și ducându-si cu trăsura cu Enachi — cari țane capul frățane-său, până aproape di Bohotin, i-au tăet și capul lui Enachi Gociu. Și li-au luat capetili Grecei, di li-au dusu la căpetenili lor. Iar trupurili lor li-au îngropat acolo undi i-au tăet.

Gheorghii Costachi aga.

Iar la versul 3831, aga Costachi adaugă (ms. Kostaki, p. 91) : „Beldiman, autoriu, vorbești însuș de dă<n>sul, întru adevăr ; știu șă eu, aga Gheorghii Costachi, ca unul ci am slujăt oștili în vreme aceia, împreună cu autoriu”.

Pe de altă parte, manuscrisul „Tragodiei” este precedat de o însemnare contemporană, pe care o regăsim identică în ms. 5428 (f. 1) de la Academia Română. Aceste două manuscrise se aseamănă prin conținut (au aceleași texte anexe, dispuse în aceeași ordine) și prin data copierii, sau poate mai degrabă prin reproducerea datei manuscrisului care le-a servit drept model (ms. 5428, f. 51=7.I.1835 ; ms. Kostaki, idem, p. 100). Transcriem în întregime însemnarea, neșemnată :

La anul 1821, luna Fevruarie 21, zioa Marți, au trecut de peste Prut Ipsilant, însoțit numai de doâ slugi. Până a nu veni el, începusă a să înscrie ostași toți Arăuții de la Curte și acei de pe la boeri.

Boerii, întrunindu-să la Mitropolie, și sfātuindu-să, au socotit de cuviință, și dinpreună cu mitropolitul s'au dus la Curte ș'au întrebat pe Domnul Mihaiu Suțul, pentru ce să face această strângere de oaste. Li s'au dat răspuns că pentru a să trimiti în Valahia, asupra lui Tudor Vladimirescu.

Indată după sosirea lui, Ipsilant au poruncit să pue supt sabie și să prăde pe toți Turcii din Eși și târguri. Arnăuții dau năvală și tae pe toți Turcii ce au aflat la Beilic. Puțini din ei, prinzind de veste, au alergat și s'au < sic > scăpat viața ascunzindu-să pe la boeri și pe la consulaturi. Omoară pe toți Turcii din Galați și pe acei de pe la celelalte târguri, tot în aceeași zi.

În Mănăstirea Tre Sfetitelor să adună toți Eteriștii ; acolo să sfătuesc și număsc pe postelnicul Rizu ministru a toată

Eterii, iar efori pe Vlădica Irinopoliosu de la Golâia, pe Tresfetiteanu, pe Luca Floareaşeanu, pe Deoghenide şi pe Panaitache Panu.

Toată Curtea Domnilor s'au armat. După a ei pildă, începură a să scrie la Eterie băeţii de prin dughene, tot ce era Grec.

Eforii dau proclamaţie, că primesc ostaşi cu leafă, care proclamaţie s'au lipit pe toate uliţile oraşilor; cu această urmare s'au curăţit târgul de toţi răii. Şi pentru ca să poată da arme la cei ce nu ave, au publicat că, orişicine ar ave arme, să le ducă în Mănăstirea Tre Sfetişilor, spre a-şi primi plata pe ele, căci la dinpotrivă urmare, să vor lua cu sila. Totodată au cerut şi 2000 cai din ţară. La care toate acestea, boerii cu mitropolitul s'au împotrevit. Atuncea au început a prăda hanurile, dughenile şi toate casile, fără cruţare, supt cuvânt că caută arme şi cai. Toţi au început a-şi părăsi lăcuinţile lor şi a-ş căuta scăparea vieţii peste Prut şi Bocovina. Atuncea au luat şi aceli doâ tunuri ci era la Curte.

Consulatul Rusăsc, după o depeşă ce au primit, îndată au intrat în carintina de la Sculeni. După el au mers şi Domnul Mihai Suţul, cu toată a sa familie şi cu fraţii săi.

Atuncea, după sfătuirea urmată între boerii cu mitropolitul, s'au scris Împăratului Rusăsc, aflându-să la Laibahu.

O altă notă, semnată aceasta de aga Gheorghe Costachi şi datată : Pătrăşcani, 10 Iunie 1857, pusă imediat înaintea notei de mai sus, arată patetic tot ce simţea Moldova la lectura „Tragodiei”, şi adâncul adevăr uman şi pragmatic ce răsbătea din fiecare vers. Această notă, datată, datează şi celelalte note datorite agăi Gheorghe Costachi, şi arată neîndoios că numai nota privitoare la trecerea peste Prut a lui Ipsilanti, regăsită şi în ms: 5428 de la Academia Română, aparţine manuscrisului model după care s'a făcut această copie. Transcriem nota de care am vorbit a agăi Gheorghe Costachi :

Aciastă ninorocită şi jalnică a Moldavei întâmplari di la anul 1821, Fevruarie 21 di zăli di când s'au început, s'au alcătuit şi s'au scris de răposatul întru fericiri boer, marile vornic Alexandru Beldiman, întocma după întâmplările ci au pătimet Moldavia, di pi cari am scos-o; cari eu, aga Gheorghii Costachi, am fostu aice în Moldova, în slujba oştilor puternicului Devlet,

ci eram cu rangul de cămenar mai dinnainte. Și dacă ajungem sara, zăcem : „Slavă ții, Dumnezeuule, c'am trăit zioa di astăzi !” Dacă ajungem dimenița, iarăș mulțămem lui Dumnezeu, c'am văzut lumina sorilui < sic > răsărind !

Și în cuget curat arăt că toate celi scrisă sint întru adevăr : încă multe alti ninorociri nu li-au put<ut> scriia toate, căci nić în zăci ani, să fi mai trăit încă pre fericitul autor, nu li-ar fi putut isprăvi, dacă toate li-ar fi scris de amănuntul și anumi.

Așa dar, să cadî întru večnică pomeniri mulțămiri firicitului autor, di la sinpatrioțai șă fiii lor, că ni-au lăsat științi de celi ci s'au întâmplat în nenorocitul nostru pământ al Moldaviei !

Gheorghi Costachi aga. 1857, Iuni 10, în satul meu Pătrășcanii, am scris celi di susu.

Rămasi mie di la părintele meu, aga Gheorghie Kostaki, sus isca<li>tul, fiului său, *A. G. Kostaki.*

Deruit mie de moșu meu Alecu G. Kostaki, fratele mamei mele.

Lupu C. Kostaki.

*

Insfărșit, o copie făcută în 1837, la Iași, o poseda slugerul Costache Sion, prescrisă poate chiar de el, și însoțită, între altele, și de textele nr. 2, 3 și 4. Aceasta constitue acum ms. 56 dela Biblioteca Universității din Cluj, Sala Sion ¹⁾. In aceeași sală se află ms. 2, prescris după ms. 336 (autograf) de la Academia Română, căci are, în copie, însemnarea lui Nechita Gorca dela 6 August 1835. „Tragodia” este însoțită de textele nr. 2, 3, 4 și 5, deci copia este asemeni și cu copia din ms. 23 dela Academia Română, amândouă făcute fără îndoială după ms. autograf 336 de la Academia Română.

Trebuie să arătăm că tot un Sion, căminarul Costache Sion, este cel dintâi care, din pietate și mândrie națională, are

1) Vezi Gh. Ungureanu, *Familia Sion. Studiu și documente.* Iași, 1936, pp. 89—90. In legătură cu preferințele Sioneștilor pentru Beldiman, însemnăm aici că o copie după „Tragodia lui Sapor”, traducere a lui Al. Beldiman, era sfărșită, la 6 Fevruarie 1837, de Iorgu Sion (Cf. I. Tanoviceanu, *Traducăloru din 1803 al Menechmilor. Vornicul Alexandru Beldiman, în Arhiva, Iași, IX (1898), p. 173 n. 21).*

gândul fericit de a da la tipar poema lui Beldiman. La 31 Iulie 1847, el scria din Iași lui Gh. Bariț, la Brașov, împărtășindu-i dorința de a o tipări, pe cheltuiala sa. Nu cunoaștem răspunsul lui Bariț. În schimb, scrisoarea lui Sion, regăsită între hârtiile lui Bariț dela Academia Română, o putem da în întregime. Ineditul și, mai ales, faptul că ideile dintr'însa reflectă, oarecum, părerile societății moldovenești de după 1840 și stima de care se bucura „Tragodia” lui Beldiman în fața cărturarilor de atunci, îi dau o deosebită valoare. Dar Costache sau Constantin Sion sânt mai mulți. Este, oare, vorba de Costache Sion, paharnicul dela 1844, sau de Constantin Sion, autorul „Arhondologiei Moldovei”, sau de Costache Sion, slugerul mort de holera în Iulie 1848? Ne lipsesc elemente suficiente, istorice sau paleografice, pentru a avea deplină certitudine. Credem, însă, că e vorba de Costache Sion cel stins din viață la 1848), între ale cărui manuscrise s'a găsit și o copie a „Tragodiei” (ms. 56 din Sala Sion a Bibliotecii Universității din Cluj, de care am pomenit mai sus).

Reproducem scrisoarea :

Moldova, Eșii, 1847, Iulie 31.

Domnul meu,

Toate națiile își au istoriile lor, sălindu-să fiiștecare din ele, pe întrecute a le mări, sau a le aduce la lumină în o mai mare întindire.

Țările noastre daco-române au fost totdeauna liagănul încursiilor ghintelor streine, unde au fost teatrul a feliuri de crâncene războaie, vărsări de sânge și nenorociri grozave, până când ceriul s'au îndurat, cu trecire timpurilor, a prefăce și soarta lor. Totdeauna aceste țări au fost privite în ochii lumii ca niște țări ce-și dorea neatărnare și libertate lor. Istoriile acestor țări au fost scrisă de mai mulți autori și scriitori a viacurilor trecute; dar parte din ele, cu vreme, au eșit la lumină, iar parte stau în zăcere. (Mulțămită, însă, ceriului, că viacul nostru, viind în propășire, au dat mai mulți barbați zeloși, carii să înghesuesc a scrie întâmplările viacurilor trecute, din a căror ostenință, minte și vrătăciune, au eșit mai multe cărțișoare istorice la lumină).

Epoha anului 1821 și întâmplările urmate în aceste două țări daco-române, Moldovva zic și Valahie, din pornire Grecilor

---

1) Pentru acești Sioni vezi Gh. Ungureanu, *Familia Sion...*, passim. Iar pentru Costache Sion *ibid.*, p. 88.

cătră libertate de supt giugul robiei în care să afla, sănt cunoscut lumii întregi (în care vreme la noi să afla domn Mihai Voevod Suțul, un grec fanariot). Inșă vreo descriere acestora nu au eșit la lumină încă, deși unii poate că au scris parte sau în totul; precum, pentru țara noastră Moldovva, au scris îndestul de pre largu împregiurările, răpăosatul și vrednicul întru pomenire între neamul român, vornicul Alexandru Beldiman, carile toată a sa viață este cunoscut obștește că au cheltuit-o numai spre folosul patriei sale și a compatrioților săi, în compuneri, traduceri a feliuri de cărți istorice, atât în versuri cât și în proză, tipărind pe unile cu a sa cheltuială, iar unile stau încă neșite la lumină.

Aciașă descriere a zisăi vremi este compusă în versuri, de la începere revoluții grece, adică de la 22 Februarie 1821, și până la suire pe scaun a fostului domn Ioan Sandu Sturza Voevod, nescăpând din vedere zelosul bărbat, spre îmbogățire patrioților săi cu ace istorie, nici cea mai mică mișcare, întâmplare sau prefacere, ca unul ce să afla în țară atunce, nepribegit piste hotar, notificând încă și îndestule critici a oamenilor vremii acia, asupra mărșavilor lor purtări (pe carii Dumnezău pome-nească-i! toți s'au străpurtat la odihna veciei!).

Dar, întâmplându-să timpuriu a-l răpi cruda săcere a morții, din sinul patriei și a simpatrioților săi, au rămas ace istorie zăcând în întunec; care foarte mult prețuește și merită a o ceti și a o avia fiiștecare Român.

Ace descriere (deși prilejul nu m'au ertat a face vreun serviciu enteresant patriei și compatrioților miei), aprinsu de zelul patriotismului, doresc ca ia, pe carii mulți o știu și o cunosc din acci carii pe acea vreme s'au întâmplat a fi față în țară și întrebuintați de ocărmuire acei vremi, să să lipărească cu a mea cheltuială, de care mulți să enteresează.

Așa dar, fiți buni, domnul meu, a-mi răspunde, cât să poate mai grăbit, de vă iartă vremea și împregiurările a o pune supt tiascul domniei voastre, ca să urmăm mai departe corespondența noastră spre tipărire ei, cu care prilej și domniei voastre va rămănia o neștearsă amintire, pentru eșire la lumină a unei istorii întâmplare chiar în zilele noastre, și care cuprinde în sine mai bine de 50 coale hârtie manuscrisă; cu care prilej să vor mai trece în ia și osăbite alte notiții.

Rămăind dar, domnule, în așteptare de răspunsul domniei voastre, am de mulțămire a mă însămna a domnielor voastre plecată slugă,

Caminar Costache Sion

<Vo :> La Brașov, domniei sale, domnului domn, redactoru Gazetii Transilvane, Gheorghe de Bariți, și cel., și cel. ¹⁾.

1) Academia Română, ms. 878, f. 77—78.

E interesant de adăugat că J. A. Vaillant, autorul unei istorii pitorești și ample a țărilor române, a cunoscut și el, probabil în Moldova, pe la 1840, „Tragodia” lui Beldiman, în manuscris. Căci iată ce scrie în istoria sa :

„Quelques morceaux de la *Sanglante Tragédie* de Beldiman n’eussent été déplacés ici, je le sens ; mais, à mon grand regret, j’ai tant compté sur la promesse d’une copie de ce manuscrit, que j’ai négligé d’en extraire les passages les plus pittoresques. Je l’ai lu cependant, et je puis dire que la verve de ce poète... a retracé avec une énergie toute particulière les événements de 1821..., que son récit est à la fois et une histoire et un poème”¹⁾.

*

Am văzut că „Jurnalul mergerii boierilor deputați la Țarigrad” figurează după „Tragodie”, în primul rând în manuscrisul autograf al lui Beldiman (ms. 336 dela Academia Română), și apoi în foarte multe din celelalte manuscrise. Pornind, deci, dela ipoteza că cei ce au copiat „Tragodia” au cunoscut, în general — când n’au și copiat — și „Jurnalul”, precum și invers : cei ce au copiat „Jurnalul” au cunoscut — când n’au și copiat — „Tragodia”, vom semna aici și manuscrisele în cari se găsește transcris numai „Jurnalul”. Astfel :

ms. 2771, dela Academia Română, fost al lui Ioan Maiorescu, cuprinde „Jurnalul” (f. 107-114) prescris, pare-se, de Ioan proin eclisiarh, la 1834, împreună cu un o „Gheografie de obște”.

Tot la Academia Română, *Autografe B 17*, se găsesc paginile de la început, 1—14, dintr’o copie a „Jurnalului” scrisă de Alecu Beldiman, fostă între hârțile lui Ioan Paladi.

Continuarca, adică restul filelor lipsă în copia de mai sus, scrisă tot de Al. Beldiman, (ceea ce arată că, întâmplător, copia lui Beldiman a fost ruptă în două bucăți, ce au ajuns în mâinile a doi proprietari depărtați unul de altul), se găsește în ms. 106 Gaster de la Academia Română (pp. 15—59). Transcriem titlul pus de Beldiman la începutul copiei sale (*Autografe B 17*), din care se vede lămurit că autorul „Jurnalului”, după mărturisirea lui Beldiman însuși, este vornicul Gheorghe Cuza :

1) Cf. J. A. Vaillant, *La Roumanie ou histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d’or, Ardialiens, Vallaques et Moldaves, résumés sous le nom de Romains*. Paris, 1841, t. III, p. 182.

„Giurnal a mergirii boerilor deputați în Țarigrad, după porunca pre înălțatului Devlet dată prin măria sa Silistra Valesi Mehmet Pașa, scoasă după giurnalul dumisale vornic Gheorghii Cuza, din care am ales numai acele vrednice de știință” 1).

*

Aceasta ar fi, din tot ce ne-a fost la îndemână să cunoaștem până acum, circulația manuscriselor cuprinzând „Tragodia” sau texte în directă legătură cu ea. Vom urmări acum tribulațiile tipăririi acestei poeme.

Manuscrisele menționate sânt, desigur, numai o parte — cea mai bogată — din cele ce au circulat în Moldova, ca să poarte faima „Tragodiei”. Deși nedesmințită, această faimă, și crescută cu fiecare nouă „prescriere”, totuși tipărirea vine foarte târziu.

Am văzut mai sus că cel dintâi care s’a gândit la publicarea poemei a fost căminarul Costache Sion, în 1847. Încercarea a rămas, însă, în cartoane.

Pentru prima dată, poema vede tiparul, fragmentar, în *România Literară* (Iași, Ianuarie 1855, nr. 5, pp. 61—63), sub titlul: *Lupta dela Slatina la 1821. Epizod din poemul lui Beldiman: Jalnica Tragodie a Moldovei*; poema este considerată, de Alecsandri, sau mai degrabă de Kogălniceanu, ca „opera de căpetenie” a lui Beldiman.

Cea dintâi ediție integrală a poemei, însoțită de textele nr. 2, 3 și 5, o tipărește, ca editor, moldoveanul, ban și cavalier, Alecu Balica, sub titlul: *Elerie sau Jalnicile scene prilejite în Moldavia din resvrătirile Grecilor, prin șeful lor Alexandru Ipsilanti, venit din Rusia la anul 1821*, de vornicul Alecu Beldiman, Editată de banul și cavaleriul Alecu Balica: Iași, Tipografia Buciumului Român, 1861; 143 p.

Ediția este înzestrată cu un portret al lui Beldiman, și o prefață a lui Balica, pe care o reproducem în întregime:

Procurvântare

Mica, părăsită și uitată compunere în versuri a epoei anului 1821, care în sine poartă atâta însemnătate pentru istoria Românilor, eată-o astăzi dată la lumină. Numele autorului ei, răposatul vornicul Alexandru Beldiman, e destul de cunoscut,

1) Gh. Ghibănescu, în *Cuzeștii*, Iași, 1912 (*Surete și Izvoade*, VII), pp. CCXXV—XCXXVI, vorbește de călătoria lui Gh. Cuza la Țarigrad și de „*Jurnal*”, dar nu i-l atribuie lui Gh. Cuza.

pentru a-i pute face eu onorurile cuvenite. Intre lucrările sale publicate sânt: *Tragodia lui Orest*, *Moartea lui Avel*, *Numa Pompiliu*, și acum *Eteria*; romanul *Căsuța din Codru* se află sub tipariu.

Mișcat de a împlini o datorință cătră națiunea me și tot odată de a reaminti numele ilustrului patriot și literat român, subscrisul cu propria sa cheltueală a publicat *Eteria din 1821*. Dacă, editând această scriere, aș pute face cel mai mic serviciu națiunei mele, aceasta va fi singura mângăere, că unul din fiii sei onorează memoria barbatului ce a meritat de patria sa, și a căruia amicitie în viață am prețuit-o, eară memoria i-o venerez.

Tipăritura cuprinde „Tragodia” însoțită de textele nr. 2, 3 și 5.

Peste un an, adică în 1862, G. Missail comentează această poemă, după ediția Balica, folosind-o drept isvor istoric important și reproducând numeroase versuri din ea (v. G. Missail, *Evenimentele de la 1821, II*, în *Revista Română, II*, București, 1862, pp. 650—681).

Manolache Drăghici publică, fragmentar, în 1857, „Jurnalul mergerii boierilor deputați la Țarigrad”, și, integral, „Tălmăcirea caimelii lui Vogoridi” (deci textele nr. 2 și 3; v. *Istoria Moldovei...*, II, pp. 133—164).

Puțin mai târziu, în 1862, Teodor Codrescu publică în *Uricariul* (V, pp. 95—97 și 98—129), : „Tălmăcirea caimelii lui Vogoride”... și „Jurnalul mergerii boierilor deputați la Țarigrad”... după un manuscris pe care nu-l cunoaștem. Publică de asemeni, în 1875, „Arzmagzar către prea Inalta Poartă”... (text nr. 6), după „împărlășirea” publicată de Barbu Cepescu în „*Foaia pentru inimă, minte și literatură*, Brașov, 1840, nr. 40 și 41 (Vezi *Uricariul* VI, pp. 123—134).

Mențiunea cea mai veche despre „Tragodie” o găsim în *Psaltirea* în versuri a lui Ioan Prale, Brașov, 1827, și anume în prefața semnată de dr. Vasilie Popp. Acesta spune, pomenind de Alexandru Beldiman, că „au rămas de acesta, între altele, și descrierea revoluției ce s’au întâmplat în Moldova la anul 1821, în stihuri scrisă, sub titula : Grapsodie”. < sic > 1).

1) Titlul cărții lui Prale este : *Psaltirea prorocului și împărat David. In verșuri alcătuită de micul între musicoșii sistimii vechi Ioan Prale din Iașul Moldovii. In zilele tristilor întâmplări ce s’au inceput prin Țările Românești din anul 1821. Spre a să innoi aducerea aminte de cele ce strigă psalmii, și spre folosul celor de națita sa Români, și a iubitorilor lor, acum întâi cu chelluiala sa, la Brașov, s’au tipărit în lipografiia d. Franțise de Șobeli, prin Fridrih Herfurt, 1827* (V. și *Bibliografia Românească Veche, III*, pp. 546—552).

Iar Dimitrie Iarcu, în *Bibliografia chronologicală romana sau catalog generalu de cartile romane...*, ed. II, București, 1873, p. 27, scrie : „Iord. Beldiman, Jalnica tragodia, séu întâmplările de 1821 (Eteria) în versuri (1861), Buda, 1825”. Dar informația aceasta este greșită, „Tragodia” fiind cel mult scrisă, isprăvită, în 1825. La mijloc este numai o confuzie, căci la Buda apărea atunci poema lui Paris Momuleanu, privitoare tot la revoluția din 1821.

Iar Arune Pumnul publică un fragment : *Beldiman, Lupta dela Slatina în Lepturariu Rumânesc* (Viena, 1862—1864, t. IV, P. I., pp. 992—97), reproducându-l, desigur, după *România Literară*, unde fusese dat întâi, în 1855.

Insfârșit, Mihail Kogălniceanu, folosind manuscrisul autograf al lui Beldiman, pus la dispoziție de Dimitrie A. Sturdza, (astăzi ms. 336 dela Academia Română), publică cele 4266 versuri ce alcătuiesc „Tragodia” (câte are manuscrisul menționat), în 1874, adică în ediția a doua din *Cronicele României seu Letopiseșele Moldaviei și Valahiei* (ediția II, t. III, București, 1874, pp. 335—467), împreună cu textele nr. 2, 3, 4, 5 și 6. Textul nr. 4 („Tractaturile”...), Kogălniceanu îl republica după *Arhiva Românească*, Iași, 1845, II, pp. 347—367, unde îl tipărise tot el, poate după copia veche din ms. 333, f. 1—5, de la Academia Română, fost în colecția lui Kogălniceanu. Iar textul nr. 6 („Arzmagzarul”...), nefigurând în manuscrisul folosit, Kogălniceanu îl publică numai parțial, în forma în care apăruse în „împărțășirea” făcută de Barbu Cepescu în „Foaia pentru inimă, minte și literatură”, Brașov, 1840, nr. 41¹⁾. De această „împărțășire” s’au mai folosit, cum am văzut, ms. 566 dela Academia Română, precum și Teodor Codrescu în 1875 (*Uricariul*, VI, pp. 123—134). În publicația lui Kogălniceanu textele se urmează astfel :

„Tragodia”..., pp. 335—433 ;

„Tălmăcirea caimelii”..., pp. 434—435 ;

„Jurnalul”..., pp. 435—449 ;

„Tractaturile”..., pp. 450—462 ;

„Stihurile făcute în Tazlău”..., pp. 463—464 ; și

„Arzmagzar către prea Înalta Poartă”..., pp. 465—467.

1) Vezi și Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, X, p. LXX, n. 1. În întregime, „împărțășirea” apare în nr. 40 și 41 din „Foaia pentru inimă, minte și literatură”, Brașov, 1840.

Kogălniceanu însuși mărturisește că n'a cunoscut „Tragodia” decât când pregătea ediția a doua din „Letopiseți”. Căci iată propriile-i cuvinte din prefață : „Tomul III al *Cronicelor României* variază în mult de tomul III al *Letopisețelor Moldaviei*. Noua noastră edițiune s'a îmbogățit cu mai multe opere istorice necunoscute, cel puțin de noi, pe la anul 1850, când a apărut întâia edițiune, de exemplu : *Tragodia* seau *Eteria grecească din 1821*, scrisă în versuri de Alexandru Beldiman, și care apare pentru întâiași dată în edițiunea actuală a *Cronicelor*, reproducă după chiar manuscrisul original aflat în posesiunea domnului Dimitrie A. Sturdza Miclăușeanu”.

Iar mai departe, în prefața la „Tragodie”, arată că a cunoscut, la apariție, ediția dată de Balica, și o socotește incompletă și denaturată. 1).

O colaționare a ediției date de M. Kogălniceanu (după ms. autograf 336 de la Academia Română), cu un alt manuscris mai bogat în versuri (astăzi ms. 1754 dela Academia Română), a fost făcută în 1875, de Iancu M. Codrescu, subt titlul : *Tragedia Moldovei de vornicul Alesandru Beldiman în Buciumul Romanu*, Iași 1875, nr. 4, (pp. 167 — 761); nr. 5 (pp. 213—218); nr. 6 (pp. 253—270); nr. 7 (pp. 315—320); nr. 8 (pp. 362—367); nr. 9 (pp. 403—415).

Trebuie să arătăm că versurile găsite în plus de Iancu M. Codrescu nu figurează decât într'un singur manuscris, care nu este autograf al lui Beldiman. Proveniența și valoarea acestui manuscris nu se pot stabili, adică nu se știe în ce măsură versiunea din acest manuscris, chiar dacă ar fi aparținut tot lui Beldiman, corespunde intențiilor și viziunii literare ultime a lui.

M. Gaster crede că versurile adăugate de colaționarea lui Iancu M. Codrescu aparțin tot lui Beldiman, dar au fost înlăturate chiar de acesta în ediția definitivă (ms. 336), deoarece aveau un caracter prea personal²⁾.

Iar N. Iorga, după ce face o analiză foarte dezvoltată a poemei, crede că aceste versuri sânt confecționate de altcineva,

1) Vezi M. Kogălniceanu, *Cronicele...*, ed. II, t. III, București, 1874, pp. I și 336.

2) M. Gaster, *Geschichte der rumänischen Litteratur, o. c.*, p. 326.

nu de Beldiman, din inspirația lui Teodor Balș, despre care mai ales este vorba în ele, cu accente laudative ¹⁾.

M. Gaster publică și el un fragment din „Tragodie”, după ediția lui Balica, în 1891 ²⁾.

Insemnăm în treacăt că, la 1858, circula în Moldova pamphletul parodie: *Jalnica tragodie a unui fost caimacam*, <N. Voghori>, datorit, probabil, lui N. Istrati ³⁾. Încă o dovadă, deci, care ne arată că poema lui Beldiman era mereu prezentă în conștiința Moldovei, deși tipărit, în acel moment, nu fusese decât un fragment.

Așa dar, „Tragodia” lui Beldiman este copiată în douăzeci și trei de manuscrise cunoscute până astăzi, cele mai multe scrise între anii 1830—1840, din cari 14 se găsesc astăzi la Biblioteca Academiei Române. La acestea se adaugă două manuscrise în cari se găsește numai „Jurnalul mergerii boierilor deputați la Țarigrad”, piesă oarecum anexă a „Tragodiei”. Acest impresionant număr de manuscrise arată că „Tragodia” a avut o mare răspândire, încă dinainte de tipărirea ei. Manuscrisele par a fi fost toate scrise în Moldova, și aceasta este foarte explicabil, întrucât poema povestea faptele petrecute la 1821 în Moldova, între locuitorii Moldovei și Grecii Eteriști.

Avem, astfel, dovada definitivă și concludentă că Beldiman a fost foarte gustat de generațiile cari au urmat în Moldova până pe la 1870—1880, mai mult pentru „Tragodie” decât pentru traducerile sale din franțuzește. Și în acest caz, ediția critică pe care o pregătim pentru „Tragodie” este absolut necesară, dacă nu pentru altceva, cel puțin pentru reîmprospătarea acelei conștiințe etice și naționale care face valoarea acestei scrieri istorice și literare, desfătare a generațiilor trecute și punct de sprijin în veac pentru generațiile prezente și viitoare.

1) N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, III. *Partea întâia... ed. I*. București, 1933, pp. 103—104. O analiză sumară și mai veche a „Tragodiei” a dat-o G. I. Ionescu-Gion, *Vornicul Alecu Beldiman*, în *Revista Nouă*, II (1889), nr. 3, pp. 81—87.

2) *Chrestomatie Română...*, II, Leipzig, București, 1891, pp. 242—245.

3) Academia Română, *ms.* 21, f. 219—220; *ibidem*, *ms.* 1730, f. 55—57: „Zălnica dragodie” (*sic*), în dublu exemplar. Un alt manuscris contemporan în colecția Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu (acta general Savel Manu).

SIMBOLISMUL ÎN TERAPEUTICA POPULARĂ

MAGIA IMITATIVĂ. — SIMILIA SIMILIBUS CURANTUR

de I.-A. CANDREA

„A dat Dumnezeu boale, dar a lăsat și leacuri” se exprimă poporul în înțelepciunea lui. Dar... are o concepție ciudată despre raportul care există între boală și leac. Mintețea lui simplistă a imaginat un fel de legătură intimă, o corelațiune mistică sau un fel de simpatie magică, nu numai între suferințele lui trupești și între mijloacele de alinare ale acestora, ci între tot ce se atinge de traiul lui, de buna stare a gospodăriei lui, etc. și între lumea din afară, între tot ce-l înconjoară sau între toate acțiunile lui. Pentru ca să-i priească ceva, pentru ca să izbutească în ceea ce întreprinde, omul trebuie să imite, prin acțiunile lui, tot ce i se pare că are oare care legătură, oarecare asemănare cu ceea ce dorește să realizeze, trebuie, cu alte cuvinte, să recurgă la **magia imitativă**.

Următoarele exemple, citate din diverse colecții de materiale de folklor, vor ilustra perfect aceste concepții ale poporului. Parte din aceste credințe le regăsim și la alte popoare.

1. „Preotul, când vine într'o casă, trebuie să șadă, căci șed pețitorii, șade norocul, șed cloștile...”¹

2. „Cel ce pune ouăle la o cloșcă trebuie să se așeze jos, căci altfel nu va sta cloșca bine pe cuiabar”².

3. „De la masă trebuie să se scoale toți deodată, ca să iasă deodată puii... In jud. Botoșani, mama, când se scoală, cloncă-

---

1 El. Niculiță-Voronca, *Datinele și Credințele poporului român*, Cernăuți 1903, p. 46; cf. *Șezăloarea*, *Revistă pentru literatură și tradițiuni populare*, Fălticeni II, 197; III, 50; XII, 168; Rev. *Ion Creangă* III, 339, 340; IV, 182.

² *Șezăloarea* III, 150.

nește, iar copiii *șipă ca puii...* Femeia tot timpul *nu se urnește de la masă, ca să nu se urnească cloștile...*" ¹.

4. „Când coci ou în spuză, *să nu-l acoperi* de tot, *căci se innădușă puii în găoci*" ².

5. „Când scoți întâiu afară puii, *ii scoți în poală și cu ochii închiși, ca să nu-i vadă uliul*" ³.

6. „Când seamănă grâu mai întâiu, *semănătorul aruncă de trei ori sămânța cu ochii închiși, zicând „așa să nu vadă păsările grâul, cum nu-l văd eu acuma*" ⁴.

7. La Aromâni, „*hoții au obiceiul să treacă prin cimitir cu ochii închiși și iau lut de pe morminte; din acest lut aruncă pe casa unde vor să fure, că așa nu-i simte nimeni*" ⁵. În Bucovina, ca să-ți fie casa ferită de tâlhari, „*să mergi noaptea la mormânt și să iei țărână de trei ori de la mormânt de bărbat și să zici: „mortul nu se mișcă, mortul nu vede, mortul mâna nu întinde, mortul nu umblă; așa să nu vadă tâlharii casa mea, așa mâna să nu întindă, așa să nu vie, așa să nu se miște*" ⁶. E curios că același procedeu îl întrebuintează tâlharii de peste nouă țări și nouă mări: „*A Java, le voleur enlève une poignée de terre à une tombe et l'éparpille tout autour de la maison qu'il veut cambrioler; ceci plonge la maisonnée dans un sommeil de plomb. Un Indou... jette les cendres d'un bûcher sur la porte de la demeure qu'il veut spolier; un Péruvien... répand des ossements en poussière autour de l'habitation à piller*" ⁷.

Se crede însă mai adesea că tâlharii, spre a nu fi simțiți, merg la furat cu o mână de om (sau de copil) mort, alte ori numai cu degetul cel mic de la mort; cu acestea înconjoară casa unde au de gând să prade, și toți ai casei, oameni și câini, dorm ca morți ⁸. Credințe aproape identice se regăsesc la mai toate popoarele din Europa și din celelalte continente.

1 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 51.

2 *Șezătoarea* II, 66, VI, 27; Rev. *Ion Creangă* III, 340, VI, 2.

3 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 428; cf. *Șezătoarea* II, 67, VI, 34; Rev. *Ion Creangă* II, 159; III, 213.

4 A. Gorovei, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București 1915, No. 1608; cf. Rev. *Ion Creangă* IV, 362.

5 D. Cosmulei, *Datini* 52.

6 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 529.

7 J. G. Frazer, *Le Rameau d'or* 31.

8 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 531; Rev. *Ion Creangă* V, 115, VII, 248

8. „Cârciumarii bagă *lipitori* în vin, ca să se *lipească lumea de vin* ca *lipitoarea*” ¹.

9. „Când ia mirele zestrea miresei acasă, mireasa să pue în ladă o *păpușă*, ca să fie *mirele mut ca păpușa*” ².

10. „Mireasa dă soacrei ca dar o *cămașă fără gură*, ca să *n'aibă gură în casă*” ³.

11. „Să nu izbești *merele* unul de altul, că are să dea *piatră* ⁴, sau, mai adesea : până la Sf. Ilie, *să nu bați merele, căci bate piatra* ⁵.

12. „In ziua de sf. Alexe, să nu iei în mână ac, sulă, băț, furcă, în fine nimic *ce e ascuțit*, căci vezi *șerpi* peste an” ⁶.

13. „Deoarece *barza* se hrănește cu *șerpi*, cel ce a înghițit un șarpe trebuie să mănânce bucate făcute cu carne de *barză*” ⁷ sau : „când va intra *șarpele* într'un om, să prinză o *barză*, s'o taie, să-i scoată inima, s'o fiarbă bine și să-i bea zeama” ⁸.

14. „Umplând cineva borșul, trebuie să fie atunci *mânios*, ca să fie borșul *acru*” ⁹, sau : „când umpli borș, dacă vrei să fie *acru*, să dai cu lopățica... pe la nasul unuia care *se supără* repede, căci se va face borșul *acru ca și el*” ¹⁰.

15. In Țara-Oașului, când se descântă de „mărin”, se ia „un miez de piatră într'o cârpă de *mătase*, ca să *moaie* umflătura dela uger *ca mătasea*” ¹¹.

16. „Creanga pe care a cântat cucul se pune în lăutoarea fetelor, ca să fie *dragi la lume, cum e și cucul de drăgălaș*” ¹².

17. O bucățică din „funia clopotului bisericii e bună de pus în lăutoare, ca să *fi ascultat de lume, cum e ascultat clopotul*” ¹³.

1 A. Gorovei, *op. cit.* 199.

2 *Șezătoarea* II, 195.

3 A. Gorovei, *op. cit.* 534.

4 Rev. *Ion Creangă* V, 313.

5 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 796; cf. *Șezătoarea* I, 128, II 197, III, 213, VI, 41.

6 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 579.

7 T. Pamfile, *Boli și leacuri* 60.

8 Idem, *ibid.* 61; Rev. *Ghilușul* I, 10.

9 A. Gorovei, *op. cit.* 303; *Șezătoarea* II, 195.

10 Rev. *Ion Creangă* IV, 150; cf. *ibid.* III, 179.

11 *Anuarul Arhivei de folklor* I, 205.

12 *Șezătoarea* II, 195; VI, 30.

13 *ibid.* II, 196.

18. „Copilului nou născut i se dă de băut dintr'un *clopoșel* sleit, ca să fie *cântăreș mare*”¹.

19. „Cu betele să nu te încingi *pe dos*, că ești *în dosul tuturor*”².

20. „Cu ață de la ițe să nu te legi la picioare, că *dai îndărăt ca ițele*”³.

21. Nu mânca ceva *uitat*, că *uiți de grabă*⁴. Să nu mănânci pâine *uitată*, că nu te mai însori, *rămâi uitat* ca pâinea⁵. „Pâinea ce-o *uiți* în cuptor să n'o mănânci, sau mănucarea *uitată* în vatră, căci *uită oamenii de tine*”⁶.

Tot astfel, în Indiile orientale olandeze, locuitorii din insula Halmahera nu mănâncă ceva *uitat* (un cartof sau o banană ce a rămas în fundul oalei), ca să nu devie *uituci*⁷.

22. „Femeia, când pleacă cu marfa la târg, pune apă în ciur și zice : „Cum *nu stă apa în ciur*, așa să *nu stea marfa mea*”⁸.

23. „Când se învâlește pânza pe sul, se înnoadă o *pană de găină*, ca pânza să meargă așa de *ușor în stative*, ca *pana*”⁹.

24. „Copiilor mici, când încep să se ridice în picioare, întâiu să le dai cu *pana de găscă* peste picioare, ca să fie *ușori ca pana*”. În Basarabia li se pune o *pană de găină* în scaldătoare¹⁰.

25. „Când un copil e leneș, e bine să-i dai *aripi de furnică*, și atunci se face *iute și sprinten ca furnica*”¹¹.

26. Copilul, în a cărui scaldă se va pune trup de *licuriciu*, se va face *luminat la minte*¹².

27. „La Paști sau Crăciun, întâiu să mănânci pește sau pasăre, ca să fii *ușor ca pasărea și vioiu ca peștele*”¹³. „Cine în

1 A. Gorovei, *op. cit.* 83; cf. Rev. *Ion Creangă* VI, 21.

2 Rev. *Ion Creangă* III, 179.

3 *ibid.*

4 *Șezătoarea* II, 196.

5 *ibid.* VI, 50.

6 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 230.

7 J. G. Frazer, *Le Rameau d'or*, 31.

8 *Șezătoarea* XII, 158.

9 *ibid.* III, 50.

10 A. Gorovei, *op. cit.* 888; *Anuarul Arhivei de Folklor* II, 96.

11 S. Fl. Marian, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile Românilor*, București 1903, p. 246.

12 Idem, *ibid.* 53.

13 *Șezătoarea* XII, 160.

ziua de Crăciun mănâncă carne de vrabie, acela *e ușor vara la muncă ca vrabia*¹.

28. „Se aruncă gunoiul de gândaci de mălase în drum, ca să-l calce oamenii și să se facă firele lungi cât drumul”².

29. „Să nu cauți vitele pierdute mănâcând, că ți le mănâncă lupul”³.

30. „Când sunt vitele noaptea pe câmp, femeia pune lacătul la verigi (lanțul de care e atârnată căldarea) : *închizând lacătul, închizi gura lupilor*”⁴.

31. Când *te mănâncă nasul*, ai să *mănânci bătaie* (credință foarte răspândită).

32. „Când te speli pe picioare, *să nu te ștergi*, că-ți *ștergi norocul*”⁵.

33. „Os de *vită crăpată* să porți la tine, ca *să-ți crape dușmanii*”⁶.

34. În săptămâna *brânzei* să nu te speli pe cap, *că-ți albește părul* curând⁷.

35. În ziua de Bobotează, unii oameni iau grâu fiert și-l aruncă în pod, zicând : „să dea Dumnezeu *să crească grâul așa de mare ca până în pod*”⁸.

35. Cânepa și inul joacă un rol de căpetenie în gospodăria țaranului. De aceea constatăm la toate popoarele o grijă deosebită pentru aceste plante textile și dorința pe care o manifestă de a le vedea crescând cât mai mari. Pentru a-și vedea realizată această dorință, săteanul, mai ales însă săteanca, recurge la tot felul de magii imitative. Astfel, în Bucovina, în ziua de Spolocanie (cea dintâiu zi din postul mare), femeile beau și joacă, ca să li se facă *cânepa*⁹.

„Ca să rodească *cânepa*, beau și joacă femeile de Sf. Vasile... sau în ziua de lăsatul secului de postul mare. Dacă n'ai cu cine, măcar singură să *tropăești*”¹⁰.

1 *Șezăloarea* VI, 42, 47.

2 *ibid.* I, 154.

3 *Rev. Ion Creangă* IV, 21.

4 *ibid.* V, 268 ; cf. IV, 21.

5 *ibid.* IV, 21 ; cf. I, 148 ; *Șezăloarea* II, 195.

6 Dr. N. Leon, *Istoria naturală medicală a pop. român*, București 1902, p. 8.

7 *Șezăloarea* III, 123 ; *Rev. Ion Creangă* III, 212.

8 S. Fl. Marian, *Sărbătorile la Români* I, 194.

9 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 909.

10 *Idem, ibid.* 1059.

În jud. Tutova, „când vezi cea dintâiu rândunică primăvara, să svârli țărână în sus cu mâna, că atât va crește cânepa de mare, cât de sus a ajuns țărâna svârlită”¹.

În jud. Suceava (Baia), „în Vinerea Paștilor, se suie fetele în clopotnița bisericii și sună clopotul, ca să crească cânepa”².

Pe valea Nistrului, în Basarabia, „moșnegii și babele se dau în ziua de Paști în scrânciob, ca să crească cânepa”³.

În jud. Romanați, la lăsatul secului, flăcăii obicinuesc să facă focuri pe drumurile satului. Aprind câte o bucată de pânză dintr'un sac, după ce au muiat-o în petrol, o pun pe un par, o ridică în sus și strigă: „atât să se facă cânepa la vară până unde ajunge focul”. După aceea pleacă prin sat, strigând la foc fetele mari⁴.

Toate aceste operațiuni de magie imitativă le regăsim, în mare parte identice, la cele mai multe popoare din Europa⁵.

Pentru a încheia acest șir de exemple de magie imitativă, vom aminti obiceiurile practicate pentru aducerea ploii.

Dintre toate vrăjile întrebuințate de omenire, nu numai de popoarele sălbatice, ci și de acelea care se bucură de multă vreme de binefacerile civilizației, magia imitativă a fost și este cea mai des practică.

Vrei să faci să cază ploaia? N'ai decât s'o imiți prin stropirea cu apă. Dacă, dimpotrivă, vrei s'o faci să înceteze, și să aduci seceta, nu faci alta decât te ferești de apă, și recurgi la căldură și la foc, pentru a usca umezeala cea multă.

Așa, de pildă, în Rusia, în anumite localități, când e nevoie de ploaie, trei oameni se duc într'o pădure și se urcă în niște brazi. Unul din ei bate cu un ciocan într'o căldare de aramă sau într'un butoiș, imitând tunetul; altul freacă doi tăciuni aprinși

1 Rev. *Ion Creangă* IV, 150.

2 *Șezătoarea* II, 196; cf. Rev. *Ion Creangă* V, 117; XII, 45; El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 344.

3 *Anuarul Arhivei de folklor* IV, 70.

4 Culeasă personal.

5 Hoffmann-Krayer, *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* III, 149, 1435; P. Sébillot, *Le Paganisme contemporain* 237; J. G. Frazer, *Le Rameau d'or* 29; E. Rolland, *Flore populaire* X, 43-44; Schneeweiss, *Weihnachten* 177; P. Sartori, *Sitte und Brauch* I, 109, etc.

făcând să sară scânteii : acestea închipuiesc fulgerele ; iar al treilea moaie un mănunchiu de crăci înfrunzite într'un vas cu apă, și stropește de jur împrejur, imitând astfel ploaia.

O magie imitativă, care se aseamănă întru câtva cu cea practică în Rusia, e datina oltenească, cunoscută sub numele de *fierărit*. Când e secetă, flăcăii se adună, noaptea, în curtea bisericii, având fiecare câte un clopot de la gâtul vitelor. Unul din ei se suie în turla bisericii și începe să tragă clopotele și să bată în toaca de fier, pe când cei rămași jos fac un șgomot infernal cu clopotele de vite, unele dogite, altele crăpate, de vuește satul și răsună codrii. Apoi umplu niște hârdaie cu apă de la fântână, stropesc de jur împrejur și se duc după aceea pe la casele oamenilor, udând lumea cu apa din hârdaie. Șgomotul făcut de clopote caută să imite bubuitul tunetului, iar udarea cu apă e magia imitativă cu ajutorul căreia își închipuiesc că vor decide ploaia să se reverse pe pământ.

Apa fiind prima condițiune de viață a câmpului, e firesc lucru ca uneltele întrebuințate la lucrarea pământului să joace și ele un rol în magia imitativă care are de scop provocarea ploii. De aceea una din datinile cele mai uzitate e să se fure o grapă, și să se arunce într'o apă curgătoare. În Țara-Oltului, o femeie care-și alăptează încă pruncul la sân fură grapa și o aruncă în apă. Aiurea se aruncă în apă plugul, întocmai ca în unele ținuturi din India, din Caucazia și din Armenia, unde femei și fete, uneori desbrăcate până la piele, se înhamă la un plug pe care-l târăsc pe câmp, noaptea, și-l aruncă apoi în apă.

Alte ori, femeia însărcinată e luată ca simbol al rodniciei. După cum ea dă naștere unui prunc, tot așa câmpul e chemat s'o imite și să dea naștere roadelor. Se toarnă deci apă peste o femeie însărcinată, ca și cum s'ar uda însuși câmpul cu ploaie.

Tot printr'o magie imitativă se caută în Bucovina să se provoace ploaia, turnându-se apă pe o fetiță, până începe să plângă. Lacrimile ce curg șiroaie pe obraji ei sunt menite să atragă, prin imitație, ploaia ce trebuie să se reverse cu aceeași abundență.

Această practică magică nu se deosibește mult de aceea pe care o găsim la locuitorii din insula Java, unde doi oameni se biciuiesc atâta timp cu nuiiele pe trupul gol, până când sângele începe să curgă șiroaie pe corpul lor. Sângele care curge trebuie să atragă, prin imitație, revărsarea ploilor.

Dar nu numai câmpul are nevoie de apă, ci și oamenii îi duc lipsa în ținuturile unde nu sunt ape mari curgătoare, unde pâraiele seacă, unde izvoarele lipsesc cu desăvârșire. Le trebuie neapărat apă, fie pentru vitele lor, fie pentru ei înșiși, de băut și de gătit bucatele. De aceea vedem în unele locuri întrebuițându-se în magia imitativă vasele care slujesc la gătitul bucatelor. Datina cea mai răspândită la noi este de a se fura o oală nouă spre a o arunca într'un puț. Alte ori se aruncă în apă ceaunul în care se face mămăliga, ca să ceară apă. Foarte adesea se fură de la o femeie însărcinată un țest în care se coace pâinea și se aruncă pe ascuns în fântână. Aiurea este obiceiul ca trei fete să fure dela trei femei însărcinate trei linguri și să le arunce în puț.

Nu mai citez alte exemple, căci socotesc că acelea pe care le-am pomenit ilustrează cu prisos concepțiile poporului cu privire la magia imitativă.

Potrivit acestei magii simpatice, câinele, corbul, cocoșul, bufnița, fiind câte o imagine a vigilenței, ori-cui poartă câte un ochiu al unuia din aceste animale, nu-i va fi somn niciodată. Broasca, fiind din firea ei flecară, limba ei, pusă pe pieptul unei femei, o va face să destăinuiească toate gândurile ei ascunse. Tot astfel, în medicina empirică, se caută leacurile în asemănări. Iepuroaica, fiind foarte prolifică și socotită ca simbol al rodniciei, se recomandă de către vechii medici, femeilor sterile, carnea sau sângele de iepure. Ursul, fiind tare păros, se recomandă de către Placitus untură de urs pentru creșterea părului¹. Impotriva podagrei se folosesc râme, pentru că acestea se strâmbă ca și picioarele bolnavului de podagră.

Magia imitativă e în strânsă legătură cu preceptul *similia similibus curantur*, preconizat de medicii din evul mediu, și a cărui aplicare o regăsim în medicina empirică a tuturor popoarelor de pe glob.

---

1 „Ursinus adeps cum ladano et vino veteri mixtus capillos fluentes restringit et facit crescere”. (Sexti Placiti *Liber Medicinae ex animalibus*, XIII, 1). E interesant să amintim că acest leac era întrebuițat și la noi în prima jumătate a veacului trecut : „Pentru ca să crească părul... cenușe de nuci și de alune să amesteci cu untură de urs, și să te ungi la păr” (Postelnicul Manual Drăghici, *Iconomia rurală și dunesnică*, Eșii 1834, p. 89; comp. și *Șezătoarea* XV, 94). Ba chiar și astăzi, fetele din jud. Teleorman se ung pe cap cu alifie făcută din coajă de plop, coajă de nucă și untură de urs” (Gr. Grigoriu-Rîgo, *Medicina poporului* I, 49).

Regretatul culegător de folklor, Moș Lupescu, într'unul din nenumăratele sale articole publicate în revista „Șezătoarea”, dă următorul sfat bețivilor : „Dacă, după beție, te doare capul și ești mahmur, poți să te dregi și să-ți treacă durerea de cap bând din nou vin ori rachiu, căci *cuiu cu cuiu se scoate*, și scapi de năuceala de cap și de durere”¹. Formula „*similia similibus curantur*”, care însemnează vorbă cu vorbă, cele asemenea se vindecă prin cele asemenea, nu se poate traduce mai nimerit decât prin „*cuiu cu cuiu se scoate*”. Potrivit acestui precept, orice boală sau orice rană se tămăduiește cu leacuri analoge, adică cu acelea care prezintă o asemănare oarecare cu înfățișarea rănii sau boalei cuiva, cu sediul unde s'a localizat, cu cauza care a provocat-o sau cu diversele ei manifestări. Astfel, de pildă, o boală, în urma căreia trupul sau o parte din trup prezintă o colorațiune *galbenă*, se va vindeca cu ceva care prezintă aceleași culoare : *flori galbene, un fir galben, urină galbenă*, etc. Dacă prezintă o colorațiune *roșie*, bolnavul se va vindeca cu ceva roșu : *flori roșii, zeamă de fructe roșii, sânge*, etc.².

Bolnavul ce pătimește de *inimă* se va tămădui cu *inima unui animal*. Dacă s'a umplut cineva de *riie*, i se va da ca leac ceva care prezintă o înfățișare analogă, de pildă o *broască râtoasă*. Omul mușcat de o *nevăstuică* se va lecu cu o *piele de nevăstuică*. Celui mușcat sau speriat de *lup*, leacul i va fi *afumarea cu păr de lup*, etc.

Plantele, prin înfățișarea, culoarea sau alte particularități exterioare ale lor, păreau, din timpurile cele mai vechi, a arăta omului la ce anume boale puteau fi întrebuințate cu folos. Ba chiar numele buruienilor, printr'o asemănare mai mult sau mai puțin apropiată cu numele unei boale, indicau foarte adesea întrebuințarea lor pentru vindecarea acestora.

Unele minérale, pietre prețioase, sau și alte corpuri anorganice, își afirmă, mai adesea prin culoarea lor, însușirile cu care le-a înzestrat natura, iar poporul se servește de ele pentru a tămădui bolnavii³.

1 Șezătoarea III, 14.

2 „Le jaune guérit le jaune, le rouge guérit le rouge, le blanc guérit le blanc : aussi, faut-il combattre la jaunisse par l'eau de carottes, la rougeole par l'eau de lentilles, les pâles couleurs par les fleurs d'orties” (A Meyrac, *Traditions... des Ardennes* 170).

3 cf. Ed. Stemplinger, *Antike und moderne Volksmedizin*, 77-80.

Această ciudată terapeutică, întemeiată pe un fel de simpatie între boală și între cauzele care o produc, sau între aspectele similare ale lumii din afară, animale sau părți din corpul lor, plante, minerale, etc. ne-a fost transmisă din timpuri imemorabile, din primele veacuri de existență ale omenirii. Toată lumea din vremile străvechi a crezut în ea, tot evul mediu a folosit-o și, până în zilele noastre, în afară de babele doftoroaie, o mai recomandă pe alocuri câte un tămăduitor homeopat. Să nu ne mire deci când un filosof de talia lui Schopenhauer nu se sfiește de a scrie: „O ramură a vechii magii s'a păstrat în mod notoriu în popor, care o practică zilnic... în special leacurile simpatice, de a căror eficacitate abia se poate îndoi cineva”¹.

Sunt atât de numeroase leacurile întrebuițate în medicina babelor a căror origine trebuie căutată în magia imitativă și în procedeul „similia similibus”, încât mă văd silit să le împart în trei grupuri.

A. Voiu începe cu leacurile izvorite din **Analogia culorilor**.

1. O stare morbidă care prezintă o culoare **roșie** va fi tratată, pentru a o lecu, cu ceva roșu.

„Când cineva se îmbolnăvește de *cori* (pojar)”, scrie Dr. Leon în *Istoria naturală medicală a poporului român*², „trei zile are fierbințeală, trei zile îi ies niște bubuțe mici *roșii* pe trup și trei zile se usucă bubuțele. În tot timpul, bolnavul trebuie... să bea *cârmâz* cu rachiu, iar la stomac să pue petică de *postav roșu*, muiat în rachiu cu *cârmâz*...”.

La fel în revista *Șezătoarea* (III, 177): „De *cori*... să bei rachiu cu *cârmâz* și e bine să pui la inimă și pe pânțele un *postav roșu*, muiate în rachiu”.

În Oltenia, scrie Dr. Laugier, „i se dă bolnavului vin fiert cu *cârmâz*... și se oblojește copilul cu o *zăvelcă roșie* muiată în vin”³.

1 *Sämtliche Werke* III, 301.

2 p. 125.

3 *Etnografia medicală a Olteniei*, 97. **Cârmâzul** e recomandat și contra urdinării cu sînge, după rețeta pe care o găsim într'un ms. din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, publicată de C. Mateescu în *Șezătoarea* X, 138: „Ia *cârmâz* cu tiriac jumătate gram pisat și să pui vutcă și scorțișoară și să bea”.

Tot ca la noi, se obicinuește în Germania (Aargau) să se înfășoare bolnavul de pojar în *justa roșie* a mamei lui ¹, sau să se moaie în sângele cald al unui iepure o bucată de *pânză roșie*, care se pune pe partea bolnavă ², sau să se poarte la gât un săculeț de *mătase roșie*, atârnat de o *baieră roșie*, în care s'au pus câteva bucăți de *creță roșie* ³. În Bavaria se poartă în buzunar o bucată de *ceară roșie*. În Boemia, se atârnă bolnavului o monedă de *aramă roșie* la gât.

În Sicilia, scrie marele folklorist Pitrè, se înfășoară copilul bolnav în *basmale de mătase roșie*, pentru că *roșul* chiază *roșul*, și se provoacă astfel erupțiunea deplină. Se mai așterne pe patul bolnavului o *pătură roșie* care, prin culoarea ei, are multă afinitate cu pojarul. În felul acesta, erupțiunea se produce și bolnavul e în afară de primejdie... I se mai dă de băut o decoctiune de foi uscate de *mac-roșu* ⁴.

Același leac se întrebuințează în Oltenia, după cum asigură Dr. Laugier : i se dă bolnavului să bea ceaiu de „papa-roane”, adică de flori de *mac-roșu* ⁵.

La Slovaci, se afumă fața bolnavului cu frunze uscate de bujor (*roșu*) sau cu boabe de porumb *roșu* ⁶.

Se știe de toți medicii că experiențele făcute de doctorul danez Finsen (1860—1904) au dovedit eficacitatea tratamentului cu *l u m i n a r o ș i e* a diferitelor boale de piele, în special a variolei și a lupusului, în urma căruia pustulele se usucă repede. D-rul Laugier observă că popoarele din India și din Indochina tratează de mult variolicii acoperindu-i cu pânze roșii, și că tratamentul cu culoarea roșie, pe care-l preconizează babele la noi și aiurea n'a fost de sigur inspirat de experiențele lui Finsen ⁷.

Cu totul dimpotrivă, spre a nu provoca erupțiunea pustulelor la bolnavii de pojar, la Aromâni se recomandă ca bolnavul „să se păzească de a vedea *foc*, căci se înăspresc bubele, și nu trebuie să asiste unde se gătesc bucatele... ; de asemenea

1 Hoffmann-Krayer, *op. cit.* V, 1743.

2 Hovorka u. Kronfeld, *Vergleichende Volksmedizin* II, 732.

3 *ibid.* II, 736.

4 *Medicina popolare*, p. 249.

5 *Etnografia medicală a Olteniei*, p. 97.

6 Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 741.

7 Dr. Laugier, *op. cit.* p. 14.

să nu speli rufele pacientului, să nu faci foc și să nu boiești, căci se înăsprește boala”¹.

La Bulgari, cînd vreun membru al familiei e bolnav de vărsat (variolă), nu se taie nicio pasăre, nu se junghie niciun animal, pentru că sîngele fiind roșu, ar continua să întreție culoarea roșie a bubelor. Tăiatul păsărilor și al altor animale se face în curtea vecinilor sau chiar pe stradă. De asemenea nu se bea vin roșu, nu se mănîncă pepene verde (care e roșu pe dinăuntru) și se evită în genere tot ce prezintă o colorațiune roșie, ca să nu se ațîțe vărsatul și să-l întoarcă înapoi².

Trecem la examinarea altor boale tratate cu leacuri de culoare roșie. *Petele roșii* de pe obraz se vindecă cu un *ou roșu* dela Paști care se poartă, de câteva ori, dela stînga spre dreapta, împrejurul petei roșii³.

În ziua de Arminden (1 Mai) să bei *vin roșu*, că se înnoește sîngele⁴.

Florile roșii de „scînteuță” (*Anagallis arvensis*) se întrebuințează la Germani pentru a opri *scurgerea de sânge* din nas⁵.

Sîngerul (*Cornus sanguinea*), ale cărui ramuri, toamna și iarna, sunt *roșii ca sângele*, se dă la hemoragii⁶.

Pentru altă *scurgere de sânge*, disenteria, se recomandă diverse leacuri: să bei *vin roșu*, să pui pe pîntece o turtă de *cărămidă roșie* pisată și amestecată cu rachieu sau *sfeclă* crudă tăiată felii⁷.

La Aromâni, contra disenteriei, se recomandă bolnavului „să ia *sânge de țap* amestecat în mîncare și se face sănătos”⁸.

Acest leac îl recomanda acum nouăsprezece veacuri și Pliniu: „*Scurgerea pîntecelui se oprește... cu sânge de țap fript pe jăratec*”⁹, și, tot astfel, câteva veacuri mai târziu, Mar-

1 P. Papahagi, *Liter. popor. a Aromînilor*, 266.

2 *Sbornik za narodni umolvorenija* al Academiei din Sofia, vol. XXX, 6.

3 Păcală, *Monografia satului Rășinari*, 267.

4 A. Gorovei, *Credinți și superstiții*, 127; cf. *Rev. Ion Creangă* IV, 22.

5 E. Hoffmann-Krayer, *op. cit.* III, 316.

6 Dr. N. Leon, *op. cit.* 16.

7 T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 38, 39; cf. și *Șezătoarea* III, 13.

8 P. Papahagi, *op. cit.* 260.

9 „*Alvum sistit... sanguis hircinus carbone decoctus*” (*Natur. hist.* XXVIII, 202).

cellus Empiricus : „*Sângele de țap*, scos și închegat, apoi fript pe jar și dat în mâncare, vindecă minunat scurgerea (de sânge a) pântecelui”¹.

Celor ce scuipă cu s â n g e, li se recomandă să bea lapte de capră *roșie* ².

Buruiana numită „tătăneasă” sau „iarba-lui-Tatin” (*Symphytum officinale*), ale cărei flori sunt *roșii-purpurii*, se dă ca leac acelor cari tușesc cu s â n g e³. Panțu⁴ însemnează că e bună de vindecat rănilor. Aceeași întrebuințare o avea la Romani, după cum afirmă Marcellus⁵.

Aceiași scriitor latin recomandă ca leac contra scuișării cu s â n g e, *mărgean pisat*, băut cu apă⁶.

Dintre pietrele prețioase, două mai ales erau pe vremuri reputate ca eficace pentru oprirea scurgerilor de sânge : hematita și sardonixul. Prima e întrebuințată și astăzi de Albanezi pentru oprirea sângelui. La Romani, scrie Pliniu⁷, se întrebuința pentru scurgerile la femei și se dedea de băut cu zeamă de rodie celor ce scuipau cu sânge.

Cealaltă piatră, sardonixul, care e o varietate roșie de cornalină, se întrebuințează astăzi, ca și în trecut, contra sângerărilor de tot felul⁸. Despre această piatră scumpă, care era una din cele douăsprezece purtate de Marele Preot la vechii Evrei, găsim următoarea interesantă însemnare în Pravila lui Matei Basarab : „S a r d i o n, căria-i zic «vaviloneană», iaste o piatră de-i iaste firea *ca focul și ca sângele*... și iaste luminoasă și are și puterea dohtorească de vindecă, carea iaste de treabă dohtorilor la umflături, și la *rane* carele se fac de fier, ungând cu dânsa ranele și umflăturile”⁹.

2. Orice boală, de pe urma căreia pielea prezintă o colorațiune **galbenă**, își găsește leacul într'o plantă (floare, rizom

1 „Hircinus sanguis exceptus et coagulatus ac super carbones assatus in cibo datus mirabiliter profluvium ventris emendat” (*De medicamentis*, XXVII, 98).

2 A. Gorovei, *op. cit.* 630.

3 Sim. Mangiucă, apud Dr. Leon, *op. cit.* 70.

4 *Vocabular botanic*, 305.

5 „Ad rejectionem sanguinis ex ore manantis, symphyti radix in vino decocta salubriter bibitur” (*De medicamentis*, XVII, 26).

6 *De medicamentis*, XVI, 99 ; XVII, 28.

7 *Natur. hist.* XXXVI, 144.

8 E. Hoffmann-Krayer, *op. cit.* VII, 942.

9 *Indireptarea legiei*, p. 761.

sau fruct) care prezintă aceeași culoare sau într'un produs ori obiect de culoare galbenă.

Astfel *gălbina* se va vindeca cu tot felul de plante cu flori galbene, sau care au un rizom galben ori produc poame galbene. La noi, de pildă, se întrebuințează : *șofranul*, *morcovul*, *gălbina* (*Serratula tinctoria*), *gălbinelele* (*Calendula officinalis*), *lumânărica* (*Verbascum phlomoides*), *păpădia* (*Taraxacum officinale*), *siminocul* (*Gnaphalium arenarium*), *rostopasca* (*Cheledonium maius*), *vâzdoagele* (*Tagetes erecta*), *calcea-calului* (*Caltha palustris*), etc.

„*Alămăie* tăiată felii cu sineală e bună de gălbina

Fierea, fiind de culoare gălbuie, se recomandă și ea în trecut ca leac împotriva gălbînării. Astfel într' un manuscris din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, găsim următorul leac de gălbina : „Să iai o găină, să-i iai *hierea*, să-l pui într'un pahar, să-l pui să stea la stele trei nopți... și să bea un pahar, și Duminecă alt pahar și Luni alt pahar”². În prima jumătate a veacului trecut, Postelnicul Drăghici recomandă contra gălbînării *fiere de gânsac*³.

Urina, din cauza culorii ei galbene, e întrebuințată, din timpurile cele mai vechi până în ziua de astăzi, ca leac împotriva gălbînării⁴.

Ceara fiind galbenă, se descântă de gălbina și se dă de băut bolnavului într'un pahar de ceară⁵. Uneori în acest pahar de ceară se pune și un *galben*⁶. Despre *fiere*, ceară și galben se pomenește într'un alt leac de gălbina : „Un medicament din cele mai repute în popor (contra gălbînării) este «bunul de bou», (care) e ca un buburuz ce se găsește în *fiere*... : se prepară cu rachie sau vin și se bea într'un păhăruț făcut din *ceară galbenă*, în fundul căruia se pune un *galben*”⁷.

De aceea, femeia însărcinată să nu umble cu *ceară* în sân, căci copilul ce se va naște va fi *galben la față* toată viața⁸.

1 Revista *Ion Creangă*, I, 44 ; *Șezătoarea*, XV, 143.

2 *Șezătoarea* X, 141.

3 *op. cit.* 95.

4 E. Hoffmann-Krayer, *op. cit.* III, 576, 586.

5 S. Fl. Marian, *Descântece populare române*, 326 ; comun. din jud. Brașov.

6 Comunicat din jud. Alba.

7 Dr. N. Leon, *op. cit.* 80.

8 Revista *Ion Creangă* II, 296.

„Când are gălbinare, bolnavul, ca să se vindece, trebuie să poarte la gât, timp de o săptămână, un *fir galben...*, să bea apoi apă de pe un *galben*, pe care trebuie să-l poarte la gât ¹.

Bolnavul de gălbinare „să mănânce o stafidă în care s'a pus un fir de *mătase galbenă*, care trebuie să aibă dimensiunile corpului; când însă *gălbina* e de cea *neagră*, se cere ca firul să fie de *mătase neagră*” ².

La Aromânii din Bitolia, mama nu trebuie niciodată să stea cu spatele întors către patul în care e culcat copilul ei, căci altfel se bolnăvește de gălbinare. Ca să-l lecuească, se întrebuințează următorul mijloc: se leagă copilului Marți seara un *fir de mătase galbenă* în jurul gâtului; alt fir de mătase, de aceeași culoare, se leagă în jurul unei tufe de trandafiri din grădină; Miercuri dimineața se schimbă aceste două fire, și copilul trebuie să se vindece ³.

Tot pentru culoarea ei galbenă, se întrebuințează contra gălbînării *floarea de pucioasă*, muiată în rachi de drojdie, cu care se freacă pe corp bolnavul ⁴.

Un alt leac ciudat contra gălbînării este următorul: „Găsește un lighean de *alamă galbenă*, în care să-ți poți vedea fața; prinde trei știuci vii, ține-le în apă rece, curată, ca să nu moară; apoi vino cu fața deasupra ligheanului de aramă. Un alt om prinde o știucă din cele trei și o ține deasupra ligheanului, așa ca să poată căuta cu ochii în ochii bolnavului. Știuca, după câțva timp, *va îngălbeni ca șofranul* și va muri. Asemenea se repetă și cu celelalte două, și boala va dispărea” ⁵. Un leac asemănător înregistrează S. Fl. Marian, din părțile Bucovinei: „Se zice că dacă un om care are gălbinare, va pune o mreană într'un lighean de *aramă* cu apă și se va uita drept în ochii ei; mreana respectivă îndată piere, și după aceea devine atât de veninoasă, că numaidecât trebuie să se îngroape în pământ, ca să nu se atingă cineva cu mâna de dânsa; căci, atingându-se, îndată se înveninează. Omul însă care s'a uitat în ochii

1 Dr. N. Leon, *op. cit.* 133.

2 V. Păcală, *Monografia com. Rășinariu*, 259.

3 Hovorka und Kronfeld, *op. cit.* II, 669; S. Fl. Marian, *Nașterea la Români* 398.

4 Gr. Grigoriu-Rigo, *Medicina poporului* I, 78.

5 *Șezătoarea* XIII, 135.

ei, nu mult după aceea se vindecă de gălbenare”¹. Tot astfel procedează și Croații din Herțegovina. Dacă cineva pătimește de gălbinare, să prinză un pește, să-l atunce într’un lighean cu apă și să se uite țintă la el, până moare. După aceea să verse apa, împreună cu peștele, la o răscruce².

În jud. Gorj se crede că „cel ce aude dimineața, pe nemâncate, un g a n g u r (*Oriolus galbula*, pasăre cu pene g a l b e n e), când acesta cântă întâiași dată, acela se umple de *găl-bănare* și peste tot anul rămâne apoi galben la față”³. Pliniu scrie dimpotrivă că cel ce pătimește de gălbinare se vindecă, dacă se uită la un grangur, iar pasărea trebuie apoi să moară⁴.

3. Culoarea **albă** a remediului are o acțiune binefăcătoare asupra unei stări morbide, caracterizată printr’o colorațiune albă.

Astfel, *albeața*, care după credința țăranilor din Oltenia se capătă dacă se pun pe foc c o j i d e o u ă⁵, se lecuște cu l a p t e din țâțele femeilor curate, sau cu a l b u ș d e o u ă⁶.

Pentru *poala albă* (leucoree), i se fac femeii injecții cu a p ă d e v a r⁷. Tot pentru această boală, i se dă să bea l i l i a c a l b de furat, ținut oarecare vreme în rachiu de drojdii⁸. Tot astfel procedează și Unguroaicele: ele beau flori de liliac alb, muiate în vin, sau c o j i d e o u ă pisate și muiate în rachiu. În Japonia se crede că femeile nu trebuie să calce pe coji de ouă, căci capătă poala albă⁹. Se mai întrebuintează la noi, pentru lecuirea acestei boale florile albe de lăcrămioare și de sulfină¹⁰. Slovencele beau ceaiu de t r i f o i u - a l b, iar Rusoaicele, o infuziune de frunze de p l o p - a l b¹¹.

1 S. Fl. Marian, *Insectele*, 56.

2 Hoffmann-Krayer, *op. cit.* II, 1539.

3 S. Fl. Marian, *Ornitologia pop. română* II, 140.

4 „Avis icterus vocatur a colore, quae si spectetur, sanari id malum tradunt et avem mori; hanc puto latine vocari galgulum” (*Nat. hist.* XXX,11).

5 Gr. Grigoriu-Rigo, *op. cit.* I, 7.

6 *Șezătoarea* I, 118; Dr. N. Laugier, *op. cit.* 95.

7 V. Păcală, *op. cit.* 258. Tot astfel se procedează în Bavaria (Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 624).

8 V. Păcală, *op. cit.* 258.

9 Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 625.

10 Dr. N. Leon, *op. cit.* 142.

11 Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 624.

Ca să capete femeia o peliță *albă și rumenă*, se recomanda, în prima jumătate a veacului trecut, următoarea rețetă : „Întâiu să faci apă de dediță (dediței-de-pădure și „oiță”, a cărei floare e albă sau trandafirie) și să o păstrezi ; al doile, apă de pelin (a cărei floare e alburie); al treile, apă de rochița-rândunelii (care face flori albe sau trandafirii); al patrule, apă de fragi (care e trandafirie), și toate să le păstreze până va înflori socul (ale cărui flori sunt albe); apoi să se scoată și apă de soc... și să amestece toate la un loc;... să se adauge apoi *sânge-a-nouă-frați, un hulub alb*, tăiat cu pene cu tot, sacâz, apă de pelin și, astupând căldarea, să se scoată din toate acestea o apă foarte folositoare pentru peliță”¹.

4. Culoarea **neagră** joacă și ea un rol în leacurile recomandate împotriva boalelor caracterizate prin această culoare.

Așa, de pildă, pisica neagră, spintecată de vie, se pune sângerindă, caldă, la buba neagră².

Orbul găinilor, când omul vede, noaptea, numai negru înaintea ochilor, se vindecă, la Aromâni, cu ficat negru dela un noatin negru³.

* * *

B. Treceam acum la o altă categorie de leacuri întrebuințate de popor, remedii izvorâte din magia imitativă. De astă dată nu e vorba numai de o asemănare între înfățișarea boalei cu aceea a leacului preconizat, cum e cazul cu analogia culorilor, ci și de o asemănare mai subtilă. Poporul, cum se va vedea din exemplele pe care le vom cita, stabilește de astă dată un fel de raport între cauză și efect, un fel de relațiune simbolică între boală și mijloacele de vindecare. La baza acestora stă în multe cazuri așa numita „*signatura rerum*”. Prin această denumire, filosofii și medicii din evul mediu, în fruntea cărora trebuie citat Paracelsus (1493—1541), înțelegeau că natura intimă a oricărui lucru se trădează prin înfățișarea lui externă. Fie-care produs al naturii poartă câte un semn, câte un stigmat,

1 Post. Manuil Drăghici, *op. cit.* 89—99.

2 Dr. N. Leon, *op. cit.* 98.

3 Per. Papahagi, *op. cit.* 268.

după care se poate recunoaște ce folos poate aduce omului. „Natura, zice Paracelsus, a pus câte un semn pe fie-care bu-ruiană, ca să se știe la ce e bună... Uitați-vă la rădăcina lui Satyrion! (*Orchis morio*, „coaiete-popii”). Nu e făcută oare ca testiculele unui bărbat?... Aceasta, pentru ca să arate bărbaților că le redă virilitatea și putința de desfrâu. Tot așa „săbiuța” (*Gladiolus imbricatus*) e îmbrăcată într’o tunică ce seamănă cu niște zale. Și acesta e un semn magic, că te apără de arme ca o îmbrăcăminte de zale”¹. Sute de exemple de felul acestora ne arată care erau părerile învățaților din veacurile trecute cari împărtășeau doctrina lui Paracelsus. Dar aceste păreri nu datează de la dânsul, căci le regăsim în credințele și în terapeutica tuturor popoarelor, la noi și aiurea, în Europa civilizată ca și la popoarele cele mai înapoiate. Ele și-au originea în negura timpurilor, în epoca de copilărie a omenirii.

Dăm acum o serie de exemple din terapeutica poporului român, înșirându-le în ordine alfabetică, pentru mai multă comoditate.

1. BUBAT (*Vărsat*). — De S-ta Barbura, care e patroana bubatului, nu se dă copiilor să mănânce fasole, linte, mazăre, boabe coapte, ca să nu capete bubatul².

„Părinții au grijă să-și apere copiii ca să nu mănânce în aceste zile (4 și 5 Dec.) porumb copt, căci, întâmplându-se să le iasă bubatul, acesta va fi mare cât boabele de porumb. Tot astfel se feresc să-i lase să mănânce fasole ori semințe de dovleac; se crede atunci că vărsatul... va fi lat ca sămânța dovleacului”³.

„In aceste zile nu se mănâncă fasole, că „se fasulește” vărsatul; nu se mănâncă boabe coapte, căci coace vărsatul; nici semințe de dovleac, că iese lat; dovleacul sau turta să nu fie coapte în spuză, că iese vărsatul des ca spuză”⁴.

La Bulgari, dacă suferă cineva de vărsat, ia 40 de fasole negre, le pune la foc să crape, și apoi cu fie-care bob de fasole atinge bubele de vărsat. După aceea le îngroapă sub o piatră

1 Hoffmann-Krayer, *op. cit.* VII, 1711.

2 Dr. Ch. Laugier, *op. cit.* 97; *Anuarul Arhivei de folklor* III, 46; *Șezăloarea* VI, 23.

3 T. Pamfile, *Sărbătorile de toamnă*, 150.

4 Rădulescu-Codin și Mihalache, *Sărbătorile poporului*, 90.

zicând : „Când vor încolți aceste fasole, atunci să se mai atingă vărsatul de mine”¹.

2. DALAC. — Această boală, pe care o poate lua omul de la cai, de la boi sau dela oi, se manifestă printr’o umflătură sau o bubă de culoare închisă care se înnegrește apoi cum e cărbunele, de unde și numele ei popular de „bubă-neagră”. Prin asemănarea pe care o prezintă această bubă cu fructul (o boabă cât cireașa, de culoare neagră) a plantei *Paris quadriifolia*, poporul a numit-o pe aceasta „dalac” și o socotește bună pentru vindecă *dalacul*². Tot din cauza acestei asemănări, e întrebuințată la Germani ca leac împotriva ciumei și a bubatului³.

3. DURERI. — „Când iese lăuza din scaldătoare, se pune... o mătură pe unde calcă ea cu picioarele, ca să măture durerile”⁴.

„De la căruță să nu pui pe foc inima, că-i rău de inimă; spițele, că te dor dinții; spetezele, coastele; leucile, mâinile; posteuca, șalele”⁵.

Dureri de gât. — Din pricina asemănării pe care o prezintă gușa babiței (pelicanului) cu un gât umflat, poporul întrebuințează următorul leac : „Untură de babiță se bea călduță pentru durere de gât cu răgușeală; se mai freacă și gâtul cu ea”⁶.

Dureri de ochi. — Cauzele pentru care oamenii pățimesc de ochi sau își pierd vederile sunt, după credințele poporului, următoarele :

- a) Dacă se uită la o cârtiță (care pare a nu avea ochi).
- b) Dacă se uită la un urduros.
- c) Dacă se uită la stele (care sunt ochii îngerilor).
- d) Dacă se uită în apă la soare sau la lună, când apune, capătă orbul găinilor.
- e) Dacă se uită copiii prin ciur sau prin sită, orbesc.
- f) Oamenii, când ajung la bătrânețe, nu văd, fiindcă mănâncă ceapa cu pieleță cu tot⁷, (prin analogie cu pieleță ce se pune pe ochi, când are albeață).

1 Ad. Strauss, *Die Bulgaren* 395.

2 Dr. N. Leon, *op. cit.* 37; Dr. Ch. Laugier, *op. cit.* 96.

3 Hoffmann-Krayer, *op. cit.* II, 697—98.

4 *Anuarul Arhivei de folklor* IV, 80.

5 A. Gorovei, *op. cit.* 79

6 Dr. N. Leon, *op. cit.* 79.

7 *Revista Ion Creangă* IV, 22; cf. *Șezătoarea* XII, 164.

Ca leacuri caracteristice cităm următoarele :

„Se spintecă de viu un puiu de șoarece, *care n'a făcut încă ochi*, și-l pune deasupra luminii ochilor”¹. În unele părți ale Germaniei, cei bolnavi de ochi poartă atârnat la spate *un ochiu de iepure*. Dacă e bolnav ochiul drept, se poartă ochiul stâng al iepurelui și viceversa².

„Orbul care va afla 9 *licurici* își va căpăta vederea”³.

„Cine are durere de ochi și va purta *licurici* la sine, acela se va însănătoși”⁴.

Dureri de picioare. — „Când vezi primăvara pentru întâiași dată cocostârc umblând pe jos, peste vară te vor dura oasele picioarelor”⁵.

4. FRIGURI. — De oare-ce *broasca* trăește în bălțile și băltoacele infectate de țânțari, provocatorii malariei, paludismului sau frigurilor, cum îi zice Românul, acest batracian e foarte adesea întrebuințat, în diverse chipuri, pentru alungarea acestei boale. Broasca, brotăcelul și broasca râioasă, jucând un rol foarte mare în terapeutică populară, vom vorbi mai pe larg despre ele.

„Când vezi *buratec* întâia oară primăvara, să-l săruți de trei ori pe spate și să-l dai peste cap, c'apoi nu mai ai friguri”⁶. După alții : „cel ce nu voește să fie prins de friguri, să sărute un *buratec* pe pânțece de trei ori”⁷.

„*Broatecul* e făcut din inelul Maicii Domnului. A avut Maica Domnului o veriguță — un inel — în capătul brâului și l-a prăpădit. Când s'a dus primăvara să-l caute pe unde l-a fost prăpădit, inelul s'a făcut albastru. Maica Domnului l-a luat și l-a sărutat : „De-amu, zice ea, să rămâi printre buruieni, nu te mai iau !” Și de aceea, *broatecul* când îl iei, îl săruți de

1 Dr. N. Leon, *op. cit.* 16—17.

2 E. Hoffmann-Krayer, *op. cit.* II, 881, III, 1210 ; P. Sébillot, *Le Folklore de France* III, 498—99 ; G. Finamore, *Tradizioni popolari*, 192—93.

3 S. Fl. Marian, *Insectele* 53.

4 idem, *ibid.*

5 T. Pamfile, *Boli și leacuri* 51. *Șezătoarea* III, 46, VIII, 99 ; Rev. *Ion Creangă* V, 180.

6 Idem, *ibid.* 1432 ; El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 756, 972 ; Dr. N. Leon, *op. cit.* 81.

7 Gr. Grigoriu-Rigo, *op. cit.* I, 76.

trei ori și-l dai de trei ori peste umăr și de trei ori printre picioare”¹.

O credință fără îndoială foarte veche : „Primăvara, cine vede vreun brotăcel prin iarbă, să-l prindă și să-i scuibe de trei ori în gură, apoi să-i dea drumul, fiind bine contra frigurilor”². Această credință exista și în Franța, în secolul al XVI-lea : „Fernel, medicul regelui Henric al II-lea, pomenește de un leac popular pentru vindecarea tusei : se prindea o broască verde și i se scuipa în gură, apoi i se da drumul”³. Acest leac îl recomanda, acum nouăsprezece veacuri, și învățatul Plinius⁴, iar după dânsul, câteva secole mai târziu, doftorul empiric Marcellus⁵.

Un alt leac contra frigurilor : „Trei broaște râioase se pun în rachiul ; după ce pier, rachiul se bea, iar broaștele se aruncă zicând : „din vânt au venit frigurile, în vânt să se ducă”. Sau : „se poartă la gât un *buratec* omorît în rachiul, iar rachiul se bea”⁶.

Acest leac e întrebuințat și aiurea. La Bulgari, se dă bolnavului de friguri să bea rachiul în care s'a omorît întâiu o broască⁷. La Germani, frigurile se vindecă cu rachiul în care s'a pus praful din trei ficați de broască⁸. În nordul Italiei, se crede că praful din șapte broaște jupuite, atunci când se ivește pe cer un curcubeu, au darul să vindece de friguri⁹.

Contra frigurilor, bolnavul să poarte la gât o broască, timp de trei zile¹⁰. Babele pun un *buratec* și-l omoară în rachiul. Din *buratecul* omorît se face o legăturică care se dă copiilor bolnavi de friguri s'o poarte la gât¹¹.

1 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 971.

2 A. Gorovei, *op. cit.* 1423, 1428.

3 P. Sébillot, *Le Folklore de France*, III, 287 ; E. Rolland, *Faune populaire* III, 75.

4 „Est rana parva arborem scandens atque ex ea vociferans : in hujus os si quis expuat ipsamque dimittat, tussi liberari narratur” (*Natur. hist.* XXXII, 29).

5 „Caput ranae adprehendes et os aperies et spues intra os ejus et ro-gabis eam, ut dentium dolores secum ferat, et tum viam dimittes...” (*De medicamentis*, XII, 24).

6 Dr. N. Leon, *op. cit.* 80, 81 ; cf. Grigoriu-Rigo, *op. cit.* I, 77.

7 Ad. Strauss, *op. cit.* 40.

8 Ad. Wuttke, *Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart*, p. 353.

9 Maria Giraud, *Usi di Sampeyre*, 21.

10 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 756.

11 Gr. Grigoriu-Rigo, *op. cit.* I, 76—77.

Și acest leac e foarte răspândit aiurea :

În Franța, o broască verde se atârnă de gâtul bolnavului de friguri, sau i se pune pe pânțele ori pe cap, sau i-o coase în pălărie ¹.

La Venețieni, se ia o broască vie și se pune într'un săculeț, care se atârnă de gâtul bolnavului de friguri, fără ca acesta să știe ; această broască absoarbe toată răutatea și apoi moare ².

În Abruzzi (Italia) și în Sicilia se leagă de fruntea bolnavului de friguri o broască vie sau jupuită ³.

La Germani, ca leac contra frigurilor, se atârnă de gâtul bolnavului, fără ca acesta să prindă de veste, o broscuță într'o punguliță ; bolnavul trebuie s'o poarte nouă zile, iar a noua zi s'o arunce peste cap în apă. Bolnavul să fugă apoi acasă, fără să se uite înapoi ⁴. Același leac îl întrebuințează și Cehii ⁵. Ungurii poartă și ei de gât atârnată o broască uscată, ca leac contra malariei ⁶.

Toate aceste mijloace de vindecare a frigurilor le întrebuințau și Romanii. Plinius, între numeroasele leacuri ce recomandă pentru alungarea frigurilor, pomenește și următoarele : „Să alegi o răspântie : acolo să fierbi broaște în untdelemn, să alungi cărnurile și să freci pe bolnav cu această unsoare. Alții omoară broaștele în untdelemn, le atârnă apoi bolnavului, fără ca acesta să știe, și-l freacă cu acest ulei. Inima unei broaște purtată ca amulet micșorează intensitatea frigurilor, tot astfel și untdelemnul în care s'au fiert măruntaiele ei. Dar cel mai bun leac contra frigurilor, e să porți atârnate ca amulete, sau broaște cărora li s'au tăiat degetele, sau ficatul ori inima unui brotăcel într'o pânză de culoare cenușie” ⁷.

De oarece omul, când suferă de friguri, tremură adesea ca frunza bătută de vânt, i se recomandă, în unele părți ale Germaniei, frunze de plop tremurător (*Populus tremula*) ca leac contra frigurilor ⁸.

1 P. Sébillot, *op. cit.* III, 287 ; E. Rolland, *Fraune populaire*, III, 75.

2 G. Bernoni, *Tradizioni pop. veneziane*, 191.

3 G. Finamore, *Tradizioni pop.* 137 ; G. Pitre, *Medicina popolare*, 441.

4 Ad. Wuttke, *op. cit.* 335.

5 T. V. Grohmann, *Aberglauben und Gebräuche aus Böhmen und Mähren*, Prag-Leipzig, 1864, p. 106.

6 Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 314.

7 *Natur. hist.* XXXII, 28.

8 E. Hoffmann-Krayer, *op. cit.* II, 1020.

La Pașcani, se crede că e bine să ții în mână un stiglete, când moare, pentru că tremură, și-ți trec frigurile ¹.

Poporul stabilește o legătură strânsă între friguri și sperietură: după cum tremură omul, când e sgâlțâit de friguri, așa tremură când îl cuprinde o frică grozavă sau se spăimântă de ceva. De aceea se recomandă următorul leac contra frigurilor: „Să torni bolnavului apă pe cap, când doarme, ca să-l sperii, sau să te duci cu el la apă, la scăldat, și să-l arunci pe neașteptate în apă... și astfel îi va trece” ². Acest remediu îl întrebuița, acum vreo 60 de ani, D-rul Drasch, un vestit medic homeopat din București. Același mijloc de vindecare îl găsim întrebuițat la Germani ³, și la Cehi ⁴. În Oltenia, în Banat, în Moldova se crede că e mai bine ca apa să fie turnată pe cel bolnav de friguri de către o femeie care a fugit odată de la bărbat ⁵.

Tot din pricină că sperietura e în strânsă legătură cu frigurile, „copiii mici poartă broască cusută într'o petică la gât contra sperieturii” ⁶. Aceeași credință o regăsim în Franța: „Un crapaud pendu vivant, par le cou, au plafond d'une maison, guérit de la peur celui qui l'habite” ⁷.

Alt leac contra frigurilor: „Primăvara, când vei vedea întâia oară ouă de broască, să le iei și să te freci peste tot trupul, și anul acela să n'ai grije că te-or necăji frigurile” ⁸. Aiurea, ouăle de broască vindecă de pistrui ⁹.

O credință foarte răspândită e că broasca purifică apa în care stă, absorbind într'însa toate necurățeniile ce se află acolo. De aceea se crede la noi că într'o fântână unde nu-i broască, apa nu e bună ¹⁰. Potrivit acestei credințe, mulți țărani în

1 A. Gorovei, *op. cit.* 400.

2 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 756; *Șezătoarea* III, 49; VI, 33.

3 Hoffmann-Krayer, *op. cit.* II, 1452.

4 Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 330.

5 Gr. Grigoriu-Rigo, *op. cit.* I, 70; T. Pamfile, *Boli și leacuri* 33; *Anuarul Arhivei de folklor* III, 135.

6 Dr. N. Leon, *op. cit.* 81.

7 E. Rolland, *Faune populaire* XV, 112—13.

8 A. Gorovei, *op. cit.* 366; Dr. N. Leon, *op. cit.* 81; Gr. Grigoriu-Rigo, *op. cit.* I, 76.

9 Ad. Wuttke, *op. cit.* 116; John, *Aberglaube im Erzgebirge*, 240; Schulenburg, *Wendisches Volkstum*, 103.

10 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 972; *Șezătoarea* I, 128; A. Gorovei, *op. cit.* 367.

Franța pun câteodată o broască în urciorul de apă, când sunt bolnavi, spre a avea o apă curată ¹. Tot astfel se crede și în Austria, că e rău să alungi broaștele din puțuri sau din pivnițe, căci ele absorb tot veninul de acolo ². De aceea, în timpul căldurilor mari, secerătorii din Franța își pun pe piept o broască ca să absoarbă nădușala ³.

Tot astfel se crede că poate extrage veninul din orice rană, din care pricină e deseori întrebuințată în medicina populară pentru vindecarea rănilor. De aceea se recomandă că „dacă are cineva vreun buboiu care nu vrea să spargă, apoi să ia o broască, s'o frângă în două și s'o pue încă... sângerândă (!) pe buboiu, care apoi se sparge ⁴. Pentru sugerea veninului la bolnavii de bube, de brâncă, de cancer, de vărsat, etc., se aplică și aiurea broaște pe răni : la Francezi ⁵, la Germani ⁶, la Cehi ⁷, la Italiani ⁸.

Aceeași credință o aveau și Romanii, după cum afirmă Pliniu : „Un burete muiat deseori în apă rece, o broască pusă cu spinarea pe cap, sunt leacuri foarte bune pentru inflamațiunea cerebrală (siriasis) a copiilor ; se zice că, scoțând apoi broasca, o găsești uscată” ⁹.

„Părul la deget — o bubuliță la degetele dela mâini de care sufer mai ales femeile care se înțepă cu acul de cusut — se vindecă spintecând o broască râioasă și punând-o la deget” ¹⁰. În Belgia, sugelul se vindecă vârind degetul bolnav în gura unei broaște ¹¹.

„Prăjită de vie, broasca se pune la gât pentru gâlci. Spintecată de vie, se pune cu partea sângerândă la rana din înțepătură, păr sau dalac” ¹².

1 E. Rolland, *Faune populaire* III, 51.

2 *ibid.* III, 52.

3 *ibid.* XI, 109.

4 A. Gorovei, *op. cit.* 369.

5 P. Sébillot, *op. cit.* III, 286 ; E. Rolland, *op. cit.* XI, 109.

6 Ad. Wuttke, *op. cit.* 116 ; Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 402 ; Schonwerth, *Sitten und Sagen der Oberpfalz* (1858), XX 20,5.

7 Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 316.

8 G. Pitre, *Usi e costumi*, III, 367.

9 *Natur. hist.* XXXII, 138.

10 Gr. Grigoriu Rigo, *op. cit.* I, 141.

11 Harou, *Folklore de Godarville*, 18.

12 Dr. N. Leon, *op. cit.* 81.

La Aromâni, sugelul se vindecă astfel : „iei un *brotăcel*, și despiciându-l în două, se prepară cu puțin zahăr și se pune deasupra bubei” ¹. Tot la Aromâni, bolnavul de broaște (un fel de umflătură la gât, la subțioară, la mâini sau la picioare) să puie pe partea bolnavă, *broaște* pisate amestecate cu zahăr ², sau „să iei o broască și s'o bați într'o scândură : când se va usca broasca, vor peri și broaștele dela cel bolnav” ³.

În Franța, se vindecă de asemenea angina punând în gura bolnavului o broască care trebuie să se umfle și să se înnegrească, ca să scoată toată răutatea ⁴. Gâlcile și scrofulele se vindeau tot acolo, în sec. al XVI-lea, cu broaște aplicate pe gât ⁵.

Durerile de gât se vindeau și la Romani cu broaște, după cum ne încredințează Pliniu : „Angina o vindecă zeama de broaște fierte în oțet ; această zeamă e bună și pentru gâlci” ⁶.

„Cu grăsimea de broască se unge la dureri de încheieturi” ⁷. Tot astfel se vindecă reumatismul și podagra în Franța și în Germania ⁸. Un leac aproape identic se întrebuița la Romani ⁹.

Tot la Romani, broasca juca un rol foarte mare pentru vindecarea boalelor de ochi. În Sicilia, se recomandă, pentru durerile de ochi, să se lege o broscuță la tâmpla corespunzătoare ochiului bolnav și să se lase acolo până moare ¹⁰. Tot astfel se procedează și în unele părți ale Germaniei ¹¹. Exact același leac e recomandat de Plinius ¹².

Printre leacurile întrebuițate contra durerilor de măsele figurează și broasca, mai adesea fiartă în oțet. Așa se procedează

1 Pericle Papahagi, *op. cit.* 272.

2 *ibid.* 289.

3 *ibid.* 306.

4 P. Sébillot, *op. cit.* III, 286—287.

5 E. Rolland, *op. cit.* XI, 110.

6 *Natur. hist.* XXXII, 90.

7 E. Rolland, *op. cit.* XI, 109 ; Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* I, 274.

9 Plinius, *Natur. hist.* XXXII, 110,111 ; Marcellus, *De medicamentis* XXXVI, 32.

10 G. Pitrè, *Medicina popolare*, 274.

11 M. Höfler, *Die Tiere*, 40 ; J. Jühling, *Die Tiere in der deutschen Volksmedizin*, Mittweida (1900), p. 40.

12 *Natur. hist.* XXXII, 24.

în Franța ¹, în Bavaria ², în Boemia ³, etc. De același leac se serveau vechii Greci ⁴ și Romanii ⁵.

„Legătura cu broaște pisate pusă la pânțele e bună de facere ușoară”, e unul din leacurile întrebuințate la noi la țară ⁶. În sudul Franței, se pune de asemenea femeiei care e să nască o broască pe pânțele, ca să-i ușureze durerile facerii ⁷. La Romani, broaște vii se puneau pe pânțelele acelorora cari sufereau de colici, ca să soarbă tot răul ⁸.

Tot în legătură cu credința că broaștele absorb toată răutatea din trup, se recomandă ca leac acelorora cari asudă prea mult la mâini, să ia în fiecare mână câte o broască, și să le strângă în pumni până mor. Acest leac îl găsim întrebuințat în Franța ⁹, în Germania ¹⁰, etc.

Broasca e întrebuințată și în leacuri pentru boalele vitelor : „Broasca de zemnic, pisată și amestecată cu lapte, usturoiu și păcură, e bună pentru vite bolnave” ¹¹. „Broasca prinsă în Martie se dă porcilor când sunt bolnavi de gură” ¹². Și Cehii lecuesc unele boale ale vacilor prin aplicarea unei broaște ¹³. În Franța, o broască se leagă de o ață și se învârtește în staul până moare, când vitele s’au îmbolnăvit din cauza deochiului ¹⁴, sau i se dă să înghită o broască, când vita e umflată ¹⁵.

S’a crezut în timpurile vechi, și se mai crede și astăzi, pe alocuri, că broasca râioasă emană din corpul ei sucuri otrăvitoare. Saliva și udul ei, în special, erau considerate ca foarte vătămătoare.

1 P. Sébillot, *op. cit.* III, 288.

2 Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 834, 843.

3 *ibid.* II, 839.

4 Dioscuridis, *De Materia medica* II, 28.

5 Plinius, *Natur. hist.* XXXII, 80, 81.

6 A. Gorovei, *op. cit.* 2548.

7 Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 859.

8 Marcellus, *De Medicamentis*, XXVII, 123.

9 E. Rolland, *op. cit.* III, 71 ; P. Sébillot, *op. cit.* III, 287.

10 Wuttke, *op. cit.* 328 ; Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 769. ; L. Strakerjan, *Aberglaube u. Sagen aus dem Herzogtum Oldenburg* I, 93.

11 A. Gorovei, *op. cit.* 400.

12 *ibid.* 3258.

13 Grohmann, *op. cit.* 130.

14 P. Sébillot, *op. cit.* III, 280.

15 Ch. Beauquier, *Faune et Flore pop. de la Franche-Comté* I, 309.

La noi, se crede că negii provin „din apa ce iese din broaștele buboase, când le iei în mână”¹. „Dacă ții o broască în mână și te udă cu udul ei, atunci faci pe mână negei”². „Dacă te udă pe corp broasca râioasă, se fac negi sau râie”³.

Negii aceștia se vindecă în modul următor :

„Se ia o broască vie, se omoară deasupra negului, zicând : „Cum moare broasca, așa să moară negul !”. Se repetă de trei ori, apoi se leapădă broasca jos”⁴. Sau :

„Se înfășoară locul bolnav (negii sau râia) cu ouă de broască și se ține înfășurat o zi și o noapte”⁵.

În Franța se freacă negii cu o broască râioasă vie⁶.

În Modena (nordul Italiei) se procedează astfel : se ia un brotăcel, se jupoaie, cu dosul pielii se freacă negii ; când pielea va fi uscată, vor dispărea și negii⁷.

Udul broaștei nu provoacă numai negi, ci poate orbi pe acela ai cărui ochi au fost stropiți de el. Această credință o găsim în sudul Franței⁸, în Sicilia⁹, în nordul Italiei¹⁰. Tot în nordul Italiei se crede că udul ei, atingând capul cuiva, face să-i cadă părul¹¹. În Abruzzi (Italia), udând pe cineva, broasca-i dă gălbinarea¹².

S'a crezut multă vreme, chiar de oamenii învățați, că privirea broscuilor ar avea puterea de a fascina pe cineva. De aci credința, în Italia, că dacă te privește un broscu, capetei durere de cap¹³, sau ți se fac pe piele niște pete roșii¹⁴.

Am vorbit în de ajuns despre broaște, fie în legătură cu figurile, fie în raport cu alte boli. E timp să trecem la exami-

1 *Șezătoarea*, II, 70 ; Gr. Grigoriu-Rigo, *op. cit.* I, 128.

2 Rev. *Ion Creangă*, IV, 361 ; Comp. *Gorovei*, *op. cit.* 2617 ; T. *Pamfile*, *Boli și leacuri*, 50.

3 Dr. N. Leon, *op. cit.* 81.

4 Gr. Grigoriu-Rigo, *op. cit.* I, 129—130.

5 Dr. N. Leon, *op. cit.* 81.

6 Sébillot, *op. cit.* 286.

7 P. Ricardi, *Pregiud. del pop. modenese*, 50.

8 Sébillot, *op. cit.* III, 273.

9 Pitrè, *Usi e costumi*, III, 367.

10 Ang. Cibeles Nardo, *Superst.* 206 ; *Zoologia popolare veneta*, 128.

11 Id. *ibid.*

12 G. Finamore, *op. cit.* 238

13 Ercole Metallo, *op. cit.* 114.

14 Ang. Cibeles Nardo, *Zoologia pop. veneta*, 128.

narea mijloacelor de vindecare ale altor afecțiuni sau la cele ce interesează sănătatea omului, care decurg din magia imitativă.

5. FURNICĂTURI. REUMATISME. — „Când simți că ai prin trup un fel de mici înțepături dureroase, parc'ar fi mușcăături de furnici, e bine să te duci la un mușuroiu de furnici și să iei într'un vas din mușuroiu : furnici, cu paie, pământ, ouă de furnici, toate amestecate. Aducându-le acasă, să le fierbi cu apă, și apă de aceea să bei și să te scalzi cu ea, și apoi îți trece”¹.

„Pentru reumatism, se freacă la locul dureros cu spirt de furnici ; sau se ia un furnicar, se opărește într'o apă care a fiert în clocote, apoi se înfășoară cu el partea bolnavă ; sau se face următoarea scăldătoare : se scoală baba la miezul nopții, se duce în pădure și ia un furnicar mare, cu cuib cu tot ; îl aduce acasă, fără să vorbească, aduce apă tot fără să vorbească, fierbe furnicarul cu această apă, și scaldă pe cel bolnav ; apoi duce furnicarul la loc, tot noaptea. Așa face de trei ori în trei luni, și, lucru curios, un om olog de reumatism și cu mâinile sgârcite s'a vindecat cu acest leac”².

Acest leac, întrebuințat aproape în mod identic la mai toate popoarele din Europa³, a fost adoptat și de medicina științifică : acidul formic, extras din furnici, e recomandat ca leac contra reumatismelor.

Buruiana „slăbănogul” (*Impatiens noli tangere*) care prezintă un un fel de noduri, „care reamintesc încheieturile umflate ale bolnavilor de reumatism, poporul o crede cea mai bună în contra acestei boale”⁴.

6. GUȘĂ. — Pe lângă diverse alte practice magice, descân-tece, etc. mai poți scăpa și așa : ..iei *burete* de târg. faci o lulea de ciucălău, pui în ea burete și cărbune și fumezi buretele ca tutunul ; fumul îl bagi în gât, iar scrumul, cenușa ce iese din arderea buretelui, se amestecă cu rachiu, se descântă și se bea.” Tratatamentul acesta se face la sfârșitul lunii, în trei sfârșituri unul după altul, și scapi de gușă (*Șezătoarea* II, 72).

1 S. Fl. Marian, *Insectele* 246 ; cf. *ibid.* 245 ; cf. Dr. N. Leon, *op. cit.* 91.

2 Dr. N. Leon, *op. cit.* 89.

3 Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* I, 18, II, 237, 245, 284 ; Lammerl, *Volksmedizin und medizinischer Aberglaube in Bayern*, Wurzburg 1869, p. 157, 226, 269.

4 Dr. N. Leon, *op. cit.* 16.

7. INSOMNIE. — Când copilul nu poate dormi, se iau *paie din bârlogul unde dorm porceii* și se pun în leagăn ¹.

Melcii de apă, a căror coaje sucită amintește un copil înfășat, se numesc de popor „*melci înfășaji*”. Ei se pun în leagănul sau în albiuța *copiilor în fașe*, când n'au somn, ca să-i vindece de insomnie ².

„Cel ce va mânca carne de *privighetoare*, acela-și pierde somnul și... nu poate dormi, ci numai *priveghiază*, cât e noaptea de mare, ca și *privighetoarea*” (Bucovina). ³ „Dacă vrei să nu te prindă somnul de loc într'o noapte, să mănânci inimă de *privighetoare*, c'apoi nu ție- somn... în noaptea aceea (jud. Vaslui) ⁴. E interesant că exact aceeași credință o aveau și Grecii cei vechi, după cum atestă Elian (sec. III d. Hr.) ⁵.

8. ÎNCUIERE. — Prin acest termen înțelege poporul constipația și uneori stranguria. Un leac foarte caracteristic se recomandă pentru vindecarea acestei neputințe : „Să ia bolnavul un lacăt cu cheie și să-l încuie ; să aducă o vadră de apă și să bage lacătul încuiat în apă neîncepută ; să ia cheia și să descuie lacătul în apă ; să scoată lacătul din nou afară și iar să-l încuie... și tot așa până în trei ori, repetând la fie-care băgare în apă : Cum se descuie lacătul ăsta în apă, așa să se descuie și X la mațe” ⁶. Tot cu un lacăt, băgat în apă, apoi descuiat și încuiat de 9 ori, se descântă în Țara Oașului pentru a deslega pe un bărbat, care a rămas neputincios de pe urma vre-unei vrăji ⁷.

9. INȚĂRCARE. — „Când femeia înțarcă copilul, să îmbrace o cămașă cu gura la spate și să zică : Cum *am întors cămașa, așa să se întorcă G. de la față*” ⁸.

„Când înțerci copilul, să coci un ou Sâmbătă dimineața, să-l pui în gunoiu după ușă, să iei copilul, să-l pui aproape de

1 S. Fl. Marian, *Nașterea* 362.

2 Dr. N. Leon, *op. cit.* 16.

3 S. Fl. Marian, *Ornitologia* I, 254.

4 A. Gorovei, *op. cit.* 3530.

5 Aelian, *Var. Hist.* I, 43.

6 Gr. Grigoriu-Rigo, *op. cit.* I, 88—89 ; cf. Dr. Laugier, *cit. op.* 81, 84 ;

Dr. D. Ionescu și A. I. Daniil, *Culegere de descânțete* I, 109.

7 *Anuarul Arhivei de folklor* I, 214 ; cf. Dr. Laugier, *op. cit.* 93.

8 *Șezătoarea* II, 66, VI, 36 ; S. Fl. Marian, *Nașterea*, 425.

gunoiu, așa ca el să vadă oul spre a-l lua, și să zici : *Cum a uital găina oul, așa să uite V. țâța* ¹.

10. JUNGHIU. — Un leac contra junghiului (pneumonic), numit pe alocuri și „*țeapă*” sau „*cuțit*”, e descântarea cu o *țeapă* de tufan dela car și cu un *cuțit* furat ².

În Oltenia se descântă de junghiu într'o oală cu apă, în care se taie gâtul unei păpuși — se taie junghiul — și apa o bea bolnavul ³.

Alt mijloc de vindecare e cu ceaiu făcut din „*sudoarea-cailului*” sau „*osul-iepurelui*” (*Ononis spinosa*), plantă ale cărei ramuri tinere sunt terminate cu spini lungi și puternici ⁴.

La Aromâni, când are cineva junghiu, aruncă jos un ac, și cine-l ridică de jos preia junghiul ⁵.

După o comunicare din jud. Râmnicu-Sărat, „*pământul din coarnele unui bou care împunge e bun de junghiu*”.

11. MUȘCĂTURĂ. — „Dacă un câine mușcă pe cineva, se crede că afumându-l cu păr din sprâncenele sau de pe capul acelui câine, îi va trece respectivului spaima și nu-i va strica mușcătura” ⁶.

„Cel mușcat de nevăstuică să se spele la rană cu apă scursă peste o piele de nevăstuică, întinsă și uscată pe un crăcan de lemn, cu partea cărnoasă în afară” ⁷.

„Când te-a mușcat „*cârcăiacul*” (*Scolopendra*, care are douăzeci de perechi de picioare, de unde-i vine și numele din turc. *kyrkaiak* „*patruzeci de picioare*”), să te strângi bine mai în susul mușcăturii, ca să nu se împrăstie veninul în tot trupul, și să te legene 40 de inși cu câte o mână, într'o pătură, ori de nu, apoi 20 de inși cu amândouă mâinile, că te ușurezi” ⁸.

1 *Șezătoarea* II, 67; cf. S. Fl. Marian, *Nașterea* 426.

2 Gr. Grigoriu-Rigo, *op. cit.* 94, 95.

3 Dr. Ch. Laugier, *op. cit.* 97.

4 Post. Drăghici, *op. cit.* 92.

5 Per. Papahagi, *op. cit.* 295.

6 A. Gorovei, *op. cit.* 2502; cf. T. Pamfile, *Boli și leacuri* 48.

7 T. Pamfile, *ibid.* 48; cf. A. Gorovei, *op. cit.* 2505; Rev. *Ion Creangă* II, 124.

8 *Șezătoarea* VI, 44.

12. MUȚENIE. — Copiii cari mănâncă *pește*, înainte de încep a vorbi, rămân *muți*¹. De asemenea, „femeia îngreunată să nu mănânce cap de pește, căci nu vorbește copilul curând”².

„Pentru a se vindeca cel mut, trebuie ca cineva din casă, rudă de aproape cu mutul, să pue Duminică dimineața într'un castron apă neîncepută și, când toacă popa la biserică, să bată cu niște linguri nouă în apă și să spue :

Cum se bat lingurile
In strachina asta,
Așa să se bată limba
In gura lui (cutare)”³.

13. NAȘTERE. SARCINĂ. — Dacă, în timpul sarcinii, femeia mănâncă *poame îngemănate*, va naște *copii genemi*⁴. Tot astfel, dacă mănâncă un ou care are două gălbenușuri⁵. Aceste credințe se regăsesc până și la popoarele cele mai înapoiate⁶.

„Femeia îngreunată să nu mănânce *aripi de pasăre* căci copilul care se va naște, neconținut va da din mâini și din picioare, *pare'ar vrea să sboare*”⁷.

„Când tepșești prea tare mămăliga, faci copii *gheboși*”⁸. După alții : „dacă pătulește femeia îngreunată mămăliga, îi va fi copilul *pleșuv*”⁹.

Femeia însărcinată să nu lovească într'un câine sau într'o mătă, că va face copilul *păros*¹⁰.

În timpul sarcinii, femeia să nu umble cu *peri de porc*, căci copilul ce va naște va căpăta boala „*părul-porcului*”¹¹.

1 A. Gorovei, *op. cit.* 2511 ; *Zeitschr. für österreichische Volkskunde* 1897, 22, 144. Aceeași credință o au Sârbii (Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 537).

2 *Șezătoarea* III, 150.

3 Gr. Grigoriu-Rigo, *op. cit.* I, 121.

4 S. Fl. Marian, *Nașterea* 16, 59 ; Dr. N. Leon, *op. cit.* 5 ; *Șezătoarea* I, 127 ; Rev. *Ion Creangă* III, 339 ; A. Gorovei, *op. cit.* 1579—82 ; *Zeitschr. f. öst. Volkskunde* 1897, 22, 147 ; D. Cosmulei, *Datini*, 17.

5 A. Gorovei, *op. cit.* 1583.

6 J. G. Frazer, *Le Rameau d'or*, 31.

7 *Șezătoarea*, VI, 21 ; cf. III, 150 ; S. Fl. Marian, *Nașterea*, 16.

8 Rev. *Ion Creangă*, IV, 363.

9 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 230.

10 *Șezătoarea*, VI, 49 ; S. Fl. Marian, *Nașterea*, 20.

11 S. Fl. Marian, *Nașterea*, 20—21 ; A. Gorovei, *op. cit.* 2585.

Femeile însărcinate să nu mănânce pești și melci, căci vor naște copii băloși și mucoși ¹.

E oprit cu totul unei femei însărcinate de a trece peste sau sub o funie întinsă, căci va face copilul cu buricul (cordul umbilical) încurcat pe după gât ². Credința aceasta, foarte răspândită în mai toată Europa ³, o regăsim până și la poporul Aino, din insula Sakhalin (la extremitatea de răsărit a Asiei) ⁴.

14. NEGI.—In mod simbolic se vindecă negii în modul următor, după un informator din jud. Suceava : „Cauți grăunțe de popușoiu ce cad din saci când îi duci la moară ca să macini. Iei trei grăunțe de acelea, le mesteci în gură dimineața, te ungi cu acele grăunțe sfărâmate pe negei, și nici nu știi când scapi de ei. Uneori poți lua o ață, faci pe ea *atâtea noduri câți negei ai*, pui ața în pământ și, când va putrezi, negei nu vei mai avea” ⁵.

Acest din urmă mijloc de vindecare a negilor e întrebuintat în mai toată Europa ⁶.

Aromânii, pentru a se vindeca de negi, iau atâtea grăunțe de grâu câți negi au și-i îngroapă unul câte unul, zicând la îngroparea fiecărui grăunte : „Când va învia mortul, atunci să 'nvie și negii” ⁷. Un leac analog îl găsim întrebuintat și în Germania ⁸.

15. PĂRUL (*Creșterea și căderea lui*). — Am menționat în alt loc un leac simbolic pentru creșterea părului.

Alt leac : „Cu decoctul viței-albe, adică a curpenului (*Clematis vitalba*), se spală femeile pe cap, ca să le crească *părul lung ca și el*” ⁹.

1 Idem, *ibid*, 2570.

2 S. Fl. Marian, *Nașterea*, VI, 24 ; A. Gorovei, *op. cit.* 427—29.

3 Hovorka-Kronfeld, *op. cit.* II, 535, 538 ; Hoffmann-Krayer, *op. cit.* VII, 1118. P. Drechsler, *Sitte*, I, 179 ; A. Wuttke, *Der deutsche Volksaberglaube* 377 ; P. Sébillot, *Le Paganisme* 21 ; idem, *Folklore*, 188 ; G. Finamore, *Tradizioni pop. abruzzesi*, 58.

4 J. G. Frazer, *Le Rameau d'or*, 23.

5 *Șezălbarea*, II, 70.

6 Hovorka-Kronfeld, *op. cit.* II, 779 ; Hoffmann-Krayer, *op. cit.* V, 17.

7 Per. Papahagi, *op. cit.* 274.

8 Hovorka-Kronfeld, *op. cit.* II, 773.

9 V. Butură, *Plante cunoscute*, 73.

Feriga, care are rădăcini filamentoase ce au oarecare analogie cu părul, se întrebuintează ca leac contra căderii părului ¹.

Când se tund copiii mici, se bagă părul la rădăcina unui pom, ca să le crească părul lung ca pomul ².

Cine mănâncă sămânță de *tivgă* (comp. tivgă goală = cap pleșuv) îi cade părul ³. La Sârbi, dacă femeia însărcinată fură dovleac, copilul ce va naște va fi pleșuv ⁴.

16. PISTRUI. — De oarece ouăle de curcă au pe ele niște pete mici, ruginii, ca și când ar avea pistrui, se recomandă ouă de curcă, puse lângă foc, până lasă un fel de apă, cu care se șterg pistruiile ⁵.

17. SĂNĂTATE.—BOALĂ. — Eschimosul coase în haine o bucată din piatra de la vatră, crezând că prin aceasta își asigură o viață lungă și puterea de a suporta necazurile, întocmai ca această piatră, care a rezistat generații întregi acțiunii focului.

Tot astfel, țăranii noștri, în seara de ajun, pun sub fața de masă coasa, iar sub picioare toporul, ca să fie toți sănătoși; alții șed pe topor, ca să fie sănătoși și tari peste an, ca fierul ⁶. De asemenea, când iese lăuza din scaldătoare, se pune un topor pe unde calcă ea cu picioarele, ca să fie sănătoasă ca fierul ⁷. Când tună întâiu, să te lovești cu capul de fier, ca să-ți fie capul tare ca fierul peste an ⁸.

Când vezi primăvara pentru întâia oară un fluture roșu, e semn că vei fi sănătos și roșu; de vezi fluture galben (sau alb) toată vara vei fi palid la față și bolnăvicios ⁹.

„In dimineața zilei de Paști, se pune în oala cu apă, din care ai casei se spală pe față, un ou roșu, ca să aibă fața roșie și frumoasă. Fetele dorm cu oul roșu în sân, ca să fie frumoase

1 Dr. N. Leon, *op. cit.* 16.

2 A. Gorovei, *op. cit.* 3057.

3 *Șezătoarea* VI, 49.

4 Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 539.

5 Dr. N. Leon, *op. cit.* 87.

6 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 50.

7 *Anuarul Arhivei de folklor* IV, 80.

8 El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 787; *Rev. Ion Creangă* II, 194 III, 49; IV, 150; comp. D. Cosmulei, *op. cit.* 47.

9 *Șezătoarea* I, 127; III, 46; VI, 33; S. Fl. Marian *Insectele*, 263; *Rev. Ion Creangă*, V, 207.

ca oul roșu tot anul”¹. „La lăsatul secului, fiecare să mănânce câte un ou, ca să fie tot anul gras și rotunjel ca oul”².

„In prima zi de Paști, cine mănâncă caș, va fi alb ca și cașul”³.

„In Vinerea Patimilor, numită și Vinerea *seacă*, se duc oamenii de se caldă, până a nu răsări soarele, c’apoi nu se lipesc boalele de dânșii, nu se îmbolnăvesc, nu zac : cum e Vinerea *seacă*, așa să *sece boalele*”⁴. Credința aceasta e foarte răspândită în Europa.

„Să nu mănânci *coață* de pe ceaun, că *te usuci ca coaja*”⁵.

18. STERILITATE. — Cu matca de iepuroaică se vindecă sterilitatea, pentru că acest animal e foarte prolific.

Regretatul folklorist S. Fl. Marian ne dă, în lucrarea sa *Nașterea la Români* (p. 4), o rețetă pentru vindecarea sterilității : se iau testiculele „unui iepure și matca unei iepuroaice, se usucă bine și, după ce s’au uscat de ajuns, se pisează până ce se face ca pulberea. Se pun apoi, fie-care deosebit, în câte un șipușor cu rachi, iar șipușoarele, bine astupate, se pun într’o cahlă unde nu se face foc, și acolo se lasă nouă zile. După a noua zi luându-le din cahlă, bărbatul bea sămânța cea de iepure, iar nevasta cea de iepuroaică”. Am pomenit mai înainte că, tot pentru acest scop, vechii medici greci recomandau mâncarea cărnii de iepure.

Alt leac contra sterilității, care se recomandă femeilor e rachiul în care s’au bătut ouă de broască țestoasă sau de cono-chifteriță⁶.

Se mai recomandă femeilor ce nu nasc copii să mănânce inima unui iepure, tăiat de viu și cât timp se sbate încă⁷. Tot astfel Placitus prescrie sângele de iepure femeilor pentru ca să nască ușor.

Dimpotrivă, dacă femeia nu vrea să aibă copii, ea obi-

1 Dr. Ch. Laugier, *op. cit.* 64 ; cf. A. Gorovei, *op. cit.* 2931—32, 2936 ; D. Cosmulei, *op. cit.* 41 ; *Șezătoarea* VI, 46 ; El. Niculiță-Voronca, *op. cit.* 424.

2 T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 62.

3 Dr. Ch. Laugier, *op. cit.* 65.

4 *Anuarul Arhivei de folklor* IV, 68 ; *Șezătoarea*, 126 ; III, 201.

5 A. Gorovei, *op. cit.* 700.

6 Dr. N. Leon, *op. cit.* 81, 86.

7 *Idem*, *ibid.* 88.

cinuște, la Aromâni, să ia unghii de *catâr*, pisate bine, pe care le bea cu apă ¹. Se știe că acest animal nu se reproduce.

19. UMFLĂTURI.— VARICE.— „Slăbănogul” (*Impatiens noli tangere*), care prezintă un fel de noduri, e întrebuințat ca leac pentru *încheieturile umflalte* ale bolnavilor de reumatism ². Tot astfel, planta numită „silnic” (*Glechoma hederacea*), pe care se observă uneori niște *umflături* care prezintă oarecare asemănare cu umflăturile produse de varice, e întrebuințată ca leac contra acestei afecțiuni ³.

* * *

C. Ne vom ocupa acum de o altă categorie de leacuri simbolice. De astă dată, raportul sau mai bine zis simpatia între boală și leacul preconizat se întemeiază numai pe o asemănare de nume. Dacă numele pe care i-l dă poporul boalei se aseamănă întocmai sau i se pare că prezintă oarecare asemănare cu numele unei plante, unui animal sau a unei părți din trupul animalului, ori chiar cu al unui obiect neînsuflețit, acestea sunt recomandate cu toată seriozitatea ca leacuri ale numitelor boale, și poporul nu se îndoiește o clipă de eficacitatea lor.

Dăm în cele ce urmează o serie de exemple de aceste leacuri miraculoase, pe care le înșirăm în ordinea alfabetică a numelor diverselor afecțiuni.

1. ARICIU. — Când vitele au „*ariciu* la picior” (un fel de umflătură ce se face deasupra copitei la cai și la boi), se taie un *ariciu* de viu și se pune fierbinte la umflătură ⁴.

2. BĂȘICA CEA REA. — Astfel numește poporul „bubarea” sau „dalacul”, care se vindecă cu *bășică de peșle* ⁵.

Acastă rană infecțioasă se mai vindecă cu *beșicuri* strânse în Ziua-Crucii ⁶. „Beșicuri” numește poporul pe alocuri buruiana „păpălău” (*Physalis Alkekengi*), al cărei fruct este o boabă

1 Per. Papahagi, *op. cit.* 302.

2 V. Butură, *op. cit.* 74; V. Păcală, *Monografia*, 271.

3 Dr. N. Leon, *op. cit.* 16.

4 Idem, *ibid.* 79.

5 Idem, *ibid.* 16, 103.

6 Rev. Ion Creangă, IV, 54.

roșie, de mărimea unei cireși, închisă în caliciul roșu, care e un fel de punguliță umflată ca o bășică.

3. BRÂNCĂ. — Planta numită „brâncă” sau „brânca-porcului” (*Scrophularia nodosa*), pentru că rădăcinile ei prezintă niște noduri sau umflături tuberculoase ce amintesc umflăturile ce se ivesc la cei bolnavi de „brâncă” (erizipel), e întrebuințată la noi ca leac contra acestei afecțiuni ¹. E recomandată ca leac și pentru brânca la porci ². Intemeiați pe aceeași „signatura rerum”, vechii Greci recomandau această plantă pentru vindecarea buboaielor și umflăturilor ³, și tot astfel o găsim întrebuințată astăzi la Germani ⁴, la Francezi ⁵, la Italiani ⁶, etc.

4. BROASCĂ. — În Moldova, poporul numește „broască” o umflătură ce se formează sub pielea de la pleoapele ochilor sau chiar a obrazilor. Babele o lecuiesc atingând umflătura cu o broască (încuietoare) dela ușă sau dela o ladă, și rostind un descântec ⁷.

Diverse alte umflături (gâlcii, scrofule, ulcere) sunt denumite de popor „broască”, și caută să le lecuiescă cu batracianul cu aceeași numire. De aceea, o broască, prăjită de vie, se pune la gât pentru vindecarea gâlcilor ⁸. Tot astfel se vindecau în sec. al XVI-lea, în Franța, gâlcile și scrofulele ⁹.

La Aromâni, scrofulele se numesc „broaște” ¹⁰. Pentru a se vindeca de ele, se aplică pe umflături broaște pisate și amestecate cu zahăr, după ce li s au scos intestinele ¹¹. Sau : „să iei o broască și s'o bați într o scândură ; când se va usca broasca, vor pieri și broaștele dela cel bolnav” ¹².

1 V. Păcală, *Monografia*, 253 ; Dr. N. Leon, *op. cit.* 139.

2 Rev. *Ion Creangă*, II, 299.

3 Dioscuridis *De materia medica* IV, 93.

4 Hoffmann-Krayer, *op. cit.* I, 1522.

5 E. Rolland, *Flore populaire* VIII, 154.

6 Pedrotti-Bertoldi, *Nomi dialettali delle piante*, 362—63.

7 *Șezătoarea*, I, 83.

8 Dr. N. Leon, *op. cit.* 80.

9 E. Rolland, *Faune populaire* XI, 110.

10 Per. Papagagi, *op. cit.* 290.

11 *Idem, ibid.* 289.

12 *Idem, ibid.* 316.

5. CHINURI. — „Dacă cineva se chinuește greu înainte de a muri... să-l scalde într-o lăutoare făcută de lemn de *chin* (formă dialectală pentru „pin”), și va muri ușor”¹.

6. CÎRCEI. — „Rădăcina căpșunei și *cîrceii* ei sunt buni ca leac pentru femeile ce au dureri mari prin pânțele sau *cîrcei*, în timpul periodului”².

„Să nu mănânci *cîrcei* dela vița de vie, să te apucă *cîrceii*”³.

Contra *cîrceilor* celor bolnavi de holeră se recomandă *cîrcei* de dovleac⁴.

„Rachiul, în care s’au fiert florile și ramurile mai tinere ale acestei plante („cîrligățica”, *Sanguisorba officinalis*”), se bea contra crampelor de stomac, când te *cîrligi* de durere”⁵.

7. CÎRTIȚĂ. — Poporul numește „*cîrtiță*” un fel de „noduri ce se fac sub piele, pe care le capătă acela care risipește multe mușinoaie (de *cîrtiță*); aceste noduri se trec dacă se încunjură fie-care din ele cu o lăbuță de *cîrtiță* de nouă ori, sau dacă se spală cu apă în care se pune țărână din mușinoaie de *cîrtiță*”⁶.

Orice umflătură de natură scrofuloasă se chiamă „*cîrtiță*”; se vindecă învârtind împrejurul umflăturilor unul din picioarele dinapoi ale unei *cîrtițe*⁷.

„Când cineva e bolnav de „*cîrtiță*” (bubă sub gât), să ia o *cîrtiță* și s’o omoare între degete, la spate, ca să nu vadă *cîrtița*”⁸.

Intrebuințarea *cîrtiței* pentru vindecarea scrofulelor e foarte veche. Intre alții, pomenesc de leacul acesta Plinius⁹,

1 A. Gorovei, *op. cit.* 2438.

2 *Șezăloarea* XV, 15.

3 A. Gorovei, *op. cit.* 637.

4 Dr. N. Leon, *op. cit.* 24.

5 *Revista critică* (Iași), V, 47.

6 *Șezăloarea* V, 128.

7 D. Ionescu și Al. I. Daniil, *Culegere de descânțete* I, 73.

8 A. Gorovei, *op. cit.* 649.

9 „Dextrum quoque pedem ejus (talpae) remedio esse strumis affirmant. Alii praecidunt caput, et cum terra a talpis excitata tusum digerunt in pastillos, pyxide stannea, et utuntur ad omnia quae intumescunt, et quae apostemata vocant, quaeque in cervice sint” (*Natur. hist.* XXX, 12).

Marcellus Empiricus¹ și Sextus Platonius (sec. al IV-lea d. Hr.)². În afară de scrofule, laba de cârțiță are puterea de a vindeca, după credința celor mai multe popoare din Europa, tot felul de alte afecțiuni: angina difterică, gâlcile, colicile, irigurile, surpăturile, durerile de măsele, etc. Mai pretutindeni se cere însă ca animalul să fie omorât cu mâna, între degete, întocmai ca și la noi³.

8. COLȚ DE LUP. — „Rana pe care o face un lup, mușcând sau încolțind o vită, se chiamă „colț de lup”. Cine mănâncă carne de vită încolțită face un soi de buboale care se numesc tot colți de lup”⁴. Aceștia se vindecă cu colți (dinți) de lup, arși și pisați⁵.

9. CRĂPĂTURI. — Crăpăturile dela nările nasului și cele de la picioare se vindecă cu se de vită crăpată⁶.

10. DROPICĂ. — Planta numită „drob” sau „drobișor” (*Isatis tinctoria*) se recomandă, fiartă în scaldători, ca leac pentru dropică⁷.

11. FURNICEI. — Furunculii, numiți de popor „furnicei”, cari „se arată pe piele sub forma unei ridicături ce seamănă cu un mușuroiu de furnici”⁸, se vindecă, spălându-se cu apă fiartă, cu leuștean și cu furnici⁹.

12. GUȘTER. — Șopârlei (*Lacerta viridis*), poporul îi mai zice și „gușter”, cuvânt împrumutat din bulgărește. Prin „gușter”, poporul mai înțelege însă și crupul difteric, după cum îl numesc și Bulgarii. Din pricina acestei omonimii, se întrebun-

1 „Talparum capita recisa cum terra sua contunduntur et pro emplastro adponuntur strumis” (*De medicamentis* XV, 58).

2 Apud M. Höfler, *Organotherapie*, 181.

3 cf. Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* I, 401; Hoffmann-Krayer, *op. cit.* VI, 20—21; E. Rolland, *Faune populaire*, I, 13—14, VII, 29—35, etc.; Fr. Panzer, *Beitrag zur deutschen Mythologie* I, 266.

4 T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 25.

5 Dr. N. Leon, *op. cit.* 16.

6 T. Pamfile, *op. cit.* 25—26.

7 Șezătoarea, XV, 27.

8 V. Bianu și I. Glăvan, *Dicționarul sănătății*, 329.

9 Dr. N. Leon, *op. cit.* 91.

țează la noi, pentru vindecarea gușterului (crupului difteric), un *cap de gușter*. „Ca să aibă leac, gușterului trebuie să i se taie capul primăvara, în luna lui Martie, cu o para de argint, găsită tot în luna Martie. Capul se păstrează până se usucă, apoi se întrebuițează, fie pisându-se mărunț și suflându-se în gât, fie pus în apă, care se dă bolnavului de băut, simplă sau descântată (Maglavit). În Șegarcea, se dă numai apa în care s'a spălat un gușter, iar în Argetoia se pune împrejurul gîtului chiar gușterul. În Cerăt, ajunge ca cel ce a omorît un gușter în luna Martie să pue numai mâna pe gâtul bolnavului”¹. Afară de Romani, cari întrebuițau această reptilă pentru vindecarea afecțiunilor de ochi, a boalelor de splină și de ficat, șopârla e folosită ca leac la toate popoarele din Europa. Tot felul de boale sunt tratate pretutindeni, fie cu animalul întreg, fie cu unul din organele lui, sau cu întreg corpul lui, uscat și redus în praf².

13. HOLERĂ. — Crește la noi o buruiană spinoasă (*Xanthium spinosum*) „care este atât de rea, atât de neagră și de vătă-mătoare, încât Românii au numit-o *holeră*”³. În Bucovina, când bântue *holera*, se smulge din pământ această buruiană, cu rădăcină cu tot, se fierbe într'o oală cu apă și se dă de băut celor bolnavi. Alții scaldă pe cei ce pătinesc de această boală în apa în care au fiert rădăcini de holeră. Unii afumă și casele cu acest spin, ca să nu se apropie *holera*⁴. „Cine zace de *holeră* și vrea să scape cu viață, să se tăvălească prin buruiana asta; zeama de „holeră”, fiartă cu sare și piper, e bună de holeră”⁵. Alții plămădesc rădăcina în rachiou și o dau de băut bolnavilor⁶.

Și în Galiția se întrebuițează această plantă ca leac contra holerei, dându-se bolnavului să bea ceaiu făcut din rădăcină de holeră⁷.

Sașii din Ardeal cred că se ivește *holera* în sat, când încep să crească buruieni de acelea pe câmp⁸.

1 Ch. Laugier, *op. cit.* 81; cf. *Șezătoarea*, VI, 36; Dr. N. Leon, *op. cit.* 94, 134; T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 66; Jipescu, *Opincarul*, 74; Rev. *Ghilușul* I, 10.

2 cf. Hoffmann-Krayer, *op. cit.* II, 684.

3 Ion Ionescu, *Agricultura... din jud. Mehedinți*, 330.

4 S. Fl. Marian, în rev. *Albina*, III, 326; cf. Dr. N. Leon, *op. cit.* 41.

5 *Șezătoarea* XV, 42.

6 T. Pamfile, *Boli și leacuri* 37.

7 Hoelzl, *Galizien*, 153.

8 Schullerus, *Pflanzen* 411.

14. MAIU (Ficat). — În *Mai* să bei vin roșu, că se înnoește „*maiul*”¹.

Gălbinarea provenind din vărsarea în sânge a fierii fabricate de ficat („*maiul*”), unele babe taie bolnavului o anumită vână de sub limbă cu o para de argint sau cu un cuțitaș, însă tăierea trebuie făcută în luna *Mai*².

15. MOLEȚI. — Așa se cheamă larvele surdumașului sau viermelui de făină (*Tenebrio molitor*), și tot astfel se numește o boală a copiilor, caracterizată prin fierbințeală, urdinare și uscarea mucoasei nazale. După o comunicare din com. Pisc, jud. Dolj, această boală se vindecă luându-se trei „*moleți*” (larve), cari se omoară în *moalele* capului copilului, se ard și se pun apoi într’o lingură cu apă care se dă de băut copilului.

După o altă comunicare, tot din jud. Dolj, se iau 9 „*moleți*” și se omoară cu pieptenele în *moalele* capului copilului, apoi se pun în mămăligă care se dă de mâncat câinelui.

16. SBURĂTOR. — „*Sburătorul*” sau „lipitura”, se vindecă cu *pana-sburătorului* (*Lunaria annua*) și cu *sburătoare* (*Epilobium*)³.

17. SÂNGERARE. — Dacă bați o vită cu o nua de lemn de „*sînger*” (*Cornus sanguinea*), ea îndată *sîngerează*⁴.

Infuziunea de frunze de „*sînger*” se întrebuintează contra scurgerilor de *sânge*⁵.

18. SCRÂNTITURĂ. — Luxațiunile și fracturile le vindecă poporul cu buruiana numită *scrântitoare* sau *sclintită* (*Potentilla anserina*), aplicând frunzele pisate pe mâna sau piciorul *scrântit*⁶.

19. SLĂBICIUNE. — Planta numită „*slăbănog*” sau „slăbănoagă” (*Impatiens noli tangere*) se fierbe, cu rădăcină cu tot,

1 *Șezătoarea*, I 128; Rev. Ion Creangă, XII, 45; A. Gorovei, *op. cit.* 127.

2 Gr. Grigoriu-Rigo, *op. cit.* 78.

3 Dr. N. Leon, *op. cit.* 137.

4 *Șezătoarea* XV, 120; A. Gorovei, *op. cit.* 3417.

5 Dr. N. Leon, *op. cit.* 65.

6 *Șezătoarea* III, 175; Dr. Ch. Laugier, *op. cit.* 87, 91; V. Păcală, *Monografia*, 268.

și se fac băi cu ea „pentru oamenii și copiii *slabi* de mâini și de picioare”¹.

O altă plantă (*Salvia pratensis*), numită tot „*slăbănog*”. fiartă și amestecată cu spirt, „este întrebuințată ca unguent în cazuri de *slăbăciune* (durere în picioare)”².

20. SOARE-SEC. — Poporul numește astfel durerile de cap produse de insolațiune. Mai pretutindeni i se descântă bolnavului și-l afumă cu *floarea-soarelui* (*Helianthus annuus*)³.

Descântecul de „soare-sec” se face adesea „ocolindu-se capul suferindului cu 9 pietricele de gărlă..., pe când el se uită să vadă *soarele* într’un vas cu apă neînceptută”⁴.

21. SOMN. — Dacă nu poate dormi copilul, se scaldă cu *somnoroasă* (*Laserpitium prutenicum*)⁵.

Inelele fluturului-inelat (*Gastropacha neustria*), numite și „stupitul-cucului” sau „*somni*”, „*somnișori*” sunt ouăle femelei acestui fluture și li se zice astfel pentru că stau adormite până în primăvară, când se clocesc⁶. Copiilor ce nu pot dormi li se pune la grumazi acești somnișori⁷. Mai e credința că „inel de fluture inelat fără soție de vei afla, dă-l la un copil mic, că de nu, te vei face *somnoros*”⁸.

22. ȘOPÂRLAIȚĂ. — Astfel numește poporul anghina difterică. De „*șopârlaiță*” poți scăpa „dacă fierbi buruiana ce se chiamă *șopârlaiță* (*Parnassia palustris* și *Veronica orchidea*) și zeama ei o ții în gură, iar tujlenașii îi pui pe-o petică și-i legi în jurul gâtului”⁹.

E bună și ca leac pentru vite: „Boala de *șopârlaiță* este cea mai primejdioasă pentru vițeii, de care să tămăduesc cu zamă

1 Idem, *ibid.* 66.

2 *Revista critică* (Iași) V, 52.

3 V. Păcală, *Monografia*, 252; Dr. Ch. Laugier, *op. cit.* 82; cf. Dr. N. Leon, *op. cit.* 38—39.

4 G. Dem. Teoderescu, *Poesii populare*, 396; cf. Ch. Laugier, *op. cit.* 82.

5 Sevastos, *Călătorii*, 48.

6 S. Fl. Marian, *Insectele*, 287.

7 Idem, *ibid.* 289.

8 Idem, *ibid.*

9 *Șezăloarea* III, 12, XV, 130.

de buruiană ce să numește *șopârlaiță*, fiartă în apă, sau cu *șopârlă* verde, care să se omoare în apă și scurgându-se sângele acolo, să li se dea să bea”¹.

23. TUSE MĂGĂREASCĂ. — Așa numește poporul tusea convulsivă a copiilor, pentru că atunci când răsuflă, în mijlocul acceselor de tuse, scot un fel de sbieret ca al măgarului. De aceea și Germanii o numesc, în unele regiuni, *Eselshusten*², și tot astfel, Ungurii : *szamárhurut*. Tot așa în limbile balcanice : bulg. *magareška kašlica*, sârb. *magareći kašalj*, grec. mod. *γαῖδου-ρέθηχας*.

Printre leacurile recomandate la noi cităm următoarele :

a) Să se dea de băut bolnavului lapte de *măgăriță*³. Tot astfel la Bulgari și la Persani⁴.

b) Se stoarce baligă de *măgar* nemiroasă și zeama se dă bolnavului s’o bea⁵.

c) Se afumă pacientul cu baligă de *măgar*⁶.

d) Bolnavul trebuie să pupe un *măgar* sub coadă⁷. E curios că un leac aproape identic se recomandă tocmai în Franța : „Il suffit d’embrasser la tête d’un jeune âne, entre les deux oreilles, par les petits enfants, pour que ceux-ci soient préservés des convulsions”⁸. La Romani se recomanda, pentru vîndecarea guturaiului, să se sărute pe bot un *catâr*⁹.

24. ULCIOR. — Din punctul de vedere etimologic, „ulciorul” sau „urciorul” la ochi (lat. *h o r d e o l u m*) n’are nici o legătură cu vasul numit „urcior” sau „ulcior” (lat. *u r c e o - l u s*). Cu toate acestea, din cauza acestei omonimii, poporul

1 Post. Drăghici, *op. cit.* 15.

2 Höfler, *Krankheitsnamen*, 246; Hovorka und Kronfeld, *op. cit.* II 20.

3 Dr. N. Leon, *op. cit.* 97; Dr. Ch. Laugier, *op. cit.* 99; Gr. Grigoriu-Rigo, *op. cit.* I, 179.

4 A. Strauss, *Die Bulgaren*, 403; *Sbornik...* al Acad. din Sofia XXX, 19; Hovorka u. Kronfeld, *op. cit.* II, 25.

5 *Șezătoarea*, IV, 30; Dr. N. Leon, *op. cit.* 97; T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 52.

6 *Șezătoarea*, IV, 30; Dr. N. Leon, *op. cit.* 97; Dr. Ch. Laugier, *op. cit.* 99.

7 *Șezătoarea*, *ibid.*; Dr. N. Leon, *ibid.*; Dr. Ch. Laugier, *op. cit.* *ibid.*

8 Fr. Pérot, *Folk-lore bourbonnais*, 10.

9 „Gravedinem invenio finiri, si quis nares mulinas osculetur” (Plinius, *Natur. hist.* XXX, 12).

a stabilit o legătură între furunculul care se formează la pleoapă și între vasul pentru apă. Astfel :

„Dacă bei apă din *urci*or, faci „*urci*or” la ochi” ¹.

„Să nu te speli pe față din *urci*or, că faci „*urci*oare” la ochi” ².

„Când ai „*ulci*or” la ochi, să te uiți printr’un gât de *ulci*or, că-ți trece” ³.

Se vindecă „*ulci*orul”, dacă-l ungi cu tină de pe fundul unui *ulci*or de apă ⁴.

25. URECHI (Boale de). — Există o insectă numită *urechelniță* (*Forficula auricularia*), despre care poporul are credința absurdă că intră în *urechea* omului, când doarme, și poate să-i găurească timpanul. Credința aceasta e foarte răspândită, după cum dovedesc numirile ei în diferitele limbi : germ. *Ohrwurm*, engl. *earwig*, franc. *oreillère* și *perce-oreille*, prov. *aurieiro*, catal. *papa-orelles*, sîrb. *uholaža*, etc. Din cauza acestei credințe, de o parte, din cauza asemănării de nume, de altă parte, poporul stabilește o legătură între insecta numită „*urechelniță*” și anumite boale de *urechi* :

„O femeie însărcinată să nu omoare o „*urechelniță*”, căci copilul ce va naște va face *urechelniță*, adică bube în dosul urechilor” ⁵.

„Când se despoaie *urechile* la copii, se prinde o „*urechelniță*”, se arde, se pisează, se plămădește cu unt proaspăt și se face un fel de alifie care se pune pe bubă” ⁶.

* * *

Ar mai trebui menționat o a patra categorie de leacuri băbești care și-au luat naștere de la principiul „*similia similibus curantur*”, anume acelea care au la baza lor *opoterapia* sau *organoterapia*, cum o numesc Italienii și Germanii. Organele unui animal oare-care, uneori chiar ale unui mort, servesc să țecuească organul corespunzător al unui bolnav. De pildă :

1 Rev. Ion Creangă, V, 244.

2 Șezătoarea XII, 157, 170; A. Gorovel, *op. cit.* 4536; V. Păcală, *Monografia*, 160.

3 A. Gorovei, *op. cit.* 3875; T. Pamfile, *Boli și leacuri*, 66.

4 V. Păcală, *Monografia*, 271.

5 S. Fl. Marian, *Insectele*, 486.

6 Idem, *ibid.* 486; Dr. N. Leon, *op. cit.* 109.

„Când mănânci *creier* de un animal care-i bun de mâncare, atunci îți crește *creierul*, ori dacă mănânci *ochii*, atunci vezi bine cu *ochii*”¹. Sau : „Contra bătăii de *inimă*, se mănâncă, presărată cu zahăr, *inima*... caldă a unui porumbel spintecat de viu ; dacă bolnavul e femeie, și inima trebuie să fie de porumbiță”². Sau : „Vărsăturile de *sânge* se vindecă cu *sânge* de rățoiu negru”³, o credință curioasă foarte răspândită și la alte popoare. Ne oprim aci de astă dată, căci vom reveni într'un alt articol asupra acestei chestiuni foarte importante.

Ținem numai să constatăm că principiile opoterapiei, al cărei inițiator științific a fost Brown-Sequard, își au de fapt originea în medicina poporului care, de zeci de veacuri, se folosește de acest mijloc de vindecare a boalelor. Din cele arătate în paginile acestui articol se poate vedea că anumite credințe și leacuri, răspândite la poporul nostru și la alte popoare din Europa și de aiurea, le regăsim nu numai în antichitatea clasică, ci și în timpurile cele mai îndepărtate, perindându-se cu o stăruință uimitoare în decursul veacurilor și păstrându-se, prin tradițiune orală, ca o moștenire neirosită, până în zilele noastre.

Concepțiunile acestor generațiuni trecute despre viață și despre moarte, despre boli și mijloacele lor de vindecare, ca și toate credințele și îndoielile ce s'au strecurat și s'au încuibat în nenumăratele cute ale sufletului lor au rămas acolo ascunse, nescoase la lumină și neprihănite de condeiul scriitorilor care s'au perindat până la noi. Omului de știință îi incumbă datoria să le smulgă din ascunzișul lor, să le studieze cu de-amănuntul și să lămurească noima lor tainică.

1 A. Gorovei, *op. cit.* 940.

2. V. Păcală, *Monografia satului Rășinari* 252. Aproape la fel : Dr. N. Leon, *op. cit.* 95, Ch. Laugier, *op. cit.* 9, 80 ; *Șezătoarea* VIII, 104.

3 Dr. N. Leon, *op. cit.* 105 ; Grigoriu-Rișo, *Medicina poporului* I, 139 ; cf. E. Hoffmann-Krayer, *op. cit.* II, 850,1251.

IN JURUL SCRISOREI DIN 13/25 DECEMBRIE 1883 A LUI TITU MAIORESCU CĂTRE V. ALECSANDRI

de I. RADULESCU-POGONEANU

În volumul II al „Insemnărilor zilnice” ale lui Titu Maiorescu se află, între altele, interesanta sa scrisoare din 13/25 Decembrie 1883 către Vasile Alecsandri. Scrisoarea e copiată în „jurnalul” său nu de el însuși, ci de o altă mână.

O soartă norocoasă a făcut ca originalul acestei scrisori să ajungă în posesiunea Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu, și punându-mi-se la dispoziție, spre a-l compara cu copia publicată, împărtășesc aci câteva observații.

Scrisoarea aceasta e scrisă de Maiorescu dintr’o dată, de-a dreptul pe hârtie de scrisoare, iar nu ca altele — de ex. cea din 23 Decembrie 1883/4 Ianuarie 1884 către Kotzebue, sau cea din 10/22 Februarie 1884 către Eminescu — întâi ca concept (cu unele îndreptări) în „jurnal” și apoi copiate de acolo pe scrisoarea expediată.

Se vede aceasta aci după îndreptările și adaosele de asupra rândului făcute chiar în scrisoare.

Scrisese întâi : „Pasiunea între Iulia, fata lui August și soția lui Agrippa, și Ovid. Ovid o cântase sub numele de Corinna..., Corectează însă îndată : „Pasiunea între tânăra Iulia (nepoata de fată a lui August și fata lui Agrippa) și Ovid. Ovid cântase deja pe maică-sa Iulia, sub numele de Corinna...”. Corectura trebuie să fi fost făcută îndată, iar nu după terminarea scrisorii, la o recitare a ei ; căci mai departe (la actul următor) zice de-a dreptul : „August... exilează atât pe nepoată-sa Iulia, cât și pe Ovid...”.

Confruntarea cu originalul ne dă prilejul de a îndrepta câteva greșeli din copia publicată : „August..... se învesește

la bătrânețe în conversație cu Ovid...”, în loc de „se învârtește...” „Eu am dat aici o explicare ce mi-a părut totdeauna cea mai probabilă”, în loc de „ca mai probabilă”... „Ovid a trebuit să fie în relații și cu Iulia fata...”, în loc de „în relație”...

De asemenea e interesant de observat — pentru fenomenul oscilării, adesea, a aceluiași scriitor, între două forme ale unui cuvânt, de o potrivă de curente în limbă, — că Maiorescu întrebuințează odată forma moldovenească a cuvântului (d.e... Alecsandri în tinereță), iar a doua oară forma muntenească („August, fabricant și el — în tinerețe — de versuri..., se’nvelește la bătrânețe...”).

În ce privește fondul scrisorii, sunt de relevat două trăsături care, la prima impresie, pentru cititorul care se gândește la distanța de vârstă dintre Alecsandri și Maiorescu și la situația literară a celui d’întâi, pot surprinde.

Ce poate da această impresie este, pe de o parte (cu toată solemnitatea din partea de la început), tonul foarte familiar al unor pasagii; pe de alta libertatea ce o ia Maiorescu — pe cât se vede, în urma comunicării ce-i făcuse Alecsandri că pregătește sau are de gând să scrie o dramă „Ovidiu” — de a-i trimete pentru aceasta o schiță de plan.

Reflectând însă la prietenia literară și personală ce exista între amândoi de aproape două decenii; la faptul că Alecsandri intrase spontan în cercul „Convorbirilor literare”, ia început cu o afecțiune părintească, la care se adăogase îndată o apropiere sufletească și o stimă reciprocă ce micșora distanțele; amintindu-ne că Alecsandri lua parte adesea la ședințele literare ale „Junimei” și chiar la aniversările ei anuale, în care domnea un spirit de veselie tinerească, din care nu lipsea niciodată anecdota adesea foarte liberă; — reflectând la toate acestea, tonul familiar și glumeț al unor pasagii din scrisoare e foarte firesc, în atmosfera relațiilor ce existau între amândoi.

O dovadă a acestor raporturi intime este, între altele, dedicația ce o pusese Alecsandri, cu zece ani înainte, pe fotografia sa (format mare) trimeasă lui Maiorescu: „Amicului meu D-l T. Maiorescu... V. Alecsandri, Bucur[ești] 22/I 1873”.

De asemenea, știind rolul ce-l avea Maiorescu în mișcarea noastră literară; plăcerea și devotamentul cu care urmărea producțiunile literare ale colaboratorilor „Convorbirilor literare”, supunându-le adesea observări menite să ridice valoarea operei;

vibrarea sufletească ce deștepta în el orice creațiune literară, fie chiar în germene, — ne apare iarăși ca ceva firesc, ca Maiorescu, aflând de intenția poetului liric de a compune o dramă cu subiect din lumea romană, și știind că poetul e mai puțin familiarizat de cât dânsul cu literatura și istoria antică, să se gândească a-i trimite o schiță de plan, cu sumare, dar precise, indicații de personaje și de acțiune dramatică.

Cu modestia lui obicinuită, roagă pe poet să nu-i ia în nume de rău că, la vestea ce i-a dat, „a aruncat pe hârtie câteva reminiscențe clasice”. Și spre a înlătura vreo falsă interpretare a acestui gest al său, care nu avea nici o pretenție de creațiune și de îndrumare, ci numai de informare, el adaogă, cu humor: „Cine știe la ce gând mai bun [de cât cel arătat în schița sa] vă poate aduce ! Și apoi din multe buruji|ene se face parfumul”.

E interesant de constatat acum întru cât s'a folosit sau nu Alecsandri de sugestiile din scrisoarea lui Maiorescu.

Precum era de așteptat, de la un scriitor de situația literară a lui Alecsandri, — prea puțin sau de loc ! Era psihologicește imposibil ca un poet de temperamentul și de conștiința de sine a lui Alecsandri să compună o lucrare dramatică după indicațiile altuia.

În afară de protagoniștii dramei, indicați de la sine și în afară de finalul impus de realitatea istorică, — nici intriga acțiunii, nici personagiile secundare, nici psihologia caracterelor, nu au nimic comun cu schița lui Maiorescu.

După Maiorescu, actul I avea să fie consacrat numai la pregătirea atmosferei, la arătarea marelui atracții ce o inspira Ovidiu înaltei societăți feminine din Roma, ca bărbat frumos, cuceritor, cu prestigiul de pasionant poet al iubirei, purtat de afecțiunea amicilor săi și de favoarea publicului.

Actul II avea să prezinte amănuntele unei relații care lipsește cu totul din drama lui Alecsandri : relația literară dintre Ovidiu și Octavian August, autor și el, în tinerețe, de versuri licențioase.

Abia în actul III avea să intre în acțiune nestăpânita pasiune a Iuliei pentru Ovidiu.

Actul IV avea să adaoge încă un motiv pentru legătura Iuliei cu Ovidiu și pentru neînduplecata hotărâre a lui August de a-i exila pe amândoi : intenția Iuliei de a atrage pe Ovidiu cu toți amicii săi într'o conjurație pentru succesiunea la tron

a fratelui ei Agrippa, în locul lui Tiberius, designat de August. Această intenție, împreună cu pasiunea ei pentru Ovidiu, avea să motiveze participarea sa la „o scenă de jumătate orgie, jumătate conspirație”, în care este surprinsă de August.

Numai în actul V este o oarecare apropiere între schița lui Maiorescu și realizarea lui Alecsandri, apropiere impusă de altfel de la sine de structura dramei și de realitatea istorică: moartea lui Ovidiu la Tomis.

Alecsandri ia ca temă a dramei numai în parte pasiunea Iuliei pentru Ovidiu; o complică cu o altă acțiune, cu totul secundară în ce privește personagiul respectiv și motivul ei, dar care, de fapt, precumpănește acțiunea principală: anume, apare pe primul plan furia răzbunătoare, din gelozie, a unui bogat Cartaginean din Roma, care se vede lipsit de grațiile unei curtezane, devenită și ea adoratoare a fermecătorului Ovidiu.

La Alecsandri, Iulia intră în scenă încă de la început, pe când la Maiorescu abia în actul III.

Actul I și II sunt împlinite la Alecsandri mai mult de unelirile Cartagineanului pentru asasinarea lui Ovidiu și, după neizbândă, pentru compromiterea lui în ochii lui August.

Actul III ne înfățișază înfruntarea lui Ovidiu de către August, urmată de mărturisirea pe față a pasiunii Iuliei pentru Ovidiu și de refuzul ei mândru de a fi soția unui rege get, precum hotărâse August.

Actul IV are comun cu scenariul lui Maiorescu petrecerea lascivă la care participă și Iulia, și care are ca urmare exilul lui Ovidiu.

Actul V ne arată pe Ovidiu la Tomis, bolnav, conducând însă, *biruitor, lupta pentru apărarea cetăței în contra Geților* regelui refuzat de Iulia. Ovidiu, aclamat de popor, simte apropiindu-i-se sfârșitul; evocă cu durere Roma și timpul lui de glorie, când îi e adus ca prizonier — tocmai răzbunătorul Cartaginean care, spre a avea satisfacția de a prinde pe Ovidiu și a-l robi, luptase în rândurile Geților. Spre a mări neverosimilul, apare și Iulia, apar și amicii lui Ovidiu, veniți să-l ducă înapoi la Roma, care-l rechiamă. Ovidiu, în ultimele momente ale vieții, aiurând, prevestește pieirea Romei și ridicarea peste mai multe secole, ca vlăstar al ei la Dunăre, a poporului român.

Comparând drama lui Alecsandri cu schița lui Maiorescu, și luând în seamă numai desfășurarea dramatică a acțiunii,

schița acestuia sugerează o intrigă mai unitară, cu o motivare mai întemeiată, ca logică și psihologie, a caracterelor.

Construcția mult mai complexă a lui Alecsandri, apare, de la început și până la sfârșit, cu totul artificială din punct de vedere dramatic. Alecsandri leagă fondul dramei mai mult de o acțiune cu totul secundară, psihologicește cu totul imposibilă în durata și în mijloacele ce întrebuințează, decât de acțiunea care, după datele dramei chiar, trebuia să țină locul principal.

Lăsând la o parte armonia totdeauna încântătoare a versurilor lui Alecsandri, și luând în considerare numai substratul psihologic al personajilor și al faptelor lor, acea iluzie a vieții ce trebuie să ne înfățișeze orice operă de teatru, — avem impresia că drama lui Alecsandri e o operă neizbutită, lipsită de însușirile ce se cer de la o creațiune dramatică, spre a fi viabilă.

Schița lui Maiorescu înfățișează o canava solidă pe care s'ar fi putut, și s'ar putea, țese o pânză mai trainică.

Bucuresti, 13/25 Decembrie
1883.

Intite Domnule Alexandri,

Vă sunt foarte recunoscător că mi
dăți prilejul de a scrie fratelui D. D. D.
în am. și scris astăzi, cu atât mai
multumit, cu cât „domul de moti” mi-a
plăcut în adevăr, abstrăgând de intenția
delicată ce ati atribuit scrisorii mele.
Ce bine se citește unele expresii adevărat
populare, întrebându-se în gura unui
idealist ca George D. e. la pag. 333, vol. 2
„minunate, involuntare a aceluia cerești seminte,
„mășcarile ei neagrăvite”, etc. Și toată descrie-
rea calugăritei la fontană e foarte frumoasă.
Frecventul, dacă este un inegal, promite
mult. — —

Admirabilă e idea unei tragedii

„Ond”

Act. I. Ovid, din familia bogetă, „eques”
(cavaler), frumos la față, desigur cu nasul
mare, beșbant (vorbă ceia : nas mare, ...)
dar un beșbant tiner și genial (D. e. Alexandri
în Aneida), urmărit de iubirea fără sate a
femeilor, încunjurat de amicii săi poezi Tibullus,
Propertius, Gallus și de medicul Celsus, pus
de favorarea publicului din Roma

Aut. II. Favorarea jenerolei și alții
amici, ca Maximus, Hyginus, Costa, Rufinus
și în curtea lui Augustus, și aduce
în apropierea Cesarului. Augustus
fabricant și el (în tinerețe) de versuri
mult mai licentios decât, alți
amândoi a lui Ovid, se învecostește la
betrănete în conversația cu Ovid,
dar rămâne tiran ^(arepintat) în inimă (grea
figură de teatru)

Aut. III. Pasinnea. ^{tână} între ^{capotată} Julia și
lui August și ~~fată~~ lui Agrippa și
Ovid. Ovid a cântat ^{pe numele} ~~sub numele~~
de Corinna. (Poate a 3^a soție a lui
Ovid, pe care se zice că o iubea, trebuie
să fie ignorată în tragedie). Dar Julia
e furioasă și intrigantă.

Aut. IV. Cabalofoa. Julia, în mijloc
~~și~~ ^{într-un} și cu mulți bărbați, vrea
să i atragă pe toți în omenie cu Ovid
într-o conjurare pentru succesiunea la
tron a fiicei ei Agrippa în contra
tatălui vitreg Tiberius. August, ^{sub influința divină} surprins
o șienă de jumătate orgie - jumătate
conspirare și scoală citat pe raport
sa Julia cât și pe Ovid, luând la

acesta, de prețea poezia ^{lucra}
despre el.

Ast. I. Ovid în Tomis, înunjurat
de admirarea și a acestor indigeni,
vorbindu-le în limba lor barbară
(ce limbă va fi fost și aceea?
„Traică”; dar zici traică sau
zici și, tot atâta este), în mijlocul
unei festivități babare spre glorificarea
lui moare de nostalgia Romei.

Vă rog, nu mi luați în nume
de rău, că mi-am arănat aici pe
hăție câteva reminiscențe clasice.
Cine știe, la ce gând mai bun vă
poate aduce. Și apoi, din multe
bucureni se face parfumul.

Chestia cea mare a cauzei
catastrofe, dacă e vorba de oare
care fidelitate istorică. Cu siguranță
nu se știe nimic. Eu am dat aici
o explicație, ce mi-a părut totdeauna
cea mai probabilă. Văți (re)marcați, că
Ovid își atribuie însăși oare care vină,
o vină îndoită. În prima elegie a „Tristelor”
zice, că geniul său i-a cauzat exilul. Apoi
în lunga elegie din cartea II a „Tristelor” (100,
207) vorbește de două cauze a pierderii lui, de

versurile sale și de o ofensă fără voie,
asupra căreia am re va explica nici
odată. Tot în această slăbie, vers 122, 123,
fice, că este răzuit sub povara unei
răgure ^{crime} ~~greșeli~~, dar a unei crime sau
greșeli grave.

Riscată (istoriceste) este în seenerul
de mai sus figura junei Julia.
Probabila relatie de amor între
Ovid și Julia este cea cu Julia
Mama, ^(fata lui August) care pe numă a fost silită
a se căsători cu Tibertius și a fost
și ea exilată, v. o 9 ani înainte
de exilul fiicei sale Julia. Dar
toțmai în timpul splendorii lui
Ovid această Julia mamă nu era
la Roma, ci în exil. Dar ca Ovid a ste-
buit să fie în relații și cu Julia
fata nepoata lui August, se vede din
simultaneitatea exilului ei și cu exilul
lui. Apoi dacă a fost în sarc care relații,
și usor a admite, că și această relație
sta întemeiat mai ales pe ... narul
cel mare al lui Ovid.

Dar în fine această Dumnezică
să o mai descurse ... și poftul.

Al. Titușă Ibrutat

T. Maioreșu

V. I. Volumul poezilor lui Eminescu agare peste 8 zile
Vi-l voi trimite îndată. - Vă trimis astăzi sub
bandă „Schitate din Macedonia” de Kotzebue, publicate
cate în broșura.

O SCRISOARE A LUI N. BĂLCESCU

de G. ZANE

În *Amintiri din pribegia după 1848* Ion Ghica, printre alte scrisori ale lui Bălcescu, a publicat și una din 24.12 Martie 1849, trimisă din Constantinopol, la Paris, foștilor locotenenți Eliade, Tell și N. Goleșcu (pp. 651—655).

Pentru redarea acestei scrisori Ion Ghica s'a servit de un concept al lui Bălcescu și nu de scrisoarea propriu zisă. Acest concept a fost depus ulterior de dânsul la Academia Română, împreună cu alte scrisori ale regretatului său prieten, și se află azi în manuscriptul No. 127 fila 159—160. Tot în acest dosar se găsește și o copie a acestei scrisori, făcută, după cum se arată de pe o altă copie, aflată pe vremuri în posesia lui Pleșoianu (fila 150—151). Între copia care ne este cunoscută și conceptul autograf al lui Bălcescu sunt mai multe deosebiri cari arată că în textul trimis foștilor locotenenți au fost introduse diferite modificări. Originalul acestei scrisori nu era până acum cunoscut. A fost însă păstrat și se află azi în arhiva Fundației Mihail Kogălniceanu și ne-a fost pus la dispoziție, cu deosebită bunăvoință, de D-l M. I. Kogălniceanu. Este vorba chiar de scrisoarea trimisă la Paris celor trei foști locotenenți și după care s'a făcut prima copie deținută de Pleșoianu. Ion Ghica când publica *Amintirile* sale avea la îndemână numai conceptul autograf și copia pe care am menționat-o. Originalul se afla probabil încă printre hârtiile lui Tell, de unde a ajuns în posesia arhivei Fundației M. Kogălniceanu. Astfel, Ghica având de ales între conceptul lui Bălcescu și copia pe care o avea, a preferat să dea publicității textul autografului, rămas probabil în păstrarea sa chiar de când fusese redactat.

Bălcescu transcriind conceptul i-a adus câteva modificări,

astfel că între textul dat de Ghica și cel al originalului se observă destule deosebiri, cari justifică pe deplin publicarea acestei scrisori în redacțiunea primită de cei trei foști locotenenți.

Scrisoarea lui Bălcescu se referă la o penibilă chestie bănească care a otrăvit și mai mult sufletele emigranților, și așa destul de desbinați între dâșii din atâtea alte motive. În seama nefericitului istoric rămăsese o sumă de 600 de galbeni ce-i fusese dată de către Guvernul provizoriu, atunci când era vorba să plece în misiune la Paris. Evenimentele precipitându-se Bălcescu a rămas cu acești bani asupra sa, cu toate că între timp voise în mai multe rânduri să-i depue la ministerul finanțelor. Fiind trimis în delegație la Constantinopol pentru a obține dela Turci aprobarea Constituției, Guvernul provizoriu i-a afectat pentru cheltueli, odată cu alte sume, și acești bani. Dar delegația română nefiind primită de Poartă nici banii n'au mai fost cheltuiți, astfel că Bălcescu a rămas pentru a doua oară încărcat cu suma de 600 de galbeni. Plecând în exil, de teama unor eventuale confiscări, a lăsat toți acești bani la mama sa, în București.

Chiar din primele săptămâni ale exilului, între cei proscriși, s'a pus chestiunea mijloacelor de trai. Unii, printre cari cei trei foști locotenenți, și-au amintit numai decât de banii rămași în păstrarea lui Bălcescu. În baza calității lor de foști conducători ai Guvernului revoluționar, ei pretinzând a conduce și emigrația, de acord cu unii din partizanii lui Eliade cari îi rămăsese încă credincioși, iau unele măsuri în acest sens, printre cari adunarea laolaltă a diferitelor sume de bani publici rămase în seama unor fruntași ai mișcării. Chiar de pe vremea când se aflau în Ardeal hotărâsc înființarea unei Casse comune, unde toate aceste fonduri să se verse rămânând să se decidă, bineînțeles tot de dâșii, întrebuițarea lor. Se cere și lui Bălcescu să depună banii aflați în seama sa. Atât forma în care i se cer acești bani, cât și credința că odată suma intrată în mâinile fostei locotenente va fi cheltuită fără nici un folos pentru cauză, face pe Bălcescu să refuze remiterea ei, susținând că banii publici trebuiesc cheltuiți numai „în folosul patriei iar nu al patrioților”, și că numai comitetul revoluționar, și nu fosta locotenentă, este în drept a-i cere.

O întregă corespondență s'a purtat în jurul acestei sume de bani între Bălcescu și A. G. Golescu, pedeoparte, și Bălcescu și Ion Ghica, pedealtăparte, în cursul anului 1849. Intre timp

acuzățiile cele mai pătimășe erau răspândite de foștii locotenenți, ceea ce a făcut ca în toamna aceluși an, după reîntoarcerea lui Bălcescu din Ardeal, o comisiune instituită de o parte a emigrației aflată la Paris, să ia în cercetare, la cererea însăși a celor acuzați, chestiunea banilor publici aflați la diverși fruntași. Printre alte sume, comisia a verificat și situația banilor rămași la Bălcescu, și i-a dat, după cum era de așteptat, completă deslegare ¹.

Scrisoarea pe care o dăm mai jos este primul răspuns al lui Bălcescu la cererea foștilor locotenenți de a remite banii, și ea va deschide polemica dintre emigranți, pe tema chestiunilor bănești. Ștefan Golescu, era acela care la 15 Aprilie 1849, o expedia din Paris, unde-i fusese adusă, celor cărora era adresată odată cu alte știri despre frământările emigrațiilor internați în Turcia ².

N. Bălcescu către I. Eliade, N. Golescu și Ch. Tell

Constantinopol, 24/12 Martie, 1849

Dreptate, Frăție.

Domnilor,

Am priimit cu cel din urmă paquebot o adresă a Dv. din 21 Februarie prin care îmi cereți cu multă stăruință socoteala de banii lăsați în păstrarea mea, cum și d'a vă trimite suma ce va fi mai existând.

---

¹ În vederea acestei verificări Bălcescu a alcătuit un lung memoriu. V. N. Bălcescu, *Un memoriu inedit*. (Cu o notă de G. Zane). Revista Fundațiilor Regale, VI, 1939, No. 11. În manuscrisele lui Bălcescu aflate la Academia Română se află în legătură cu această afacere bănească următoarea declarație autografă a lui Bălcescu :

Suma de 400 ce am scris muma-mii să trimită d-lui Ion Ghica, îl otorisez pe primitor a o cheltui cum va socoti de trebuință în folosul cauzei naționale.

Constantinopol 14/2 April, 1849.

N. Bălcescu

Ms. 131, fila 375.

² După o scrisoare, a cărei copie se află la Fundația Culturală Mihail Kogălniceanu.

L'aceasta, domnilor, am onoare a vă răspunde că mai văd cu mirare că D-stră îmi cereți o socoteală care v'am dat-o de atâtea ori înaintea tuturor fraților emigrați în deobște, cât și la fiecare din D-stră în parte. Dacă însă aveți plăcere a o mai afla odată, puteți a cere această știință dela Dl. A. G. Golescu, la care am trimis-o de mai multă vreme, spre a o face cunoscut la toți cei ce vor avea curiozitate ca s'o afle.

Incât pentru trimiterea acestor bani în priimirea D-stră n'o pot face D-lor, și iată din ce pricină.

D-voastră știți, D-lor, că acești bani rămași din călătoria mea la Constantinopol, când i-am adus ca să vi-i dau, mi s'a zis de Comitetul Revoluționar (singura autoritate ce am cunoscut câtă vreme a existat) ca să-i păstrez până la a doua poruncă.

Când am fost silit a eși din țeară, după povața D-lui Ștefan Golescu, i-am lăsat acasă, fiindu-ne teamă a lua cu noi bani de vreme ce ne aflam prizonieri ai Turcilor. După învoirea făcută de noi înainte de 13 Septembrie, Comitetul revoluționar trebuia a exista și în emigrație, de aceea D-lor, mă socoteam dator a nu dispoza de acești bani fără porunca Comitetului. Această considerație m'a oprit d'a-i încredința Direcției orânduită în Transilvania pentru strângerea și păstrarea banilor publici.

Maioritatea Comitetului revoluționar aflându-se la Paris am scris de atunci acolo prin Dl. A. G. Golescu, însărcinându-l ca să arate Comitetului socoteala de banii ce se află la mine și că aștept să trimită a mi-i cere, adăogând numai că, ca membru al Comitetului, ași dori ca acești bani să se cheltuiască în folosul patriei iar nu al patrioților.

După adresele de mai dăunăzi ce priimirăm aci văzui că Comitetul revoluționar s'a desființat, după voința majorității membrilor lui ce se află acolo, și că D-stră trei v'ați ales provisoriu de capi ai emigrației.

Această alegere n'am găsit-o regulată, atât eu cât și toată emigrația română d'aci, fiind că emigrație din Paris v'a dat votul (după cum se lămurește din jurnalul ce ne-ați trimis) presupunând că D-voastră ați fost aleși de emigrații din Transilvania de capi, ceea ce nu e adevărat.

Comitetul revoluționar desfăcându-se fără a-mi trimite nici o hotărîre a sa asupra acestor bani, m'am crezut D-lor liber a dispoza de dânsii în chipul ce voi socoti mai folositor. Pentru

aceea am priimit propunerea ce mi-a făcut-o Dl. A. G. Golescu, prin scrisoarea sa din 17 Fevruarie, d'a întemeia cu această sumă o foaie la Paris care să apere cauza română și i-am și scris că poate lua îndatorire pentru suma ce se află la mine.

Dați-mi voie acum d-lor, ca secretar al emigrației române din Constantinopole, a vă arăta că sunt însărcinat a vă cere științele următoare.

1. Ce s'a făcut cu suma de bani depusă de D. N. Golescu în păstrarea D-lui Colquhoun.

2. Ce s'a făcut cu sumele date de Dl. C. Bălcescu în păstrarea D-lor Tell și Eliade.

Emigrația d'aci a aflat că D-lor au depus o parte din aceste sume în păstrarea direcției numită pentru aceasta în Transilvania, dar că peste puțin le-au luat în tot sau în parte (nu știm?) supt pricinuire că merg în misiune în Occident.

Emigrația din Constantinopol nu privește de regulată această lucrare, din vreme ce Direcția din Transilvania nu era cap al emigrației care a numit-o, de a da asemenea misiuni și d'a dispoza fără știrea lor, de sume însemnate de bani.

De aceea emigrația din Constantinopole arată D-stră dorința d'a vedea reîntregite toate aceste sume ce s'au răspândit, sume de care va avea mare trebuință Capul emigrației ce se va numi.

3. Ce s'a făcut cu suma ce a rămas în păstrare la Dl. C. Bălcescu ?

Despre aceste puncturi suptînsemnatul roagă pe D-voastră a-l onora cu răspuns.

Salutare și frăție.

N. Bălcescu

Secretar al emigrației române
din Constantinopole

ȘTIRI DESPRE BĂLCESCU DIN SCRISORI INEDITE ALE LUI ȘTEFAN GOLESCU

de G. ZANE

În afară de scrisorile Goleștilor publicate recent ¹, din marea corespondență a acestor boieri munteni se mai găsesc încă unele rămase nepublicate. Câteva dintre acestea se află în copie ² în Arhiva Fundației M. Kogălniceanu și mulțumită buneivoinței a d-lui M. I. Kogălniceanu am putut să le folosim. Trei dintre aceste scrisori adresate lui Ch. Tell, de către Ștefan Goleșcu, conțin informații privitoare la Bălcescu, aducând astfel câteva amănunte noi pentru biografia marelui istoric.

Se știe că acesta rămăsese în cursul iernei 1851—52 la Hyères, unde suferise cumplit de boala sa de piept. Sevastița, sora lui, Maria Cantacuzino și A. G. Goleșcu stătuseră o bună parte din iarnă lângă dânsul. Odată cu venirea primăverii începe să se resimtă o oarecare îmbunătățire în starea sa, ceea ce-l face să se hotărască pentru un drum în spre țară, cu nădejdea că ar putea vedea pe mama sa la Galați, dacă nu i s'ar da voie să se reîntoarcă în București.

Din scrisorile inedite ale lui Ștefan Goleșcu, menționate mai sus, aflăm că data hotărîită pentru plecarea sa din Marsilia spre Constantinopol este 29 Aprilie 1852. Lungul drum pe mare Bălcescu avea să-l facă numai în tovărășia surorii sale, căci A. G. Goleșcu se reîntorsese pe la mijlocul lui Aprilie la Paris, iar Maria Cantacuzino, odată cu plecarea spre Constantinopol a prietenului său, se reîntorcea și ea în capitala Franței ³.

---

1 George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești, Boierii Golești*, Buc., vol. II-IV, 1939.

2 Originalele au intrat între timp în posesia Academiei Române.

3 Ion Ghica, *Amintiri din pribegia dela 1848*, Buc., 1889, p. 610.

Ștefan Golescu este un martor ocular al plecării celor doi frați din Marsilia. Venise anume dela Paris, ca să poată vedea înainte de plecare, pe nefericitul bolnav. Legăturile lor de prietenie, cari în prima parte a exilului fuseseră mai reci, erau din nou, acum, tot atât de strânse ca odinioară. A. G. Golescu, vărul său, îl ținuse la curent toată iarna cu mersul bolii lui Bălcescu. Ii scrisese regulat despre zilele bune și rele, despre grija cu care bolnavul era căutat, despre desnădejdea lor de a nu-l putea vindeca¹. Ștefan Golescu, la Paris, se grăbea să facă lui Bălcescu diferite servicii, cari știa că-l vor bucura. Se ocupa de gravurile ce urmau să illustreze *Istoria Românilor supț Mihai Vodă Viteazul*, de chestiunea banilor necesari tipăririi acestei lucrări, de găsirea unei persoane, care trebuia să facă în țară, după indicațiile lui Bălcescu, anumite cercetări topografice pe unde Mihai Viteazul purtase lupte cu Turcii. Este probabil că A. G. Golescu, deși la începutul primăverii vedea starea lui Bălcescu mai bună, nu știa dacă acesta odată plecat pentru un drum așa de lung, se va mai reîntoarce vreodată. Ii va fi scris poate în acest sens și lui Ștefan Golescu, ceea ce-l va fi făcut pe acesta să se hotărăscă a pleca din Paris spre Marsilia, unde să întâlnească bolnavul sosit dela Hyères. La 19 Aprilie 1852 îi comunica lui Tel, cu care, după câte se vede, se afla în corespondență regulată, că pleacă spre Marsilia spre a-și vedea prietenul, înainte de imbarcare, spunându-i printre altele „că anul acesta bietul Bălcescu a sărit hopul; dea Domnul că în anii viitori să fie scutit de asemenea primejdii”.

Ajuns la Marsilia, unde sosise și Bălcescu însoțit de sora sa, Ștefan Golescu, grăbit să-și vadă prietenul pe care nu-l mai văzuse din toamnă, are o dureroasă impresiune. Il găsește așa de îmbătrânit încât părea că are cincizeci de ani și nu treizeci. Boala făcuse atâtea ravagii în trupul slăbit de atâtea alte suferințe, încât, atunci când l-a văzut întâia oară n'a putut sta mult în odaia unde l-a găsit și a trebuit să iasă afară, căci îl podidise lacrimile, după cum singur scrie lui Tell. De data aceasta nici o speranță nu mai avea că nefericitul său prieten va mai trăi multă vreme. Chiar în ziua plecării, îi scria lui Tell

1 G. Fotino, *op. cit.*, vol. III, pp. 268, 270—271, 272, 282, 302, 310.

2 Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, Buc. 1933, vol. I., p. 277.

3 N. Iorga, *Ultimile scrisori din țară către N. Bălcescu*, Buc. 1927, pp. 8, 16.

despre dureroasa întâlnire dela Marsilia. Mai târziu aceeași impresiune o comunica și lui D-tru Brătianu, „M'am despărțit de dânsul cu durere, căci nu sper să-l mai văz pe lumea asta...”. Ștefan Golescu credea atunci că bolnavul era atât de rău, că nu o va mai putea duce mai mult de cinci-șase luni. Bălcescu nu avea însă sentimentul gravei sale stări. Spera, din contra, să trăiască încă mulți ani și-și asigura prietenii din exil, că pot încă conta pe el, în acțiunea lor.

Prevederile lui Ștefan Golescu s'au realizat din nefericire aproape întocmai. Dela ultima lor întâlnire n'au trecut decât șapte luni și Bălcescu a închis ochii. Dar trista știre n'a aflat-o decât mai târziu. Din partea bolnavului nu mai primise nici o știre, dela ultima lui scrisoare din 22 Oct. 1852. Ii scrisese din Dresda la 15 Noemvrie acelaș an, și nu primise nici un răspuns. Ii scrie din nou la 14 Decembrie, dar la această dată Bălcescu era înmormântat de două săptămâni. Ingrijorat, abia ajuns la Genova, printr'o scrisoare din 7 Ianuarie 1853, întrebă pe Salvator Raguza, patronul vilei din Palermo, unde știa că locuște Bălcescu despre soarta prietenului său ¹. Mai nainte de a primi răspunsul acestuia, Constantin Racoviță îi scrie din Paris, la 4 Ianuarie 1853, comunicându-i dureroasa știre. Vestea se răspândise printre emigranții români de acolo, în urma unei scrisori pe care Salvator Raguza o trimisese în Decemvrie trecut Mariei Cantacuzino ². Între timp și Ștefan Golescu primește din partea hotelierului dela Palermo confirmarea știrii care-i venise dela Paris. La rândul său, informează pe Tell, la 29 Ianuarie 1853, tot din Genova, unde se afla cu mama sa, despre sfârșitul „iubitului și bunului nostru amic Bălcescu”... „acest lănăr înzestrat de natură cu o rară inteligență. cu o inimă înfocată pentru patria sa și cu un curaj nu din cela ordinar”.

Când primia această știre Tell trebuie să fi uitat de mult neînțelegerile sale cu Bălcescu. Și va fi plâns și dânsul, ca ceilalți proscriși, pe vechiul său „frate” dela *Frăția*, cea dintâi jertfă a luptelor comune.

1 N. Iorga, *op. cit.*, p. 7—8, 15, 16.

2 G. Fotino, *op. cit.*, vol. IV, p. 1.

A N E X E

I

Ștefan Golescu către Ch. Tell

Paris, 19 Aprilie 1852

.....

Cartea lui Christofi o pornesc însumi de la Marsilia cu curierul viitor, unde mă duc ca să văz pe Nicu Bălcescu, care la 29 se îmbarcă pentru a conduce pe soru-sa până la hotarele țării și unde are să se întâlnească cu maică-sa. Anul acesta bietul Bălcescu a sărit hopul; dea Domnul ca în ani[i] viitori să fie scutit de asemenea primejdii.

II

Ștefan Golescu către Ch. Tell

Marsilia, 29 Aprilie 1852

Iubite Tell,

Iți scriu câteva rânduri dela Marsilia unde am venit ca să îmbrățișez pe bietul Nicu Bălcescu, care se îmbarcă pentru Constantinopole, unde merge ca să întâlnească pe biata mumă-sa.

Starea în care se află nu mai îmi dă nici o speranță că o să mai trăiască multă vreme. Ii dai cinczeci de ani iar nu treizeci. Dureroasă impresie ce mi-a făcut la cea dintâi vedere nu să o poti descrie; destul să-ți spui că am fost silit să ies îndată din odaie, căci mă podidise lacrimile.

Trimit azi cartea ce mi-a cerut-o Christofi, pe care te rog să-l îmbrățișezi din parte-mi, precum asemenea și pe părintele Snagoveanu.

Adio, scumpul meu amic.

Al tău frate
Ștefan

Cartea am trimis-o prin Martin Russo la Smirna, la Paul Cavichiopulo.

III

Ștefan Golescu către Ch. Tell

Genova, otelul Londra

29 Ianuarie 1853

.....

Acum maica noastră este fericită căci trăește în mijlocul fiilor săi și noi suntem fericiți căci o vedem în toate zilele, o îmbrățișem în toate zilele, o iubim din zi în zi și mai mult, dar când mă gândesc că această fericire o să înceteze după patru luni, fericirea de azi, nu-mi este deplină.

Pe lângă aceasta se adaugă și întristarea ce a coprins sufletul meu prin moartea iubitului și bunului nostru amic Bălcescu, care a răposat la 28 Noemvrie, la Palermo. Pe lângă ceea ce a pierdut țara cu moartea acestui tânăr înzestrat de natură cu o rară inteligență, cu o inimă înfocată pentru patria sa și cu un curagiu nu din cele ordinare, pierderea omului este nimic și de aceea tare întristarea mea pe lângă durerea ce o simț ca Rumân; făcă cerul ca să nu mai avem a plânge moartea puștilor buni Rumâni ce mai sunt în esiliu.

..... •

al tău frate sincer,
Ștefan

VASILE ALECSANDRI REFUZAT LA COMEDIA FRANCEZĂ

de C. GANE

În bogata colecție a Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu există un manuscris privitor la Vasile Alecsandri, care prezintă un deosebit interes cultural, fiindcă e vorba de felul cum îl judecă pe poetul nostru un străin, pentru care Alecsandri pare a fi fost un ilustru necunoscut, și a cărui părere despre talentul său era prin urmare în afară de sfera prejudecăților în care se află deseori un critic când e vorba fie de un scriitor cu renume, fie despre o persoană politică sau mondenă care dorește, prin influențe particulare, să se introducă în grădina Muzelor.

Dela 1839, când apăruse prima sa scriere literară „Bucchetiera din Florența” și mai ales dela 1850, când se jucase la Iași vestita sa „Coana Chirița”, numele lui Alecsandri era pe buzele tuturor Românilor. Poeziile sale populare și patriotice, cucerirea scenelor Teatrelor Naționale dela Iași și dela București, făcuseră din Alecsandri poetul național prin excelență, cunoscut, după Unire, de întreaga românie dintr’o parte și alta a Milcovului, dincoace și dincolo de Carpați.

Dar stă în firea omului să vrea să se înnalțe tot mai sus. Granițele României părându-i-se acum lui Alecsandri prea strânse pentru talentul său, el ar fi dorit, după ce cucerise Iașii și Bucureștii, să cucerească și Parisul. Cucerirea Parisului însemna cucerirea celebrității mondiale.

Această ispită odată furișată în sufletul său, el se apucă să scrie o piesă de teatru pe franțuzește, în versuri firește, căci Alecsandri era înainte de toate poet. Timpul petrecut în tinerețe la Paris, unde făcuse și „studii literare”, îl familiarizase cu limba franceză atât de mult, încât se poate spune că o cunoștea

la perfecție, cu toate nuanțele ei, cu toate tainele gramaticii sintaxei, ortografiei și ale prozodiei sale. Crezându-se deci îndreptățit de a-și îndemna Muza să-l inspire în „alexandrine”, el compuse o piesă de teatru într’un act, căreia îi dete dealtfel mai multe titluri, la alegere. Iși făcu manuscrisul sul și plecă la Paris.

Aceste se petreceau într’un sfârșit de iarnă a anului 1861 Alecsandri avea 43 de ani, fusese un vajnic luptător pentru libertate în 1848 și 57, cunoscuse amarul surghiunului, compensația unui portofoliu ministerial sub Căimăcămia din 1858 și satisfacția de a fi trimis de Cuza în străinătate ca „susținător al faptului împlinit al îndoitei alegeri din 59”. In politică așa-dar el nu mai era un om cu totul necunoscut în străinătate, dar în literatură nu putea ști firește nimeni în Franța cine era Vasile Alecsandri.

Ajuns la Paris — fie că’l cunoștea mai dinainte sau nu-l cunoștea, aceasta nu o putem ști — el dete manuscrisul său actorului Got, rugându-l să-l citească, să se pronunțe asupra calităților piesei sale, și, în caz că i-ar place și i-ar conveni vre-un rol, să caute să obție reprezentarea ei pe scena primului teatru al Franței, Comedia Franceză.

François Jules Got (1822—1901) era pe vremea aceia cel mai mare artist dramatic al Franței.

La moartea lui a circulat o anecdotă hazlie, pusă pe socoteala marei Sarah Bernhard. Se zicea că ea avea pentru Got o atât de mare admirație, încât, crezându-l nemuritor ca un zeu, când veni un actor să-i vestească moartea acestuia, ea exclamă, scandând cuvintele și detașând silabele, după cum îi era obiceiul :
„Quel sot d’homme, il croit Got mort !”

cuvinte care la auz se mai pot interpreta astfel : „Quelle Sodomie, il croit Gohmorre !”. Gluma nu e poate foarte inteligentă, dar e spirituală și ea arată celebritatea de care se bucura Got.

Așa dar François Jules Got luă piesa lui Vasile Alecsandri, o citi, îi plăcu, și *probabil* încântat de unul din roluri care i-ar fi convenit, o dete Administratorului Comediei Franceze, rugându-l s’o supuie Comitetului de lectură spre a fi aprobată și reprezentată.

Administratorul acesta (echivalent cu Director) era *Edouard Thierry*, născut la 1813, mort la 1894 și numit în fruntea primei scene franceze la 1859.

Actori de talia lui Got au firește o mare influență asupra directorilor de teatre și în tot cazul aceștia au o considerație față de ei, impusă de talentul și deseori de capriciile marilor artiști. Thierry luă deci din mâinile lui Got piesa lui Alecsandri — cea cu multe titluri, din care autorul pare a se fi oprit el însuși mai cu preferință la titlul de „*Les bonnets de la comtesse*” — și o cercetă cu toată atenția și conștiinciozitatea pe care i-o dicta răspunderea ce o avea ca administrator al Comediei Francheze.

E puțin probabil, după cum spuneam îa început, ca Thierry să fi știut cine e Alecsandri, și chiar dacă Got i l-ar fi arătat ca un mare scriitor și om politic român, aceasta nu-l putea încânta pe el, care abia dacă auzise, sau poate deloc, despre acea îndepărtată și în 1864 atât de nouă țară orientală. Neinfluențat deci de nimic, ci numai îndemnat de dorința de a servi pe Got, Thierry citi și reciti manuscrisul lui Alecsandri mai puțin cu spiritul critic al unui om de litere, decât cu acel al unui director de teatru pentru care amănuntele scenice și tehnice sunt esențiale pentru a-și da seama dacă o piesă de teatru poate place sau nu, unui public pe care-l cunoaște.

Rezultatul cercetării lui Thierry a fost negativ. Răspunsul pe care-l dete el lui Got în ziua de 25 Martie 1864, a fost un refuz politic, dar categoric. Originalul scrisorii se află, după cum spuneam, în colecția Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu și-l reproducem aici întocmai :

1680—1862

Comédie Française.

Cher Monsieur Got,

J'ai bien tardé à vous répondre sur le manuscrit que vous avez remis entre mes mains, mais chaque fois que je me disposais à vous écrire je reprenais la pièce et je la relisais en cherchant s'il n'y avait pas moyen d'en tirer parti. Un peu d'inexpérience dans la facture du vers ne m'effrayait pas trop. On resserre un vers un peu lâche, on corrige une expression inexacte, on remplace une rime faible. Cela n'est rien ; mais l'intérêt est lent à se produire et je ne sais pas même s'il y arrive à un moment donné. Le commencement de la pièce est long.

Juliette qui est chargé < sic > de la conduire ne sait pas trop elle même de quel côté elle doit la diriger. Placée entre deux rivaux qui essaient de la mettre dans leurs intérêts, elle est aussi indifférente pour l'un que l'autre, et on ne voit guère quel est son but lorsqu'elle invite la Comtesse à choisir l'un des deux pour mari. Les trois bonnets qui fournissent un des titres de la pièce n'amènent pas grand chose. Si ce n'est une petite erreur dont se targue la fatuité du Prince et du Baron, mais cette petite erreur n'avance les affaires de personne et la Comtesse ne se doute pas du peu d'espoir que prennent les deux prétendants à son insu. J'ajoute que les bonnets ne sont pas trop de mise au Théâtre, j'entends pour les jeunes premières et les grandes coquettes. Ils n'appartiennent généralement qu'à l'emploi des mères. On parle bien d'un bonnet dans *Il faut qu'une porte soit ouverte ou fermée* ; mais on ne le voit pas. Comme accessoire, le plus joli bonnet, s'il n'est pas porté, est un chiffon pour le quel le public partagerait peu l'enthousiasme de Juliette. Il me semble difficile également de motiver d'une part le déjeuner de la Comtesse devant les trois soupirants et de l'autre la situation bizarre où se trouvent trois hommes mangeant avec une rage silencieuse leurs parts du gateau des Rois. J'aurais voulu pouvoir indiquer à l'auteur le moyen de remédier à ces difficultés pratiques. Je ne l'ai pas trouvé, je l'avoue, et je ne lui conseillerais pas non plus de présenter sa Comédie en l'état où elle est devant le Comité de lecture. Maintenant, vous voyez qu'elle m'a frappé puisqu'elle m'a occupé sérieusement et que je regrette de ne pouvoir en tirer parti. Il est certain que l'inexpérience même de l'auteur a de l'agrément et de la grâce. On y sent son esprit élégant et fin, une plume de distinction. Je vous rends le manuscrit beaucoup plus tard que je ne devais et je regrette encore de vous le rendre.

Bien à vous,
Ed. Thierry

25 mars 1864.

Je viens de faire le repertoire et je vois que vous allez jouer tous les jours excepté les deux dimanches ; mais vous appartenez à nos deux pièces nouvelles et nous avons bien besoin de vous pour nos deux succès. Heureusement vous ne répétez

plus. C'est égal. Je ne voudrais pas que cela vous fatiguât trop. Qu'en pensez vous ?

Să analizăm acuma piesa lui Alecsandri, precum și scrisoarea de refuz a lui Thierry.

Foarte pe scurt, subiectul piesei „Les bonnets de la Comtesse” este următorul :

O tânără și frumoasă văduvă este curtată de un prinț rus și de un baron neamț. Ea nu-i iubește pe nici unul din doi, nici nu se gândește de altfel să se mai mărite, însă îi sunt totuși gândurile la un verișor care a iubit-o pe vremuri și care, atunci când ea se măritase, se făcuse marinar și pornise în lume ca să-și înnece năcazul.

Ca orice contesă care se respectă într'o piesă franțuzească în versuri, ea ține pe lângă ea „o subretă”, pe care o chiamă în această piesă *Julietta* și care-i este și soră de lapte. Julietta e deșteaptă, vioaie, își iubește stăpâna și ar dori s'o vadă măritată. Ca atare ea intră într'un fel de complot cu prințul și baronul, nu fără a primi și bani firește, pentru a înlesni unuia din ei capătarea inimei contesei.

Înainte de a se arăta contesa pe scenă, i se aduce dela o prăvălie o cutie cu trei bonetele, una roz, una albastră și alta *amarante*, spre alegere. Prințul rus îi spune Juliettei că culoarea lui favorită e rozul, iar baronul că a lui e albastru, și o roagă amândoi, pentru a ști cui va da adorata lor inima ei, s-o înduplece să cumpere unul boneta roz și cellalt boneta albastră. Între timp iată însă că sosește, tocmai din China, vărul contesei, marinarul Armand de Brème, care, firește, își iubea verișoara astăzi ca altădată. El pricepe îndată că acești nobili străini erau îndrăgostiți de vara lui, și, cam războinic din fire cum era, le caută ceartă pentru a se bate cu ei.

Contesa — nici nu se putea altfel — iubea și ea pe vărul ei și pentru a împiedeca duelurile, cere să i se aducă un „*gâteau des rois*”, care s-ar chema la noi „plăcintă cu bilețele”, spunând celor trei războinici îndrăgostiți, că cel în plăcinta căruia se va afla bilețelul „va fi rege”, adică soțul ei, și cerând să jure că ceilalți se vor supune soartei, renunțând la duel.

Julietta are însă grijă să strecoare biletul în prăjitura stăpânei ei, spre a nu lăsa suprema hotărîre în mâinile soartei,

ci într'ale contesei. Devenind deci aceasta „regină”, alegerea o va face ea :

*Plus de duel, enfin ! Puisqu'il faut que je donne
A l'un de mes sujets et ma main et mon trône,
Reconnaissez l'élu, le maître, à la couleur
De mon diadème,*

și drăguța văduvă cere Julietei boneta . . . dar care? pe cea roz? pe cea albastră?... Nu, pe cea *amarante*, culoarea frumosului marinar !

Gata. Cortina se lasă peste doi fericiți, doi necăjiți și peste o Julietă încântată.

Din punct de vedere scenic Thierry avea dreptate când spunea că „e greu de motivat dejunul contesei”, căreia i se servește ceai la dânsa acasă, pe care-l bea singură, fără a oferi nimic musafirilor, ceiace este în adevăr puțin elegant din partea unei contese. E deasemenea puțin elegant să vezi pe scenă patru oameni mâncând plăcintă și încă cu acea „rage silencieuse” pe care o indică autorul și o relevă criticul său. Faptul însă că „les bonnets ne sont pas trop de mise au théâtre” ni se pare puțin serios, iar cât despre critica ce o face Thierry cu privire la Julieta, ea este nedreaptă când spune că „on ne voit guère quel est son but lorsqu'elle invite la comtesse à choisir l'un des deux pour mari”. Autorul arată din potrivă lămurit, că *scopul* Julietei este de a vedea pe stăpâna și sora ei de lapte măritată, indiferent cu cine, fiindcă o femeie nu poate trăi fără dragoste :

*Aussi, pour marier la comtesse au plus tôt,
J'irais jusqu'à trouver de l'esprit dans un sot.*

Aceste două versuri sunt de altfel deosebit de bune în reușita lor factură clasică à la Molière.

Dar dacă Thierry poate avea din punct de vedere tehnic și scenic *uneori* dreptate, din punct de vedere literar nu putem împărtăși părerea lui. Interesul nu se produce lent și nu este exact „on ne sait même pas s'il y arrive à un moment donné”. Din potrivă acțiunea merge într'un ritm accelerat, cu puține surprize, e adevărat, dar cu vervă și eleganță. Piesa e bună și după părerea noastră, superioară majorității pieselor lui Alecsandri scrise pe românește.

Cât despre versificație, dacă este adevărat că există „puțină inexperiență în factura” *unora* din versuri, în schimb multe din ele sunt deosebit de frumoase.

Exemple de inexperiență :

Je suis chez elle, après quatre ans, presque chez moi ! Vorba *presque* se pronunță pe franțuzește monosilabic (*presc*). Ultina silabă fiind atât de scurtă încât abia se aude, versul pare șchiop. Nu e o greșeală de versificare, dar e o inexperiență. Cât despre un „ni moi” pe care-l aruncă Alecsandri, e un „nici eu” românesc, care constituie o greșeală de limbă.

Unele versuri sunt ceiace se chiamă pe franțuzește *plats* :

*Car pour être comtesse, elle n'est pas moins femme,
Et doit, bon gré, mal gré, gémir au fond de l'âme.*

Sau, când își amintește contesa de mătușa care a crescut-o „și ochii-ei căutau în lume o privire binevoitoare” (foarte slab).

J'aperçus tout d'abord auprès de moi reluire

(*tout d'abord* este din nou inexperiența unui poet care nu are cu ce-și umplea versul, căci pentru înțelesul frazei *d'abord* ajungea și era chiar mai expresiv).

Les deux yeux caressants et son divin sourire.

Chers astres maternels qui brillent triomphants,

(dece *triomphants*?).

Etoiles de bonheur dans le ciel des enfants !

Versuri de aceste amintesc poezioarele din albumuri ale lui Alecsandri :

Pe lacu de Como e unda senină

Ca cerul albastru ivit printre nori,

In juru-i se'ntinde un rai de grădină

Ce varsă pe maluri buchete de flori !

Totuși versurile *plate* sau *slabe* sunt în foarte mic număr față de cele bune și chiar unele deosebit de frumoase din această mică comedie a lui Alecsandri.

Vom arăta aici numai câteva din cele mai frumoase :

Tes nobles protégés, sous pretexte de plaire,

Et de prouver leur culte à ma divinité

Font ombre sur ma vie et sur ma liberté

spune contesa Julietei.

Sau următorul dialog între contesă și subreta ei cu privire la cei doi îndrăgostiți :

Juliette

Tel qui paraît oison est quelquefois un cygne.

La Comtesse

Il est vrai que, par contre, avec plus de raison

Tel qui paraît un cygne est souvent un oison.

C'est un effet d'optique.

Juliette

Une erreur de plumage.

Mais si l'on doit juger l'oiseau par son ramage

Le Prince est un génie...

Delicios este sfatul pe care-l dă Julieta Contesei :

On peut manquer à tout, mais pas à sa toilette !

Cea mai frumoasă scenă e cea dintre contesă și vărul ei, care trebuie să-l fi încântat pe Got, omul de gust care ar fi vrut probabil să interpreteze rolul aceluia războinic, nobil, curat, cinstit sufletește marinar, ce amintește mult posteroara creațiune a lui Rostand : Cyrano de Bergerac.

Descrierea cuceririi unei cetăți în China, la care Black, câinele marinarului, luptă la cot cu stăpânul său, e în adevăr la înălțimea unor descrieri de Rostand :

Choc terrible ! On s'égorge, on lutte, on est vainqueur !

Black se couvre de gloire et moi, dans la tourmente,

J'enlève un grand drapeau de couleur amarante.

. . . . . Tout d'un coup j'aperçois

Black luttant bravement contre un soldat chinois.

Je l'appelle, il frémit de joie, il me regarde

Et tombe sous les coups d'un bras qui le poignarde.

La Comtesse

Il est mort ?

Armand

Hélas ! mort sur le champs de bataille

Ah ! je l'ai bien pleuré !... Si l'on veut, qu'on me raille.

Quand à son meurtrier, démons d'enfer !...

La Comtesse

Eh bien ?

Armand

Je l'ai tué.

La Comtesse

Tué? Pauvre homme !

Armand

Pauvre chien !

Și să mai arătăm această butadă a lui Armand, precursorul lui Cyrano, care răspunde verei sale indignată că el înjură neîncetat :

. . . . . *quand au feu des combats*
Dix fois, cent fois par jour on voit la mort en face,
Ce n'est qu'en jurant fort qu'on en obtient sa grâce.
D'ailleurs, vous le savez, j'ai toujours détesté
Le jargon doucereux et le genre affecté,
Et jamais, non jamais, ce dont je me fais gloire,
Je n'ai péché de rime au fond d'un écritoire
Pour lui faire vagir des complaints d'amour
Comme ces rimailleurs qui forment votre cour.

Piesa lui Alecsandri merita o soarta mai bună.

Bardul dela Mircești își făcu manuscrisul iar sul și se întoarse cu el în țară.

Totuși el nu se putu hotărî să-l îngroape. Când în 1878 căpătă la Montpellier pentru poezia sa *Ginta latină* premiul întâi descernat de „Societatea pentru studiile limbilor romane” prezidată de Mistral, el căpătă din nou curaj, căci acum, dintr’odată, îl cunoștea toată Franța pe laureatul din Montpellier. Intre anii 1878 și 1882 — nu cunoaștem exact data — piesa i-a fost reprezentată la Paris, în comitet restrâns, la matineurile literare „*de la Gaîté*”¹⁾. Pe urmă, abia 18 ani după ce a fost scrisă, dar poate îndată după ce a fost reprezentată, Alecsandri a găsit cu cale s’o și tipărească la București (Librăria Socec et Comp. 1882), dându-i ca titlu : „*Les bonnets de la Comtesse, comédie en un acte, en vers, par V. Alecsandri*”. Cartea e dedicată fratelui său Lt. Colonelul Ion Alecsandri, căruia îi scria :

1) Știrea aceasta o avem din cartea lui G. Gazier : *Lettres inédites du poète roumain Basile Alecsandri à Edouard Grenier, publiées avec une introduction et des notes par Georges Gazier, conservateur de la Bibliothèque de Besançon Paris. Librairie Ancienne Honoré Champion, 1911, p. 65, nota 1.*

Mon cher frère,

Je te dédie cette blquette écrite il y a une vingtaine d'années. Puisse-t-elle te rajeunir de vingt ans pendant sa lecture. Ce sera son meilleur succes.

V. Alecsandri

Mircești 1882.

Dar motivul de căpetenie pentru care s'a hotărît autorul să-și tipărească opera, îl găsim în scrisoarea adresată de el lui Edouard Grenier, poet francez, mare filoromân, fost secretar pe vremuri al lui Grigore Vodă Ghica al Moldovei și prieten cu Alecsandri din anul 1854 :

Mircești, 20 juin 1882.

Cher ami,

.... Vos observations sur les *Bonnets de la Comtesse* sont justes, mais croyez, cher ami, que je n'attache nulle importance à cette blquette. Si je l'ai fait imprimer, c'est uniquement pour m'en servir comme d'une carte de visite envers mes amis les Félibres de Provence et de Languedoc. Ils ont bien voulu l'agrèer avec sympathie et je me contente de ce succès tout intime..." 1).

Ca și scrisoarea lui Thierry către Got, care vede azi întâia dată lumina tiparului, ca și răvașul lui Alecsandri către Grenier, pierdută în corespondența publicată de Gazier, *Les Bonnets de la Comtesse* este acum o carte extrem de rară, din care are Biblioteca Academiei Române un exemplar, dăruit de autor cu autograful său. Credem deci că într'o viitoare ediție a operelor complete ale lui Vasile Alecsandri, *cette blquette* ar putea să-și găsească cu cinste locul.

---

1) *Ibidem*.

STAREA POLITICĂ INTERNĂ A MOLDOVEI INTRE ANII 1854—1857

de MIH. POPESCU

Printre actele ce se păstrează în arhiva Ministerului de interne și justiție, dela Viena, partida poliției secrete, am găsit și actele ce le voi publica mai jos.

Sunt acte inedite, din timpul ocupațiunei austriace în Moldova, ocupațiune ce a avut loc între anii 1854—1857, în timpul războiului numit al Crimeei. Existența acestor acte o datorim agentului secret — Flavius — ce a fost trimis de guvernul dela Viena, în Principatele române, ca să cerceteze la fața locului și să raporteze apoi, asupra stărei politice interne din Principate, ca să se poată vedea, la nevoie, pe cine s'ar putea sprijini politica Austriei într'o eventuală anexare a Principatelor.

După forma de scrisori, sub care se prezintă aceste rapoarte, ne îndrituește să credem că am avea de aface cu un trimis personal al unui ministru, din cabinetul vienez.

Persoana trimisă este o persoană versată în asemenea însărcinări și bine cunoscută și cu legături prietenești în cercurile militare ale trupelor de ocupațiune, puse sub comanda contelui Coronini.

Din citirea acestor scrisori-rapoarte îți formezi convingerea că, agentul Flavius — cum iscălește, a cercetat toate chestiunile ce-i fusese date în seamă și raportează asupra lor cu multă exactitate, ca un perfect cunoscător.

Forma de scrisoare a acestor rapoarte, este întrebuințată probabil ca să poată ușor înșela vigilența cenzurei de războiu.

Agentul Flavius pare să fie și un perfect cunoscător al gazetelor timpului, dela Viena, căci pare că le cunoștea și le

citea și poate că în sfera boerilor moldoveni se putea introduce mai ușor sub haina unui gazetar, din apus.

Dela agentul Flavius, avem șase scrisori notate de el în ordine cronologică și toate datate din Iași, în cursul lunii Iunie 1855, cu datele dintre 4 și 19 Iunie.

Trei dintre aceste scrisori sunt adresate „*Herrn E. F. et Compagnie in Wien*”, iar trei către „*Liebe Karoline*”. Noua adresă, după cum singur mărturisește a ales-o ca să se sustragă cenzurei. Din aceste scrisori rezultă că ar fi mai avut și a treia adresă „*Arye*” în Viena, dar n’avem nici o scrisoare trimisă la această adresă.

* * *

În prima scrisoare-raport, agentul Flavius, după ce face o dare de seamă în genre despre mișcarea revoluționarilor poloni, care este arătată că și-a mutat sfera de acțiune în provinciile situate mai la sud ale imperiului turcesc, arată apoi că soldații trăesc în raporturi mai omenești cu locuitorii, iar ofițerii superiori se bucură de stima publicului. Flavius cercetează fiecare clasă în parte și arată că țăranul moldovean are simpatie pentru austriaci, căci câștigă de pe urma transporturilor ce face. Boerul moldovean se ține la distanță, căci se teme să nu-și piardă situația politică față de țăran, din pricina introducerii legiurilor austriace.

Ca partizani ai politicii rusești în Moldova, sunt arătați Singurov¹⁾ și Costachi Sion, oameni ai lui Kotzebue²⁾, cu care sunt în corespondență prin intermediul evreilor: Herș Baron, din Noua Suliță, Nuhâm Baron și Leib Baron, din Sculeni.

Mai găsim apoi relațiuni despre alegerea și trimiterea lui Costachi Negri, ca reprezentant al Domnitorului la conferința dela Viena.

Domnitorul Ghica este arătat ca susținător al politicii de căpățuirea rudelor în slujbele de seamă din țară și ca nepriceput în conducerea țării.

Ideia unirei Principatelor sub un domnitor strein, din apus,

1) Singurof N. ofițer rus stabilit în țară, după plecarea Rușilor în 1834.

2) Kotzebue Charles de, fost consul general rus la Iași și apoi la București.

este scoasă în evidență și arată că aceasta prinde tot mai mult rădăcină în masa poporului.

* * *

În a doua scrisoare-raport, revine asupra chestiunii introducerii stărei de asediu și ajunge la concluzia că în masa poporului, unde este credința că o lege trebuie observată numai trei zile — aceasta n'a produs nici o acțiune, numai streini și gazetele streine stăruie asupra ei.

Ca personaje politice cu mare trecere sunt arătate: Prințul Cantacuzino, ce are moșii și în Basarabia și Vogoride.

În ceia ce privește chestiunea viitoarelor alegeri pentru domnie arată că Domnitorul Ghica nu poate candida fiind socotit ca incapabil și de aceia stăruie asupra întinderii ideii alegerii unui domn strein din apus care să facă și unirea.

Mai arată că politica rusească este susținută de greci, și în special de boierii: Costachi Sturza¹⁾, Nicolae Rosnovanu²⁾, Alecu Canta³⁾, Frații Drăghici, Costachi Șeptilici, Alecu Mavrodidi⁴⁾ și avocatul Borotzin⁵⁾. Avocatul Ștefan Dunca⁶⁾, arată că este omul lui Gorciacov. Tot ca susținători ai politicii rusești sunt arătați egumenii dela: Golia, Trei-Ierarhi. Dancu, Frumoasa, Galata, Barnovski și episcopul Scriban⁷⁾ dela Socola, care este și directorul Seminarului și influențează pe viitorii slujitori ai altarului.

Vorbește și despre propaganda lui Czaicovski, care prin intervenția „Sultanei-Valide” este numit Sadic Pașa.

1) Vărul lui M. Sturza. A fost în diferite rânduri șef al departamentelor din Lăuntru și al Dreptăței sub M. Sturza și Grig. Ghica.

2) (Rosetti), fost vistiernic. Tatăl Colonelului Gh. Roznovanu.

3) (Pașcanu), tatăl lui Ion (Zizin).

4) Hatman, fost aghiotant a lui M. Sturza. Știind turcește, cetea arzurile turcești în Divan.

5) Neidentificat. Un maior baron Boroșin la 1810 era aghiotant domnesc. În 1843 a fost slobozit din armata pentru a fi numit în fruntea secțiunii ingierești al Ministerului de Interne. (v. I. C. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul Organic*, 1915).

6) Fiul lui Ion Dunca, fost conșilier al forumului nobilimei în Bucovina. A fost autorizat vechil încă din 1835. Avocat autorizat din 1843. Inscris la 1868 în baroul din Cahul (v. Gh. Ungureanu, *Istoria abocaturei în Moldova*, 1938).

7) Neofit, arhimandrit.

Ca susținător al politicei ungurești este arătat un oare care Lukaci. Mai departe dă unele relațiuni nu tocmai măgulitoare asupra consulului austriac din Iași.

* * *

În scrisoarea de a treia arată simpatia tot mai mare a Austriacilor în țară, atât la clasa țărănească cât și la clasa intelectuală. Cu toți susțin că Austriecii plătesc totul în țară și că au adus în acelaș timp și liniștea necesară, pe când Rușii nici n'au plătit nimic și în schimb au desorganizat totul.

Mai arată apoi că boerul moldovean, are o ținută demnă și ține cu strășnicie la regulele etichetei și pretinde ca să-i fie observate față de el la fel. Arată greșeala ce a făcut-o în această privință contele Paar, care a depus la boerul Sturza numai cartea de vizită și nu i-a făcut vizită personal, deși când i-a pus cartea de vizită, a văzut pe acesta, stând la fereastră. Arată că maiorul de cavalerie prințul Thurn und Taxis, din cauza purtării lui se bucură de mare popularitate.

Protipendada boerească este arătată ca fiind educată la Paris și are obiceiuri franceze, inclinând spre reguli constituționale. Clasa mijlocie boerească este mai mult națională în opoziție cu protipendada. Discursurile se țin în franțuzește sau românește. În Iași pe acele vremuri sunt arătați ca locuind 61 de francezi printre care sunt mai mulți evrei, ce sunt greu de cunoscut, sunt însă foarte aroganți și primiți pretutindenea în societatea înaltă.

Politica franceză este arătată ca fiind la ordinea zilei și se fac pronosticuri rele privitor la o politică austriacă în potruiva puterilor apusene ca : răscoală în Polonia, separarea Ungariei, revoluția în Germania și Italia etc.

Vorbește și despre incursia lui Bem, prin pasul Oituz în Moldova și arată că n'au vrut să-l urmeze la 1848 nici Ungurii din satele moldovenești.

Ca oameni de încredere ai Domnitorului Ghica sunt arătați : Adjutantul beizadea Alecu Ghica, colonelul Foti, Căpitanul Aslan, căpitanul Mavrichi, Colonelul Diamandi, Colonelul Casimir¹⁾, secretarul Ștefănachi, Șeful cancelariei domnești este

1) Teodor, căsătorit cu Elena, sora lui Mihail Kogălniceanu.

Stojanovici¹⁾ care are foarte mare influență asupra Domnitorului, ajuns în mâinele lui ca o jucărie.

Ministerul este arătat ca fiind compus din : Beizadea Costachi Ghica, ministru de externe ; Ștefănachi Catargiu²⁾, ministru de interne, Răducan Rosseti, ministru de justiție, Petrachi Mavrogheni, ministru de finanțe cu mare trecere la Domnitor și la boeri ; ministru instrucțiuni Dumitru Ralet ; ministru agriculturii, Costachi Negri ; ministru de războiu, Costachi Lățescul.

Prefect al poliției este ginerile Domnitorului, Constantin Balș, „ein Pasquill”.

Mai departe ni se vorbește despre Grigore Krupenski, Alecu Aslan³⁾, Manolachi Chrisoverghi⁴⁾, Iancu Sturza⁵⁾, Manolachi Costachi Epureanu, Nicolae Pisoski⁶⁾. Intr'un cuvânt se vorbește și se califică toată clasa boerilor mari de pe acele vremuri. Nu este trecut cu vederea nici incidentul întâmplat între Vogoride și președintele Divanului, pentru care Vogoride a fost închis 14 zile în Mănăstirea Neamț.

Iată dar cum în aceste trei scrisori-rapoarte ni se arată starea politică și situația Austriacilor, precum și politica rusească în Moldova. Acestea sunt evenimente descrise ce se petrec în ajunul marelui eveniment al Unirii Principatelor și felul cum sunt descrise merită toată atenția din partea noastră⁷⁾.

În timpul ocupațiunii austriace ofițerii cu garnizoana în Iași au avut marea neplăcere ca unul dintre ei să fie nevoit să se bată în duel pentru o chestiune sentimentală.

Duelul a avut loc între prefectul poliției orașului Iași,

1) Pavel, fost talmaci a lui Kisselet și a lui Mihai Sturza.

2) Fost șef al Departamentului Dreptăței sub Mihai Sturza, fost Caimacam.

3) Hatman, fiul lui Const. Aslan, cumnatul lui Ioniță Sturza.

4) Mare vornic, nepotul lui Gr. Al. Ghica, ținând în căsătorie pe o Schubin. A fost autorizat avocat la 1861.

5) Probabil fiul lui Alecu Sturza și cumnat cu Manolache Kostaki Epureanu.

6) Colonel, fost secretar a lui Cuza Vodă.

7) Pentru cei ce s'ar interesa îndeaproape de ocuparea Principatelor române în 1854—1857 se recomandă :

Alfons Graf Wimpffen : Erinnerungen aus der Walachei, Wien 1878.

Maritz Edlen von Angeli : Altes Eisen, Stuttgart 1900.

Mih. Popescu : Documente inedite din timpul ocupațiunii austriece, București 1935.

Constantin Balș, care era în acelaș timp ginerile Domnitorului Ghica și contele Stollberg, maior în regimentul de husari Erzherzog Carol Ferdinand ¹⁾).

Duelul acesta, care prin importanța celor ce l'au purtat, a avut mare răsunet, pe acele vremuri în Iași, este povestit de același „Flavius” cu scrisorile No. 4, 5 și 6 adresate către „Liebe Carolina”.

Din scrisoarea No. 4 aflăm că duelul a avut loc din pricina maiorului Stollberg, căruia deși i se interzise intrarea în casa lui Balș, a fost găsit de acesta în vizită la soția sa. Și agentul se miră că deși în țară este interzis duelul el este purtat de prefectul poliției asistat de doi miniștri; unul Beizadea Costache Ghica, ministru de interne și altul Răducan-Rosetti, ministru de justiție, ambii rude deaproape cu Constantin Balș.

Nenorocirea lui Balș s'a întâmplat din cauză că n'a luat foc capsă pistolului, nu că adversarul ar fi tras înainte de vreme. Pistoalele au fost cumpărate dela magazinul Miculi și duelul a avut loc în grădina unei case a lui Balș numită „Casa dracului” la orele 4 dimineața. Balș fiind lovit în inimă a căzut jos fără să fi scos un cuvânt.

Prințesa Natalia Balș ²⁾, din pricinăcăreia s'a întâmplat duelul, a fost surghiunită de Domnitor, deși era copilul lui favorit, pe timp de un an în mănăstire.

În scrisoarea No. 5 ni se povestește ceremonialul înmormântării la care au luat mulți boeri și numeros popor parte. Au slujit și trei episcopi în haine sacerdotale. Din partea trupelor au luat parte la ceremonie Generalii, prințul maior Thurn und Taxis și alți ofițeri austriaci.

În fine în ultima scrisoare arată apoi că totul a început să se uite și să intre în normal afară doar de căldura care este tot mai mare la Iași. Înainte de încheiere se ocupă de puțină politică în țară, arătând că ar dori să facă o excursie pe la Botoșani, Târgul Frumos, Neamț, Piatra, Bacău și Roman, dar din lipsă de timp este nevoit să amâne acest lucru.

1) V. Vladimir Ghica : *Spicuirii istorice*. Seria I Iași 1935, p. 109—110. și C. Gane : *Treburile vieții de Doamne și Domnițe*. Vol. III, p. 321—325.

2) Căsătorită apoi cu Constantin Millo și în urmă cu mareșalul Gh. Filipescu (v. C. Gane, *cit.*).

Rapoartele agentului secret Flavius către Ministerul de poliție, din Viena, privitor la starea politică din Moldova, în timpul ocupației Austriace.

I.

Jassy am 4-len Juni 1855.

Herrn E. F. et Compagnie in Wien 1),

Da Ihnen der eigentliche Sachverhalt des hier publicirten Standrechtes bereits aus den Zeitungen bekannt ist, so füge ich nur noch hinzu, daß die Publikation hier weniger Sensation, als man durch auswärtige Blätter bezwecken wollte, gemacht hat, man ist hier zu Land mit der Maßregel ganz einverstanden, sie beirrt die eigentlichen Landesbewohner nicht, und hat auf ausländische Wähler und polnischen. Türken, einen heilsamen Eindruck gemacht, so daß sie vom Schauplatze für den Moment verschwunden sind.

Die polnisch-nationale Partei hat hier unter den seit langer Zeit seßhaften Polen, noch keinen Enthusiasmus hervorgerufen, diese sind auch hier wie in Galizien in einer anscheinlichen Apathie versunken, die Regungen der polnischen Umtriebe dürften sich daher, da sie von dem hiesigen Boden momentan verdrängt, in den südlicher gelegenen Provinzen des türkischen Reiches mehr manifestiren.

Die Sympathien für Oesterreich fangen an hier zu Lande Wurzel zu fassen, man beginnt den Geist unserer Truppen aufzufassen, der gemeine Mann verträgt sich mit dem Volke besser als der Offizier mit seiner Umgebung. Vom Hauptmann aufwärts genießen alle Herrn mit wenig Ausnahme die volle Achtung des Publikums, die alten Konflikte sind zum Theil vergessen, und werden nur durch Zeitungen von der antiösterreichischen Parthei, bei den geringsten Anlasse wieder ins Gedächtniß, jedoch mehr des ausländischen als des hiesigen Publikums gebracht. Unter den Subaltern-Offizieren gibt es noch manche unbesonnene Schreier, man könnte sie sogenannte Bojarenfresser nennen, die durch ihr Schimpfen ohne Kenntniß und richtiger Beurtheilung der Nationalverhältnisse böses Blut hie und da erzeugen.

Das Carrousel hat hier einen sehr günstigen Eindruck hervorgebracht, es wurde dadurch der National - Eitelkeit geschmeichelt und Annäherungspunkte geschaffen. Im Allgemeinen bemerkt man einen Umschwung der Stimmung zu Gunsten Oesterreichs und des Militärs.

---

1) N-ro 1. Pol <izei> Fraes <idium> I. aus 2340/1855.

Der Bauer ist für Oesterreich sehr eingenommen, weil er durch Bezahlung der Vorspannsfuhrn zu Geld kömmt, welche für Oesterreich außerordentlich günstige Stimmung, die Bojaren mit etwas Besorgniß in Hinblick auf ihre Selbsterhaltung in „Statu quo“, aufnehmen. Würden sie nicht das Unterthansverhältniß von Oesterreich gefährdet wähen, so würden alle andern Sympathien leicht aus dem Felde zu schlagen sein. So aber bringt sich hier der russische Einfluß dennoch immer zur Geltung. Man besprach mit Wohlgefallen die sorgsame Haltung der russischen Gesandten bei den Conferenzen rücksichtlich der Fürstenthümer, welche eine wohlthätige Fürsorge von Seite der Russen für die Donauländer habe durchblicken lassen. Die Vertreter der russ<ischen> Interessen sind Singurow und Kostaki Sion, sie werden von Kozebue geleitet, sie rapportiren Alles was hier vorgeht bis ins kleinste Detail, ihre Aufgabe ist russ<ische> Sympathien zu nähren, und den Osterr<eichischen> Truppen Collision zu bereiten, welche wenn sie zu Stande gebracht sind, in den Zeitungen nach Bedürfniß ausgestattet zur allgem<einen> Kenntniß gebracht werden. Ihre Correspondenzen gehen durch Vermittler über Czernowitz nach Bessarabien und werden durch die Israeliten (Hersch, Nuchem und Leib Baron befördert. Bojar Kostaki Sion ist ein bereits alter Mann, soll ein böser Mensch sein, macht öffentlich Opposition gegen Oesterreich. Singurow hält sich hier auf. Später mehreres über dieses Kapitel.

Die Wahl des Abgesandten Negri zu den Conferenzen wird von einen großen Theil gebilligt, nur Einzelne die es selbst aus Ordenssucht gerne übernommen hätten sprechen dagegen.

Der Fürst umgibt sich immer mehr und mehr mit Verwandten bei Besetzung der Stellen, am 1-ten d. M. wurde der unthätige Aga (Polizei Direktor) hier abgesetzt und des Fürsten Schwiegersohn Balsch dazu ernannt. Er greift als neuer Besen noch etwas zu scharf, und zu sehr orientalisch ein, man verspricht sich von seiner Thätigkeit keine lange Dauer. Die Verwandten Regierung wird wie natürlich mit schelem Auge angesehen.

Fürst Ghika soll nach Konstantinopel berufen sein, die Reise und Berufung noch geheim gehalten werden, man glaubt nicht mehr an seine Rückkehr. Die Idee von einer Vereinigung beider Fürstenthümer unter einem erblichen Haupte, dringt durch, man wünscht einen ausländischen Fürsten.

Es geht hier eine Geldsammlung bei den Bojaren am Lande vor sich, zu unbekanntn Zwecken, die jedoch vor den Fürsten geheim gehalten wird.

Vom 3-ten auf den 4-ten, Nachts, brannte hier ein Stall ab, wo 120 k. k. Pferde standen, es wurden alle gerettet, selbst von dem Riemenzeug ging nichts zu Grunde, die Veranlassung ist unbekannt. Österr<eichischer> Seits vermuthet man Un-

vorsichtigkeit, die Moldauer die nun den Griechen Alles in die Schuhe schieben sagten aber gleich, daß es die Griechen gethan haben; um die Oesterreicher gegen die Moldauer aufzubringen. Ist bezeichnend.

Man glaubt hier an eine Diversion der Allirten in Bessarabien, und fängt an Besorgnisse zu hegen, daß der Kriegsschauplatz her verlegt werden könnte. Seit heute geht hier ein wirres Gerücht von einer in der Keinem<?>gelieferten großen Schlacht herum.

Flavius

II

Jassy am 7-ten Juni 1855.

Herrn E. K. F. et Compagnie in Wien 1),

Das österr<eichischer>seits publizierte Standrecht, ist hier mehr ein Gegenstand der Besprechung der fremden Konsulate und der Ausländer, als bei den Moldauern geworden. Im Divan rief es Debatten hervor, man verlangte der Fürst soll die Proklamation promulgiren, was nach Divan's Beschluß abgelehnt werden mußte, da der Fürst über fremde Unterthanen selbst nicht richten kann, daher ein solches Recht Andern nicht einzuräumen im Stande ist. Deßhalb sollen die an die Isprawniks bereits abgesandten Proklamationen nicht von ihnen publiziert worden sein. Man wollte sich sogar im Divan der Proklamation im Prinzip widersetzen, und den Oesterreichern nicht das Recht einräumen, über Moldauer Recht zu sprechen. Doch die fürstliche Parthei drang durch, man hob hervor, daß die Russen alle Behörden bei ihrem Einmarsche suspendirt, und selbst regiert haben; man wies auf das Benehmen der Franzosen selbst in Konstantinopel hin, und sprach sich über eine mögliche Verstimmung Oesterreichs mit Besorgniß aus, und so kam es dazu, daß nichts für, aber auch nichts gegen die Proklamation gethan wurde, den Consulaten und den Starostien überlassen wurde.

Da hier ein jedes Gesetz nur drei Tage beachtet wird, so würde kein Inländer mehr davon sprechen, wenn die Ausländer über diese Maßregel nicht herfielen, namentlich unsere Verbindeten, die man für eine ganz unzeitige ausgibt, da sie bloß einen einzeln stehenden Verleitungsversuch und einige Desertationen die am Ende überall vorkommen, zum Grunde hatte. Aus politischen Gesichtspunkte wird dieser Akt als eine Blamage bezeichnet, da die Androhung, dem Wortlaute nach, nicht ausführbar sein soll, indem die ausländischen Konsulen insoferne ihre Unterthanen hiebei betheiligt wären, gegen ein Einschreiten

protestiren würden. Der französische Konsul soll bereits am 4-ten d. M. dahin lautende Depeschen seiner Regierung erhalten haben mit dem Bedeuten daß der Wiener Hof unter Einem in gleichem Sinne angegangen wurde. Man spricht es, daß die Westmächtlichen Vertreter diesen Akt mit Nachdruck auffassen, um zu zeugen daß man Oesterreich keinesfalls hier freies Spiel lassen will, es tritt hier der französische und englische, gegen Oesterreich rivalisirende Einfluß, merklich zu Tage.

Einflussreiche Persönlichkeiten.

Es gibt hier mit Ausnahme der hohen Würdenträger, die ich später beschreiben werde, keine einflußreichen Persönlichkeiten, hier stempelt einem der Reichthum oder Würde dazu, je mehr Eleganz Entwicklung, desto mehr Ansehen. Kopf und Kenntniße sind Nebensache. Der Fürst Kantakuzeno welcher auch in Bessarabien Besitzungen hat, dann der Fürst Wogorides sind Persönlichkeiten um die man mehr oder weniger sich schaaft, doch diese sowie mehrere reichbegüterte Männer üben keinen politischen Einfluß, der auf kluge Berechnung, auf Studium und Anfachung der Leidenschaften, zur Benützung für polit-<ische> Zwecke, basirt wäre. Die herrschende Meinung wird nur immer von der Gegenwart geleitet, jeder äußere Eindruck modulirt sie, man arbeitet nicht selbst daran die hiesigen Verhältnisse zu umgestalten, man erwartet die Umgestaltung vom Auslande, und fürchtet daß sie nicht ungünstig ausfalle.

Fällt das Gespräch auf die im nächsten Jahr bevorstehende Fürstenwahl, so wird als eine ganz natürliche Sache ausgesprochen, daß der gegenwärtige Fürst nicht bleiben könne, weil er zur Regierung unfähig ist, man wisse überhaupt keinen fähigen Mann, wobei der Wunsch nach einen ausländischen Prinzen zum erblichen Oberhaupt für beide Fürstenthümer, worin man nur das einzige Heil des Lands finden will, laut ausgesprochen wird. *Doch dies bleibt auch bei den Bojaren-Gesellschaften, bloß auszusprechen, ohne daß man zur Durchsetzung Partheigänger werben würde; denn die Moldauer sind zur andauernden Agitation nicht fähig.* Der Landadelmann spricht den Großbojaren getreulich nach, was er von ihm hört, doch zur That werden die Worte, wo es Gefahr zu laufen gäbe, nicht.

Zur Beurtheilung über die Agitationsfähigkeit und ihres Charakters schließe ich eine Abschrift einer Proklamation des Jahres 1848 bei, deren Haltung, in einem Zeitpunkte wo alle Zügel losgelassen waren, zur Beurtheilungsbasis künftiger Bewegungen und ihres allenfälligen Ausschreitens dienen kann. Sie ist klein geschrieben, doch Schatz oder Meixner dürfte sie leicht enträthseln; da sie meine Handschrift gut kennen.

Ueber die Berufung des Fürsten nach Konstantinopel verlautet immer noch nichts Positives. Bibeskos Partei scheint verschollen zu sein, dagegen soll der Sohn des Fürsten Sturdza, der von den Russen zu Omer Pascha überging, und von demselben begünstigt wird, einen Anhang in der Wallachei haben.

Was die Agitation Rußlands betrifft so kann ich im Nachhange zu dem was ich bereits sub N-ro 1 gesagt habe, noch bemerken, daß der Herrsch Baron in Novosielice wohnt, und die Korrespondenzen des Kozebue nach Czernowitz befördert.

Nuchem Baron wohnt bei Skuleni, bringt Korrespondenzen an Kostaki Sion, und Singurow, dann an noch einige Bojaren.

Leib Baron hat Geschäfte bei Skuleni, hält sich zeitweilig daselbst auf, und besorgt die Korrespondenzen nach Jassy. Kozebue läßt sich über Alles bis ins kleinlichste Detail relationiren, Truppenbewegungen, Paraden, Konflikte etc. etc.

Die Sondirung welcher von den drei Juden zugänglich wäre, oder deren Beobachtung, um vielleicht der Korrespondenz Herr zu werden, geht über meine Mittel, überhaupt steht mir das Standrecht für Annäherungsversuche störend im Wege. Dessen ungeachtet mache ich diesmal bessere Geschäfte.

Die Agitation der russ <ischen> Partei, und Kozebues, befindet sich in grichischen Händen, um ihr näher auf die Spur zu gehen wäre ein der grichischen Sprache kundiger Agent nothwendig, da sie nur grichisch konversiren. (Unser Srga in Panczowa spricht grichisch).

Zur russ<ischen> Partei bekennen sich jedoch ohne gerade zu agitiren oder Verbindungen zu haben, die Bojaren: Kostaki Sturdza, Nikolai Rosnowan, Aleko Kanta, drei Gebrüder Dregitsch, Kostaki Septilisch, Aleko Mavrodi, Advokat Borodzin.

Ein gewisser Ştefan Dunka moldauischer Advokat, gewesener österr<eichischer> Unterthan aus der Bukowina, der sich der Unterthanschaft begeben, soll dem Gortschakow dienen.

Ferner versuchten die Kloostervorsteher (sogenannte Igu-mens) zu Golia, Treswietitele, Danko, Fromosa, Galatha und Barnovski, (Klöster um Jassy) Rußlands Interesse. Leiter des Ganzen ist Bischof Skriban in Sokola, der gleichzeitig Rektor des Seminärs in Sokola ist, und die Zöglinge einwirkt.

Ein gewißer Ingenieur Anton Fuchs gewesener Oesterreicher ist den Russen gefolgt, befindet sich jetzt bei Gortschakow, soll Faktotum desselben in geheimen Sachen sein.

Was die Bemühungen der Flüchtlingschefs und namentlich der Propaganda des Czaykowski betrifft, so transpirirt hier sehr wenig, das Kriegsrecht scheint Alles verscheucht zu haben. Ich werde mich auf diesen Punkt, bis ich mich noch mehr umgesehen habe, verlegen. Jetzt bin ich mit der Stimmung in den höheren Kreisen und der Regierungssphäre beschäftigt, von der ich nur

vor der Hand sagen kann, daß sie sehr theuer ist; da man zu diesen Leuten nicht zu Fuß gehen kann, selbst zur Ausfahrt in einen Garten kostet der Fiaker für einen Abend einen Dukaten.

Vor der Hand mache ich auf einen gewissen Michalaki aufmerksam, der bei der Gutspächterinn Braha in Passat sich aufhält, er war im Jahre 1846 Kolporteur von Proklamationen nach Oesterreich, und könnte leicht mit Petelenz in Verbindung stehen, er soll häufig nach Czernowitz kommen.

Unser Aussending von Czernowitz hat zwei gute Verbindungen angeknüpft, die ich jedoch nicht benützen kann weil sie bloß ad personam sind. Es ist ein gewisser Arzt, und ein Aga der Dzudikatesia der sich in allen Gesellschaften bewegt, und im Divan Verbindungen hat, sie werden bleibend unentgeltlich relationiren.

Was die Zählung der polnisch-ungar<isch> und italienischen Emigration betrifft, so wird die Sache schwer gehen, denn das Land ist mit Fremden übersäht, es gibt hier ungar<ische> Dörfer die sich zur Zeit der Aquisition der Bukowina hier angesiedelt haben. Dort können verschiedene Elemente Unterstand finden, wie soll man sie aber dort suchen. Es sind Polen und Ungarn am Lande als Schreiber, Aufseher, Verwalter, Brandweimbrenner, Propinatoren etc. etc. bedienstet, die sich dort wie Sandkörner in der Wüste für den Forscher verlieren; man kann nicht wissen welche sich mit Legitimation aufhalten, welche Emigranten sind, die zudem die Namen ändern. Diese Aufgabe würde selbst das Konsulat, daß selbst untergeordnete Organe am Lande hat, schwer und nur mit vielem Zeitaufwand lösen können. Selbst hier in der Stadt brächte man am Ende nur mit vieler Mühe Eigennamen zu Stande, ohne zu wissen ob sie Pässe haben oder nicht, wieviel Umfrage gehört nur rücksichtlich einer Person dazu, um ins Reine zu kommen. Dennoch will ich was möglich ist versuchen, und habe für diesen Zweck in den Botoschaner Bezirk den Gutspächter Laski ausersehen, er hat sich ausgesprochen, daß in neuerer Zeit die Fremden am Lande zugenommen haben als wenn sie aus dem Boden herauswachsen möchten, unser Aussending aus Czernowitz ist mit ihm bekannt, und wird mit ihm eine Anknüpfung versuchen.

Für Jassy suche ich mich einem polnischen Abtringling zu nähern, weiß aber noch nicht wie weit ich komme. Er ist ein schlechter Schneider, dennoch muß ich um mich ihm zu nähern etwas bei ihm bestellen.

Für die Ungarn wäre wohl Lukacs von dem ich im Winter sprach, daß er in Widdin bei dem Indikato im Dienste war, und zu mir kommen wollte, für zu wählen ich wäre hier in der Lage ein Hausiergeschäft mit Leinwand, für denselben durchzusetzen. Mit einer geringen Unterstützung, könnte er im ganzen Lande herumstreichen, und so die eigentlichen Vögel die er kennen muß heraussuchen. Als Preis seiner Aufgabe wäre ihm

die Rückkehr ins Vaterland nebst einer Remuneration zu versprechen. Bitte mir durch Onkel Lefort sagen lassen, ob ich ihn suchen soll. Er braucht mir nur zu schreiben, der Vater bewilligt die Aufnahme des Bedienten Lukacs und ich werde es schon mit ihm versuchen, bringe ihn über die Grenze, und werde dann nach Weisung vorgehen.

Ich nähere mich hier noch einigen Personen, mit denen ich auf höhere Genehmigung wenn es zweckdienlich erscheinen sollte, dann vom Auslande in Briefwechsel treten kann, denn hier definitive Bande zu knüpfen, als ein Fremder, den man nicht genau kennt, ist etwas riskirt; bin ich über der Grenze, so laufe ich bei Mißlingen keine Gefahr.

Ein sogenanntes Neuigkeitenbüro ohne gerade ein tiefes Eindringen zu verlangen, könnte ich durch die Lieferanten des Proviants erlangen, da sie überall wo Militär steht, ihre Organe haben, die gleichsam ein Netz über das ganze Land bilden. Ich mache auch diese Verbindung von der Genehmigung abhängig, und kann sie auch aus Wien schließen.

Diverses.

Dem hiesigen Konsulen wurde es nicht gut ausgelegt, daß er bei Gelegenheit der Ankündigung der glücklichen Geburt einer Prinzessin, unter einem dem Fürsten gleichsam Vorwürfe, über die Lauheit und Bestechlichkeit, kurz Untauglichkeit der Behörden machte.

Baron Testa soll manchmal von Leidenschaftlichkeit und Eifer sich hinreißen lassen.

Es sind hier mehrere Aerzte zugleich auch österr(eichische) Unterthanen welche sich die Pflege der Soldaten im Spiridon Spital besonders angelegen sein ließen, in neuerer Zeit erhielten sie hiezu ausdrückliche Weisungen, wassie unangenehm berührte, da durch Befehlen einer bisher freiwilligen Leistung, eben nicht die Anerkennung des frühern guten Willens liegt. Zu nennen wären der Operateur D-tor Russ, Chefarzt D-tor Bendella, D-tor Glick etc. etc.

Die Frau des österr. Konsuls, ist eine Tochter des russ <ischen> Generals Minzikai, ihr Bruder war Attaché bei dem hiesigen russischen Konsulate, sie unterhalten einen lebhaften Briefwechsel.

Als ich über den türkischen Offizier in rother Uniform nachfragte, kam ich auf die Spur eines Andern. Die Bojaren versprachen nämlich eine Quantität Tuch für die türkische Armee, ein türkischer Offizier kam es abzuholen, blieb noch viele Monate nach der Absendung hier, und entfernte sich erst nach der Publizirung des Standrechtes (man unterlegt ihm unlautere Absichten im Zwecke der polnischen Legion).

Ferner wurde ich auf einen gewissen Schoopan aufmerksam

gemacht, der gegenwärtig in einem Kloster bei Roman Weibischof (Tarnopolos) und zugleich Kloostervorsteher ist. Er soll in Wien erzogen worden sein, stand in der Bukowina in großem Ansehen, sollte dort Bischof werden, wurde in Folge Intriguen, und als angeblicher Freigeist verwiesen, kam in die Moldau, wurde hier Archimandrit, leitete mehrere Seminarien, stand wegen seiner Weisheit in hohem Ansehen, in Folge eines Excesses (ich glaube wegen einer Ohrfeige die er in der Hitze einem Alumnus gab) wurde er entfernt, schlug sich dann lange im russischen Reiche herum, erreichte wegen seiner hervorragenden Kenntniße eine erträgliche Stellung, beim Einmarsche der Russen, wurde er durch ihre Intervention hier Bischof in partibus infidelium, und soll im Interesse Rußlands sehr thätig gewesen sein; nun soll er den Mantel nach dem Winde gedreht haben, und es wäre wie man sagt nichts leichter als ihn für Oesterreichs Interesse zu gewinnen, was man durch bloße freundliche Annäherung der Autoritäten bezwecken könnte, denn er soll noch immer mehr Oesterreicher als was anderes sein.

Das Verhältniß des österreichischen Konsuls Karl Dragolic zur Marietta Hager gewesene Schauspielerin und noch mehr, mit der er längere Zeit in Concubinat lebt, gibt zu manchen Großen Anlaß, umsomehr als er sie zu heirathen gedenkt. Bitte diese Notiz erst zu benützen, wenn ich aus dem Lande bin.

Man spricht hier auch, daß beim Consulate Kriminalfälle im Vergleichswege abgethan werden, so wurde eine Wechsel-fälschung des Achselrath gegen Mendel Karniol in gütlichen Wege abgethan. Doch ist es eine zu umständliche Geschichte durch welche auf den Konsular Kanzler nicht das beste Licht geworfen wird; weßhalb ich sie auf mündliche Besprechung verschieben muß.

Flavius

III.

Jassy den 13 Juni 1855

Herrn Johann Fischer et Comuagnie in Wien¹⁾,

Ich habe mich so ziemlich hier umgesehen und glaube an die Beantwortung der gestellten Fragen mit Beruhigung gehen zu können. Was den Punkt *genaue Ermittlung der Volksstimmung, Erforschung des Geistes in der Regierungssphäre, und den höheren Gesellschaftskreisen betrifft*, so kann ich selbe aus österr. Gesichtspunkte eine günstige nennen; denn die intelligente Volksklasse

1) N-ro 3. Pol<izei> Fraes<idium>. I. aus 2340.1855.

ist ungeachtet der vielen Konflikte, die sich aus den höheren Bedürfnissen des österr. Militärs ergaben, die man nun schon zur Vergangenheit zählt, besser auf das Militair zu sprechen. Es ist im *Allgemeinen* eine gewisse Aussöhnung, eine Annäherung wahrnehmbar, man hört sogar schon Vergleiche mit den Russen zu Gunsten der Oesterreicher. Man sagt die Oesterr. bezahlen alles, kosten das Land nichts, und haben uns Ruhe gebracht, sie lassen alles im früheren Bestand, während die Russen die Regierung abgesetzt, das Heft in die Hand genommen haben, und wir pariren mussten. Nur das Schimpfen über ihre Nationalität, worin sich immer noch einzelne Offiziere vorzüglich Subalterne gefallen, können sie nicht recht vertragen (siehe ganz rückwärts), sie suchen theils die bestehenden Mißstände geschichtlich zu rechtfertigen, theils machen sie ihre Erbitterung durch ein aufrichtiges Bedauern solcher Herren, Luft, die wirklich hirnlos in die Welt hineinreden, keine Erfahrung haben, und nur das nachsprechen, was ihnen einzelne Fremde, unter denen leider hier auch manches Gesindel existiert, mitgetheilt haben, deren Absicht es sein mochte, sei es aus Privatmotiven, sei es über äußeren Einfluß, Dissonanzen herbeizuführen. So hat z. B. ein Hauptmann Auditor bei einer wohlhabenden Familie gewohnt, erhielt die besten zwei Zimmer, war täglicher Gast zu Tische, wurde als Kranker gepflegt, gab jedoch in seiner Kränklichkeit einen Advokaten Gehör, der ihn dahin brachte, daß er seinen Hausherrn bei der Quartier Commission verklagte, er hätte ihm die zwei schlechtesten Zimmer gegeben, die Commission kam, erkannte sie für gut, doch der Hausherr durch dieses Benehmen verletzt, nimmt keine Notiz mehr von dem Herrn, der nun von anderer Seite über die Achtbarkeit der genannten Familie unterrichtet, bedauert, sich so betragen zu haben. Aehnliche Fälle, dann gewisse Verstöße gegen die Etikette, auf welche man hier sehr viel hält, die man anfangs als Beleidigungen auslegte, kamen häufig vor, doch erstere sind bereits vergessen, und letztere werden nicht mehr so hoch angerechnet, weil man leider zu der Ueberzeugung gekommen ist, daß es vielen unserer Herren, namentlich den jüngeren, an äußerer Politur fehlt: welche sie durch ein gewisses soldateskes Betragen zu ersetzen bemüht sind, gleichsam zeigend, daß sie sich über dergleichen höhere Anforderungen absichtlich hinwegsetzen..... Der moldauische Adel hat wirklich ein sehr elegantes Benehmen, er beobachtet die Regeln der Etiquette mit einer ängstlichen Genauigkeit, und verlangt daß sie auch gegen ihn beobachtet werden. Man thut nicht gut seiner Eitelkeit in diesem Punkte nahezutreten; was aber wieder absichtlich von manchen Herren um eben einen gewissen Abstand zu zeigen, geschieht. Ein österr. Graf behandelt z. B. einen Großbojaren gleich einem italienischen Contino, was solche Leute umso weniger vertragen, weil sie auf ihre Standesprerogative, die nach ihrer Ansicht sich in

manchen westlichen Ländern bloß auf den Namen reduzieren, während sie hier de facto bestehen, stolz sind, und daher sich mit jedem Adel ebenbürtig, halten. Anführungsweise gesagt, hat man z. B. selbst den Grafen Paar übel ausgelegt, daß er bei Sturdza bloß eine Karte abgegeben hat, obgleich er wußte daß er zu Hause ist, indem er ihn bei seinen Eintreten ins Haus zum Fenster heraussehen sah. Man legt es nicht als Ausdruck einer feinen Bildung aus, wenn der Graf Stolberg in dem italienischen Garten, wo sich die Elite der Gesellschaft versammelt (2 Zwanziger Eintritt) mit irgend einen Kameraden am Arm herum-schlendert und irgend eine Arie herumtrillert, während in der Nähe des Fürsten Töchter sitzen. Da die Leute in der Welt waren, so wird man gefragt, ob sich unsere Herren solche Maniren in Hietzing beim Domaier und im Paradisgarten erlauben, und sich über alle gesellschaftlichen Rücksichten hinwegsetzen dürfen, als wenn die Gesellschaft aus lauter Stubenmädchen oder der niedrigen Bourgeoisie bestehen würde, vor der es übrigens nicht geraten wäre solche Maniren zu zeigen. Solches Benehmen legt man sich hier nicht als Mangel an Bildung aus, sondern als Provokation, doch man läßt es dahin gehen, um nicht den Hausfrieden zu stören. Solche Verstöße ereigneten sich früher in Massen, sie sind aber schon meistentheils vergessen, und von einzelnen Individuen ist man sie schon so gewöhnt, daß sie nicht stören. Die Anziehungskraft des schönen Geschlechts, die in der Eleganz der Toilette die Wiener Damenwelt übertrifft, hat unsere Herren auch etwas glätter gemacht, das Carrousel hat ihnen geschmeichelt, und das Lager, welches am 7. Juli bezogen werden soll, wozu jetzt schon einzelne Truppen Abteilungen eintreffen, wird wieder einige Anknüpfungspunkte schaffen. Zum Beweise daß man feine Benehmungsweise zu schätzen weiß, dient der Rittmeister Thurn und Taxis, der von Allerwelt geachtet und geliebt wird, man nennt ihn überall den feingebildetsten Offizier, während sich Graf Stolberg das entgegengesetzte Renomee erworben hat, daß er sich zu erhalten bemüht zu sein scheint.

Nach den Vorausgeschickten kann man dessen ungeachtet nur sagen, daß nur eine Annäherung von Seite der Bojaren an die Oesterreicher stattgefunden hat, die man noch keineswegs eine Sympathie nennen kann. Der höhere Adel meistens in Paris erzogen, hat französische Sitten eingesogen, er neigt sich zur Constitutionellen Gesinnung, wünscht dem *Worte nach* eine Umgestaltung, preißet die westmächtlichen Zustände, ohne wirklichen Wollen, sie zur Realisirung zu bringen. Der Land- oder sogenannte Kleinadel ist der getreue Wiederhall der Großbojaren, an denen er sich spiegelt. Bei Diskursen über Politik spricht sich der Moldauer vor Moldauern oder Franzosen, rückhaltslos aus, wenn man seinen Worten glauben wollte, so müßte man ihn für einen Radikalen halten, es leuchten aus seinen

Gesprächen so ziemlich die Ideen der Proklamation vom Jahre 1848 die ich eingesendet habe, hervor, doch es sind nur Worte welche von der That weit entfernt sind. Es sind bloß Auswüchse französischer Ideenrichtung die auf diesem Boden nicht zur Reife gedeihen können. Als Beispiel der Franzosen Anbethung muß ich anführen: Vor einigen Tagen kam ein Bojare der mehrere Jahre in Paris lebte, und sich nun hier auf dem Lande aufhält, in die Stadt, und fiel dem hiesigen Friseur um den Hals, als ihm dieser um den Grund der besonderen Zärtlichkeit fragte, sagte er, diese Liebesbezeugungen hatten nicht ihm als Person gegolten, sondern als Franzosen, er sei glücklich wieder einmal einen Franzosen umarmen zu können. Es sind hier nur 61 Franzosen, darunter auch verkleidete Juden die man schwer erkennt, sie zeichnen sich allenfalls durch eine höhere Arroganz aus, sie finden überall Zutritt, die Vorliebe für sie ist überall wahrnehmbar. Von der Franzosensucht sind auch die einzelnen Würdenträger befallen, nur wird sie vom momentanen Interesse modifizirt.

Aus den Vorangeführten ist es erklärlich, daß die Politik so ziemlich aus dem französischen Gesichtspunkte hier aufgefaßt, wird, man sieht jetzt auf Oesterreich mit besonderer Spannung, und prophezeit wenn sich Oesterreich im Verlauf der Begebenheiten gegen die Westmächte wenden sollte, einen allgemeinen Weltbrand, Revolution in Polen, Abfall Ungarens, Aufstand in Italien und Deutschland, was man jedoch durchaus nicht wünscht. Es ist ein bloßes Nachsprechen französischer Tiraden und Zeitungsrefrain. Von einer Agitation in dieser Richtung ist keine Spur, man bemerkt gegenwärtig weder Polen noch ungarische Umtriebe, es ist noch nicht die Zeit dazu, doch werden beide vorbenannte Nationalitäten nicht viel Unterstützung von hier zu erwarten haben, da die Moldauer für sich allein nie etwas zu thun vermochten. General Böhm wollte im Jahre 1848 als er am Oitos Paß in Siebenbürgen einfiel in den ungar. Gemeinden der Moldau werben, da es keinen Anklang fand, so preßte er, doch die Leute sind in der kürzesten Zeit desertirt, und in die Heimath zurückgekehrt. Dagegen kann das Land als Refugium vielen Emigranten dienen, die jedoch herauszufinden sehr schwer halten wird, ihre Ueberwachung aber ist ganz unmöglich. Uebrigens hört man oft die Ansicht aussprechen, daß die künftige Volksbewegung, nicht erst einer Vorbereitung durch Aussendinge braucht, indem die Gemüther durch die laufenden Ereignisse hinlänglich dazu disponirt sind. Man würde sich bei dem ersten Anstoß der von Außen kömmt und kommen muß, wie ein Mann in Massa erheben. Nur ein Friede könne dem vorbeugen. Man ist hier durchaus unter dem Adel nicht so russenfreundlich gesinnt als man es draussen glauben zu machen sucht, einzelne Familien ausgenommen, die durch Freundschaftsbande, Güter und Auszeichnungen, welche man sehr liebt, an das Interesse

Russlands gebunden sind, ist active Russensympathie bloß bei den Griechen und der Geistlichkeit. Dagegen darf man die öftern Ausfälle und das Eifern gegen die Griechen, nicht für Antipathien gegen Russland auslegen, denn die Griechen werden nicht eben gehaßt, weil sie russ. Tendenzen zu fördern suchen, sondern als Griechen selbst; die Russensympathie ist nur der Rock dessen man sich jetzt nur gegen dieselben bedienen kann.

Der Landesbewohner, Bauer ist wie ich schon früher sub Nro. 1 gesagt habe für Oesterr. sehr gut gestimmt, weil er zu Gelde kömmt. Die Bojaren sehen es nicht gar gerne, weil sie fürchten daß sich die Bauern in ihrer Sympathie zu Demonstrationen hinreißen lassen dürften, weßhalb auch jetzt die Bauern aus Politik von ihnen glimpflicher als je behandelt werden; was diese aber wieder der Einwirkung Oesterreichs zuschreiben. Was demnach die österr. Sympathien nicht aufkommen läßt, wäre in Kurzen zusammengefaßt, die Umtriebe der Russen, Mangel an politischen Benehmen von Seite österr. Offiziere, Franzosensucht der Bojaren, deren Energie man in der Ferne angesehen bewundert, von denen man sich Wunderdinge verspricht; und endlich die Befürchtung die Bauernemanzipation unter Oesterreichs Einfluß, wozu das Landvolk noch gar nicht reif ist, und eine totale Vernichtung der Agrikultur mit allen schweren Folgen augenblicklich nach sich ziehen würde. Verleihung von österr. Orden soll als ein besonderes Mogt (?) auf die Leute hier wirken.

Was die Regierungssphäre betrifft, so kann ich dieselbe nach mir zugänglichen achtbaren Quellen, wenn man sie hier so nennen kann, gegenwärtig als vorwiegend österr. nennen (sie wird jedoch immer den Mantel nach dem Winde drehen). Der Fürst Ghicka und seine ganze Verwandtschaft, die er so ziemlich ans Ruder der Regierung gebracht hat, verdanken ihre gegenwärtige Stellung Oesterreichs Einfluß, den sie daher so lange als möglich zu erhalten wünschen. Zur näheren Beleuchtung des vorstehenden Punktes führe ich die einzelnen Regierungsorgane namentlich, nebst einer gedrängten Schilderung ihrer Tendenzen und Einflusses wenn sie welchen haben, an. Seine Adjutanten sind dessen Sohn Beizadea Aleco Ghika, Oberst Foti, Kapitain Aslan, Kapitain Mavriki, Oberst Diamandi, Oberst Kasimir, Sekretair Stefanaki Portarbascha. Der Fürst verwendet sie meist zu speziellen vertraulichen Dienst und Missionen; Oberst Kasimir ist sehr häufig abwesend, er besitzt das vollkommene Vertrauen des Fürsten, und hat an dessen Person großen Einfluß, er besitzt einen österr. Orden, wird von hochgestellten österr. Militairs geachtet, er hat den Russen eben so gute Dienste geleistet, und machte sich für sie eben so verdient wie für die Oesterreicher, es wurde ihm deßhalb auch ein russ. Orden verliehen, der jedoch bei dem Abzug der Russen

noch nicht angelangt war. Kasimir ist seiner Gesinnungs und Erziehungsweise nach ganz Franzos.

Chef der fürstlichen Kanzlei ist Stojanowicz, eigentlicher Regent, hat auf die Person des Fürsten einen mächtigen Einfluß, der nur ein blindes Werkzeug ihm gegenüber ist.

Minister sind: des Fürsten Sohn Minister des Aeußern Beizadea Kostaki Ghicka; Minister des Innern Stefanaki Kartardziu; der Justiz, Radukan Rosseti, Schwiegersohn des Fürsten; der Finanzen, Petraki Mavrogeni, die letzten 3 sind Männer die Einfluß auf die innere Verwaltung haben, und bei dem Adel in großen Ansehen stehen, ihre Stimme ist gewöhnlich entscheidend. Petraki Mavrogeni ist Cousin des Fürsten. Minister des Cultus und Unterricht, Demeter Ralleti; der öffentlichen Arbeiten, Kostaki Negri ein allgemein geachteter Mann, der mit den Landesverhältnissen genau vertraut ist, war früher in Gallaz Gouverneur Ispravnik. Hatman, Minister des Kriegs, Kostaki Laczeskul ist ein Mann von Einfluß im Divan als auch bei dem Adel. Aga s<age> Polizei-Direktor, *Schwiegersohn* des Fürsten, Konstantin Balsch, ist noch ein Knabe, „ein Pasquill“ auf einen Polizei Direktor, ohne Ansehen bei dem Adel, beschäftigt sich mit den gewöhnlichen Lokal-Polizei-Funktionen, und legt meistens selbst Hand an, man könnte sagen dass er auch selbst den Polizeimann macht; scheint guten Willen zu haben aber keinen Kopf.

Oberste Justizbehörde: Präsident des fürstlichen Divans Grigori Krupenski, sein Einfluß macht sich nicht geltend weil man sieht das er seine Stellung zu selbstsüchtigen Zwecken ausbeutet, er ist antiösterr. gesinnt, und soll zu Allem zu bewegen sein. Rätthe: Aleco Aslan (noch jung) Manolaki Chisowergi, Neffe des Fürsten, Janko Sturdza, Manolaki Kostaki Jepureanu die vorstehenden 4 haben Einfluß bei dem Adel und Divan. Dann ist noch Beisadea Janko Ghicka des Fürsten Sohn ohne Einfluß. Dann der Ispravnik Nikolai Piso <s>cki, dto. Schon aus der Menge der Verwandten, ist zu urtheilen, daß auf Verdienst und Kenntnisse bei der Wahl der Würdenträger nicht viel Rücksicht genommen wird; es handelt sich oft nur darum um jemanden eine Stellung und Einkommen zu verschaffen. Daraus läßt sich leicht auf den Geist in der Regierungssphäre schließen. Folgender Fall ist bezeichnend für die Stellung der Behörden gegenüber den hohen Adel. Fürst Wogorides trug vor einigen Tagen vor versammelter Sitzung des Divans welcher zu Ungunsten des Wogorides eine Angelegenheit entschied, dem Präsidenten einige Ohrfeigen an, und beschimpfte ihn vor dem versammelten Rath. Man verlangte vom Fürsten Satisfaktion, der Divan wollte zwei Tage nicht zusammentreten, bis endlich Wogorides auf 14 Tage in das Kloster Niamt verwiesen wurde.

Der Fürst schrenkt sich in letzterer Zeit bedeutend in seinem Haushalt ein, er hat hierlands keine Besitzungen, nur

noch etwas Unbedeutendes in Bessarabien, er wird als Privatperson sehr geachtet und geschätzt, weil er sich nicht nur nicht bereichert, sondern eher sein Vermögen zugesetzt hat. Fürstentugenden soll er nicht besitzen.

Der Minister Petraki Mavrogeni hat gegen die Promulgirung des österr. Standrechtes heftig in der Sitzung opponirt. Seit einigen Tagen ist hier ein türkischer Offizier Namens Malineskul (Hauptmann) soll behufs Pferdeankaufs gekommen sein, hat auch einige Verwandte hier.

Gerüchte und Tartarennachrichten, manchmal bezeichnend, lassen die Partheibestrebungen errathen.

Seit einigen Tagen hieß es die österr. Vorschläge wurden von den Westmächten nett abgeschlagen, der französische und englische Gesandte in Wien hätte seine Pässe verlangt.

Gestern hieß es im Moniteur sei eine Stelle, die bekannt gibt Oesterreich hätte sich für Rußland erklärt. Man erwartet im Verlaufe der Woche wichtige Ereignisse.

Sollte ich in die Lage kommen plötzlich zu schreiben, so geschieht es symbolisch unter der Adresse Caroline Albe.

Am 13-ten 11 Uhr. So eben fand ein Duell zwischen Major Stollberg und dem Schwiegersohn des Fürsten Aga Konstantin Balsch statt, Balsch erhielt einen Schuß durch die Brust, soll todt geblieben sein, er wurde eben jetzt in seinen Wagen nach Hause geführt. Das Duell soll wegen der Frau Balsch stattgefunden haben. Näheres wenn es interessant ist schreibe ich unter Arye (?) nach Wien, man spricht daß Stolberg zuerst geschossen hat, obgleich der erste Schuß den Balsch gehört, nennt daher die That einen Mord. Ich gehe sogleich um mich über alle Thatsachen zu informiren.

11½ Uhr. So eben komme ich vom Paradebette des Balsch, er liegt noch ganz in denselben Anzug wie er getödet wurde, es ist ein trauriger Anblick. Gestern Abends sah ich ihn noch.

Man erzählt die Geschichte so: Balsch hätte heute Nacht den Stolberg als er nach Hause kam bei seiner Frau (junge Prinzessin) gefunden, er zog den Säbel und drang auf Stolberg ein, Stolberg vertheidigte sich bis er das Freie erreichte. Zeitlich früh wurde er von Balsch auf Pistolen gefordert. Balsch hatte den ersten Schuß, die Pistole versagte (oder er fehlte, darüber bin ich noch nicht im Klaren) darauf zielte Stolberg, und traf ihn tödlich, so daß er nach einigen Momenten verschied. Morgen schreibe ich direkte unter der *Adresse Arye* nach Wien, über die Sensation die es hervorbringen wird; so wie auch über die Leichenfeierlichkeiten, und etwaigen Folgen dieses Ereignisses. Man ist gegen Stolberg schon genug gereizt gewesen und ist es jetzt in höchsten Grad.

Flavius

<Intercalare> Selbst der Kapellmeister von Warschau Inft, könnte seiner Zunge einige Schranken setzen, er hat vor mir öff- <entlich> im Gasthause sämtliche Einwohner sammt den Fremden die hier sind, freilich im militär. Scherze, sämtlich Gesindel genannt, später erfuhr ich daß er zu den Herren in keiner intimen Beziehung steht, und daß sie ihn erst einigemal wie ich gesehen habe. Da solche Scherze keine Berichtigung zulassen, ohne sich einer Insolenz auszusetzen, so sind sie sehr ungenehm, und nur zur Aufreitzung geeignet; sie fallen auf die Armee zurück, sie werden von der antiösterr. Parthei ausgebeutet, und man darf sich nicht wundern, wenn wirklich bedauerliche an sich jedoch unvermeidliche Excesse vorkommen, daß sie in Folge dieser gereizten Stimmung, entstellt, geglaubt werden.

Es ist schwer auf die Korrespondenten zu kommen welche mißliebige Artikel in die Zeitungen über österr. Militair einsenden, welche Frage bei der betreffenden Redaktion leichter zu lösen versucht werden müßte, denn dort weiß man bereits daß Objekt der Einwirkung, während man hier unter den 1000-ten von Menschen nicht weiß, wem man sich nähern soll wenn einem der Zufall nicht darauf hinführt. Ich erinnere mich nicht ob ich bereits berichtet habe daß der Krakauer Czas für die Ereignisse in Kleinasien den gewesenen Honvedoffizier jetzt Kommandanten der Feste Nikolai zum Korrespondenten hat. Uebrigens werden die Zeitungen welche solche feindselige Artikel gerne aufnehmen bei den oben beschriebenen Verhältnissen oft freiwillige Einsender finden.

Dann gibt es noch einen sogenannten altmodischen Adel der noch das alte Costüm nicht abgelegt hat, nie außer Land war, und nur an den alten Gebräuchen hängt, ohne von den modernen Theorien etwas zu wissen, die er nicht versteht, und nichts sehnlicher wünscht als in dem statu quo bleiben zu können; er neigt sich eher dem Russen zu, als Jemand anderen.

Serisorile agentului secret, Flavius, privitor la duelul întâmplat între contele Stolberg și prefectul poliției din Iași, Constantin Balș, în timpul ocupației austriace în Moldova.

IV.

Jassy am 14-ten Juni 1855.

Liebe Karoline ! 1)

Da ich nicht weiß ob Sie bereits in Wien sein werden, so schicke ich Ihnen diesen Brief noch durch die Josephine, welche so gut war bisher meine Correspondenz zu besorgen. Sie können

1) N-ro 4. Pol<izei> Praes<idium> I. aus. 3410/1855

sich denken, daß ich in Besorgnis lebte, ob unsere Korrespondenz vielleicht nicht in die Hände der Mutter gerathen ist, da mir die Josephine, welche gelegentlich einige Zeilen an mich absendete, kein Sterbenswörtchen von der Ankunft eines Briefchens und seiner glücklichen Besorgung schrieb. Erst gestern erfuhr ich die unschuldige Ursache seiner verspäteten Ankunft, und kann mir denken, daß sie ihn vermißten, da ich mich in meinem nachfolgenden Schreiben darauf bezog. Sollte ich Ihnen noch einmal aus Jassy oder Gallaz schreiben so geschieht es unter der Adresse „Albe“ post restant nach Wien. Sie können sich nicht denken, liebe Karoline, wie sehr ich mich freue. Sie wieder zu sehen, ich hoffe daß die I<iebe> Mutter von der Fortsetzung unseres Verhältnisses noch nichts weiß und daß ich Ihnen durch mein wiederholtes Schreiben keine Verlegenheit verursacht habe.

Damit Sie sich nicht beklagen können daß ich Sie nur ewig mit Liebesbetheuerungen plage, statt Ihnen eigentlich interessante Schilderungen der Reise und meiner Erlebnisse zu liefern, so will ich Ihnen eine tragische Geschichte erzählen die sich zwischen zwei Liebenden zugetragen hat, umso mehr als ich überzeugt bin daß Sie in wenigen Tagen über diesen bedauerlichen Fall ganz entstellte Nachrichten in den Zeitungen lesen werden.

Es fand nämlich gestern um 4 Uhr früh ein Duell zwischen den Grafen Stolberg Majoren des E. H. Karl Ferdinand Husaren Regiments, und dem Schwiegersohn des Fürsten, Constantin Balsch (Polizei Direktor der Stadt Jassy) statt.

Graf Stolberg unterhielt bereits durch längere Zeit mit der schönen Gemalin des Balsch geborene Prinzessin Natalie Ghicka ein Liebesverhältniß welches sich bereits auf einer recht breiten Basis etabliert haben möchte, da er im Besitz von vielen Liebesbriefen und Rendezvous Billet sein soll; was mir mehrere Offiziere gesagt haben. Im Vorbeigehen gesagt finde ich es höchst unchevaleresk sich gegen Fremde mit solchen Sachen zu brüsten, und eine junge schöne Frau aus einer solchen Familie von Mund zu Mund gehen zu lassen. Balsch bekam von dieser Sache Wind, und es sollen zwischen ihn und Stollberg bereits zweimal Konflikte stattgefunden haben, die jedoch durch die Vermittlung des Rittmeisters G<ra>f Wallenstein von Schlick-Husaren ohne daß es zu einem Duell kam, beigelegt worden sein sollen.

Ich sah noch vor einigen Tagen den Stollberg mit Balsch im Volksgarten beisammen, er machte damals auch seiner Frau unauffällig den Hof, und man bemerkte nicht daß zwischen beiden Männern je eine Disharmonie entstanden wäre, obwohl man behauptet, daß ihm Balsch sein Haus untersagt habe. Ich sah ihn nie dort. Balsch hätte jedoch den Grafen in den letzten Tagen scharf in das Auge gefaßt, vom 12-ten auf den 13-ten war Balsch noch um 10 Uhr in dem Hause wo ich wohne, ging dann

einen Moment nach Hause, und fuhr durch unsere Gasse wieder irgendhin in eine Visite : bald darauf sah ich einen Kosaken des Balsch im ventre à terre durch unsere Gasse reiten und mit Balsch zurückkommen.

Man erzählt daß Balsch den Stollberg im Boudoir der Prinzessin getroffen hat, andere wollen noch mehr wissen, die Gemäßigten sagen er hatte ihn in ihrem Zimmer am Sofa bei derselben sitzend, andere behaupten wieder auf der Stiege in Civil verkleidet im Weggehen getroffen. Die letzte Version stammt von Cousin der Princessin Natalie, dem Petraki Mavrogani her, obzwar ich auf die Person welche es mir mitgetheilt hat nichts halte, so glaube ich mich dieser Ansicht als der billigeren anzuschließen. Nach den ersten Versionen heißt es dem Balsch wäre vom Stubenmädchen der Eintritt ins Gemach der Gemalin verwehrt worden, worauf er vom Leder zog (er trug immer Uniform) und auf das Mädchen einhieb, die er am Arm verwundete. Hierauf drang er in das Cabinet mit gezogenen Säbel auf Stolberg ein, der sich mit seinen Seitengewehr so lange vertheidigte ohne den Angreifer zu verletzen, bis er das Freie gewann.

Nach der bessern Version heiß es Balsch hätte den Stollberg auf der Stiege um die Ursache seiner Anwesenheit im Hause gefragt, (welches bereits geschlossen war) worauf ihm Stolberg erwiderte er sei gekommen um ihn zu suchen, ohne jedoch gleich einen geniegenden Grund angeben zu können. Balsch entließ ihn, und stürzte in das Cabinet seiner Frau die er im Bette fand. In der Absicht sie augenblicklich zu ihren Vater zu führen, wollte er einspannen lassen, riß an der Glocke ; und da kein männlicher Domestik in das Cabinet einzutreten pflegte, so kam das Stubenmädchen nach langen Zaudern an welche er in der Wuth am Arme mit dem Säbel verletzte. (Man sagt daß er auch seine Frau schlug — sie lebten nicht glücklich zusammen).

Auf ihre Bitten brachte er sie zu ihren Bruder Beizadea Kostaki Ghicka, Minister des Aeußern, forderte denselben als Beistand zum Duell auf, ging dann zum Rittmeister Wallenstein, der seine Bitte ablehnte, und dann Gleiches bei Stolberg der ihn ebenfalls bath thun mußte. In derselben Nacht begab sich Balsch zu seinem Schwager Radukan Rossetti Minister der Justiz, dann zu seinen Freund Rosetti einem gewesenen preußischen Garde Dragoner Offizier, die er zu Sekundanten bath. Um 3 Uhr früh es war noch dunkel suchten sie schon in der Stadt nach Pistolen, und kauften bei dem Handelsmann Mikuli ganz neue an.

Balsch hatte die drei vorgenannten Herrn zu Sekundanten, Stollberg den Uhlanen Rittmeister Türkheim, dann noch einen Uhlanen Rittmeister, nebst dem Grafen Thurn Taxis und den Wallenstein als unpartheiischen Zuseher, beide Rittmeister von

Schlickhusaren. Das Duell fand um 4 Uhr auf einer Proprietät des Balsch am sogenannten Teufelshaus gegenüber vom Pescher Garten. Sie schossen sich auf 12 Schritte Entfernung. Beim ersten Schuß fehlte Balsch und Stolberg als der Geforderte schoß absichtlich in die Luft. Stolberg und Sekundanten von beiden Seiten waren nun für die Beilegung der Sache, doch Balsch wollte Blut sehen, sie schossen noch einmal : dem Balsch versagt das Kapsel, Stolberg traf, die Kugel fuhr dem Balsch bei der Brustwarze in den Leib, und auf der andern Seite heraus, dürfte das Herz auf irgend eine Art verletzt haben, denn er fiel ohne einen Meker gemacht zu haben. Nur ein Zufall hat es verhindert daß ich nicht zu dem Duell zufällig gekommen wäre, da ich eine Partie in den an dem Teufelshause gelegenen Garten vor hatte. So blieb ich aber zu Hause und schrieb meinen Brief N-ro 3 und wurde durch die ungewöhnliche Bewegung durch das Hin-und Her Sprengen der Offiziere zu Pferd aufmerksam gemacht das Etwas vorgefallen ist, auf meine Frage erzählte man mir die erste Version, Stolberg hätte früher geschossen als er hätte sollen, er wäre ein Mörder. Alles nahm die Partei des Balsch, und der ganze Haß wendete sich gegen Stolberg, dem man schon früher nicht gut war. Balsch der noch vor einigen Tagen die Zielscheibe aller Witze war, über dessen kindische Energie man herzog, hat durch sein tragisches Ende alle losen Zungen gesüht, man bedauert ihn allgemein. Die Herrn Franzosen welche hier sind, wetzen sich den Mund am meisten, um 11 Uhr schrie Alles Zetter und Mordio, selbst die verkapten maskirten österr<eichischen> Juden : d<as>h<eist> welche in Civil gehen, wußten den Fall als zwischen eine Ehrensache zwischen Grafen Stolberg und Balsch aufzufassen, und mengten überhaupt Oesterreicher und das Militär damit auf eine nicht sehr österr<eichische> freundliche Weise. Man sollte jeden maskirten Juden bevor er die Gränze übertritt die Zunge ausschneiden, denn das sind die größten Schreier, besonders die ungarischen, die sich auf Ungaronen spielen.

Bei meiner Ankunft in Balsch Hause fand ich ihm bereits auf dem Paradebette, jedoch noch in demselben Costüm in dem er sich schlug; es war ein trauriger Anblick. Im Verlauf des Tages erzählte man schon tausend Versionen des Vorgefallenen. Man sagte, Rossetti der gewesene preuß. Dragoneroffizier hatte Stolberg auf dem Platze gefordert, und da er nicht nach 2 Stunden erschien sondern weggefahren ist, soll er ihm nachgefahren sein. Stollberg war auch Nachmittag da, und wurde um 1 Uhr vom Obersten nach Targufromosa, wo eine Eskadron ist abberufen (?) Weiter erzählte man daß die Verwandten in den Fürsten dringen er möge erlauben daß sie den Stolberg fordern. Man sagte Stolberg werde die Stadt nicht lebend verlassen. Die Herrn Franzosen fanden es sonderbar daß Stolberg noch nicht

arretiert sei, glaubten sogar daß ihn der Fürst noch an der Gränze aufhalten lassen könnte, daß ihm denselben zu richten zustehe, etc. Sonderbar, während sie bei den Standrecht andere Ideen entwickelten, nicht einmal den Fürsten über Fremde zu richten, destoweniger den Oesterr<eichern> zugestehen wollten, verfallen sie ins andere Extrem; und sagen wenn das einem Franzosen geschehen würde . . . . .

Dem Fürsten wurde die Traurige Nachricht so lange als möglich vorenthalten, endlich brachte sie ihm der Minister des Cultus bei. Er sagte ihm daß eine Ehrensache in der Familie vorgefallen sei, daß ein Unglück geschehen ist, worauf der Fürst antwortete, ich weiß es wen es betrifft, ich will sie nicht sehen. Bald darauf wurde er unwohl, rief seinen Leibarzt, und hat seither das Zimmer nicht verlassen. Oberst Kasimir, den ich sprach hat Hofdienst, bekam den Fürsten nicht zu Gesicht. Natali war sein liebstes Kind. Daß dieser Fall eine sehr schlechte Stimmung hervorgerufen hat kannst Du Dir denken, das Volk schimpfte laut auf das Militär, als man Balsch todt im Wagen nach Hause brachte. Griechen freuen sich über diesen Fall, sie und die Franzosen werden nicht ermangeln ihr Schärfehen beizutragen. Balsch ist der Sohn der 1-ten Frau des Fürsten, welche nach ihrer Scheidung vom Fürsten den alten Boyaren Balsch heirathete. Natalie ist eine Tochter aus zweiter Ehe.

Sonderbare Reflexionen werden gemacht: das Duell ist hier verbothen, der Polizeichef schlägt sich und zwei Minister sekundiren.

Die Post geht ab, ich muß schließen und auch zum Begräbniß gehen die um 10 Uhr anfangen sollte, jetzt ist $\frac{1}{4}$ auf 12 und ich bin noch nicht avisirt. Morgen die Fortsetzung.

Es küßt und grüßt Dich Dein

Flavius

<P. S.> Die Prinzessin geht auf ein Jahr ins Kloster.

V.

Jassy den 15 Juni 1855.

Liebe Karoline ! 1)

Sie werden von mir eine umständliche Beschreibung des Leichenzuges erwarten, da ich Ihnen dieselbe in meinem letzten Briefe versprochen habe, ich will Ihnen vor der Hand jedoch nur

1) N-ro 5. Pol<izei> Praes<idium> I. aus 2340/1855.

die Hauptumrisse geben, und behalte mir die Ausführung derselben, auf meine Rückkunft vor, damit ich dann Etwas zu erzählen habe.

Die Leichenfeierlichkeit hat ganz die entgegengesetzte Wirkung gehabt als ich erwartete, ich stellte mir eine düstere Ruhe, negative Demonstrationen und andere ähnliche Scenen vor.

Doch die großen, nach dem grichischen Ritus unendbehrliehen Vorbereitungen, das Schaugepränge des Leichenzuges selbst dann die unmittelbare Betheiligung der Fürstenfamilie bei diesem Fall, endlich die tragische Todesart des Verblichenen, lockten schon vom frühen Morgen an eine Masse Volk in die Strassen und gaben dem Ganzen das Aussehen eines Festes. Das Glockengeläute war durchaus nicht ergreifend, weil hier ungeachtet der vielen Kirchen, wenig Glocken, und diese nicht weit zu hören sind.

Als der Zug begann war eine solche Masse Volk beisammen, daß noch nie bei einem Leichenbegrabniß selbst bei Fürstlichen Leichenzügen gewesen sein soll. Aus der Umgebung kamen alle Bojaren und Poppen, letztere nur um ein Schnupftuch eine Kerze und Geld zu bekommen. Die anliösterr. und französische Parthei, hat die große Theilnahme des Volks als eine Demonstration ausgelegt. Die Menge hatte jedoch kein demonstratives Aussehen, die größere Menge hat sich tagsvorher bereits genug ausgeschimpft, es war bei ihr nur eine Schaubegirede bemerkbar, ja es herrschte wie es überall wo Massen zusammenkommen eine gewisse Heiterkeit, nur die Bojaren machten finstere Gesichter wie natürlich.

Das Ereigniß war immer sehr geeignet für den Beobachter, es hat so Manche aus der Charnière gebracht. Man will behaupten wenn sich derselbe Fall mit einem Einheimischen zugetragen hätte (die hiesigen Kalendermacher sagen daß auch bereits mehrere gleiche Fälle der Untreue vorgekommen sind, und daß dieser nicht der erste war, doch hier darf man wenig glauben, und kann nur das als wahr annehmen, worauf die stehenden sichtbaren Fakta schließen lassen) daß es gar nicht zu einem Duell gekommen wäre, da es fast keine Familie hier zu Lande gibt, deren Analen ähnliche Fälle nicht aufzuweisen hätten; man hätte es den Balsch, dem man wegen der Verbindung mit der fürstlichen Familie neidisch war, gegönnt, und hätte sich aus ihm ein Gespötte gemacht. Weil es aber in erster Linie Stolberg, den man ohnehin nicht allgemein leiden konnte, und in zweiter Linie ein österr<eichischer> Offizier war, und dieser Fall einer Störung der häuslichen Ruhe einer der ersten Familien war, so hat man ihn ergriffen, verlangte ein Duell, ein Eklat, ohne Rücksicht auf die Schändung der eigentlichen Familienehre, da doch drei Schwäger dabei betheiligt waren. Der tragische Ausgang machte es erst zur Angelegenheit des sämtli-

chen Adels, der es als Beleidigung im eigenen Hause, theils nach seinem eigenen Gefühl auslegte, theils wird ihm die Auslegung in Mund gelegt wurde.

Der Fall war gerade geeignet um die bereits erzielte Annäherung zu zerstören. Alle früheren Zerwürfnisse kamen wieder aufs Tapet, dabei unterließen nicht die Franzosen, welche uns in welcher Form immer eingenommen, nicht verdauen können, zu schüren, ein Gleiches thaten die Griechen, die damit zugleich einen Hieb der fürstlichen Familie und Oesterreich zu versetzen bestrebt waren, so daß im Verlauf von 21 Stunden kein gutes Haar an den Oesterreichern blieb; Unsere lieben Landsleute, die natürlich auch hier gegen das Militär wie im Inlande Opposit<ion> stehen, welche jedoch etwas gemäßigter ist, weil man sich im Auslande an Landsleute mehr annähert, fielen auch zeitweilig aus ihrer Rolle. Dennoch ist keine einzige Demonstration, die man so mit vollen Fuge hätte bezeichnen können, vorgefallen. Dies ist für den Volkscharakter bezeichnend.

Der Zug war theatralisch, von der fürstlichen Familie, waren nur einige Glieder anwesend; österreicherischer Seits waren die Herrn Generale, Fürst Thurn und Taxis (Uhlanen Major, dient zur Berichtigung meiner früheren Briefe wo er Rittmeister genannt wurde), dann mehrere Uhlanen, Husaren und andere Offiziere.

Hunderte von Fähnchen aus Blech mit heiligen Bildern bemalen (wie bei uns am Lande die Markt Ankündigungstafeln) wurden von Polizei und anderen Leuten getragen, die für den ganzen Zug eine Spalier bildeten. Auf jeden Fähnlein, war statt der Quasten, ein grellfärbiges Schnupftuch für die Armen.

An der Tête des Zuges trug man gigantische Symbole von Kirchenlichtern, mit heiligen Bildern bemalen (eigentlich Pflasterstampfer, zum Feststampfen der Erde am Grabe; sind auch mit Eisen beschlagen). Zwei Männer hatten an einer solchen Kerze zu tragen. Dann folgten auf 3 Tragbahnen 3 verzierte Riesenkekuchen, diesen folgte eine Menge ordinärer Riesenkekuchen vom Brodteig, in den letzteren waren Orangen und Obst auf Holzstäbchen angebracht, und ganz mit Flittergold vergoldet. Endlich kam ein unabsehbarer Zug von Poppen, diesen folgten 3 Bischöfe, die auch in ihren reichen Ornaten an die Oper Prophet erinnerten. Nach diesen trugen mehrere Bojaren den Deckel vom Sarg, dann kam der Sarg, der offen getragen wird daß man den Todten sehen kann, hinter denselben die geladenen Gäste, dann der Todtenwagen, auf dem mehrere Bojaren oben standen, dann folgte das Trauerpferd, und den Zug schloß die Militz, worauf sich die Equipagen anschlossen um die Gäste zurückzuführen. Nachmittags war wie natürlich keine Musik im Volksgarten, die wenigsten vom Adel fuhren aus, einzelne entfernen sich aufs Land, da jetzt ohnedem die

Saison dazu ist, und man will wissen daß in kurzer Zeit die Stadt ganz leer sein wird, nach ihrer Rückkunft wäre alles wieder vergessen.

Man konnte bei dieser Gelegenheit greifbar sehen, wie wenig Sympathien das hiesige französische Element für Oesterreich hat.

Besonders unliebsam nehmen die Moldauer das Lorgnet-tiren auf, da es hier nicht Sitte ist, denn selbst die Damen tragen keine Stecher, unsere Herrn scheinen dagegen sehr viel an Kursichtigkeit zu leiden.

Doch eben jetzt bemerkte ich liebe Karoline, daß ich mich schon wieder ins Politisiren eingelassen habe, während Sie vielleicht lieber eine Beschreibung des verhängnisvollen Boudoirs der schönen Prinzessin Natalie gelesen hätten. Doch ich behalte es mir auf ein anderesmal vor Sie in die Misterien der hiesigen Salonwelt einzuführen.

Ich habe beschlossen in der nächsten Woche nach Gallaz abzugehen, und die Frau von Czaikowski zu besuchen, meine Bekannten sind mir theils fortgerißt, theils befinden sie sich seit einigen Tagen krank und können mir daher nicht rathend an die Hand gehen: weßhalb ich mich zur Abschließung irgend eines Geschäftes nicht entschließen kann, und daher lieber um nicht umsonst Geld auszugeben, weiter gehe. Vielleicht läßt sich in Bukarest oder Gallaz was machen.

Wir haben hier eine unerträgliche Hitze, am Tage kann man gar nicht ausgehen, was hier ohnehin bei der bessern Welt aus der Uebung ist, denn Jedermann fährt, selbst der Friseur zu seinen Kunden. Außerdem ist ein so furchtbarer Staub hier, daß man jeden Augenblick die Kleider wechseln muß, wenn man rein sein will.

Ich hoffe bald von Ihnen liebe Karoline etwas zu hören, und freue mich schon kindisch darauf, Sie wieder bald sehen zu können.

Bis dahin leben Sie recht wohl und erinnern Sie sich zeitweilig an Ihren treuen und aufrichtigen.

Flavius

VI.

Jassy am 19-ten Juni 1855.

Liebe Karoline ! 1).

Da ich Ihnen schon die ganze tragische Geschichte der letzten Tage erzählt habe, so muß ich Ihnen auch über die Nachwirkung Einiges mittheilen.

Es fängt nach und nach der eigentliche Sachverhalt der-

1) N-ro 6. Pol. Praes. I. aus 3410/1855.

selben ins Publikum zu dringen, und ich freue mich, daß ich unter der Masse von Gerüchten gleich Anfangs die richtigen Thatsachen herausgefunden habe. Gegenwärtig hat der Haß schon eine andere Richtung genommen, er wendet sich gegen den Schwager des Balsch, Raducan, welcher als Sekundant *angeblich* aus Privathaß desselben zum unaufschieblichen Duell, als auch zur Forsetzung desselben stimulirt haben soll. Da er bei dem Fürsten in Ungnade gefallen ist, und vom Amte suspendirt wurde, so scheint, dies de Angabe zu bekräftigen.

Man fängt auch an, Stolbergs Benehmen in weniger schiefes Licht zu stellen, er soll Alles versucht haben, um es nicht zu einem Eklat kommen zu lassen.

Man erzählt jetzt auch schon, daß so sehr G<ra>f Stollberg gegen Männer und in öffentl<ichen> Orten abstoßend erscheint, er dagegen mit Damen eben so liebenswürdig zu sein weiß. Er soll alle Gaben besitzen um sie zu fesseln, weßhalb man auch die Prinzessin Natalie milder zu beurtheilen anfängt.

Die Mannschaft des Uhlanenregiments hat eine kindische Freude, daß ihr Major nicht erlegen ist. Im Lager wird zweimal wöchentlich von der Mannschaft Theater aus dem Stegreif gespielt. Mit Ausnahme einiger deutscher Familien und sehr wenigen moldauischen Hauseigenthümern geht von dem Adel keiner hin, selbst die zwei Musikbanden locken nicht. Der größere Theil des Adels ist bereits auf dem Lande, da die Hitze hier unerträglich ist. Manche Tage 40° — 46° Reaumur in der Sonne. Bei solchen Anlässen wie das Lagertheater ist, hört man immer von den hiesigen Fremden, Vergleiche über das Entgegenkommen des Adels gegen die Russen. Der Adel der ganzen Umgebung wo ein Lager war, soll immer daselbst sich eingefunden haben, und wenn der Edelmann befahl der Mannschaft ein Faß Wein hinauszuführen, so sagte die Edelfrau zwei. Es mag wohl damals der Reitz der Neuheit, und dann die Absicht sie bei gutem Willen zu erhalten, dazu beigetragen haben. Der Prefekt (Isporavnik) von Roman Michel Iora¹⁾, dann der von Bottischani Niko Balanesco²⁾ sind Männer von ehrenwerten Charakter, haben jedoch französische Bildung, daher keine Sympathien für Oesterreich, sie stehen in Ansehen auf dem Lande. Die hier zu Lande so hospitalen Klöster wurden seit einiger Zeit ziemlich durchgefegt. Man hat in dem Kloster zu Niamzu zwei russ<ische> Offiziere und einen Gemeinen vor mehreren Wochen gefunden, die schon viel Geld bei sich hatten. Ob sie dasselbe für russ<ische> Zwecke gesammelt, oder mitgebracht haben ist mir unbekannt, es könnte auch zur Einwirkung auf Siebenbürgen bestimmt gewesen sein, wegen

1) Fratele Catincăi, soția lui Mihail Kogălniceanu.

2) (Rosetti), ispravnic de Suceava, ministru de externe sub Cuza-Vodă.

der Nähe des Klosters von der Gränze. Man will sie gegen die Moldauischen mitgenommenen Offiziere ausliefern. Sie wurden noch vor der Proklamierung des Standrechtes arretirt, auch mehrere Mönche sollen in Haft sein. Seit dieser Zeit hat man ein aufmerksames Auge auf die Klöster. Ich hätte gerne eine Rundreise im Lande vorgenommen, und die schönen Orte besucht, so z. B. wäre eine Reise von hier nach Bottoschani über Turgul Frumosa nach Niamzu, Piatra, Bakau und Roman nicht uninteressant, da man gegenwärtig die Bojaren überall am Lande trifft, und in den Klöstern hospitale Aufnahme findet, doch es bleibt mir wenig Zeit dazu, dann halte ich es nicht für lohnend, sich *jetzt der gegenwärtigen noch längere Zeit in Anhoffung stehenden Hilze auszusetzen*. Auch würde ich spät nach Bukarest kommen, wo ich doch noch gerne etwas von der großen Welt antreffen möchte, da es sonst langweilig wäre. Hier wird schon einige Tage von der Einnahme des Mallakovthurmes gesprochen, es soll bereits offiziell seit zwei Tagen hier sein, man erwartet die Bestätigung aus Wien durch die Zeitungen.

Ich hoffe von Ihnen in Bukarest liebe Karoline etwas zu hören, und tröste mich auch mit der Hoffnung, dort einige Zeilen von Ihnen vorzufinden. Die lange Trennung von Ihnen, auf welcher der Vater befahl, ist eine schwere Prüfung für mich, leben Sie daher recht wohl bis die Zeit die Hindernisse unseres Wiedersehens wegräumt, und erinnern Sie sich recht oft an

Ihren getreuen

Flavius

DOCUMENTE TURCEȘTI REFERITOARE LA EVENIMENTELE DIN 1821 — 1822.

de H. DJ. SIRUNI

Publicăm traducerea românească a patru documente turcești, din care două aparțin bogatului fond de acte turcești dela Arhivele Statului, București și se referă la unele urmări ale revoluției lui Tudor Vladimirescu, iar celelalte două aparțin Fundației Culturale M. Kogălniceanu și completează știrile existente despre numirea și întoarcerea domnilor pământeni Ioan Sandu Sturza și Grigore Dimitrie Ghica de la Constantinopol în țară în 1822.

1. Scrisoarea pașei seraskier Mehmed Selim de Silistra, din 5 zilkade 1237/24 iulie 1822, prin care răspunde la scrisoarea lui „Ghica Iaco bey”, felicitându-l pentru numirea sa ca domn al „voevodatului Bogdaniei”. Între numele domnitorului, aflat în adresă și țara în care a fost numit s'a făcut o confuzie, căci (Grigore nu Iancu sau Iaco) Ghica a fost numit în Țara Românească, iar în Moldova a fost numit Ioan Sandu Sturza. Inclina-mă a crede că numele din adresă a fost greșit redat, că e vorba mai degrabă de Iaco (Iancu, Ioan) Sandu Sturza, care pare a fi avut legături mai intime cu Mehmed Selim decât Grigore Ghica. Într'adevăr, marele logofăt Ioan Sturza, pornind împreună cu delegația boerilor moldoveni la Silistra la 23 martie 1822, ducea cu el o călduroasă scrisoare de recomandatie a caimacamului Ștefan Vogoride către pașă ¹⁾, care primește pe delegați cu multă prietenie, în vreme ce cu câțva timp mai înainte

---

1) Cf. scrisoarea lui Bucșenescu către mitropolitul Veniamin Costachi, din Cernăuți, 24 ianuar 1822 despre pregătirile de plecare (C. Erbiceanu, *Istoria mitropoliei Moldovei*, București 1888, p. 201).

se purtase foarte rece cu trimisul boerilor moldoveni refugiați în Bucovina, marele vornic Teodor Balș¹⁾. Ajunși la 28 martie la Silistra, au rămas în acest oraș până la 3 april, în care interval au fost aproape în permanență în contact cu seraskierul, care le-a pus la dispoziție bani, hrană și mijloace de transport pentru a-și continua drumul spre Constantinopol²⁾. Era deci foarte natural ca Ioan Sandu Sturza să anunțe îndată seraskierului numirea sa din 1 iulie 1822³⁾, profitând tot odată de ocazie pentru a-și pregăti întoarcerea. De altfel, faptul că scrisoarea de față s'a găsit în Moldova, la un loc cu documentul dela nr. 2, care se referă fără îndoială la domnul moldovean, întărește presumpția noastră că ea a fost adresată acestuia.

2. Scrisoarea pașei seraskier Mehmed Selim de Silistra, din 13 zilhige 1237/31 august 1822, prin care anunță pe domnul Moldovei (fără a-i pomeni numele în text sau în adresă) că a primit scrisoarea prin care acesta îi făcea cunoscută plecarea sa din Constantinopol și sosirea în Varna, că a luat măsuri pentru transportul domnului dela Varna la Silistra și că-l așteaptă în reședința sa. În „Jurnalul mergerii boierilor deputați în Țarigrad” se arată cronologic întoarcerea celor doi domni de la Constantinopol în țările lor: Grigore Ghica a venit pe uscat, iar Ioan Sandu Sturza pe mare⁴⁾, cum spune și scrisoarea de față. Datele însă nu mai coincid cu cele din jurnal. Scrisoarea afirmă că la 31 august 1822 Mehmed Selim anunța pe domnul Moldovei că i-a trimis trăsura sa personală să-l aducă de la Varna la Silistra; Ioan Sandu Sturza a putut fi deci în seara acelei zile abia în orașul de reședință al pașei. Or, jurnalul, după ce uită să pomenească data sosirii domnului moldovean la Varna și la Silistra, adaugă că acesta face vizită seraskierului Mehmed Selim, Marți, 29 august 1822 st. n.⁵⁾. Ar putea deci fi vorba de o eroare în datarea scrisorii. Scrisoarea mai poartă și pecetea lui Mehmed Selim, din 1229 st. hegirei (24 decembrie 1813—13

1) A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, București 1910, vol. I, p. 79.

2) *Jurnalul mergerii boierilor deputați în Țarigrad* (ed. M. Kogălniceanu, *Letopisește*, vol. III, pp. 435—449) pp. 436—7.

3) *Ibid.* pp. 444—446; cf. și M. Drăghici, *Istoria Moldovei pe 500 de ani*, Iași 1857, v. II, pp. 152—156.

4) *Jurnalul*, etc. (ed. cit.), p. 547.

5) *Ibid.* p. 547.

decembrie 1814), an care reprezintă probabil numirea acestuia ca pașă al Silistrei.

3. Abdullah pașa cere lui Grigore Dimitrie Ghica, domnul Munteniei, să ia măsuri pentru despăgubirea evreilor Samuil, Moise, Heskel, Iodoros, Isac și David din Ramnic, care au fost prădați în timpul revoluției din 1821 și apoi au fost obiectul opresiunii din partea dregătorilor și boerilor ce urmau să le dea satisfacție. Scrisoarea nu este datată, dar poate fi așezată în primii ani ai domniei lui Ghica. Pecetea lui Abdullah poartă data 1234 de la hegiră (31 octombrie 1818—19 octombrie 1819).

4. Mehmed Abdullah Selim cere lui Grigore Dimitrie Ghica, domnul Munteniei, să ia măsuri grabnice de cercetare a chestiunii în legătură cu plata a 20.000 lei, pe care i-a împrumutat Tudor Vladimirescu dela negustorul austriac Nicolici, pentru care stăruie internunțiul austriac din Constantinopol. Scrisoarea nu este datată, dar poate fi așezată în anii 1828—1829, deoarece spune că Tudor Vladimirescu a fost asasinat cu 7 ani înainte. Pecetea poartă data 1234 de la hegiră (31 octombrie 1818—19 octombrie 1819).

I.

Beiful meu plin de magnificență, plin de demnitate, plin de înțelepciune și plin de inteligență, prietenul vostru gata de ajutor.

Eram să întreb, — ca un semn de prietenie sinceră pe care o păstrez pentru persoana Dvs. plină de înțelepciune —, despre sănătatea Dvs., când am aflat din cuprinsul scrisorii voastre prietenești că, din partea Majestății Sale vi s'a conferit, ca o favoare imperială, conducerea voevodatului moldovenesc.

Mi-a pricinuit o mare mulțumire și bucurie vestea despre Inalta favoare ce v'a arătat Majestatea Sa și rog pe Cel de Sus să vă facă această demnitate binecuvântată și norocoasă, iar persoana voastră și toate acțiunile voastră conforme dorinței Majestății Sale. Acei care arată totdeauna credința lor către veșnicul stat otoman culeg roadele speranțelor lor și primesc Inaltele recompense cuvenite. Tot astfel nădăjduesc că și Dvs. veți îndeplini și de acum înainte serviciile voastre ireproșabile și așa veți satisface exigențelor unei credințe desăvârșite. Cu această nădejde, felicit pe înțelepciunea voastră și totodată vă prezint expresiunea sentimentelor mele prietenești, nădăjduind că și de acum înainte veți păstra pentru noi vechea prietenie.

Mehmed Selim

1237 zilkade 5

Adresa Prietenului nostru, plin de magnificența, plin de demnitate, plin de înțelepciune, plin de inteligență, Beiului Ghica Iaco, numit voevod al Moldovei, la Constantinopol.

(Fundatia Culturală Mihail Kogălniceanu, Documente turcești, nr. 1).

II.

Beitul meu plin de magnificența, plin de demnitate, plin de înțelepciune, și plin de inteligență, prietenul nostru venerat.

Am aflat de la scrisoarea Dvs. despre plecarea Dvs. din Constantinopol și sosirea Dvs. pe calea mării la Varna. Pentru călătoria Dvs. de la Varna la Silistra, vi s'a trimis trăsura noastră personală, numită flica, cu șase cai împreună. Dar, spre a procura căruțele necesare pentru transportul lucrurilor Dvs., am însărcinat pe Beskir-Aga al nostru, Bekir-Aga, drept conducător și vi l-am trimis acolo. Nădăjduim că la sosirea lui vă veți urca în trăsura noastră și veți veni imediat aici.

Mehmed Selim

13 zilhige 1237

Pecete rotundă datată din 1229.

Adresa : Prietenului nostru plin de magnificență, plin de demnitate, plin de înțelepciune, plin de inteligența, Domnul Moldovei.

(Fundatia Culturală Mihail Kogălniceanu, Documente turcești, nr. 2).

III.

Abdullah către Ghica, voevodul Valahiei,

Din cauza revoltei izbucnite la București acum câțva timp, evreii Samuil, Moise, Heskell, Iodoros, Isac și David din Râmnic, pentru a scăpa, au fugit la sate, dar niște răufăcători din satele Sepke <?> și Mehşeni <?> i-au atacat, furându-le toate averile, obiectele și animalele lor. Apoi, în momentul curățirii acestei regiuni de răufăcători, numiții Evrei au fost obiectul unor opresiuni din partea funcționarului. Afară de aceasta, cum pretind ei în petiția lor, boerii din București au cerut pe acești răufăcători, promițând tot odată acestor Evrei că vor lua înapoi ce le furaseră <răufăcătorii>. Pentru aceasta ei <boerii> au dat <Evreilor> animale cu prețul de 9200 piaștri și un sinet. Inșă, după plecarea funcționarilor, boerii au luat câte 25 piaștri de la fiecare răufăcător amendă și animalele furate, dându-le apoi drumul. Acești Evrei, printr'o petiție trimisă

Majestății Sale Imperiale, roagă despăgubirea lor cu 2278 piaștri, pentru cheltuelile acestor animale în timp de 4 luni și cu prețul animalelor, adică 11.500 piaștri în total.

Sub stăpânirea Majestății Sale nefiind permisă nici o nedreptate și nici o pagubă nimănui și nefiind îngăduit actul boerilor pomeniți mai sus, cari au dat Evreilor animale și sinet, dar apoi, primind amenda dela răufăcători, au luat îndărăt animalele date, vi se recomandă cercetarea cazului, scoaterea la iveală a adevărului și restituirea sumei rămasă la boeri în dauna Evreilor, înștiințându-ne totodată de realitatea faptelor.

Pecete din 1234.

(Arhivele Statului, București, Documente turcești, nr. 247).

IV.

Mehmed Abdullah Selim către Ghica, voevodul Valachiei.

Printr'o adresă trimisă Inaltei Porți, ministrul german <austriac> din Constantinopol ne comunică că comerciantul german <austriac> Nicolici s'a adresat pentru încasarea sumei de 20.000 lei ce îi datora individul Tudor Vladimirescu, asasinat acum 7 ani și că Domnia ta ai spus suszisului domn că este imposibilă încasarea acestei sume până ce nu vine ordinul convenit.

Deși este adevărat că pacea și sinceritatea care domnesc între imperiul otoman și sus pomenitul stat obligă salvardarea intereselor supușilor și comercianților respectivi, dar nefiind lămurit de ce suszisa sumă nu s'a cerut și nu s'a plătit în decurs de 7 ani, cazul ne pricinuește bănueli. Așa fiind, cazul merită a fi examinat; prin urmare, căutați dacă este adevărată suma pretinsă, de unde provine datoria, dacă s'a susținut sau nu de șapte ani de zile și din ce cauză nu s'a plătit până acum. Scoțând la iveală adevărul neîndoelnic, raportați-ne și nouă rezultatul cercetărilor. Din acest motiv s'a scris prezenta adresă. La primirea ei, să vă comportați conform.

Salutări,

Mehmed Abhullah Selim,

Pecete cu data 1234.

(Arhivele Statului, București, Documente turcești, nr. 235).

DOCUMENTE MOLDOVENEȘTI DIN JUDEȚUL NEAMȚ

de M. COSTĂCHESCU

Acum doi ani, aflându-mă în Peatra-Neamț, d. G. T. Kirileanu avea luate, spre copiere, dela d. ministru Nanu, documentele satului Siliștea, din comuna Podoleni, județul Neamț. Atunci, am copiat, din aceste documente, pe cele slavone, iar d. Kirileanu pe cele românești.

Cele slavone sânt din veacul al XVI-lea și al XVII-lea. In ele ni se vorbește de sate și oameni vechi. Găsim astfel satul Bârjoveni, care e unul din satele cu acest nume, din comuna Români, din județul Neamț, sau cel din județul Roman [Frunzescu, Dicționar topografic p. 32; Dicționarul statistic al României, București, 1915, 2 p. 1097, 630, 798; Indicatorul statistic, 1932, p. 447, 249, 445, 297; Harta statului major, planșele Bozieni și Buhuș, 1 : 50.000]. Amândouă sânt aproape de celelalte sate, de care e vorba în documente. Amândouă sânt foarte vechi. Unul este pomenit încă din 6956 (1448), Iulie 27 [M. Costăchescu, Doc. Mold. în. Șt. M. 2 p. 342—343, 348], când era în stăpânirea boerului Ivan Porcul. Unul din ele a fost al neamului Posadnic, al lui Costea Posadnic și al fratelui său, Fădor Posadnicul, dela urmașii căroră, în 7054 (1546), Martie 18 [Acad. Rom. 94/97], îl cumpără Toader Băloș pisar : **СЕЛО Ш(Т) БРЪЖОВЪКНИ, ОУ НЕМЕЦКОИ ДЕРЖАВИ** (satul din Bârjoveni, din ținutul Neamțului). Vânzătorii din 1546, Martie 18 sânt : Mica, soția lui Alexe din Potlojeni, și nepotul ei de frate, Avram. Ei aveau uric dela Ștefăniță Vodă, când îl cumpăraseră dela Fătuț, pârcălab de Ciobărciu, și dela surorile lui, Salomia, Ana, Neacșa și Anghelina, copiii lui Coste Posadnicul, și dela verii lor, Isaico și fratele lui, Romașco, și

sora lor, Neacşa, copiii lui Fădor Posadnicul. Ca urmaşi ai lui Fădor Posadnicul mai apar Ioaniş, fiul Dragalinei, şi nepotul său, Isaico. Ei aveau urice, ca urmaşi ai neamului Posadnic, dela Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare. Despre acest sat e vorba şi în documentul din 7060 (1552), Martie 28 [Acad. Rom. Pecete 203): **ε(Δ)НО СЕЛО, ѿ ВОЛОСТИ НЕМЕЦКОИ, НА ИМѢ БРЪЖОВѢНІИ . . . . ., ЦО ТОЕ СЕЛО, ПО ИМѢ БРЪЖОВѢНІИ БИ(Л) ЕГО КЪПИ(Л) ТОАДЕР БѠЛѠ(Ш), БИШІИ ЛОГОФЕ(Т), ЦО ЕГО ЗИКОУ(Т) СЪДА ДИВФЛА(Т), И ЦО ТОЕ СЕЛО. . . . ПО ИМѢ БРЪЖОВѢНІИ, ѿ ВОЛОСТИ НЕМЕЦКОИ, Ѡ(Н) СА(Л), МОНА(Х) ДИВФЛА(Т), ПО ЕГО ДОБРОЮ ВОЛЮ, ПРАКЛОННАѢ ЕГО. . . . СѢМОУ МОНАСТИРОУ РЪЧКОМОУ** (un sat, în ținutul Neamțului, anume Bârjoveanii..., ce acest sat, anume Bârjoveanii l-a fost cumpărat Toader Boloş, fost logofăt, pe care îl numesc acuma Tiofilat, şi acest sat... anume Bârjoveanii, în ținutul Neamțului, el însuşi, monahul Tiofilat, de a lui bună voie, l-a închinat... sfintei mănăstiri Râşca). Celalt este satul pomenit în documentele din 1562, Iulie 29, 1569, Iulie 15 şi cele următoare, care arată alţi stăpâni. În documentul dela Petru Şchiopul Vodă, din 1585, Dechemvrie 13, se vorbeşte despre vechii proprietari, Oancea şi Ilea, de sub Ştefan cel Mare, al căror privilegii dela acest Domn, l-a pierdut Seachil părcălabul, când l-au jăcuit Ungurii, în războiul lui Ion Despot Voevod. — Aflăm apoi în ele ştiri despre satul Gocimani, numit mai târziu Goşmani, în apropiere de Bârjoveni, în acelaşi judeţ Neamţ [Frunzescu, Dicţionar topografic p. 221; Harta stat. major, planşa Buhuş, 1 : 50.000). El este foarte vechiu. Este pomenit încă de sub Alexandrul cel Bun. Astfel, numele lui îl găsim, împreună cu al altor sate apropiate, în 6936 (1428), Iulie 11 [Paul Mihailovici, Album de documente moldoveneşti, din veacul al XV-lea, planşa 3-a; acelaşi, în Cercetări istorice (Iaşi), anul 8—9 ¹) (1932—1933), p. 201—202, revistă sub conducerea lui Ilie Minea): **црѣко(в) по(р)кнна, црѣко(в) го(ч)манова** (biserica lui Porcul şi a lui Gociman, adică dela Porceşti şi dela Gocimăneşti). Este pomenit apoi în privilegiul dela Alexandru cel Bun, din 6937 (1429), Iunie 3, împreună cu alte sate de pe Orbic [M. Costăchescu, Doc. Mold. în. St. M. 1 p. 269—270, 273—274): **НА ОРБИКѢ, СЕЛИЩЕ, ГДЕ, ε(СТ) ДВОРЪ И(Х), И ЗАГОРѢНЫ, ВЪШЕ ГОЧМАНА** (la Orbic, Seliştea, unde este curtea lor, şi Zagoreanii, în sus de Gociman). Satul este aşezat, în regiunea păraului Orbic. Satul este foarte vechiu, întemeiat de

un Gociman. Este pomenit și într'un uric, dela Ilie și Ștefan Voevozi, din 6950 (1442), Fevruarie 21 [M. Costăchescu, cit. 2. p. 87, 89—90): *паны косте логодетъ даль ванчи и или, за их) очиноу, половина гочмънецин, що кыла часть его, що сѣдали емоу, по своен доброн воли, андриашъ и чорра* (pan Coste logofăt a dat lui Vancea și lui Ilea, pentru ocina lor, jumătate din Gocimănești, ce a fost partea lui, ce i s'a dat lui, de a lui bună voie, de cătră Andrieaș și Ciora). Poate Andrieaș și Ciora sânt urmașii lui Gociman. Dela aceștia o parte din sat a trecut în stăpânirea lui Costea logofătul, care apoi a dat-o ca schimb lui Vancea și Ilea. — Satul Siliștea este pe Orbic. E pomenit încă din 1429, Iunie 3, cum am văzut mai sus, când era în stăpânirea boerilor, Lazăr, Stanciul și Costea, fiii lui Ivan vornicul. Uricul citat arată că aici era curtea lor. Deci este un străvechiu sat, de dinainte de veacul al XV-lea. — Intr'un document (nr. 4) satul Bârjoveni este arătat sub Gorodiște, de bună seamă o cetate veche, din care n'a mai rămas urmă.

Una din persoanele însemnate din aceste documente este Seachil medelnicer, pomenit ca fost medelnicer, în 1569, Iulie 15. În 1585, Dechemvrie 13 (nr. 4), găsim urmașii lui Seachil părcălab. Acesta se întâlnește ca părcălab de Neamț, sub Ioan Despot Voevod, pomenit în 7071 (1563), Mai 19 [Acad. Rom. Pecete 91]; în Iunie 17 [Acad. Rom. Pecete 181], în 1563 [Arhiva Sf. Spiridon, din Iași, moșia Roșiești, seliștea Dumesti, plic. 9; Ghib. Isp. 1^a p. 114]. Cred că medelnicerul și părcălabul sânt frați.

Miron părcălabul se întâlnește sub Petru Rareș Voevod, ca părcălab de Neamț, din 1545. Astfel în 7053 (1545), Aprilie 4 [Orig. la Muzeul municipal din Iași; Ghib. Sur. 1 p. 382, 384], în Septemvrie 17 [Arhiv. Stat. București, Peceți moldovenești; Ghib. Sur. 1 p. 376, 378], apoi în 1546, de ex. în 7054 (1546), Martie 1 [Acad. Rom. Pecete 227], Martie 18 [ibid. 94/97], Martie 22 [Arhiv. Stat. București, Peceți moldovenești] etc., în Iulie 2 [Acad. Rom. Pecete 207].

Nicanor, Mitropolitul Moldovei, de care e vorba într'un document, cârmuiește între 1592 și 1594.

Apare, apoi, în 1599, Fevruarie 11 (nr. 10) un Păcurar, birău, din târgul Trotuș, apoi un Fiderman, un sas, din acelaș târg.

1562, Iulie 29

⟨† iw i⟩w(н)¹ воѣво(да), бжїєю мл(с)тїю, г(с)п(д)рь земли мw(л)-
 да(в)скон, ⟨w(ж) прїндошк⟩ прѣ(д) нами и прѣ(д) нашими
 мо(л)да(в)скими болѣри наши савги, влаи(ко и гри)горїе и wнv(к)
 (нх) ⟨михѣи(л)⟩ и iw(н) и гроза(в) и гадона и дрѣги(ч) и на(с)т⟨м
 и на(с)тасїа⟩, по н(х) доброю колн, непонужени, а не присло-
 ва(ни) и прода(ли) скон п(равою w(т)нин)с и дѣ(д)нинv, полови(на)
 ⟨село w(т)⟩ брѣжовени, та прода(л) савсѣ нашемс, сѣкн(л), за
 тѣ з(лт) ⟨та)та(р)ски(х) . и w(с)таw(в)цин · сѣ савга на(ш), сѣкн(л)
 меде(л)ни(ча(р), и запла)тн(л) гси тоти кн(ш)писца(н)ни пинѣзи,
 тѣ з(лт) тата(р)ски(х), v рv(ки) сав(га(м) вла)нко и бра(т) его, ган-
 горїе и wнv(к) и(х), миxѣи(л) и iw(н) и гроза(в) и ⟨гадо)ни и
 на(с)ти и ста(н)ки, прѣ(д) нами и прѣ(д) нашими болѣри. ⟨н и(н)
 да(с)⟩ не смшаш(т) прѣ(д) си(м) ли(с)то(м) наши(м) . . . .

⟨вѣт⟩о зо ю(л) кд.

Io Ion Voevod, cu mila lui Dumnezeu, Domnul Țării Moldovei, că au venit înaintea noastră și înaintea boerilor noștri moldoveni slugile noastre, Vlaico și Grigorie și nepotul lor, Mihăilă și Ion și Grozav și Gaftona și Drăghici și Nastea și Nastasia, de a lor bună voie, nenevoiți și nici asupriți și au vândut a lor ocină și moșie, jumătate din sat, din Bârjovenci, și au vândut-o slugii noastre, lui Seachil, drept 300 de zloți tătărești. Și sculându-se sluga noastră, Seachil medelnicear, și a plătit toți acești mai sus seriși bani. 300 de zloți tătărești, în mâinile slugilor, lui Vlaico și fratelui său, Gligorie și nepotului lor, Mihăilă și lui Ion și Grozav și Gaftonei și Nastei și Stancăi, înaintea noastră și înaintea boerilor noștri.

Allul să nu se amestece, înaintea acestei cărți a noastre.

In anul 7070, Iulie 29.

Original pe hârtie, foarte rupt, cu pecetea de ceară roșie, aplicată pe hârtie.

1) Am pus între semnele < > literile, care lipsesc în original, iar între ( ) literele, care în original sânt scrise deasupra cuvântului.

2) Sic.

2.

Suceava, 1569, Iulie 15

† БО(Г)ДА(Н) КОЕВО(ДА), БЖІЮ МА(С)ТІЮ, Г(С)П(Д)РЪ ЗЕ(М)ЛИ МО(Л)-
ДАВСКОН, ДАЛИ И ПОТВЕРЪДИЛИ Е(С)МИ МА(Г)ДАЛИНИ, КНІГНИИ СЪ-
КН(Л), БИ(В)ШІИ МЕ(ДА)НИЧА(Р), Ш(Т) ПОЛОВИНА СЕЛО, Ш(Т) БРЪЖО-
ВЪКНІЕ, ЧЕТВРЪТАА ЧА(СТ), ЧТО ШНА СОБИ КЪПИЛА Ш(Т) ПЛЕМЕНИКОВЕ
СКОИ(Х), Ш(Т) ХЕ(Р)ЖА И Ш(Т) БРА(Т) ЕГО, САВА, И БЕРЕ(Н)ДЪКЕ, ЗА СТО
ЗЛА(Т) ТАТА(Р)СКИ(Х), КАКО ДА ЕС(Т) ЕИ И Ш(Т) НА(С) И СЪ ВЪСЕ(М)
ДОХОДО(М). И(Н) ДА СЪК НЕ ШМИШАЕ(Т), ПРЪК(Д) СИ(М) ЛИ(С)ТО(М) НА-
ШИ(М). ПИ(С), ОУ СОУЧА(В), ВАТО ШЗОЗ Ю(Л) ЕІ.

† Г(С)Д)НЬ КАЗА(Л). † РЕ(Л) ЛО(Г) ВЧИ(Л). † Ш(Н).

Bogdan Voevod, cu mila lui Dumnezeu, Domn Țării Mol-
dovei, am dat și am întărit Magdalinii, cneaghinei lui Seachil,
fost medelnicear, din jumătate de sat, din Bârjoveani, a patra
parte, ce ea și-a cumpărat-o dela verii săi, dela Herja și dela
fratele său, Sava și Berendeai, pentru o sută de zloți tătărești
ca să fie ei și dela Noi și cu tot venitul.

Altul să nu se amestece, înaintea acestei cărți a noastre.
Scris, în Suceava, în anul 7077, Iulie 15.

Domnul a spus. Marele logofăt a învățat. Ion.

Original pe hârtie, cu pecetea de ceară roșie, aplicată pe
hârtie. Verso, cu scrisoare contimporană : Ш(Т) ВЪ(Р)ЖОВЪ(НИ)
Și scrisoare mai nouă : Dela Bogdan Vvd., întăritură Măgdălinii,
giupânesăi lui Sechel.

3.

Iași, 1577, Februarie 25

† ПЕТРОУ КОЕВО(ДА), БЖІЮ (МА(С)Т)ІЮ, Г(С)П(Д)РЪ ЗЕМЛИ МО(Л)ДА(В)-
СКОН, (Ш(Ж) ПРІ)ИДОШЪ ПРЪК(Д) НАМИ И ПРЪК(Д) НАШИМИ БОЛЪРИ
ГРОЗА(В) И БРА(Т) ЕГО, БАНУА, СІКЕ ХЕ(Р)ЖИ, И БЪЛО(Ш) И СЕ(С)ТРА ЕГО,
ЕРЕНА, ДЪТТИ САВИ, И ТЪГГАЛИ НА МЪГДЖАННА, КНІГНИ(НЪ) БИ(В)ШАГО
СЪКНИ(Л), И ХОТЪЛИ КРАТИТИ СТО ЗЛА(Т), ЗА ПОЛОВИНА Ш(Т) ЧЕТ-
ВРЪТЮЮ ЧА(СТ) Ш(Т) СЕЛО, Ш(Т) БРЪЖЕВЕНЕН¹, ЦЮ. ПРОДАЛИ ЕИ ШЦВЕ

1) Sic.

и(х), хе(р)жѣ и савѣ. ми и съ нашими болѣри и(с)кахо(м) и
 шерѣтохо(м) съ нашими дѣшамн, а(ж) неприходи(т) сѣ и(м)
 вратити еи пинѣзи ѡ(т) толикова вѣмена, за цю шна не дла
 соби пинѣзи хо(дѣ)ти въ лихеж ино гроза(в) и бра(т) иго, ба-
 ну(л), сѣке хе(и)жи, и бѣло(ш) и се(с)тра е(г), ерина, сѣке сави, зо-
 стали, а мѣгдѣнна сѣ вправила и по(с)тавила соби ферию. ино
 ѡ(т) сѣ(да) на прѣ(д) да не илаю(т) шни ни ѡ(т) сѣма и(х)
 никто тѣгати, а ни добивати ни иначе развратити, николиже
 на вѣки, прѣ(д) си(м) ли(сто)м наши(м). ни(с). в ѡ(с), кѣто зпе
 фе(в) кѣ.

† са(м) г(с)днѣ р(с)ч. † ке(л) лого(ф)т) в(ч) † ивна(ш)ко

Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu, Domn Țării Mol-
 dovei, că au venit înaintea noastră și înaintea boerilor noștri
 Grozav și fratele său, Banul, fiii Herjii, și Băloș și sora lui,
 Erena, copiii Savei, și au părțit pe Măgdălina, cneaghina fos-
 tului Seachil, și au voit să întoarcă 100 de zloți, pentru jumă-
 tate din a patra parte din sat, din Bârjoveni, pe care i-au
 vândut-o părinții lor, Herjea și Sava.

Noi și cu boerii noștri am căutat și am aflat cu sufletele
 noastre, cum că nu se cuvine lor ca să-i întoarcă ei banii de
 atâta vreme, pentrucă ea nu și-a dat banii să meargă în câștig.

De aceea, Grozav și fratele lui, Banul, fiii Herjei, și Băloș
 și sora lui, Erina, fiii Savei, au rămas, iar Măgdălina s'a în-
 dreptat și și-a pus ferăie, așa că de acuma înainte să nu mai aibă
 ei, nimeni din seminția lor a se plânge și nici să dobândească,
 nici altfel să se răsvrătiască, niciodată, în veci, înaintea acestei
 cărți a noastre.

Scris, în Iași, în anul 7085, Fevruarie 25.

Insuși Domnul a spus. Marele logofăt a învățat. Ionașco.

Original pe hârtie, cu pecetea de tuș, aplicată. Pe pecete
 se citește : † мѣ(с)тѣю вѣжю, ѡв петръ воевода и гспднѣ.

Verso, scrisoare mai nouă : Intăritură pe Bârjoveni dela îma 1)
 lui Sămion Sechil.

1) Mama.

4.

Iasi, 1585, Deckemvrie 13

† ПЕТРЪ КОЕВЪ(ДА), БЖІЕЮ МА(С)ТІЕЮ, Г(С)П(Д)РЪ ЗЕМЛИ МО(А)ДА(В)-
 СКОИ, ДАИ И ПОТВРЪДИИ Е(С)МЫ СЛОУГА(М) НАШИ(М), ГАВРИ(Л) И
 СЕ(С)ТРИ ЕГО, НА(С)ГК П ИРИНА, ДѢТИ ІОНЪ, ВИДИ МОГА, И ПЛЕМЕ-
 НИЦА И(Х), ИЛѢНА, ДО(Ч)КА МИХЛА, И А(Н)НА, ДО(Ч)КА МЪТЕН, И ПЛЕ-
 МЕНИКОВЕ И(Х), КО(С)ТИ(Н), СЪНЪ ШЕРКТИНИ, И ПЪРА(С)КА И СОРА, ДѢТИ
 А(Н)НИ, И ІОНА(Ш)КО И БРА(Т) Е(Г), СИМІОН, ДѢ(ТІ) СѢККИ(Л) ПРЪКА-
 ЛБА, И ПЛЕМЕНИКОВЕ И(Х), ДѢТИ МИРОНА, ШУКОВЕ СОФІИ, ДО(Ч)КИ
 ШЛЕНИ, И ПЛЕМЕНИКОВЕ И(Х), ПОПОЦІ: И СТЪКНИ(Л) И СЕСТРИ И(Х),
 МЪРІКА И ГА(Ф)ТОНА И ГРОЗАВА, СЪНОВЕ ГАВРИ(Л), ШОУКОВЕ НѢГИ,
 ШЕН ШУКОВЕ И ПРЪКШУКОВЕ ША(Н)ЧИ И ИЛИ, И(Х) ПРАВОИ Ш(Т)НИИШ И
 ДѢ(Д)НИИШ, Ш(Т) И(Х) ПРАВАГО ШРИКА, И(С)ПРИВИЛІЕ Ш(Т) ПОТВРЪЖ-
 ДЕНІЕ, ЧТО ИМАЛИ ДѢДОВЕ И РОД(І)ТЕЛИ И(Х), Ш(Т) МАДАГО СТЕ-
 ФАНА КОЕВЪ(ДІ), СЕЛА, НА Ш(Р)ВИКУ, НА ИЛК ГО(Ч)МАНИИ, ШБА ЧА(С)ТИ
 И БРЪЖОВѢНИИ ПО(А) ГОРО(ДІ)ЦІЕ, КАКО ДА Е(СТ) И(М) И Ш(Т) НА(С)
 ОУРИ(К) И Ш(Т)НИИШ СЪ ВЪСЕ(М) ДОХОДО(М). И Ш ТО(М) ТИ(Ж) ПРІИ-
 ДОШК ПРѢ(Д) НАМИ ВИШЕРЕ(Ч)НИИ(Х) ІОНА(Ш)КО И БРА(Т) ЕГО, СИ-
 МІОН(Н), ДѢ(ТІ) СѢККИ(Л) ПРЪКАЛА(Б), СЪ. ВЕЛНКО(І) ЖАЛОБЪ И СЪ МА(Р)-
 ТЪРІЮ, СЪ ЛЮ(ДІ) ДОБРІИ И СТАРІИ И СЪ ВОНИИ Ш(Т) ДВУ(Р) Г(СД)-
 ВЛИ, РЕКЪЧИ ЕРЕ ПРИВИЛІЕ СТАРІИ, ЧТО ИМАЛИ ПРѢДѢДОВЕ И(Х),
 ША(Н)ЧК И ИЛК, Ш(Т) СТАРА(Г) СТЕФАНА КОЕВЪ(ДІ), НА ТИ(Х) ВИ(Ш)-
 РЕ(Ч)НИИ(Х) СЕЛА(Х), Ш(Н) И(З)ГЪБИ(Л) И(Х) ШЦЪ И(Х), СѢККИ(А) ПРЪКА-
 Л(Б), КО(Г)ДА ПОЖАКОВА(Л) ЕГО ОУГРИ НА РАТИ Ш(Н) ДИ(С)ПО(Т) КОЕ-
 ВЪ(ДА), ТѢ(М) РА(ДІ), АЩЕ ОУБРЪКШ(Т) СѢ КЪ НѢКОН(М) ВРѢМЕНИ,
 НѢ(Г)ДЕ, ТИ(Х) ТИ(Х)¹ ПРИВИЛІЕ СТА(РІ) ИЛИ НѢ(К)ТО ВЪ(С)ХОУЩЕ(Т)
 СОБИ СЪТВОРИ(ТІ) Ш(Т) НИ(Х) НѢККИ(Х) ПРИВИЛІЕ СЪ ШХРИЩЕНІЕ, ДА
 НЕ ИМАЮ(Т) СѢ ВѢРОВАТИ, НИКОЛИ(Ж), НА ВЪККИ, ПРѢ(Д) СИ(М)
 АИ(С)ТО(М) НАШИ(М). ПИ(С), ОУ Ш(С), ЛК(Т) ЗЧД, ДЕ(К) ГІ.
 Г(С)П(Д)НЪ РЕ(Ч).

СТРШИ(Ч) ВЕЛКІИ ЛОГОФЕ(Т) Г(Ч). ИСКА(Л) СТРОИ(Ч). † ДУМИТРУ

Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu, Domn Țării Mol-
 dovei, am dat și am întărit slugilor noastre, lui Gavril și surorilor
 lui, Nastea și Irina, copiii lui Ion, nepoții lui Moga, și vara
 lor, Peana, fiica Mihului, și Ana, fiica lui Mătei, și verii lor,

1) Sic.

Costin, fiul Obreatinei, și Părasca și Sora, copiii Anei, și Ionașco și fratele lui, Simion, copiii lui Seachil pârcălab, și verii lor, copiii lui Miron, nepoții Sofiei, fiica Ilenei, și verii lor, Popoțea și Stănilă și surorile lor, Măriica și Gaftona și Grozava, fiii lui Gavril, nepoții Neagăi, toți nepoții și strănepoții Oancei și Ilei, a lor dreaptă ocină și moșie, din al lor drept uric, din privilegiu de întăritură, ce au avut bunii și părinții lor, dela Ștefan Voevod cel Tânăr, satul, de pe Orbic, anume Gocimanii, amândouă părțile, și Bârjoveanii, sub Gorodiște, ca să fie lor și dela Noi uric și ocină, cu tot venitul.

Și întru aceasta, asemenea, au venit înaintea noastră mai sus numiții Ionașco și fratele lui, Simion, copiii lui Seachil pârcălab, cu mare jalbă și mărturie, cu oameni buni și bătrâni și cu ostași din curtea Domniei mele, spunând că privilegiul cel vechiu, ce l-au avut străbunii lor, Oancea și Ilea, dela Ștefan Voevod cel Bătrân, pe aceste mai sus scrise sate, le-a pierdut tatăl lor, Seachil pârcălab, când l-au jăcuit Ungurii, în războiul lui Ion Despot Voevod.

De aceia, dacă se vor afla în oarecare vreme, cândva, aceste privilegii vechi sau cineva ar dori să-și facă dela dânșii oarecare privilegii, cu înșelăciune (?), să nu aibă a se crede, niciodată, în veci, înaintea acestei cărți a noastre.

Scris, în Iași, în anul 7094, Dechemvrie 13.

Domnul a zis.

Stroici mare logofăt a învățat. A iscălit Stroici. Dumitru.

Original pe hârtie, cu pecetea de ceară roșie, aplicată pe hârtie. Verso, scrisoare veche : **БЪ(Р)ЖУВЪКНІИ**. Scrisoare mai nouă : Interetură dela Pătru Vod(ă) și pe Goșmani.

5.

Vaslui, 1589, Aprilie 26

† се а(з) а(н)гелина гошвае и мърника и (а)вра(м)¹ пълхт.(р)ниче(а)
и мо . . . . . некита гшере(а), сознава(м) си(м) наши(м) ли(с)то(м),
кто бивъ сұотѣ(а) ведати, како пото(кмихо(м)? сѣ) съ. ки(м)на.
та наша, ста(н)ка. киѣгникъ поконна(г) лѣкоча, брата нашего, и

1) In orig. : **вpa(м)**

вставихо(м) <нашен кр>мнати, еже има(а) л҃ко(ч) ш(т) това(р),
 волн и крави и коблан и конн и ш(т) сребро и <ш(т) вѣ>тѡн ви-
 но, еже има(а) и притежали вѣкупѣ: вѣсе ш(с)тавихо(м) ен, како
 да нмлю(т) (?) напоминати поконна(г) л҃коча, яко(ж) сѣ ш(н)
 лиши(а) и да(а) ен, при своен смрти, <прочѣ>е е(ж) има(а), ми(ж)
 вѣзѣхо(м) и(х), за что бы(а) на(м) бра(т), тѣ(к)мо ен ш(с)тави-
 хо(м) се(го това(р), е(ж)) би(ст) и(м), за купе(ж)но, вѣ купѣ,
 того ра(дї) ми си(м) ли(с)то(м), яко више тако . . . . . свѣ(д)те(а)-
 ствѣе(м), како(с) пото(к)михо(м), ме(ж)до собож да не имае(м)
 еа бо(а)ш . . . . . а тегатисѣ, за сїи ш(с)та(н)ко, николиже. а при
 сїи то(к)ме(ж) били бо(а)бри г(с)п(д)на нашего, іѡана петра во-
 вѡ(да), гиш(р)гїе би(к)шіи логофѣ(т) и па(н) вѣчи(м) вѣ(а) дво(р)-
 <ни(к) и> ереміа вѣ(а) дво(р)ни(к) и гаврила(ш) логофѣ(т) и боро(д)-
 ко. и на бо(а)шен кѣрж шни и . . . . . приложихо(м) печати наши
 къ семѣ ли(с)тѣ и занисѣ наше(мѣ). ни(с) г҃ ва(с)лѣи, л҃ѣ(т) зѣз
 а(н) кс.

Iată eu Anghelina Goeoae și Mărica și Avram păhărnicele
 și Mo..... Nechita uşerel facem cunoscut cu această carte a
 noastră, cine ar dori să ştie, că ne-am tocmit cu cumnata noastră
 Stanca, encaghina răposatului Lucoci, a fratelui nostru, și am
 lăsat cumnatei noastre, ce a avut Lucoci din avere, boi și vaci
 și epe și cai și din argint și din butoaie de vin, ce a avut și
 au agonisit împreună, toate le-am lăsat ei, ca să aibă a pomeni
 pe răposatul Lucoci, precum s'a lăsat el și i-a dat ei, la moartea
 sa, celelalte ce a avut, noi le-am luat, pentru că ne-a fost nouă
 frate, numai i-am lăsat ei acea avere, ce li-a fost lor, de cum-
 părătură, împreună.

De aceia, noi cu această carte, ca mai sus ..... mărturisim,
 cum ne-am tocmit între sine, ca să nu mai avem a ..... ne
 plânge, pentru această rămășiță, niciodată.

Iar la această tocmeală au fost boeri ai Domnului nostru,
 Ioan Petru Voevod, Ghiorghie, fost logofăt, și pan Bucium, mare
 vornic, și Ieremia, mare vornic, și Gavrilaş logofăt și Borodco.

Și pentru mai mare credință ei și . . . . am pus pecețile
 noastre cătră această carte și zăpis al nostru.

S'a scris, în Vaslui, în anul 7097, Aprilie 26.

Original pe hârtie, pe care se păstrează urmele a 2 peceti
 mici. Verso : Stanca, precum s'au aședzat cu rudele lui Lucoci.

Original pe hârtie, cu pecetea de ceară roșie, aplicată pe hârtie. Verso : pre Brâjoveani. Scrisoare mai nouă : mai de treabă.

Ibid. și o traducere de ieromonahul Pambo Bulgariul, în 1786, Mai 23.

7.

Suceava, 1596, Mai 11

† еремїа мѡгїла вѡево(да), бжїю ма(с)тїю, г(с)п(д)рѣ землї
мѡ(д)ав(с)вон, ѡ(ж) прїдошѣ прѣ(д) нами и прѣ(д) нашими
болѣри савга на(ш) дїмитрї ѡрика(р) и ѡефана, дѣща зоси(м),
ѡнѣ дра(г)си(н), гнѣ(к) настасїи, и тѣгали на савга на(ш), сѣ-
кн(л) камара(ш), ра(дї) половина село ѡ(т) селище, ѡ(т) вѡ(ст)
нѣмцѣ. ѡ(ж) ѡ(ст) на ѡ(р)бнцї, и половина ѡ(т) мли(н) и ѡ(т)
ста(в) и реку(ч) како не прода(л) за вѣсе зоси(м) тоѡ половина
ѡ(т) сели(щ), та(ж) снмїѡ(н) сѣкн(л) не оутан(л)¹ сѣ: але ма(и) да(л)
ѡмѣ три десѣ(т) та(л), г рѣки дїмитрї ѡрика(р) и три десѣ(т)
та(л), г рѣки дѣщи зоси(м). и ѡ(н) и ѡ(т) прѣ(ж)дѣ има(л) испи-
со(к) купе(ж)нїи ѡ(т) зоси(м), за ѡ(д)на тисѣ(ч) златї(ї) сѣда про-
дали ѡмѣ ѡ(т) ѡри(к) за потѣрѣ(ж)дїнїе, что имала моашѣ его.
настасїа, ѡ(т) алѣѣ(н)дра коево(да), и продадо(с) ѡмѣ за вѣсе тоѡ
кн(ш)писаное половина села ѡ(т)нїи и тоѡ и дрїга половина
села ѡ(т) селище и половина ѡ(т) ста(в) и ѡ(т) мле(н), щїе про-
да(л) ѡмѣ зоси(м) ѡ(т) на(и) прѣ(ж)дѣ. и имаѡ(т) и испи(к) за
купе(ж)ное ѡ(т) арѡ(н) коево(да), за ѡ(д)на тисѣ(ч) и три ста
з(лт) тат(р)ски(х), како да ѡ(ст) ѡмѣ ѡ(т) на(с) ѡри(к) на вѣсе
село, сѣ вѣсе(м) доходѡ(м). и да не имаѡ(т) ѡ(г) тѣгати на вѣкн,
прѣ(д) си(м) лнстѡ(м) наши(м). пи(с) г сѣ(ч) к(лт), ѡрѣ ма(и) дї.
† г(с)днѣ каза(л). † бо(г)за г(ч) и писа(л). зде иска(х) строн(ч)
вѡ(л) лѡ(г)ѣт). † пѣтра(ш)ко.

Jeremia Moghila Voevod, cu mila lui Dumnezeu, Domn Țării Moldovei, că au venit înaintea noastră și înaintea boerilor noștri sluga noastră, Dumitru uricariu și Ștefana, fiica lui Zosim, fiul lui Draesin, nepotul Nastasiei, și a părît pe sluga noastră, Seachil camaraș, pentru jumătate de sat, din Seliște, din ținutul Neamțului, care este pe Orbic, și jumătate din moară și din lac și au spus că nu au vândut de tot Zosim această jumă-

1) Sic.

tate din Seliște, dar Simion Seachil nu s'a lăsat, ci i-a mai dat treizeci de taleri, în mâinile lui Dumitru uricar, și treizeci de taleri, în mâinile fetei lui Zosim și el și de mai dinainte a avut ispisoc de cumpărătură dela Zosim, pentru o mie de zloți, și acuma i-a vândut din uric de întăritură, ce a avut buna lui, Nastasia, dela Alexandru Voevod, și s'a vândut lui de tot această mai sus scrisă jumătate de sat, ocină, și aceasta și altă jumătate de sat, din Seliște, și jumătate din lac și din moară, încă i-a vândut-o Zosim, de mai dinainte și are și ispisoc de cumpărătură dela Aron Voevod, pentru o mie și trei sute zloți tătărești, ca să-i fie lui dela Noi uric pe tot satul, cu tot venitul.

Și să nu aibă a se mai pârî în veci, înaintea acestei cărți a noastre.

Scris, în Suceava, în anul 7104, Mai 11.

Domnul a spus. Bogza a învățat și a scris. Aici am iscălit Stroici mare logofăt. Pătrașco.

Original pe hârtie, cu pecetea roșie, aplicată pe hârtie.
Verso : ρϯϯи. Scrisoare mai nouă : Intăretură dela Irimia Vod(ă).

8.

Iași, Fără an (1592—1594), Aprilie 11

† нѣканѡ(ρ), мѣтрополѣи(т) свѣча(в)скѣи, пишѣ(м) мѣи(ρ) и бл(с)кѣнѣе
сѣнѣ и прѣѣтелю нашѣмѡ добромѡ(ѡ), па(н) моцо(к), и по сѣи(х)
мѣлѣ(с) и за г(сд)вѣсти, да ѡчинѣи(ш) сѣмѣренѣе ра(дѣ) нашѣ(и) волѣи,
сѣ сѣи(м) мѣи(м) прѣѣтели, сѣ сѣкѣи(л). и но дово(л)но тѣгалѣсѣ
ѣ(с)тѣ и ѡчинѣи(с) ѣ(с)тѣ ѡкорѣ(з)нѣ, прѣк(д) вѣсѣ(м) вѣ(л)мѣжѣ(м)
и сѣкѣтѣ(и)сѣ и сѣ плѣменѣ(м) г(сд)вѣсти, и дово(л)но и кѣзѣ(л)
ѣсѣи ѡ(т) ни(х) и мѣнѣ мѣи(т)мѣи(с), ѣко тако бѣдѣ(т) добро, по
нѣ(ж) ѣ(с)тѣ ѣ(д)ни лю(дѣ). за сѣе сѣ мѣлѣ г(сд)вѣсти, да не лѣми(ш)
волѣи нашѣ. и зѣ(д)равствѣ(и), ѡ гѣи. ами(н).
пи(с) ѣ па(с)а (п), дѣи.

÷ и да кѣси, ѣре присѣга(л) лѣкѣчѣе на сѣѣе ѣв(г)лѣе прѣк(д) нами,
ѣко нѣ(сѣ) вѣ рѣски ѣ(и) мѣ(и) мѣи(г) нѣ(ж)ли толико да(сѣ), ни
пишѣи, ни дрѣгѣи хѣрабо(ρ)ди, ни сѣреко, ни и но ни(ч)тѣ, вѣ(з)
толико, мѣ(ρ)торѣси(л), ѣко да(л) вѣ рѣски ваши. и ѡста(л) вѣ
рѣски (ѣ). ѡ а(в).

Verso : : — прѣѣтелю нашѣмѡ добромѡ и мѣи(г) надѣ(ж)номѡ па(н)
моцо(к), бѣ(в)шѣи вѣта(х) свѣча(в)скѣи.

† Nicoară, Mitropolit al Sucevei, scriem pace și blagoslovenie fiului și prietenului nostru bun, pan Moțoc, și după acestea mă rog și pentru domnia-ta să faci pace, pentru voia noastră, cu acest prieten al meu, cu Seachil, căci destul v'ați pârît și v'ați făcut supărare, înaintea tuturor oamenilor mari, și te sfătuiește și cu neamul domniei tale. Și destul ai luat dela dânșii și mie mi se pare, că așa va fi mai bine, pentru că sânteți niște oameni. Pentru aceasta mă rog domniei tale, ca să nu strici voia noastră.

Și să fii sănătos, întru Dumnezeu, amin.

Scris în Iași, Aprilie 11.

† Și să știi că Lucocioae a jurat pe sfânta evanghelie, înaintea noastră, că nu este în mâinile ei mai mult decât atât cât dă, nici bani, nici alte bunuri, nici argint, nici alt nimic, fără atât, a mărturisit, cât a dat în mâinile voastre și a rămas în mâinile ei.

6 August.

Original pe hârtie, cu locul pecetii pe verso. Verso : Prietenului nostru bun și de multă nădejde, pan Moțoc, fost vatag de Suceava.

9.

Осне, 1599, Ianuarie 18

† се вбо а(з) иѡна(ш)ко ка-мара(ш) ѡ(т) ѡкнж сознакае(м) и сси(м) писание(м) наши(м), како прїндошк прѣ(д) нами лѡпу(л) врѣса(р) и братїе его. василіе и ко(с)тин, снѣе ирнни, знѡкове миро(н) прѣжла(б), по и(х) доброю волю и продали своа права ѡ(т)нинѡ и дѣ(д)нѡ късе ча(ст) за ѡ(т)нинѡ, что има(л) дѣ(д) и(х), миро(н) прѣжла(б), ѡ(т) село врѣжовѣ(н), ѡ(т) половина села ѡ(с)ма ча(ст), таа прода(л)и бра(т)в наше(м)в, сѣкн(л) кжмѣра(ш), ра(дї) два десѣ(т) и пе(т) тале(р) себрѣне(х). и заплати(л) и(м) и(с)плѣна ѡ(т) прѣ(д) мене и ѡ(т) прѣ(д) и(н)шин(х) лю(дї) добри(х), котори(х) се приключи(л)и то(г)дѣ. с таа то(к)ме(ж), ѡ(т) прѣ(д) по(п) меодне ѡ(т) ѡкнж и пѣкѣра(р) бирѣв(л) и ѡдобѣ бата(г) и фѣдо(р)ма(н) ѡ(т) трѣ(г) трото(ш) и ѡкомн и маврѡ(ш)ко би(л) камара(ш) и ѡ(т) прѣ(д) и(н)шин(х) многи(х) лю(дї). и нанебо(л)ша вѣ(р)в, а(з) са(м) иѡна(ш)ко камара(ш) написа(х) съ мою рѣкою

се(с) запн(с). како да бѣде(т) за вѣрѣ и тоа печд(т) приложи(х)
къ сѣмѣ ли(стѣ). ѡ то(м) да се знае(т). пн(с) ѡ(к)на(х), како
зрѣ гѣ(н) нї.

и(а)ка(х) иѡнашко .

Iată eu Ionașco, camaraș de ocnă, facem știut cu această scrisoare a noastră, cum au venit înaintea noastră Lupul Vărzar și frații lui, Vasilie și Costin, fiii Irinii, nepoții lui Miron pârcălab, de a lor bună voie și au vândut a sa dreaptă ocină și moșie, toată partea de ocină, ce a avut bunul lor, Miron pârcălab, din satul Bârjoveani, din jumătate de sat, a opta parte, pe aceasta au vândut-o fratelui nostru, Seachil cămăraș, pentru douăzeci și cinci de taleri de argint. Și a plătit lor deplin dinaintea mea și dinaintea altor oameni buni, care s'au întâmplat atunci, în această tocmeală, dinaintea lui popa Metodie dela Ocnă, și Păcurar birăul și Odobă vatag și Fădorman din târgul Troloș și Iacomî și Mavrușco, fost camaraș, și dinaintea altor mulți oameni.

Și pentru mai multă credință, eu singur Ionașco camaraș am scris cu mâna mea acest zapis, ca să fie de credință, și am adăugat această pecete cătră această carte. Despre această să se știe.

Scris, în Ocne, în anul 7107, Ianuarie 18.

Am scris Ionașco.

Original pe hârtie. Verso, vechiu : въ(р)жѡвѣнїи. Mai nou : cumpărătură dela Lupul Vărzar și Vasile și Costantin.

10.

Ocne, 1599, Februarie 14

† се ѡко а(з) иѡна(ш)ко камара(ш) ѡ(т) ѡкнѣ сознае(м) и с
сн(м) наши(м) писанїе(м), како прїдошѣ прѣ(а) нами васнане и
бра(т) его, ко(с)тн(н), сїне ирннн вѣрѣѡроде, ѡнокове миро(н)
прѣкѣла(б), по и(х) доброю волю и прода(ли) своа права ѡ(т)ни-
нѣ и дѣ(а)нн(нѣ), въсе ча(ст) и(х) за ѡ(т)нннѣ, елико има(а)
дѣ(а) и(х), миро(н) прѣкѣла(б), ѡ(т) село вѣрѡвѣнїи, ѡ(т) по-
ловица села, ѡ(с)мѣа ча(ст), таа прода(ли) бра(тѣ) нашемѣ, сѣкн(а)
камара(ш), ра(дї) два дѣсѣ(т) и пѣ(т) талѣр(р)ї сѣвѣрнн(х). и запла-

ти(а) и(м) и(с)пльна ѡ(т) прѣ(д) нами и ѡ(т) прѣ(д) и(н)ши(х) лю(дї)
 добри(х), котори се приключи(а) то(г)ди, ѡ тда то(к)ме(ж), ѡ(т)
 прѣ(д) по(н) медодне ѡ(т) село ѡ(к)нж и пѣкѣра(р) бирѣѡ(а) и
 ѡдобѣ вѣта(г) и фидѣ(р)ма(н) ѡ(т) трѣ(г) трото(ш) и икоми и
 мнѣрѡ(ш)ко би(а)¹ камара(ш) и ѡ(т) прѣ(д) и(н)ши(х) многи(х)
 лю(дї). и наибо(а)ша вѣрѣ, а(з) са(м) ѡна(ш)ко кѣмѣра(ш) на-
 писа(х) съ мою рѣкѣю се(с) запи(с), како да бжде(т) за вѣрѣ и
 моа пѣча(т) приложн(х) кѣ семѣ ли(ст). ѡ(т) то(м) да(с) знаде(т).
 ни(с), ѡ шкна(х), лѣ(т) зрѣз, фѣ(в) дї.
 нска(х) и ѡ(н).

Iată eu Ionașco, camaraș de Ocnă, facem știre și cu această
 scrisoare a noastră, cum au venit înaintea noastră Vasile și
 fratele lui, Costin, fiii Irinii Vărzăroae, nepoții lui Miron pâ-
 călab, de a lor bună voie și au vândut a lor dreaptă ocină și
 moșie, toată partea lor de ocină, câtă a avut bunul lor, Miron
 părcălab, din satul Bârjoveani, din jumătate de sat, a opta
 parte, pe aceasta au vândut-o fratelui nostru, lui Seachil ca-
 maraș, pentru douăzeci și cinci de taleri de argint. Și le-a plătit
 de plin dinaintea noastră și dinaintea altor oameni buni, care
 s'au întâmplat atunci, în această tocmeală, dinaintea popci
 Metodie din sat, din Ocnă, și Păcurar birăul și Odobă vătag
 și Fidărman, din târgul Trotoș, și Iacom și Mavrușco, fost
 camaraș, și dinaintea altor mulți oameni.

Și pentru mai mare credință, eu însumi, Ionașco cămăraș,
 am scris cu mâna mea acest zapis, ca să fie de credință și
 am adaos pecetea mea cătră această carte.

Despre aceasta să se știe.

Seris, în Ocne, anul 7107, Fevruarie 14.

Am iscălit Ion.

Original pe hârtie, cu pecetea de ceară roșie, aplicată pe
 hârtie, din care se păstrează o parte. Verso : Bârjoveani, zapis
 de cumpărătură.

1) În loc de би(к).

CEL MAI VECHIU ȘI MAI FRUMOS EPITAF, DIN ANUL 1396, AL MÂNĂȘTIRII COZIA

de ST. NICOLAESCU

La mănăstirea Cozia din Vâlcea, reînsemnată de Mircea Vodă cel Bătrân în 1386, pe temelilele unui alt sfânt locaș, s'a păstrat cel mai vechiu și mai frumos epitaf prin subiectul și compozițiunea sa, lucrat artistic pe mătase cu fir de aur și argint, în 1396.

În timpul marelui război de întregire al neamului 1916—1918 acest epitaf a luat și el calea Moscovei cu alte obiecte de artă și nu știm dacă s'a reîntors.

A. Odobescu ¹, l-a descris în 1868 în „*Notițe asupra antichităților din România*” și în *Buletinul Societății Arheologice din Moscova* ²; dând și o reproducere fotolitografică în acel Buletin.

O reproducere fotografică a dat apoi în 1900 Gr. G. Tocilescu, în manualul său de *Istoria Românilor*, p. 154, fig. 81, cu notița : Epitaful cusut în timpul lui Mircea cel Bătrân pentru Mănăstirea Cozia (Muzeul Național).

Iar un studiu prețios în limba rusă a fost publicat în 1902 de N. P. Kondacov ³ în *Monumente de artă creștină în Athos*.

Iată și descrierea făcută de Kondacov :

---

1. A. Odobescu, *Notice sur les antiquités de la Roumanie*. Paris 1868; p. 82, Nr. 38 : Epitaphion ou tableau, représentant la mise au tombeau de Notre Seigneur Jésus-Christ, brodé en or et soie ; 1396, prov. du Couvent de Cozia.

2. A. Odobescu, *Trudi Mosc. Arh. Obsl.*, IV, 1, p. 30—33. Nu am găsit această lucrare în Biblioteca Academiei Române și nici în Biblioteca Fundației Universitare Regele Carol I.

3. N. P. Kondacov, Памятники христіянскаго искусства на Аѳонѣ. С.-Петербург, 1902, p. 264—265.

„Epitaf, lucrat în 1396, se află în Muzeul din București, provenind dela Mănăstirea Cozia din România. Este brodat, cu fir de argint și de aur, pe atlas violet închis (purpuriu). Aflându-se în jos o bandă lată decorativă, arată că desemnul scenei „Punerea în mormânt” a fost luat dela o icoană lunguiață și îngustă, și nu s'a potrivit pentru epitaf, care trebuia să aibă proporția lungimii la lățime, cam 20 la 16, adecă servă de ornament sau de acoperământ peste pristol (trapezoforă), sau ca o față pe dinainte-i. Se știe că brodarea epitafelor bisericesti multă vreme a fost opera artei feminine, care trebuia să ia modele în chip de deseme. De aceea, în cazul de față, noi găsim o simplă copie după admirabila producție a picturii bizantine. Maica Domnului, îmbrățișează trupul lui Hristos, întins pe pat împodobit, îl cuprinde cu amândouă mâinile și-l ridică la sine, iar la picioarele lui plecându-se plânge Ioan. Ambele figuri se află în planul al 2-lea și de aceea nu strică adâncimea gândirii religioase. Dealungul patului omului Dumnezeu, în ținută solemnă a slujbei, stau patru îngeri, în podoabe împărătești, cei dela mijloc țin ripide, și ceilalți facle cu cești cu semilune sub ele, precum se întrebunțau în procesiunile de noapte, bizantine. Afară de inscripțiile grecești de sub : *ἐπιταφίος θρησος*, epitaf de jale, de jur împrejurul lui pe chenar urmează o inscripție slavă cu cuprins liturgic”. Reproducem această inscripție slovenească la urmă cu convenita traducere.

În 1911 d. arhitect Sp. Cegăneanu¹, dând și d-sa o bună fotografie a epitafului în *Buletinul Muzeului Național de Antichități din București*, l-a descris astfel :

„Epitaf adus dela Mănăstirea Cozia (dăruit de Mircea?). Lățimea 1,45, lungimea 1,70. Epoca : 1396. Este țesut și brodat cu fir de aur și argint greu pe pânză de in foarte fină. Câmpurile au fost de *mătase albastră*, distrusă aproape în întregime acuma. Chenarul în jurul epitafului este ocupat de inscripția unei rugăciuni slavone scrisă în anul 1396. În interior, cam pe trei sferturi din câmp se află scena Adormirii lui Christos artistic aranjat și cu expresia figurilor binișor redată. *Christos întins pe masă*². Maica Domnului aplecată peste el îl îmbrăți-

1. Arhitect Sp. Cegăneanu, *Buletinul Muzeului Național de Antichități, Secțiunea Ecclesiastică. Obiecte bisericesti*, București, 1911, p. 57, fig. 25.

2. Sublinierile sunt făcute de noi pentru a se vedea deosebiriile în descrierile date.

șează. Către picioare aplecat în jos fără să se vadă însă rostul mișcării, *un bărbat tânăr cu figura umflată care ar urma după tradiție să fie Iosif*. Este singurul personaj rău executat din toată compoziția. În al 2-lea plan de cealaltă parte a grupului, astupați în parte de scena primului plan, *patru îngeri cu sceptruri în mână îmbrăcați în haine de arhieriei cu eșarfele decorate cu romburi de fir de argint și mătase roșie*. Sub întreaga grupă o bandă verde decorată cu flori, *reprezintă pământul pe care se află întins Christos*. Sub această fâșie este o frisă decorată cu o compoziție de flori dispusă în două rânduri, etajați. Acelaș fel de ornamentație îl găsim decorând baza uneia din cupolele mici ale Curții de Argeș. După chipul cum este aranjată compoziția figurală, după armonia culorilor, după ornamentația de flori, și mai cu seamă după felul natural și expresiv al figurilor avem a face cu un artist neîncătușat în regulile hieratice ale Muntelui Atos. În special chipul lui Christos ne dă impresia celor mai bune mozaicuri venețiene”.

D-l profesor N. Iorga¹ în *Istoria Artei vechi române* a dat în 1922 următoarea descriere în franțuzește :

„Mais la plus belle oeuvre d'art de cette époque est formée par l'„épitaphe” de Cozia, datant de 1395—1396, qui est conservé au Musée de Bukarest. D'origine évidemment étrangère, il représente un travail de premier ordre et servit dorénavant de modèle pour les pièces de ce genre représentation en soie et fils d'or et d'argent de la mise au tombeau (La meilleure reproduction dans Cegăneanu, *l. c.*, et dans la Roumanie en images, I, Paris 1919, p. 140). Sur le Christ étendu dans le tombeau, se penche douloureusement la Vierge, suivie dans cette attitude, par Joseph. Quatre anges sont rangés, les caducées dans les mains, en second plan. En bas seulement, une double rangée de flurs est ajoutée au figures. Les inscriptions qui designent ces dernières sont en grec”.

Mai recent o altă reproducere a dat d. profesor N. Iorga în *Istoria Românilor*, vol. III. *Cltorii*. București, 1937, p. 256, fig. 46, cu notița : „Aierul lui Nicodim dela Tismana”.

1. N. Iorga, în *Histoire de L'Art Roumain ancien* ed. Bocard, Paris 1922, p. 36. Reproduseri depe epitaf de acelaș în *Les Arts Mineurs en Roumanie* II, fig. 60 și în *România în chipuri și vederi*, p. 106. O bună reproducere la Maria Ionescu-Lămolescu, *Vechea Artă Românească*. Cu 70 ilustrații 1924, p. 7, precum și în volumul de propagandă „La Roumanie”, tipărit la Paris în 1922 sub aceeași îngrijire, dar sub numele greșit de „Epitaphe moldave de 1436”.

O bună reproducere s'a dat și în *Revista Năzuință, literatură, știință, artă*. Craiova 1924, anul III n-rele 4—5, p. 33 de d. I. B. Georgescu, în articolul d-sale despre *Mănăstiri Oltenesti. Cozia*. La descrierile mai sus arătate d-sa a adăogat : „Probabil că este de proveniență străină, cumpărat în Orient”.

Ținând seamă de reproducerile fotografice și de descrierile făcute până astăzi, observăm că s'a trecut cu vederea peste inscripțiile grecești de pe câmpul epitafului și peste frumoasa inscripție slovenească de pe chenar.

Inscripțiile grecești grăesc destul de clar și numesc personajele de sub titlul : *ἐπιταφιος θρηνης* epitaf de jale, astfel : *Ἁγιος, ἁγιος, &γιος*. *Ι. χι*, sfânt, sfânt, sfânt (este) Iisus Hristos. *Μήτηρ Θεου*, Maica Domnului. *Ἁγιος Ἰωανος θεολωγος* Sfântul Ioan Teologul. Vedem de aci, că în epitaf nu este vorba de Iosif, ci de Sfântul Ioan Teologul. Nu se dovedește de nicăieri, că epitaful e de proveniență străină și ar fi fost cumpărat undeva în Orient. Se știe, precum și Kondacov a arătat, că multă vreme în trecut brodarea epitafelor a fost îndemânarea și opera exclusivă a artei feminine. Credem deci mai de grabă că mai sus zisul epitaf al Mănăstirii Cozia de lângă Călimănești la Olt, județul Vâlcea, este opera domniței române, a soției lui Mircea Vodă cel Bătrân, ctitorul sfintei și dumnezeiești mănăstiri.

Este unul dintre cele mai vechi și mai frumoase din câte s'au păstrat. Țesut din cea mai bună mătase, scenele de pe el sunt copiate după sfintele și prea frumoasele icoane bizantine ale timpului, brodate artistic cu fir de argint și de aur. Infățișarea lor, maiestră și plăcută îmbinare a culorilor, este, prin comparație, față de cele grecești, bulgărești, sârbești și rusești, proprie țesăturilor românești.

În primul plan al epitafului se prezintă punerea în mormânt a lui Iisus Hristos. Maica Domnului copleșită de durere se apleacă și cuprinde în brațe trupul fiului său, iar la picioarele lui aplecat plânge îndurerat sf. Ioan Teologul. În planul al doilea, în ținută solemnă, stau de veghe patru sfinți îngeri, îmbrăcați în scumpe odăjdii de diaconi, iar nu în podoabe împărătești sau de arhieriei. Ei poartă orare și nu eșarfe. Doi din îngeri : unul la cap și celălalt la picioarele Mântuitorului țin în mâini facile, măiestrit lucrate, cari se termină cu câte un vas micuț din cari țîșnesc : dintr'unul cinci flăcări strălucitoare,

iar din celălalt patru ; sunt simboale bisericеști. Dedesubtul lor ca suport se vede semiluna, iarăși un alt simbol, ce-l găsim în cântarea psalmului 135 la polieleu : „Soarele spre stăpânirea zilei, că în veac este mila Lui : „Luna și stelele spre stăpânirea nopții, că în veac este mila Lui“. Semiluna se vede adesea la crucile turelor bisericеști. De pildă la turla bisericii Cavalerilor Ordinului Mihai Vodă din Capitală. Ceilalți doi sfinți îngeri dela mijloc țin în mâini sfintele ripide cu serafimi. Inscripția slovenească din chenarul epitafului netradusă la noi până astăzi are următorul frumos cuprins :

† Да вѣдѣють всѣкъа нѣтъ земнаа и да стѣвить страхомъ и трепетомъ, се бо царь царствѣщихъ и господъ господствѣщихъ хъсѣ ѣхъ нашъ, приходитъ заклѣтисѣ и да нѣ бытъ вѣщница вѣрнимъ, прѣдварѣжт егѡ лица агѣлсти сѣ вѣсѣми началы и власти многошчитаа хѣрѣвимъ, и сѣ крилатаа серафими, лица крѣвѣца и вѣщница пѣснь : с(вѣ)т. с(вѣ)т. с(вѣ)т. в лѣт. 6904.

† Să tacă tot trupul omenesc și să stea cu frică și cu cutremur (și nimica pământesc întru sine să nu cugete)¹ că împăratul împăraților și domnul domnilor Hristos Dumnezeuul nostru vine să se junghe și să se dea spre mâncare credincioșilor, mergând înaintea lui cetele² îngerești dinpreună cu toată începătoria și stăpânirea³. Heruvimii⁴ cei cu ochi mulți și serafimii⁵ cei cu câte șase aripi cari își acopere fețele lor și strigă cântarea întreit sfântă⁶. In anul 6904.

1. Cuvintele din paranteze sunt adăugate de noi după heruvic, care se cântă pe glasul al 5-lea în sfânta și marea Sâmbătă.

2. In epitaf este cuvântul fețele in loc de cetele.

3. La pronunțarea acestor cuvinte se iese cu sfintele daruri.

4. „Tot trupul heruvimilor, spatele lor, mâinile lor și aripile lor, erau pline de ochi, ca și cele patru roți din prejur“. (Vezi descrierea lor în Biblie la Ezechiel, 10, 12).

5. „Serafimii steteau deasupra Lui, și fiecare avea șase aripi : Cu două își acopereau fața, cu două își acopereau picioarele, și cu două sburau“.

„Strigau unul la altul, și ziceau : sfânt, sfânt, sfânt este Domnul oștirilor ! Tot pământul este plin de mărirea Lui“. (Vezi descrierea lor în Biblie la Isaia, 6, 2, 3).

6. In epitaf : sfânt, sfânt, sfânt.

CHIRILICALE

— note de paleografie românească —

de EMIL VÎRTOSU

În paginile ce urmează dăm unele din datele și notele culese răsfoind vechile documente și manuscrise, în legătură cu problemele de paleografie românească. Dar problemele de paleografie românească, cel puțin în stadiul actual al cercetărilor de la noi, sânt în strânsă legătură cu problemele de diplomatică românească. Din când în când, deci, cele două domenii se vor încălea în notele noastre. Asupra temelor schițate acum, ca și asupra altora, vom mai aduce, treptat, informații noi, le vom corobora cu materialul deja publicat, de noi sau de alții, așa ca mai târziu problemele să poată fi studiate bogat, cronologic, evolutiv și comparativ. Cândva, poate, vor alcătui un tot. Căci dacă nu avem un manual de paleografie românească, el nu se improvizează totuși de la o zi la alta, și nici numai teoretizând, savant, problemele rezolvate de alții, în alte părți. Ci se cere, în primul rând, despuierea întregului material documentar dela Arhivele Statului și Academia Română.

Până atunci, tot ce se poate regăsi din vechea tradiție a scrierii chirilice la noi are o importanță deosebită, știind că, odată cu înlocuirea ei oficială la noi, s'a pierdut această tradiție, și numai întâmplarea ne mai scoate în cale frânturi din ea.

Vechea terminologie paleografică (titla, etc.)

Regăsirea vechilor termeni ai paleografiei românești este de o neprețuită valoare pentru înțelegerea științifică, nu numai pragmatică, a acestei paleografii, și pentru predarea ei ca atare în școli și universități. Un exemplu va fi concludent. Și anume,

știm că, nu de mult, s'a adoptat în studierea paleografiei românești termenul — spaniol — *tildă* (—), pentru a denumi semnul care, pus deasupra unui cuvânt, arată că acel cuvânt este prescurtat, iar pus deasupra uneia sau mai multe litere, în anumite condiții, arată că acolo este vorba de o cifră.

Dar vechea limbă românească avea termenul *tilla* pentru acelaș semn. De acest termen pomenește Episcopul Ghenadie Enăceanu când, în 1891, vorbind de un manuscris, arată că : „Lipsirea vocalelor sau a consoanelor este înfățișată prin — = titla”¹.

Spusele Episcopului Ghenadie Enăceanu, vrednice de toată crezarea, transmiteau, cum vom vedea și cu alt prilej, vechea tradiție și nomenclatură a școalei paleografice românești, din isvor mai ales muntenesc și oltenesc. Dar, întâmplător, în legătură cu *tilla*, găsim și un isvor moldovenesc ; și anume, o carte tipărită la Mănăstirea Neamțului, în 1823, înregistrează termenul *tillă* cu acelaș sens ca cel arătat, în 1891, de Episcopul Ghenadie Enăceanu. În acelaș timp, cartea de care este vorba înregistrează și alți termeni de paleografie ai vremii, grupându-i sub titlul „numele prosodiilor”, prosodie = accent, acest termen arătându-ne definitiv că nomenclatura înregistrată are, în general, multe legături cu terminologia greacă². Prețioasă este mărturisirea alcătuitorului anonim al cărții din 1823, care spune că „mai sânt și alte semne și prosodii ; cel ce voiaște, le va afla în grammatici. Iară aicea acelea s'au pus, pre care și singuri le întrebuițăm, îndestulându-ne cu atâtea”.

Cartea de care am vorbit este aceasta :

Carte pentru pravilă din Octoihul cel mare luată și cu altele îmbogățită, carea s'au tipărit acum întâiu cu blagoslovenia prea sfințitului Mitropolit al Moldaviei chirio chirio Veniamin, pe vremea stăreșii cuvioșii sale chir Ilarie, în tipografia sfintei Monastiri Neamțul, în anul 1823.

1) V. Ghenadie al Râmnicului <Enăceanu>, *Iconografia. Artă de a zugrăvi templele și icoanele bisericesti. Manuscris cu o precuventare, descris și adnotat de...* București, 1891, p. 23 (vezi și p. 28). Termenul *tillă* nu este notat de dicționarul lui Iordache Golescu de pe la 1840 (Academia Română, ms. 849).

2) „Prosodiile” sânt tot așa numite, pe grecește, și în manualul de pedagogie întocmit în grecește, la 1819, de Naum Râmnicianul (Academia Română, ms. 619, p. 16).

Termenul vechi *tilla* pare să fie în strânsă legătură cu *titulus*, *titula*, *titella*, de la latinescul medieval *titulare* = a prescurta ¹⁾, și în legătură cu grecescul τίτλος (cum crede Karskij pentru paleografia slavă chirilică, unde *tilla* există și ca termen și ca sens²⁾). Pe de altă parte trebuie să fim lămurii că *tilla* nu este decât pentru prescurtări și cifre. Bara de protecție sau de scoatere din rând a unora sau altora din litere, îndeplinește, deci, un alt rol, și va fi avut un alt nume, pe care nu-l cunoaștem încă.

Vorbind de *tillă*, vorbim de prescurtări. A rezolva, într'o transcriere, toate prescurtările, prin complectările ce se impun, adăugate cu sau fără parenteze < >, este ceea ce s'ar putea numi o politeță a ochilor. Adică, cea dintâi elementară obligație a unui editor de texte chirilice este să restituie textului, în transcriere, cursivitatea lecturii, necesară și spiritului și ochilor. Editorul trebuie totodată să înfățișeze textul curățat de zgura nonsensurilor și a sensurilor greșite, (relevate în note), tot așa cum trebuie să-l curățe de prescurtări, sau de falsă punctuație, toate acestea fiind elemente fastidioase și periculoase pentru buna înțelegere a textului. Textul chirilic nu trebuie să rămână, și după transcrierea cu caractere latine, un tabu pentru nespecialiști. Dar despre problema transcrierii textelor și documentelor chirilice ne vom ocupa cu alt prilej.

Transcriem, din *Carte pentru pravilă*, din filele de la început, nenumerotate :

Numele prosódiilor

(¹) *Oxita*, sau lovire suptire, se pune pururea în mijlocul cuvântului, precum *лѢМІНА, ꙖТѢНІѢРЕКЛА, ꙖНЕВЦЪТЪРА*.

(²) *Varia*, lovire sau apăsare groasă, se pune pururea la sfârșitul cuvântului, precum : *оуѢМЕЛА, зИДѢ, сѢДѢ*.

1) Pentru sensul termenilor latini v. Constantin I. Andreescu, *Manual de paleografie latină*, București-Iași, 1938, pp. 117, 121. Termenii aceștia notau în primul rând trăsătura orizontală cu care se înlocuiau *m* și *n* final, servind pe de altă parte și la prescurtarea cuvintelor.

2) E. F. Karskij notează această curioasă teorie despre *tillă*: „Ceea ce este sfânt și lui Dumnezeu plăcut, se scrie sub *tillă*, iar ceea ce lui Dumnezeu i-e neplăcut, decăzut, aceasta se scrie în întregime în rând și niciodată nu se acopere” (v. *Славянская кирилловская Палеография*, Leningrad, 1928, p. 232).

(^o) *Īson* sau *psilî cu oxie*, pururea la început, pe glasonică, la cuvântul care nu se oxiește înlăuntru, precum : **ἄκρσ, ἄπκ ἦννμξ, ὄκϋ, ἴτε**.

(^o) *psilî*, pururea la început pe glasonică, la cuvântul care se oxiește înlăuntru, precum : **ἀχάστα ἀββῖτξ ἦ εασ φξκῶτ**.

(^o) *Vrahia* sau *scurtătoarea*, se pune la mijlocul și la sfârșitul cuvântului, pe glasnica căreia i se ia pe jumătate glasul, precum : **πᾶννε, μᾶνκξ, νόη, βῶη**. Și numai pe **η, σ**, și pe **ϋ** se pune *scurtătoarea*.

(—) *Tilla*, la noi numai la acestea se întrebuințează : **Δᾶννα Δᾶνεῖς Ἰησ χς, Ἀχ σφнт**. Și pe număr se obișnuiește.

(^o) *Comma*, opritoare sau jumătatea de picătură, se pune printre cuvinte, de le desparte, care unele către altele nemijlocit nu se cuvin și încheeturile cele mici care sânt părțile ceii întregi, precum : Creșterea bună, învățătura, nevoița și înțelepciunea, aduc pre om la adevărata norocire și fericire.

(:) *Două picături*, se pun și la începerea unii istorii, precum : Zis-au Domnul pilda aceasta : unui om bogat foarte i s'au rodit țarina.

Se pune și la jumătate de pricină, precum : Mintea celui înfrânat, biserică este a Sfântului Duh : iară a lacomului cu pânțele, lăcaș este a corbilor.

(.) *Picătura*, se pune la cuvinte cu deplină înțelegere, precum : Cela ce nu se scârbește de sărăcie, bogat este. Nu cela ce are puțin : ci cela ce pofteste multe, este sărac.

(;) *Semnul întrebării*, se pune la acest fel de cuvinte : Adame, unde ești ; și, cine ți-au spus ție că ești gol ¹.

(!) *Semnul de mirare*, este care arată mirare sau durere sau bucurie, precum : O milostivire și îndelungă răbdare dumnezeiască ! O prea slăvită minune !

( ) *Semnul încăperii*, este care încue cuvintele cele ce sânt streine, sau cele ce sânt pentru vreo tâlcuire, precum în *Faptele Apostolilor* : Și în zilele acelea sculându-se Petru în mijlocul ucenicilor, au zis : (și era mulțime de nume împreună, ca la o sută și douăzeci) ; Bărbați frați.

(-) *Crătima* sau *împreunătoarea*, se pune la cuvintele care

1) Punctul și virgula arată, în scrierea limbei grecești, semnul întrebării ; iar pentru punct și virgulă se întrebuințează [·] (punctul sus = ἄνω τελεία (N. E.).

trec dintr'un rând într'altul, de pildă : Pre-cum no-rul as-cun-de pre so-a-re : a-şa gân-du-ri-le ce-le re-le în-tu-ne-că pre min-te.

(,) *Aducătoarea*, se pune la începerea și sfârșitul vorbei, a încheetării sau a periodului care se aduce din gura altuia, de pildă : Precum au zis și Vrienie : „Carte ni se cuvine a învăța, și învățându-o, a avea minte : că mulți multă învățătură având, minte nu au”.

(*) *Arătătoarea*, se pune la tâlcuirea unui lucru trebuincios : de multe ori în locul ei se pun slove sau cifre.

Mai sânt și alte semne și prosodii ; cel ce voește, le va afla în grammatici. Iară aicea acelea s'au pus, pre care și singuri le întrebuițăm, îndestulându-ne cu atâtea ¹.

Numai cunoscând mai deaproape spiritele și accentele cu cari erau „împodobite” vechile texte chirilice românești, înțelegem semnificația reformei și cuvintelor lui I. Eliade, din *Gramatica* de la 1828 : „Ei <Românii> au lepădat și ocsiile și psili ! și dasia !!! O drăguțele, ca de ele de nimic nu-mi pare așa de rău, că parcă era niște floricele !” ²).

H a r a g

Este interesant de constatat că vechile manuscrise românești, precum și multe documente (pergament sau hârtie), au avut de cele mai multe ori o liniatură aparentă foarte regulată, liniatură fără întrebuițarea nici unei substanțe, făcută adică printr'un fel de sgâriere sau apăsare cu un corp ascuțit, sau printr'un fel de apăsare exercitată asupra hârtiei (respectiv pergament).

Pentru documente, în general, linierea era făcută prin apăsarea cu o bucată de metal sau os ascuțit, un fel de *punctorium*. Uneori, liniile erau trase spre a reuni anumite înțepături cu acul, practicate la distanțe egale sau convenite, și așezate spre marginile paralele ale hârtiei (pergamentului).

Manuscrisele având file multe, linierea lor trebuia simplificată, executată rapid și stereotip. Instrumentul ce slujea la liniere se numea *haraq*, întrebuițat la noi până spre sfârșitul

1) Textul dat aici a fost transcris prima oară de Dan Simonescu în *Bibliografia Românească Veche 1508—1830...* de Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, București, 1912—1936, t. III, 1809—1830, pp. 409—410 (c. v. 1176).

2) I. Eliad, Prefață la *Grammatică Românească*, <Sibiu>, 1828.

celei dintâi jumătăți a veacului al XIX-lea, și era alcătuit dintr'o scândură în mărimea foii de hârtie adoptată pentru manuscris, pe care scândură erau încleiate, la distanțe egale, fire de ață, de o anumită grosime. Liniera se obținea prin apăsarea coalei de hârtie — îndoită la mărimea voită (în general 8 file = cuatern), pe această scândură astfel întocmită, încât liniile se imprimau ca să spunem așa, și pe față și pe dos, în relief oarecum, pe o parte, și în adâncime pe cealaltă parte.

Harag se numea, deci, instrumentul acesta, de liniat manuscrisele, acelaș nume îl avea, probabil, și instrumentul ascuțit pentru liniat, prin zgâriere, documentele, și tot *harag* se chema, prin extensiune, hatul sau spațiul dintre rânduri, adică felul de liniatură însuși.

Vom da, cu alt prilej, o serie de măsurători de harag, după manuscrise din veacuri și autori diferiți, spre a vedea în ce măsură haragul poate fi un element de critică a textelor și în ce măsură, deci, poate fi tipic și specific pentru o epocă sau un scriitor (autor sau copist).

Singura menționare și descriere amănunțită și precisă a haragului, întâlnită de noi până acum, este din 1891, și este tipărită. Pentru deosebita ei valoare, reproducem această informație ignorată și grupăm cu acest prilej tot materialul publicat dar nefolosit încă pentru istoria paleografiei române și a terminologiei respective. Din acest material se poate constata existența, numele, definiția și forma haragului.

Numele și singura descriere completă a haragului ni le-a păstrat Episcopul Ghenadie Enăceanu, care cunoștea, probabil, acest instrument pe de o parte din tradiție, pe de altă parte pentru a-l fi apucat încă folosit în tinerețea sa (în vreo mânăstire). Iată textul :

„...Manuscrisul nostru <ms.2151 = erminie, de la Academia Română> este scris pe linii de harag, largi de ½ centimetru ; adică pe niște linii în culoarea hârtiei, eșite din apăsarea ei pe un instrument de liniare, numit până la finele jumătăței întâia a secolului nostru *harag*¹, și care era format din o scândură

1) „Și arta de a scrie cu harag este împrumutată de către scriitorii români tot din Orient, duple cum se adeverește din manuscrisele ce ne-au venit și rămas de acolo. Insuși vorba *harag*, atribuită acestui instrument de liniare, precum și bățului de la vie, vine de la grecescul $\chi\acute{\alpha}\rho\alpha\acute{\xi}$ = harag, prăjină, semn, etc., și acesta de la $\chi\alpha\rho\acute{\alpha}\sigma\sigma\omega$ = însemnez”.

în mărimea foaiei de hârtie, și pe această scândură stau încleiate fire de ață, întinse la distanțe egale între dânsese”...¹.

La această descriere atât de precisă se adaugă un desen, inedit, în peniță, făcut spre sfârșitul veacului al XVIII-lea de Petrache Ghiurcă Râmniceanul. Acesta, în August 1781, isprăvind de transcris într’o condică documentele Mănăstirii Dintr’un Lemn (Arhivele Statului, *condica* nr. 79), închipuie spre sfârșitul condicii o schiță în peniță (f. 419 : 17 × 25,5 cm.) care să-l înfățișeze pe el, scriitorul condicii, în exercițiul funcțiunii. Și astfel, îl vedem așezat la o masă, îmbrăcat într’un fel de antereu, cu fes în cap, cu pana în mâna stângă, iar în mâna dreaptă are coala tocmai atunci isprăvită de scris pentru condica mănăstirii. Alături, pe o masă, o călimară cu pene în ea. În spate, o altă masă aproape la fel, pe care sânt rânduite cu grijă coalele de hârtie scrise până atunci, lângă ele un instrument, desigur un fel de cutie sau peniță din care avea să presare nisipul pentru uscat cerneala = nisiparnița. În fund, la stânga, două rafturi de bibliotecă, pe care sânt așezate cărțile-manuscrise, opere adică lucrute până atunci de scriitor. În dreapta, o perdea cade în falduri mari. Deci, până aici regăsim în parte clasicul decor bizantin al copistului sau scriitorului. La acestea se adaugă, în planul întâi, înșiruirea rezultatului imediat al muncii copistului, și sculele de cari s’a slujit pentru acest scop. Avem, astfel : nisiparnița ; o carte deschisă = condica Mănăstirii Dintr’un Lemn, pe care scrie : „Condica sfintei mă <năstiri> . Inceputu cu Dumnezeu al scrierii...” ; alături, tot condica, închisă, pentru a se vedea legătura și ferecătura în metal ; mai departe, un fel de transparent, în realitate **haragul** de care am vorbit până acum, și pentru care avem, în sfârșit, și o reprezentare grafică autentică ; urmează acel probabil harag pentru documente, ca un fel de *punctorium*, cu întrebuițări multiple ; sticla de cerneală și compasul (al cărui nume vechi este *perghel*²). Dedesubt, următorul text, care fără să fie o

1) V. Ghenadie <Enăceanu> al Râmnicului, *Iconografia. Artă de a zugrăvi templele și icoanele bisericesti. Manuscris cu o precupentare, descris și adnotat de...* București, 1891, pp. 22—23.

2) *Perghel* = compas, se găsește și în dicționarul lui Iordache Golescu de pe la 1840 (Academia Română, ms. 848, f. 53). Cu acelaș înțeles e folosit și în erminiile — cărțile de pictură bisericască din veacul al XVIII-lea și al XIX-lea. (v. V. Grecu, *Cărți de pictură bisericască bizantină...*, Cernăuți, 1936, indice, *sub voce*).

descriere a desenului¹, nu e lipsit de interes : „Multe cu adevăratu, și nenumărate, mile de cuvinte am scris într'aastă condică. Deč până aicea călătoria sa ajungând, încetă. Scrisu-s'au această condică de Petrache Râmnicănu, nepot răposatului Hagi Costandin Malache, cu toată osărdia sfinții sale maicăi Sofii monahii Căzăneascăi, stareța sfintei mănăstiri. Și s'au început la luna lui Iunie 11, și s'au sfârșit la Avgust 28". Insemnăm cu acest prilej că data complectă : Iunie-August 1781, numele întreg al autorului (Ghiurcă Râmnicănu — din Râmnic — Oltenia), numele mănăstirii pentru care este scrisă condica (Mănăstirea Dintr'un Lemn), sânt luate din foaia de titlu a condicei.

Dar, deși nu este prea vechi, acest desen curmă orice îndoeli privitoare la **harag**, și capătă, prin aceasta, o neprețuită valoare pentru istoria scrisului românesc. Căci și Petrache Zugravul pune diferitele personaje ale *Erotocritului* să scrie, dar aceasta este numai o întâmplare, de care se resimte și desenul colorat al autorului, căci, afară de pană, călimară și hârtie, celelalte atribute ale unui scriitor de meserie sânt absente (vezi la Academia Română, ms. 3514, care cuprinde *Erotocritul* scris în aceeaș vreme și ilustrat în culori de Petrache Zugravul, f. 3 v., 48, 96 v., 97 v., 109 v., 115, 116, 120 v., 136 v., 173 și 218 v.¹).

Reproducem acum interesantele informații adunate de cel mai recent istoric al paleografiei chirilice slave, Karskij, asupra linierii documentelor și a manuscriselor :

„Pentru linierea pergamentului se întrebuița un fel de instrument metalic (sau din os) bont : poate cuțit, sau cui, sau condei de piatră. In cazul dat, trebuie avută în vedere următoarea însemnare de pe *Trebnicul* pe pergament al lui Verkovic, din veacul al XIV-lea („*Starine*”, X, 271) : „Dum-

1) Vezi și reprezentarea Evanghelistului Luca scriind, pe un ms. bizantin din veacul XII-XIII, reprodusă la Virgiliu N. Drăghiceanu, *Catalogul colecțiilor Comisiunii Monumentelor Istorice*, București, 1913, pl. I, p. 122. Această reprezentare, comparată cu miniaturile evangheliștilor din *Evanghelia Slavo-Greacă* scrisă la Mănăstirea Neamțului, în 1429, arată cât de vie rămăsese tradiția bizantină la noi, până în veacul al XV-lea (Miniaturile din 1429 sânt reproduse la Ion Bianu, *Documente de Artă Românească din Manuscripte vechi adunate de... Fasc. I. Evanghelia slavo-greacă scrisă în mănăstirea Neamțului din Moldova de Gavriil Monachul la 1429. Bib. Bodleiana, Oxford : Cod. Can. Graeci 122. București, 1922, tab. V—VIII. Academia Română).*

Fig. 1. — Petrice Ghiurcă Râmnicianul scrie condica Mănăstirii Dintr'un Lemn, la 1781.

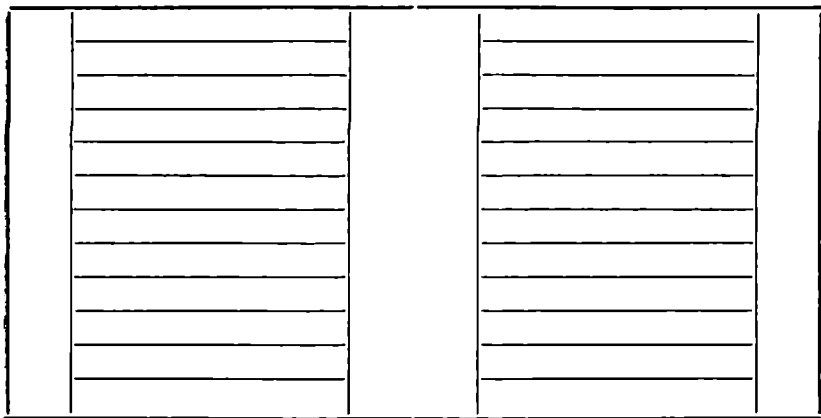

nezeu să-l ierte pe fierarul Ranko, care mi-a făurit suli și „Хараксало“. Amintitul aici „Хараксало“ (care stă în legătură cu grecescul *χαράττειν* = a scrie, și forma lui medievală coruptă *charaxare, caraxare*), instrument pentru linierea deodată a unui întreg caiet, acelaș ce este și *каракса, карамса* (Șčepkin, *Učebnik nesknoj paleografij*, p. 28), ceva în forma unei game de metal (v. Simoni, *Опыт сборника сведении по истории и технике книгопереплетного художества на Руси*, S. Petersburg, 1903, p. 45 și următoarele). De aici, probabil, transparentele noastre puse subț hârtie prin care se vede, în vechime se numeau *karaxale*. Liniile se imprimau prin apăsare puternică, așa că apăreau deodată pe întregul caiet de opt file, și nu numai pe față, ci și pe dos, pe pergamentul moale și fraged. Liniile luau uneori forma tăeturilor. Prin sistemul arătat al linierii se explică de ce numărul rândurilor, numite uneori rânduri, sau rândurile, pretutindeni este la fel și sânt dispuse în una și aceeași ordine.

Pe hârtie, liniile se trăgeau, însă, cu un alt instrument, probabil cu creion de cositor sau de plumb (se amintește pentru prima oară la sfârșitul veacului al XVI-lea), care nu producea o apăsare puternică în hârtie, însă lăsa cu toate acestea o oarecare urmă. La noi, se pare, nu există manuscrise cu scris pe linii trase cu o culoare, ceea ce nu rareori se poate vedea în Apus.

Iată modelul deschis, al linierii unei foi de manuscris :

În cărțile de mare format, fiecare pagină se împărțea în două coloane, cu o mică distanță între ele ; așa, de pildă, e scrisă

Evanghelia lui Ostromir, *Sbornicul* lui Sviatoslav din 1073, și alte cărți în format mare. Însă, uneori, pe două coloane se liniau și cărțile mici, scrise, însă, în duct mărunț. Așa sânt scrise, de pildă, *Evangheliile* și *Apostolul* atribuite Mitropolitului Alexe, de la sfârșitul veacului al XIV-lea.

Documentele nu se scriau niciodată pe două coloane, cu toate că, uneori, erau foarte întinse”¹.

Adăugăm aici și alte informații despre harag, din izvoarele românești :

Iordache Golescu, în dicționarul său (Academia Română, ms. 850, f. 92), notează : Harac-uri, și arac, cel cu care facem rânduri pă hârtie, pentru a scri drept, din cuvântul grec *χάραξ*; *χάρακι*, (șters) *κανονίς*, *κανόνισμα*.

V. A. Urechia, *Legende române. Viața în trecut. Reminiscențe*. Ed. III, București, 1896, p. 397 :

<scriind jalba, pe la 1860> „vreo două zile, pe hârtie Leon și cu harag larg”.

Dicționarele noastre cunosc și ele termenul.

Dicționarul limbii române, publicat de Academia Română, spune, *sub voce* : unealtă de tras linii spre a scrie drept (Costinescu)², lineal (Polizu)³. Prin extensiune, liniile sau spațiul între liniile unei hârtii liniate...

A haracosi = a linia.

Din n.—grec. *χάρακι* (bulg. harak = linie).

G. A. Polizu, *Vocabular româno-german...* Brașov, 1857 : Harac (turc) = Lineal <adică linie, riglă> ; Haracosi (turc) = liniren, Linien ziehen.

Ion Costinescu, *Vocabular romano-francesu...*, București 1870 :

Arag = unealtă de tras rigle spre a scrie drept ; hambac, jambage.

H. Tikin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1906, *sub voce* : harac-curi = linienblatt... Moldovenește — rág.

1) Е. Ф. Карский, Славянская Кирилловская Палеография <= *Paleografia slavă chirilică*>, Leningrad, 1928, pp. 127—128. Traducerea în românește a tuturor pasagiilor din Karskiij o datorăm amabilității d-lui D. P. Bogdan.

2) Ion Costinescu ; vezi, mai departe, textul complet din dicționarul lui.

3) G. A. Polizu, idem.

Etimologia : grecește $\chi\acute{\iota}\rho\alpha\zeta\text{-}\kappa\omicron\varsigma$, nou-grec $\chi\acute{\alpha}\rho\alpha\kappa\alpha\varsigma$; — ág, poate după hădărag.

(Citatul din V. A. Urechia, dat mai sus, este menționat și de Tiktin și de Dicționarul Academiei, *sub voce*, de aceea nu l-am mai reprodus în extrasele date după aceste dicționare).

L. Șeineanu, *Dicționarul universal al limbii române*, ed. IV, *sub voce* : arag (harag), m., unealtă de tras rigle spre a scrie drept (= arac).

Iar dicționarul greco-francez al lui A. Vlahos notează : $\chi\alpha\rho\acute{\alpha}\kappa\iota$ = incision, coche, rayure, raie, ligne ; $\chi\alpha\rho\alpha\kappa\acute{\omicron}\nu\omega$ = rayer, régler du papier, inciser.

„Cruce-ajută”

+ adică invocația simbolică, pusă la începutul unui document oficial sau particular, hrisov sau zapis sau altceva, (catastif cu diferite enumerări) a stăruit cu acest rol și loc până în veacul al XIX-lea, când, chiar de pe la începutul veacului, a început să fie înlocuită cu semnul „ (un fel de ghilimete).

Invocația simbolică se numea „cruce-ajută”. Așa a pomenit-o până pe la 1850, D. Pappasoglu, în școala munteană : „școalele erau în adevăr cele mai multe cu cruce-ajută, pentru limba română și cea slavonă”... ¹⁾). Așa o arată V. A. Urechia, când pune un personaj din „Legende” să spuie : „Grăbește, dascăle, că nu mai e vreme de cruce-ajută, buche-az, ba” ²⁾).

Așa o numește și Ion Creangă, povestind amintirile sale de pe la anul 1847, când începuse să învețe la școală : „Intâiu și ’ntâiu am început a învăța cruce-ajută, după moda veche, la școala din Humulești... Poate să fi fost de vreo unsprezece ani, când am început a învăța... Dascălul nostru... era și dascălul bisericii din sat” ³⁾). Sau, tot Ion Creangă : „Din bățul în care era

1) Vezi D. Pappasoglu, *Istoria începutului orașului București...*, București, 1870, p. 45. Un text asemănător republică tot el în 1891 : „Alfabeturile erau în adevăr foarte multe cu crucea-ajută”... Vezi idem, *Istoria fondării orașului București*, București, 1891, p. 27.

2) V. A. Urechia, *Legende române. Viața în trecut. Reminiscențe*. Ed. III, București, 1896, p. 158.

3) Vezi Ion Creangă, *Opere. Ediție critică cu note, variante și glosar* de G. T. Kirileanu. Cu 27 planșe afară din text. București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1939, p. 253. (Scriitorii români moderni).

Vezi și *Dicționarul Academiei Române*, *sub voce*, pentru „cruce-ajută”.

așezată fila cu cruce-ajută și buchile scrise de bădița Vasile pentru fiecare, am ajuns la trătăji, de la trătăji la ceaslov, ș'apoi dă Doamne bine" 1).

Tot așa o numește Gh. Ghibănescu, la 1895, în studiul său de diplomatică românească : „cruce-ajută buche-az ba + Δ, Ϛ" 2)...

„† σταυρὲ βοήθει μοι“, adică „+ cruce-ajută-mi“, spune Naum Râmnicăeanul, la 1819, la începutul unui manual de pedagogie pe care îl alcătuiește în grecește, arătând prin aceasta izvorul de inspirație al semnului +, și numele lui în grecește la începutul unei lucrări 3).

Semnul „ care înlocuiește invocația simbolică + de la începutul documentelor (în veacul al XIX-lea), îl vom denumi, până la regăsirea vechiului nume folosit de paleografia românească : *diviuga*.

„In loc de pecete”

Notăm această frumoasă și plastică expresie, întrebuințată la 1866 și, desigur, destul de veche, de către cei care, neștiind carte, semnau prin punerea degetului :

„Noroiind cu degetul la numele nostru, în loc de pecete, ca să se creaze” 4.

Dar, întâlnim, o singură dată și un înscris, în care, emitentul, neștiutor de carte, în loc să-și pună degetul, prin for-

1) *Ibidem*, p. 181.

2) Gh. Ghibănescu, *Ce e documentul?* în *Uricariul*, XXIII (prefața), p. XLIV, Iași, 1895 : „Când sistemul de a învăța carte era de a începe cu *cruce-ajulă*, *buche-az*, *ba + Δ, Ϛ*, nu ne miră faptul dacă piserul, când începea a scrie un document, operă grea și anevoiasă, trebuia să pună la capăt <*sic*> semnul crucii, mai ales că formularul începea cu *многостю пожелю*, lângă care semnul crucii se acomoda foarte bine. Aici vedem, dar, o înrăurire religioasă”.

3) Academia Română, *ms.* 619, p. 15 ; manuscrisul este autograf al lui Naum Râmnicăeanul.

4) Arhivele Statului, *Copii*, nr. 889/937 : copia păstrată după un document din 6 Februarie 1866, din comuna Negoști ; semnează, prin punerea degetului, Stana și Vasile Licăreț zeli Gheorghe Sprânceoi din Padeș (Mehedinți).

Pentru punerea degetului în loc de iscălitură și pecete, în folclor, cunoaștem povestea culeasă de T. Pamfile : *Intâiul zapis pe lume*, în *Ion Creangă*, XI (1918), pp. 8—10, din care se vede că poporul păstrează legenda că Adam și-a pus cândva mâna pe un fel de cărămidă udă, întipăririndu-și-o pe lutul proaspăt : cărămidă a fost apoi arsă în cuptor de Scaraoschi, și de aici vine zapisul cu semnătura prin punerea degetului.

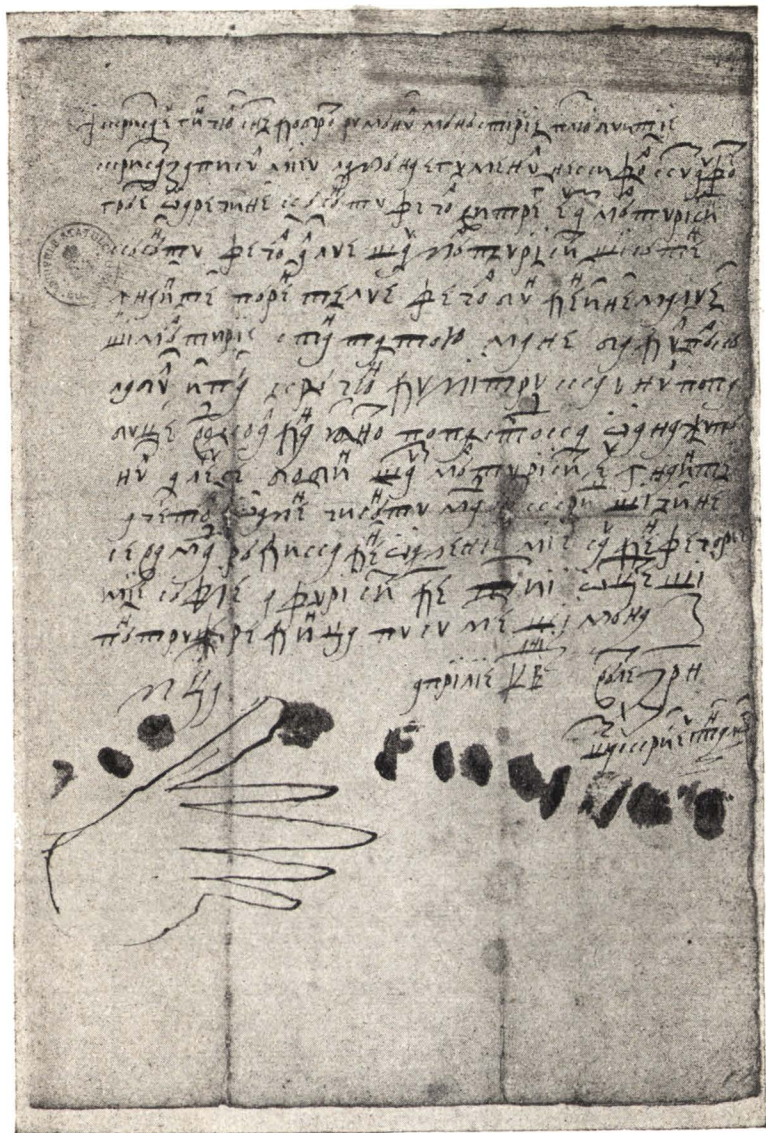

Fig. 2. — Zapisul din 22 Aprilie 1642: „Pentru credința pusu-me'm și mâna”.

mula finală și în fapt, spune : „Pentru credința pusu-me'm și mănă". Și, în adevăr, înscrisul are desemnată grosolan, la locul semnăturii, o mână cu toate degetele deschise, iar degetul mare tocmai își lasă întipărirea, pe când alături se întind urmele lăsate de punerea efectivă a tuturor degetelor. Inscrisul este din 22 Aprilie 1642, și este scris de un Stan logofăt, în numele lui Ghinciul sin Dobrotă, „rumân al Mănăstirii Plumbuita 1).

Ianuar nu Ghenar

Nu e vorba de începerea anului în Ianuarie, ci de un document dat de Damaschin episcopul Râmnicului. Actul este scris în chirilică, la 18 Ianuarie 7223=1715. Dar, curios, data este scrisă cu altă cerneală decât restul actului, dar pusă totuși tot odată cu scrierea actului : „Ianuar 18 din leat 7223". Precizăm că documentul este original și data pare pusă de însăși mâna episcopului Damaschin 2).

Coajnice

Din slavonescul *кожа* = piele, s'a ajuns la *coajnic*, cu înțelesul de ceva făcut din piele, din pergament, și, prin extensiune, s'au denumit astfel documentele, hrisoavele scrise pe piele, numite astăzi documente scrise pe pergament, sau simplu *pergamente*. Cunoaștem, astfel, o mențiune într'o carte de judecată dată de Dumitrașco Poenariul biv vel pitar, judecător la scaunul Craiovei, pentru moșia Somor (Mehedinți), la 28 Mai 7201 = 1693. Se arată acolo că una din părți „scoase niște cărți coajnice” ;

---

1) Arhivele Statului, *Mănăstirea Plumbuita*, pach. 16, doc. 7. Vezi fig. 2. Inscrisul este scris pe fila a doua (22×32 cm.) a unei hârtii care pe fila întâia are cartea a 6 boeri (21 Mai 1642), cari arată că Dobrotă și alții sânt drepti rumâni ai Mănăstirii Plumbuita, apucați așa de „legătura lui Mihai Vodă”.

Cunoaștem și actul din 4 August 1583, în care Domnul Petru Șchiopul scrie, de mâna lui, în josul peceteii inelare aplicate pe hârtie : „pus-am mena domniia mele”, lăsând să se vadă, oarecum, efectiv, numai punerea degetului, iar nu a mâinii. (Actul la Arhivele Statului, *Secția Istorică*. A fost publicat întâi la B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică*. București, 1865, I, p. 127, n. 185).

2) Arhivele Statului, *Mănăstirea Hurez*, pach. 1, doc. 21.

și mai departe : „văzând și noi atâtea cărți coajnice, de la atăța domni”¹⁾).

Manuscrisul 671 de la Academia Română, numit prin tradiție și „condica lui Antim”, scris între 1695—1710, cuprinde un inventar de averile Mitropoliei din București. Intre altele, sânt trecute zapisele și hrisoavele de stăpânirea moșiilor Mitropoliei. Se vorbește astfel de „hrisov coajnic”, de „hrisov, *coajnică*”, (deci formă substantivală), și de „carte coajnică”, spre a se deosebi de „carte de hârtie”²⁾.

Intâlnim apoi „coajnică” pe la 1740³⁾. Dar un text mai lămuritor găsim la 1787, semnat de Dionisie Eclisiarhul. Și anume, într’o socoteală, inedită, pe care acesta o face pentru banii ce-i avea de primit de la Mănăstirea Tismana, drept plată a ostanelilor lui de traducător din slavonește și de „prescriitor” al documentelor mănăstirii, în condică, el înseamnă că pentru „34 hrisoave mari *coajnice*” trebuia să i se plătească 34 taleri, deci traducerea unui „coajnic” îi era răsplătită cu un taler.

Așa dar, forma „coajnic” este mai ales adjectiv, și, prin urmare, „coajnice” sânt și hrisoavele și orice alte „cărți” sau zapise scrise pe pergament.

Mai târziu, pe la 1880—1890, preotul Cosma Moșescu din Brăila, dar originar din județul Buzău, vorbește de „coșnița” moșiei Moșești (Buzău), pusă amanet la un boier în veacul al XVIII-lea, de către moșneni. „Coșniță” este deci o formă mai puțin răspândită pentru „coajnic”, și are mai ales aspect substantival. Preotul Cosma Moșescu, născut la 1822 în comuna Tăbărăștii Noi (Buzău), vorbind de trecutul moșiei pe care se născuse, nu făcea decât să reproducă un termen mai vechi al locului, rămas totuși viu și dealungul veacului al XIX-lea.

Pe de altă parte, un țăran venit în anii din urmă la Arhivele Statului din București, cu documente vechi spre transcriere,

1) Arhivele Statului, *condica* 268, f. 516.

2) Extragem aici toate mențiunile din ms. 671 : „*hrisov, coajnică*”, f. 118 v. ; „*hrisov coajnic*”, f. 107 (2 ori), 110 v. (5 ori), 111, 113 v. (2 ori), 114, 115, 116, 117, 120 v. (2 ori), 121, 122 (2 ori), 145, 151, 151 v. ; „*carte coajnică*”, f. 106 v. (2 ori), 107, 108, 108 v. (5 ori), 109 (11 ori), 111 (3 ori), 113, 114, 115, 116 v., 118 v., 119 v., 120 v. (3 ori), 121, 121 v., 122 (3 ori), 124, 127, 132 v., 133, 135 v. (2 ori), 136, 136 v., 146 v. (2 ori) : „*carte de hârtie*”, f. 108 v., 113, 114, 115, 115 v. (3 ori), 116, 117, 118 v., 120 v., 123.

3) Arhivele Statului, *condica* 264, f. 672.

spunea și el „coajnice” la hrisoavele pe pergament pe cari le adusese. Din nefericire, n'am însemnat nici numele țaranului, nici vârsta, nici regiunea de unde venea.

Neîndoios, mențiuni despre „coajnice” sânt nenumărate, unele din ele chiar publicate. Cu vremea le vom aduna metodic pe toate, și vom încerca să-i stabilim oarecum și răspândirea geografică. Constatăm, deocamdată, cu bucurie păstrarea lui până în zilele noastre.

Dăm acum în întregime însemnările lui Dionisie Eclisiarhul :

Aici am însemnat precum să știe că, după săvârșirea condicilor, am socotit și am numărat toate coalele câte s'au scris într'amândouă condicile, adecă în condic<a> Gorjului și într'a Mehedințului ¹⁾, și s'au găsit precum arată mai jos :

321 ½ coale scrise, coala po bani 30, cin talere 80, bani 35.

Insemnarea hrisoavelor i cărților slovenești care s'au tâlmăcit în limba rumânească :

		talere	bani
34 hrisoave mari coajnice po talere 1 . . .	cin	34	—
57 cărți i hrisoave mijlocie po talere pol . . .	cin	28	60
147 cărți i hrisoave mici po bani 30.	cin	36	90
Cinu peste tot.		99	30

Insemnarea pentru copiile de hrisoave și cărți care, fiind cu greșală, de iznoavă s'au tâlmăcit :

19 hrisoave mari po bani 90	cin	14	30
3 hrisoave mijlocii po bani 45	cin	1	15
4 cărți mici po bani 15	cin	—	90
Cin cu tot.		16	35

Adunându-să câte treale sumele care scrie mai sus, s'au făcut peste tot talere 195, 100 bani.

Și priimind acești bani pre deplin de la sf<inția sa> părintele arhimandrit igumen sfintei Mănăstiri Tismana, pentru încredințare am iscălit.

Dionisie Eclisiarh" ²⁾

1) Acum la Arhivele Statului, *condicile Mănăstirii Tismana* (nr. 42 și 43).

2) Arhivele Statului, *condica nr. 42 (Tismana)*, f. 773. In legătură cu prețuirea muncii de copist, dăm și următoarea notă aflată pe un manuscris de aritmetică de la sfârșitul veacului al XVIII-lea (Arhivele Statului, *Donații*, pach. XXII, 1,

Iar textul preotului Cosma Moșescu spune despre moșnenii din Moșești (Buzău), că în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea : „au pus amanet coșnița sau documentul moșiei”¹⁾.

S f i t o e

Termenul este slavonesc (сѣнтокъ), și înseamnă sul, rulou, filacter (acesta din urmă mai ales în iconografie). Paleografia românească l-a întrebuițat de timpuriu pentru a denumi documentele (pergamente sau hârtie) mari, făcute și păstrate sub formă de sul, rulou. În ms. 671 de la Academia Română („condica lui Antim”), scris între 1695—1710, la f. 117 v.

f. 1): „Acest englizon, s’au însemnat spre știință că este al micu cel mai jos iscălit, scris fiind dă un logofăt de la Școala ot Sfeti Gheorghe, cu plată cola < =coala > po parale 18, fiind discolas. Avraam logofăt”.

Despre Dionisie Eclisiarhul mai adăugăm câteva știri :

La Mitropolie, Dionisie a locuit în niște chilii-case ce erau pe locul unde înainte de război, înainte și de 1900, era clopotul mare al Mitropoliei (v. G. M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Lupescilor (Sf. Elefterie) și Grozăvescilor...* București, 1902, p. 115).

În ce măsură el știa, sau, mai degrabă, nu știa latinește, putem vedea din următoarea însemnare autografă pusă pe traducerea unui hrisov — interesantă și pentru cronologia românească : „S’au tălmăcit de pe carte domnească slovenească, în limba noastră rumânească întocmai, de mine Dionisie Eclisiarh, Anno Domini 1805” (Arhivele Statului, *Mitropolia București*, pach. 116, doc. 3, din 7127/1619, Mai 13, tălmăcit de D. E.).

Aceeași știință de latinească o găsim la un diac de la 1727, care transcrie, probabil în Oltenia, un hrisov chirilic de la Matei Basarab și-i traduce părțile scrise în slavonește, adăugând la sfârșit : „scripsit ego Amphilocheius, 1727” (Arhivele Statului, *Mănăstirea Hurez*, pach. 18, doc. 14).

Însemnarea de asement că manuscrisul original al *Hronografului* lui Dionisie Eclisiarhul se găsește acum la Academia Română (ms. 3537). De asemeni, la manuscrisele cunoscute până acum ca scrise de pana lui, să se adauge și ms. 346 de la Academia Română, pe care catalogul respectiv nu-l identifică, dar pe care noi îl identificăm în chip absolut sigur, după scris.

1) Fragment din autobiografia sa, publicată la Emil Vîrloșu, *Scrisori inedite ale lui I. Heliade Rădulescu către preotul Cosma Moșescu din Brăila între anii 1857—1872 publicate de...* București, 1940, p. 4, (Academia Română, mem. S. Lit., S. III, t. IX, mem. 8). Identitatea coșnița = cojnița, acesta din urmă din coajă — coajnice, este evidentă.

Se mai poate vedea și *Dicționarul Academiei Române*, sub voce. Se notează acolo o „carte coajnică” de la 1697 ; dar o altă mențiune : „scrisoare în membrană, adevă în coajnică”, arată că e vorba de o traducere din prima jumătate a veacului al XIX-lea.

se menționează un „sfitoc” al lui Antonie Vodă. Pe la 1740, găsim mențiuni ca : „sfitoc al ctitorilor”¹⁾, (vorbind de documentele unei mănăstiri), sau „hrisov al lui Șarban Vodă, ce să chiamă sfitoc”²⁾. Dar cea mai interesantă mențiune este nota făcută, la 12 Martie 7254 = 1746, de Leontie Ieromonahul de la Mănăstirea Tismana și dascăl domnesc, în care arată că *sfitoc* „să zice rumânește *învăluit*”. Reproducem în întregime însemnarea Ieromonahului Leontie de la Tismana, mai ales că ea cuprinde și o impresionantă pagină de autobiografie :

Tălmăcirea sfitocului Mănăstirii Tismana, pe rumănie, după sfitocul cel slovenesc, leat 7254, Martie 12...

Acestu *sfitoc*, ce să zice rumânește *învăluit*, carele cuprinde în sine toate hrisoavele sfintei Mănăstiri Tismeanii, tălmăcitu-l-am de pe limba sloveniască pre limba rumâniască, eu greașnai Leontie ieromonahul Tismeanii și dascălul domnescu. Carele sânt de nîiam rumân, muntian, oltianu, din județul Mehedinților, născut în orașul carele să numeaște Baia-de-Aramă, și de mică vărste m'am călugărit aici în sfânta lavră Tismana. Apoi dorind de sfânta învățătură, m'am înstreinat în Țara Sărbiască, și așăzându-mă în școala priia sfințitului mitropolit chir Moisei Petrovič al Belgradului sărbescu, amă învățat grammatica sloveniască, la dascalul Maximu filosoful și moscalul, fiind dumnealui trimis de Petră-cel-Mare, împăratul Moscului, prin rugăcunîa și cearerîa mai sus numitului mitropolit, ca să fie dascal Sărbilor.

Apoi, din dumnezeiasca socotință, m'am dus la Țara Nemțiască, la împărățiasca cetate a Bečului.

Apoi mergând în Țara Moscului, m'amă așăzat în vestita cetate Chievul. Și învățându-mă pre limba latiniască, prin toate școale împărătești, de rînd, m'am nevoit ani 11, până, cu darul lui Dumnezeu, m'am atinsu și de meștersugul ritoricescu și dialecticescu. Și mărturisescu cu frica lui Dumnezeu că nici am adaos, nici am mai scăzut întru tălmăciria acestui *sfitoc*, fără numai din cuvânt în cuvânt, pre cât au fost în cel slovenescu, în zilele măriei sale domnului nostru Costandin Nicolae Voevod, 7254, Martie 12³⁾.

1) Arhivele Statului, *condica* 264, f. 324.

2) *Ibidem*.

3) Arhivele Statului, *condica* nr. 260, pp. <1>, 18—19.

Reproducem aici și alte mențiuni, mai vechi, dar mai puțin limpezi, despre sfitoc.

Așa *Codex Sturdzanus*, scris pe la sfârșitul veacului al XVI-lea, spune : „Ceriul <î>l vor învăli arhanghelii ca u<n> sfitocu”¹⁾).

Cronica-Hronograful lui Moxa, scris la 1620, în Oltenia, arată că „era acoloa, mai scump de toate, un sfitoc minunat de pănțece de șarpe, și era într’ănsu scriptura lui Omir : Iliada și Odisia”²⁾).

Iar *Indreptarea Legii*, Târgoviște, 1652, f. 195, vorbește de „sfitocul cel de înpreunare”.

Totodată, erminiile de pictură, din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și întâia jumătate a veacului al XIX-lea, întrebuintează obișnuit cuvântul *sfitoc* pentru ceea ce astăzi numim filacter : „și scrie în sfetocul îngerului așa” ; sau diaconul Roman „țiind sfetoc” (v. Vasile Grecu, *Cărți de pictură bisericască bizantină...*, Cernăuți, 1936, pp. 318, 330, 344).

Un hrisov inoperant

În Septemvrie 1929, a fost prezentat Arhivelor Statului din București, pentru transcriere, un document cu o înfățișare neobișnuită. Și anume, era un hrisov scris pe hârtie, emanat dela Scarlat Grigorie Ghica Voevod, domnul Țării Românești, și cuprindea privilegiul dat lui Voicilă, logofetelul divanului domnesc, de a fi apărat de toate dările în ființă până la 20 Noemvrie 1758, data emiterii hrisovului, și de oricâte dări ar mai fi eșit în urmă.

În afară de faptul că hrisovul cuprindea o bogată înșiruire a dărilor de atunci, mai bogată ca în multe alte privilegii contemporane, el interesează mai ales prin problema pe care o pune. Anume, e cu puțință să-l considerăm, și să fi fost considerat la vremea lui, drept un act autentic, operant, când îi lipsesc elementele cele mai importante de autentificare, ce alcătuiesc proto-

1) Publicat de B. P. Hașdeu, *Cuvente den Bătrâni*, II, București, 1880, p. 455.

2) Publicat de B. P. Hașdeu, *Cuvente den Bătrâni*, I, București, 1878, p. 380.

Aceste două mențiuni, ca și cea următoare din *Indreptarea Legii*, Târgoviște, 1652, sânt consemnate întâi de H. Tiktin. *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1906, *sub voce*.

colul final? Lipsesc adică : martorii (boerii divanului domnesc), locul emiterii, numele diacului ce l-a scris, apoi semnele de validare : semnătura autografă a domnului (deși există un cadru special desenat de diac, îndată după monograma domnească — scrisă cu chinovar); lipsește pecetea domnească, aplicată de obicei sub semnătura domnească autografă, în tuș sau cerneală roșie; lipsește acel „*pročtoh*” = conformitatea sau colaționarea, semnată de Vel logofăt, sau Vtori logofăt, șeful cancelariei domnești; lipsește, în sfârșit, mențiunea „*trecut în condică*”, pusă de obicei jos, în dreapta sau în stânga, corespunzătoare numărului de înregistrare sau de eșire de astăzi.

Credem că lipsurile de mai sus dovedesc peremptoriu că hrisovul n'a putut avea valoare legală în fața instanțelor contemporane.

Pe de altă parte, mărimea hrisovului : 39 cm. × 51,3 cm. ; faptul că e alcătuit din două file mari de hârtie turcească; inițiala K foarte înflorită și întovărășită, la capătul opus al rândului întâi, pentru simetrie, de o floare de acantă; scrisul curat, complet, cu prescurtările strict obișnuite; folosirea a două cernele : rădăcinie și chinovar; precizarea emitentului — în *intitulatio* și în monogramă —, precizarea beneficiarului și a datei, toate acestea înlătură, dela început și definitiv, ipoteza formularului tip.

În acelaș timp, știm că domnia lui Scarlat Grigorie Ghica Voievod începe la 7 Septembrie 1758 și ține până la 11 Iunie 1761, astfel că precipitarea într'un fel sau altul a domniei n'a existat, fapt ce ar fi îndreptățit, poate a lăsa documentul nedesăvârșit.

Presupunând că beneficiarul ar fi încetat din viață înainte de semnarea hrisovului, totuși privilegiul odată acordat ar fi putut sluji într'un chip oarecare urmașilor, așa că semnarea lui ar fi însemnat și un act de răsplătire post mortem.

Totodată, știm că în veacul al XVIII-lea era cu neputință să iasă acte incomplete din cancelaria domnească. Când în hrisovul nostru găsim textual : „am înlărit cu domneasca pecete și cu iscălitura domniei mele”, această afirmație era departe de a fi numai o formulă deșartă, formulă tip.

Mai sigur pare faptul că, la hrisovul prezentat pentru colaționare și semnare — întărire, se va fi observat o lipsă, poate omisiunea mărturiilor domnești — acea înșiruire a membrilor divanului domnesc cu titlurile lor, poate schimbarea sensului

privilegiului. Lipsind mărturiile, între cari se numără și ispravnicul documentului, hrisovul n'a mai fost prezentat Domnului ci, probabil, se va fi întocmit un altul, complet, cel inoperant rămânând în păstrarea scriitorului sau a beneficiarului.

Pentru moment, orice verificare a ipotezelor noastre ne este interzisă, deoarece condicile domnești propriu zise, în care se treceau actele oficiale, nu încep decât cu anul 1775. Celelalte, mai vechi, sporadice, nu ni s'au păstrat decât în anumite cazuri, dar foarte rar.

(Până astăzi, cea mai veche condică oficială originală a cancelariei domnești este condica lui Vodă Brâncoveanu, pentru actele ieșite din cancelaria domnească și subscrise pentru conformitate și de Vtori Logofăt, ca șef al cancelariei domnești, între anii 1692—1713. Vezi la Arhivele Statului, *condica* 263).

Reproducem în întregime textul hrisovului :

Io Scarlat Grigorie Ghica Voevod,
Bojieiu Milostieiu Gospodin Vlahscoi.

Cu cale și cu dreptate fiindu, spre slugile carii slujăsc cu credință și cu dreptate, pre fieștecăre-după slujba și credința care se arată, a să milui și a să dărui cu ceale din domneștile mili ;

Intru aceeaia dar, învrednicindu-ne domnul Dumnezeu și <pe> noi cu domnia Țării Rumânești, înpărătescul și strămoșăscul domnii mele scaun, socotit-am domniia mea și pentru sluga domnii mele Voicilă logofeșelul de divan, care deapureră să află la divanul domnesc neprestan, unde slujind cu credință și cu dreptate, domnii mele și țării, milostivitu-m'am domniia mea, pentru a lui dreaptă slujbă, printr'acest hrisov al *domnii mele*, ca să fie supt acest priveleghiu, adecă el și toată casa lui să fie în pace și ertat de tot fealul de dăjdii și orândueli, oricăte ar eși peste an în țară de la vistieria și de la cămara domnii mele, de niciunile val și nici o supărare să n'aibă ; asămenea și ale lui dreapte bucate să fie în pace și scutite : stupii i rămătorii de dijmărit, și vinul ce să va face în viile lui, de vinărici ; și o pivniță, aici în orașul Bucureștilor, de fumărit, de cămănarit, de vamă, de vin domnesc și de ortul vătășăsc.

Așijderea să aibă a ținea și un om strein, fără de bir și fără de nume în vistieriia domnii mele, carele să fie în pace și ertat de toate dăjdile și angariile, ce ar eși peste an în țară de la vistieriia sau de la cămara domnii mele, ori cu peceti ori fără

de peceți, de niciunile nici un val și nici o supărare să n'aibă; nici la vel samă, sau la ajotorință, nici la mucarel, nici la polonul Bařaramului, sau la alte podvoade, de zahereale, de cheresteale și de cai de olac, nicidecum să nu să supere. Pentru că aflându-se numitul logofeșel napristan cu slujbă în divanul domnesc, m'am milostivit domniia mea de ȳ-am dat acest priveleghiu, ca să aibă această milă și de câte ei scrie mai sus să fie apărat, pentru slujba ce slujeaște domnii mele și țării.

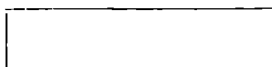
Derept aceeaia dar, poruncim domnia mea, dumitale vel agă i vel căpitan za dorobanți, i altor zapcii ori de ce treaptă veți fi și ori cu ce slujbă vă veți orândui, i dumneavoastră ispravnicilor judeșului, toți să aveți a vă feri întâi de casa numitului logofeșel, nefăcându-i nimeni de nemic supărare; cât și de omul său, băntuială măcar cât de puțin să nu-i faceți.

Așijderea poruncim domniia mea și voao, dijmarilor i vinăricearilor i fumarilor i cămănarilor i vameșilor i vătașilor de cărciumari, văzând hrisovul acesta al domnii mele, toți să aveți a vă feri de bucatele numitului logofeșel, nefăcându-i nici o supărare de nemic, peste porunca domnii mele.

Și pentru ca să să păzească, nestrămutat și în toată vremea, câte să coprinde într'acest cinstit hrisov al domnii mele, am întărit cu domneasca pecete și cu iscălitura domnii mele. *Inaco da nest po recem gospodstva mi* 1).

Și s'au scris în luna lui Noemvrie, 20 dni, la anii de la zidirea lumii 7267, ȳar de la nașterea domnului și mântuitorușului nostru Iisus Hristos, 1758.

*Io Scarlat Grigorie
Ghica Voevod*

2) Bojieșu Milostieșu
Gospodin

1) Slavonește = Intr'alt chip să nu fie după zisa domniei mele (cum traduce Dascăul Lupul, în veacul al XVIII-lea un text identic; v. această traducere la Arhivele Statului, *Mitropolia București*, pach. 43, doc. 1).

2) Spațiu încadrat, dreptunghiular, rezervat de diacon pentru semnătura autografă a domnului. Dedesubt ar fi trebuit aplicată pecetea gospod = domneasca.

Actul se păstrează, în copie legalizată, la Arhivele Statului, *Copii*, nr. 3489, pach. XX, și originalul a fost prezentat de colonel Al. Alexandrescu, la 5 Septembrie 1929.

Articolul despre acest hrisov „inoperant” a fost publicat întâi, în altă formă, cu numeroase greșeli de tipar, în *Revista Arhivelor*, nr. 5 (1928—1929), pp. 437—439.

Condici de documente

Documentele de proprietate au însemnat multă vreme la noi, pentru posesorii lor, ca și proprietatea însăși. Acel „ai carte, ai parte”, cum s'a remarcat de altfel, privea exclusiv documentul, „cartea” ca titlu de proprietate.

Intâmplările de tot felul au putut cu vremea să strice, să nimicească sau să înstrăineze documentele dela proprietarii lor legali. Lipsa lor, stricarea sau furtul, au dat naștere la procese sau chiar și la pierderi de proprietate. Dar chiar în bună stare fiind, documentele originale trebuiau cât mai ferite. Aceasta, pentru că, precum știm, până în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, actele și documentele emise de autoritățile în drept nu erau înregistrate nicăeri, nu se păstra copie după ele, și nici nu se putea urmări trecerea lor dintr'o mână în alta.

Pentru a face față acestui rău, mănăstirile — ca unele ce aveau interese mari și de comunitate, au luat măsuri pentru păstrarea sigură a documentelor lor mai prețioase, adică a acelor prin cari li se recunoșteau anumite drepturi de proprietate mobilă și imobiliară. Pe de o parte, documentele prețioase se copiau în condici făcute înadins, începând cu documentele cele mai vechi, așezate pe moșii, proprietăți sau interese. Iar pe de altă parte, documentele originale, odată transcrise în această condică, erau ascunse în locuri ferite, păstrate subt șapte lacăte și la ele puteau umbla numai cei direct însărcinați cu păstrarea lor, adică acei cari păstrau și odoarele prețioase ale mănăstirii. Iar în vremuri de bejănie, documentele și odoarele prețioase se puneau cele dintâi la adăpost, de cele mai multe ori în afara mănăstirii, sau chiar peste graniță.

Despre nevoia, valoarea și semnificația unei astfel de condici de documente vorbește Petrache Ghiurcă Râmniceanul, la 1781, când scrie și el condica Mănăstirii Dintr'un Lemn. Și anume :

Acest lucru carele era mai trebuinços și mai despre folos decât toate altele, acela lipsia și nu era la sfânta mănăstire : zic pentru condică, că nu au avut sfânta mănăstire dintru'nceput. Lucru carele era mai trebuinços sfintei mănăstiri decât toate, acela lipsia ! Odor ca acela minunat, care fără de dănsul să păgubii sfânta <mănăstire>, și acela nu era ! Ladă cu bună încuetoare, întru carea să păstrează toate temeiturile de stăpânire, și sfânta mănăstire nu avea ! Că după cum nu este oamenilor

mai nainte trebuinços, între altele, decât lumina soarelui, asemenea și sfintei mănăstiri, între altele, nu-i era mai de trebuință, nici mai despre folos, decât această carte. Chesarie, episcopul Râmnicului, laudă, într'un cuvânt al său, pre cartea Sfântului Simeon, arhiepiscopul Thesalonicului, ce să numește cu acest nume *Thesalonic*, și o numește trebuincoasă besearicii, cum lumina soarelui, oamenilor, Nici într'un chip nu greșesc și eu numind, acest căștigat odor al sfintei mănăstiri, asemenea ! Că mai nainte era ca o vistierie deschisă, și să risipiia odoarăle (adecă scrisorile cele de venituri și mili), de cei ce cu nesocotință la trebuințele mănăstirii cerca acea vistierie.

Iată, dar, acum s'au pecetluit și s'au dat sfintei mănăstiri acest minunat odor și această visterie, carea de acum înaintea nici într'un chip nu să va mai risipi !... 1)

Dar, cum era și natural, simpla transcriere a unui document într'o condică nu-i dădea acestei condici și autenticitatea legală, dreptul de a putea fi înfățișată ori unde, în fața autorităților sau în procese cu particularii, drept un act egal în valoare juridică cu documentul original. Pentru a căpăta și acest caracter juridic, singurul important atunci, era nevoie ca documentele transcrise să fie „procitite”, „protocolite” sau colaționate cu originalele, recunoscută identitatea lor, în fond și în termeni, prin semnăturile puse pe fiecare filă ale celor însărcinați special cu această operație, întărite apoi de Domn prin punerea peceții domnești celei mici pe fiecare foaie sau față, și printr'un fel de legalizare scrisă la sfârșitul condicii, semnată de boerul Marele postelnic sau Marele logofăt, și de Domn. Condițiile oficiale cele mai vechi ale unei astfel de legalizări ne sânt cunoscute cu începere din anul 1768. Și anume, articolul 12 din așa numitul „Testamentul de așăzământul sfintei mănăstiri” Sfântul Spiridon-Nou, dat acesteia la <August> 1768, de Alexandru Scarlat Ghica Voevod, are următoarele prevederi, din cari se poate deduce tehnica adevăririi sau întăririi unei condici de documente, în acea vreme :

12. Să aibă datorie epitropu la toți domnii țări ce s'ar întâmpla a fi după vremi, cu știrea prea sfinț<iei sale> părintelui mitropolit și prin mijlocirea dumnealui vel postelnic, să să roage să-i înnoiască hrisoavele și cărțile de milă și de poruncă ce sânt la această mănăstire, care cărți i hrisoave împreună

1) Arhivele Statului, *condica* 79 (Mănăstirea Dintr'un Lemn), prefața.

și cu alte scrisori de alte venituri ce s'ar mai câștiga casa — din voința lui Dumnezeu și din mila creștinilor, să scrie toate la condica mănăstirii, și să mijlocească episcopului să pecetluiească cu pecetea cea mică domnească, ca de să va întâmpla care cumva să piară vre un zapis, să poată îndrepta acel lucru ce va fi fost scris într'ănsul, cu acest zapis ce va fi scris în condică, fiind pecetluit cu pecetea domnească ¹⁾).

Și într'adevăr, condica acestei mănăstiri este pecetluită pe fiecare filă scrisă (până la f. 25 inclusiv) cu o pecete octogonală în tuș roșu, adică cu pecetea domnească mică, astfel înfățișată : un scut rotund, în câmp având vulturul cu crucea în cioc, spre dreapta ; scutul timbrat cu o coroană princiară, ce are la dreapta, în diagonală, sabia domnească, la stânga buzduganul domnesc, iar de o parte și de alta, pe patru caturi, majusculele : **IG—II, G—K, GK—EE**, 1766, adică respectiv : Io Alexandru Scarlat Ghica Voevod, 1766.

Lipsește la această condică încheerea oficială finală, poate pentru că n'a existat niciodată ; lipsesc semnăturile de colaționare de pe fiecare filă a condicei.

Dintr'o condică mănăstirească de la 1800 desprindem formularul încheerii oficiale finale ; prin acesta se constată în primul rând cererea părții interesate de a i se legaliza condica, persoanele oficiale însărcinate să colaționeze fiecare document cu copia lui, faptul că orice legalizare—întărire de condică se îndeplinea sub supravegherea și prin semnătura Marelui Logofăt, șeful cancelariei domnești în acea vreme. Și anume, este vorba de condica Mănăstirii Bistrița, jud. Vâlcea, scrisă la 1795 de bine cunoscutul Dionisie Eclisiarhul și întărită la 1800 de Alexandru Constantin Muruz Voevod, mare logofăt fiind Nicolae Filipescu. Pe fiecare filă, jos în stânga, se află semnătura celui care a colaționat efectiv condica : „treti logofăt Răducan sin răposat Dumitrache clucer”, aceasta pe prima filă, pe celelalte numai „treti logofăt” ; iar sus, în mijloc, pe fiecare filă, este pecetea domnească mică octogonală, în chinovar, având în mijloc la dreapta marca Moldovei (capul de bou), în stânga a Țării Românești (vulturul cu

1) La Epitropia Bisericii Sf. Spiridon-Nou din București, *Condica Mănăstirii Sf. Spiridon-Nou*, f. 24. Mărimea acestei condici : 21 × 33 cm., legătura ei în piele roșcată închis, copertele având imprimate diferite motive decorative — toate acestea arată încă odată ce preț deosebit se puna chiar de la început pe întocmirea unei condici legalizate de documente.

2) Arhivele Statului, *condica* 263.

crucea în cioc, spre dreapta), amândouă înconjurate din trei părți de două ramuri cu funze, iar sus timbrate de o coroană princiară având la dreapta și la stânga însemnele domniei : sabia și buzduganul.

Iată formula autentică pusă la încheierea condicii :

Io Alexandru Costandin Muruz Voevod

După pliroforia ce dă domnii mele dumnealui vel logofăt, cum că întocmai și asemenea s'au trecut după cele adevărate, s'au întărit și cu domneasca noastră pecete.

1800, Iulie 19.

Prea înălțate doamne,

După luminată porunca mării tale, ce mi s'au dat la jalba cuviosului arhimandrit igumen sfintei Mănăstiri Bistriții, din sud Vâlcea, chir Costandie, ca foarte cu scumpătate să să facă theoria seneturilor, probăluindu-să condica cu seneturile mănăstirii, și, fiind întocmai, să dau mării tale pliroforie cu anafora, spre a să întări și cu luminată pecetea înălțimii tale ; următor fiind, am rânduit de la Logofeția Divanului pă trei logofăt Răducănu sin răposat clucer Dumitrache, dinpreună și cu un logofețel dă divan. Cărora dându-le și prin cuvânt povățuire, s'au făcut urmare întocmai poruncii mării tale, adică cu mare perierghie s'au citit toate seneturile de rând cu condica aceasta, din cuvânt în cuvânt, și găsindu-să întocmai fără dă schimbare, arăt mării tale, ca, după orânduiala ce s'au urmat și la alte condici mănăstirești, să să întărească și cu luminată pecetea mării tale la fieșcare foaie, ca să fie crezută dă adevărată. Și fiindcă seneturile au fost multe, s'au împărțit în dooă și s'au făcut dooă condici, și întru amândooă s'au închieiat toate seneturile mănăstirii.

1800, Iulie 16.

Nicolae Filipescu vel logofăt ¹).

Este interesant de reținut că, la 1800, întărirea unei condici de documente se făcea prin Logofeția Țării-de-Sus.

Tehnica întăririi unei condici de documente de către Domn o găsim foarte pitoresc înfățișată prin câteva acuarele de epocă lucrate chiar pe paginile și în directă legătură cu condica respectivă. Avem astfel o miniatură din 1794, în care Alexandru Muruz Voevod este înfățișat pe tron, ținând în mână dreaptă pecetea domnească, gata să pecetluiască și să întărească o condică ce i se înfățișa direct de egumenul Mănăstirii Radu Vodă. Lângă tronul domnesc sânt boerii, în picioare, unul din ei fiind marele logofăt de Țara-de-Sus, Nicolae Filipescu.

Altă miniatură, din 1817, înfățișează pe Io Ioan Gheorghe Caragea Voevod, pe tron, ținând în mână dreaptă pecetea domnească și pregătindu-se să întărească o condică înfățișată de astă dată de Marele logofăt al Țării-de-Sus, Mihalache Manul¹⁾. Aici, divanul marilor boeri nu este înfățișat.

Până astăzi, cea mai veche condică oficială a cancelariei domnești este condica lui Vodă Brâncoveanu, cuprinzând hrisoavele ieșite din cancelaria domnească între Septemvrie 1692—Mai 1713. În această condică, ciornele transcrise poartă semnătura autografă a Vtori logofătului, care le „procitește” = „procëtennomu”, ca șef al cancelariei domnești. Semnează astfel : Șerban Cantacuzino (Septemvrie 1692—1 Iulie 1693); Toma Cantacuzino (18 Februarie 1694—28 Ianuarie 1695); Ștefan Cantacuzino (17 Aprilie 1698—24 Martie 1703); Radul Cantacuzino (25 Martie 1704—20 Decemvrie 1705); Barbul Brăiloiul (3 Iulie 1707—20 Februarie 1708); iar cu începere de la 29 Martie 1709 semnează Constantin Conțescu. Între 25 Iulie 1695 — 1698, actele din condică nu mai poartă nici o semnătură. Acelaș lucru între 28 Decemvrie 1703—1 Februarie 1704 și 3 Iunie 1706²⁾.

Din aceeaș vreme ni s'a păstrat și cel mai vechi buget oficial cunoscut, și anume dintre Decemvrie 1693—Decemvrie 1703, sub titlul : „catastih de toate rânduialele câte să vor pune pe țară, și de chieltuiale câte să vor chieltui, de banii ce să vor strânge den țară, după ce s'au pus Șarban vistițiar mare, anume cum să vor serie înaintea. Ghenarie 1 dni, leat 7202”. În realitate, condica începe, cum am spus, cu Decemvrie 1693

1) Amândouă miniaturile, împreună cu o a treia cu acelaș subiect pentru domnia lui Io Constantin Ipsilant Voevod, asemeni celei din 1794, sânt reproduse la Emil Vîrtosu, *Condici de documente cu miniaturi ale mănăstirilor Radu-Vodă și Cotroceni*. Extras din „Artă și tehnică grafică”, 9, București, 1939, fig. 1, 9, 13.

2) Arhivele Statului, *condica Mănăstirii Bistrița* (nr. 86), f. 614.

(7202) ¹⁾. Și dacă în condica de hrisoave a lui Vodă Brâncoveanu nu este aplicată pecetea domnească, în „catastih”-ul din aceeaș domnie, pe fiecare față a condicei, este, în chinovar, pecetea mică domnească.

Dar nici una din aceste două condici nu cuprinde vreo încheiere oficială la sfârșitul lor, care să le ateste autenticitatea în principiu. Singură enunțarea titlului lor, precum și pecetea mică — pentru „catastih”, semnătura Vtori logofătului — pentru condica de hrisoave, sânt mai mult decât suficiente.

Pe de altă parte, nevoia condicilor mănăstirești s'a simțit, desigur, încă de pe la începutul veacului al XVIII-lea. Credem că atunci, între 1730—1750, din porunca domnească, s'au scris documentele tuturor mănăstirilor din Țara Românească, în condici. Aceasta se vedește din următoarele însemnări găsite pe niște condici de documente. Astfel, pe condica 265 (f. 107_v) de la Arhivele Statului scrie : „Și s'au scris condecele acestea în zilele mării sale Io Nicolae Voevod Mavrocordat”. În lăuntrul condicei se găsesc astăzi, transcrise, acte românești și slavonești, grupate pe condici, pentru mănăstirile : Argeș, Câmpulung, Vieroș, Episcopia Râmnic, Mitropolia București, cu schiturile lor. Iar în condica 267 tot de la Arhivele Statului (f. 629 v), o altă însemnare autografă pe tălmăcirea unui act slavon, aflată parte integrantă în condică :

„Și la scoaterea lui <hrisovului> s'au tălmăcit dă robu lui Dumnezeu Macarie iere<s>himonahu ot Peștera Bistriței, la Avgust 10 dni, leat 7249<=1741>, în zilele prea lumina-tului domnu Io Costandin Nicolae Voevod, într'o zi Luni”. În această condică sânt acte grupate pe condici pentru mănăstirile : Brâncoveni, Căldărușani, Fedeleșciori, Hurez, Pantelimon, Polograci, Târșor, cu schiturile lor.

Din aceeaș vreme există și condica 268, în care sânt acte

1) Arhivele Statului, *condica domnească* 126; textul a fost publicat la <C. D. Aricescu>, *Revista Istorică a Arhivelor României. Condica de venituri si cheltueli a vistieriei de la leatul 7202—1712 (1694—1704). Sub auspiciile Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice*; București, 1873. Cu un facsimil, din care se poate vedea pecetea mică domnească a lui Vodă Brâncoveanu.

Privitor la condici și la condicile financiare în general, se poate vedea și N. Iorga, *Notes de diplomatique roumaine* în *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine*, XVII (1930), București, p. 134.

grupate pe condici pentru mănăstirile : Bucovăț, Călușiu, Jitianu, Râmnicu-Sărat, Șegarcea și Stănești, cu schiturile lor.

Desigur, actele „trebnice” ale tuturor mănăstirilor vor fi fost grupate în condici, atunci. Din vicisitudinile vremilor (și între condicile păstrate sânt multe putrezite și stricate în parte, cum mai sânt și file cu documente privitoare la mănăstirile Hoțărani, Aninoasa, Florești, Târgoviște, Mărcuța — condica 267 — se vor fi păstrat numai acestea, regrupate destul de arbitrar și legate mai multe la un loc la începutul veacului al XX-lea.

Dar, ca o caracteristică generală, deși sânt scrise de mâni diferite, aceste condici de mănăstiri nu poartă nici o formulă de autentificare la sfârșit, nici vreun semn — pecete, semnătură, colaționare — pe filele lor. Din aceasta ar reeși, poate, și mai mult caracterul lor oarecum oficial, de care am vorbit mai sus.

Jumătate

Pentru *jumătate*, documentele întrebuințează, în general, cuvântul slav *pol*, scris prescurtat *pl* (*l* de foarte multe ori scos din rând, deasupra). În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea întâlnim și semne speciale pentru jumătate. Astfel găsim :

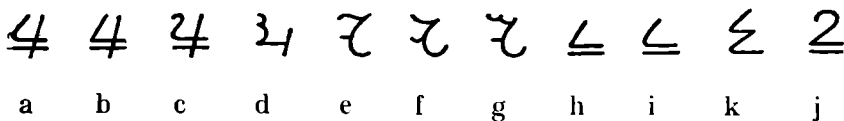

Fig. 3. — Semne pentru „jumătate”.

Fig. 3, *a, b, c*, la 1773 (Arhivele Statului, *Mitropolia București*, pach. IV, doc. 22; și într'un act grecesc nedatat din veacul XVIII: *ibid.*, *Acta Nectarii*, doc. 6, 39).

Fig 3, *d*, la 1794 (*ibidem*, *condica domnească XXVII*, P. VIII, f. 27 v.; P. XIV, f. 14 și P. XVI, p. 63 v).

Fig. 3, *e, f, g*, la 1796 (Arhivele Statului, *condica domnească XXXI*, P. 1, f. 31).

Fig. 3, *h, i*, la 1793 1797, 1799, 1800 (Arhivele Statului, *condica domnească XXXVI*, f. 18 v; *condica domnească XLII*, f. 88, 327; și într'un act grecesc dela începutul veacului al

XIX-lea; ibidem, *Acta Nectarii*, doc. 58). Pentru 1793, echivalența = jumătate, este exprimată și în text (Arhivele Statului, *Depuneri particulare* (Safta Castrișoia, II, doc. 2).

Fig. 3, j, la 1800, 1813 (Academia Română, ms. 1283, f. 81 și 81 v; Arhivele Statului, *condica domnească* LXVII, p. 68; acelaș semn într'o erminie, nedatată, dela sfârșitul veacului al XVIII-lea (ibidem, *Donații*, I, doc. 10, f. 1); idem, într'o rețetă din aceeaș epocă, la Academia Română, ms. 2821, f. 109; și într'un act grecesc dela începutul veacului al XIX-lea; Arhivele Statului, *Acta Nectarii*, doc. 54.

Intr'un act grecesc, scris la 23 Aprilie 1694, la București, prin care Lefter vinde lui Filip o prăvălie pe moșia M-rii Plum-buita, în București, găsim: semnul I pentru jumătate, atestat de următorul text „δὲ ἂ ἀσλλάνια 56 I ἡγουν πενήντα ἔξη ἡ μῆσῆ“ <sic>. Avem, așa dar, și semnul I pentru jumătate, la 1694, atestat numai într'un act grecesc (din Arhiva Eforiei Spitalelor Civile).

Chinovar sau chinavar

Este cerneala roșie, spre deosebire mai ales de cea neagră. Pe un ms.: „De începerea vechiului neam slovenesc”, scris pe la 1750 (Biblioteca V. A. Urechia, Galați, nr. 33991, f. 65 v): „† Cercaiu chinavariul, a-l vedea ce fel de față arată. Numai, precum să iveaște el, tot îi mai trebuie comid”.

Cunoaștem o rețetă pentru prepararea chinovarului, într'o erminie de la 1805 a călugărului Macarie dela Căldărușani¹⁾, iar pe un alt ms. (Academia Română, ms. 2989, f. 112) de la sfârșitul veacului al XVIII-lea, regăsim fraza: „Cercaiu chinovarul, ca să-l vād”.

Pe marginea unui hrisov „coajnic”, din 1705 găsim această notă, datată 1732: „Această moșie ce s'au ocolit cu chinovar...”²⁾, textul vrând să arate pur și simplu că în hrisov numele moșiei de care era vorba fusese înconjurat cu chinovar. „Ocoliți cu

1) Publicată la Vasile Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină...*, Cernăuți, 1936, pp. 88—89 O altă rețetă cu chinovar, chinoros, etc., la Academia Română, ms. 180, f. 236.

2) Arhivele Statului, *Mitropolia București*, pach. CXXXIV, doc. 9.

chinovari”, la 1746 ¹⁾, „șters cu chinovari roșu” ²⁾ la 1749, iată câteva din întrebuițările pe cari le avea chinovarul, în afară de faptul că inițialele sau titlurile și subtitlurile s’au scris cu acest fel de cerneală, până târziu în veacul al XIX-lea ³⁾. iar, în documente, monograma domnească, peceteile domnești, pecetea mare și pecetea mică, erau puse tot cu chinovar.

Chinavarul sau chinovarul este arătat și ca cerneală de tipografie, între 1740—1750 ⁴⁾.

Ispisala

Este un termen folosit destul de rar, în documentele românești, pentru nume sau semnătură. Într’un zăpis din 21 Iunie 1636, scris la București de Tudor Spudei pentru Andrei spătarul, fiul logofătului Vlad Rudeanul, găsim această frază : „Și mi-am pus și eu pecetea și *ispisala* mea, mai jos, ca să să crează” ⁵⁾.

Encliticul —Γω la datare

Dacă terminația —Γω la sfârșitul numeralului care arată ziua (la datare, în protocolul final) este obișnuită în documentele slave și arată terminația genitivului, mai puțin obișnuit întâlnim aceeaș formă la datare în documentele românești. Astfel, într’un zăpis din 1636, românesc, întâlnim datarea : Iunie $\kappa\lambda - \Gamma\omega$ ΔΗΗ. Este adevărat că acest zăpis este scris de un anume Tudor Spudei, care scria concomitent cu aceeași ușurință

1) Arhivele Statului, *contica* II (Mănăstirea Hurez), f. 98.

2) *Ibidem*, f. 31.

3) Iordache Goleșcu în dicționarul său (Academia Română, ms. 846, f. 78) înseamnă : chinovar, văpșea roșie din $\kappa\iota\nu\nu\acute{\alpha}\delta\alpha\rho\iota$, care se zice și carmin. Un capitol despre cerneală și chinovar găsim în $\text{Ἐγχειρίδιον ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παλαιογραφίας ὑπὸ Ἐδουάρδου Θόμψωνος κατὰ μετάφρασιν Σπορίδωνος Π. Λάμπρου}$, Atena, 1903, pp. 92—100. „Văpsit cu chinovar roșu”, în veacul al XIX-lea (Burada, apud Tiktin, *Deutsch-Rumänisch Wörterbuch*, sub voce. Chinovarul vine din grecescul $\kappa\iota\nu\nu\acute{\alpha}\delta\alpha\rho\iota$ sau $\kappa\iota\nu\nu\acute{\alpha}\delta\alpha\rho\iota$.

Alte exemple cu chinovar, tot din veacul al XIX-lea în Dicționarul Academiei Române, sub voce.

4) Vezi V. Erbiceanu, *Documente privilegiate la Istoria Bisericească și politică a Românilor*, în *Biserica Ortodoxă Română*, XXIII (1899), pp. 126, 129, 132, 134.

5) Arhivele Statului, *Mitropolia București*, pach. XXXI, doc. 5.

documente în limba slavă, și deci, forma slavă din datarea documentelor slavonești a putut trece aproape mecanic și în actele scrise de el românește ¹⁾.

Chefalice

La începutul veacului al XIX-lea și în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, literele capitale sânt numite *chefalice*. Naum Râmniceanul le numește grecește κεφαλαιακά, la 1819. ²⁾ Cunoaștem și o rețetă din veacul al XVIII-lea „pentru cum să faci chefalice de aur.” Sună astfel : „Caută de găsește melciu și ia balele în scoică sau în orice vas voiești. Iar cum să le iai balele lui, ascultă : după ce vei găsi melciul, pune în narea lui o lumânare aprinsă, și așa îi curge balele lui. Și pune în ele praf opritoriu și pune și aur pă lepede, și pune și balele cu stip-sin, dimpreună cu aurul, și le pisează foarte bine ; pune și puțin comid, și așa scrie pă orice hârtie vei vrea, și te vei minuna” ³⁾.

Răzorit

Înțelesul acestui cuvânt, aplicat la carte, este : pe două coloane. Câteva exemple, dintr'o catagrafie de pe la 1740 :

„Evanghelie rumânească răzorită cu grecească” ; ⁴⁾

„Evanghelie răzorită grecească i rumânească” ⁵⁾ ;

„Evanghelie răzorită” ⁶⁾.

Cu acest prilej este interesant de știut că, la 1762, în con-dica logofătului Gheorgachi, recto și verso unei foi se numeau

1) Tudor Spudei scrie la București, slavonește, hrisovul dela 20 Fevruarie 1636 (*ibidem*, doc. 3 ; tot de el, și tot slavonește, este scris *ibid*, doc. 6). Zapisul scris românește cu datarea în forma slavă se află *ibidem*, doc. 5, și este zapisul din care am extras forma slavă „ispisala” pentru semnătură, arătată mai sus.

2) În tratatul lui de pedagogie din ms. grec. 619, p. 15, dela Academia Română. Pentru vechea paleografie greacă cunoaștem κεφαλαία = litterae capitales ; vezi Ἐγχειρίδιον ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παλαιογραφίας ὑπὸ Ἐδουάρδου Θόμψωνος κατὰ μετὰφρασιν Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου ; Atena, 1903, p. 207 (Βιβλιοθήκη Μαρασλή).

3) Rețetă pentru zugrăvi, dată la Vasile Grecu, *Cărți de pictură bisericască bizantină...*, Cernăuți, 1936, p. 393. Fragmentul acesta face parte dintr'o erminie din veacul al XVIII-lea.

4) Arhivele Statului, *condica* 264, f. 345.

5) *Ibidem*, f. 148.

6) *Ibidem*, f. 193 v.

respectiv *prijmă* și *împotrivă*. Iată textul complet : „Inșă acea paretisis <=demisie, a mitropolitului sau episcopului> să pune în condică și, pentru ca să stea neștrămutată de acolo, o pecetluște Domnul în patru cornuri cu a sa pecete, cu ceară tare și împotriva acei pecetluite paretisis, din *prijmă*, să scrie văduvia mitropoliei sau a episcopiei”¹⁾.

Pecete de argint

Două mențiuni, din care se vede că, la 1740 — și deci și mai înainte, pecetele mănăstirilor Hurez și Snagov erau din argint. Și anume, o catagrafie care înregistrează la data de mai sus averile acestor mănăstiri, notează :

„1 pecete de argint, chipul sfântului Costandin i Elena” <adică pecetea cu hramul Mănăstirii Hurezi> ;²⁾

„1 pecete de argint, ce iaste hramu mănăstirii <la Snagov>³⁾.

Naturale

Intrebuințat în veacul al XVIII-lea. Inseamnă : zaherea, proviant, provizii. A. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae...*, Lipsca, 1901, îl traduce : *naturalia*, *ium*, *naturale* = *producta naturae uti corium, sebum...*, *prodotti naturali*. Iată și două exemple românești : „Niște fânuri de naturale de iarnă”, la 11 Decemvrie 1732⁴⁾. Sau simplu „naturalile”, la 1795⁵⁾.

Credem că și exemplul următor este cu acelaș sens : „poală șaimaran la iconostas, cu flori în naturale”, la 1739⁶⁾.

Talere

În general, numele acestei monete este scris la plural prescurtat : *tl*, de multe ori *l* fiind scos din rând, deasupra. Lectura este *talere* nu taleri, și în acest sens s’ar putea aduna numeroase

1) V. Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorghechi, 1762...*, București, 1939, pp. 302 și 208 (Fundăția Regele Carol I).

2) Arhivele Statului, *condica* 264, f. 680 v.

3) *Ibidem*, f. 163.

4) Arhivele Statului, *Mănăstirea Hurez*, pach. 5, doc. 84 : diata lui Ilie Otetelișanu.

5) *Ibidem*, *condica domnească XXVIII*, P. VII, f. 7 v.

6) *Ibidem*, *condica* 264, f. 560 v.

mărturii documentare, unde cuvântul este scris în întregime. Insemnăm, deocamdată, trei mărturii, una de pe la 1700, alta din 1821, a treia din.... între aceste două date ¹⁾.

Slove

„Pentru a face slove de aur, ia suliman și argint viu, tot deopotrivă, și pune-le în agricon și oțet tare, și le pisează pă agricon deasupra cu cusitoriu sau cu plumb sau cu argint, până se va face apă. Și ia apa de acolo și scrie cu condeiul unde vei vrea, și după ce se va usca, scliviseaște-le” ²⁾.

Slove proaste : „† Inșă într’acest hrisov scrie pe margini, di alți oameni proști, cu slovi proasti”... Insemnare nedată, făcută în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, de un tălmăcitor, pe tălmăcirea unui hrisov dela Vlad Voevod din 1525, August 18 ³⁾.

---

1) Academia Română, *ms.* 180, f. 25 r. 17; cronică din domnia lui Vodă Brâncoveanu; *ibidem*, *pach.* III, doc. 217; Arhivele Statului, *Mitropolia București, Netrebnice*, *pach.* 16—17, doc. 9.

2) Rețeta aceasta este, în primul rând, pentru zugravi. Se găsește într’o erminie din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea; cf. Vasile Grecu, *Cărți de oictură bisericească bizantină...*, Cernăuți, 1936, p. 393. Pentru folosirea aurului și a chinovarului în documentele muntenești din veacurile XIV și XV, vezi Damian P. Bogdan, *Diplomatica stavo-română din secolele XIV și XV*, București, 1938, p. 49.

3) Arhivele Statului, *Depuneri particulare* (dep. Colibășanu), subț. dată. Tălmăcirea aceasta are pe dos, de altă mână : „copia *hrisovului* lui Vlad Vodă”. *Hrisov* este o formă coruptă pentru *hrisov*.

Este interesant de amintit că, la 1860, „cetirea cu slove” înseamnă cetirea slovelor chirilice, spre deosebire de „cetitul cu litere” Arhivele Statului, *Mr. Instrucțiunii*, dos. 2676/1859, f. 194 v.).

PENTRU O BIBLIOGRAFIE A LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU

de N. GEORGESCU-TISTU

Unei cunoașteri adâncite a marilor oameni și a epocilor, în care și-au imprimat pecetea personalității lor îi este de mare ajutor o bibliografie adecvată, conștiincios și cât mai complet alcătuită. Dela informațiile precise și detaliate, pe care această bibliografie le va da pot porni cercetări temeinice și, dacă informațiile sunt ținute la curent și împărtășite din când în când publicului, ceea ce în cazul nostru a devenit acum posibil prin reapariția *Arhivei românești*, se va ști ce părți anume au fost mai amplu studiate din personalitatea și epoca propusă și ce laturi au rămas încă neexplorate. Studiul va fi deci îndrumat metodic și armonios spre o desăvârșită pătrundere a diferitelor probleme, care se îmbină alcătuind un întreg sistem de cercetări, ajutate unele prin altele.

Pornind dela vechea constatare că tot ce se tipărește în volume separate e mai ușor de bibliografiat și prin urmare mai cunoscut, am socotit că prilejuiesc un lucru folositor propunând între tezele pentru Seminarul de bibliografie dela Facultatea de Filosofie și Litere din București, precum și la Școala superioară de arhivistică lista ordonată și comentată a materialului apărut în revistele redactate de Mihail Kogălniceanu, de epocală însemnătate. Această teză, aleasă de o harnică și conștiincioasă studentă, D-ra Iulia Frumuzache, era în lucru, când s'a ivit noua *Arhivă românească*, de care se îngrijește cu pietate Fundația Culturală Mihail Kogălniceanu. Coincidența era bine venită și legătura s'a făcut dela sine. Lucrarea bibliografică nu numai că va fi publicată în revista kogălnicească

reînviată, dar va fi extinsă la întreaga arie de activitate a Fundației, care poartă numele marelui reformator cultural și om de stat. Se va bibliografia cu vremea tot ce a scris Mihail Kogălniceanu și ce s'a scris despre el și influența lui. Această bibliografie am vrut să fie analitică și, pe cât posibil, critică, adică să se rezume toate publicațiile indicate și la nevoie să se aprecieze.

Paginile care urmează sunt numai un început. A fost scos pe fișe întreg materialul apărut în 3 reviste redactate de Mihail Kogălniceanu : *Alăuta românească*, 1838 : *Dacia literară*, 1840 și *Arhiva românească*, 1840—41, 1845. Ordinea e prin urmare cronologică și ea va fi urmată până la sfârșit nu numai în privința publicațiilor periodice, ci și a scrierilor singuratice ale lui Mihail Kogălniceanu. Evoluția lui spirituală va eși astfel mai în evidență. De asemeni și pluralitatea preocupărilor lui.

Înăuntrul fiecărei reviste, fișele bibliografice au fost grupate pe materii, aceasta înlesnind o privire de ansamblu asupra fiecărei grupe : câte poezii culte, cât folklor și de ce natură, ce fel de critică literară a fost publicată, etc. În cadrul fiecărei materii, notițele au fost așezate în ordinea alfabetică a autorilor, iar lucrările anonime la sfârșitul grupelor respective pe materii.

Pentru documentele publicate în *Arhiva românească* s'a dat câte o indicație sumară asupra cuprinsului, nu tinzând spre forma regestelor obișnuite în lucrările istorice, ceea ce ar fi depășit cadrul strict bibliografic respectat în cazul de față, ci numai din nevoia de a identifica mai clar documentul, în lipsa titlului și de a păstra unitatea de metodă bibliografică analitică. Sistemul rezumatelor n'a fost încă aplicat, întru cât nu-și avea rostul, la operele beletristice, în deosebi la poezii, unde n'ar fi interesat decât pe alocuri o temă potrivită pentru studiat.

Pentru a nu stânjeni textul, n'au fost folosite decât prescurtările curente, ca, spre exemplu, p. (pagini).

La urma migăloasei bibliografii se vor adăuga unele considerații generale, ce pot fi scoase din însăși perindarea acestui material bibliografic, cum ar fi sublinierea rolului de editor avizat și cu răspundere ce-și asumase Mihail Kogălniceanu. Tot la urmă, ca o concluzie schematică, unele date statistice vor rezuma stufoasa bibliografie, care va fi mai ușor de cercetat printr'un indice clar, final neapărat necesar al întregii lucrări.

Dar până acolo vor mai trebui : destulă răbdare pentru cititori și multă și obositoare trudă (cu atât mai meritoasă), pentru autoarea sau, de va fi nevoie, autorii care-și vor fi împărțit și dus la bun sfârșit o atât de grea, dar extrem de folositoare lucrare bibliografică.

B I B L I O G R A F I A

REVISTELOR REDACTATE DE M. KOGĂLNICEANU

de IULIA FRUMUZACHE

1 8 3 8

ALĂUTA ROMÂNEASCĂ

Supplement Litteral a Albinei Românesci.

ALĂUTA ROMÂNEASCĂ apare la Iași în 1838 1 Iulie, ca supliment literar al Albinei Românești a lui G. Asachi, sub conducerea și redacția lui M. Kogălniceanu, care o tipărește la Cantora Albinei Românești, de două ori pe lună. E de format în 8° (21 × 13) și toate numerile la un loc au 56 pagini.

Titlul, localitatea și data apariției sunt scrise în caractere latine. Deasupra titlului are o ilustrație reprezentând pe Venera în carul ei dus de Amor (v. N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, v. I, București, Minerva, 1907, p. 279).

Au apărut numai cinci numere, datate : 1 și 15 Iulie, 1 și 15 August și 1 Septembrie 1838, când *Alăuta* e suspendată.

Așa cum se prezintă, *Alăuta Românească* e cu totul diferită, ca format, caractere tipografice, apariție și conținut, de aceea care, sub acelaș titlu, forma suplimentul literar al *Albinei* lui Asachi, mai înainte de venirea lui Kogălniceanu în țară și care încetează odată cu apariția noiei reviste. Cu toate acestea, până târziu au fost confundate una cu alta — datorită lipsei de știri precise aupra primelor noastre reviste literare. In 1927, D. N. Cartoian în studiul *Alăuta Românească, întâia revistă literară a Moldovei*, publicat în *Omagiu lui I. Bianu*, București, elucidează definitiv problema, atribuind revista pe care o bibliografiem acum, lui M. Kogălniceanu și fixându-i locul în istoria literaturii noastre.

I. LITERATURĂ

1. Originale

a) **Versuri.** 1 ASACHI, G., *Palladiul Moldovenilor*. (Pentru zioa aniversală a inaugurăției Academiei Mihăilene serbată în 3 Iuli 1836, 22—23.

2 CUCIUREANU, M., *Poetul*, 43—45.

3 HRISOVERGHI, A., *La o viță de păr*, 19; 4 *Poetul la țară nevoit să meargă în târg*, 20; 5 *Versuri care bietul Hrisoverghi au făcut o zi înaintea morții sale*, 20.

6 TAUTU IONICĂ, *Epitaflu*, 52—54.

În notă se anunță publicarea în viitor a altor lucrări ale lui Tăutu: Traducerea „Ruinelor” lui Volney și o Culegere de Sorți și Stihuri pentru anul nou.

b) **Proză.** 7 NEGRUZZI, C., *Daniil Scavinski*, 33—38.

E numai prima parte: viața poetului.

2. Traduceri și preluerări

a) **Versuri.** 8 ALVIRU, DACIANU, *Amoriul Jugaru* (Idilă imitată după Mos[c]hos), 25—27.

9 ASACHI, G., *Să cuvine au a împlini îndată, au a refuza îndată cererea* (Epigramă de Marțial), 23.

10 KLMN [KOGĂLNICEANU, M.], *Inelul lui Policrat* (Baladă de Schiler), 39—42; 11 *Impărțirea lumii* (Baladă de Schiler), 51—52.

Pentru identificarea: Klmn = Kogălniceanu Mihail, v. N. Cartoian, *op. cit.*, p. 14.

b) **Proză.** 12 A. D., *Edeș, Istorisire orientală*, 27—31.

Prelucrarea unei nuvele din Sindipa.

V. *ibidem*, p. 13.

13 ...L... N., [KOGĂLNICEANU, M.], *Fată bătrână, văduvă tânără*. (Mnemosyne, traducere din germană), 2—4; 14 *Femeile*. (Maxime traduse din franceză din *Le Protée*), 7—8; 15 *Imperatul și Braminul* (traducere după Bürger, din *France Littéraire*) 9—15.

16 KLMN, [KOGĂLNICEANU, M.], *Vremea când damele au mai multă treabă*. (Traducere din germană după „Album der Boudoir”), 15—18.

Pentru *Le Protée*, *France Littéraire* și *Album der Boudoir*, v. N. Cartoian, *op. cit.*, p. 13, 14.

17 [KOGĂLNICEANU, M.]. *Filosofia vîstului*, 5—7, 49—51.
Prelucrare după T. Bulgarin, v. *ibidem*, p. 18 și urm.

II. ISTORIE CULTURALĂ

18 KLMN., [KOGĂLNICEANU, M.], *Catihis séu Invățetură de căpitenie ale Bisericei Reséritene, de Singelul Neofit Scriban-Iassi*, în tipografia S. Mitropolii, 1838, 31—32; 45—48.

Dare de seamă asupra primei cărți tipărite în Moldova cu litere latine. Istoricul scrierii cirilice și introducerea celei latine la noi.

19 [KOGĂLNICEANU, M.], *Mica geografie a Daciei, Moldovei și țării Românești, prelucrată de Pitarul V. Popescu Scriban, Iași*, în tipografia Albinei, 1838, 24.

Preocuparea recensentului de a introduce nota națională în cultura și literatura noastră.

20 ...L... N., [KOGĂLNICEANU, M.]. *Răvașuri vechi a Domnilor Moldoveni*, 54—56.

Scrisori de domni și de boeri moldoveni (1558—1694), aflate în arhiva bisericii românești unite din Liov, zidită de Voevodul Barnovski. Numărul, autorul și data scrisorilor; la unele și cuprinsul pe scurt (la cele relative la zidirea bisericii, tipărirea de cărți bisericești în Moldova pentru Liov, pomenirea morții lui Duca-Vodă în Polonia).

21 —, *Examenul public a școalelor naționale din Iassi*, 21.
Folosul învățământului în limba națională.

1840

DACIA LITTERARĂ

Dacia Litterară apare la Iași în 1840, redactată de M. Kogălniceanu și tipărită la „Cantora jurnalului”, odată la două luni.

Titlul e scris cu litere latine, ca și întreaga pagină de titlu, care poartă, în mijloc, monograma frumos îmbinată a redactorului ei.

Formatul e în 8° mic (19×12). Pe prima pagină e repetat titlul, în caractere gotice de astă dată, fin tăiate; apoi, după „introducția” cu litere obișnuite de tipar, latină, începe textul în cirilice. La fel sunt toate titlurile rubricilor revistei.

Dacia Litterară a apărut în 3 numere: primul e pe Ianuarie-Februarie, al doilea, pe Martie-Aprilie și al treilea, pe Mai-Iunie,

când e suspendată. Paginația e în continuare — sunt 481 + 9 pagini. La sfârșit, se dă și un „supplement muzical”, numerotat separat, dela 1 la 9.

Exemplarul *Daciei Litterare*, pe care îl posedă biblioteca Academiei Române, mai cuprinde după acest „suplement” alte 47 pagini, numerotate de la 1, în care se dau „Unele documente din Moldova”.

În 1859 apare a doua ediție a *Daciei Litterare*, în tipografia lui Adolf Bermann din Iași. De astă dată, e de un format în 8° mare (21 × 14) și într'un singur volum.

Această nouă ediție se prezintă mai îngrijită ca cea dintâi, are o hârtie mai bună, litera mai citeață. Pe lângă prefața lui C. Negruzzi, a doua ediție mai publică și trei portrete: M. Kogălniceanu, C. Negruzzi și V. Alecsandri, făcute în Litografia lui E. Sieger din Viena. Aceste portrete sunt așezate în ordinea de mai sus, la începutul fiecăruia din cele trei numere reunite la un loc.

I. LITERATURA

1. Originale

a) **V e r s u r i**. 22 ALEXANDRESCU, GRIGORE, *Anul 1840*, 444—446.

23 ASACHI, G., *Două spicuri*, 474. (Reproducere din *Albina Românească*, nr. 46 și 51); 24 *Ursul, paserea, șarpele și momița*, 474. (Reproducere din *Albina Românească*, nr. 46 și 51).

25 DONICI, A., *Gânștele*, 207—208; 26 *Vulpea și bur-sucul*, 208—209; 27 *Parnas*, 209—210; 28 *Momița și două mâțe*, 210—211; 29 *Bărbatul cu trei femei*, 211—212; 30 *Vulpea pe-depsită*, 212—213; 31 *Măgariul*, 213—214; 32 *Antereul lui Arvinte*, 214—215; 33 *Lupul nazăr*, 215—216.

Fabulele lui Donici sunt adaptări după fabulistul rus Krilov. V. N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX*, Vol. II, București, Minerva 1908, p. 47—49.

34 LEWITSCHNIGG, *Flora das Wallachische Blumenmädchen*, 299—300 (Reproducere din *Almanahul Iris*, Pesta, 1840).

Tradusă de C. Negruzzi, 477—478, v. nr. 43.

35 STAMATI, C. *Floarea către flutur. Cântecele Gafiței cătră cuconașul său*, 206—207. 36 *Gafița blăstămată de părinți*. Dedicată lui C. de Hurmuzachi, 197—206.

b) *P r o z a*. 37 ALECSANDRI, VASILE, *Buchetiera din Florența*, 355—407.

38 KOGĂLNICEANU, M. *Nou chip de a face curte*. (Scene pitoresci din obiceiurile poporului), 51—65.

E socotită schiță de moravuri de D. N. Cartoian în M. Kogălniceanu, *Opere*, Craiova, Scrisul Românesc.

39 NEGRUZZI, C., *Aleksandru Lăpușneanu*, (Scene din cronicile Moldaviei), 9—50; 40 *Riga Poloniei și Prințul Moldaviei*, 74—79 (Reproducere din „Curierul Românesc”, nr. 2); 41 *O alergare de cai* (Scene contemporane), 309—354.

42 —, *O întâlnire rară*, 66—67 (Reproducere din „Foaița pentru minte”, nr. 2).

2. Traduceri

a) *V e r s u r i*. 43 NEGRUZZI, C., *Floarea, Florărița Română* de Lewitschnigg, 477—478.

V. nr. 34.

b) *P r o z ă*. 44 KOGĂLNICEANU, M., *D. A. Demidoff în Banat, Valahia și Moldavia*, 140—196, 408—443.

Cu prilejul traducerii cunoscutei lucrări „Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie exécuté en 1837 sous la direction de M. Anatole de Demidoff, par MM. de Sainson, Le Play, Huot, Leveillé, Raffet, Rousseau, de Nordmann et du Ponceau”, Paris, Ernest Bourdin et Cie, 1840—1842, 4 vol. în 8°, Kogălniceanu face unele observații satirice la adresa societății Principatelor.

II. FOLKLOR

45 NEGRUZZI, C. *Cântece populare a Moldaviei* (Scene pitoresci din obiceiurile Moldaviei), 121—134.

Clasificarea cântecelor populare în : ostășești sau istorice, religioase, erotice, voinicești, balade. Scurte exemplificări.

III. RECENSII, CRITICĂ

46 ELIAD, I., *Despre autori*. (Reproducere din „Curierul Românesc”, nr. 6), 79—82.

Necesitatea pregătirii serioase a scriitorilor, cari să fie conștienți de rolul lor. Satira defectelor acestora, personificați prin „Domnul Sarsailă autorul”.

47 ELIAD, I., *Pseudonimele*. (Reproducere din „*Curierul Românesc*”, nr. 7), 82—88.

Contra pseudonimelor. Părerii despre pseudonime în literaturile străine și în cea română.

48 ELIAD, I., *Despre satiră*. (Reproducere din „*Curierul Românesc*”, nr. 8), 88—96.

Definiția și felurile satirei: politică, morală, personală, generală. Comparație între satiră și comedie.

49 KOGĂLNICEANU, M., *Introducere* [la ediția întâi a *Daciei Literare*], 1—8.

Programul și directivele mișcării literare și naționale inaugurate la „*Dacia Litterară*”.

50 KOGĂLNICEANU, M., *G. Asachi, Descriere istorică a tabloului ce înfășoșează pre Aleksandru cel Bun, primind corona de la ambasadorii împăratului Ioan Paleolog II*, Iași, Institutul Albinei, 102—108.

Câteva note de apreciere.

51 KOGĂLNICEANU, M., *Litteratura străină*, 135—141.

Viața românească, inspiratoare a scriitorilor străini: *F. W. L.* scrie un roman despre Mihai Viteazul în jurnalul „*Didascalia*”; *Mich. Czaykowski*: viața lui Cârjaliu; *Radu Curălescu*: Tunsul; *Lamartine*: ode tinerelor moldovence; *Lewitschnigg*: Versuri unei florărese, Floarea; *Puşchin*; *Demidoff*.

52 KOGĂLNICEANU, M., *Gheorghe Şincai*. (Reproducere din *Arhiva Românească*), 217—221.

Biografia și opera lui.

53 KOGĂLNICEANU, M., *G. Asachi, Dochia și Traian după zicerile populare a Românilor, cu itinerarul Muntelui Pionul*. Compunere românească și franțeză, Iași, Institutul Albinei 1840, 279—296.

Câteva note de apreciere.

54 NEGRUZZI, C., *Prefața* [la ediția II a *Daciei Literare*], ed. II, V—VI.

IV. CHESTIUNI CULTURALE

55 ELIAD, I., *Despre învățătura publică*. (Reproducere din „*Curierul Românesc*”), 222—278.

E criticată vechea organizare a școalei românești. Se propun modificări în programul de studii și în alcătuirea școalei.

56 PENESCU, PROF., *Ecstract din Cuvântul rostit la 30 Iunie în școala de Brăila*. (Reproducere din „Mercur”, Suplement, nr. 24), 447—453.

Tinerilor li se dă o pregătire superficială, în vederea slujbelor politice. Educația lor ar trebui îndrumată spre comerț și agricultură, conform nevoilor țării.

57 —, *Hronologia Sfintei Biserici vechi din Schei, ce se zice Bulgarseghiu, hramul Sfântului Ierarh Nicolai* (Reproducere din „Foaia pentru minte”, nr. 4), 67—73.

Istoricul acestei biserici, începută de Bulgari în 1403, continuată de: Neagoe Voevod, Petru Cerceș și Aron Voevod și renovată cu bani dela Țarina Elisabeta Petrovna.

58 —, *Pământul Moldo-românesc (pentru viitorul și poziția lui)*. (Reproducere din „Foaia pentru minte”, nr. 25) 453—473.

Persistența și progresul național stau în: unitatea limbii și religiei, așezarea geografică, fertilitatea pământului, autoritatea boeriei câștigată pe merit și unitatea legislativă a regulamentului Organic.

59 —, *Serbarea Propagandei la Roma*. (Reproducere din „Albina Românească” nr. 12), 98—101.

Colegiul „De propaganda Fidei” dă serbări anuale pentru răspândirea catolicismului. Există aici și o tipografie pentru 42 limbi.

V. ANUNȚURI

a) Cărți. 60 ASACHI G., *Dochia și Traian*, 114. 61 *Tablourile istorice*, 301—302.

62 ARONIANU, G., v. 65 *Bulgarin*, Tadeu.

63 *Atlasul geografic românesc*, 114; 302.

64 BRAMBEUS, BARON, *Viața jemească în câteva ceasuri* (traducere din rusește), 477.

65 BULGARIN, TADEU, *Ivan Vijighin*, traducere din rusește de G. ARONIANU, 298.

66 DONICI A., *Fabule*, 299.

67 *Epistolar*, cules din cei mai vestiți scriitori străini, 111

68 *Gramatică-româno-nemțească*, 111.

69 HOFMAN, *Privirea Belvederului și grădinei dela So-cola*, 114.

70 *Lecsicon de conversație* (fragment) 96—98.

71 [*Introducere la Lecsicon*], de G. Asachi, 112—114.

72 [*Notiță critică la Lecsicon*], 446

Titlul complet este : *Leksikon de conversație, prelucrat și publicat de o soțietate literară supt direcția Agăii G. Asachi*. Broșura I, Iași, Institutul Albinei, 1842, în —4° (v. N. GEORGESCU-TISTU, *Bibliografia literară română*, București, Imprimeria Națională, 1932, p. 47). (Academia Română. Studii și cercetări, XVIII).

73 *Letopiseșele Valahiei și Moldaviei*, 299.

74 MARCOVICI, SIMEON, *Datoriile omului creștin*, 111.

75. MIHALIK, K., *Observații asupra stărei pădurilor din valea Bistriței de sus*, 114.

76 NEGRUZZI, C. *Relație despre comerțul Moldaviei*, 120.

77 PAPADOPOLU, GR., *Istoria zicerilor*, 117—118.

78 PLEȘOIANUL, GR., *Columbul*, traducere, 111.

79 POENARU, P., F. AARON, G. HILL, *Vocabularul Franțezo-Românesc*, 476.

80 STOIANOVICI, MIHAIL, *Hariton și Polidor*, traducere, 112.

81 STOICA, ST., *Le dernier jour d'un condamné*, traducere în română după V. Hugo, 476.

82 VAILLANT, I. A., *Vocabularul portăreț Românescu-Franțozesc și Franțozescu-Românesc*, 476.

b) R e v i s t e. 83 *Albina Românească*, 109—110.

84 *Arhiva Românească*, 298.

85 *Curierul de Ambe Sexe*, 110.

86 *Dascălul Săteanului*, 298.

87 *Econoama Română*, 111.

88 *Fama Lipscăi*, 307.

89 *Foaia Sătească*, 298.

90 *Galliția*, 297—298.

91 *Gazeta de Transilvania*, 209.

92 *Jelenkor* (ungurească) 481.

93 *Mercur*, 111, 475.

94 *Osiris*, 109—110, 297; v. 83.

c) T e a t r u. 95 *Direcția teatrului din Iași*: Negruzzi, Alecsandri, Kogălniceanu, 303—304.

96 *Reprezentațiile cu actori români*, 115—116.

d) P i c t u r ă. 97 *Portretele Impăratului Nicolai I și a Reginei Victoria*, litografiate, 303.

98 RAFFET, *Atlas cu 80 tablouri după natură*, 302.

e) M u z i c ă. 99 ROUSCHINSKI, F. G., *Quadrille sur des thèmes moldaves*, 303.

Textul muzical e dat în „Supplementul muzical”.

- f) Școli, așezăminte. 100 *Academia din Iași*, 115.
 101 *Așezământ pentru copiii săraci*, înființat de Lupu Balș la Bozieni, pe lângă școală, 117.
 102 *Școală la Mănăstirea Doljești*, înființată de Arhimandritul Veniamin Roset, 117.
 103 *Școală de meșteșugari*, 304.
 104 *Seminarul Veniamin*, Iași, 118.
 105 *Societate Științelor Istorice Naturale.*, Iași, 115.
 g) Personalități. 106 *Bălcescu, N., și A. Popovici*, colaboratori ai „Curierului Românesc”, 110.
 107 *Kogălniceanu, M.*, director al „Foaei Sătești”, 111.
 108 *Ghica, Mihail*, ban, donație, 114—115.
 109 *Hașdeu, A.*, studii de folclor românesc în reviste rusești, (1830—1834), 480.
 110 *Mitropolitul Veniamin Costachi*, traduce în românește „Istoria Bisericească de Meletie, 112.
 111 *Samoil Vulcan*, episcop de Oradea, moartea lui, 118—120.

1840—1841, 1845

ARHIVA ROMÂNEASCA

Foaie restrospectivă și trimestrială

Arhiva Românească apare la Iași în 1841, deși fusese începută în 1840, după cum arată prima foaie de titlu a tomului I. Kogălniceanu o tipărește la „Cantora Foaei Sătești”, în același format ca și *Dacia Litterară*, în 8° mic (19 × 12) și tot ca aceasta, prima foaie poartă monograma redactorului ei. Tomul I din 1841 are 376 × VIII pagini; „Scara” (tabla de materii (6 pagini) e nenumărată.

Tomul al doilea al *Arhivei Românești* apare în 1845, în aceeași tipografie și cu același format. Acesta are 422 + IV pagini, la fel, „Scara” (4 pagini) e nenumărată.

Titlul revistei e scris în cirilice ca și întreg cuprinsul ei.

În 1860 și 1862, se tipărește ediția a doua, tot în două tomuri, la tipografia lui Adolf Bermann, Iași. Formatul e ceva mai mare, în 8° (22 × 14). Tomul I are 282 + VIII p., scara nenumărată, are 4 p.; tomul II, 318 + IV p.; scara, nenumărată, are 2 p. La ediția II-a, în loc de monograma lui Kogălniceanu, e a tipografului editor Adolf Bermann. Hârtia, mai bună, mia albă decât a primei ediții, e tipărită cu litere plăcute ochiului.

I. LITERATURĂ

112 [BENEDICT, EGUMENUL MĂNĂSTIRII MOLDAVIȚA, *Călătoria la Petersburg*] I, 335—352.

Manuscrisul cuprinde impresiile din călătoria făcută în 1769 la Petersburg, ca trimis al Moldovei. Interes prezintă notele de drum prin Rusia și impresiile dela festivitățile la care a luat parte.

D. N. Iorga atribue această însemnare de călătorie lui Vartolomei Măzăreanu, *Istoria Literaturii românești*, II, ed. II, București, 1926, p. 600).

113 VARTOLOMEI, MĂZĂREANU, *Călătoria la Petersburg* I, 352—360.

E încorporată în „Inștiințarea” la *Condica Mănăstirii Solca*, scrisă în 1771. Autorul mulțumește împărătesii Ecaterina II pentru odoarele donate mănăstirii, enumerate aci, arată starea cea rea a mănăstirilor, informează asupra întoarcerii dela Petersburg în țară.

114 —, *Cuvânt de îngropare a vechiului Ștefan Voevod, Domnul Moldaviei*, I, 37—71.

Faptele de arme și de credință ale lui Ștefan cel Mare, preamărirea lor.

115 —, *Cuvânt pentru răbdare*, I, 140—151.

Cultul acestei virtuți creștinești.

116 —, *Epistolie către Evgoras pentru cinste*, I, 152—171.

Cinstea stă în virtutea dezinteresată. Aceste trei bucăți de literatură veche au fost atribuite pentru întâia oară lui Vartolomei Măzăreanu, de D. Iorga în *Istoria Literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, București, 1901, p. 540 și urm. v. N. Cartoian, *Epoca Fanarioșilor*, curs, 1937—1938, p. 364 și urm.

117 *Călătoria Arabului Patriarh Macarie de la Alep la Moscova*. II, 187—221.

Fragment din jurnalul de călătorie al lui Pavel de Alep, ce însoțea pe Patriarhul Macarie în drumul spre Moscova, prin țările noastre. Traducerea românească e făcută după cea rusească a lui Saveliev publicată în jurnalul rusesc „Biblioteca de cetire” an. 1836, tom. 15, care la rândul-i era o traducere după versiunea engleză din 1829—1834 a lui Belfour, abia aceasta făcută după originalul arab al lui Pavel de Alep.

II. ISTORIE LITERARĂ

118 KOGĂLNICEANU, M., *Gheorghie Șincai*. I, 1—5.

Biografia și opera lui.

119 [KOGĂLNICEANU, M.], *Necrolog a lui Ștefan cel Mare*. I, 34—36.

Presupuneri asupra originii și datării operii: Găsit de C. Hurmuzachi la Cavalerul Costachi Stamati. Scris în Mitropolia Moldovei; e posterior morții lui Ștefan-cel-Mare.

120 [KOGĂLNICEANU, M.], *Despre necrologul lui Ștefan cel Mare și despre manuscriptul în care s'au aflat*. I, 133—139.

Datarea (1740) și autorul (neidentificat) al operii. Manuscriptul în care s'a găsit încorporat necrologul cuprinde și alte scrieri posterioare: *Cuvânt a unui țeran cătră boieri*, *Despre cinste*, *Despre răbdare*, *Corespondență între doi străini asupra obiceiurilor românești* și *Documente din timpul ocupației rusești*, 1769—1774, citate într-o scrisoare a lui Antohi Sion către M. Kogălniceanu, publicată în acest articol.

III. ISTORIA

121 CANTEMIR, DIMITRIE. *Intâmplările Cantacuzineștilor și Brâncovenilor în Valahia*, II, 279—322.

Cronica sângeroasă de intrigi și rivalități a domniei lui Brâncoveanu și a Cantacuzineștilor: Constantin, Ștefan și Mihail.

Cronica lui Cantemir scrisă în românește s'a pierdut. Se dă aici traducerea românească a lui Vasile Vârnav, făcută după una grecească a lui Gheorghie Ioan Zavira.

122 COSTIN, NECULAI, *Tractaturile vechi ce au avut Moldova cu Poarta Otomanicească*, II, 347—364.

Relațiile Moldovei cu Turcii dela Bogdan-cel-Orb, până la Constantin Mavrocordat. (Autorul, Nicolae Const., e citat numai în tabla de materii; în corpul revistei bucata e tipărită fără autor).

123 GHEORGHIESCUL, SEV., *Eclesiarh Putnei, Mormintele, odoarele, inscripțiile și clopotele Mănăstirii Putna din Bucovina*, II, 399—422.

Descrierea acestor izvoare istorice. Inscripțiile slavonești sunt transcrise și traduse în românește.

124 KOGĂLNICEANU, M., *Introducere* [la] tom. I, III—VIII.

Istoria Națională ca generatoare a existenței noastre. Pentru cunoașterea ei proiectează publicarea cronicilor în „Letopisete” și a scrierilor și documentelor istorice vechi în „Arhiva Românească”.

125 [KOGĂLNICEANU, M.], *Bătălia de la Răsboieni și pricinile ei (26 Iulie 1476)*, I, 93—120.

Rectifică pe bază de izvoare interne și externe erorile lui D. Cantemir și G. Asachi, asupra luptei lui Ștefan-cel-Mare la Războieni.

126 —, *Istoria oștirea ce s'au făcut asupra Moreii la anul 7223 (1715)*. tom. II, 1—186.

Descrierea expediției Turcilor pentru cucerirea Moreii dela Venețieni, făcută de cineva din suita Vel Paharnicului Statie Leurdeanu, care fusese trimis la Constantinopol cu armata și proviziile cerute de Turci lui Ștefan III Cantacuzino al Țării Românești, cu prilejul acestei lupte.

127 *Pravila lui Vasile Vodă, I, 19—33.*

Descrierea pravilei. Publică un „ecstract din prefața” lui Eustratie Logofătul, traducătorul din grecește în românește; și „Culegere din pravile” (46 paragrafe).

128 —, *Traducere dintr'o scriere geografică tipărită în Rosiea la anul 1770. Pentru Moldova, I, 327—334.*

Se exclude elementul dacic la formarea poporului român. Hotarele, apele, ținuturile Moldovei. În notă se arată că această traducere se găsește printre documentele corespondenței diplomatice cu Rusia (1769—1774), publicate în *Arhiva Românească, I, 172—326.*

Această traducere e făcută de *Vartolomei Măzăreanu*, v. D. N. Iorga, *Istoria literaturii românești, II, ed. II, București, 1926, p. 599—600.*

129 [VARTOLOMEI, MĂZĂREANU], *Condica Mănăstirii Solca, I, 361—368.*

Din această condică se publică: rezumatul câtorva documente cuprinse aici și o parte din încheierea la viața lui Ștefan Tomșa (făcută după Miron Costin).

IV. DOCUMENTE

130 1247 [11 Iunie]. *Hrisov a lui Bela IV, Craiul Ungariei, I, 6—9.*

Donează magistrului Rembald al Cavalerilor Ospitalieri Țara Severinului și Cnezatele lui Ioan ș Farcaș.

131 1365 [10 Februarie]. *Hrisov a lui Ludovic I, Craiul Ungariei, I, 9—12.*

Donează lui Balc, fiul lui Salc, Voevodul Maramureșului, satele (Cuhnia, Ghiod, Bociucău, Bizou, Monze, Boroș), ce aparținuseră lui Bogdan.

132 1389/6899 [?] August. *Hrisov a lui Antonie, Patriarhul Țarigradului (în grecește) I, 13—16.*

Intărește dania făcută de Voevozii Baliță și Dragoș unei biserici din Maramureș. Istoricul documentului.

133 [1400] [?] *Hrisov a lui Iuga Vodă, Domnul Moldaviei, I, 17—18.*

Donează lui Braea și fratelui său Petre, un loc pe Strahotin (Jijia).

134 1582/7090 [?] Decembrie 20, Suceava. *Hrisov a lui Ivan Iancul Voevod*, I, 121—125.

Intărește moșiile boerilor Ieremie și Ioan Moghilă.

135 1619/7127 Iulie, Iași. *Hrisov dela Gaspar Voevod*, I, 72—73.

Intărește cumpărarea unei părți din satul Brăești de către Costea Buciu mare vornic.

136 1702 [Octombrie]. [*Hrisov grecesc de la Ioan Constantin Duca Voevod, către Patriarhia din Constantinopol*], II, 271—274.

Donații făcute Patriarhiei din Constantinopol prin Părcălăbia de Galați. Descrierea documentului de C. Hurmuzachi.

137 1708/7216 August 24, Iași. *Carte domnească de la Mihai Racoviță Voevod*, I, 74—75.

Stamate Ghica a numit Mare Căpitan de slujitori la ținutul Tecuciului.

138 1737/7245 Martie. [*Hrisov de la Constantin Nicolae Mavrocordat*], II, 258—263.

Scutește pe boieri de „dajdea visteriei”.

139 1744/7252 Ghenar 15. [*Carte de la Ioan Nicolae Mavrocordat*], II, 228—230.

Impune locuitorilor de pe moșiile mănăstirești zile de lucru obligatorii pentru mănăstire.

140 1749/7257 Iunie 1. *Act pentru desrobirea vecinilor în Moldova*, I, 126—132.

„Hotărîrea” Adunării Obștești și „întăritura” domnească a lui Constantin Nicolai Mavrocordat.

141 1752/7260 Ianuarie. *Blăstăm sobornicesc pentru nepri-mirea străinilor la tronurile Mitropoliei și a Episcopiiilor Moldaviei*, II, 369—376.

142 1753. [*Carte de la Ioan Constantin Mihai Cehan Racoviță, Voevod al țării Românești, către Ioniță Cantacuzino*], II, 222—227.

Il numește ispravnic de Mehedinți.

Instrucții relative la exercitarea funcțiunii.

143 1757/7266 [?] Martie 1. *Hrisov de la Constantin Mihail Cehan Racoviță*, I, 76—84.

Desființează văcăritul.

144 1757 Mart 1. *Cărți de așurisenie pentru nestrămulara hrisovului*, I, 84—92.

Mitropolitul înfierează călcarea hrisovului care desființează vâcărutul.

145 1760 15 Aprilie și 9 Septembrie. [*Carte de mutare — carte de întărire — de la Patriarhul Țarigradului către Mitropolitul Moldovei, Gavriil Calimah*] [textul grecesc], II, 275—277.

Se aprobă transferarea Mitropolitului Gavriil de la Tesalonic la Iași.

146 1766 August 12. [*Hrisov de la Grigore Alecsandru Ghica Voevod al Moldovei*], II, 231—235.

Dă privilegiile boerilor.

147 1769 Noembrie 20. [*Cartea Mitropolitului Gavriil al Moldovei, către Leon, Episcop de Roman*], I, 202—203.

Însărcinează pe Leon cu epitropia asupra Episcopiei și Eparhiei Hușului, în timpul absenței Episcopului Inochentie, delegat al țării la Petersburg.

148 1769. *Anafora ce au dat Mitropolitul țării Kir Gavriil, către General porucinic Hristofor von Ștofel*, I, 198—201.

Se cere scutirea negustorilor de dările impuse peste porunca împărătească.

149 [1778] 1192 [al Hegirei]. [*Firman turcesc către Constantin Moruz, Domnul Moldovei*], II, 264—270.

Se aprobă tăierea boerilor Bogdan și Cuza.

150 1779 Aprilie 15. [*Hrisov de la Constantin Dimitrie Moruz Voievod al Moldovei*], 236—241.

Hotărăște veniturile boerilor.

151 1782 24 și 28 Noembrie. [*Anafora boerilor veliți, întărită de Alecsandru Constantin Ipsilant Voevod al Moldovei*], II, 242—246.

Se interzice evreilor de a locui și a vinde băuturi prin sate.

152 1783 22 și 24 Mai. [*Anafora boerilor veliți, întărită de Alecsandru Constantin Ipsilant Voevod al Moldovei*], II, 253—257.

Pedepsele pentru tâlhari.

153 1783 3 și 15 Iunie. [*Idem*], II, 247—252.

Stricarea velniților din Moldova.

154 [1786] 1200 [al Hegirei]. [*Firman turcesc către Alecsandru Moruz, Domnul Moldovei*], II, 365—368.

Se aprobă alegerea lui Leon, Episcop de Roman, ca Mitropolit al Moldovei.

155 1788 1 și 14 Februarie, Iași. *Două scrisori a Mitropolitului Moldaviei Leon, către Baron de Metzburg...*, II, 386—395-

Cere ocrotirea și ajutorul Austriei.

156 1788 Februarie 11. *Copie de pe cărțile Gospod ce s'au scris către ispravnici i locuitori*, II, 395—398.

Se impune apărarea hotarelor contra dușmanilor.

157 [1798] 1213 [al Hegirei]. [*Hatihumaiun turcesc. Poruncă scrisă de mâna sultanului, să se urmeze întocmai*], II, 377—385.

Așezarea străinilor în raelele turcești.

158 [6 *firmane turcești*], II, 277—278.

Se găsește în Muzeul din Odesa; C. Hurmuzachi dă rezumatul lor. Nedatate toate. Unele sunt dintre anii 1688—1738.

Correspondență diplomatică cu Rusia

a) Serisori

159 1769 Iulie 21, Hotin și August 9 satul Cneghinii. [*Două cărți de la Cneazul Alecsandru Galițin, către Mitropolitul Moldavei*], I, 172—174.

Promite paza țării contra dușmanilor. •

160 1769. [*Scrisori trimise la Petersburg prin „deputații” Moldavei*] :

Două scrisori către împărăteasa Ecaterina a II-a, I, 204—217

În prima, din 10 Decembrie se aduc mulțumiri pentru protecția creștinilor contra Turcilor stăpânitori.

În cea de a doua scrisoare, din 5 Decembrie se cere înapoierea moaștelor Sf. Ioan cel Nou din Polonia în Moldova, împreună cu odoarele și documentele de moșii ale Mitropoliei

161 [*Două scrisori către Sf. Sinod*], I, 217—221.

Se cere tot protecția creștinilor și înapoierea moaștelor Sf. Ioan cel Nou din Polonia cu odoarele și actele Mitropoliei.

162 [*Două scrisori către Feldmarșalul Romian{ov}*], I, 221—229.

Se cere ajutor pentru paza cetăților Bender și Brăila. Mulțumiri pentru biruința Rușilor contra Turcilor.

163 Decembrie 10. [*Două scrisori către Ministrul de Afaceri Străine al Rusiei* [?], I, 229—235.

Preamărire pentru ajutorul și protecția rusească.

164 Noembrie 18. [*Scrisoare către împărăteasa Ecaterina a II-a de la „o samă de jupâneșe văduve”*], I, 236—240.

Solicită întărirea stăpânirii moșiilor și scutirea de unele impozite.

165 1769 Noembrie 11. [*Scrisori trimise la Petersburg prin „deputații” Țării Românești : Două scrisori către împărăteasa Ecaterina a II-a*], I, 241—249.

Preamărire pentru protecția rusească.

166 1769 Dec[embrie] 16, Petersburg. *Carte de la împărăteasa Ecaterina a II-a către Gavriil, Mitropolitul Moldovei*], I, 251—254.

Promite ajutorul și protecția rusească contra Turcilor

167 1769 Dec[embrie] 26, Leticev. [*Carte de la Graț P. Romianțov către Gavriil Mitropolitul Moldovei*], I, 250.

Se asociază la mulțumirile țării către Împărăteasă.

168 1769 Genari, Leticev. [*Scrisoare de la Feldmarșalul Romianțov, către Divanul Moldovei*], I, 259—263.

Cere întreținerea armatei rusești, care apără Moldova.

169 1770 Gen[arie] 5. [*Cartea Mitropolitului Gavriil către obștea Moldovei*], I, 255—259.

Face cunoscută tuturor cartea Împărătesei (v. 167).

170 [*Carte a Mitropolitului și boerilor Moldovei către deputați*], I, 295—301.

Se arată prăzile Tătarilor și se cere Rușilor alipirea Hotinului la Moldova.

171 1770 Iulie 10. [*Carte de la Generalul Simeon Cernoevici către Mitropolitul Gavriil al Moldovei*], I, 302—303.

Anunță o biruință a Generalului Romianțov asupra Turcilor.

172 [*Carte de la Mitropolitul Gavriil către locuitorii Moldovei*], I, 306—308.

Cere plata „zaherelei” (proviant, hrană pentru armată).

173 [*„Carte de heretisire” din partea Moldovenilor către Generalul Romianțov*], I, 308—309.

Felicitare pentru birunța asupra Turcilor.

174 [*Carte dela Mitropolitul Moldovei către Generalul Romianțov*], I, 308—309.

Felicitare pentru demnitatea de feldmarșal.

175 1771 April. [*Carte dela Mitropolitul Moldovei către Feldmarșalul Romianșov*], I, 309—313.

Despre școalele noastre și plata profesorilor.

176 1771 April 22, Iași. [*Răspunsul Feldmarșalului Romianșov către Mitropolitul Moldovei*], I, 313—315.

Despre predarea limbilor în școală și dascălii aduși pentru ele.

177 1771. [*Carte dela Mitropolitul Moldovei către Feldmarșalul Romianșov*], I, 315—317.

După încetarea luptelor cu Turcii, se cere reinstalarea Academiei în vechiul ei local.

178 1771. [*„Order” dela Feldmarșalul Romianșov către Generalul Maior Corsacov*], I, 317—320.

Anunță cucerirea Crâmului și a Tulcii.

179 1771 Iunie 21, Foldești. *Idem*, I, 320—321.

180 1774 Iulie 28 Ibrăila. [*Scrisoarea Grafului Romianșov către Mitropolitul Moldovei*], I, 322—326.

Condițiile păcii dela Cuciuc-Cainargi.

b) Diferite acte

181 *Porunci ce s'au dat prin ponturi de Elem General*, I, 178—181.

Ordine relative la : ținuturi, comerț, relațiile dintre țărani și boieri, cele dintre domn și boieri, impozite, valoarea monetei

182 *Răspunsurile ce s'au dat înscris la ponturile Generalului Elem*, I, 186—198.

Date și statistici asupra stării Moldovei.

183 *Poruncile ce s'au dat de către Cniaz Prozorovskie General*, I, 181—185.

Ordine relative la administrația Moldovei.

184 1769. *Chipul jurământului ce s'au cerut de la pământeni după venirea Moscalilor în Iași*, I, 174—178.

185 *Deputații ce s'au rânduit să meargă la Petersburg*, I, 203—204.

Din partea bisericii : Inochentie, Episcop de Huși, Vartolomeiu, Arhimandrit și Egumen de Solca, Benedict, Igumen de Moldovița.

Din partea „politicească” : Ioan Paladi, b. v. Logofăt, Ianachi Milu, b. v. spătar.

186 1770. [*Inștiințare despre ceremonia înfățișării deputaților înaintea Impărătesei Ecaterina a II-a*, I, 263—265.

187 [*Cererile deputaților moldoveni*], I, 271—282.

Conducerea țării de către boeri; menținerea armatei care păzește Benderul contra Tătarilor.

188 [*Cererile deputaților munteni*], I, 282—286.

Reforma guvernului și a statului.

189 [*Intrebări puse deputaților moldoveni asupra stării țării și dorințelor față de Rusia*], I, 286—294.

190 *Răspunsul ce s au dat deputaților din partea Impărătesei, fiind de față, prin Vișe Canțelearul II*, 269—270.

Protecția rusească nu îngreădește autonomia Principatelor, cere în schimb credință și susținerea armatei cu hrană, arme și bani.

191 *Orație zisă de Episcopul de Huși, Kir Inochentie, împărătesei Ecaterina a II-a*, I, 265—266.

192 *Orație zisă după aceea de Mitropolitul Valahiei împărătesei Ecaterina a II-a*, I, 267—269.

193 *Vama cea mare, precum s'au așezut să se ea*, II, 323—346.

Tarif vamal din 1761, în timpul lui Ioan Grigorie Teodor Voevod (Kali-machi).

V. ANUNȚURI

194 COSTIN, NECULAI, *Istoria lui Carol al XII-lea*, I, 92.

Un ms. se află la Marele Glucer Poienaru, directorul școalelor din Valahia.

195 ELIAD, I., *Paralelismul între dialectele român și italian*, I, 372—373.

Se anunță apariția în volum.

196 LAURIAN, A. T., *Tentamen criticum...*, I, 371—372.

Se anunță apariția. Scopul operei, arătat într'o scrisoare a lui Laurian către Kogălniceanu, din 1841. Viitoarele publicații filologice ale lui Laurian.

197 POPOVICI ALECSANDRU, I, 369.

Care vor fi scrierile lui istorice.

198 *Corespondența Craiului Sigismund cu Bogdan, fiul lui Ștefan-cel-Mare și alte documente dela Bogdan*, I, 92.

Se găsesc în biblioteca Iagellonă din Cracovia.

199 *Sfătuiri a lui Neagu Vodă către fiul său, I, 92.*

Un ms. se găsește în biblioteca Colegiului Sf. Sava.

200 GALLICE A., I, 373—376.

În „introducție” la ziarul „*Le glaneur moldo-valaque*”, copiază *Histoire de la Valachie et de la Moldavie* a lui Kogălniceanu. Text pe două coloane, pentru exemplificare.

B I B L I O G R A F I A
STUDIILOR ARMENEȘTI DIN ROMÂNIA
1920 — 1940

de H. DJ. SIRUNI

Studiul de față este prima încercare de a aduna, la un loc, notele bibliografice ale publicațiunilor cari au o legătură cu studiile armenesti din România.

Aceste note cuprind următoarele lucrări :

1. Publicațiunile despre trecutul Armenilor din România, atât acele tipărite în volume sau broșure separate, cât și acele cari sunt înserate în diferite reviste și ziare.

2. Izvoarele armenesti privitoare la trecutul țărilor române, traduse în românește.

3. Publicațiunile și articolele despre poporul armean, tipărite în țară.

4. Publicațiunile autorilor români tipărite în străinătate despre Armeni.

5. Studiile, tipărite în limba armeană atât în țară cât și în străinătate, privind trecutul Armenilor din țările române.

Nu sunt menționate în acest studiu reproducerile sau traducerile lucrărilor publicate precum și publicațiunile cari nu aduc vre-o contribuție la studiile armenesti, cum sunt articolele ocazionale, și literatura curentă armeană.

Notele de mai jos, cuprind epoca cea mai fecundă a studiilor armenesti în România ; lucrările sporadice tipărite până la 1920 vor fi arătate de noi în tomul următor al acestei reviste.

I. Isteria Armenilor.

1. AVAKIAN, GRIGORE. *Trei monete ale regilor armeni găsite la Cetatea-Albă*, în *Buletinul Societății Numismatice Române*, Nr. 45—50, București, 1924.

2. BATZARIA, N. *Martirii civilizației*, în *Adevărul* din 14 Febr. 1930, No. 14154.

3. IORGA, N. *Brève Histoire de la Petite Arménie*. Paris 1930. I. Introduction : l'Arménie et les Francs pendant les croisades ; la France d'Arménie ; civilisation arméno-française ; II. Brève histoire de l'Arménie Cilicienne : Avant la royauté ; le Roi ; la Synthèse arméno-franque ; la Succession royale ; entre Turcs, Mongols et Egyptiens ; Tentatives d'union Catholique des Lusignan ; fin du Royaume).

4. IORGA, N. *Patru Conferinți despre Armenia*. București. 1929. Conferințe ținute la Teatrul Național din București în anul 1929. (Țara ; Rasa ; Istoria ; Literatura și arta).

5. IORGA, N. *Trecutul și ceva despre viitorul poporului armean*, în „*Neamul Românesc*” din 12 și 13 Decembrie 1935.

6. MARINESCU, CONSTANTIN. *La Catalogne et l'Arménie au temps de Jacques II (1291—1327)*. Envoi par le roi Ochine des reliques de sainte Thecla à la cathédrale de Tarragone. Extrait des *Mélanges de l'Ecole Roumaine en France*, II. Paris. 1923. (Traducerea românească în revista „*Ani*”, Anul II, vol. II și III).

7. MESTUGEAN, V. *Istoria Armenilor*, București, Vol. I, 1923. De la origini până la Leon VI de Lusignan, ultimul rege al Armeniei (1393). Vol. II, 1926. De la căderea regatului până în zilele noastre.

8. NURHAN, J. K. *24 Aprilie 1915* (anul martirajului armenesc) cu un cuvânt de Gr. Trancu-Iași, București, 1935.

9. UNIUNEA ARMENILOR DIN ROMÂNIA. *Chestiunea armeană înaintea conferinței păcii*. București, 1919, (Memoriul înaintat de către Delegația Națională Armenească din Paris, comitetului celor zece reprezentanți ai conferinței de pace în ziua de 26 Februarie 1919 ; Note complimentare).

II. Biserica Armeană.

10. CRUCEANU, PREOT GR. D. *Privire generală asupra Istoriei bisericei armenie*, București, 1929.

11. MESTUGEAN, V. *Sfânta Liturghie a Bisericei Armenie*, 1937, București. (Traducerea în românește cu textul original în față).

12. ZOHREBIAN, ARHIEPISCOPIE MUSIK. *Istoria Bisericii Armene*; în românește de V. Mestugean. București, 1934. (Originea apostolică a Bisericii armene; creștinismul în primele 3 veacuri; convertirea integrală; Sf. Grigore Luminătorul și regele Tiritad III; Biserica armeană și conciliile ecumenice; Biserica armeană în diferite secole; Deosebiri între Biserici).

III. Literatura Armeană.

13. ACTERIAN, ARȘAVIR. *Traduceri din M. Medzarentz*, în revista *Ani*, anul I, vol. II.

14. ACTERIAN, HAIG. *Traduceri din M. Medzarentz*, în revista *Ani*, anul I, vol. II.

15. GHEMIGIAN, V. *Traduceri din poezi armeni*, în revista *Ani* (anul I, vol. I : din Sf. Sahak, Sf. Mesrob, Sibylle; vol. II : din M. Medzarentz; anul II, vol. III : din Hovhannes din Erzânga).

16. IORGA, N. *Poesia armenescă în Evul Mediu*, în *Universul Literar*, Nr. 27 și 33 din 1925.

17. IORGA, N. *Traduceri din M. Beşiktaşlian, H. Hovhanesian, Vahan Terian, Sibylle, Daniel Varujan*, în revista *Ani*, anul I, vol. III.

18. IORGA, N. *1500 ani de la traducerea Bibliei în armenesc*, în *Neamul Românesc* din 6 și 7 Noembrie 1935.

19. MESTUGEAN, V. *Mica Antologie a poezilor Armeni*, București, 1934. (Traduceri din M. Beşiktaşlian, Bedros Turian, Kamar Katiba, M. Nalbandian, A. Aharonian, H. Tumanian, Khoren de Lusignan, Elia Demergibașian, Gr. Zohrab, Tomas Terzian, S. Șahazizian, Givani, Victoria Aganoor, Sibylle, Hrant Nazariantz, M. Zarifian, H. Hovhanesian, Misak Medzarentz, Siamanto, Alex. Panosian, Arhimandrit V. Minasian).

20. MESTUGEAN, V. *Traduceri din prozatori armeni contemporani*, în revista *Ararat* 1921—1940 (Pagini din Grigor Zohrab, Avetis Aharonian, Ervant Odian, Grigor Odian, Vărtanes Papazian, Șirvanzate, Levon Pașalian, Minas Ceraz, Raffi, Rupen Sevag, Rupen Zartarian, etc.)

21. GHEORGHIU, MIRCEA și AVAKIAN, GRIGORE. *Din lirica armeană*, București, 1922. (Prefața de Gr. Cialhușian; traduceri din Nerses Șnorhali, Hovhannes din Erzenga, Constantin din Erzenga, Măgărdici Nahaș, Hovhannes din Tâlguran, Ohannes, Grigor din Ahtamar, Nahabed Kuciac, Ghazaros din Sivas, Nerses Arhimandritul, Sargavac din Berdac, Ieremia Komurgean, Trubaduri armeni, Stepannos, Saiat-Nova, Ghunkianos, Givani).

22. SĂN-GIORGIU, ION. *Lirica armenească în Universul Literar*, din 5 Iulie 1925.

23. SIRUNI, H. DJ. *Istoria literaturii armene*, în revista *Ani*. (Anul II, Vol. I : Cele trei epoci ale literaturii armene ; vol. II : Fizionomia celor trei epoci ale literaturii armene ; nașterea literaturii armene nouă ; poporul stăpânește artele ; rolul Mănăstirilor ; vol. IV : Munca creatoare în mănăstiri).

24. SIRUNI, H. DJ. *Note despre literatura armenească*, în revista *Ararat*, Nr. 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47 din 1927 și 1928. (Limba armeană ; Litere armene ; Manuscrisele armenești ; Miniatura armeană).

25. SIRUNI, H. DJ. *Viața și Opera lui Arșag Ciobanian*, în revista *Ani*, anul II, vol. IV.

26. SIRUNI, H. DJ. *Raffi*, în revista *Ani*, anul II, vol. II.

27. SIRUNI, H. DJ. *O comemorare istorică*, în revista *Ani*, anul I, vol. I.

28. SIRUNI, H. DJ. *Poetul Misak Medzarentz*, în revista *Ani*, anul I, vol. II.

29. SIRUNI, H. DJ. *Centenarul unui focar*, în revista *Ani*, anul I, vol. III.

IV. Arta și cultura armeană

30. BUSUIOCEANU, AL. *Influences arméniennes dans l'architecture religieuse du Bas-Danube*. Bucarest, 1928. Extras de *Logo*, București, Anul I, Nr. 1, 1929. (Comunicare făcută în primul congres francez de științe istorice ținut în 22 Aprilie 1927 la Paris).

31. GOKIAN, PĀR. SAHAK. *Ce datorează Armenii științei germane*, în revista *Ani*. (Anul II, vol. III : În domeniul geografiei ; în domeniul limbei ; în domeniul literaturii ; vol. IV : În domeniul istoriei ; în domeniul artei).
32. HOVSEPIAN, ARHIEP. K. *Monumentele funerare*, în revista *Ani*, anul II, vol. I.
33. KURDIAN, H. *Dragonul în covoarele armenesti*, în revista *Ani*, anul I, vol. II.
34. MACLER, FRÉDÉRIC. *Trois conférences sur l'Arménie faites à la Fondation Carol I à Bucarest*. Paris, 1929. (Epopoia armeană ; Arta armeană ; Teatrul armean).
35. SATMARI, D-na ORTANSA. *Femeia armeană*, în revista *Ani*, anul II, vol. II.
36. SIRUNI, H. DJ. *Note despre arta armeană*. București, 1930. (Arta armeană ; arhitectura armenescă ; miniatura armeană ; poezia armeană ; pictura armenescă ; muzica armenescă, dansul armenesc ; covoarele armenesti ; faianțele armenesti ; monedele armenesc ; limba armeană ; literele armenesc ; manuscrisele armenesti, literatura armenescă, teatrul armean, etc.).
37. SIRUNI, H. DJ. *Ani*, revista de cultură Armeană, sub patronajul d-lui Prof. N. Iorga. Volumele apărute : Anul I, vol. I, II, III, IV, (1935—1936), Anul II. vol. I, II, III, IV, (1937—1938).
38. SIRUNI, H. DJ. *Cronica Culturii Armene*, în revista *Ani*. (Anul I. vol. I : Gudii, Subarii și Hetiții ; Nairi și Urartu ; Armenii ; vol. II : Dinastia lui Artaxias ; Dinastia Arșacizilor ; vol. III : Armenia creștină ; vol. IV. Inventarea alfabetului armenesc ; Anul II. vol. I : Secolul de aur ; vol. II : Războiul religios ; vol. IV : Secolul al VI-lea).
39. SIRUNI, H. DJ. *Teatrul armean în antichitate*, în revista *Ararat*, București 1926, Nr. 27—30. (Origina teatrului ; civilizația elină în Armenia ; sub Artaxias I ; sub Tigran al II-lea ; sub Artavazd al II-lea ; teatrele ; dansatori ; arta națională ; cântecele Goghtan ; sub creștinism).
40. STĂNESCU, DR. GEORGE G. *Epoca de aur a literaturii creștine armenesc (secolul al 5-lea)*. Cluj. 1937.

41. TRANCU-IAȘI, GR. L. *Impresii din insula Mechitariștilor*, în revista *Ararat*, Nr. 57, 58, 59, 61, 62, 67 (1930).

42. ZAMBACCIAN, K. H. *Insemnări despre arta armeană*, în revista *Ani*. (Anul I, vol. II : *Arta covoarelor armenesti* ; vol. III : *Gravura în tiparul armenesc* ; vol. IV : *Vechii draperii de altar*).

V. Muzica armeană

43. CIOMAC, EM. *O privire generală*, în revista *Ani*, anul I, vol. I.

44. DONIK, A. *Compozitorul Spentiarian*, în revista *Ani*, anul II, vol. IV.

45. GASTOUÉ, AMÉDÉE. *Caracteristica muzicii armene*, în revista *Ani*, anul I, vol. III.

46. GASTOUÉ, AMÉDÉE. *Komitas, apostolul muzicii armene*, în revista *Ani*, anul I, vol. IV.

47. HOVHANNESIAN, H. *Origina Muzicii armene*, în revista *Ani*, anul II, vol. I.

48. KOMITAS. *Caracteristica muzicii armene*. în revista *Ani*, anul II, vol. II.

49. PETRESCU, PREOT Ț. *Liturghia armeană*, în revista *Ararat*, Nr. 122 (1935).

50. TOROSSIAN, D-RA HAIGANUȘ. *Compozitorul Dicran Ciuhagian*, în revista *Ani*. anul II, vol. IV.

VI. Științele în Armenia

51. BASMAGIAN, K. I. *Aniversarea de 750 ani a medicului Mechitar din Her*, în revista *Ani*, anul I, vol. IV.

52. KASSUNI, EGHIA *Un savant din sec. VII, Anania din Șirak*, în revista *Ani*, anul II, vol. III.

53. MIRAKIAN, DR. E. *Un medic autor din sec. XV (Amirdovlat din Amasia)*, în revista *Ani*, anul II, vol. II.

54. TORCOMIAN, DR VAHRAM. *Spitalele în Armenia veche*, în revista *Ani*, anul I, vol. I.

55. TORCOMIAN, DR. V. *Medicina în Armeno-Cilicia*, în revista *Ani*, anul II, vol. III.

VIII. Datine și obiceiuri la Armeni

56. FERENTZ, PAR. ALEX. *Cântece de înmormântare din Ardeal*, în revista *Ani*, anul I, vol IV.

57. MAXUDIAN, NUBAR. *Jurământul la vechii Armeni*, în revista *Ani*, anul II, vol II.

58. NAZAR, A. N. *Incoronarea regiilor armeni*, în revista *Ani*, anul II, vol. III.

59. SIRUNI, H. D.: (ARAZ). *Datine și obiceiuri la Armeni* în revista *Ani*. (Anul I, vol II : „Vartavar”-ul ; vol. III : Datine de Paști ; Paștele la Armenii dela noi ; Anul II, vol I : Crăciunul la Armeni ; colindele la Armenii din România ; vol. II : Nunta la Armenii din Ardeal).

60. SIRUNI, H. D. *Vechiul cult armean*, în revista *Ararat*, București, 1926, Nr. 22—26. (Privire generală ; adorația cerului ; adorația animalelor ; Eroii ; Zeități ; preoți ; locurile de rugăciune ; altarul ; darul ; ritul ; superstițiile ; spiritele).

61. TOTOMIANȚ, DR. V. *Armenii cooperatori*, în revista *Ani*, anul II, vol IV.

62. TRANCU-IAȘI, GR. L. *Cooperația în Armenia*, în revista *Ararat*, Nr. 69, 71 (1930).

VIII. Folklorul armenesc

63. ABEGHIAN, DR. ART. *Fabule din Evul Mediu*, în revista *Ani*, anul I, vol. II și IV.

64. GHEMIGIAN, V. *Traduceri din folklorul armenesc*, în revista *Ani* (Anul I, vol. II : Fabule ; vol. IV : Proverbe ; Anul II, vol. I : Fabule ; Proverbe ; Metafore ; Cimiliturii ; Blesteme ; Binecuvântări ; Superstiții ; Leacuri ; vol. II : Proverbe ; Metafore ; Urări ; Blesteme ; Jurăminte ; Superstiții ; Erezuri ; Vol. III : Fabule ; Proverbe ; Leacuri Populare ; Ghicitori).

65. GOVRIGHIAN, PĂR. GRIGORE. *Proverbe din dialectul Armenilor din Ardeal*, în revista *Ani*, anul I, vol. III, IV.

IX. Filologia armeană.

66. BĂNĂȚEANU, VLAD. *La traduction arménienne des tours participiaux grecs*, Bucarest, 1937 (préface ; avant propos ; introduction ; I. Le participe grec se prête à être rendu en arménien par un participe. II. Le participe arménien ne se prête pas à rendre le participe grec.

67. GOKIAN, PR. SAHAG. *Armenia în Biblie*. In revista *Ani*, (Anul I, vol. III : Râurile ; vol. IV : Munții ; Anul II, vol I : Populația Armeniei după Biblie).

X. Armenii din România

68. ALLACI, CRISTEA. *Datini și obiceiuri la Armenii din Suceava*, în revista *Ararat*, Nr. 157 (1938).

69. AVAKIAN, GRIGORE. *Vechimea așezărilor armenesti în România (Cetatea-Albă)*, în revista *Ani*, anul I, vol III.

70. AVAKIAN, GRIGORE. *Очеркъ исторіи аккерманскихъ Армянъ до XIX вѣка*, 1922, Аккерманъ.

71. AVAKIAN, GRIGORE, *Аккерманъ 500 лѣтъ тому назадъ*, Аккерманъ, 1921.

72. AVAKIAN, GRIGORE. *Inscripțiile armenesti din Cetatea Albă*, București, 1923.

73. BALS, GHEORGHE. *Sur une particularité des voûtes moldaves*, București, 1927 (Conferință ținută la congresul de bizantologie din București din anul 1924).

74. BALȘ, GHEORGHE. *Influences arméniennes et georgiennes sur l'architecture roumaine*, 1931, Valeni de Munte. (Comunicare făcută în al III-lea congres de studii bizantine ținut la Atena în anul 1931).

75. BĂNĂȚEANU, VLAD. *Armenii în istoria și în viața românească*, București, 1938.

76. BARONIAN, PR. M. *Inscripțiile funerare din Botoșani*, în revista *Ararat*, Nr. 167, 168, 169 (1939).

77. BEZVECONI, GHEORGHE *Armenii în Basarabia*, în seria *Din trecutul nostru*, Nr. 3—4, Chişinău, 1934. (Armenii până în veacul XIX; Grigore Zaharean; Ograda armenească; Nerses Aştarakeţi; Gavril Aivazovski; Succesorii lui Aivazovski; Eparhia basarabeană în veacul XX; Manuc-bei; Armenii catolici).

78. BEZVECONI, GHEORGHE. *Manuc-bei*, în seria *Din trecutul nostru*, Anul VI, Nr. 54—55, Chişinău, 1938 Martie-Aprilie (Prefaţa; în Turcia; Războiul Dunărean; Ultimii ani; Urmaşii lui Manuc-bei).

79. CIOMAC, VASILE. *Şcoalele armenesti din Botoşani*, în revista *Ararat*, Nr. 147, 148, 152 (1937).

80. EPARHIA ARMENO-GREGORIANĂ DIN ROMÂNIA. I. *Legea pentru înfiinţarea armeano-gregoriene din România*, II. *Decretul pentru aprobarea şi promulgarea statului organic şi administrativ al Eparhiei*. III. *Statutul organic şi administrativ*. Bucureşti, 1931.

(Extras din *Monitorul Oficial* Nr. 177 din 3 August 1931 şi 286 din 7 Decembrie 1931).

81. FERHAT, ST. SF. *Note şi însemnări* (despre trecutul Armenilor din România), în revista *Ararat*, Nr. 89, 90, 91 (1932), Nr. 94, 95, 96 (1933).

82. IORGA, N. *Les Arméniens de Roumanie*, publicat în „Patru Conferinţi despre Armenia”, Bucureşti, 1929.

83. IORGA, N. *Chose d'art arménien en Roumanie*. Bucureşti. 1935. (Conférence donnée au collègue Moorat de Paris en mars 1934).

84. MACLER, FREDERIC. *Rapport sur une Mission scientifique en Roumanie* (Iuin-Août 1927), Paris, 1930.

(Extras din *Revue des Etudes Arméniennes* Tome X, fasc. I 1930).

85. MACLER, FREDERIC. *Manuscrits arméniens de Transilvanie*. (Rapport sur une mission scientifique), Paris, 1936.

86. MARCAROV, IACOB. *Amintirile mele despre construcţia bisericii armenie din Bălţi*, în revista *Ararat*, Nr. 151 (1937).

87. MERZA, JULES. *Insemnări din trecutul Armenilor din Ardeal*, în revista *Ararat*, Nr. 140 (1936), 152 (1937), 158 (1938), 169 (1939).

88. PANAITESCU, P. P. *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava (30 Iulie 1401)*, București, 1935.
(Extras din *Revista Istorică Română* Tom N, fasc. 1—4, 1934).

89. ROȘEANU, EM, *Din trecutul Brăilei*, în revista „*Ararat*” Nr. 152 (1937).

90. ȘERBAN, N. *Armenii în România*, în *The New Armenia*, New York, 1927.

91. SIRMABUIC, I. C. *Note din trecutul Armenilor din Galați*, în revista *Ararat*, Nr. 86, 87, 88 (1932), Nr. 102, 103, 104 (1933), Nr. 123, 124, 125 (1935).

92. SIRUNI, H. DJ. *Cronica Armenilor din România*, în revista *Ani* (Anul I, vol I : sec. X—XIII ; vol. II : sec. XIV ; vol. III : 1401—1450 ; vol. IV : 1451—1500. Anul II, vol. I : 1501—1525 ; vol. II : 1525—1550 ; vol. III : Anul 1551 ; vol. IV : 1551—1575).

93. SIRUNI, H. DJ. *Manuscrisele armenești din Academia Română*, în *Revista Istorică*, 1932, Nr. 4—6.

94. Siruni, H. Dj. *Manuscrisele armenești din bisericile armenice din România*, în *Revista Istorică*, 1929, Nr. 4—6.

95. SIRUNI, H. DJ. *Tipăriturile armenești în România*, în *Revista Istorică*, 1931, Nr. 7—9.

96. ȚARANU, ANDRONIC. *O căsătorie în secolul 17-lea în Boșani*, în *Universul Literar* (25 Iulie 1923).

97. ZAMBACCIAN, K. H. *Legături de sânge, de spirit și de cultură dintre poporul român și cel armean*. Conferință ținută la Liga-Culturală din București, în 20 Febr. 1938.

XI. Mărturii armenești despre Români.

98. DECEI, AUREL. *Românii din veacul al IX-lea până în al XIII-lea, în lumina izvoarelor istorice armenești* ; în *Anuarul Institutului de Istoria Națională*, din Cluj, Vol. VII, 1936—1938, p. 412—581.

(Importanța izvoarelor istorice armenești pentru trecutul nostru ; Moise Chorenați ; autorul și opera ; Edițiile *Geografiei* ; Textul *Geografiei* ; Interpolările *Geografiei* ; Autenticitatea ediției

SM; Sarmăția, Refeii și Tanaisul; Zagora; Țara Bulgarilor; După venirea Ungurilor; Vardapetul Vardan; *Geografia sa; Istoria Universală*; Dacia în izvoarele medievale; Incheere).

99. SIRUNI, H. DJ. *Valahia și Moldova* de Păr. Hugas Ingigian (1758—1843), cu o prefață de H. Dj. Siruni. Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria 3, tomul 9, mem. 8, București, 1929.

100. SIRUNI, H. DJ. *Extrase din Cronica Armenilor din Camenița*, Partea I-a (1430—1611), cu o prefață de H. Dj. Siruni. Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria 3, tomul 17, mem. 14, București, 1936.

101. SIRUNI, H. DJ. *Aron Vodă, Răzvan Vodă și Eremia Vodă* într'un poem al unui cronicar armean, cu o prefață și adnotări de H. Dj. Siruni. Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, tom. XX, mem. 14. București, 193.

102. SIRUNI, H. DJ. Dobrogea și Basarabia în Geografia părintelui Hugas Ingigian. În revista *Ani*. Anul I, vol. IV. Anul II, vol. I, II, III, IV. București, 1936—1938.

103. SIRUNI, H. DJ. *Legenda Serpegăi*, în revista *Ani*, anul I, vol. III.

XII. Figuri de Armeni în România și origini discutate

104. CASELLI, D. *Coltuc de la Babic*, în *Gazeta Municipală* din 11 Iulie 1937.

105. EFTIMIU, VICTOR *Bășica lui Agop*, în *Adevărul*, No. 15361 din 1 Febr. 1934.

106. HOLBAN, TH. *Date noi cu privire la origina lui Eminescu*, în ziarul *Curentul* din 23 Sept. 1938.

107. NICULESCU-BASU, G. *Agop*, în ziarul *Timpul* (7 Noiembrie 1938).

108. SIRUNI, H. DJ. *Gheorghe Asaki*, în revista *Ani*, anul I, Vol. IV.

109. TRANCU-IAȘI, GR. L. *Garabet Ibrăileanu*, în revista *Ani*, anul I, vol. II.

110. ZAMBACCIAN, K. H. *Abgar Baltazar*, în revista *Ani*, anul I, vol. I.

XV. Publicațiuni în limba armeană.

111. BODURIAN, PR. M. *Enciclopedia Armeană*, București.

112. SIRUNI, H. DJ. *Mihail Eminescu*, viața și opera ; studiu biografic și literar cu traduceri. Prefața de N. Iorga. 1939, București.

113. SIRUNI, H. DJ. *Nicolae Iorga (1871—1931)* ; publicat de Fundația Culturală Armeană, cu prilejul jubileului de 60 de ani al d-lui N. Iorga ; Viena, 1931. I. Omul și opera ; II. prietenul nostru).

114. SIRUNI, H. DJ. *Apostolul de la Văleni*, 1931, Constantinopole.

(Extras din ziarul *Aztarar* Martie 1931).

115. SIRUNI, H. DJ. *Armenii în România*, în revista *Hairenik* din Boston, (Statele Unite, 1929, Nr. 7, 8, 9, 10, 12, 1930, Nr. 2, 3, 4.

116. SIRUNI, H. DJ. *Urmele artei armene în România* în revista *Hairenik* din Boston, Statele Unite, 1928, Nr. 8, 9, 10, 11, 12.

117. SIRUNI, H. DJ. *Influențe armene și georgiene asupra arhitecturii române*, tradus din Gheorghe Balș, 1933, București.

DISCUȚIUNI ȘI NOTE

Un calendar dela Buda necunoscut.

Fundația Culturală Mihail Kogălniceanu are un *Calendar* tipărit la Buda, pentru anul 1812, necunoscut *Bibliografiei românești vechi*. Pentru că nu l-am trecut nici în fișele de *addenda* la *Bibliografia rom. veche*, strânse până acum pentru Academia Română, voi face aici o scurtă prezentare a lui.

Cele mai vechi calendare în românește s'au tipărit la Brașov (1733), apoi la Iași (1785), la Sibiu (1794) și din 1820 la Oradea Mare¹. Mai mult pentru scopuri comerciale, a început tipărirea de calendare românești și în orașele mari ale vechei Austro-Ungarii, la Viena (din 1794) și la Buda. Cele dela Buda erau tipărite în Crăiasca tipografie a Universității². Sunt prea cunoscute Calendarele dela Buda; ele au început a fi tipărite în anul 1806. Tipărirea lor a trebuit să fie continuă, deși *Bibliografia rom. veche* nu înregistrează calendarele tipărite pentru anii 1812, 1814, 1820, 1821, 1822, 1823, 1825 și 1827 (*Bibl. rom. veche* nu înregistrează și pe cele tipărite din anul 1831 înainte). Cunoscând exemplarul Bibliotecii Fundației Culturale M. Kogălniceanu, ștergem încă un an din lista lipsurilor acestor Calendare.

Exemplarul este defectuos; la început lipsește numai foaia cu titlu; are 38 foi nenumerotate, lipsind și sfârșitul: orientându-ne după calendarele altor ani, nu ar lipsi mai mult de 5—6 foi.

---

1. La Oradea-Mare, Calendarul era unit cu Schematismul (un fel de statistică a situației administrative a Bisericii romano-catolice).

2. Andrei Veress, *Tipografia românească din Buda*, în *Boabe de grâu*, 3 (1932), p. 593—612.

Nu trebuie să existe nicio îndoială, totuși, asupra identificării lui, pentru că pe prima foaie, sus, e tipărit cu roșu : **ΑΝΔΑ 1812**; mai jos, sub rubrica **Χρονολογίε** se repetă : **Δελα Νάτιερκ ΑΣΗ Χε 1812**. Formatul, distribuția datelor calendaristice, caracterele tehnice tipografice (cele 2 chenare de linii care încadrează paginile) sunt toate identice cu ale celorlalte calendare cunoscute dela Buda.

Cuprinde :

„Anul 1812”, „Hronologie”, „Stăpânitorul împăratul nostru” (date biografice asupra familiei imperiale, începând cu „Franțisc I”). „Despre eclipsuri”. Partea calendaristică urmează pe 24 pagini. „Insemnarea târgurilor celor din țeara Ungurească, țeara Ardealului și din Banat” (alte 14 pagini). „Invățătura cum se cade să ne purtăm în soțietate cu oamenii” din care exemplarul Fundației Culturale M. Kogălniceanu nu are decât 51 paragrafe, numerotate cu cifre arabe.

Comparând textul acestor regule de bună purtare cu Hristoitia lui Anton Pann („prelucrare în versuri, din 1834, după Hristoitia lui Antonie Vizantios, 1780)¹, am văzut că nu se aseamănă. Nu se aseamănă, însă, nici cu ce cunoaștem din Ardeal, în această privință : sfaturile lui Moise Fulea (1819), traducerea lui Vasile Gergely de Csokotis (1819) și Damaschin Bojinca (1830).

Originalul acestor regule de bună purtare în societate trebuie să fie vreun text unguresc, poate luat chiar din calendare ungurești ; în orice caz, vreo scriere de propagandă a bunelor maniere.

Calendarul Fundației Culturale M. Kogălniceanu, cu toate lipsurile pe care le are, umple un gol în istoria calendarelor românești, în care s'au publicat lucrări așa de însemnate prin variația lor, prin spiritul lor de propagandă culturală și prin nivelul spiritual al cititorilor din vremea aceia, pe care ni-l zugrăvește.

Dan Simonescu

1. D. Russo, *Cărți de bună cuviință în limba greacă și română*, în vol. *Studii și critice*, Buc. 1910, p. 27—55.

In urma unui răspuns al domnului Gh. Duzincheviei

Publicarea studiului nostru : *Acte moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare* ¹⁾ a dat prilej D-lui Gh. Duzinchevici — să cerceteze și domeniul istoriei românești vechi. Astfel apar studiile sale publicate, primul sub titlul : *Contribuții la istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun* ²⁾, al doilea sub titlul : *Precizări în legătură cu Ștefan I Mușat și Iuga Ologul* ³⁾. Nu ne-ar fi preocupat noua specializare a D-lui Duzinchevici, dacă D-sa n'ar fi discutat în prima sa lucrare, concluziile noastre cuprinse în introducerea din *Acte moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare*. Preocuparea noastră a format obiectul unui răspuns, ce am publicat sub titlul : *In jurul unor considerațiuni privind istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun* ⁴⁾.

Intâmpinările noastre au avut darul să supere pe D-l Duzinchevici, supărare condensată în răspunsul D-sale ⁵⁾.

Vom discuta în cele ce urmează elementele științifice din răspunsul D-lui Duzinchevici.

Seimul moldovenesc După o introducere, în care autorul răspunsului arată că „alături de D-nii Petre P. Panaitescu și Mihai Costăchescu, evident că D-l Damian P. Bogdan este printre cei mai buni cunoscători ai diplomației noastre”, d-sa adaogă că nu sunt „tot atât de fericit” când comentez „informațiile cuprinse în documente” ⁶⁾.

1) Publicat în anul 1938 de Fundația Regele Carol I.

2) Publicat în *Revista Critică*, Ianuar-Mart., 1939, Nr. 1, p. 21—38 și în extras, Iași 1939.

3) Publicat în *Insemnări Ieșene*, IV, Nr. 2, 1939. Arătăm în altă parte care este valoarea științifică a acestui din urmă studiu a D-lui Duzinchevici (Cf. Damian P. Bogdan, *Despre domnii moldoveni Ștefan I și Iuga* în *Revista Istorică Română*, IX (1939).

4) Publicat în *Arhiva Românească*, III (1939) p. 275—286 și în extras, București, 1939.

5) Gh. Duzinchevici, *Contribuții la istoria Moldovei din secolul XV, Răspuns D-lui Damian P. Bogdan* în *Revista Critică*, Octombrie-December 1939, Nr. 4, p. 215—226 și în extras, Iași 1939.

6) Gh. Duzinchevici, *Contribuții la istoria Moldovei din secolul XV*, p. 3. Vom cita atât prima cât și a doua broșură a D-lui Duzinchevici în extrase. Ținem să subliniem aici că nici D-l Panaitescu și nici D-l Costăchescu n'au publicat până acum decât numai documente. In ceiace ne privește noi respin-

Continuând, autorul răspunsului discută din nou problema seimului. Față de această nouă discuție — expusă pe patru pagini — avem de obiectat următoarele : autorul nostru confundă fondul cu forma, în speță *instituția seimului cu numele în sine de seim*. În realitate însă trebuie făcută deosebirea între numele de seim — care e de origine ruteană și instituția însuși — care la noi e de proveniență polonă. E tocmai ceiace arată d-l Duzinchevici. Autorul răspunsului ne aduce acuzația că nu am arătat în studiul nostru pus în discuție originea ruteană a cuvântului seim ; nu am făcut acest lucru pentru un motiv lesne de înțeles : n'am discutat originea cuvântului, ci numai originea instituției.

Despre actul lui Roman din 1393 Noemvrie 18. Discutând asocierea la domnie a lui Bogdan de către fratele său Alexandru cel Bun, d-l Duzinchevici arată în primele D-sale „Contribuții” — răspunsul d-sale formează „Noile Contribuții” — că n'a fost asociere la domnie în Moldova nici înainte de Alexandru cel Bun — dar noi nicăieri n'am afirmat că ar fi existat un atare fapt în Moldova înainte de Alexandru cel Bun — și invoacă în sprijinul aserțiunii sale un act dela Roman I din 1393 Noemvrie 18. Și D-l Duzinchevici afirmă cu acest prilej, textual, următoarele : „Documentul din 18 Noemvrie 1393 e dat de „Io Roman Voevod al Țării Moldovii, din munte până la malul mării și cu fiul nostru Alexandru și cu fiul nostru cu Bogdan... 1). În răspunsul nostru arătam că actul în chestiune nu e dat numai de Roman și fii săi — cum dimpotrivă afirma D-l Duzinchevici — *ci și de boieri*, și că el nu poate fi utilizat în discuția provocată 2). Aserțiunea noastră atât de clar exprimată e acum răstălmăcită de D-l Duzinchevici care afirmă sentențios următoarele : „D-l Bogdan, orbit de patimă, vede și în acest document o dovadă de asociere la domnie” 3).

Inscripția din 1440 dela Cetatea Albă Ocupându-se de o inscripție grecească din 1440 pusă de Domnul Ștefan la Ce-

---

gem aprecierile D-lui Duzinchevici și menționăm pentru calificarea cunoștințelor noastre în domeniul diplomatiei referințele marelui diplomatist german, profesorul dela München, D-l Franz Dölger în *Byzantinische Zeitschrift*, XXXIX (1939), p. 232—233).

1) Gh. Duzinchevici, *Contribuții la istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun*, p. 18.

2) Damian P. Bogdan, *În jurul unor considerațiuni privind istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun*, p. 8.

3) Gh. Duzinchevici, *Contribuții la istoria Moldovei din secolul XV*, p. 11.

tatea Albă, D-l Duzinchevici credea în ale sale „Contribuții” că Ioan Bogdan a citit într'un fel această inscripție, iar un cercetător rus Kočubinskij, a citit-o altfel. D-l Duzinchevici trunchiază acum afirmațiile noastre și ne aruncă acuzație că am făcut „o paradă de erudiție”¹⁾ citând autorii ruși în cauză și arătând totodată prin aceasta omisiunile sale. Recunoaștem că greșeala e a noastră și ea constă în faptul că nu am citat textual afirmațiile D-lui Duzinchevici spre a se vedea unde e adevărul. Indreptăm această greșeală acum citind textual afirmațiile D-lui Duzinchevici cari au următorul cuprins : „*Incurcătura* (e vorba de data ocupării Cetății Albe de Ștefan fiul lui Alexandru cel Bun) o face și mai mare o inscripție grecească găsită la Cetatea Albă de un profesor rus, Kočubinskij, și care, după lectura lui I. Bogdan, ar fi din 10 Noembrie 1440. Nu știu cum a cetit profesorul rus data inscripției, dar din felul cum se pronunță Bogdan, ar rezulta că acesta a avut o altă lectură”²⁾. (I. Bogdan, *Inscripțiile...* p. 315). Bogdan chiar spune „*Inscripția întreagă o cetesc astfel*”. Deci profesorul rus avusese o altă cetire pe care Bogdan n-a socotit-o bună și n-a reprodus-o”³⁾. Apoi văzând că există nesiguranță în ceia-ce privește cetirea inscripției așa zise din 1445⁴⁾, socotim că Ștefan deabia după alungarea fratelui, adică după 16 Dechemnie 1442, a intrat în stăpânirea cetății”⁵⁾.

Și acum iată ce am afirmat noi : „D-l Duzinchevici se îndoiește de lectura lui Bogdan în ceia-ce privește textul inscripției și pe această îndoială, pe care n'o poate întemeia pe un examen paleografic corect, clădește o întreagă teorie. Toată teoria D-lui Duzinchevici cade, căci D-sa uită un elementar principiu de metodologie istorică, care cere în primul rând cercetarea directă a izvorului. D-l Duzinchevici nici măcar n'a văzut studiul lui Kočubinskij. Dacă ar fi consultat lucrarea lui Kočubinskij ar fi văzut că inscripția a fost găsită, nu de Kočubinskij, ci de un alt cercetător rus, N. Murzakevič — care a și publicat-o însă fără nici o dată — și că istoricul Kočubinskij a citit data de an 1440, ca și Ioan Bogdan. Mai mult, D-l Duzinchevici a cetit superficial și

1) *Ibidem*, p. 12.

2) Gh. Duzinchevici, *Contribuții la istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun*, p. 13—14.

3) *Ibidem*, p. 14 n. 6.

4) *Sic*.

5) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 14.

studiul lui I. Bogdan privind această inscripție, căci dacă l-ar fi citit cu atenție ar fi dat în el peste următoarele rânduri : „Meritul de a fi cetit exact data acestei inscripții e al răposatului profesor universitar dela Odessa Al. Kočubinskij”. Tot din studiul lui Ioan Bogdan se mai vede că între ediția lui Kočubinskij și cea a lui Ioan Bogdan mai există o ediție intermediară a inscripției și anume cea a unui cunoscut epigrafișt rus V. V. Latyšev și care, cu mici deosebiri de lectură în contextul inscripției — iar nici de cum în dată — care e citită : 1440 Noembrie 10, e aproape la fel ca și cea care îi urmează, a lui Ioan Bogdan. Și acest lucru ni-l arată chiar Ioan Bogdan, ceia ce D-l Duzinchevici iarăși nu a văzut. Deci e clar că trei cercetători de seamă : Kočubinskij, Latyšev și Ioan Bogdan, au citit toți la fel data de an și de lună a inscripției — de numele voevodului Ștefan nu există nici o discuție — și vine D-l Duzinchevici specialist ! care se îndoiește de această lectură.

Acesta-i răspunsul nostru la *noile Contribuții* ale D-lui Duzinchevici, căci la îndreptările dela exprimarea cuviincioasă, care trebuie să cadreze cu un articol științific, noi nu răspundem.

Damian P. Bogdan

In studiul **Mihail Kogălniceanu și heraldica națională** publicat în această revistă tomul III (1939), fraza dela pag. 58 alineatul 1 trebuie completată astfel :

Dar contraproiectele prezentate de Șt. Greceanu — ca specialist — în mai multe ședințe ale comitetului delegaților au fost toate respinse de aceștia, deși Greceanu era însuși raportorul comitetului și la urmă senatul a adoptat în ședința dela 12 Aprilie legea așa cum fusese votată de Camera deputaților. Peste patru ani Greceanu a avut însă mulțumirea să i-se primească de Senat un alt proiect cu totul deosebit, care a devenit apoi Stema României din 1872. (Fig. 6).

Const. Moisil

RECENZII

G. Popa-Lisseanu, **Românii în Izvoarele Istoriei medievale**, București 1939. („Bucovina”, I. E. Torouțiu), 280 [284] p. (24 × 16).

D. Popa-Lisseanu, cu multă răbdare și stăruință, a publicat în cincisprezece volume ale colecției sale: *Izvoarele istoriei Românilor — Fontes historiae Daco-Romanorum* (București 1934—1939), cele mai importante izvoare medievale care au atingere cu istoria noastră, punând astfel, la îndemâna tuturor, textul și traducerea lor. Este o operă de mare merit și folosul ce va ieși de aici nu va fi mic, mai ales dacă ținem seama de faptul că se referă la o epocă foarte puțin cercetată și de izvoare greu accesibile. Nădăjduim că lucrarea va continua.

Fiecare izvor publicat a fost însoțit și de câte o introducere asupra autorului, operei și a importanței pentru noi a informațiilor aduse. Unele au fost mai reduse, altele însă sunt adevărate studii. Punctul principal pe care l-a urmărit D. Popa-Lisseanu atât în alegerea izvoarelor cât și în interpretarea lor, a fost constatarea permanenței elementului romanic medieval în special în Dacia. E o demonstrație în plus care se aduce împotriva acelor care neagă evidența însăși. Acum se adună la un loc toate aceste introduceri, pe alocuri cu mici modificări de informație. E bine că le prezintă și în forma aceasta. Nu e vorba deci de un studiu unitar, cum se recunoaște și în *prefață*, ci de spicuirea izvoarelor privitoare la capitolele cele mai importante ale istoriei noastre medievale.

În prima parte se tratează opera lui Vopiscus și problema părăsirii Daciei (p. 9—27). E considerat un „mistificator din epoca teodosiană” (p. 25). Se știe însă că discuția asupra autorilor și contemporaneității colecției *Historia Augusta* (cf. p. 9 și 14—15), nu este închisă, deaceia poate că nu este prudent să se admită fără rezerve epoca teodosiană ca dată a alcătuirii *Vieții lui Aurelian*. Urmează o largă prezentare a operei plină de contradicții a lui Vopiscus și motivele mărturisite care l-au făcut să o scrie, chiar și cu inexactități (p. 12). Se dă apoi discuția asupra elementelor retrase de Aurelian din Dacia (p. 16—18), problema în sine fiind bine exemplificată (p. 21—24), adunându-se și toate celelalte izvoare care amintesc evenimentul. Aurelian „n’a pierdut” provincia, ci „a părăsit-o”, zice D. Popa-Lisseanu (p. 19). Credem că se poate vorbi mai de grabă de o „încredințare” a ei în mâna Goșilor federați (cf. p. 21). Oricare ar fi punctele de vedere, poate că nu e potrivit lucru să se nege orice valoare operei lui Vopiscus sau Pseudo-Vopiscus (cf. p. 27).

Urmează Eutropius și opera lui (p. 28—36). Se acordă o mai mare încredere acestei cărți de circulație mai largă.

Din Ammian Marcellin și relațiunile sale despre războaiele cu Goții (p. 37—56) se scot în evidență pasajele în legătură cu întâmplările din ținuturile noastre pentru anii 363—375 (p. 41—43). Întăriturile lui Athanaric „a superciliis Gerasi fluminis” le socoate *pe malul* Siretului (p. 46—49). Este foarte probabil să fie între Prut și Siret, în părțile Tecuci-Covurlui, unde se constată mai multe valuri barbare. CaucaLand e pentru D. Popa-Lisseanu un ținut din Carpați, respectiv regiunea Buzăului (p. 49—50).

Iordanes și *Geticile* sale sunt în deaproape cercetate (p. 57—71) pentru aceeași epocă a stăpânirii Goților. Crede că *Gallis* este Galt-Ungra de azi (supoziția lui Diculescu) ceea ce ni se pare greu de admis (p. 65—66).

Priscus și *Ambasadele* sale formează un alt capitol în legătură cu Hunii (p. 72—95). „Colibele” (καλύβαι) văzute în cale sunt fără îndoială traco-dacice (p. 82). *Ausonii* sunt romanici, poate cei din nordul Dunării (p. 93—94).

Procopius cu ale sale lămuriri despre *Construcțiile* lui Justinian este urmărit pas cu pas în ce privește linia Dunării (p. 96—121). Că Turris Trajani e Turnu Măgurele, nu cred să mai fie loc de îndoială (p. 108). Această operă precopiană formează un izvor de cea mai mare importanță pentru noi și trebuie urmărită mai în amănunt, mână în mână cu harta arheologică a țării.

Slavii după Nestor și referințele sale despre Vlahi — atât de discutate — formează un alt capitol (p. 122—142). Cu toate anacronismele ce denotă trebuie să ținem seama și de acest izvor rusesc. A lua în considerație și *influența limbii Dacilor asupra formării graiului nostru*, este o datorie a filologiei noastre (cf. p. 137). Am arătat această problemă și altă dată (în ale mele *Considérations sur l'histoire des Roumains au moyen-âge*, extras din „Mélanges de l'Ecole Roumaine en France” VII (1928), p. 92—113, și în ediția românească refăcută: *Considerații asupra istoriei Românilor în evul mediu*. București 1936, p. 210—226).

Despre *Brodnicii în izvoarele istorice medievale* (p. 143—174) am avut ocazia să vorbim pe larg în altă parte (cf. *In chestia Brodnicilor*, extras din „Revista Istorică”, XXIV, 1938). Ne menținem părerile formulate chiar și după întâmpinarea ce face D. Popa-Lisseanu (cf. „Revista Istorică Română”, VIII (1938) p. 243—245). Nu era cazul să mai amintească aserțiunile unui total nepregătit (cf. p. 162 nota 2) cu privire la vechile formațiuni politice dobrogene. Pentru interpretarea pasajului din Gardizi (p. 167—170) trimit la articolul meu *Români și barbari în s. c. IX* în „Revista Arhivelor” III, 1 (1936—1937) p. 120—122, și extras, cunoscut de D. Popa-Lisseanu (cf. p. 158 n. 4).

Problema Ungurilor și a contactului lor cu Românii este tratată mai pe larg prin multe izvoare ungurești. Supra atât de discutatul Notar Anonim (p. 175—185) suntem de acord: nu cred că trebuie să-l înlăturăm din șirul izvoarelor care ne privesc. Anacronismele lui pot fi ușor justificate ținând seama de vremea în care a scris (în tot cazul anterior domniei regelui Bela IV) și de izvoarele de informație la care a făcut apel (tradițiile și cântecile populare). Celelalte izvoare istorice datorite unui Simon de Keza (p. 186—193), misionarul Ricardus sau Iulian (p. 194—197), Rogerius cu al său *Carmen Miserabile* (p. 198—212), Geograful Anonim (p. 213—222) și *Cronica vieneză cu figuri* (p. 223—250), se referă la o epocă mai nouă, mai ușor de controlat. Nu prezintă același interes pentru

problema *persistenței* Românilor, în schimb rees din ele multe informații care ne interesează în cea mai mare măsură, mai ales cu privire la *organizarea* noastră politică de la început.

Cartea se încheie cu adunarea câtorva mențiuni despre noi culese din cântecelile medievale (p. 251—262), lucrare care ar trebui completată, și cu un *indice* care aduce multă înlesnire folosirii acestui volum de migală și pasiune.

Istoria noastră din epoca la care se referă studiile D-lui Popa-Lisseanu, este supusă la multe discuții. Pe lângă câteva certitudini, care nu pot fi negate de nimeni, domeniul ipotezelor este foarte larg. Autorul susținând temeinic pe cele *dintâi*, n'a înlăturat nici pe cele de al doilea, fără a se lăsa dominat de ele. A știut să facă delimitarea precisă între certitudine și ipoteză. Neîncercând să impună pe cele din urmă, ci dorind numai de a le vedea discutate, D. Popa-Lisseanu aduce un real serviciu disciplinei istorice, ferindu-o de discuții zadarnice.

A. Sacerdoțeanu

Eugen I. Păunel, **Trecerea prin Moldova și Bucovina a diplomatului prusian C. O. L. von Arnim, acum o sută de ani.** (*Codrul Cosminului*, X—XII, 1939, pp. 389—412 și extras, Cernăuți 1939, 24 pp. în 8°).

În *Flüchtige Bemerkungen eines Flüchtling-Reisenden*, apărută în diferite ediții la Berlin și Lipsca între 1837 și 1850, diplomatul prusian contele Carl Otto Ludwig von Arnim descrie o serie de călătorii făcute în Europa, între altele călătoria între Constantinopol și Berlin, făcută în 1836. Bun cunoscător al diferitelor memoriale ale călătorilor trecuți prin țările noastre, D-l E. Păunel analizează amănunțit descrierea drumului de la Constantinopol în capitala Prusiei, prin Moldova și Bucovina, arătând influențele exercitate asupra autorului de alți călători și căutând să-i încadreze opera între celelalte scrieri de acest gen. Adaugă deasemenea traducerea românească a părților mai interesante, referitoare în special la orașul Iași, la curtea principelui Mihail Sturza și la impresiile culese de călător în fața priveliștilor ce descoperă sau a oamenilor ce întâlnește. Descrierea călătoriei de la Sulina la Iași și de la Iași până la marginea nordică este rezumată, deși ar fi fost mai bine să ni se dea traducerea integrală, căci s'ar putea ca un amănunt în aparență fără valoare să ne dea indicații interesante.

C. A.

Soloviev A. V., **Спорные вопросы по истории Готского княжества в Крыму. По поводу книги А. А. Васильев. The Goths in Crimea.** Cambridge — Massachusetts 1936. Monographs of the Medieval Academy of America No. 11, p. x + 292 (= Chestiuni controversate în istoria principatului Got din Crimeia, Cu prilejul cărții lui A. A. Vasiliev, Goții în Crimeia).

După cum se vede și din titlul lucrării Solovjev se ocupă de regatul Goților din Crimeia, folosind prilejul apariției unui studiu, în aceeași chestiune, a cunoscutului bizantinolog rus, actualmente refugiat în Statele Unite, A. A. Vasiliev. După o introducere, în care se arată meritul studiului lui Vasiliev, Soloviev arată că va căuta să discute din nou câteva puncte cari au rămas nelămurite și după studiul atât de documentat al lui Vasiliev.

Despre Olobei și fiica sa Maria soția lui Ștefan cel Mare Se știe că reședința principilor goți din Crimeia era Mangupul și ca atare primul punct ce și-l propune să-l lămurească Solovjev e istoria din secolele XIV—XV a acestor principii. Incepând cu anul 1411 în izvoadele genevoze apare un luptător Alexei, *dominus de Teodoro*. Un text retoric, săpat pe piatra de mormânt a copilului Alexei, nepotul celui de mai sus, text scris de cunoscutul scriitor al Trapezundului, Ioan Evghenixos, poate lămuri, adăogă Soloviev, istoria în continuare a Mangupului. Astfel în acest text e preamărit bunicul copilului Alexei cum și părinții lui: Ioan Alexeevici „domn al Hazariei” cu soția sa Maria „mama copilului era Maria, care descindea din familia renumită a Asanilor și din arborele Porfirogenetic al Paleologilor¹⁾”. Sprijinindu-se pe populația goto-greacă și creștină, Alexei devine independent față de hanul tătaresc și își căsătorește pe fiica sa Maria cu David, împăratul Trepezundului. Urmașul lui Alexei e fiul său Ioan, despre care Solovjev spune că nu se știe decât numai atât.

Incepând cu anul 1447 apare în actele genevoze ca *dominus Theodori* un oarecare Olobei deasemeni fiu al lui Alexei. Se știe de altfel că acest Olobei — pomenit și în anul 1458 — a avut doi fii: Isac (Isaico, Soicho) care a domnit în Mangup în anii 1465—1465 și Alexandru, cum și o fiică, Maria, căsătorită cu domnul Moldovei, Ștefan cel Mare.

Numele acesta de Olobei — ciudat ca nume creștinesc — a deșteptat de mult nedumerirea istoricilor. Unii îl socoteau ca un titlu tătaresc (Ulubei = marele principe), alții ca o formă coruptă a numelui Alexei (de exemplu N. Malickij) iar A. A. Vasiliev crede că Olobei a fost urmașul fratelui său mai mare, Ioan, care a dispărut repede.

Pe baza datelor epigrafice Solovjev crede că ar putea emite o nouă ipoteză cu privire la Olobei. Și această ipoteză e în strânsă legătură cu epitaful de pe mormântul doamnei Maria de Mangup. Solovjev arată că istoricii români au prezentat cuprinsul pomenitului epitaf, care e următorul: Maria are pe cap o coroană, iar colțurile epitafului sunt împodobite cu vulturi bicefali și cu monogramele: **ΜΑΡΙΝΕ** și **ΠΑΛΛΗΛΟΓΟΣ**). Și Solovjev adăogă, textual, următoarele: „Însă forma cursivă a monogramei **ΜΑΡΙΝΕ** (de ce în cazul Geneliv?) de mult a trezit bănuelile noastre,³⁾.

Iar o nouă verificare a monogramei în chestiune după cunoscuta ediție a tezaurului dela Putna, datorită lui Orest Tafrali, îl duce la o altă concluzie. Solovjev crede deci că „prima monogramă, într’adevăr cuprinde literile **ΠΑΛΛΗΛΟΓ**, însă cea de a doua fără îndoială că înseamnă **ΠΕΓΑΝ** și nicidecum Maria⁴⁾”. Iar în notă adăogă: „**N** cu trepte e tipic inscripțiilor grecești și slave dinsec. XIII—XIV⁵⁾”. Solovjev leagă apoi noua citire a monogramei cu inscripția de pe mormântul copilului Alexei și adăogă că dacă Olobei e socotit frate cu Ioan, în acest caz apare curios faptul că Ioan era căsătorit cu Maria, descendentă Asanilor

1. A. V. Solovjev, *op. cit.*, p. 95.

2) Solovjev citează ca istorici români pe d-l Iorga și Orest Tafrali.

3) A. V. Solovjev, *op. cit.*, p. 95.

4) *Ibidem*, p. 96.

5) *Ibidem*, p. 96, n. 17.

și a Paleologilor și că nepoata lui Ioan, Maria, se împodobește totuși cu monogramele Asanilor și ale Paleologilor — pentru motivul numai că „aceștia erau strămoșii soției moșului ei? 5)”. Faptul era posibil numai dacă tatăl sau mama Mariei descindeau din Asani și Paleologi. Spre a lămuri apoi nedumerirea existentă în această problemă Solovjev presupune că Ioan purta numele tătarăsc de Olo-bei (marele principe) și că în Trapezund el era cunoscut sub numele creștin de Ioan, iar în Crimeea sub cel tătarăsc de Olobei.

Intr'adevăr dacă examinăm mai de aproape monograma **МАРИА** din epitaful Mariei de Mangup, vedem că Solovjev are dreptate în sensul că nici un caz litera care a fost citit drept **I** nu e **I** ci numai **H**. Și dovada acestui fapt o constituie aceiași formă a literei **H** din cuvântul **ДНѢ** din același epitaf ⁶⁾, căci inscripția epitafului în chestiune e în slavonește.

Dat fiind faptul că la noi inscripția în chestiune a fost citită și tradusă cu omisiuni, ne îngăduim a o reproduce aici după planșa din albumul lui O. Tafrali, dând și traducerea ei. Cuprinsul inscripției e următorul: **† съ есть покороу гроба рабы еужла благочестноу и христолоубноу госпожди ІУ Стефана воєводи, господаря земли молдавскоу Маріи иже и прѣстависа къ вѣчнымъ шеніемъ въ лѣто „счпѣ мѣсца Діакрвіа дї въ пѣткѣ, час ѣ данѣ.** Și în traducere: **+ Acesta este procovul mormântului roabei lui Dumnezeu, Maria, binecinstitoarea și de Hristos iubitoarea doamnă a lui Io Ștefan Voevod, domnul Țării Moldovei, care a și răposat spre vecinicele lăcașuri în anul 6985 (= 1477) în luna Decembrie, 19, Vineri, ceasul 5 din zi. Precizarea zilei din săptămână e de o importanță deosebită întrucât și în acest caz se constată că în Moldova în această epocă, stilul era cel dela 1 Ianuarie.**

Descendența în linie bărbătească a principilor de Mangup. Solovjev arată că încă în 1890 F. A. Braun a emis ipoteza, nouă atunci, că principii de Mangup coboară în linie bărbătească din neamul Gavras, aflat în Trapezund. Iar A. A. Vasiliev împărtășește în totul această „ipoteză șubredă” adaogă Solovjev. Această ipoteză însă nu se poate susține — adaogă Solovjev — întâi că din punct de vedere filologic e imposibil că „Gavra” a putut deveni la Moscova Havra ¹⁾ pentru că grecescului γ îi corespunde rusescul г. În al doilea rând dacă creatorul dinastiei Hovrin, principele Stepan Vasilievici, ar fi venit la Moscova din Sudak cu renumitul nume Gavras, el l'ar fi păstrat intact, neconrupt. Solovjev aduce apoi și alte argumente arătând că *hovra*, în graiul velikorus înseamnă: a) gură cască, b) femeie încăpăținată și c) porc — deci, conchide

1) *Ibidem*, p. 96.

2) Cf. planșa XLIII Nr. 90, dela O. Tafrali, *Le trésor byzantin et roumain du monastère de Poutna*, atlas, Paris 1925. Cf. aceeași formă a lui **H** în cuvântul **Стефанъ** din *aerul*-în texte *ар*-cu data de 1490 al lui Ștefan cel Mare, destinat mănăstiri Putna (la O. Tafrali, *op. cit.*, pl. XXII, Nr. 66), aceeași formă o are **H** și în monograma **гнъ** din subscriptio actelor slavo-muntene (Cf. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, I, București, 1938, planșele I și IV).

3) Baza principală a ipotezei lui Braun e porecla de Hovra ce apare în geneologia familiei rusești Hovrin și el a crezut că Hovra poate fi numele corrupt al familiei Garos. (Cf. Soloviev, *op. cit.*, p. S. 6).

Solovjev, în cazul de față *hovra* nu e decât poreclă, o bătaie de joc dată la Moscova, lui Grigorie, fiul principelui Stepan Vasilevici. Iar noile date genealogice, adaogă Solovjev, înlătură legătura principilor de Mangup cu familia Gavras, iar faptul că în inscripția de pe mormântul *copilului* Alexei nu e amintit neamul tatălui copilului, e o dovadă că principii de Mangup nu descindeau din Gavras ci aveau o descendență, în linie bărbătească, obscură.

Despre stema principilor de Mangup. Solovjev crede că principele Alexei era mai probabil de origine tatară cum presupune și cercetătorul rus N. Malickij. În continuare autorul nostru arată că vulturul bicefal nu era de fel stema Paleologilor, ci reprezenta la început un simplu decor al curții bizantine și numai cu timpul devine stema imperiului Bizantin. Aceasta e stema pe care o adoptă și principii creștini, cari intră în sfera de influență a Bizanțului (principii provinciei sârbești Hlm, la sfârșitul secolului XII, regii sârbi la începutul secolului XIII, principele Daniil Galickij la mijlocul secolului XIII și adaogăm noi: domnul muntean Mircea cel Bătrân la sfârșitul secolului XIV). Vulturul bicefal devine și stema Comnenilor de Trapezund. Stema Paleologilor era în secolele XIV și XV — spune Solovjev — o cruce de aur, cu patru V, pe fond roșu.

Autorul nostru cercetează apoi monograma personală a lui Alexie, care e formată din literile **ΑΞ**, aplicată pe un semn geometric, care pare a fi o pară străpunsă de litera **T**. Solovjev crede că acesta e semnul genealogic, *tagma* însuși a lui Alexe. Spre deosebire de Bizanț, care până în secolul XV n'a cunoscut stemele (spre deosebire de „herbul Paleologilor”) principii turci și tătari aveau însemnele lor genealogice. Creștinându-se, ei își păstrează totuși *tagma* lor combinându-o cu elemente creștine. Aceiași *tagmă* — în formă de pară — apare și în compoziția celor trei monograme descoperite în dărămăturile Chersonului, încă nedescifrate. Solovjev crede că cea dintâi dintre aceste monograme reprezintă *tagma mangupică* formată din cuvintele **Ισα(α)κ** — probabil stema lui Alexie nepotul lui Isaico (sau a fiului lui Alexie?). Pe cea de a doua Solovjev citește — după aceeași metodă — **Μαν** adică „împărătescul” nume al lui Manuil, iar pe cea de a treia nu o poate descifra (poate cel care a desemnat-o, Palass-n'a lucrat-o bine).

Chestiunea existenței Goșilor în Crimeia. În ultimul capitol al interesantei sale cercetări, Solovjev discută problema existenței Goșilor în statul ce le purta numele. Arată întâi că pe baza unor izvoare unilaterale A. A. Vasilev e înclinat a nega existența limbii gotice în Crimeia, în epoca discutată.

Solovjev adaogă că această părere a distinsului autor îl surprinde întrucât ea coboară interesul cărții lui Vasilev care se și numește „Goșii în Crimeia”. În continuare autorul nostru arată că în cazul limbilor cari sunt pe cale de dispariție *argumenta a silentio* n'au valoare pentru că nu orice călător întâmplător poate remarca o atare limbă. „Dimpotrivă orice argument pozitiv e prețios și distruge toate tăcerile”. Apoi e faptul că mulți streini nu remarcă limba gotică pentru-că la orașe orice got vorbea înainte de toate limba greacă. Solovjev citează apoi relația, din 1253, a flamandului Rubruckvis care arată că între Cherson și Sudak sunt multe limbi iar între ele mulți goși a căror

idiom e cel teutonic. La fel, la 1437 venețianul Iosofat Barbaro arată că „Gotthi parlano in Tedesco”. Solovjev adaogă apoi textual următoarele : „Nu trebuie să înălțurate și mărturiile vestitului moldovean, Nicolae spătarul, tipărite în anul 1544 de cunoscutul istoric Kochler¹⁾. El spune că în Crimeia sunt până la 300 de sale cu populație gotică, că ei au limba lor gotică, că ei sunt creștini și au episcopul lor gotic²⁾. „Ca traducător al sultanului” — adaogă Soloviev — „spătarul trebuie să fie atent față de limbile supușilor sultanului, ca moldovean el putea în mod deosebit să se intereseze de patria soției voevodului său Ștefan³⁾”. Adăogăm noi : numai că Nicolae Milescu n'a trăit în vremea lui Ștefan ci în secolul XVII.

Dar „documentul cel mai prețios pentru întreaga istorie milenară a istoriei Goților în Crimeia” — afirmă Solovjev că e textul lui Buzbek flamandul, care până acum n'a fost tipărit în întregime și de aceea e și comentat greșit.

Cu privire la harta ce însoțește lucrarea lui Vasiliev, Solovjev arată că aceasta nu corespunde scopului studiului lui Vasiliev și era de preferat o hartă a Crimeiei. Și Soloviev adăogă că „un excelent fragment al hărții Crimeii cu Mangupul a fost nu de mult publicat în articolul lui Bănescu³⁾”.

Ca încheiere : Am căutat să prezentăm istoricilor români concluziile celei mai noi cercetări în problema Mangupului, care interesează deopotrivă atât istoria universală cât și cea românească.

Damian P. Bogdan

Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj, VII, 1936—1938, București 1939.

Intr'un volum impresionant de 935 pagini institutul de istorie națională al universității din Cluj publică principalele contribuții istorice ale membrilor săi în cursul ultimilor doi ani.

Profesorul I. Lupaș în *Realități istorice în voevodatul Transilvaniei din sec. XII—XVI* (pp. 1—85) face o interesantă și foarte documentată expunere a situației etnice și politice a acestui voevodat până în momentul descompunerii regatului unguresc din sec. XVI, aducând o nouă contribuție la studiul formării și persistenței elementului românesc în Dacia veche. Trecând în revistă numirile date Transilvaniei, admite origina numelui *Transilvania*, derivat din *Ultrasilvania*, întâlnit prima dată în 1103, precum și cea a ungurescului *Erdély*, devenit *Ardeal la Români în vremea conlocuirii, dar nu admite explicațiile anterioare asupra originii lui Siebenburgen-Septen Castra*, care rămâne încă neclarificată. Arată apoi rolul important jucat de munții Carpați și de pădurile lor în dezvoltarea și menținerea poporului românesc în Dacia, înfrățirea între munte, pădure și populația autohtonă, unitatea ce rezulta în obiceiuri și evoluția socială, întărită de continuitatea elementelor de toponimie și onomastică veche românească, precum și unitate de organizare a Românilor din Transilvania sub cnezi cu

1) Cf. Cochlaeus, *Vita Theodorici regis quoudam Ostrogothorum et Italiae*, Ingolstadt, 1544, apud. A. V. Solovjev, *op. cit.*, p. 102 n. 49.

2) Solovjev, *op. cit.*, p. 102—103.

3) E vorba de articolul d-lui N. Bănescu, publicat în vol 35 (1935) din *Byzantische Zeitschrift*.

atribuțiuni militare, judecătorești și administrative, care percepeau dările și conduceau lupta contra uzurpatorilor, începuturile de desnaționalizare prin pătrunderea conducătorilor români în rândurile nobilimii maghiare. Analizează primele știri despre invazia Ungurilor, după cronică atribuită lui Nestor și aceea a notarului anonim al regelui Bela II, expunând părerile unor istorici unguri de seamă (Pauler Gyula și Héman Bálint) asupra veracității narațiunii anonimei, discutând informațiile favorabile nouă din *Vita Sancti Gerhardi* și actul de danie din Turda, care pomenește în 1075 pe Unguri pentru prima dată în Transilvania. Descrie crearea comitatelor ungurești în această provincie până în sec. XIV (Solnoc, Alba, Dobâca, Cluj, Turda, Târnava, Hunedoara), care se vor menține la acelaș număr până în a doua jumătate a sec. XIX, fapt care dovedește slaba forță de expansiune a poporului maghiar, recunoscută de altfel și de Francisc Eckhart în 1933 și care va necesita introducerea sistemului colonizărilor. Autorul expune diferitele teorii în privința Secuilor, înclinând către o origină deosebită de cea a Ungurilor, cum face și istoriografia maghiară modernă, pe baza vechilor cronici: vorbește deasemenea despre origina și epoca de așezare a Sașilor și despre încercarea de colonizare, dublată cu propagandă catolică, a cavalerilor teutonici, dar nu pomenește problema așezării cavalerilor ospitalieri în regiunile noastre. Trece apoi la cercetarea originii voevodatului transilvănean, a cărui existență o afirmă, combătând teoria lui I. Bogdan și demonstrând că între organizarea voevodatului transilvănean și cea a voevodatelor munten și moldovean nu era deosebire de esență, ci numai de grad, că Transilvania a avut o situație unică în cadrul statului unguresc, fapt care a împiedicat contopirea administrativă și politică, ducând uneori la conflicte și care, va crea în acelaș timp tendințe de desfacere a voevodatului în sec. XVI de Ungaria. Sprijinit de un element autohton puternic și unitar, cu instituții care nu se pot contopi cu acelea ale regatului unguresc, nici atenua prin suprapunerea unei populații de coloniști cu situație specială din punct de vedere juridico-politic, acest voevodat a continuat să ducă o viață proprie în cadrele regatului cuceritorilor, așa încât, conchide autorul, în sec. XVI—XVII, principatul ardelean nu s'a dezvoltat pe temeiurile și sprijinul statului maghiar, ci pe propriile sale temeie tradiționale, cu sprijinul ocrotirii turcești și în continuă vrăjmășie cu Ungaria. În tot acest interval a găsit deasemenea sprijin în țările românești dela sudul și răsăritul Carpaților.

În *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII* d-l I. Moga studiază efectul introducerii doctrinei mercantiliste în Austria de J.J.Becker și W. Hörnigh, primele măsuri luate în Transilvania și proiectul alcătuit de N. Bethlen în 1703, influența negustorilor greci și armeni, rivalitatea etnică pe piața ardeleană, efectele politice de expansiune economică spre răsărit, realizată de Carol VI și Maria Tereza pe baza tratatului comercial cu Turcia (27 iulie 1718), emanciparea comerțului ardelean față de târgurile germane și legarea lui de Viena, încurajarea industriei ardelenice în dauna mărfurilor germane și legăturile comerciale cu țările românești (pp. 86—165).

D-l Gh. Duzinchevici completează studiile existente asupra lui Miron Barnovschi, cercetând, pe baza unui bogat material extras din arhivele și publicațiile poloneze, atitudinea acestui voevod în conflictul polono-turc; în anexă 9 acte inedite în limba polonă și în traducere românească (pp. 166—222).

D-l D. Prodan încearcă să redea în amănunțimi răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda, în mare parte după material inedit, ajungând la concluzia

că această răscoală are caracter accentuat țărănesc, fiind o mișcare a iobăgimii contra nobilimii în special și contra asupritorilor ei în general; 16 anexe cu documente inedite (pp. 223—411).

În *România din veacul al IX-lea până în al XIII-lea în lumina izoavelor istorice armenesti*, d-l A. Decei comentează două știri armenesti care întăresc teoria persistenței elementului românesc în Dacia veche. Prima știre, dată de geografia lui Moise Chorenaț'i, scrisă în sec. XI a cărei editare și datare o discută cu lux de amănunte și citate, vorbește despre o „*țară necunoscută... căreia îi zic Balak*”, identificând această țară cu Dacia locuită de Români. Această informație coroborează informațiile mai ample din cronicile contemporane; anume cronică atribuită lui Nestor și cea a notarului anonim. A doua știre se află în geografia bardapetului Vardan, scrisă în sec. XIII și vorbește despre *neamul Ulahilor*, așezat în vecinătatea Rușilor și Bulgarilor; în istoria universală, acelaș autor pomenește în ținuturile Vlahilor, cu care au intrat în contact cruciații lui Frederic Barbă-roșie și care ar fi România de la sudul Dunării. Bazându-se pe mărturiile contemporane, autorul constată că Romanii au participat la cruciată în rândurile oștenilor împăratului german. În anexă 4 planșe cu fac-simile din Geografiile lui Moise Chorenaț'i și Vardan, precum și o bogată bibliografie (pp. 412—581).

În *Miscellanea* remarcăm traducerea integrală, făcută de d-l I. Crăciun, a actelor dietelor Transilvaniei, sub Mihai Viteazul; notele d-lui I. Moga despre negustorii greci ca agenți revoluționari; Memoriul Baronului Stefan Daniel (Vargyasi) către dieta din Sibiu asupra stării politice și economice din Transilvania în 1744, publicat de d-l I. Doboși, etc. Urmează dări de seamă pentru cărți și reviste, necrologe și index al numelor.

C. A.

Revista Istorică, XXVI, 1—3; Ianuar—Martie 1940.

D-l N. Iorga, în *Un om, o metodă și o școală*, analizează mai multe studii ale lui Demostene Russo (*Studii istorice greco-române, opere postume* vol. I, București 1939, ed. Fund. Regele Carol I), insistând asupra punctelor care au fost obiect de discuție între domnia sa și răposatul profesor de bizantinologie. În *Încă un volum de „Însemnări” al lui T. Maiorescu*, dă un șir de exemple care-l duc la concluzia că nu s'a făcut un serviciu lui Maiorescu prin publicarea integrală a acestor însemnări. În *O îndreptățire a „politiceii de rezistență” din 1919*, polemizează cu d-l Gh. I. Brătianu în jurul câtorva aspecte prezentate de acesta în lucrarea recentă despre *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*, București 1939, ed. Așez. cult. Ion C. Brătianu (unde se află materialul utilizat). În *Știri noi cu privire la mișcarea grecească din 1821*, d-l Iorga dă note prețioase pentru cunoașterea acestei epoci, extrase din lucrarea lui Gh. P. Anghelopulos, *τὰ κατὰ τὸν ἀοιδίμον... πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον τὸν Ε΄*, Atena 1865.

D-l Tr. Ionescu-Nișcov cearcă să redea atmosfera politică în care a avut loc asasinarea lui Barbu Catargiu. D-l N. A. Constantinescu face o dare de seamă a vol. IX din *Istoria Românilor* de N. Iorga (*Unificatorii*).

D-l C. I. Karadja reia examinarea a trei gravuri reprezentând pe domnii români Grigore Sica (Ghica; gravată de Iohann Hoffmann pe foaie volantă), Constantin Șerban și Grigore Ghica (gravuri în lucrarea lui Galeazzo Gualdo

Priorato, *Historia de Leopoldo Cesare*), conchizând că toate trei sunt imagineare și au fost copiate de gravorii respectivi după o gravură a florentinului Stefano Della Bella (1601—1664), efectuată probabil între 1640—1647 în Franța și reprezentând un călăreț ungar. Pentru întărirea afirmațiilor sale, dă în text cele patru gravuri în discuție.

Urmează dări de seamă, cronica și notițe.

C. A.

Arhivele Olteniei, XVIII, iulie-decembrie 1939.

Dr. D. Berciu continuă articolul despre arheologia preistorică a Olteniei ocupându-se pe larg de epoca bronzului, a fierului și a migrațiunii popoarelor (pp. 245—390). Dl. Anastase Georgescu dă un fragment dintr'un istoric al Craiovei, referitor la mahalaua Ungureni, rezultată din aglomerațiuni răzlețe, încorporate ulterior la oraș (pp. 391—405). D-l E. Gr. Nicolaescu face o scurtă monografie a lui Moise-Vodă după isvoare deja publicate (pp. 406—249); d-l I. I. Vlădăianu dă o notă asupra marelui paharnic Lupu Mehedințeanu (pp. 430—436), iar d-l Emil Vârtosu publică două documente din arhivele Academiei române, arătând că Dionisie eclesiarhul se afla între 1789 și 1791 la Craiova ca eclesiarh al episcopiei Râmnicului (pp. 436—438).

În **Oltenia istorică** se publică 9 documente din sec. XVI—XVII din comuna Scundu-Vâlcea (C. Danielescu); un document din sec. XVI pentru satul Zavalu (preot N. Bârzeanu); 5 documente despre Lupu Mehedințeanu (anexă la articolul d-lui I. Vlădăianu); 17 documente din sec. XVII—XVIII (continuare de I. Chiriță); 7 documente din sec. XVII ale neamului Sâmboteanu (diacon I. Popescu-Cilieni și I. Donat). Urmează **Oltenia culturală**, note, comunicări și recenzii.

C. A.

INDICE DE DOCUMENTE

Se menționează numai documentele editate integral, fragmentar, rezumate sau amintite în revistă ca inedite, precum și cele corectate sau facsimilele. Datele sunt rectificate : până la 5/15 Oct. 1582, anul dela facerea lumii cu anul dela nașterea lui Christos ; dela 1582 la 1/14 April 1919, stilul iulian cu cel gregorian. Data din document se transcrie cu litere cursive, data rectificată, precum și părțile din document și din rectificare care coincid se transcriu cu litere grase.

- 1562/7070 iulie 29, <Suceava>** Ion Vv. întărește lui Seachil medelnicer cumpărarea a jumătate de sat Bărjoveni (*text* sl. ; *trad.* M. Costăchescu) . . . . . 267.
- 1569/7077 iulie 15, Suceava.** Bogdan Vv. întărește Magdalinii, cneaghina lui Seachil o parte din satul Bărjoveni (*text* sl. ; *trad.* M. Costăchescu) . . . . . 268.
- 1577/7085 februar 25, Iași.** Petru Vv. dă rămas pe Grozav și alții în pricină cu Măgdălina, cneaghina lui Seachil pentru întoarcerea a unei părți din satul Bărjoveni (*text* sl. ; *trad.* M. Costăchescu) . . . . . 268—269.
- 1585 decembrie 23 /7094 decembrie 13, Iași.** Petru Vv. întărește neamului lui Seachil părcălab satele Gocimanii și Bărjovenii (*text* sl. ; *trad.* M. Costăchescu). . . . . 270—271
- 1589 mai 6/ 7097 aprilie 26, Vaslui.** Frații răposatului Lucoci se înțeleg cu cumnata Stanca pentru avere, boeri marturi (*text* sl. ; *trad.* M. Costăchescu) . . . . . 271—272.

- <Fără an 1592—1594> aprilie 21/11, Iași. Nicoară, Mitropolit al Sucevei îndeamnă pe pan Moțoc să facă pace cu Seachil (*text sl. ; trad. M. Costăchescu*) . . . . 275—276.
- 1593 mai 10/7101 aprilie 30, Iași. Aron Vv. întărește lui Popoțea cumpărări a unor părți din satul Bărjoveni (*text sl. ; trad. M. Costăchescu*) . . . . . 273—274.
- 1596 mai 21/7104 mai 11, Suceava. Ieremia Movilă Vv. dă câștig lui Seachil camaraș pentru pământ din Seliște, ținutul Neamț (*text sl. ; trad. M. Costăchescu*) . . . . 274—275
- 1599 ianuar 28/7107 ianuar 18, Oene. Frații Vărzar vând lui Seachil camaraș parte din satul Bărjoveni, (*text sl. ; trad. M. Costăchescu*) . . . . . 276—277.
- 1599 februar 24/7107 februar 14, Oene. Fiii Irinii Vărzăroae vând lui Seachil camaraș parte din satul Bărjoveni (*text sl. ; trad. M. Costăchescu*) . . . . . 277—278.
- 1758 decembrie 1/7267 noiembrie 20, Hrisovul *inoperant* a lui Scarlat Grigorie Ghica Voevod prin care scutește de dări pe Voicilă logofetelul de divan. . . . . 306—307.
- 1822 iulie 24/1237 zilkade 5, <Silistra>. Pașa seraskier Mehmed Selim felicită pe Ioan Sandu Sturdza pentru numirea sa ca domn al „Voevodatului Bogdaniei” . . . . . 261.
- 1822 august 31/1237 zilhige 13, <Silistra>. Pașa seraskier Mehmed Selim către domnul Moldovei, îi trimite mijloace de transport dela Varna la Silistra . . . . . 262.
- <între 1822 și 1828>, <Constantinopol>. Abdulah cere lui Grigore D. Ghica, domnul Munteniei să ancheteze jalba unor Evrei din Râmnic, năpăstuiți de boerii din București . . . . . 262—263.
- <1828>, <Constantinopol>. Mehmed Abdullach Selim cere lui Grigore D. Ghica, domnul Munteniei să ancheteze jalba comerciantului austriac Nicolici pentru bani ce are a primi dela Tudor Vladimirescu 263
- 1835 decembrie 29/1836 ianuar 10, Berlin. H. W. Brennecke către Mihai Sturdza, relatează despre beizadelele Dumitru și Grigore, Alex. Vogoride și M. Kogălniceanu. . 9—11

- 1838 septembrie 28/16, Berlin.** Tissot către M. Kogălniceanu, dă relații asupra napajului comandat de Mihai Sturdza, vizitarea ambasadorului turc și rus. Discută cheltuelile cu întreținerea beizadelelor. . . . . 16—18
- 1838 <toamna>, <Potsdam>.** A. Sturdza, părăsind Berlinul, scrie lui Mihai Sturdza cu privire la beizadelele Dumitru și Grigore, cere să permită lui M. Kogălniceanu să continue imprimarea cărței sale . . . . . 14—15
- 1838 decembrie 22/10, Iași.** Mihai Sturdza către Regele Prusiei, îi mulțumește pentru atențiunea arătată beizadelelor. 21
- 1839 april 29/17, Iași,** Mihai. Sturdza condolează pe Alexandru Sturdza pentru moartea mamei sale. . . . . 15—16
- 1839 mai 10/april 28, Berlin.** Tissot către Mihai Sturdza, dă relații asupra studiilor beizadelelor, prințul Dumitru asistă la manevre militare . . . . . 19—20
- 1847 august 12/iulie 31, Iași.** Căminarul Costache Sion cere lui Gh. Bariț, la Brașov, să tipărească „Tragodia” vornicului Alecu Beldiman . . . . . 85—86
- 1849 mart 24/12, Constantinopol.** N. Bălcescu către I. Eliade, N. Golescu și Cr. Tell, răspunde la invitația acestora de a da socoteală de bani încredințați lui, nu găsește regulată alegerea provizorie a capilor emigrației, cere explicații pentru altă sume de bani. . . . . 211—213
- 1852 april 19/7, Paris.** Ștefan Golescu scrie lui Ch. Tell, pleacă la Marsilia pentru a vedea pe N. Bălcescu înainte de plecare (copie, fragment) 217
- 1852 april 29/17, Marsilia.** Ștefan Golescu scrie lui Ch. Tell despre întâlnirea sa cu N. Bălcescu (copie) 217
- 1853 ianuar 29/17, Genova.** Ștefan Golescu scrie lui Ch. Tell, mama trăește în mijlocul fiilor săi, vestește moartea lui N. Bălcescu (copie, fragment). 218
- 1855 iunie 4/ mai 23, Iași.** Agentul secret Flavius raportează guvernului austriac, atitudinea claselor sociale din Moldova față de austriaci, influența rusă, ideia de unire sub un prinț strein . . . . . 235—237

- 1855** *iunie 7/ mai 26, Iași.* Agentul secret Flavius raportează la Viena, efectul introducerii stărei de asediu, susținătorii politicii rusești în Moldova, caută agenți informatori în țară, aprecieri asupra personalului consular austriac 237-242
- 1855** *iunie 13/1, Iași.* Agentul secret Flavius raportează asupra atitudinii populațiunii, a sentimentelor sferelor conducătoare, susceptibilitățile boerilor, influența franceză, aprecieri asupra Curții și a demnitarilor, anunță duelul C. Balș — contele Stollberg . . . . . 242—249
- 1855** *iunie 14/2, Iași.* Agentul secret Flavius descrie duelul C. Balș—contele Stollberg, cauza duelului. . . . . 249—253
- 1855** *iunie 15/3, Iași.* Agentul secret Flavius descrie înmormântarea lui C. Balș. . . . . 253—256
- 1855** *junie 19/7, Iași.* Agentul secret Flavius raportează asupra urmărilor duelului C. Balș—contele Stollberg, simpatii pentru Ruși. . . . . 256—258
- 1864** *april 6/mart 25, Paris.* Ed. Thierry, administratorul Comediei Franceze, restituie actorului Fr. Got, manuscrisul „Les bonnets de la comtesse” a lui V. Alecsandri 221—223
- 1869** *decembrie 31/19, Posen.* Dr. H. W. Brennecke mulțumește lui M. Kogălniceanu pentru ordinul imperial Medgidie, amintiri din trecut. . . . . 11—12
- 1870** *februar 12/1, Posen.* Dr. H. W. Brennecke remite lui M. Kogălniceanu lucrarea sa „Amintiri de călătorie din toamna 1869”. 12
- 1872** *mai 23/11, Posen.* Prim locotenent W. Brennecke înștiințează pe M. Kogălniceanu de moartea tatălui său . . . 13
- 1883** *decembrie 25/13, București.* Titu Maiorescu comunică lui V. Alecsandri o schiță de plan pentru drama „Ovidiu” 271.

INDICE DE INSCRIȚII ȘI INSEMĂRI PE CĂRȚI ȘI MSS.

- 1396/6904.** Inscripții grecești și inscripție slovenească de pe epitaful mănăstirei Cozia, (*trad.* Șt. Nicolaescu) . . . 283
- 1620 decembrie 5/noembrie 25.** Lucaci uricar despre expediția lui Skender Pașa și a lui Galga sultan în Polonia (*text.* sl.; *trad.* Damian P. Bogdan) 110
- 1623** Notă pomenind o biserică ortodoxă în Buceag (țara lui Cantemir Pașa) (*text* sl.; *trad.* Damian P. Bogdan) . 112
- 1636** Insemnare pe scoarța de lemn a sintagmei lui Matei Vlastaros, scrisă de Udriște Năsturel (*text* sl.; *trad.* Damian P. Bogdan) . . . . . 130—132
- 1653 april 4/martie 25.** Notă despre lupta între Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan (*text* sl.; *trad.* Damian P. Bogdan) 112-113
- <**1661**> Insemnare pe un penticostar despre *Papură Vodă* (Ștefăniță Lupu) cu *doamna lui, Marpida*. 114
- <**1660—1700**> Vasile dascăl din Slobozia *Postelnic cel mare* (în Focșani) 112
- 1673** Insemnare pomenind pe Mihail Apafy ca voevod al Ardealului 115
- 1696** Ihnat diacon pomenește prezența Nemților în Maramureș. . . . . 134—135
- 1706—1714**>. Pahomie episcop de Roman, despre moartea lui Grigore Țamblac, ... 121.
- 1716 iunie 5/mai 25.** Insemnare pe o psaltire scrisă de Macarie, fixând întrebuițarea ei numai la zile mari. . . 113—114
- 1746 mart 23/7254 mart 12.** Insemnarea ieromonahului Leontie de tălmăcire a *sfitocului* M-rei Tismana 303

- <1750—1800>. Insemnare pe tălmăcirea unui hrisov dela Vlad Voevod din 1525, arătând că e scris cu slove *proaste* 319
- 1768 <August>. Prevederile de întărire a condicei m-rei Sf. Spiridon-Nou, dată de Alexandru Scarlat Ghica Voevod (*fragment*) 309, 310
- 1781 Prefața condicei m-rei Dintr'un Lemn scrisă de Petra-che Ghiurcă Râmnicenul, arătând importanța con-dicei 308, 309
- 1787 Insemnările lui Dionisie Eclisiarhul de banii ce are de primit dela m-rea Tismana pentru traducerile din slo-vonește și prescrierile documentelor m-rei . . . 300,301
- <Slârșitul sec. XVIII>. Nota lui Avraam logofăt arătând plata copistului unui ms. de aritmetică 301, 302
- 1800 iulie 30/19. Intărirea condicei m-rei Bistrița, jud. Vâlcea, de Alexandru Constandin Muruz Voevod (*fragment*) 311
- 1805 Insemnarea lui Dionisie Eclisiarhul arătând data tălmă-cirei unei cărți domnești slavonești. 302
- 1835 ianuar 20/7. Insemnare privitoare la intrarea lui Ipsilant în Moldova, din ms. „Tragodia” vornicului Alecu Bel-diman. . . . . 82—83
- 1835 august 19/6. Insemnarea lui Nechita Gorca din ms. „Tra-godia” a vornicului Alecu Beldiman 74
- 1837 ianuar 8/1836 decembrie 26, Iași. Cuvântarea lui Vasile Popescu Scriban, precedează „Tragodia” vornicului Alecu Beldiman . . . . . 75—77
- 1838 mart <Bacău>. Invocație către „Zina Moldavii” din ms. „Tragodia” a vornicului Alecu Beldiman . . . 77—78
- 1838 mart. <Bacău>. „*All Poet<ic>*” din ms. „Tragodia” a vornicului Alecu Beldiman 78
- 1857 iunie 23/10, Pătrășcani. Notele agăi Gheorghe Costachi din ms. „Tragodia” a vornicului Alecu Beldiman . . . . . 80—82, 83—84

INDICE GENERAL

- Aaron Florian**, preocupat de strângerea de material istoric, 87, 88.
- Abdullah**, pașă, cere lui Ghica Vodă despăgubirea evreilor din Râmnic, 261.
- Academia Română**, program de strângere a izvoarelor istorice 93, manuscrise slave 103 passim.
- Adamachi Vasile**, a dăruit un ms. Universității din Iași, 145.
- Administrația Casei Bisericii**, mss. donate Acad. Rom., 103 n. 7.
- Aducătoarea**, 291.
- Aleksandri Catinca**, copilărise cu Kogălniceanu 3.
- Aleksandri I. It-col.** Iratele lui Vasile, care îi dedică piesa „Les bonnets de la Comtesse”, 227, 228.
- Aleksandri V.**, 154; scrisoare primită dela Titu Maiorescu, 203—207; refuzat la Comedia Franceză, 219-228.
- Alexandru cel Bun**, domn al Moldovei, 265, 276.
- Alexandru Iliăș**, domn al Țării Românești, 110.
- Alexe**, mitropolit, scrie în duct mărunț, 296.
- Amartolos George**, cronica, 108 n. 4.
- Anania ieromonah**, scrie la Bistrița din Țara Rom. un Mineiu, 111.
- Andrei din Alexandria**, tâlcuște Apocalipsul, 105 n. 5.
- Andrei spătarul**, fiul lui log. Vlad Ru-deanu, 316.
- Anghirest**, 106.
- Aninoasa**, m-re, 314.
- Antoniou Anela Pierret**, lectoră la Universitatea din Nancy 9.
- Apași; Mihai** voevod al Ardealului, 115, 118, 134, 135.
- Apocalipsul**, 105.
- Apostolul**, 105, 116, 133.
- Arătătoarea**, 291.
- Archivum Rákocianum**, 81.
- Areopagitul**, v. *Dionisie*.
- Argeș**, m-re, 313.
- Arhiva istorică a României** 87 nota 1, 92, 93.
- Arhiva Românească** 88 și nota 3 și 4; 89 și nota 1.
- Arhiva Vaticană** 76.
- Aron Vv.** domn al Moldovei, 274, 276.
- Aslan Alecu**, 233, membru al Divanului, 247.
- Aslan căpitan**, aghiotant domnesc, 232, 246.
- Aubert le Mire** editor olandez de lucrări istorice, 79.
- Avram**, păhărnice, 273.
- Balica Alecu**, ban și cavaler, tipărește „Tragodia”, 154.
- Balilești**, sat în Moldova, 114.
- Balș Constantin**, ginerele lui Grig. Ghica, prefect de poliție, 233; duelul și moartea sa, 234, 236, 247., 248 passim.

- Balș Natalia*, fiica lui Grig. Ghica, 234, 248 passim.
- Balș Teodor*, e lăudat într'un ms. a „Tragodiei”, 158 ; mare vornic, 260.
- Baia de Aramă*, 303.
- Banul*, fratele lui Grozav. 270.
- Bariș Gh.* primește scrisoare de la Căminarul Costache Sion 151, 152.
- Barnovski*, egumenul dela, rusofil, 231, 239.
- Baron*, frați, din Sculeni, 230, 236, raportează lui Kozebue, 239.
- Baron Herrsch*, agent rus din Noua Suliță, duce scrisorile lui Kozebue la Cernăuți, 239.
- Baronius*, cardinal, răspunde lui Mathias Flach Francowitz 76.
- Barloszewicz*, istoric polon 82.
- Bălăceanu Gr.*, protestează în Cameră contra violărei lefei monetare, 68.
- Bălănescu Nicu*, ispravnic de Botoșani, 257.
- Bălcescu C.*, a încredințat bani lui Tell și lui Eliade, 213.
- Bălcescu N.*, programul său pentru a scrie o istorie 89, notele 2, 3 și 4 ; 90 note ; împărțirea izvoarelor 97 ; posesorul ms. „Tragodia”, 141 ; scrisoare către Eliade, N. Golesecu și Tell, 209—213 ; boala și moartea sa, 214—218.
- Băloș Toader*, pisar, 265.
- Bărjoveni*, sat, din comuna Români, jud. Neamț, 265 passim.
- Basarab Neagoe*, domn al Țării Rom. 111.
- Băsășlii*, sat din ținutul Fălciu, 147.
- Băseanul*, boer, 274.
- Beș*, cetate împărătească, 303.
- Beldiman Alecu*, vornic, autorul „Tragodiei”, 137 passim.
- Beilic*, lângă Iași, 148. .
- Bem*, general, incursia prin pasul Oituz, 232, 245.
- Bendella Dr.*, supus austriac din Iași, 241.
- Benedictini*, ordin eclesiastic, publică arhive 76.
- Bernhard Sarah*, actriță franceză, admirația ei pentru Got, 220.
- Beust*, conte, ministru de externe austriac, 69.
- Blaremburg N.*, interpelează contra punerii efigiei domnești pe monete, 69.
- Bianu Ion*, 104, 109 n. 11.
- Bielowski A.*, izvoare polone, 82.
- Bisericani*, m-rea, 117 n.
- Bistrița*, m-re în Moldova, 113 ; pomelnicul, 107 n. 5, 109, 120—122, hramul, 123 ; 124, 132.
- Bistrița*, m-re în Țara Rom., 110, 111, 116, 130, condica, 310 ; 311.
- Bobești*, sat în jud. Romanați, 129.
- Bobowski*, istoric polon 82.
- Boerescu Vasile*, apărător al monetei naționale, 45 ; capitol despre dreptul monetar 48 ; 50, propune înființarea monetăriei statului, 62.
- Bogdan I.*, motivează necesitatea publicării izvoarelor istorice 94, 95 și nota 1 și 2 ; clasificarea izvoarelor 97, 104, 117 n.
- Bogdan Vv.*, domn al Moldovei, 269.
- Bogza*, 276.
- Bohotin*, sat, 148.
- Bolliac Cezar*, propune numele de „leu” pentru unitatea monetară, 61.
- Boloș Toader*, fost logoiăt, 266, v. Băloș.
- Bongars Iacob*, izvoare ungare, 80 ; cruciași 85.
- Böhmner J. F.*, izvoare germane, 85.
- Borodco*, boer, 273.
- Borot.in*, avocat, rusofil, 231, 239.
- Braha*, arendașă din Pasat, găzduște pe agentul Michalaki, 240.
- Brăiloiul Barbu*, procitește ; 312.
- Brâncoveni*, m-re, 313.
- Brâncoveanu C.*, domn al Munteniei, a bătut medalii cu efigia sa, 41 ; 71 ; adunarea izvoarelor istorice, 87 ; condica lui Vodă, 306, 312.
- Brâncoveanu Constantin*, mare spătar, 111.
- Brâncoveni*, mănăstirea, 116.

- Brătianu I. C.*, sfetnicul Domnitorului Carol, 29 ; hotărăște cu Regele Carol I directivele politice, 31 ; sprijină pe Regele Carol în fortificarea țării 34 ; a pregătit proiectul legii monetare, 59 ; acțiune moderatoare în chestiunea efigiei Domnului, 61 ; ia interimatul finanțelor, 62 ; ministru de finanțe, comandarea stanțelor cu efigia Domnului, 64 ; e apărât de Kogălniceanu în Cameră, 70, 71.
- Brătianu D.*, informat de Șt. Golescu de boala lui N. Bălcescu, 216.
- Brennecke Dr. H. W.*, pedagogul lui M. Kogălniceanu, 7 ; dedică lui Kogălniceanu volumul său, 8 ; mulțumește pentru decorația Medjidie, 11 ; publică impresii de călătorie, 12.
- Brennecke W.*, prim locotenent 7, anunță lui M. Kogălniceanu moartea tatălui său, 8, 13.
- Brialmont*, general belgian, autorul planurilor de fortificare, 33 : corespondența cu Regele Carol, 34.
- Buceag*, biserică ortodoxă din, 112.
- Bucium*, mare vornic, 273.
- Bucovăț*, m-re, 314.
- București*, mitropolia, 116.
- Buda dela*, calendar necunoscut, 355.
- Buleniev*, ambasador rus la Constantinopol, 40.
- Călist**, patriarhul Constantinopolului, operă, 108 n.
- Comeneș*, Vasile Lupu e alungat de Gheorghe Ștefan, 113.
- Canta Al.*, rusofil, 231, 239.
- Cantacuzino*, prinț, 230, are moșii în Basarabia, 238.
- Cantacuzino Maria*, prietena lui N. Bălcescu, 214, 216.
- Cantacuzino Radul*, procitește, 312.
- Cantacuzino Șerban*, descendența din Basarabi, 111 ; procitește, 312.
- Cantacuzino Ștefan*, procitește, 312.
- Cantacuzino Toma*, procitește, 312.
- Cantemir*, pașa din Bugeac, 112.
- Capșa Gheorghieș*, sluger, deținea o copie a „Tragodiei”, 143, 145.
- Caqué*, „graveur de l'empereur”, 55.
- Caragea Ioan Gheorghe*, domn al Țării Rom., 312.
- Carmeliți*, ordin eclesastic, publică arhive, 77.
- Caro Dr. I.*, 127 n. 2.
- Carol Anton*, prinț de Hohenzollern, tatăl lui Carol, 24.
- Carol I.* Rege al României 23 passim ; înaintat sublocotenent, 24 ; vizitează frontul de la Düppel, 25 ; se prezintă regelui Prusiei, 25 ; adună trupele pe Sabar și Argeș 26 ; aduce instructori prusaci, 26 ; stăruie asupra disciplinei în armată 27 ; legile de organizare din 1868 și 1872, 27 ; înzestrarea armatei, 28 ; hotărăște directivele politice, 31 ; fortificarea țării, 33 ; răscoalele, războiul din 1913, 35 ; repunerea în discuție a problemei monetare, 58 ; răspunsul evaziv dat Porței, 59, 66, eligia sa, 67, 69.
- Carpatinul*, Ioan, 107.
- Casa dracului*, proprietate a lui C. Balș în Iași, 252.
- Calargiu Ștefănachi*, ministru de interne, 233, 247.
- Calihisisul*, 108 n. 2.
- Cavacu*, d-ră, copilărise cu Kogălniceanu, 3.
- Cavichiopulo Paul*, 217.
- Cazimir T.* colonel, aghiotant domnesc, 232 ; om de încredere a lui Grig. Ghica, 246, 247, 253.
- Căldărușani*, m-re, 115, 313, 315.
- Căluu*, m-re, 314.
- Câmpulung*, m-re, 313.
- Cârjoi*, *Cârjoe*, 147.
- Căzâneasca*, *monaha Sofia*, stareța m-rii Dintr'un Lemn, 294.
- Ceasoslovul*, 106.
- Cegăneanu Sp.*, arhitect, descrie epitaful dela Cozia, 282, 283.
- Cepescu Barbu*, 155, 156.

- Cerchez*, căminar, 146.
Chefalice, 317.
Chenu Jean, juriconsult și naturalist francez, 77.
Chesarie, episcop al Râmnicului, 309.
Chihai *Isuț Beiu*, 146.
Chinovar, *chinavar*, 315.
Chrisoverghi Manolachi, vornic, 233 ; nepotul lui Grig. Ghica, membru al Divanului, 247.
Christofi, prietenul lui Tell, 217.
Ciprian, călugăr la Athos, 107.
Ciprian, mitropolit, frate cu tatăl lui Gr. Țamblac, 122.
Coajnic, 299—302, 315.
Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis 81.
Codex diplomaticus Poloniae, 82.
Codex Sturdzanus, sfitoc, 304.
Codrescu Iancu M., 157.
Codrescu Teodor, atribue lui Beldiman „jurnalul mergerii boerilor la Țarigrad”, 139, nota 1 ; 155, 156.
Colquhoun, consul englez la București, a primit bani în păstrare de la N. Goleșcu, 213.
Condica lui Antim, coajnică, 300, 302.
Condici de documente, 306, 308—314.
Constantin Hagi, cumpără o carte bisericească din Bugeac, 112.
Constanța, congresul dela, 127.
Conțescul Const., procitește, 312.
Cornides Daniil, colecționar, 87.
Coronini general, comandant al trupelor austriace de ocupațiune, 229.
Costachi Epureanu Manolachi, 233, membru al divanului, 247.
Costachi Gh., agă, scrie o notă în ms. „Tragodiei”, 146, 148, o altă notă a lui 149, 150.
Costachi Iordachi, vărul lui Lascărachi Costachi, 147.
Costachi Lăscărachi, agă, orânduie ispravnic la ținutul Fălciu, 146, 147.
Costachi Șerban, vornic, 146.
Coșniță, 300, 302.
Cozia, m-re, 281—284.
Cratima, 300.
Creangă Ion, cruce-ajută, 297.
Cruce-ajută, 297, 298.
Cuénim G. director institutului francez dela Miroslava, Kogălniceanu îi cere memorii istorice, 3.
Cuh, consul prusian la Iași, 4.
Cuza Alex. Ion, domn al Principatelor Unite, trimite pe Victor Place în misiune la Paris, 50, 51, 53, 54 ; efigia sa pe medaliile din 1864, 55, 56, 57 ; a trimis pe Alecsandri în misiune în streinătate, 220.
Cuza Gh., vornic, a mers la Țarigrad, 139, nota 1 ; 153, 154.
Czaicovski, e numit Sadic Pașa, 231, 239, soția sa, 256.
Czas din Cracovia, 249.
Damaschin, episcop al Râmnicului, 299.
Damaschin Ioan, Cuvântările, 107.
Damaschin Petru, părți din opera, 108 n.
Dancu, egumenul dela rusofil, 231, 239.
Daniel Mihel, bancher la Iași, 4.
Daniil, preot în Balilești scrie un pentecostar, 114.
Deciani, m-re în Serbia, 123, 124.
Densușianu Ovid, dă o analiză literară a „Tragodiei”, 138.
Despina cneaghină, doamna lui Matei Basarab, 130 n. 2.
Despot Ion, domn al Moldovei, 52, 71, 266, 267, 268, 272.
Devlet, comandantul oștirilor turcești, 149, 154.
Diadoh, episcopul Fotikiei, cuvintele, p. 107 n. 8.
Diamandi colonel, aghiotant domnesc, 232, 246.
Dimitrie, mitropolit de Rostov, cronica de chilie, 108 n. 4.
Dintr'un Lemn, mănăstire, 293, 294, 308.
Diogenide, numit efor al Eteriei, 149.
Dionisie Areopagitul, Disertații, 107 n. 8.

- Dionisie Eclisiarhul*, coajnice, 300, 301, 302, identificarea unui ms. la Ac. Rom., 302 nota, 310.
- Dionisie*, episcop de Buzău, donează manuscrise Academiei Române, 103.
- Divirga*, 298.
- Docolina*, din ținutul Fălciu, 146, 147.
- Dogiel M.*, izvoare polone, 82.
- Dolger Fr.*, izvoare bizantine, 85, nota 5.
- Două picături*, 300.
- Dove*, profesor de fizică la Universitatea din Berlin, 14.
- Dragolic Karl*, consul austriac, prieten al Marietei Hager, 242.
- Drăghici*, frați, rusofili, 231, 239.
- Drăghici Manolache* publică „jurnalul mergerii boerilor la Țarigrad” și „tălmăcirea caimelii lui Vogoride”, 139, nota 1 ; 155.
- Ducange*, izvoare bizantine, 86 nota 2.
- Dumitrache*, clucer, tatăl lui Răducan, treti logofăt, 310, 311.
- Dumitru uricariu*, 275, 276.
- Dunca Ștefan*, avocat, rusofil, 231, servește pe Gorceacov 239.
- Ecole des Charles**, 78.
- Edling* contesă, sora lui Alex. Sturdza 16, nota 2.
- Ejrem Sirul*, învățători, 107.
- Eftimie*, patriarh al Târnovei, scrioare, 107, ortografia 125.
- Eliade I.*, cap al emigrației, 209—213 ; sensul cuvintelor sale din „Gramatica”, 291.
- Eminescu M.*, 203.
- Encliticul rw*, 316.
- Endlicher*, izvoare ungare, 80.
- Epurenii*, din ținutul Fălciu, 146, 147.
- Erotocritul*, 294.
- Evangheliarul*, 105, 134.
- Farlati**, publică „Ilyricum sacrum”, 77.
- Fălciu târg*, reședința ținutului, 146, 147.
- Fătu Iancu*, biblioteca sa cuprindea un ms. al „Tragodiei”, 141.
- Fătul*, părcălab de Ciobârciu, 265.
- Fedeleşciori*. m-re, 313.
- Fejér George*, izvoare ungare, 80.
- Flach Francowitz Mathias*, v. Flacius Illyricus, 76.
- Flacius Illyricus* atacă biserica papală 76.
- Flavius* agent secret austriac, 229 passim.
- Floreășeanu Luca*, numit efor al Eteriei, 149.
- Florescu Ion Em.*, general, ministru de război, 28 ; studiază fortificarea țării, 33.
- Florești*, m-re, 314.
- Florianus*, izvoare ungare, 80.
- Fierăști*, proprietatea lui Udriște Năsturel, 130.
- Filarel Apamias*, arhiereu, fratele lui Alecu Beldiman, 140, 144.
- Filipescu N.*, mare logofăt, 310, 311, 312.
- Filippi dr.*, pedagog a lui M. Kogălniceanu, 14.
- Filotei* monah, fost logofăt al lui Mircea cel bătrân, 129.
- Fontes historiae Daco-Romanorum*, publicată de G. Popa-Lisseanu, 100 nota 1.
- Fontes historicae hungaricae aevi recentioris* 82.
- Foti* colonel, aghiotant domnesc, 232, 246.
- Fotichie*, v. *Diadoh*.
- Fotie*, patriarh, cearta cu Gr. Țamblac, 119.
- Frumoasa*, egumenul dela, rusofil, 231, 239.
- Fuchs Anton*, agent în serviciul lui Gorceacov, 239.
- Fudul din Pronia*, nu era român, 125, 126.
- Galata**, egumenul dela, rusofil, 231, 239.

- Galeriu*, ing. proprietar al unui ms. a „Tragodiei”, 145.
- Galga sultan*, invazia în Polonia, 110.
- Gans*, profesor la Universitatea din Berlin, înmormântarea sa, 19.
- Garet*, d-ră, copilărise cu Kogălniceanu, 3.
- Gaster M.*, păreri sale asupra paternității „jurnalului”, 139, 157, 158.
- Gavril*, monah, scriitor la mănăstirea Neamț, fiul lui Paissie Uricar monah 109, 122; scrie evanghelia slavogreacă de la Oxford, 109, 120, 122; nu e acelaș cu Grigorie Tamblac, 119 passim.
- Gavrițaș*, logofăt, 273.
- Georgescu I. B.*, descrie epitaful dela Cozia, 284.
- Georgian N.*, cons. Casație, dăruiește un ms. a „Tragodiei” Fundației Cult. M. Kogălniceanu, 145.
- Ghedeon* ieromonahul, 114.
- Ghedeon*, istoric grec, 83.
- Ghenadie Enăceanu*, episcop, donează manuscrise slave Academiei Rom. 103, 288, despre harag, 292.
- Georgachi*, logofăt, condica 317.
- Georghe Ștefan*, domn al Moldovei luptă cu Vasile Lupu, 112—113.
- Ghibănescu Gh.*, semnaleză un ms. al „Tragodiei”, 144, 145, 154, cruce-ajută, 298.
- Ghica Alecu* beizadea, adjutant domnesc, 232, 246.
- Ghica Costachi*, beizadea, ministru de externe, 233, 234, 247, 251.
- Ghica D.*, prim-ministru, 63.
- Ghica Gr. Al.*, domn al Moldovei, 230, 231, numește rudele sale în slujbe, 236; plecarea la Constantinopol, 236; ideia Unirii prinde teren, 236; se discută rămânerea sa în scaun, 238, 246; restrânge cheltuelile Curții, 247; onest fără calități de domnitor, 248; durerea sa pricinuită de duelul lui Balș, 253.
- Ghica Grigore D.*, domn al Munteniei, 259, 260, 263.
- Ghica Iancu* beizadea, 247.
- Ghica Ion*, a publicat scrisoarea lui N. Bălcescu, 209, 210.
- Ghica, Scarlăt Grigore* domn al Țării Rom., 304, 305, 306, 307, 309.
- Ghiorghie* fost <mare> logofăt, 273.
- Giurescu, C. C.* repetă vechile dorințe 95 nota 3 și 4; clasificarea izvoarelor, 97.
- Glück Dr.*, supus austriac din Iași, 241.
- Gocimani*, sat din jud. Neamț, 266, 272.
- Gociu Gheorghe*, sărdar, orânduit ispravnic la ținutul Fălciu, ucis de volintiri greci, 147, 148.
- Gociu Enachi*, fratele sărdarului Gh. Gociu, 148.
- Goldast* 79.
- Golescu Alex.*, ministru de finanțe, 63; destăinuirile făcute în Cameră, 64; fost agent la Constantinopol, 64.
- Golescu, A. G.*, corespondență cu N. Bălcescu, 210; a primit socotelile lui N. Bălcescu, 212; propune să întemeieze o foaie la Paris, 213; îngrijește pe N. Bălcescu, 214.
- Golescu N.*, prim-ministru, 63; cap al emigrației, 209—213; a încredințat bani lui Colquhoun, 213.
- Golescu Ștefan*, trimite foștilor locotenenți scrisoarea lui N. Bălcescu, 211; povățuește pe Bălcescu să lase banii în țară, 212; vizitează pe Bălcescu la Marsilia, 214; legăturile cu Bălcescu 215; scrisori către Tell, 217—218.
- Golia*, egumenul dela, rusofil, 231, 239.
- Gaité, de la*, teatru din Paris, 227.
- Gorceakov*, diplomat rus, 231; utilizează pe Ștefan Dunca, 239.
- Gorodiște*, cetate veche, 257, Bărjovenii sub, 272.
- Goșmani* sat din jud. Neamț, vezi Gocimani.
- Gol François Jules*, actor francez, Alecsandri îi încredințează piesa sa, 220; 221, 226, 228.
- Greceanu Ștefan*, 61.

- Grecianu*, agă, 146.
- Grenier Edouard*, secretarul lui Gr. Ghica Vodă, Alecsandri explică imprimarea piesei „Les bonnets de la Comtesse”, 228.
- Grigore Dascălul* mitropolit, caută manuscrise la Sf. Munte 87.
- Grigorie Sinaitul*, Texte, 107.
- Grigorie Teologul*, Cuvântările, 107, 125.
- Grozav*, boer, 270.
- Hagen von**, căpitan, îndrumător militar al sublocot. Carol de Hohenzollern, 24.
- Hagi Constantin*, 112.
- Hagi Costandin Malache*, 294.
- Harag*, 291—297.
- Hașdeu B. P.*, 87 nota 1; planul său de publicare a documentelor 92; dare de seamă, 93, 97.
- Heaton*, fabrică, bate moneda noastră divizionară, 62, 63.
- Helcel*, A. Z., istoric polon, 82.
- Holuțești*, sat pe Siret, 112.
- Horn* de, vice consul german la București, 12.
- Holărani*, m-re, 314.
- Hrisov inoperant*, 304—307.
- Hristoitiia* lui Anton Pann, cea a lui Antonie Vizantios, 356.
- Hronograful lui Moxa*, sfitoc, 304.
- Hrușevskij M.*, critică lucrarea lui Iacimirskij, 122—123, 127—128.
- Hufeland A.*, fiul celebrului doctor și cumnat cu Alex. Sturdza, hotărâște să întoarcă pe Kogălniceanu în Moldova, 4; depline puteri de la Mihai Sturdza, 5; întocmește contract de angajament cu pastorul Ionas, 14, 18.
- Hurez*, m-re, 313.
- Iacimirskij, A. I.**, studiu asupra mss. slave de la Ac. Rom. 116 passim; identifică pe Grigore Țamblac cu Gavril scriitorul de la Neamț, 119 passim.
- Iarcu Dimitrie*, 156.
- Jeremia*, mare vornic, 273.
- Jeremia Moghilă Vv.*, domn al Moldovei, 275, 276.
- Ihnat* diac, scrie o glosă românească pe un manuscris în medio-bulgară, 135.
- Iliaș*, fiul lui Petru Rareș, fost domn al Moldovei, 110.
- Ilie și Ștefan Voevozi*, domni ai Moldovei, 267.
- Infl*, capelmaistru din Varșovia, purtarea sa la Iași, 249.
- Ioan Carpatinul*, Cuvinte, 107.
- Ioan Damaschin*, Cuvântări, 107.
- Ioan Gură de Aur*, Cuvântări (Margaritar), 107.
- Ioan Scararul Sinaiticul*, Lestvița, 107.
- Ioanid G.*, editor, 87 nota 2; 91, 92.
- Ioasaș*, viața, 109 n. 7.
- Ionașco*, cameraș de ocnă, 278, 279.
- Ionescu-Gion G. I.*, analiză a „Tragodiei”, 158.
- Iorga N.*, vede în Ac. Rom. sprijinul alcătuirii unui corp de izvoare, 93; 96, n. 1 și 2; modul de împărțire a izvoarelor 97; păreri asupra paternității „jurnalului”, 139 n. 1; 157, descrie epitaful dela Cozia, 283.
- Iov*, cartea, 108 n.
- Iovan* preot, scrie un ms., 133—134.
- Ipsilant*, trece Prutul, 148, 149.
- Irinopoliosu, Vlădica* de la Golia, numit efor al Eteriei, 149.
- Irmologhiul*, 106.
- Isac Sirianul*, Cuvântările, 107. 125.
- Ison* sau *psili cu oxie*, 290.
- Ispisala*, 316.
- Istrati N.*, autor de pamflet, 158.
- Ivan*, vornic, 267.
- Ivanco* din episcopia Rădăuți, scrie un liturghier, 115.
- Ivanovici Teodor*, mare logofăt, 115.
- Împotrivă*, 318.

- Impreunăloarea*, 290.
Încăperi, 290.
Îndreptarea Legii, sfitocul, 304.
- Jitianul**, m-re, 314.
Jonas pastor, ginerele contelui de Schwerin, 4, 5, încheie contractul de găzduire, 14.
Jora Mihai, ispravnic de Roman, 257.
Jumătate, 314, 315.
- Karaxale**, 295.
Karskij, E. F., teorie despre „titlă”, 289, 294.
Kehr, publică „Germania pontificia”, 77.
Kiev, 121, cetate din țara Moscului, 303.
Kirileanu G. T., fost bibliotecar al M. S. Regelui, 265.
Kisselef, general, strângerea informațiilor istorice, 87.
Koepenik, localitate lângă Berlin, 12.
Koğălniceanu Lucia, fiica lui M. Koğălniceanu, 13 nota 1.
Koğălniceanu Mihail, întoarcerea în țară, 3 passim; conflict cu pastorul Jonas, 4; aghiotant domnesc, leutenant apoi căpitan, 6; corespondență inedită privitoare la el, 7 passim; aplicațiune la studii, 11; vrea să continue imprimarea istoriei, 14, 15; sfetnicul Domnitorului Carol, 29; statutul din 2 Mai, 54; emiterea de monedă națională, 57; raportorul legii stemei României, 63; destăinuirile făcute în Cameră, 64; răspunde lui Blaremburg, 69—71; lărgeste sfera de preocupări asupra materialului istoric, 88 și n. 3, 4; conduce mai departe opera sa, 91 și n. 1; cum vede alcătuit corpul izvoarelor, 97; atribue lui Beldiman „jurnalul”, 139 și n. 1; 154, 156, 157.
Kondacov, N. P., descrie epitaful dela Cozia, 281, 282.
- Kostaki A. G.*, fiul agăi Gheorghe Kostaki, 150.
Kostachi Lupu, 104.
Kostaki Lupu C. nepotul lui Alecu G. Kostaki, 150.
Kostaky Lupu N., proprietar al unui ms. a „Tragodiei”, 146.
Kotzebue, 203.
Kovachich, M. G., izvoare ungare, 80.
Kozebue, consul rus la Iași, 236, activitatea sa informativă, 239.
Kozačinsky Mihai; arhimandrit de Sluck, despre Gr. Țamblac, 124.
Krenski, maior prusac, lucra direct cu Domnitorul Carol, 32.
Krupenski Grigore, 233; președintele divanului domnesc, 247; reputație rea, 247.
Kullrich W., gravor berlinez, 67.
- Laibach**, oraș, 149.
Laski, arendaș din Botoșani, 240.
Laurian Aug. Treb., 90.
Lavra lui Atanasie, m-re la Athos, 124—125.
Lășescul Costachi, ministru de război, 233; are multă trecere, 247.
Lefebvre Thibault, jurist și economist francez, a studiat problema monedei române, 41, 44, 45, 50.
Leonte ieromonah, al m-rii Tismana, sfitoc, biografia sa, 303.
Leștiuța, 107.
Liturghierul, 106, 115, 116.
Longperier, H. de, conservator la Muzeul Luvru, 52.
Lonicerus, Ph., izvoare turcești, 85, nota 6.
Lucaci Uricarul, 110.
Lucaci, sprijină pe unguri, 232; tratează cu Flavius pentru angajarea sa, 240, 241.
Lucoci, soțul cneaghinei Stanca, 273.
Lupu Ștefăniță (Papură Vodă), 114.
Lupu Vasile Voevod, lupta cu Gheorghe Ștefan, 112—113.

- Macarie**, călugăr dela Căldărușani, 315.
Macarie, scrie o psaltire, 113; episcop al Romanului, 113.
Macarie, scriitor de ms., 117 n. 2.
Macarie Egipteanul, Cuvântările, 108.
Mackensen Feldmareșal, 104.
Magdalena, cneaghina lui Seachil, 269, 270.
Magnus, profesor de tehnologie la Universitatea din Berlin, 19.
Maiorescu Ioan, deținea un ms. a „Tragodiei”, 153.
Maiorescu Titu, scriere către V. Alecsandri, 203—207.
Malakov, zvon de căderea fortăreței, 258.
Manu Savel, general, acte aflate la Fund. Cult. M. Kogălniceanu, 158.
Manul Mihalache, mare logofăt al Țării-de-Sus, 312.
Marcu (Ioan) posnicul, Cuvântările, 108.
Mardarie monah, scrie un tetravan-ghel, 115.
Margaritar, 126, 129 v. și Ioan Gura de Aur.
Maria Tereza, împărăteasa Austriei, 39.
Marpida, doamna lui Ștefăniță Lupu, 114.
Matei Basarab, domn al Țării Rom., 130, 302.
Matei ieromonahul = Vlastaros Matei, 130.
Mavrichi căpitan, aghiotant domnesc, 232, 246.
Maurocordat, Costantin Nicolae domn al Țării Rom., 303, 313.
Maurocordat Nicolae, domn al Țării Rom., 313.
Mavrodi Alecu, rusofil, 231, 239.
Mavrogheni Petrachi, ministru de finanțe, 233, 247; se opune promulgării stărei de asediu austriace, 248; văr cu Principesa Natalia, 251.
Mavrușco, fost camarăș, 278, 279.
Maxim, dascăl și filosof rus, 303.
Maximovici Ioan, arhiepiscop al Cernigovului, operă, 108 n.
- Mălinescu* căpitan în serv. turcesc, are rude în Iași, 248.
Mărțuța, m-re, 314.
Mehmed Abdullah Selim, cere lui Ghica Vodă să cerceteze plângerea negustorului austriac Nicolici, 261, 263.
Mehmed Selim, pașa din Silistra, felicită pe domnul Moldovei pentru numirea sa, 259; îi trimite trăsura la Varna, 260, 261.
Melchisedec, episcopul Romanului, donează manuscrise slave Academiei Române, 103, despre Grigore Țamblac, 127.
Melnic, oraș pe Bug, 105 n. 3.
Melodie, popa de la Ocnă, 278, 279.
Michalaki, fost colportor de proclamațiuni, 240.
Miclești, sat din ținutul Fălciu, 147.
Miculi, negustor din Iași, 234, 251.
Mihai Viteazul, domn al Țării Rom., 117 n. 1.
Mihai Vodă, biserică, 285.
Mihail, diaconul, scrie un ms., 117, n. 3.
Miklosich, F., izvoare sârbești, 84.
Millo Matei, în corespondență cu Kogălniceanu, 3.
Minea I., semnaleză un ms. a „Tragodiei”, 146.
Mineiu, pentru sărbători 106; lunar, 106—107, 110, 111, 112, 116.
Minologhionul, 106, 134.
Minorii, ordiu ecleslastic, publică arhive, 76, 77.
Minzikai, general rus, fiica sa căsătorită cu consulul austriac, 241.
Mircea cel Bătrân, domn al Țării Rom. 129, 281, 284.
Miron, părcălab, 267, 278, 279.
Misail ieromonah, egumen al Bistriței din Țara Rom., 110.
Misail G., comentează „Tragodia”, 155.
Mistral, prezidentul soc. pentru studiile limbilor romane, 227.
Mitrofan, ieromonah, scrib la schitul Poiana Mărului, 115.

- Mitropolia** din București, inventarul averilor, 300, 313.
- Mizler de Koloș**, istoric polon, 82.
- Molivelnicul**, 107, 133.
- Moisei Petrovič**, mitropolit al Belgradului, 391.
- Montpellier**, ținerea concursului poetic, 227.
- Monumenta Germaniae Historica**, 79.
- Monumenta Hungariae Historica**, 81.
- Monumenta mediae aevi diplomatica**, 82.
- Monumenta Hungaricae heraldica**, 82.
- Moșoc**, boer, 277, fost vatag de Suceava, 277.
- Moșescu**, preotul Cosma, coșniță, 300, 302.
- Moșești**, moșie din Buzău, 300, 302.
- Muczkowski**, A., istoric polon, 82.
- Murattori**, arheolog italian, 78.
- Muruz, Alex. Const.**, domn al Țării Rom., 310, 311, 312.
- Muzeul de Antichități din București**, manuscrise slave, 103.
- Manu**, fost ministru plenipotențiar, 265.
- Napoleon III**, sprijină pe Cuza, 50, 56.
- Nestacu Costachi**, paharnic, a prescris „Tragodia”, 143, 145.
- Naturale**, 318.
- Naum Râmniceanul**, cruce-ajută-mi, 298, chefalice, 317.
- Neamț**, mănăstirea, manuscrise slave, 103: pomelnicul, 107 n. 5; hram, 123; pomelnic, 124; Grigore Țambăc și monahul scrib Gavril, 119 passim; agitațiuni rusești, 257, 294 n.
- Nechita Gorca**, notița sa din manuscrisul „Tragodiei”, 140, 150.
- Negri Costachi**, conferințele cu Rușii, 230; ministru agriculturii, 233, 236, se bucură de stimă generală, 247, fost ispravnic la Galați, 247.
- Nicanor**, Mitropolitul Moldovei, 267.
- Nicoară**, Mitropolitul Moldovei, vezi Nicanor.
- Nicon Muntenegreanul**, cuvântările, 108 n.
- Nișon**, egumenul m-rei Sinaia, do nează un manuscris Academiei Române, 134 n. 2.
- Nikolai fortăreață**, 249.
- Nil Sinaiticul**, disertațiile, 108 n.
- Nil Sorskiij**, cuvântările, 108 n.
- Nistor**, 112.
- Nomocanonul**, 108 n. 5.
- Noul Teolog**, v. Simeon Metafrast.
- Octoihul**, 106.
- Odobă**, vatag, 278, 279.
- Odobescu Al.**, la care trece ms. „Tragodia” a lui N. Bălcescu, 141.
- Ohrida**, 125.
- Olimpiador diacon**, tălmăcește cartea lui Iov, 108 n.
- Oprea**, mare logofăt, 274.
- Opritoarea**, 290.
- Orbic** pârâu, jud. Neamț, 266, 272, 275.
- Oreșcov**, 104.
- Ostromir**, a scris „Evanghelia” în format mare, 296.
- Ovid**, numele dramei lui V. Alecsandri, 203—207.
- Oziia**, 289.
- Paar** conte, la Iași, 232, 244.
- Padeș**, sat din Mehedinți, 298.
- Paladi Iancu** aga, capătă în dar un ms. al „Tragodiei” 145, 153.
- Paisie** arhimandrit, stareț al Bistriței, 111.
- Paisie de Hilandar**, istoria Bulgarilor, 108 n. 4.
- Paisie Uricul**, tatăl lui Gavril monahul de la Neamț, 109, 122.
- Pambo Bulgariul**, ieromonah, 275.
- Pann Anton**. Hristoitea, 356.
- Panopol Vasile**, posedă un ms. al „Tragodiei” de la V. Pogor, 146.
- Pantelimon**, m-re, 313.
- Panu Panaitache**, numit efor al Eteriei, 149.

- Papiu Ilarian*, 92, 93, 97.
Pappasoglu, cruce-ajută, 297.
Papură, porecla lui Ștefăniță Lupu, 114.
Patericul, 107 n. 6.
Păcurar, birău, din Troțuș, 267, 278, 279.
Pătrașco, boer, 276.
Pătrășcani, satul agăi Gheorghe Costachi, 149, 150.
Peleş, castel, îngroparea de monete în temelie, 65.
Penticostar, 106, 114.
Perghel, 293 n. 2.
Pesch, grădină în Iași, 252.
Peșlerea Bistriței, m-re, 313.
Peteu, fost căpitan de poteră, din Tutova, 147.
Petelenz, 240.
Petrache Zugravul, 294.
Petre cel Mare, împăratul Moscului, 303.
Petru Șchiopul, domn al Moldovei, 266, 270, 271, 273, 299.
Place Victor, consul francez la Iași, trimis de Cuza în misiune la Paris, 50, 51, 52; temerea sa de protestul Turciei 53, 54, 56.
Pleșoianu Gr., 209.
Plumbuita, m-re, 299, 315.
Picătura, 290.
Piekosinski, *Fr.*, istoric polon, 82.
Piscopescu Șt. Ecaterina, studiu despre mss. slave de la Ac. Rom. 118 *passim*; identifică pe Grigore Tâmbac cu Gavril scriitorul de la Neamț, 119 *passim*.
Pisoski N., colonel 233, ispravnic, 247.
Pittner A., gravor din Viena, 55.
Poenariul Dumitrasco, biv vel pitar, 299.
Pogor Vasile, a început poemul „Eterida”, 146.
Poiana Mărului, schit, școala slavă dela, 115.
Polovraci, m-re, 313.
Pomelnicul, 107.
Popa-Lisseanu, G. publică „*Fontes historiae Daco-Romanorum*” 100 nota 1.
Popoșea, 274.
Popp Vasile dr., prefața la „*Psaltirea*” lui Ioan Prale, 155.
Porcul Ivan boer, 265, 266.
Posadnic Costea și Fădor frați, 265, 266.
Poltojenii, sat din jud. Neamț 265.
Prale Ioan, 155.
Pravila Apostolilor, 108 n. 5, 134.
Prazin = Apostol, 133—134.
Predicatorii, ordin eclesiastic, publică arhive 76.
Proca, deține un ms. al „*Tragodiei*”, 145.
Proclamație de la 1848, 238.
Procopovici Teofan, episcop al Novgorodului, catihisul, 108 n. 2.
Prokesch, baron, ministrul Austriei la Constantinopol, 69.
Propaganda Fide, congregație, publică arhive, 77.
Prijmă, 318.
Prosodiile, 289—291.
Psaltichia, 106.
Psaltirea, 105—6, 113, 116.
Psili, 290.
Pumnul Arune, publică un fragment din „*Tragodie*”, 156.
Racoviță C., comunică lui Șt. Goleacu moartea lui N. Bălcescu, 216.
Racoviță Mihai, Voievod al Moldovei, 118.
Radcenko K. T., critică lucrarea lui Iacimirskij, p. 122—126.
Radu Vodă, m-re, 312.
Raguza Salvator, gazda lui N. Bălcescu la Palermo, 216.
Ralel D., ministrul instrucțiunii, 233, 247.
Ranke, profesor de istorie la Universitatea din Berlin, 14.
Rădăuși, episcopia, 115.

- Răducan*, treti logofăt, fiul lui Dumitrache clucer, 310, 311.
- Rădulescu Ion Eliade*, propune pentru moneda noastră numele de „romanat”, 52, 61.
- Râmnic*, episcopie, 313.
- Râmniceanul, Petrache Ghiurcă*, condica m-rei Dintr'un Lemn, 293, 294, 308.
- Râmnicu-Sărat*, m-re, 314.
- Râșca*, mănăstire, 113, 114, 266.
- Râșcanu Iordache*, boer, a mers la Țarigrad, 139 nota 1.
- Răzoril*, 317, 318.
- Regensburg*, hotelier din Iași, 3.
- Ribeaupierre de*, ambasador rus la Berlin, 17.
- Riedel*, profesor de economie politică la Universitatea din Berlin 19.
- Ritter*, profesor de geografie la Universitatea din Berlin 14.
- Rizu*, postelnic, numit ministru a toată Eteria, 148.
- Români*, comună din jud. Neamț, 265.
- Roșca Alex.*, încredințează lui Gh. Ghibănescu un ms. a „Tragodiei”, 145 nota 1.
- Roșca C.*, proprietar al unui ms. a „Tragodiei”, 145.
- Roselli*, fost ofițer în reg. de gardă prusian, 251; provoacă pe Stollberg, 252.
- Roselli Răducan*, ministru de justiție, 233, 234, 247, 251; e scos din funcțiune, 257.
- Rosnovanu N.*, rusofil, 231, 239.
- Ruczinsky* a publicat cântece moldovenești, 4.
- Russ Dr.*, supus austriac din Iași, 241.
- Russo Martin*, 217.
- Rylo*, m-re bulgară la Athos, 105, n. 2.
- Rzyszczevski, Leon*, istoric polon, 82.
- Sathas* istoric grec, 83.
- Schitul Mare*, m-re în Polonia, pomelnicul, 107 n. 5.
- Schoopan* starețul unei mănăstiri la Roman, biografia sa, 242.
- Schubin născută*, căsătorită cu Man. Chrisoverghi, 233.
- Schwandtner I. G.*, izvoare ungare, 80.
- Schwerin*, conte, socrul pastorului Ionas, 4.
- Scriban Neofit*, arhimandrit, directorul Seminarului, rusofil, 231, 239.
- Sculeni*, carantina, 149.
- Scriban Popescu Vasile*, a prescris „Tragodia”, 141, 142, 143.
- Scurtăloarea*, 290.
- Seachil*, camaraș, 275, 277, 278, 279.
- Seachil*, medelnicer, 267, 268.
- Seachil*, părcălab, 266, 267; părcălab de Neamț, 267, 272.
- Sechil Simion*, 270, 275, 277.
- Sevastița*, sora lui N. Bălcescu, 214.
- Sfântul Ioan Teologul*, epitaful dela Cozia, 284.
- Sfântul Spiridon-Nou*, m-re, 309.
- Sjitoc*, 302—304.
- Skendir Pașa*, invazia în Polonia 110.
- Slujebnicul*, 106.
- Siliștea* sat din comuna Podoleni, jud. Neamț, 265, 266, 267, 275, 276.
- Simeon Metrafast = Noul Teolog*, cuvântările, 108 n.
- Simion Polocki*, despre Ioan Scărarul Sniacticul, 107, opera, 108 n.
- Singurov N.*, fost ofițer rus, 230, 236.
- Sinodicu*, 107.
- Sintagma*, 108 n. 5.
- Sion Costache*, sluger, deținea o copie a „Tragodiei”, 150.
- Sion Costache* căminar, tipărește poema lui Beldiman, 150, 151; scrie lui Gh. Bariț, 151, 154.
- Sion Costachi*, partizan al politicii rusești, 230, 236.
- Sion Constantin*, autorul Arhondologiei Moldovei, 151.
- Sion G.* a dăruit colecția de monete universității din Cluj, 54.

- Sion, sala*, dela Biblioteca Universității din Cluj 150, 151.
- Snagoveanu* preot, prietenul lui Tell, 217.
- Societatea istorică maghiară*, 81.
- Société de l'histoire de France*, 78.
- Socola*, m-re, 231.
- Somor*, moșie din Mehedinți, 299.
- Souchon* pastor, prima gazdă la Berlin a lui Kogălniceanu 7, 11,
- Stanca*, cneaghina răposatului Lucocel, 273, 277.
- Stănești*, m-re, 314.
- Stănilă Șoimar*, 274.
- Steaua României*, decorație, 56.
- Stefănași*, secretarul lui Grig. Al. Ghica, 232, portarbascha, 246.
- Stoianovici*, șeful cancelariei, domină pe Domnitor, 241, 247..
- Stollberg* conte, ucide în duelpo C. Balș, 234; purtarea sa, 244 248 passim.
- Stoșești*, sat din ținutul Fălciu, 147.
- Stroici*, mare logofăt, 272, 276.
- Sturdza Al.*, vărul lui Mihai Sturdza 6, plecarea din Berlin 8, 14.
- Sturdza Constantin Dimitrie*, „ex-libris”, 140, 145.
- Sturza Costachi*, rusofil, 231, 239.
- Sturdza D. A.*, donează manuscrise slave Academiei Române, 103; donează Academiei un ms. a „Tragodiilor”, 140, 156.
- Sturdza Dumitru*, fiul lui Mihai Sturdza 8, 9, 10, 14, 18, 19, asistă la manevre militare 20.
- Sturdza Grigore*, fiul lui Mihai Sturdza 10, 11, 14, 18, 19, 20.
- Sturza Iancu*, 233, membru al divanului, 247.
- Sturza Ioan Sandu*, domn al Moldovei 152, 259; fiind mare logofăt trece prin Silistra spre Constantinopol 259, 260, 262.
- Sturza Mihail*, domn al Moldovei, 5 passim, zvon de batere de monete moldovenești, 40; 42, decretează o legiuire pentru cursul monetei, 43, 44.
- Suceava*, scaun de domnie, 269.
- Suzu Mihail*, domn al Moldovei, 148, 149, 152.
- Sviatoslav*, a scris „Sbornicul” în format mare, 296.
- Syrku Porfir*, 126.
- Șargorod*, oraș în Ungaria, 105, n. 2.
- Șarban*, vistișar mare, 312.
- Șegarcea*, m-re, 314.
- Șeptilici Costachi*, rusofil, 231, 239.
- Șincai G.* 80, 87.
- Ștefan cel Mare*, domn al Moldovei, 116, 123 n 3, 125, 266, 272, 274.
- Ștefan Decianul*, despot sârb, 123, 124
- Ștefan Vv. cel Tânăr*, domn al Moldovei, 272.
- Ștefăniță Lupu*, domn al Moldovei, 114.
- Știrbei Barbu*, domn al Munteniei, a comandat monete de aramă, 41, 42, 48.
- Tăbărăștii Noi**, comună din jud. Buzău, 300.
- Tămășeni*, sat din ținutul Fălciu, 147.
- Târgoviște*, m-re, 314.
- Târșor*, m-re, 313.
- Tăutul Ionică* comis, pamfletul său „Strigarea Moldovei”, 143.
- Tell Cristian*, general, propune numele de „bani” pentru subîmpărțirea leului, 61; cap al emigrăției, 209—218.
- Teoctist*, mitropolit al Moldovei, 113, 114.
- Teodor ierodiaconul*, eclesiarh al mănăstirii Bistrița din Țara Rom., 111.
- Teodor*, scriitor sub Ștefan cel Mare, 116.
- Teodor Studitul*, instituțiile, 108 n.
- Teodoril*, episcopul Ciprului, tălmăcirile, 108 n.
- Teodosie*, egumen, despre Gr. Țamblac, 124.

- Teofil*, ierodiacon, scrie un tipic la mână. Bistrița din Țara Rom., 110, 117.
- Teofilact*, arhiepiscopul Bulgariei, tălmăcirea la evangheliile, 108 n, 117 n. 3.
- Testa* baron, consul austriac, 241.
- Tetravanghelul*, 105, 116.
- Theiner A.*, izvoare polone 82; izvoare sârbești 84.
- Thesalonic*, cartea Sfântului Simeon, 309.
- Thierry Edouard*, ad-tor Comedia Franceză examinează piesa lui Alecsandri, 220; 221, 223, 224, 228.
- Timkowski*, consul la Iași, 40.
- Tipicul*, 107, 110, 116.
- Tismana*, m-re, 301, 303.
- Tissot*, secretarul lui Mihai Sturdza 8, scrie lui Kogălniceanu la Iași 16—18, 19, 20.
- Tilla*, 287—289.
- Tocilescu Gr.*, despre cronică dela Bistrița, 126; combate pe Kogălniceanu, 139 n. 1.
- Trebnicul*, 107, 294.
- Trei-Erarchi*, egumenul dela, rusofil, 231, 239.
- Trei Sfetitele*, mănăstire din Iași, 148, 149.
- Tresfetileanu*, numit efor al Eteriei, 149.
- Triodul*, postul, florilor, 106, 112.
- Trotuș*, târg, 278, 279.
- Tuchilă Vasile*, fecior boeresc, 147.
- Tudor Spudei*, scrie zăpis, 316.
- Tuduri Iordachi*, din Focșani, 143.
- Turn und Taxis*, prinț, maior, popular la Iași, 232, 234, 244, 252, 255.
- Turkheim* căpitan de ulani, în garnizoana de ocupație din Iași, 251.
- Țamblac Grigore*, deosebit de Gavril scriitorul de la Neamț, 119 passim.
- Udrișle Năsturel*, însemnare autografă pe o sintagma a lui Matei Vlasteros, 130.
- Ughelli* publică „Italo sacro” 77.
- Urechia*, V. A., „harag larg” 296; cruce-ajută, 297.
- Varia*, 289.
- Vaillant J. A.*, cunoștea „Tragodia” lui Beldiman, 153.
- Varlaam*, viața, 109 n. 7.
- Vasile*, dascăl din Focșani, scrie un triod, 112.
- Vasile*, hatman, 112.
- Vasile Lupu*, domn al Moldovei luptă cu Gheorghe Ștefan, 112—113.
- Vasiliu D. I.*, colonel, publică corespondența și dările de seamă privitytor la fortificarea țării 34.
- Vârzar Lupu*, 278.
- Vărzăroae Irina*, 279.
- Văsescu Alex.*, ministru de finanțe, 59.
- Velickovskij*, Paisie, fost stareț al mănăstirii Neamț și conducătorul școlii slave din Moldova, 106, 107, 108, 115.
- Venelin Iurii*, ne dă cea d'întâi colecție de izvoare daco-române 88 și nota 2.
- Veniamin Costachi*, mitropolit al Moldovei, 116.
- Verkovici*, a scris „Trebnicul”, 294.
- Vlad cel Tânăr*, domn al Țării Rom., 111.
- Vlad V*, domn al Țării Rom., 111.
- Vlad Rudeanu*, tatăl lui Andrei spătarul, 316.
- Vladimirescu Tudor*, 37, 148, 259; s'a împrumutat cu bani dela negustorul austriac Nicolici, 261.
- Vladislav Iaghello*, rege al Poloniei, despre Gr. Țamblac, 120 și n. 4, 127 și n. 2.
- Vlaicul*, popă, lucrează miniaturi într'un ms, 115.

- Vlastaros Malei*, sintagma, 108 n. 5; 130.
- Viena*, arhiva Min. de interne și justiție, 229 passim.
- Vieroș*, m-re 313.
- Vizantia* mănăstire, 110.
- Vogoride*, 231; conflict cu președintele divanului, 233; 238, trimis la M-rea Neamț, 247.
- Vogoride Alexandru*, cumnatul lui Mihai Sturdza 10, 15, 18.
- Vogoride Ștefan*, caimacam, recomandă pe Ioan Sturza pașei din Silistra, 259.
- Vogoridis*, prinț de Samos, tatăl lui Alexandru 15; V. Samos.
- Volhynia*, provincie rusească, 105,n.3
- Voicilă*, logofețelul domnesc, 304, 306
- Vrahia*, 300.
- Wallenstein* conte, căpitan, în garnizoana de ocupație din Iași, 250, 251, 252.
- Watt & Co*, din Birmingham, bat monetele de aramă, 62, 63.
- Wied*, *Elisabeta de*, căsătorită cu Domnitorul Carol, 67.
- Wimmer*, Mme, guvernanta surorilor lui M. Kogălnuceanu, 3.
- Wittgenstein*, prinț vrea să vândă moșiile din Iași 6.
- Zagoreanii*, sat din jud. Neamț, 266.

CUPRINSUL

Articole

	Pagina
N. Cartoian, <i>Intoarcerea lui Kogălniceanu în țară</i>	3
N. Cartoian, <i>Corespondență inedită privitoare la copiii lui M. Sturdza și la M. Kogălniceanu</i>	7
General R. Rosetti, <i>Regele Carol I Militar</i>	23
Const. Moisil, <i>Renașterea monetei românești</i>	37
Aurelian Sacerdoțeanu, <i>Ceva despre un corpus al izvoarelor Istoriei Românilor</i>	73
Damian P. Bogdan, <i>Despre manuscrisele slave din biblioteca Academiei Române</i>	103
Emil Vîrtosu, <i>Despre „Tragodia” Vornicului Alecu Beldiman</i>	137
I. A. Candrea, <i>Simbolismul în terapeutică populară. — Magia imitativă. — Similia similibus curantur</i>	159
I. Rădulescu-Pogoneanu, <i>În jurul scrisorii din 13/25 Decembrie 1883 a lui Titu Maiorescu către V. Alecsandri</i>	203
G. Zane, <i>O scrisoare a lui N. Bălcescu</i>	209
G. Zane, <i>Știri despre Bălcescu din scrisori inedite ale lui Ștefan Golescu</i>	214
G. Gane, <i>Vasile Alecsandri refuzat la Comedia Franceză</i>	219
Mih. Popescu, <i>Starea politică internă a Moldovei între anii 1854—1857</i>	229
H. Dj. Siruni, <i>Documente turcești referitoare la evenimentele din 1821—1822</i>	259
M. Costăchescu, <i>Documente moldovenești din județul Neamț</i>	265
Șt. Nicolaescu, <i>Cel mai vechiu și mai frumos epitaț, din anul 1396, al mănăstirii Cozia</i>	281

Paleografie și diplomatie

Emil Vîrtosu, <i>Chirilicale, note de paleografie românească</i>	287
--	-----

Studii bibliografice

N. Georgescu-Tistu, <i>Pentru o bibliografie a lui Mihail Kogălniceanu</i>	321
Iulia Frumuzache, <i>Bibliografia revistelor redactate de M. Kogălniceanu</i>	324
H. Dj. Siruni, <i>Bibliografia studiilor armenesti din România 1920—1940</i>	343

Discuțiuni și note

Dan Simonescu, <i>Un calendar dela Buda necunoscut</i>	355
Damian P. Bogdan, <i>În jurul unui răspuns al domnului Gh. Duzinchevici</i>	357

Const. Moisil, <i>Complectare la studiul „Mihail Kogălniceanu și heraldica națională”</i>	260
---	-----

Recenzii

G. Popa-Lisseanu, <i>Românii în izvoarele istoriei medievale</i> (A. Sacerdoțeanu)	361
Eugen I. Păunel, <i>Trecerea prin Moldova a diplomatului prusian C. O. L. von Armin, acum o sulă de ani</i> . (C. A.)	363
Soloviev A. V. Спорные вопросы по истории Готского княжества въ Крыму. По поводу книги (Д.ми п Р. Bogdan)	363
<i>Anuarul institutului de istorie națională din Cluj VII 1936—1938</i> (C. A.).	368
<i>Revista istorică, XXVI, 1—3, 1940</i> (C. A.).	369
<i>Arhivele Olteniei, XVIII, iulie-decembrie, 1939</i> . (C. A.)	370
Indice de documente	371
Indice de inscripții, însemnări pe cărți și pe miss.	375
Indice anallie.	377

